2. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi

2nd Politics and International Relations Congress

Proceedings

Tam Metin Kitabı

Department of International Relations

Uluslararası İlişkiler Bölümü

15 -16 Kasım - November 2018

Trabzon - Türkiye - Turkey

Department of International Relations

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Organising Committee

- Professor Suleyman Erkan – Karadeniz Technical University, Turkey
- Assistant Professor Alper Tolga Bulut – Karadeniz Technical University, Turkey
- Assistant Professor Ozgur Tufekci – Karadeniz Technical University, Turkey
- Research Assistant Hulya Kinik – Karadeniz Technical University, Turkey
- Research Assistant Goktug Kiprizli – Karadeniz Technical University, Turkey
- Research Assistant Emel Ilter – Karadeniz Technical University, Turkey
- Research Assistant Caglar Kaya – Karadeniz Technical University, Turkey
- Research Assistant Ayce Sepli – Karadeniz Technical University, Turkey

*International Scientific Committee**

- Professor Mohammad Arafat – Karadeniz Technical University, Turkey
- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, United Arab Emirates
- Assistant Professor Alper Tolga Bulut – Karadeniz Technical University, Turkey
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Professor Murat Cemrek – Necmettin Erbakan University, Turkey
- Assistant Professor Rahman Dag – Adiyaman University, Turkey
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Assistant Professor Ayca Eminoglu – Karadeniz Technical University, Turkey
- Associate Professor Suleyman Erkan – Karadeniz Technical University, Turkey
- Professor Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Assistant Professor Fatma Akkan Gungor – Karadeniz Technical University, Turkey
- Professor Ayla Gol – Aberystwyth University, United Kingdom
- Assistant Professor Vahit Guntay – Karadeniz Technical University, Turkey
- Associate Professor Emre Iseri – Yasar University, Turkey
- Professor Gokhan Kocer – Karadeniz Technical University, Turkey
- Associate Professor Ismail Kose – Karadeniz Technical University, Turkey
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zealand
- Assistant Professor Ali Onur Ozcelik – Eskisehir Osmangazi University, Turkey
- Professor Alp Ozerdem – Coventry University, United Kingdom
- Assistant Professor Kaand Renda – Hacettepe University, Turkey
- Dr. Paul Richardson – University of Manchester, United Kingdom
- Associate Professor Didem Ekinci Sarıer – Cankaya University, Turkey
- Associate Professor Bulent Sener – Karadeniz Technical University, Turkey
- Assistant Professor Husrev Tabak – Recep Tayyip Erdogan University, Turkey
- Professor Coskun Topal – Karadeniz Technical University, Turkey
- Assistant Professor Ozgur Tufekci – Karadeniz Technical University, Turkey
- Assistant Professor Murat Ulgul – Karadeniz Technical University, Turkey

** The surnames are listed in alphabetical order.*

Kongre Programı / Congress Program

15 Kasım/November - Perşembe/Thursday

08:30-09:30	**Kayıt / Registration**
09:30-10:40	**Opening Speeches / Açılış Konuşmaları** **Prof. Dr. Süleyman Erkan** – *Karadeniz Teknik Üniversitesi* **Prof. Dr. Hikmet Öksüz** - *Karadeniz Teknik Üniversitesi* **Prof. Dr. Ziya Öniş** – *Koç Üniversitesi* **Prof. Dr. Ersel Aydınlı** - *Bilkent Üniversitesi*
	KTÜ-Uluslararası İlişkiler Bölümü 2018 Yılı En İyi Doktora Tezi Ödül Töreni **Aile Fotoğrafı / Family Photo**
10:40-11:00	**Çay-Kahve Arası / Coffee Break**
11:00-12:15	**1. Oturum / 1st Session**

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Erol Kalkan*

Asya Çalışmaları
• "Çin'in Enerji Talebinin ve Enerji Güvenliğinin Karşılanmasında Stratejik Açıdan Afrika'nın Rolü" ***Coşkun Topal – Soner Hamzaçebi***
• "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası" ***Ümit Alperen***
• "Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Tek Kuşak, Tek Yol İnisiyatifindeki Rolü" ***Göktürk Tüysüzoğlu***
• "Türk" Anlamının Tarixdə "Türk" Fenomeninin Formalaşmasına Təsiri və Nurməhəmməd Endelibin Yaratıcılığı Esasında Azerbeycan Türkmen Edebi İlişkileri" ***Aynur Seferli***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Erhan Büyükakıncı*

Barış Çalışmaları: Ütopyadan Bilimsel Yöntemlere
• "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Barış Olgusunun Yapısı Üzerine Değerlendirme" ***Burak Gülboy***
• "Bütünleşme Kuramlarında Barış Arayışları" ***Sezgin Mercan***
• "Barış Çalışmalarında Düşüncenin ve Aktivizmin Öncüsü: Johan Galtung" ***Kıvılcım Romya Bilgin***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Hüsrev Tabak*

Turkish Foreign Policy
• "Domestic Sources and External Constraints that Created a New Social Movement Transforming Turkey's Foreign Policy in Erdogan's Era" ***Polat Üründül***
• "Understanding Local Determinats of Turkish Foreign Relations – Ethnographic Research in Erzurum" ***Christopher Trinh***
• "Dissidence, Domestic Norm Competition and the Making of Competing Foreign Policies in Turkey" ***Hüsrev Tabak***
• "Afghanistan-Pakistan Conflict: How can Turkey Play a More Effective Mediator Role?" ***Ahmad Zaki Wasiq***

12:15-13:45	**Öğle Yemeği / Lunch**

13:45-15:15	2. Oturum / 2nd Session

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Erhan Büyükakıncı*

Barış Çalışmalarının Alanları ve Aktörleri
• "Liberal Barış İnşasının Sınırları" ***Ayça Eminoğlu***
• "Sembollerde Barışı Yorumlamak: Siyasal İletişimde Toplumsal Aktivizm" ***Ufuk Törün***
• "Toplumsal Cinsiyet Merkezli Barış Kuramları" ***Gizem Bilgin Aytaç***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *İsmail Köse*

Örnek Olay İncelemeleri
• "Demografik Yapının Dış Politikaya Etkisi: Guyana ve Surinam Örnekleri" ***Mürsel Bayram***
• "Zeytin Dalı Operasyonunun Psikolojik Harekât Yönünden İncelenmesi" ***Bora İyiat***
• "Uluslararası Silahlı Çatışmaların Çevreye Etkisi: Suriye ve Irak Örneği" ***Cengiz Özgün***
• "Davetle Müdahale Doktrinin Modern Uygulamaları: Yemen ve Gambiya Örnekleri" ***Adem Özer***
• "Vatansız Serseriler: Yüzellilikler'in Cumhuriyet Gazetesi'ndeki Akisleri" ***Pınar Aydoğan - M. Çağatay Okutan***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Vahit Güntay*

ABD ve Uluslararası Politika Çalışmaları
• "Hegemonik İstikrar Yaklaşımı ve Uluslararası Hukukun Bütünlük Sorunu" ***Vahit Güntay - Nükhet Güntay***
• "2000'li Yıllarda ABD Dış Politikası ve Devlet Dışı Aktörler: HAMAS ve GAM Analizi" ***Saffet Akkaya***
• "ABD ve Kuzey Kore Nükleer Krizinde Çin Faktörü" ***Özlem Zerrin Keyvan***
• "Deniz Çevresinin Korunmasına İlişkin Küresel Yönetişim İlkeleri" ***Arda Özkan***
• "Türk – Amerikan İlişkilerinde Trump Dönemi: Tarihsel Perspektif ve Süreklilikler" ***Efe Siviş***

15:15-15:30	Çay-Kahve Arası / Coffee Break

15:30-17:00	3. Oturum / 3rd Session

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Kristin VandenBelt*

Politics and Foreign Policy Studies
• "Process Tracing in Foreign Policy Analysis: Prospects, Problems and Challenges" ***Bezen Balamir Coşkun***
• "A Cosmopolitan Critique of the Transnationality in Foreign Policy Research" ***Hüsrev Tabak***
• "Do Parties Keep Their Promises? Testing Pledge Fullfilment in a Nascent Party System" ***Alper Tolga Bulut***
• "The Correlation Between the Colour Revolutions and 'Sovereign Democracy" ***Nasuh Sofuoglu***
• "Whitening the Nation: Migration Policy as a Tool of Nation-Building in Latin America and Australia, 1850-1950" ***Kristin VandenBelt***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Gökhan Koçer*

Avrupa Çalışmaları
• "Düzensiz Göçün Avrupa Birliği'nde Siyasal Tercihlere Etkisi" ***Ayçe Sepli***
• "Lizbon Antlaşması Sonrası Değişen Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye İlişkileri: Türkiye Avrupa Düzeninin Neresinde?" ***Büşra Kılıç***
• "Avrupa Birliğinin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti ile İlişkileri" ***Gülzar İsmayil***
• "Avrupa Birliği'nin Yükselen Güçlere Yönelik Politikası: Türkiye Örneği" ***Fevzi Kırbaşoğlu – Özgür Tüfekçi***
• "Avrupa Birliğinin Küba Meselesine Bakışı" ***Mehmet Sait Dilek***
• "Karadeniz'de Bölgesel Bütünleşme ve Avrupa Birliği'nin Etkileri" ***Eda Kuşku Sönmez***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Süleyman Erkan*

Enerji Çalışmaları
• "Dış Politikada Diplomatik Yaptırım Aracı Olarak Enerji Kaynakları" ***Anıl Çağlar Erkan - Ayça Eminoğlu***
• "Kıbrıs Sorununda Enerji Boyutu" ***Kamer Kasım***
• "Güney Kafkasya'da İstikrarın Sağlanması İçin Dönüştürücü Güç Kapsamında Enerjinin Rolü" ***Mustafa Üren***
• "İran'a Uygulanan ABD Ambargosunun Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi" ***İlhan Sağsen***
• "Putin Dönemi Rus Dış Politikası ve Ekonomisinin Dönüşümü: Bir Enerji Mucizesi" ***Kübra Çağlar Hekimoğlu***

18:00-20:00	**Açılış Yemeği / Gala Dinner**

16 Kasım/November – Cuma/Friday

09:00-11:30	4. Oturum / 4th Session

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Alper Tolga Bulut*

Kadın Çalışmaları
• "Kadın Seçmenlerin Oy Verme Davranışları Üzerinde Etnisite Etkisi: Sivas İli Örneği" ***Erol Kalkan - Nurgül Ergül***
• "Türkiye'de Kadın ve Siyasal Temsil" ***Emel İlter - Alper Tolga Bulut***
• "Ankara 'da Ev Hizmetlerinde Çalışan Gürcü Kadınların Göçmen Olarak Deneyimleri" ***Betül Kocaoğlu***
• "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Algıları: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği" ***Mehtap Erdoğan***
• "Bir Eşitsizlik Nosyonu Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Akraba Evliliği" ***Sedat Polat***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Murat Ülgül*

İnsan Hakları Hukuku
• "İnsan Hakları: Liberal-Normatif Hukuksal Biçimciliğe Karşı Onto-Politik ve Etik-Politik Gerekçelendirme" ***Efe Baştürk***
• "AB'nin Yeni Komşuluk Politikasının İnsan Hakları Üzerine Etkileri: İran Kamuoyu Örneği" ***Onur Okyar***
• "İnsan Haklarının Korunması Bağlamında İnsani Müdahale ve Devletlerin Egemenliği Sorunu" ***Eda Tutak***
• "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Anayasa Mahkemesinin Davranış Değişikliğine Etkisi" ***Muhammet Erdal Okutan***
• "Afrika Örneğinde İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Hukuki Korunma Mekanizması Üzerine Bir İnceleme" ***Mahir Terzi - Serkan Yenal***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Bülent Şener*

Terörizm
• "Terörizme Karşı Mücadelede "Hedef Alarak Öldürme" ***Saadat Demirci***
• "Küresel Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide" ***İskender Karakaya***
• "Nükleer Terörizm: 21. Yüzyılda Kaçınılmaz Bir Felaket mi?" ***Bülent Şener***
• "Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir'deki Mücadelesinin Dönüşümü: Konvansiyonel Savaştan, Teröre" ***Esra Altınova Telatar***
• "Devlet Dışı Silahlı Aktörler Kavramı ve Karakteristik Özellikleri: Deaş Örneği" ***Davut Yeşil***

11:30-11:45	Çay-Kahve Arası / Coffee Break

11:45-12:30	5. Oturum / 5th Session

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *İsmail Köse*

Bölge Çalışmaları
• "Afrika'da Terörle Mücadelede Amerikan Askerinin Rolü" ***Ali Poyraz Gürson*** - ***Huriye Yıldırım Çınar***
• "Afrika'da Milli Kurtuluş Hareketleri ve Sosyalizmin Etkisi: Kwame Nkrumah Dönemi Gana Örneği (1957-1966)" ***Cihan Daban***
• "Hint-Pasifik" Kavramsallaştırması: Üç Stratejinin Çakışması" ***Mohammad Arafat - Duygu Çağla Bayram***
• "Küresel / Bölgesel Sorunlar Kapsamında Uluslararası Örgütlerin İşleyişine Eleştirel Bir Bakış: Birleşmiş Milletler ve Suriye Krizi Örneği" ***Murat Demirel***
• "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Reformu Sorunsalı: İtalyan Dış Politikasının Beklentileri ve Stratejileri" ***Ömer Çolak - İsmail Köse***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Gökhan Koçer*

Türk Dış Politikası
• "Uluslararası İlişkiler ve "Akıllı Güç" Olarak Deniz Kuvveti: Türk Deniz Kuvvetleri ve Dış Politika" ***Gökhan Koçer***
• "Pastor Krizi'ne Amerikan İç Politikası Bağlamında Bir Yaklaşım" ***Murat Ülgül***
• "Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Rolü: Bugünü ve Geleceği" ***Haluk Karadağ***
• "Türk Dış Politikasının Dönüşümü: AK Parti Dönemi" ***Mustafa Uluçakar***
• "Türkiye'nin Dış Yardımları: Çıkarlar mı?, İnsani Kaygılar mı?" ***Rıdvan Kalaycı***
• "Türkiye-İran İlişkileri: Antagonizmden Bölgesel Protagonizme" ***Onur Okyar***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Erol Kalkan*

Suriye Krizi ve Göç Çalışmaları
• "Suriyeli Mültecilerin Sosyal Hayatına Yönelik Yapılan Anket Çalışmasının Sonuç Özeti" ***Sultan Ceylan***
• "2010-2015 yılları arasında İran ve Türkiye'nin Suriye Krizine Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırılması" ***Abouobeid Ahmadi***
• "Suriye Krizi'nin Gaziantep Ekonomisine Olumlu ve Olumsuz Etkileri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz" ***Halil Yılmaz - İsmail Köse***
• "Göç Nedenleri ve Güvenlik Politikalarına Etkileri" ***Merve Erol***
• "Uyum Sürecinde Göçmenlere Destek Sağlayan Derneklerin Güç (SWOT) Çözümlemesi: Türkiye Örneklemi" ***Mehtap Erdoğan***

12:30-13:45	**Öğle Yemeği / Lunch**

13:45-15:15	**6. Oturum / 6th Session**

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Alper Tolga Bulut*

European Studies
• "EU-Maghreb Relations Cooperation without Partnership" ***Erol Kalkan - Youcef Kherbache***
• "Feminism in Foreign Policy: Swedish Case" ***Gökhan Ak - Pınar Akarçay***
• "Constructing EU-Turkey Relations: Influence of European Parliament" ***Rahman Dağ***
• "The Limits of the European Union's Rules and Regulations: Changing Political Positions of Visegrad Grop Countries in the EU" ***Nargiz Uzeir Hajiyeva***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Bülent Şener*

Rusya Çalışmaları
• "Putin Döneminde Rusya ve Ermenistan İlişkileri" ***Hilal Akgüller***
• "Putin Döneminde Rusya ve Azerbaycan İlişkileri" ***Burçin Hafize Tarcan***
• "Putin'in İlk Dönemindeki Realist Rus Dış Politikası ve 2000 – 2004 Arası Dönemde Bu Politikanın Rusya – ABD İlişkilerine Etkisi" ***Doğuş Sönmez***
• "Yabancı Savaşçıların Rusya'nın Suriye Politikasına Etkisi" ***Ünal Tüysüz - Rıdvan Kalaycı***
• "Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkileri ve Bu İlişkilerin Bölgesel Etkileri" ***Cihan Taşgın***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *İsmail Köse*

Güvenlik Çalışmaları
• "Karadeniz Bölgesi'nin Güvenliğine Yönelik Tehditlerin Değişen Doğası: Asimetrik Tehditler ve Bölge Güvenliğine Etkileri" ***Selim Kurt***
• "Türkiye'de Güvenlik Çalışmalarının Nitel Analizi" ***Fikret Birdişli - Y. Zakir Baskın***
• "Genişletilmiş Güvenlik" Kavramı Bağlamında Avrupa Birliği (AB) Yapısal Savunma Antlaşması ve Türkiye" ***Nurgül Bekar***
• "Amerika Birleşik Devletleri ve NATO Savunma Doktrini: Türkiye'ye Biçilen Rol" ***İsmail Köse***
• "Türkiye'nin Nükleer Diplomasisi ve Nükleer Yayılmanın Önlenmesine Dönük Politikaları" ***Hakan Mehmetcik***
• "Türkiye-ABD İlişkilerindeki Gerginliğin Savunma Sistemi Tedarik ve Modernizasyon Projelerine Etkisi: F-35 Projesi Örneği" ***Cenk Özgen***

15:15-15:30	**Çay-Kahve Arası / Coffee Break**

15:30-17:00	7. Oturum / 7th Session

Salon / Room: A
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Rahman Dağ*

Asian/Eurasian Studies
• "The Eurasian Economic Union (EEU) from the Perspective of IR Theories" ***Gülşen Aydın***
• "The Perception of Turkish Foreign Policy by Russian Experts" ***Olena Trubniakova - Coşkun Topal***
• "China and the Global Financial Markets: A Different Way to be Great Power in International Politics" ***Müge Yüce - Ensar Ağırman***
• "Indian Strategic Thought" ***Syed Sadam Hussain Shah***
• "Testing Gravity Model Through Georgia's International Trade (1995-2014)" ***İsmail Altay***
• "The Rise of China and Its Regional Policies towards India" ***Mehmet Tufan Yılmaz – Özgür Tüfekçi***

Salon / Room: B
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Alper Tolga Bulut*

Teorik Çalışmalar
• "Dostluk Politikası ve Egemenlik: Fark(lılığ)a Derridacı Bir Yaklaşım" ***H. Furkan Livan***
• "İki Savaş Arası Dönem: Carr'ın Yirmi Yıl Krizi'ni Anlamak" ***Sabri Aydın***
• "Uluslararası İlişkilerde Bir "Amil" Olarak Diplomatlar: Diplomasi Teorisi Alanına Yapısalcı Bir Katkı Denemesi" ***Hüseyin Sert***
• "Bir Siyasi İletişim Stili Olarak Popülizm" ***Nurhan Hacıoğlu - Alper Tolga Bulut***
• "İran'ın Dış Politikası ve Yapısalcı Yaklaşım" ***Ender Akyol - Azam Ahmadi***

Salon / Room: C
Oturum Başkanı / Panel Chair: *Yaşar Sarı*

International Security / Peace and Conflict
• "The Emerging Challenges to Turkey's Soft Power Capabilities and Regional Role in the Context of Regional Security Issues" ***Benazir Banu***
• "Israel-Egypt-Greece Security Collaboration in the Mediterranean Sea: A Single Issue Alliance" ***Furkan Halit Yolcu*** - ***Enes Ayaşlı***
• "Collective Identity-Conflict Relations in World Politics" ***Yaşar Sarı***
• "Another Birth of Religious Terrorism?: Looking at Shiism in Nigeria" ***Mohammed Hashiru – Özgür Tüfekçi***
• "The Impact of Shale Revolution on Middle East Geopolitics" ***Akif Bahadır Kaynak***

Salon / Room: D
Oturum Başkanı / Panel Chair: *İsmail Köse*:

Küresel Ekonomi Çalışmaları
• "Bitcoin'in Uluslararası Finans Sistemine Entegrasyonu Meselesi" ***Mürsel Doğrul***
• "Gürcistan Ekonomisinin Kalkınmasına Ülke Jeopolitiğinin Sağladığı İmkânlar" ***Haleddin İbrahimli***
• "Yoksulluk ve Din İlişkisi" ***Sedat Polat***
• "Uluslararası Emek Göçünün Toplumsal Etkileri" ***Gülşen Çetin Aydın***
• "Koordineli Piyasa Ekonomilerinde Çevresel Harcamaların Çevre Kalitesi Üzerindeki Etkileri" ***Aykut Başoğlu - Umut Üzar***

Katılımcı Listesi / Participant List

Prof. Dr.	Süleyman Erkan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Gökhan Koçer	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Mohammad Arafat	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Hayati Aktaş	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Coşkun Topal	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	M. Çağatay Okutan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr.	Ziya Öniş	Koç Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersel Aydınlı	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.	Kamer Kasım	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr.	Erhan Büyükakıncı	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr.	Burak Gülboy	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Haleddin İbrahimli	Avrasya Üniversitesi
Prof. Dr.	Yaşar Sarı	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr.	İsmail Köse	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Bülent Şener	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali Poyraz Gürson	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr.	Mehmet Sait Dilek	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr.	Fikret Birdişli	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Saadat Demirci	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr.	Bezen Balamir Coşkun	İzmir Policy Centre
Doç. Dr.	Göktürk Tüysüzoğlu	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Özgür Tüfekçi	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Alper Tolga Bulut	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ayça Eminoğlu	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Erol Kalkan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Fatma Akkan Güngör	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Murat Ülgül	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Vahit Güntay	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Aykut Başoğlu	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Haluk Karadağ	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Selim Kurt	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Cenk Özgen	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Efe Baştürk	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Hüsrev Tabak	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ensar Ağırman	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Rahman Dağ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Eda Kuşku Sönmez	Avrasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Cengiz Özgün	Avrasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Saffet Akkaya	Avrasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa Uluçakar	Avrasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa Üren	Avrasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İskender Karakaya	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gülzar Ismayil	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gülşen Çetin Aydın	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mürsel Bayram	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Onur Okyar	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Hakan Mehmetçik	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gökhan Ak	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Pınar Akarçay	Uppsala University
Dr. Öğr. Üyesi	Akif Bahadır Kaynak	Altınbaş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gülşen Aydın	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Nurgül Bekar	Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi	Murat Demirel	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Efe Siviş	Altınbaş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Pınar Aydoğan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Ender Akyol	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	İlhan Sağsen	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Sezgin Mercan	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Kıvılcım Romya Bilgin	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Gizem Bilgin Aytaç	İstanbul Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr.	Özlem Zerrin Keyvan	Hacettepe Üniversitesi
Dr.	Umut Üzar	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr.	Kristin VandenBelt	Lone Star College, USA
Dr.	Hüseyin Sert	Boğaziçi Üniversitesi
Dr.	Mahir Terzi	Kara Harp Okulu
Dr.	Serkan Yenal	Kara Harp Okulu
Dr.	Ümit Alperen	Süleyman Demirel Üniversitesi
Öğr. Gör.	Eda Tutak	Gümüşhane Üniversitesi
Öğr. Gör.	Soner Hamzaçebi	Gümüşhane Üniversitesi
Öğr. Gör.	Ufuk Törün	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Öğr. Gör.	Anıl Çağlar Erkan	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Öğr. Gör.	Mürsel Doğrul	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Arş. Gör.	Ayçe Sepli	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Arş. Gör.	Emel İlter	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Arş. Gör.	Göktuğ Kıprızlı	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Arş. Gör.	Hülya Kınık	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Arş. Gör.	Yasin Çağlar Kaya	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Arş. Gör.	Mehtap Erdoğan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Arş. Gör.	Cihan Daban	Selçuk Üniversitesi
Arş. Gör.	Doğuş Sönmez	İstanbul Arel Üniversitesi
Arş. Gör.	H. Furkan Livan	Hacettepe Üniversitesi
Arş. Gör.	Sabri Aydın	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Arş. Gör.	Arda Özkan	Giresun Üniversitesi
Arş. Gör.	Ünal Tüysüz	Sakarya Üniversitesi
Arş. Gör.	Rıdvan Kalaycı	Sakarya Üniversitesi
Arş. Gör.	Muhammet Erdal Okutan	Marmara Üniversitesi
Arş. Gör.	Betül Kocaoğlu	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Arş. Gör.	Syed Sadam Hussain Shah	Centre for International Strategic Studies
Arş. Gör.	Müge Yüce	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör.	Kübra Çağlar Hekimoğlu	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör.	Furkan Halit Yolcu	Sakarya Üniversitesi
Arş. Gör.	Enes Ayaşlı	Ortadoğu Enstitüsü
Arş. Gör.	Nasuh Sofuoğlu	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Arş. Gör.	İsmail Altay	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Arş. Gör.	Adem Özer	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş. Gör.	Esra Altınova Telatar	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr.	Duygu Çağla Bayram	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Ömer Çolak	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Ahmad Zaki Wasiq	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Mohammed Hashiru	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Halil Yılmaz	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Nurhan Hacıoğlu	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Olena Trubniakova	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Büşra Kılıç	Marmara Üniversitesi
Doktora Öğr.	Huriye Yıldırım Çınar	Kocaeli Üniversitesi

Doktora Öğr.	Abouobeid Ahmadi	Kocaeli Üniversitesi
Doktora Öğr.	Cihan Taşgın	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr.	Aynur Seferli	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr.	Sedat Polat	Atatürk Üniversitesi
Doktora Öğr.	Nargiz Uzeir Hajiyeva	Yeditepe Üniversitesi
Doktora Öğr.	Christopher Trinh	LaTrobe University, Australia
Doktora Öğr.	Azam Ahmadi	İnönü Üniversitesi
Doktora Öğr.	Polat Üründül	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr.	Benazir Banu	Selçuk Universitesi
YL Mezunu	Nurgül Ergül	Cumhuriyet Üniversitesi
YL Öğr.	Mehmet Tufan Yılmaz	Karadeniz Teknik Üniversitesi
YL Öğr	Youcef Kherbache	Karadeniz Teknik Üniversitesi
YL Öğr.	Sultan Ceylan	Kocaeli Üniversitesi
YL Öğr.	Nükhet Güntay	Karadeniz Teknik Üniversitesi
YL Öğr.	Fevzi Kırbaşoğlu	Karadeniz Teknik Üniversitesi
YL Öğr.	Y.Zakir Baskın	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
YL Öğr.	Davut Yeşil	Kocaeli Üniversitesi
YL Öğr.	Merve Erol	Kocaeli Üniversitesi
YL Öğr.	Hilal Akgüller	Karabük Üniversitesi
YL Öğr.	Burçin Hafize Tarcan	Karabük Üniversitesi
Müşavir/ YL Öğr.	Bora İyiat	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ'NİN TEK KUŞAK, TEK YOL İNİSİYATİFİNDEKİ ROLÜ

Göktürk TÜYSÜZOĞLU*

Özet

Çin'in gelecek perspektifi içerisinde çok önemli bir role sahip olan Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi, tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma girişimi olarak da görülmektedir. Pekin reddediyor olsa da, bu girişimin esasen sistemsel bir hegemonya kurgulama amacını güttüğüne yönelik çeşitli analizler de bulunmaktadır. "Pakistan-Çin Ekonomik Koridoru"nun Sincan Uygur Özerk Bölgesi üzerinden Çin'e bağlandığı göz önünde bulundurulduğunda bölgenin ne denli kritik bir kavşakta olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Ülkenin Tibet ve İç Moğolistan ile birlikte en az gelişmiş bölgelerinden biri olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, aynı zamanda etnik ve dinsel anlamda farklı bir halk olan Uygur Türkleri'nin vatanı olarak bilinmektedir. Son dönemde ise, Uygurların hak taleplerinin uluslararası medyada daha fazla yankı bulduğu gözlenmektedir. Kuşkusuz, bu durumun en önemli nedeni, bölgenin Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi içerisindeki kritik önemidir.

Anahtar Sözcükler: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, Urumçi, Dünya Uygur Kongresi, İslam, ABD.

Giriş

Sincan, Çin'in, Avrasya'ya açılan noktası olarak stratejik bağlamda önemli bir noktada durmaktadır. Çin'in ekonomik ve siyasal açıdan güçlü olan merkez, doğu ve güneydoğu eyaletlerine oldukça uzak olan Sincan, Tibet ile birlikte bu bakımdan farklı bir noktada durmaktadır. Ayrıca, bölgenin ekonomik açıdan çok değerli doğal kaynaklara sahip olduğu da bilinmektedir. Çin'de üretilen petrol ve doğalgazın büyük bir bölümü bu bölgeden çıkarılmaktadır.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ni son dönemde uluslararası gündemin ön sıralarına taşıyan ve genel itibarıyla birbirleriyle bağlantılı olduğu ifade edilebilecek iki önemli husus vardır. Sincan, çok etnikli bir yapıya haiz olmasına karşın, tarihsel bağlamda Türk kökenli bir halk olarak bilinen ve İslam dinini benimsemiş Uygurların toprakları olarak anılmaktadır. Bölgede

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gktrkt@gmail.com

başkaca Türk kökenli topluluklar da bulunuyor olmasına karşın, Uygurlar önemli bir nüfusa sahiptir. Ne var ki, Uygurlar, tarih boyunca bölgeye gelen farklı unsurlar ile anlaşmazlıklar yaşamış ve Çin egemenliğine karşı da mücadele vermiştir. İki kez bağımsız devlet kurma girişiminde bulunan ve tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasal sebeplerle bölgenin Çin'e bağlı olmasını kabullenemeyen Uygurlar, Pekin'in, kimlik tabanlı, ekonomik ve siyasal taleplerine karşılık vermediği gerekçesiyle de huzursuzdur. Bu huzursuzluk, siyasal taleplerle gerçekleşen gösterilere neden olduğu gibi, siyasal ayrılıkçılık gündemiyle ortaya çıkan aktörlerin seslerinin duyulmasını da beraberinde getirmektedir. Uzun bir süredir gündemde olan bu siyasal gündemin, son dönemde bu denli ön planda tutulmasının en temel nedenlerinden biri, siyasal taleplerin zamanla "Selefi" karakterli "terör" örgütlerinin ortaya çıkmasına da neden olmasıdır. Bölgenin bu denli gündemde olmasının en önemli nedeni ise, Çin'in küresel etkinliğini "hegemonik" bir çerçeveye dökebilecek "Tek Kuşak, Tek Yol" inisiyatifinin bağlantı noktasının bu bölge olmasıdır. Siyasal istikrarı kendi gelişimi doğrultusundaki en önemli unsur olarak belirleyen; ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve terörizmi ise kendi gelişiminin önündeki en temel engeller olarak gören Pekin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bu çerçeveden yaklaşmaktadır.

Çalışma kapsamında öncelikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin önemli özellikleri ve Uygurlar ile Pekin arasındaki sorunlar hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında Çin'in gelecek projesi olarak gördüğü Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi değerlendirilecektir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'de yaşanan sorunların bölgesel/dışsal etkileri ile Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi arasındaki bağlantı ise çalışmanın son kısmını oluşturacaktır.

1. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne Dair Önemli Detaylar

Çin'in kuzeybatısında yer alan Sincan (Xinjiang), "yeni sınır bölgesi" anlamına gelmektedir. Xiyu, yani "Batı toprakları" olarak da adlandırılan bu büyük bölge, Çin'e bağlı en büyük yönetimsel birim olarak bilinmektedir (Zhu ve Blachford, 2016: 27). Ne var ki, bu büyüklük, yalnızca coğrafi eksende geçerlidir. Nitekim bölgenin 2010 yılı itibarıyla yaklaşık 21,8 milyonluk bir nüfusu bulunmaktadır (Griffiths, 2017). Rusya, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Moğolistan olmak üzere 8 ülkeye sınır oluşturan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, aynı zamanda Çin'in sorunlu ve coğrafi olarak da büyük olan eyaletlerinden biri olan Tibet'e de komşudur. Karakurum, Kunlun ve Tianşan Dağları ile Taklamakan Çölü gibi doğal engelleri de içerisinde barındıran bu büyük alan, kuzeyde Urumçi merkezli "Dzungaria Havzası" ile güneyde tarıma odaklı ve daha kırsal bir

görünüme haiz olan "Tarım Havzası" olarak bölümlenmiştir (Joniak-Lüthi, 2015: 428-445). Özellikle yüksek sıradağlar ve çöller ile geniş stepler, tarımsal üretimin istenilen seviyeye ulaşamamasına neden olmaktadır. Bölgesel başkent Urumçi'nin bulunduğu Dzungaria Havzası, steplerden oluşan ve tarımdan çok, sanayi yatırımlarının odağında bulunan bir yerdir. Moğol kültürünün belirgin olduğu bu havza, yoğun bir biçimde yaşanan Han göçlerinden sonra Çin'e çok daha fazla entegre olmuş bir görüntüdedir. Hatta Urumçi nüfusunun büyük bir bölümünü de Han Çinlileri oluşturmaktadır. Tarıma entegre ve kırsal bir görünüm çizen Tarım Havzası ise Uygurların anavatanı olarak bilinmektedir. Zaten Uygurlar ve diğer Türki toplulukların Sincan genelinde ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde yaşadıkları da ortadadır. Çin Halk Cumhuriyeti döneminden itibaren, Han asıllıların bölgeye yoğun bir şekilde göç etmeleri sağlanmış ve böylece bölgedeki nüfuz kompozisyonunun değiştirilmesi hedeflenmiştir. Pekin'in bu bölgeye Han Çinlilerini yerleştirmesindeki amacı, özellikle Uygurlar ile diğer Türki kökenli halklar (Kazak ve Kırgız) ve yine burada yaşayan farklı etnik ya da dinsel gruptan insanların (Moğol, Tacik, Hui) bölgede çoğunluğu oluşturmalarının önüne geçmektir (Kozhirova et al., 2016: 72-80). Han Çinlilerine odaklanan ticari işleyiş, sanayi yatırımları ve güvenlik mekanizmaları aracılığıyla Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin merkeze entegre olması anlamında önemli bir adım atılmış olmasına karşın, başta Uygurlar olmak üzere bölgede yaşayan farklı etnik/dinsel grupların Pekin'e olan "yabancılıklarının" önüne geçilememiştir. Zira Pekin, bölge yönetimini, ekonomisini ve güvenliğini Han kökenlilere devrederken, Uygurlar ile diğerlerini kendisi açısından "güvenilemeyecek" ve hatta "tehdit" olabilecek sosyal gruplar olarak gördüğünü ortaya koymuştur (Clarke, 2008: 271-301). Bu durum, özellikle Uygurların, SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da kendisine akraba olan halklar tarafından kurulan yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla huzursuzluklarının bir üst perdeye taşınmasına da yol açmıştır (Wallace, 2014: 199-220). Ayrılıkçı bir dürtü de içeren toplumsal ve siyasal hak taleplerinin belirginleşmesi ve kendi içerisinde kurumsal bir yapıya bürünmesi, Uygurların hem Çin yönetimiyle hem de onun bölgedeki gölgesi olarak görülen Han Çinlileriyle ilişkilerinin oldukça gergin bir hale bürünmesine neden olmuştur. Bu gerginlik, zaman zaman gösterilere ve güvenlik güçlerinin müdahil olduğu büyük çaplı olaylara da neden olmaktadır.

Uygurlar ve bölgede yaşayan diğer Türki topluluklar çok büyük bir çoğunlukla İslam dinine bağlıdır. Bu durum, bölgenin Çin egemenliği altına girdiği dönemden bu yana büyük çaplı bir toplumsal farkındalık unsuru olmuştur. Etno-kültürel ayrım çizgisine entegre olan dinsel farklılık, Sincan

Uygur Özerk Bölgesi'ndeki siyasal taleplerin ayrılıkçılık yönünde şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır (Holdstock, 2014). Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) döneminden itibaren bölgeye yoğun bir biçimde göç ettirilen ve nüfus bakımından Uygurlara yakın bir kompozisyona erişen Han kökenliler Müslüman değildir. Pekin, İslam'ı kendi yönetimsel anlayışına bir tehdit olarak görmektedir. Bu durum, özellikle SSCB'nin dağılması sonrası dönemde daha dramatik bir hal almış durumdadır. Zaten Uygurların uluslararası arenaya da yansıyan kitle gösterileri, hak talepleri ve çeşitli örgütler ile aktörler üzerinden ifadesini bulan rahatsızlıkları özellikle 1990 sonrası döneme rastlamaktadır (Purbrick, 2017: 236-256). Bunun temel nedeni, özellikle Afganistan ve Pakistan'da konuşlanmış Taliban ve El Kaide unsurlarının radikal Selefizmi temel alan ve terör eylemlerine eklemlenmiş faaliyetlerinin, Orta Asya üzerinden sağlanan bağlantılar (özellikle Fergana Vadisi odaklı) eliyle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne de belli oranda yansımış olmasıdır (Borthakur, 2017: 334-350). SSCB döneminde görülmeyen bu durum, bu devletin dağılması ile Orta Asya'da belli bir güç boşluğu oluşması ve Afganistan özelindeki Taliban-El Kaide etkinliğinin 1990'larda artması sonucu ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Çin, bu hareketliliğin kendi topraklarına yansıması ihtimalini her daim büyük bir tehlike olarak görmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren, Pekin'in Sincan odaklı etnik ayrılıkçılık temelli endişelerine, radikal Selefi akıma entegre örgütler/aktörler de eklemlenmiştir. ABD'nin, 11 Eylül Saldırıları'nın ardından Afganistan'a müdahale etmesi, El Kaide ve bölgesel bağlantıları hususunda Çin'i daha iyi anlamasına ve Pekin lehinde belli kararların alınmasına destek çıkmasına yol açmıştır (Purbrick, 2017: 243). Doğu Türkistan İslami Hareketi (ETIM) ve ona bağlı örgütlerin (Türkistan İslami Partisi, Doğu Türkistanı Özgürleştirme Hareketi) ABD ve AB tarafından "terör örgütleri" listesine alınması bu dönem ve sonrasında gerçekleşmiştir. Ne var ki, Washington'un, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki toplumsal huzursuzluğu genel itibarıyla Uygurların hak talepleri, insan haklarına saygı ve özgürlükler çerçevesinde ele alıyor olması, Pekin'i çok rahatsız etmektedir. Çin, ABD'nin bu tutumunu, kendisini güçsüz düşürmeye yönelik girişimlere verilen diplomatik/siyasal bir destek olarak, "dış güçler" ekseninde okumaktadır (Shichor, 2018: 301-318).

Bugün Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak anılan yönetimsel birim, aslında 20.yüzyılın ortalarına kadar tam manasıyla birleşik ve tek bir noktadan yönetilen bir yer değildi. Daha önce de belirttiğimiz üzere, coğrafi ve iklimsel düzeyde ciddi farklılıkların bulunması, Dzungaria ve Tarım Havzaları ekseninde bir bölümlenme ortaya koyarken, bu coğrafi bölümlenme aynı zamanda kültürel farklılığa da içkin ve bugüne dek uzanan bir görünüm arz

etmiştir. Çin, bölgenin "çok etnikli ancak birleşmiş Çin ulusunun ayrılmaz bir parçası" olduğunu resmi söyleme yansıtmaktadır (Brady, 2012: 3-9). Pekin, Sincan'ın, Han Hanedanı (MÖ. 206-MS 24) döneminden bu yana Çin'in bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Halbuki Uygur önderleri bu durumu kabul etmemekte ve Çin etkinliğinin belli zamanlarda bölgenin bazı kısımlarında görüldüğünü iddia etmektedir. İslam'ın bölgeye girişi ise, 751'de Arap Orduları ile Çin'in Tang Hanedanlığı arasında yaşanan ve Arapların kazandığı Talas Savaşı sonrasında olmuştur. Nitekim bu dönemden sonra da bölgenin bütüncül bir anlamda yönetildiğini söylemek güçtür. Çin Devlet Konseyi tarafından yayınlanan "Beyaz Belge"de (2003, 2009, 2015 ve 2016 yıllarında yayınlanmıştır), Pekin'in bölgeye ilişkin tarihsel yaklaşımı ifadesini bulur (People's Republic of China, 2003). Buna göre, bölgede uzun yıllar boyunca savaşan kabileler olmuş, Liao Hanedanlığı döneminden itibaren (916 yılı) ise bölge genel itibarıyla Çin'in kontrolünde kalmıştır. Bu belgenin ortaya koyduğunun tersine, aslında Qing Hanedanlığı'na dek, Çin'in ya da herhangi bir gücün bölgede merkezi bir egemenliği olmamıştır. Hatta 14. ve 16. yüzyıllar arası Kaşgar, İslam'ın önemli merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. 18. yüzyıl ortalarından itibaren bölgenin bugünkü sınırlarına yakın bir alanda kontrolü sağlayan Qing Hanedanı da 1820, 1830 ve 1865 yıllarında komşu Müslüman hükümdarların bölgenin önemli bir bölümünü kontrol altına almasını engelleyememiştir. 1911'de kurulan Çin Cumhuriyeti de bölgede merkezi kontrolü sağlayamamış ve hatta 1933'te, Tarım Havzası ve çevresinde, Kaşgar merkezli ve Uygurların kontrolünde bağımsız bir devlet olan "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" kurulmuştur (Klimes, 2015: 162-176). Zaten "Doğu Türkistan" (Çin Türkistanı) kullanımı, önceleri Çağatay Hanlığı toprağı olmuş Tarım Havzası için geçerlidir. Fakat Doğu Türkistan Cumhuriyeti ancak bir yıl ayakta kalabilmiş ve Çin Cumhuriyeti tarafından ortadan kaldırılmıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı esnasında, 1944'te SSCB'nin de desteğiyle aynı isimle bir devlet daha kurulmuş, 5 yıl yaşayan bu cumhuriyet de 1949'da Çin Halk Kurtuluş Ordusu tarafından ortadan kaldırılmıştır (De Cordier, 2016: 49-76). 1949'dan bu yana bölge mevcut sınırları itibariyle Çin'in kontrolündedir. Bağımsızlık taraftarı olan Uygurlar, bölgenin 1949 itibarıyla Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlannmasını Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin işgal edilmesi olarak görmekte ve bu eylemin "yasal" olmadığını belirtmektedir.

Sincan'daki Uygurlar, Çin'in kendi etnik kimliklerine ve inançlarına ilişkin çeşitli baskı mekanizmalarına başvurduğunu belirtmektedir. Hatta bu uygulamaların bölge içerisinde dahi farklılıklar taşıdığı da ifade edilmektedir. Buna göre, Çin, Dzungaria Havzası'na dahil olan Turpan ve Hami çevrelerinde ve bölgesel merkez Urumçi'de yaşayan Uygurların, İslam dinine

ilişkin ritüellerini uygulamaları noktasında fazlaca sorun çıkarmamaktadır. Hatta Turpan ve Hami çevrelerinde yaşayan Uygurların, çocuklarını dini eğitimden geçirmelerine izin verilmekte ve bölgede çok sayıda cami de inşa edilmektedir. Bu bölgede yaşayan Uygurların, Hac görevlerini yerine getirmek için Mekke'ye gitmelerine izin verildiği gibi, Komünist Parti içerisinde de rahatlıkla görev alabilmektredirler (Millward ve Perdue, 2004: 27-62). Bu bölgede yaşayan Uygurların ekonomik durumu ve sosyal statüsü de bölgedeki Han Çinlilerinden çok da geri değildir. Bunun temel nedeni, Turpan ve Hami çevresinde yaşayan Uygurların, Qing Hanedanı döneminden bu yana Çin ile iyi ilişkiler içerisinde olması ve Çin'e bağlı olma hususunda sorun çıkarmamalarıdır. Tarım Havzası'nda ve özellikle Kaşgar, Yarkand ve Khotan'da ise durum çok daha farklıdır. Doğu Türkistan odaklı siyasal hareketin, Tarım Havzası ve özellikle de Kaşgar odaklı olması, Çin yönetiminin bu bölgede yaşayan ve nüfusun neredeyse tamamını oluşturan Uygurlara bir "tehdit" gözüyle bakmasına ve bu bağlamda Tarım Havzası'nda yaşayan Uygur nüfusa yönelik ciddi kısıtlamalara gitmesine yol açmaktadır (Deutsche Welle, 2018). Kaşgar ve çevresinin ekonomik anlamda bölge ortalamasının oldukça gerisinde kalmış olması, Tarım Havzası'nda kişi başına düşen gelirin Sincan ortalamasının altında kalması, sanayi yatırımlarının Dzungaria'da konuşlandırılması ve bölgesel yönetim ile Komünist Parti kademelerinde Kaşgar ve çevresi kökenli isimlere hemen hiç yer verilmemesi bu duruma açık birer örnektir. Çin'in özellikle 1950'li yıllardan başlayarak bölgeye yoğun bir şekilde Han kökenli bir nüfus göçü yaşanmasını özendirmesi ve mevcut konjonktürde Han kökenlilerin nüfusunun neredeyse Uygur nüfusunu yakalamış olması (Kozhirova et al., 2016: 72-80), Uygurlar için önemli bir güvenlikleştirme unsurudur. Nitekim ÇHC, bölgenin yönetimini Han Çinlileri üzerinden gerçekleştirirken, ekonomik ve ticari anlamda da kontrol büyük oranda Hanların elindedir. Uygurlar, tarih boyunca kendi kimlikleri ile andıkları bölgenin yönetimsel/siyasal ve hatta kültürel manada kendilerine yabancılaştırılmasına yönelik ciddi bir tepki içerisindedir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, dini/kültürel hususlarda da Tarım Havzası Uygurları'nın ciddi sorunlarla karşılaştığı ortadadır. Hacca gitmelerinin önüne ciddi engeller çıkarıldığı gibi, bölgede doğan çocukların "dini eğitim" görmeleri engellenmeye çalışılmakta ve "oruç" ya da "namaz" gibi ibadetler noktasında da devletin gözetimi altında tutulmaktadırlar (Dawn, 2017). Çin kökenli Müslümanlar olarak bilinen Huilerin, İslam dininden kaynaklaran ibadetlerini yapmalarına ve İslam'a ilişkin olarak ortaya konan rahatsızlık verici hareketlere yönelik protesto haklarını kullanmalarına izin verilirken, Uygurların, bu yönde baskılanmaya çalışıldıkları görülmektedir. Resmi okullar dışında alınan dini eğitim Çin'de yasaklanmış olmasına karşın,

Huilere, çocuklarını İslami usuller doğrultusunda eğitmelerine izin verilmekte ve devlet kurumlarında çalışan Huilere "oruç" izni tanınmaktadır. Benzer bir durum "hac" konusunda da geçerlidir. Ne var ki, aynı hakların özellikle Tarım Havzası'nda yaşayan Uygurlar için geçerli olduğu söylenemez. Böyle bir "çifte standardın" oluşmasının en temel nedeni ise, Çin'in, Uygurları ve özellikle de Doğu Türkistan hareketi ile bağlantılı olarak değerlendirdiği Tarım Havzası Uygurlarını, kendisi adına bir tehdit olarak görmesidir. Huiler ise Uygurlar ile önemli sorunlar da yaşamış ve Müslümanlığı kimliklerinin ayırıcı unsuru olarak betimlemelerine karşın, Çin'in bir parçası olmaktan rahatsız olmayan bir gruptur (Cote, 2015: 136-151).

Doğu Türkistan odaklı "Selefi" örgütlerin 1991 sonrası dönemde sıklıkla gündeme gelmesi ve özellikle El Kaide bağlantılı olduğu ifade edilen "Doğu Türkistan İslami Hareketi" ve bağlantılı gruplarla mücadele düşüncesi, Uygurların "dini" anlamda da baskılanmasına yol açmaktadır. Pekin, bölge odaklı olarak kurulan ve Uygurların toplumsal ve siyasal anlamdaki rahatsızlıklarını yansıtan her türlü kurumsal yapıyı "ayrılıkçılık", "aşırılıkçılık" ve "terör" bağlamında değerlendirmektedir (Duchatel ve Ekman, 2015). Nitekim Doğu Türkistan İslami Hareketi ve ona bağlı olarak değerlendirilen yapılar dışında, daha ulusçu bir nitelik taşıyan, ayrılıkçı bir düşünceye haiz ve bazı terör eylemlerinin arkasında olmakla suçlanan "Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü" de Çin ve Kazakistan tarafından "terörist örgüt" sınıfında ele alınmaktadır (Volodzko, 2015). Uygurları temsil eden bir çatı örgütü olarak kurulmuş, uluslararası arenada Uygurların taleplerini anlatmak ve temsil etmekle ilgilenen ve barışçıl bir inisiyatif olarak görülebilecek "Dünya Uygur Kongresi" ile lideri Rabiya Kader de Pekin tarafından "terörizm ve ayrılıkçılık" ile birlikte ele alınmaktadır (Clarke, 2010: 213-229). Çin'in kendi geleceğine ilişkin en büyük çekincesinin "parçalanma endişesi" olduğu dikkate alındığında, Pekin'in Uygurlarla ilişkili her türlü faaliyeti kendi istikrarına ve birliğine yönelik bir saldırı olarak değerlendirmesi anlaşılabilir bir durumdur. Zira Çin içerisinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi dışında, sorunlu olarak değerlendirilebilecek başka bölgeler de mevcuttur. Tibet, İç Moğolistan, Hong Kong, Macao ve pek tabi ki Tayvan, bu çerçevede ele alınabilir. Siyasal istikrar söyleminin Komünist Parti yönetiminin sürekliliği olarak ele alındığı ülke, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılığı kendi geleceğine ilişkin temel tehditler olarak görmektedir. Pekin'e göre, bahsedilen bu temel tehditler, Çin'e düşman olan "dış güçler" tarafından çeşitli şekillerde devreye sokulabilir. Bu minvalde, Çin'in, SSCB'nin dağılması sonrası daha fazla gündeme gelen Uygur hareketini, dış güçlere eklemlenmiş bir şekilde değerlendirdiği bilinmektedir.

Çin, birçok terör eylemini Uygurlarla ya da genel olarak Doğu Türkistan İslami Hareketi ile bağlantılı olarak değerlendirmektedir. Nitekim bu eylemlerin ardından bu hareket ile bağlantılı isimlerden terör eylemlerini kabullenen açıklamalar gelmiş ya da bu terörist eylemlerde Uygur kökenli isimler yer almıştır. Bahsedilen eylemlerin önemli bir bölümü Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin dışında yaşanmıştır. Ekim 2013'te Pekin'de, Mart 2014'te Kunming'de, Mayıs 2014'te Guangzhou'da, Mart 2015'te yine Guangzhou'da yaşanan eylemler bu çerçevede ele alınmaktadır. Hatta Ağustos 2015'te Tayland'da, Bangkok'ta yaşanan ve 20 kişinin ölümüne yol açan terörist saldırı da Tayland ve Çin güvenlik birimleri tarafından Uygur örgütleri ile bağlantılandırılmıştır (Purbrick, 2017: 236-256). Tayland'ın 100 kadar Uygur kökenli Çin vatandaşını Pekin'e iade etmiş olmasının bu saldırının ardındaki temel dürtü olduğu ortaya konmuştur.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi sınırlarında ise, 1980'li yıllardan itibaren huzursuzluğun arttığını ve SSCB'nin dağılmasına paralel olarak çeşitli gösterilerin, geniş çaplı eylemlerin ve hatta terör eylemlerinin yaşandığını görüyoruz. Pekin, bu eylemlerin hepsini Doğu Türkistan İslami Hareketi ve Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü ile bağlantılı olarak ele almış ve ayrılıkçılık ya da aşırılıkçılık ekseninde değerlendirmiştir. 1990'da Baren'de yaşanan ayaklanma girişimi, Pekin tarafından radikal Selefizm ve aşırılıkçılık çerçevesinde ele alınan ve Doğu Türkistan İslami Partisi ile ilintilendirilen ilk girişimdir (Davis, 2008: 15-30). Yine 1995'te Khotan'da ve 1997'de Yining'de dini konulara odaklanmış belli toplumsal huzursuzluk yansımaları belirmiştir. Şubat 1997'de Deng Xiaoping'in cenazesi olduğu gün ise bölgesel merkez Urumçi'de farklı otobüslere yerleştirilen bombalarla bir terör eylemi gerçekleştirilmiştir. Bölgedeki en kanlı olay ise Temmuz 2009'da Urumçi'de yaşanmıştır. Guangdong'daki bir fabrikada, Han kökenlilerin işçi olarak bölgeye giden Uygurlara şiddet uyguladığına ilişkin haberler Urumçi'ye ulaştığında, şehirdeki Uygurlar toplu halde ayaklanmış ve Hanların işyerlerine saldırarak, yönetimi de protesto etmeye başlamıştır. Şehirde büyük bir çoğunluk oluşturan Han kökenlilerin de aynı şekilde Uygurların evlerine ve işyerlerine saldırmaları sonucu olaylar büyümüş, bölgedeki askeri polis birimlerinin şiddetli bir şekilde bastırdığı bir isyana dönüşmüştür. 3 gün süren olaylarda 1700 kişi yaralanırken, 197 kişi de güvenlik birimleri tarafından ya da birbirleriyle çatışırken hayatını kaybetmiştir (Purbrick, 2017: 236-256). Bu gelişme, Çin'in, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki güvenlik birimlerini yeniden gözden geçirmesini ve yeni askeri birlikleri bölgeye yerleştirmesini beraberinde getirirken, Han ve Uygurlar arasındaki gerginliği de ciddi bir boyuta çıkarmıştır. Kısacası, Çin, bu olaylar neticesinde Uygurların kültürel ve siyasal taleplerini tamamen güvenlik ekseninde ele

almaya başlamış ve bu talepleri, Batı'nın "insan hakları" vurgusu üzerinden değil, "terör" ya da "ayrılıkçılık" gibi kavramlar aracılığıyla dünyaya anlatmayı tercih etmiştir.

Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin yönetimi, kaynaklarının işlenmesi ve güvenliği hususunda tarihsel bir arka plana da sahip olan özel bir anlayış geliştirmiştir. Bingtuan adı verilen bu kurumsal yapı, ÇHC kurulduktan sonra hemen yürürlüğe girmiştir. Bu yönetim tarzı, Çin'in en batısında yer alan, oldukça geniş ve hem coğrafi hem de etno-kültürel anlamda derin farklılıklar içeren bu bölgenin sınır güvenliğini korumayı hedeflediği gibi, aynı zamanda toprakların işlenmesini de sağlayarak, tarımsal üretimi arttırmayı amaçlamaktadır (Zhu ve Blachford, 2016: 25-40). İlk kez Qing Hanedanlığı döneminde tunken adı altında yürürlüğe sokulan bu kurumsal yapı ekseninde, bölgenin farklı coğrafi kesitlerinde, farklı etnik gruplar özelinde kurgulanmış askeri-ekonomik yapılar belirmiştir. Bu hanedan döneminde, bölgeye göç ettirilen Han kökenlilerle sınırlı tutulmayan tunken yapısı içerisinde, Huiler (huitun), Manchular (qitun) gibi etnik gruplar da yer almıştır. Hatta mintun (sivil yerleşim) ve fantun (hükümlü yerleşimi) gibi farklı unsurlar içerisinde Uygurlar ve diğer Türkî gruplardan insanlar da bulunmuştur (Zhu ve Blachford, 2016: 25-40). Fakat bu yapı, özellikle Uygurlar tarafından, Çin egemenliğinin bölgede yayılmasını ve kökleşmesini sağlayan, Han kimliğine entegre sömürücü kurumsal yapılar olarak görülmüş ve özellikle 19. yüzyıldaki ayaklanmalar ekseninde Han nüfusunun bölgeden uzaklaşmak zorunda kalması ile zayıflamıştır. Ne var ki, hem toprağın işlenmesini sağlayan hem yerel güvenlik gücü ihtiyacını karşılayan hem de sınırların savunulmasını beraberinde getiren bu yapıdan 1911'de ortaya çıkan Çin Cumhuriyeti ve özellikle de 1920'lerden itibaren bölgede kontrolü ele geçiren "yerel savaş lordları" da vazgeçmemiştir. ÇHC ise "tunken" olarak bilinen bu yapıyı "Bingtuan" olarak güncellemiş ve kurulan "parti devleti" sistemine entegre etmiştir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki bölgesel yönetimden özerk bir yapıda işleyen ve başında asker kökenli bir yönetici bulunan Bingtuan, tarihsel rolüne uygun olarak toprağın işlenmesi, sınırların korunması, bölgesel güvenliğin sağlanması gibi hususlarla ilgilenmeye devam etmektedir (Zhu ve Blachford, 2016). Ayrıca, ÇHC döneminde kurgulanan Bingtuan kapsamında tarımsal anlamda gerekli olan altyapı yatırımları, sulama sistemleri de yapılmakta, ticari tarım konusunda ileri adımlar atılmaktadır. Bingtuan yönetiminde Han kökenliler yer almakta ve çok az miktarda Uygur bu yapıda görev almaktadır. Bu Uygurlar da Dzungaria Havzası'nda konumlanmış ve tarihsel anlamda Çin ile iyi ilişkiler içerisinde olan gruplar içerisinden seçilmektedir. Bingtuan, 1950'den itibaren, bölgeye göç ettirilen Hanların yerleştirilmesinde ve istihdam

edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca ülkenin çeşitli bölgelerinden Sincan'a gönderilen siyasal elitlerin bölgeyi tanıması noktasında Bingtuan'ın çok önemli bir işlevi olmuştur (Howell, 2011: 119-139).

Bingtuan, tarımsal üretimin düzenlenmesi, yerel koşulları çok iyi bilen iç güvenlik birimi ihtiyacının karşılanması, sınırların korunması ve aynı zamanda yerel bağlamda ihtiyaç duyulan finansal kaynakların yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yapı, Doğu Türkistan söylemi ile hareket eden Uygurlar tarafından, Han egemenliğini ve Çin baskısını yansıtan bir kurumsal örgütlenme olarak görülmektedir. Ne var ki, bu yapının halen varlığını koruyor olması, Pekin'in, Sincan'a bakış açısı hususunda tarihsel bir süreklilik içerisinde olduğunu da kanıtlamaktadır.

Orta Asya-Avrasya ve genel itibarıyla Batı'ya açılan kapı olmasının dışında, Çin'in parçalanma psikozunu körükleyen bir etno-kültürel sorunla anılan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, ülkenin enerji kaynakları açısından da en zengin bölgesidir. Petrol ve doğalgaz üretimi, bölgenin toplam üretimi içerisinde %30'luk bir yer kaplamaktadır (AA, 2017). Devlet petrol şirketi PetroChina'nın işlettiği Karamay, Tarım ve Tuha sahaları ise en önemli petrol üretim bölgeleridir. Bölgedeki petrol üretimi, ülkenin toplam petrol üretiminin %12,8'ini oluşturmaktadır (People's Republic of China, 2016). Ne var ki, mevcut rezervlerle birlikte Sincan'daki petrolün ülkenin toplam rezervlerinin %22'sine denk geldiği ifade edilmektedir. Çin'in en fazla doğalgaz üretilen bölgesi olan Sincan, ülke üretiminin %25'ini karşılamaktadır. Benzer bir durum kömür için de geçerlidir. Nitekim bölge, ülkedeki toplam kömür üretiminin yaklaşık %40'ını karşılayan büyük bir kömür havzasıdır (Sxcoal, 2018). Bu denli önemli bir yer altı zenginliğe de haiz olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin, diğer faktörleri de göz önünde bulundurduğumuzda, Pekin adına ne denli kritik bir önemde olduğu gözler önüne serilmektedir.

2. Çin'in Gelecek İnisiyatifi: Tek Kuşak, Tek Yol

Xi Jinping'in iktidara gelmesinin ardından 2013 yılı itibarıya resmen ortaya konan "Tek Kuşak, Tek Yol" inisiyatifi, Çin'in, kendi ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda oluşturduğu bir proje olarak görülmektedir. Pekin'in artan ekonomik ve ticari etkinliğini, uzun vadede siyasal nüfuz ile de taçlandırmayı amaçladığı düşünülen bu girişim, Batı odaklı küresel hegemonik işleyişi değiştirme hedefine de hizmet etmektedir. Bu inisiyatif eliyle, Çin'in zaten ciddi bir etkinliğe erişmiş olan ticari ve finansal nüfuzunu "hegemonya" ekseninde kurumsallaştırmayı arzuladığı yönünde yorumlar bulunmaktadır. Ne var ki, Çin, "hegemonya" kurmak istediği yönündeki

siyasal anlamlandırmaları kabul etmemektedir (Blanchard ve Flint, 2017: 223-245). Pekin'e göre, bu inisiyatifin amacı, Çin ile projeye dahil olan bölgeler arasındaki ekonomik, ticari ve finansal işbirliğini daha da ileri seviyelere ulaştırabilmek ve belli bir standarda kavuşturabilmektir. Fakat, bu inisiyatif ekseninde güçlü ve avatajlı olan tarafın Çin olduğu dikkate alındığında, bu işbirliğinin orta vadede belirtilen bölgelerde/ülkelerde Çin'e olan finansal ve ekonomik bağımlılığı arttıracağı da görülebilmektedir. Ekonomik bağımlılığın, uzun vadede siyasal bağımlılığa dönüşebildiği göz önünde bulundurulduğunda, Pekin'in giriştiği bu inisiyatifin hedefi daha iyi anlaşılabilecektir.

Çin'in, Rusya ile birlikte uluslararası sisteme çok kutupluluğun hakim olmasını sağlamak isteyen aktörlerin önderliğini yaptığı bilinmektedir (Turner, 2009: 159-184). Pekin'in en temel hedefi, ABD ve müttefiklerine dayalı olarak şekillenen Batı hegemonyasının uluslararası politikaya egemen olan hegemonyasını bitirmek ve uzun vadede kendisinin ve müttefiklerinin etkin olacağı bir yapı yaratabilmektir. Bu amaç doğrultusunda, Çin'in, Rusya ile işbirliği alanını genişletmenin yanı sıra, mevcut sistemsel yapıdan rahatsız olan çeşitli aktörlerle ekonomik, siyasal ve hatta askeri işbirliği olanakları oluşturmak istediği de görülmektedir. Çin, kendi sistemsel etkinliğinin altını çizebilecek bir hegemonya oluşturabilmek için daha örtük hareket etmesi gerektiğinin bilincindedir. Zira ABD ile müttefiklerinin ve hatta Rusya'nın dahi tepkisini çekmek istememektedir. Ne var ki, hegemonya oluşumu hususunda Çin'in çok önemli bir eksiği vardır. Bu eksik, Pekin'e hakim olan otoriter siyasal yapının ve bu yapının arka planında yer alan toplumsal/siyasal kültürün dünya toplumları adına etkileyici ya da çekici bir yönünün olmamasıdır. Tek parti iktidarına ve içsel anlamda komünist ideolojiye entegre otoriter bir bağlam arz eden Çin siyasal anlayışı, Batı siyasal kültürüne egemen olan demokratik çoğulculuk, insan hakları ve azınlıklara saygı ile teşebbüs hürriyeti gibi, toplumlarda olumlu bir yansıma bulan unsurlara sahip değildir. Bu nedenle, Çin, bu eksikliği ya da kendi değerlerine dair olumsuz olarak algılanan bu durumu aşabilmek için farklı bir yol izlemektedir. Pekin, güçlü yönü olan ekonomik/ticari işbirliği ve finansal destek gibi hususları ön planda tutarak ve kendisiyle işbirliği yapmayı arzulayan tüm dünya ülkeleriyle, siyasal anlayışı ya da yönetimsel yapısı fark etmeksizin herhangi bir siyasal koşul sunmadan işbirliği yaparak, nüfuzunu arttırmaya çalışmaktadır (Yağcı, 2018: 67-78). Kendi yönetimsel yapısına dair eleştirileri güvenliğine ve istikrarına yönelik tehdit olarak gören Çin, bu bağlamda tutarlı davranmakta ve işbirliği yapacağı ülkelerin yönetim sistemlerine ya da siyasal anlayışlarına karışmamaktadır. Pragmatik bir nitelik taşıyan bu tutum, Çin'in küresel etkinliğinin artmasına ciddi manada

katkıda bulunurken, diğer yönden de otoriter ya da Batılı anlamda demokratik olmayan ülkelerin varlığının da meşrulaştırılmasına yardımcı olmaktadır. Çin, mevcut sistemsel yapıyı dönüştürürken, sistemin temel yapı taşı konumunda olan "neoliberal ekonomi anlayışını" herhangi bir şekilde yadsımamaktadır (Lopes, 2017). Yani, Pekin, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ekseninde de oyunu kuralına göre oynayacaktır.

Pekin, küresel bir hegemon olabilmek için öncelikle bölgesel bir hegemon olması gerektiğinin ayırdındadır. Bu anlayış, saldırgan realizm kavramı ekseninde bu duruma vurgu yapan ve küresel bir hegemon olabilmek için öncelikle bölgesel manada bunu başarabilmek gerektiğini belirten Mearsheimer'in kavramsal çerçevesine de uygundur (Mearsheimer, 2001). Zira son kertede bölgesel hegemonlar, küresel bir hegemon olabilmek için mücadeleye girecektir. Bu minvalde, Çin'in ortaya koyduğu Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi de Güneydoğu Asya-Avrasya bağlantısı özelinde Pekin'in ekonomik, ticari, finansal ve nihai olarak siyasal nüfuzunu hegemonyaya çevirebilmeyi amaçlayacaktır. Mearsheimer ve Kissinger, bu anlayışın etkisizleştirilmesi için, ABD'nin Hindistan ile yakınlaşmanın yanı sıra, Rusya ile olan anlaşmazlığın da belli tavizlerle aşılması gerektiğini vurgulamaktadır (The Independent, 2016). Yani, yükselen Çin tehdidine karşı, bu aktörün hegemonya beklentisini zayıflatabilmek için, Rusya'nın, Washington'un yanına çekilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi genel itibarıyla İpek Yolu'nu yeniden canlandırma girişimi olarak anılmaktadır. Bu inisiyatif ekseninde kurumsal bir taşıyıcı yapı oluşturulması düşünülmemekteyse de destekleyici girişimler ortaya konmuştur. Aralık 2015'te faaliyete geçen ve Çin'in yaklaşık 30 milyar dolarlık sermaye yatırarak kurulmasına önayak olduğu toplam 100 milyar dolar sermayeli Asya Altyapı Yatırım Bankası bu bağlamda önemlidir. 57 ülkenin üye olduğu banka, İpek Yolu kuşağı başta olmak üzere, proje bazlı girişimlere ve altyapı yatırımlarına mali destek sunmak üzere kurulmuştur (Asia Foundation, 2016). Uzun vadede IMF'ye rakip olması planlanan bu girişimin öncü ülkesinin Çin olduğu ortadadır. Pekin, bu bankayı Tek Kuşak, Tek Yol bağlamında yapılacak altyapı yatırımlarında etkin bir şekilde kullanmak istemektedir. Bunun yanı sıra, yine Çin tarafından 2014 yılı içerisinde oluşturulan İpek Yolu Fonu da 40 milyar dolarlık bir büyüklüğe sahiptir (OBOR, 2018). Bu fonun da yine, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ekseninde, çeşitli ülkelere yapılan altyapı yatırımları çerçevesinde kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi içerisinde toplam 65 ülke yer almaktadır. Pekin, bu girişim ekseninde 2017 yılı itibarıyla büyüklüğü 300 milyar dolardan fazla olan yatırım anlaşmalarının

imzalandığını ve önümüzdeki yıllar itibarıyla da yıllık yatırım miktarının 125 milyar doları bulacağını ifade etmektedir (Bloomberg, 2017). Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi coğrafi kapsam olarak çok geniş bir bölgeyi etkilemektedir. Asya-Pasifik, Orta Asya, Rusya, Güney Kafkasya, Doğu Afrika, Ortadoğu ve Akdeniz bu çerçevede ön plana çıkan bölgelerdir.

Kara ve deniz olmak üzere iki sacayağı bulunan bu girişim, her iki eksende de geniş çaplı bir altyapı yatırımı hamlesi ile diplomatik/siyasal hareketlilik gerektirmektedir. Bu altyapı yatırımı ekseninde otoyollar, hızlı tren hatları ve demiryolu hamleleri ile boru hatları inşası ile enerji altyapısının iyileştirilmesi ön plana çıkmaktadır. Karayolu rotası itibarıyla 4 ana eksen önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi "kuzey rotası" olarak bilinmektedir. Çin'den başlayarak, Moğolistan'a, oradan da Rusya'ya varan bu güzergah, özellikle Çin ile Rusya arasındaki sistemsel yakınlığı, ekonomik, ticari ve siyasal bir bağlama kavuşturmayı amaçlamaktadır (Soni, 2018: 101-117). Ayrıca Moğolistan'ın ekonomik gelişimini gerçekleştirmek ve bu ülkeyi ekonomik anlamda Çin'e daha da bağımlı bir hale getirmek de önemli bir amaçtır. Çin'in başını ağrıtabilecek bölgelerden biri olan İç Moğolistan'ı, bu proje ekseninde ekonomik anlamda geliştirmek ve yine Çin'in ekonomik gelişmişlik açısından geri kalmış kuzey bölgelerinin yatırım almasını sağlayarak, bu bölgelerin üretim standardını ülke ortalamasına yaklaştırmak, "kuzey rotasının" amaçları arasındadır.

Projede ön plana çıkan ikinci karayolu rotası ise Orta Asya bağlantısı olarak bilinmektedir. Çin'in üretim ve ticari gelişim anlamında ön planda olan güney ve doğu eyaletlerini, öncelikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne, oradan da Kazakistan ve Kırgızistan eliyle diğer bölge ülkelerine ve Türkiye'ye kadar bağlamayı hedefleyen bu rota, Pekin'in, Orta Asya üzerindeki ekonomik ve ticari nüfuzunu arttırabileceği gibi, bu bölgenin Çin'e olan bağımlılığını da koordine edebilecektir (Crisis Group, 2017). Çin'in, bölge ülkeleri üzerinde artan ekonomik etkinliğini uzun vadede siyasal etkinliğe entegre etmek isteyebileceği de ortadadır. Ne var ki, bu rota ekseninde, Pekin'in, Moskova'nın desteğine ihtiyacı vardır. Zira Moskova'nın, bölge halkları/ülkeleri hakkında derin bir bilgi birikimi olduğu gibi, aynı zamanda bu ülkelerle çok güçlü siyasal ve askeri bağları da bulunmaktadır. Hatta bölge ülkelerinin, aynı zamanda, Rusya'nın kendi bölgesel nüfuzunu arttırmayı planladığı ve eski Sovyet cumhuriyetlerini içerisinde barındıran "Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü"nün hedef coğrafyası olduğu da hesaba katıldığında, Çin'in, Rusya'nın desteğine ihtiyacı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır (Shtraks, 2018). Çin; ekonomik, ticari ve finansal anlamda bölge ülkelerine ciddi anlamda yanına çekebilecektir. Rusya ise, bilgi birikimi,

askeri ve siyasal gücü ile bu bölgede etkinlik gösterecektir. Bu minvalde, Şanghay İşbirliği Örgütü bağlamında gözler önüne serilen, Çin ile Rusya'nın sistemsel anlamda sürdürdüğü işbirliğini (Cooley, 2018), özellikle Orta Asya-Hazar bağlantısı ekseninde de yürürlüğe koymaları gerekmektedir. Bu işbirliği, bölgenin iki aktörün gücü ve planları bağlamında şekillenmesini sağlayabileceği gibi, bölge dışı aktörlerin bu alana yönelecek muhtemel müdahalelerini engelleme potansiyelini de yükseltecektir.

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifine dahil olan üçüncü karayolu rotası ise Çin-Myanmar-Bangladeş-Hindistan ekseninde geliştirilmek istenmektedir (Shahriar ve Qian, 2017: 23-41). Esasen Çin ile Hindistan arasında ekonomik bir koridor oluşturmayı hedefleyen bu girişim, özellikle Yeni Delhi'nin, Çin'in hegemonya inşası girişimi olarak addettiği bu süreçte yer almak istememesi nedeniyle pek fazla etkinlik kazanamamıştır (Times of India, 2018). Nitekim Hindistan, bu girişimin Çin'in bölgesel çıkarlarına hizmet ettiğini görmekte ve hem sınır anlaşmazlıkları yaşadığı hem de bölgesel manada rekabet etmek istediği Çin'in elini kuvvetlendirmek istememektedir. Ayrıca Yeni Delhi'nin, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin karşısına konumlandırdığı "Act East" adlı bir girişimi bulunmaktadır. Bu girişim bağlamında ülkenin kuzeydoğu eyaletleri ile Bangladeş ve Myanmar arasında bir ekonomik koridor oluşturmak isteyen Hindistan (Palit 2016: 81-91), bu nedenle Çin'in bölge planlarına karşı çıkmaktadır.

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin en etkin karayolu rotası ise Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru olarak bilinen kısımdır (Garlick, 2018: 1-15). Tıpkı Orta Asya rotasında olduğu gibi, Çin'in en batısından, yani Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nden başlayan bu rota, Pakistan ile Hindistan arasında sorunlu bir bölge olarak bilinen Gilgit-Baltistan'dan geçerek Pakistan topraklarına girmekte ve son olarak da Pakistan'ın Umman Denizi kıyısında yer alan Belucistan Eyaleti'ndeki küçük bir kasaba olan Gwadar'da son bulmaktadır. Toplam maliyeti 46 milyar dolar olarak ilan edilse de Çin'in bu rota için yaptığı yatırım daha şimdiden 62 milyar doları bulmuştur (Hameed, 2018: 1-10). Gwadar'da bir rafineri, bir derin deniz limanı ve büyük bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca bu rota çerçevesinde Urumçi ve Kaşgar'da da serbest ticaret bölgeleri oluşturulacak ve bu şehirler ile Çin'in geri kalan eyaletleri ve yine Gwadar arasında büyük çaplı otoyollar, hızlı tren hatları ve büyük çaplı petrol ve doğalgaz boru hatları oluşturulmaktadır. Çin, bu hat doğrultusunda oluşturulacak demiryolu, karayolu ve boru hatları aracılığıyla Gwadar'ı, Ortadoğu ve Doğu Afrika'dan gelecek enerji kaynakları için bir rafineri ve aktarım merkezi haline getirmek istemektedir (Conrad, 2017: 55-62). Ayrıca Çin'in doğusu ve

güneyinden gelecek ihraç malları inşa edilecek otoyollar ve demiryolları aracılığıyla Gwadar'a ulaştırılacak ve böylece Çin'in güvenlik açısından "yumuşak karnı" olarak değerlendirilen Malakka Boğazı'na olan enerji ve ticaret bağımlılığı (Malakka ikilemi) belli oranda azaltılmış olacaktır (Zhong, 2016: 85-109). Tabi bu rota ekseninde Çin ve Pakistan'ın önünde belli güvenlik endişeleri de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, çalışmanın odak noktasını oluşturan Sincan'daki güvenlik endişeleridir. Bir diğeri ise Keşmir ekseninde süregelen Pakistan-Hindistan çatışması ve hatta Aksai Chin bağlamında gözler önüne serilen Çin-Hindistan toprak anlaşmazlığıdır (Hoffmann, 1987: 37-60). Gwadar'ın yer aldığı Belucistan Eyaleti'ndeki Beluci kimliğine entegre olmuş ayrılıkçı isteklilik ve terör olayları da bir başka baş ağrıtan güvenlik problemidir (Siddique, 2014).

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin deniz ayağı ise genel itibarıyla Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu çevresindeki ülkelerle yakın ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu ülkelerde yeni liman, depo ve antrepo yatırımları yapılarak hem bu ülkelerin denizcilik altyapılarının geliştirilmesini sağlamak hem de Pekin'in artan ticari kapasitesini bu ülkelere yönlendirmek Pekin'in amaçları arasındadır (Blanchard, 2016: 246-268). Çin, bu stratejiyi hayata geçirirken, diğer yönden yeni donanma yatırımları gerçekleştirmekte ve başta yakın çevresi olmak üzere, dünya okyanuslarında etkin bir varlık göstermeyi planlamaktadır. Böylece yakın çevresi ekseninde kendisini savunan bir aktör değil, dünya okyanuslarında varlık gösteren, büyük ve etkin bir ticaret filosuna ve bu filoyu her koşulda savunabilecek etkin bir donanma gücüne evrilmek Pekin'in temel hedefidir (Straits Times, 2017). Bu bağlamda, Güney Çin Denizi'nin büyük bir bölümünü kendi hakimiyeti altında tutmaya dönük ve uluslararası hukuk ekseninde karşılığı olmayan "emperyal" iddialarını sürdürdüğü gibi (Hayton, 2018), aynı zamanda sorun yaşama potansiyeline haiz olduğu ülkelerle yakın ticari işbirliği kurarak ve geniş çaplı denizcilik yatırımları yaparak, kendi etkinliğini onlar nezdinde de meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Filipinler, Malezya, Endonezya gibi ülkelerle olan ilişkiler bu anlamda ön plandadır. Çin, aynı zamanda Malakka Boğazı kıyısındaki ülkelerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmaktadır. Zira ticari işleyiş ve enerji aktarımı hususunda bu boğaza mahkum bir görünümdedir. Ne var ki, aynı Çin, Malakka'yı by-pass etmeye yönelik proje bazlı çeşitli girişimlerde de bulunmaktadır. Tayland'da Kra Kanalı'nı inşa etme istekliliği (Menon, 2018), Myanmar üzerinden geçirilecek boru hatları ve ticaret güzergahı ile kanala olan bağımlılığı azaltma isteği ve daha önce belirttiğimiz Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, temelde bu işleve yöneliktir. Çin, Hint Okyanusu çevresinde yer alan ülkelerle de yakın ticari temaslar kurarak, bu ülkelerde limanlar ve hatta havalimanı yatırımları

yaparak, hem Hindistan'ın bölgesel etkinliğini kontrol altında tutmak hem de Doğu Afrika ve Ortadoğu'ya açılan bu deniz rotasının kendi açısından güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Myanmar ve Bangladeş ile kurulan yakın yatırım ilişkileri, özellikle Myanmar'da girişilen ve ileride Çin donanma üssüne çevrileceği iddia edilen liman yatırımları Hint Okyanusu'na açılım anlamında önemli adımlardır (Brewster, 2018). Hindistan'ın yanı başında bulunan Sri Lanka'da, Hambantota'da elde edilen liman imtiyazı da Yeni Delhi'de endişe yaratmaktadır (Kumar, 2017: 1109-1138). Hindistan, Hambantota Limanı ve hatta Çin tarafından inşa edilen havalimanının orta vadede bir Çin donanma üssüne evrilmesinden çekinmektedir. Pekin'in, Doğu Afrika'daki ticari etkinliği, liman, depo ve demiryolu yatırımları ile Cibuti'de açtığı askeri üs de genel itibarıyla Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin deniz ayağına hizmet etmesi beklenen girişimlerdir.

3. Tek Kuşak, Tek Yol İnisiyatifi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi Bağlamında Ne Gibi Etkiler Doğurabilir?

Çin'in, bölgeye ilişkin politikasının güvenlik ve ekonomik gelişim üzerinden yürütülmeye çalışıldığı bilinmektedir. Pekin, Uygur kimliğine entegre ayrılıkçı veya radikal Selefi örgütlerden tehdit algıladığı için, hem Bingtuan adı verilen askeri-ekonomik özel yönetim anlayışıyla hem de bölgeye göç ettirilen Han kökenli nüfus ekseninde yürütülen ekonomik dönüşüm ve kalkınma çabalarıyla, algılanan güvenlik riskini azaltmaya çalışmaktadır. Çin, bölgenin kalkınma düzeyinin ülkenin doğu ve güney eyaletlerine yaklaştırılabilmesi için çaba göstermektedir. Bu minvalde, Urumçi adeta yeniden inşa edilmektedir. Bir ticaret şehri olarak düzenlenmeye çalışılan Urumçi'ye Çin şirketlerinin büroları açılmakta ve ayrıca bu şehir ve çevresine yönelik Han göçü teşvik edilmektedir (China Daily, 2018). Bunun dışında, bölgede yeni şehir ve kasabalar yaratılmakta ve Uygur ulusçuluğunun merkezi olarak değerlendirilen Tarım Havzası ve özellikle Kaşgar'da ciddi bir inşa çabası da başlatılmış durumdadır. Devlet bankaları özelinde yaratılan milyarlarca dolarlık fonlar bölgedeki inşa çabalarına yönlendirilmiştir. Hatta Pekin, ülkenin gelişmiş şehirleri ile Sincan'daki şehir ve kasabalar arasındaki kalkınma farkını azaltabilmek ve Sincan'ı Çin'in geri kalan kısımlarına etkin bir şekilde entegre edebilmek amacıyla, bölgedeki şehirler ile refah düzeyi yüksek Shanghai, Shenzhen ve Guangdong gibi mega kentler arasında ikili işbirliği ortamı oluşturmaktadır (ECNS, 2018). Yani, bu şehirlerden, Sincan'daki "kardeş şehirlerine" finansal ve teknolojik yardım yapılması yönünde bir politika geliştirilmiştir.

Çin'in bir başka hamlesi de, iç turizmi canlandırarak, ülkenin diğer eyaletlerinden bölgeye Çin yurttaşlarının götürülerek, hem bölgeye ekonomik bir destek sunulması hem de genel itibarıyla "yabancı" görülen bu coğrafyanın ülkeye tanıtılması çabasıdır. Bölgenin güvenlik açısından "riskli" olarak görülmesi ve Pekin'in istikrar kaygısı, ciddi bir turistik potansiyele haiz Sincan'ın dünya turizmine açılması anlamında henüz önemli bir adımın atılamamasını beraberinde getirmektedir. Nitekim Çin, bölgede yaşayan Uygur nüfusu polisiye tedbirlerle kontrol altında tutmakta, kimlik kontrolleri, elektronik denetleme sistemleri, iletişim engelleri, dini eğitim ve din adamları özelinde uygulanan gözetleme ve kısıtlamalar ile "sıkıyönetim" uygulamasını sürdürmektedir (Chin ve Bürge, 2017). Urumçi ve Kaşgar'da, gündelik hayatın en önemli özelliklerinden biri sokaklardaki asker/polis birimleri ve kontrollerdir. Böyle bir yerin dünya turizmine açılmasının hiç de kolay olmadığı da ortadadır. Çin Komünist Partisi'nin ülkenin "dış güçler" ve onların ülke içerisindeki "paydaşları" eliyle parçalanmak istendiğine dair ön kabulü, ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve terörü ülkeye ilişkin varoluşsal tehditler olarak güvenlikleştirmesini beraberinde getirmiştir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi de özellikle Tibet ve Hong Kong ile birlikte bu tehdidin merkezine oturtulmaktadır.

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi çerçevesinde üzerinde durulan karayolu rotalarından ikisi Sincan Uygur Özerk Bölgesi çıkışlı olarak koordine edilmektedir. Çin'in en batısındaki bu bölge, Orta Asya'ya açılan doğal bir koridor olması ve Karakurum Otoyolu çerçevesinde Pakistan ile bağlantılı olması nedeniyle çok kritik bir önemdedir (Hussain, 2017). Yani, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru da Sincan Uygur Özerk Bölgesi üzerinden geçmektedir. Ne var ki, Sincan'ı, Pakistan'a bağlayan Karakurum Otoyolu'nun geçtiği rota siyasal anlamda tartışmalıdır. Buna göre, Çin-Pakistan sınırında bulunan ve Pakistan'da kalan Gilgit-Baltistan toprakları özelinde Hindistan'ın hak iddiaları bulunmaktadır (Wagner, 2016). Yeni Delhi bu sınırı kabul etmemektedir. Zira Hindistan'a göre, Gilgit-Baltistan, Keşmir'in bir parçasıdır ve Keşmir de Hindistan'a bağlıdır. Yeni Delhi'nin, Pakistan'da kalan Azad Keşmir'i de kendisine bağlı olması gereken bir toprak olarak gördüğü dikkate alındığında bu husus daha anlaşılır hale gelmektedir. Çin'in, Keşmir sorunu özelinde Pakistan ile anlaşarak kendisine bağladığı Aksai Chin'in de Hindistan tarafından Keşmir'in parçası olarak addedildiği ve kendi toprağı olması gerektiği yönündeki düşünceyi de göz önünde bulundurursak, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun, Çin ile Hindistan ve Pakistan ile Hindistan arasındaki toprak paylaşımı sorunlarına eklemlenmiş olduğu anlaşılabilmektedir. Bu minvalde, Keşmir Meselesi çözülmedikçe, Sincan'ı,

Ortadoğu'ya bağlayan bu rota her daim ciddi bir güvenlik riski ve siyasal istikrarsızlık endişesiyle karşı karşıya kalacaktır (Crisis Group, 2018).

Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin Sincan Uygur Özerk Bölgesi bağlantısına dair yapılabilecek bir diğer öngörü ise, hem Orta Asya hem de Pakistan boyutunda ciddi bir terör riskinin varlığıdır. Nitekim Orta Asya ekseninde konuşulduğunda Fergana Vadisi, Pakistan özelinde ise Aşiret Bölgeleri ve Afganistan sınırından kaynağını alan El Kaide türü radikal Selefi hareketler, yeni inşa edilecek karayolu ve demiryolu bağlantıları ile boru hatları özelinde büyük çaplı terör eylemleri düzenleyerek, bu güzergahlara ilişkin büyük bir güvenlik riski doğurabilir. Zira özellikle Pakistan-Afganistan sınırında konuşlanan ve Taliban ya da El Kaide ile ilişkili çeşitli radikal grupların Uygur kimliğine de entegre olarak (Doğu Türkistan İslami Hareketi ve bağlantılı gruplar gibi), gerek Sincan içerisinde, gerekse de ülkenin ekonomik açıdan gelişkin şehirlerinde çeşitli terör eylemlerine giriştiği bilinmektedir (Botobekov, 2016). Her ne kadar, Çin, Sincan özelinde büyük bir güvenlik şemsiyesi oluşturmaya çalışsa da, bu şemsiyenin oluşumu esnasında Uygur kimliğini yabancılaştıran çeşitli eylemlere ve politikalara başvuruyor olması, huzursuz grupların radikal Selefi örgütlere katılmasını kolaylaştırmaktadır. Urumçi ve Kaşgar'ın, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi kapsamında "özel ekonomik bölgelere" evrilmesi düşünüldüğünde, bu şehirlerin altyapısına yönelik büyük kapsamlı ve sürekli bir terör saldırısı riski mevcuttur. Pekin, bu riski azaltabilmek amacıyla, Orta Asya ülkeleriyle (özellikle Kazakistan ve Kırgızistan) yakın istihbari, kurumsal ve diplomatik ilişkiler geliştirmiş olsa da terör riski her daim varlığını korumaktadır. Zira bu ülkelerin de kendi içlerinde yönetimsel, kimliğe içkin ve inanç temelli sorunları bulunmaktadır. Her iki tarafta da benzer siyasal sorunların bulunması ve coğrafyanın terör eylemlerini kolaylaştıracak bir yapıya sahip olması Şanhgay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) özelinde de teröre karşı işbirliği yapan Çin ile Orta Asya devletlerinin, bir ucu Sincan'a uzanan terör hareketliliğini durdurmalarını zorlaştıracaktır (Wallace, 2014: 199-220). Fergana Vadisi ile Afganistan-Pakistan sınırındaki radikal örgütlenme ortadan kaldırılamadığı sürece, hem Sincan hem de Tek Kuşak, Tek Yol güzergahı büyük bir terör riski altındadır. Üstelik, bu tarz örgütlerin operasyonel taşeron mahiyetine de haiz olduğu ve çeşitli gelişmeler çerçevesinde, Pekin'i ve onunla işbirliği yapan ülkeleri zor durumda bırakmak isteyen farklı aktörler tarafından kullanılmaya açık bir karakter taşıdıkları da unutulmamalıdır. Bu gerçeklik, Çin'in sıklıkla vurguladığı "dış güçler" retoriğiyle de uyumludur.

Sincan içerisinde Kazak, Kırgız ve Tacik kökenliler de yaşadığı dikkate alındığında ve Uygurların da Orta Asya toplumları ile akraba olduğu

düşünüldüğünde, ŞİÖ ekseninde Orta Asya ülkeleriyle toprak bütünlüğüne saygı ve teröre karşı işbirliği bağlamında geliştirilen ilişkiler önemlidir. Pekin, aynı zamanda bu ülkeler ve kendisine sınırı olmayan Özbekistan ile kapsamlı ekonomik/ticari ilişkiler geliştirerek, hem bu ülkeleri kendi finansal desteğine ve tüketim mallarına bağımlı kılmak hem de Uygur meselesi ya da radikal Selefi örgütlerle mücadele anlamında yanında tutmaya çalışmaktadır (Weitz, 2018). Zira "sınır aşan" bir nitelik taşıyan terörle mücadele ve Türkistan odaklı siyasal hedeflerle mücadele için bu işbirliği gereklidir.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi, gerek Çarlık döneminde, gerekse de SSCB döneminde Rusya'nın etkisini yaymak istediği bir bölge olmuştur. Hatta SSCB'nin desteğiyle burada iki kez "bağımsız" devlet kurma girişimi yaşandığını kaydetmiştik. SSCB dağıldıktan sonra, bölge üzerindeki Rus/Sovyet nüfuzu ortadan kalkmışsa da Orta Asya'da güçlü bir askeri ve siyasal etkinliğe sahip Moskova'nın desteği alınmadan, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin Orta Asya ayağının sağlıklı bir işleyişe kavuşturulması mümkün değildir. Bu noktada, iki ülke arasında sorun yaratabilecek en önemli husus, Rusya'nın da eski Sovyet coğrafyasında kendi hegemonyasını kurumsallaştırmaya çalışmasıdır. Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü ile özellikle Orta Asya'yı kendi nüfuzuna eklemlemeye çalışan Moskova'nın, Pekin'in bölgedeki ticari, ekonomik ve hatta uzun vadede siyasal bir nüfuz yaratmasını sağlayabilecek bir girişime sıcak bakması mümkün değildir. Bu nedenle, Avrasya Ekonomik İşbirliği ile Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin bütünleşik bir çerçeveye büründürülmesi gerekmektedir (Wilson, 2016: 113-132). Rusya'nın askeri ve siyasal etkinliği ile Çin'in ekonomik ve ticari gücünü ortaklaştıracak bir yaklaşım geliştirilemediği takdirde, ŞİÖ içerisinde gelişen işbirliği de sorunların ortaya çıkmasını engellemeyecektir. Rusya'nın Sincan çıkışlı Çin inisiyatifini olumsuz yönde etkilemesi mümkündür. Hem bölgedeki Uygur ayrılıkçılığına destek verebilecek bir arka plana haiz olması hem de Orta Asya özelinde Çin'in oldukça ötesine geçen etkinliği bunu beraberinde getirebilir. Her ne kadar, sistemsel çok kutupluluk talebi ekseninde işbirliği yapıp uzun erimli enerji projeleri geliştirip, askeri işbirliği özelinde yakınlaşıyor olsalar da, Rusya ile Çin'in "emperyal" bir bağlama haiz olan dış politika anlayışları, Sincan'ın istikrarı ve Tek Kuşak, Tek Yol girişiminin geleceği açısından önemli bir sorun yaratabilir. ABD'de, Çin'e karşı Rusya'yı kazanmaya yönelik girişimlerde bulunulması yönünde tartışmalar yapılıyor olması dahi (Kazianis, 2018), bu ilişkinin oldukça zorlu bir serüvene yaslanacağını göstermektedir.

Sincan'ın geleceğini olumlu yönde etkilemesi beklenen Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'na ilişkin terör ve Hindistan odaklı endişelerin dışında

göz önünde bulundurulması gereken bir diğer endişe de projenin teknik detaylarıyla ilgilidir. Zira bu rotanın can damarını oluşturan Karakurum Otoyolu, oldukça engebeli ve yüksek bir bölgeden geçtiği için, yetersiz bir altyapıya sahiptir. 1979'da bitirilen bu yol, yılın birçok döneminde toprak kaymaları, yolun çökmesi ve olumsuz hava koşulları nedeniyle kısmen ya da tamamen kapanmaktadır (Phillips, 2017). Böyle bir yolun, proje çerçevesinde arttırılması planlanan ticari kapasiteyi kaldırabilmesi ciddi bir endişe kaynağıdır. Her ne kadar, yolun geliştirilmesi için milyarlarca dolar harcanacak olsa da "doğal şartlar" oldukça çetindir. Ayrıca bu yüksekliğe boru hattı döşenmesi, basınç ile alakalı sorunlar nedeniyle çok maliyetlidir (The Express Tribune, 2018). Hatta bu maliyetin, Çin'in enerji ihtiyacının karşılanması anlamında "geleneksel rota" olarak görülen deniz yolu rotasının çok üzerinde olacağı ve ekonomik açıdan uygun olmadığı da değerlendirilmektedir. Koridorun denize ulaştığı noktada bulunan ve Pekin'in milyarlarca dolar harcayarak yeni bir ticaret şehri inşa ettiği Gwadar'ın büyük tankerlerin yanaşabilmesi için gerekli "derin liman" yapımı için çok da elverişli olmadığı ve proje maliyetinin bahsedilen rakamların çok üzerine çıkacağı da üzerinde durulan bir başka husustur.

Sincan'ı Umman Denizi'ne bağlayan koridorun çıkış noktası olan Gwadar, Pakistan'ın Belucistan Eyaleti'nde bulunmaktadır. Bu eyalet, Beluci ulusçuluğu doğrultusunda Pakistan'dan ayrılmak isteyen ve hatta İran'ın Sistan-Belucistan vilayetini de içerisine alacak şekilde Belucistan yaratmayı arzulayan bir ayrılıkçı hareketliliğe sahne olmaktadır. Sınır aşan bir nitelik taşıyan bu ayrılıkçı çaba doğrultusunda, çeşitli terör eylemleri düzenlendiği gibi, Pakistan Ordusu'na ve hatta İran Ordusu'na yönelik saldırılar da gerçekleştirilmektedir. Cundullah ve BLF (Belucistan Özgürlük Cephesi) bu çerçevede önemli ayrılıkçı aktörlerdir (Rehman, 2014). Çin'in Gwadar'da giriştiği inşa çabaları, Beluci ayrılıkçıları tarafından, Pakistan tarafından sürdürülen "sömürünün" Çin eliyle güçlendirilmesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda, bölgede zaman zaman terör saldırıları ve Çin vatandaşlarına yönelik kaçırma gibi eylemler görülmektedir (Gandhara, 2018). Belucistan'ın kuzey kesiminin Afganistan'a sınır olduğu düşünüldüğünde, bu bölgede radikal Selefi terör gruplarının varlık gösterdiği de bilinmektedir. Yani Çin'in büyük endişe duyduğu aşırılıkçılık, ayrılıkçılık ve terör eylemlerinin hepsi Belucistan'da, Gwadar özelindeki stratejik girişimlere zarar verebilecek durumdadır. Beluci ulusçuluğunun, hem Pakistan'a hem de Çin'e mesaj verebilmek ve bu işbirliğini koparabilmek için farklı "dış aktörler" tarafından kullanılabileceği de unutulmamalıdır. Hatta İslamabad'ın, Yeni Delhi'yi bu çerçevede suçladığı da bilinmektedir (Shaukat, 2018).

Çin'in Sincan'dan başlayan ve Orta Asya ülkelerini de kendi nüfuzuna eklemlemeye yönelik bir ticari inisiyatif geliştirmesi, Pekin'in bölgesel rakibi Hindistan'ı da farklı bir yol izlemeye itmiştir. Rusya ve İran ile yakın ilişki kurmak ve Avrasya coğrafyasına açılmak isteyen Hindistan, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nu by-pass etmek ve Pakistan ile yaşadığı büyük çaplı gerginlik nedeniyle Avrasya'dan izole olmasına yol açan coğrafi dezavantajı yeni bir projeyle aşmak istemektedir. Kuzey-güney koridoru adı verilen ve gerek ticaret, gerekse de enerji ulaştırması anlamında alternatif bir güzergah oluşturmayı amaçlayan Hint girişimi, İran'ın Çabahar Limanı'ndan başlamakta ve buradan kuzeye yönelerek önce Azerbaycan üzerinden Güney Kafkasya'ya, oradan da Dağıstan özelinde Rusya'ya ulaşmaktadır (Jha, 2017). Hindistan'dan gemilerle Çabahar'a taşınacak olan Hint ihraç malları, lojistik merkez haline getirilen bu limandan Azerbaycan, Rusya ve diğer Avrasya ülkelerine (özellikle Orta Asya cumhuriyetleri ve Afganistan) ulaştırılacaktır. Yeni Delhi, bu girişim için Gwadar'a oldukça yakın bir mesafede, ancak İran topraklarında bulunan Çabahar'ı milyarlarca dolarlık yatırımla lojistik bir merkez ve bir enerji aktarım istasyonu haline getirmektedir. Bu yönde belli adımlar atılmıştır. Fakat yatırım süreci halen devam etmektedir (The Economic Times, 2018). Yani Hindistan, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun etkinliğini azaltabilmek, Rusya, Orta Asya-Hazar ve Güney Kafkasya bölgelerine ticari anlamda etki edebilmek ve enerji ihtiyacını da Rusya ile İran desteğiyle aşabilmek için ciddi bir hamlede bulunmuştur. Bu çaba, Yeni Delhi'nin, Pekin'in yakın ilişki içerisinde olduğu Tahran ve Moskova ile bağlarını reel manada kuvvetlendirirken, Sincan odaklı ticari inisiyatife rakip olabilecek bir güzergâh da yaratmaktadır.

Çin'in uluslararası sistemi yönlendiren ABD önderliğindeki Batı hegemonyasını ortadan kaldırmayı amaçlayan dış politika anlayışı Washington'u tedirgin etmektedir. Bu bağlamda, Çin'in büyümesini yavaşlatacak ve bölgesel etkinliğini sınırlandıracak hususlar ABD'nin ilgisini çekmektedir. Pekin'in demokrasiyi yadsıyan, insan hakları ve özgürlükler konusunda ciddi sorunlar yaşayan bir ülke olduğunu bilen Washington, bu ülkede yaşayan ve Çin egemenliği altında yaşamak istemeyen grupların seslerinin yükselmesinden rahatsız olmayacaktır. Toprak bütünlüğüne ilişkin kaygı duyan ve bunu ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve terör bağlamında güvenlikleştiren Pekin'in bu yaklaşımı, Washington tarafından da ilgiyle izlenmektedir. Uygur kimliğine içkin ayrılıkçı hareketlerin sesinin son dönemde (2009 Urumçi Olayları'ndan bu yana) ABD basınında ve onun aracılığıyla uluslararası medyada daha fazla duyuluyor olması, Washington'un, Çin'i, belli oranda tedirgin etmek istediğine dair yorumları beraberinde getirmektedir (The Washington Post, 2018). Rabia Kader'in

ABD'de yaşıyor olması da bu manada önemli bir farkındalık unsurudur. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi için kritik önem taşıdığı da dikkate alındığında, Uygur meselesinin ABD tarafından gündemde tutulmaya devam edileceği de görülebilmektedir. Zira bu inisiyatif, Çin'in bölgesel hegemonyasını, bağımlılık ekseninde koordine edecek ve küresel etkinliğini arttıracak bir karakter taşımaktadır.

Uygur kimliğine içkin Doğu Türkistan hareketinin Türkiye'de de ciddi bir desteğe sahip olduğu bilinmektedir. Ancak Türkiye, aynı zamanda Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi içerisinde yer alacak ülkelerden biridir (Daily Sabah, 2017). Hatta Pekin ile Ankara arasında, bu bağlamda finansal işbirliği de yapılmaktadır (Daily Sabah, 2018). Çin'in en büyük hedeflerinden biri, Şanghay'dan Londra'ya uzanacak "hızlı tren" hattı ile ticari hareketliliği simgesel bir boyuta taşımaktır. Türkiye de, mevcut konumu itibarıyla bu hattın önemli bağlantı noktalarından biridir. Pekin'in, Bakü-Tiflis-Kars demiryoluna destek vermesi ve yine hem Güney Kafkasya hem de Türkiye özelinde altyapı projelerinin finansmanı ile ilgileniyor olması bunun bir yansımasıdır (TEPAV, 2018). Ankara da, dış politikasını çok boyutlu bir çerçevede şekillendirmek istediği için, hem ticari hem de finansal anlamda çok değerli bir müttefik olabilecek Çin'e büyük bir önem atfetmektedir. Bu denli önemli bir potansiyele sahip olan ilişkileri zedeleyebilecek en temel husus ise Sincan'da yaşayan Uygurların yaşadıkları hak ihlalleri ve baskılanmaları olacaktır. Her ne kadar, Türkiye de, Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni "terör örgütü" kabul ediyor olsa da (People's Republic of China, 2017), Selefi olmayan ulusçu Uygur hareketlerine (özellikle Dünya Uygur Kongresi) Türkiye'de ciddi bir sempati duyulmaktadır. Halk da Çin'in Uygurlara uyguladığı baskıdan rahatsızdır. Bu minvalde, Sincan'da yaşanabilecek ve Uygurlara yönelecek her türlü olumsuzluk, Tek Kuşak, Tek Yol girişiminin Avrupa bağlantısı özelindeki Türkiye odaklı projeleri etkileyebilecektir.

Sonuç

Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin topraklarına en son katılan ve ülkenin en batısında yer alan, oldukça büyük bir toprak parçasıdır. Tibet ile birlikte Çin'in en sorunlu bölgelerinden birini oluşturan Sincan, Çin'in Orta Asya ve genel itibarıyla Avrasya'ya açılan noktası olarak bilinmektedir. Bölge genel itibarıyla Türki bir halk olarak bilinen Uygurların anavatanı olarak görülmektedir. Fakat Uygurların yanı sıra, Kazak ve Kırgız gibi yine Türki kökenli başka halklar, Moğollar ve Tacikler ile Çin kökenli Müslümanlar olan Huiler de tarihsel bağlam içerisinde bölgede yaşamıştır. Bölgeye en son

gelenler ise Han Çinliler'dir ve özellikle ÇHC'nin kurulmasından sonra, Pekin'in yönlendirmesi ve onlar için yaratılan iş imkanları ile bölgeye yerleştirilen Han kökenliler, bugün itibarıyla Uygur nüfusunu yakalamak üzeredir. Sincan, coğrafi, iklimsel ve etno-kültürel yapı itibarıyla iki alt bölgeden oluşmaktadır. Bunlardan biri kuzeyde Moğol kültürüne entegre olmuş ancak bugün Han çoğunluğun yaşadığı Dzungaria Havzası, diğeri ise güneyde ve daha çok tarımsal üretim ile anılan ve halen Uygur çoğunluğun bulunduğu Tarım Havzası'dır. Han çoğunluğun yaşadığı, Urumçi merkezli Dzungaria, bugün sanayi yatırımları ile ön plana çıkan ve daha gelişmiş kısmı oluştururken, Kaşgar'ın da yer aldığı Tarım Havzası, Uygur kimliğine içkin, azgelişmiş ve küçük şehir ya da kasabaların yer aldığı bir bölgedir.

Çin'in bölge ile ilgili en büyük endişesi, Uygur kimliğine entegre aktörlerin yarattıığı ayrılıkçı hareketliliktir. Her ne kadar, Çin'in mevcut askeri ve ekonomik gücünü etkisizleştirebilecek bir büyüklüğe ve güce sahip olmasa da, bu hareketlerin varlığı ve sürekliliği, Çin'in ulusal strateji belgelerinde en temel endişe kaynağı olarak gördüğü ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve terör unsurlarının altını çizdiği için önemlidir. Doğu Türkistan adını taşıyan ve daha çok Tarım Havzası odaklı olarak işleyen bu ayrılıkçılık eğilimi, tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasal faktörlerden hareketle kendisini meşrulaştırmaktadır. Ne var ki, Doğu Türkistan'a entegre ayrılıkçı hareketlerin son yıllarda Selefi radikalizme kaymış olması, hem bu hareketin meşruiyetini ve uluslararası çerçevede edinebileceği desteği ortadan kaldırmış hem terör ile anılmasına neden olmuş hem de Çin açısından mücadele edilebilmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim bu süreçte, Uygur ulusçusu diğer örgütlerin etkinliği de ciddi manada azalmıştır.

Askeri-ekonomik bir kurumsal yapılanma olan Bingtuan aracılığıyla bölgede güvenliği, istikrarı ve ekonomik gelişimi sağlamaya çalışan Çin, hem ayrılıkçı taleplerin önünü almak hem de ilan ettiği Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi için gerekli olduğu üzere bölgeye yoğun bir yatırım dalgası başlatmıştır. Ülkenin güney ve doğu eyaletlerinden büyük bir sermaye akışı sağlanmasının yanı sıra, devlet bankalarından ve şirketlerinden milyarlarca dolar Sincan'a aktarılmaktadır. Pekin, kendi sistemsel etkinliğini bir üst perdeye çıkaracak ve uzun vadede dünyanın birçok ülkesini kendi ticari mallarına ve finansal desteğine bağımlı hale getirecek Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin Sincan'dan başladığı gerçeği ile hareket etmektedir. Bu minvalde, radikal Selefizme karşı mücadele, Uygur ayrılıkçısı gruplara verilebilecek destek ve proje çerçevesinde gerekli olan karayolu ve demiryolu altyapısı ve boru hatları inşası için Orta Asya ülkeleri ve Rusya'ya yakınlaşmaktadır. Pekin, Moskova'nın desteği olmadan Orta Asya-Hazar bağlantısında etkin

olamayacağını bildiği için, bu ülkeyle yakın işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün varlığı da dikkate alındığında, Çin, buna mecburdur.

Karakurum Otoyolu'nun geçtiği Gilgit-Baltistan özelinde Hindistan'ın hak iddiası bulunduğu ve Yeni Delhi'nin İran ile Çabahar Limanı özelinde ticari-stratejik bir işbirliği geliştirdiği göz önünde bulundurulursa, Sincan çıkışlı Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin ciddi bir sorun/gerginlikle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Güney-kuzey koridoru adını alan bu girişimin, Rusya ve İran ile Hindistan arasında bir işbirliği kurgulamayı amaçladığı unutulmamalıdır. Rusya'nın Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü önemsizleştirmesi endişesiyle uzun vadede karşı çıkma olasılığı da önemlidir. Zira bu huzursuzluk, Orta Asya ve Kafkasya'da derhal karşılık bulacaktır. Sincan çıkışlı, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru özelinde, radikal Selefi unsurların (El Kaide/Taliban) projenin altyapı çalışmalarına saldırı riski ve koridorun çıkış noktasındaki Gwadar'da Beluci ayrılıkçılığına entegre grupların terör eylemleri yapması ihtimali de oldukça yüksektir. Doğu Türkistan odaklı rahatsızlığın, Çin'in projenin Avrupa bağlantısı ekseninde çok önem verdiği Türkiye ile gerginlik yaratma olasılığı da her daim göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Projenin teknik olanaksızlıkları ve risklerinin yanına tüm bu uluslararası politika unsurlarının eklenmesiyle birlikte, Sincan'ı farklı bir boyuta taşıyacak Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin ciddi bir sorunlar yumağıyla karşı karşıya olduğu da anlaşılabilecektir. Üstelik, kendi hegemonyasına yönelik büyük bir müdahale girişimi olarak gördüğü bu eylemi olumsuzlama yönünde ABD'nin de özellikle Uygur meselesini uluslararası medya aracılığıyla gündemde tutabileceği de ortadadır.

Uygur kimliğine dayalı ayrılıkçılığın, mevcut gücü ve etkinliği itibarıyla başarılı olabilmesi mümkün değildir. Üstelik bu hareket seküler ve radikal Selefi eksenlerde ikiye ayrılarak gücünü de yitirmiştir. Sincan'da Han nüfusunun ve etkinliğinin artması, Bingtuan'ın güvenlik boyutu ile birlikte düşünüldüğünde ayrılıkçı çabaları boşa çıkaracaktır. Ne var ki, sınır aşan bir nitelik gösteren aşırılıkçı örgütler (El Kaide bağlantılı Doğu Türkistan İslami Hareketi, vb.) terör eylemliğini sürdürmeye çalışacaktır. Bu eylemler, asker ve polis teşkilatını hedef alabileceği gibi, gelinen noktada Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin altyapısına da yönelebilecektir. Yine de, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin Sincan'ı, Çin'in geri kalanına entegre etme noktasında önemli bir adım olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, bölge altyapısını ve insanların ekonomik görünümlerini olumlu yönde etkileyerek, ÇHC'nin temel hedefi

olan ayrılıkçılık, aşırılıkçılık ve terör ile mücadele anlamında önemli bir mesafe kat edilebilecektir.

Kaynakça

"Bank of China Looks to Finance Infrastructure Projects in Turkey" (2018), Daily Sabah, https://www.dailysabah.com/economy/2018/01/24/bank-of-china-looks-to-finance-infrastructure-projects-in-turkey, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"Belt and Road Project to Boost Turkish Economy, New Envoy to China Says" (2017), Daily Sabah, https://www.dailysabah.com/economy/2017/11/20/belt-and-road-project-to-boost-turkish-economy-new-envoy-to-china-says-1511345526, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"Central Asia's Silk Road Rivalries" (2017), Crisis Group, Europe and Central Asia Report No. 245.

"China Finds Major Oil Reserves in Xinjiang Uygur Region" (2017), AA, https://www.aa.com.tr/en/energy/oil china -finds-major-oil- reserves-in-xinjiang-uygur-region/14852, (Erişim tarihi 2.8.2018).

"China-Pakistan Economic Corridor: Opportunities and Risks" (2018), International Crisis Group, Asia Report No. 297.

"China's Blue Water Navy Catching Up with the US" (2017), Straits Times, https://www.straitstimes.com/asia/east-asia/chinas-blue-water-navy-catching-up-with-the-us, (Erişim 4.8.2018).

"China's Repugnant Campaign to Destroy a Minority People" (2018), The Washington Post, https://www.washington post.com/opinions/chinas-repugnant-campaign-to-dest roy-a-minority-people/2018/05/20/9fe061b4-5ac0-11e8 -b656-a5f8c2a9295d_story.html?noredirect=on&utm_ term=.75eb40cf68bc, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"China's Silk Road Cuts Through Some of the World's Riskiest Countries" (2017), Bloomberg, https://www.bloomberg. com/news/articles/2017-10-25/china-s-new-silk-road-runs-mostly-through-junk-rated-territory, (Erişim tarihi 3.8.2018).

"China's Uighur Muslims Struggle Under Police State" (2017), Dawn, https://www.dw.com/en/xinjiang-restrictions-on-religion-may-lead-to-uighur-radicalization/a-178410 70, (Erişim tarihi 2.8.2018).

"Confusion Over Chinese Talks with Baluch Separatists in Pakistan" (2018), Gandhara, https://gandhara.rferl .org/a/pakistan-balochistan-china-seperatists-talks/29055188.html, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"From Gwadar to Kashgar: Crude Oil Pipeline Requires $10 Billion Investment" (2018), The Express Tribune, https://tribune.com.pk/story/1712888/2-gwadar-kashg ar-crude-oil-pipeline-requires-10-billion-investment, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"Full Text of White Paper on History and Development of Xinjiang" (2003), http://en.people.cn/200305 /26/eng 20030526_117240.shtml, (Erişim tarihi 01.8.2018).

"Henry Kissinger Has Advised Donald Trump to Accept Crimea As Part of Russia" (2016), The Independent, https://www.independent.co.uk/news/people/henry-kissinger-russia-trump-crimea-advises-latest-ukraine-a7497646.html, (Erişim tarihi 3.8.2018).

"India Refuses to Endorse China's BRI" (2018), Times of India, https://timesofindia.indiatimes.com/india/india-refuses-to-endorse-chinas-bri/articleshow/64530284.cms, (Erişim tarihi 3.8.2018).

"Iran Criticises India For Not Making Promised Investments in Chabahar Port" (2018), The Economic Times, https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/iran-criticises-india-for-not-making-promised-investmen ts-in-chabahar-port/articleshow/6493750 3.cms, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"New Asian Infrastructure and Investment Bank Breaks Ground: What you Need to Know" (2016), Asia Foundation, https://asiafoundation.org/2016/01/27/ new-asian-infrastructure-and-investment-bank-breaks-ground-what-you-need-to-know, (Erişim tarihi 3.8.2018).

"The Silk Road Fund" (2018), OBOR Europe, http://www.oboreurope.com/en/beltandroad/silk-road-fund, (Erişim tarihi 3.8.2018).

"Turkey Lists E.Turkestan Islamic Movement as Terrorists" (2017), http://en.people.cn/n3/2017/0803/c90883-9250745.html, (Erişim tarihi 4.4.2018).

"Xinjiang 2017 Raw Coal Output Climbs 11pct on yr" (2018), Sxcoal, http://www.sxcoal.com/news/4567606/info/en, (Erişim tarihi 2 Ağustos 2018).

"Xinjiang Crude Oil Output on the Rise" (2016), http://www.china.org.cn/business/2016-01/16/content_37594545.htm, (Erişim tarihi 2.8.2018).

"Xinjiang Receives $2.37 Bln Investment From 19 Provincial Regions in 2017" (2018), ECNS.CN, http://www.ecns.cn/ 2018/01-24/289887.shtml, (Erişim tarihi 4.8.2018).

"Xinjiang to Invest $70 Billion in Infrastructure in 2018" (2018), China Daily, http://www.chinadaily.com.cn /a/201801/07/WS5a51bf96a31008cf16da58c5.html, (Erişim tarihi 4.8.2018).

"Xinjiang: Restrictions on Religion May Lead to Uighur Radicalization" (2018), Deutsche Welle, https://www.dw.com/en/xinjiang-restrictions-on-religi on-may-lead-to-uighur-radicalization/a-17841070, (Erişim tarihi 2.8.2018).

Blanchard, Jean-Marc F. (2016), "Probing China's Twenty-First Century Maritime Silk Road Initiative (MSRI): An Examination of MSRI Narratives", Geopolitics, Vol. 22, No. 2, p. 246-268.

Blanchard, Jean-Marc F. ve Flint, Colin (2017), "The Geopolitics of China's Maritime Silk Road Initiative", Geopolitics, Vol. 22, No. 2, p. 223-245.

Borthakur, Anchita (2017), "An Analysis of the Conflict in the Ferghana Valley", Asian Affairs, Vol. 48, No. 2, p. 334-350.

Botobekov, Uran (2016), "China's Nightmare: Xinjiang Jihadists Go Global", The Diplomat, https://thediplomat .com/2016/08/chinas-nightmare-xinjiang-jihadists-go-global, (Erişim tarihi 4.8.2018).

Brady, Anne Marie (2012), "Ethnicity and the State in Contemporary China", Journal of Current Chinese Affairs, Vol. 41, No. 4, p. 3-9.

Brewster, David (2018), "China's Play For Military Bases in the Eastern Indian Ocean", The Lowy Institute Interpreter, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/china-s-play-military-bases-eastern-indian-ocean, (Erişim tarihi 4.8.2018).

Chin, Josh ve Bürge, Clément (2017), "Twelve Days in Xinjiang: How China's Surveillence State Overwhelms Daily Life", The Wall Street Journal, https://www.wsj.com/ar ticles/twelve-days-in-xinjiang-how-chinas-surveillance-state-overwhelms-daily-life-1513700355, (Erişim tarihi 4.8.2018).

Clarke, Michael (2008), "China's War on Terror in Xinjiang: Human Security and the Causes of Violent Uighur Separatism", Terrorism and Political Violence, Vol. 20, No. 2, p. 271-301.

Clarke, Michael (2010), "China, Xinjiang and the Internationalisation of the Uyghur Issue", Global Change, Peace&Security, Vol. 22, No. 2, p. 213-229.

Conrad, Ms. Portia B. (2017), "China's Access to Gwadar Port: Strategic Implications and Options For India", Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India, Vol. 13, No. 1, p. 55-62.

Cooley, Alexander (2018), "What's Next For the Shanghai Cooperation Organization?", The Diplomat, https:// thediplomat.com/2018/06/whats-next-for-the-shangh ai-cooperation-organization, (Erişim tarihi 3.8.2018).

Cote, Isabelle (2015), "The Enemies within: Targeting Han Chinese and Hui Minorities in Xinjiang", Asian Ethnicity, Vol. 16, No. 2, p. 136-151.

Davis, Elizabeth Van Wie (2008), "Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China", Asian Affairs: An American Review, Vol. 35, No. 1, p. 15-30.

De Cordier, Bruno (2016), "International Aid, Frontier Securitization and Social Engineering: Soviet-Xinjiang Development Cooperation During the Governarate of Sheng Shicai (1933-1944)", Central Asian Affairs, No. 3, p. 49-76.

Duchatel, Mathieu ve Ekman, Alice (2015), "Countering Terrorism: An Area For EU-China Cooperation?", European Union Institute For Security Studies, Brief Issue No. 14.

Garlick, Jeremy (2018), "Deconstructing the China-Pakistan Economic Corridor: Pipe Dreams Versus Geopolitical Realities", Journal of Contemporary China, p. 1-15.

Griffiths, James (2017), "China Collecting DNA, Biometrics From Millions in Xinjiang", CNN, https://edition.cnn.com/2017/12/12/asia/china-xinjiang-dna/index.html, (Erişim tarihi 31.7.2018).

Hameed, Maham (2018), "The Politics of the China-Pakistan Economic Corridor", Palgrave Communications, Vol. 4, p. 1-10.

Hayton, Bill (2018), "The Modern Origins of China's South China Sea Claims: Maps, Misunderstandings and the Maritime Geobody", Modern China.

Hoffmann, Steven A. (1987), "Ambiguity and India's Claims to the Aksai Chin", Central Asian Survey, Vol. 6, No. 3, p. 37-60.

Holdstock, Nick (2014), "Islam and Instability in China's Xinjiang", Norwegian Peacebuilding Research Centre, Report.

Howell, Anthony (2011), "Migration and Inequality in Xinjiang: A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi", Eurasian Geography and Economics, Vol. 52, No. 1, p. 119-139.

Hussain, Zahid (2017), "The China-Pakistan Economic Corridor and the New Regional Geopolitics", Asie.Visions, No. 94, IFRI.

İnan, Feride ve Yayloyan, Diana (2018), "New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road", TEPAV, http://www.tepav.org. tr/upload/files/1523615843-0.New_Economic_Corridor s_in_the_South_Caucasus_and_the_Chinese_One_Belt_One_Road.pdf, (Erişim tarihi 4.4.2018).

Jha, By Martand (2017), "India's Eurasia Policy Gets a Boost with Long-Awaited Trade Corridor", The Diplomat, https://thediplomat.com/2017/12/indias-eurasia-policy-gets-a-boost-with-long-awaited-trade-corridor, (Erişim tarihi 4.4.2018).

Joniak-Lüthi, Agnieszka (2015), "Xinjiang's Geographies in Motion", Asian Ethnicity, Vol. 16, No. 4, p. 428-445.

Kazianis, Harry J. (2018), "The Coming American-Russian Alliance Against China?", The American Conservative, https://www.theamericanconservative.com/articles/the-coming-american-russian-alliance-against-china, (Erişim tarihi 4.4.2018).

Klimes, Ondrej (2015), "Nationalism and Modernism in the East Turkestan Republic, 1933-34", Central Asian Survey, Vol. 34, No. 2, p. 162-176.

Kozhirova, Svetlana et al. (2016), "Ethnic Composition of Xinjiang Population: Past and Present", The Anthropologist, Vol. 26, No. 1-2, p. 72-80.

Kumar, S.Y.Surendra (2017), "China's Strategic Engagement with Sri Lanka: Implications For India", Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal, Vol. 3, No. 3, p. 1109-1138.

Lopes, Dawisson Belem (2017), "Asia's Exceptional Neoliberalism", The Diplomat, https://thediplomat.com /2017/08/asias-exceptional-neoliberalism, (Erişim tarihi 3.8.2018).

Mearsheimer, John J. (2001), The Tragedy of Great Power Politics, New York: W.W.Norton Publishing.

Mearsheimer, John J. (2014), "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: the Liberal Delusions That Provoked Putin", Foreign Affairs, Vol. 93, No. 5.

Menon, Rhea (2018), "Thailand's Kra Canal: China's Way Around the Malacca Strait", The Diplomat, https://thediplomat.com/2018/04/thailands-kra-canal-chinas-way-around-the-malacca-strait, (Erişim tarihi 4.8.2018).

Millward, James A. ve Perdue, Peter C. (2004), "Political and Cultural History of the Xinjiang Region Through the Late Nineteenth Century", Xinjiang: China's Muslim Borderland, Frederick S. Starr (ed.), New York: Routledge Publishing, p. 27-62.

Palit, Amitendu (2016), "India's Act East Policy and Implications For Southeast Asia", Southeast Asian Affairs, p. 81-91.

Phillips, Tom (2017), "World's Biggest Building Project Aims to Make China Great Again", The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2017/may/12/chinese-president-belt-and-road-initiative, (Erişim tarihi 4.4.2018).

Purbrick, Martin (2017), "Maintaining A Unitary State: Counter Terrorism, Separatism and Extremism in Xinjiang and China", Asian Affairs, Vol. 48, No. 2, p. 236-256.

Rehman, Zia Ur (2014), "The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan", NOREF Report.

Shahriar, Saleh Mohammed ve Qian Lu (2017), "Bangladesh-China-India-Myanmar (BCIM) Economic Corridor in the Context of the Belt&Road Initiative", Journal of Economics and Sustainable Development, Vol. 8, No. 20, p. 23-41.

Shaukat, Reema, "India Behind Baloch Separatist" (2018), Pakistan Observer, https://pakobserver.net/india-behind-baloch-separatist, (Erişim tarihi 4.4.2018).

Shichor, Yitzhak (2018), "Artifical Resuscitation: Beijing's Manipulation to Pan-Turkism", Asian Ethnicity, Vol. 19, No. 3, p. 301-318.

Shtraks, Gregory (2018), "Next Steps in the Merger of the Eurasian Economic Union and the Belt and Road Initiative", The Jamestown Foundation China Brief, Vol. 18, No. 11.

Siddique, Qandeel (2014), "Pakistani or Baloch? A Precursory Study of the Baloch Separatist Movement in Pakistan", SISA, Report No. 20.

Soni, Sharad K. (2018), "China-Mongolia-Russia Economic Corridor: Opportunities and Challenges", China's Global Rebalancing and the New Silk Road, B.R.Deepak (ed.), Singapore, Springer Publishing, p. 101-117.

Turner, Susan (2009), "Russia, China and a Multipolar World Order: The Danger in the Undefined", Asian Perspective, Vol. 33, No. 1, p. 159-184.

Volodzko, David (2015), "China's Own Double Standard on Terrorism", The Diplomat, https://thediplomat.com /2015/11/chinas-own-double-standard-on-terrorism, (Erişim tarihi 2.8.2018).

Wagner, Christian (2016), "The Effects of the China-Pakistan Economic Corridor on India-Pakistan Relations", SWP Comments, No. 25.

Wallace, Thomas (2014), "China and the Regional Counter-Terrorism Structure: An Organizational Analysis", Asian Security, Vol. 10, No. 3, p. 199-220.

Weitz, Richard (2018), "Uzbekistan's New Foreign Policy: Change and Continuity Under New Leadership", Silk Road Paper.

Wilson, Jeanne L. (2016), "The Eurasian Economic Union and China's Silk Road: Implications For the Russian-Chinese Relationship", European Politics and Society, Vol. 17, No. 1, p. 113-132.

Yağcı, Mustafa (2018), "Rethinking Soft Power in Light of China's Belt and Road Initiative", Uluslararası İlişkiler, Vol. 15, No. 57, p. 67-78.

Zhong, Yu (2016), "The Importance of the Malacca Dilemma in the Belt and Road Initiative", Journal of Policy Science, Vol. 10, p. 85-109.

Zhu, Yuchao, Blachford, Dongyan (2016), "Old Bottle, New Wine? Xinjiang Bingtuan and China's Ethnic Frontier Governance", Journal of Contemporary China, Vol. 25, No. 97, p. 25-40.

"TÜRK" ANLAMININ TARIHDE "TÜRK" FENOMENİNİN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ VE NURMUHAMMED ENDELIBIN YARATICILIĞI ESASINDA AZERBEYCAN TÜRKMEN EDEBI İLİŞKİLERİ

Aynur SEFERLI*

Özet

"Türk" kavramının neleri kapsadığı iki asrdır tartışma konusudur. Bu kavframın bu kadar tartışma konusu olması Osmanlı devrindeki Osmanlı vatandaşlarının kimlik algılaması ve de Avrupalıların öteki olarak "Türk" kavramını tanımlamaları ile ilgilidir. "Türk" adına Uygur ve Karahanlı dönemi belgelerinde rastlamaktayız. Kök-Türk konfederasyonunun çöküşünden sonra bu kelime. Oğuz soyları arasında artık kesin bir biçimde etnik bir ad olarak kullanıldı ama hiçbir Uygurca belgede Uygurların kendilerine "Türk" dediklerine ilişkin bir kanıt yoktur; yalnız dilleri için türk tili, türkcä ve türk uygur tili nitelemelerini kullanmışlardır.. Bir başka karışıklık da Oğuzları Türklerden ayırmasındadır; zira bugün "Türk" ve ondan türeyen "Türkmen" adını neredeyse yalnız Oğuz kökenli halklar kullanmaktadır. Osmanlı ideolojisinde "Türklük" ile "Türkmenlik, giderek eşanlamlı kullanılmaya başlanmış ve bir tür "ötekilik" atfını içermeye başlamıştır. Cumhuriyetlerden bahsederken "Türk Cumhuriyetleri", halklardan sözederken de "Azerbaycan Türkü, Türkmen Türkü, Özbek Türkü, Kırgız Türkü, Kazak Türkü, Tatar Türkü" ve s. ifadelerin kullanılması gerekmektedir.Türk fenomeni ve Türk mucizesinin büyüklüğünden bahs ediliyo. Türk tarihi hakkında gerçeği gizleyen ve gerçeği büyük bir beceri ile çarpıtan Batılı bilginler, tarihin Türk ile başladığını zaten itiraf ediyolar. Yakın gelecekte hem Şummerlerin hem Etrusların Türk olduğunun bilimsel olarak kanıtlanacağına inanıyoruz. Dünyada, Türklerin coğrafiyasını Türkler kadar yayabilecek ve siyasi ve idari sınırlar ne olursa olsun bir ulus olmaya devam etdiren ikinci bir ulus yoktur. Tarih boyunca, Türkler farklı ortamlarda yayılıyor, din, dil ve edebiyatı onlarla birlikte alıp yeni bölgelere ve kültürlere adapte ettiler. Bir ulusun vatandaşlığının en önemli unsurlarından biri, söz hazinesinin temeli olan dildir. Edebi tarih gözlemlerine dayanarak, Türk halklarının edebiyatının yanı sıra zengin kültür de uzlaşmaz olduğunu söyleyebiliriz. Bu meraklı edebiyatta Azerbaycan ve Türkmen edebiyatını listelemek mümkündür. Dünya halklarının edebiyatı tarihinde öyle büyük şahsiyetler yetişir ki, onlarsız halkın ruhunu, bakış açısını, psikolojisini, milli geleneklerini, sanatını, Edebiyatının önemli meyilərini hayal etmek, tanımlamak zor olur. Folklor,

* Doktora Öğrencisi, Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Bölümü, seferli_1988@bk.ru

ulus tarihini, dünya görüşünü, geleneklerini ve kültürünü ulusun manevi servetinin parlak bir aynası olarak gören her ulusun tarihi kadar kadim. Tüm şairlerin sanata ve edebiyata gelmeden önce, şu ve ya bu ölçüde mutlaka halk edebiyatı ve klasik şiirin etkisi altında olmasının nedeni folklorun hiçbir yabancı etkiye maruz kalmadan, ağızdan ağıza, nesilden nesile geçerek cilalanıb billurlaşaraq söz sərraflarının dikkatini çekmektedir.

Edebiyat tarihini gözlemledikten sonra, söyleye biliriz ki, Türk halkının edebiyatı, kültürü zengin olduğu kadar da cefakeş olmuşdur. Toplumun inkişafının farklı zamanlarında Azerbaycan, Türkiye, Türkmen, Kazak, Kırgız ve s. halklar arasında edebi-kültürel alakalar oluşmuşdur. Bu ülkeler de kaderleri, tarihleri, dilleri, gelenekleri ve coğrafi koşulları nedeniyle bir-birine yakındır. Bu ulusların da edebiyatlarındakı benzerlikler de bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eski çağlardan beri ifade tarzı, ruh, dil ve akraba yakınlığının özünü gösterdiyi bu halkların ilişkileri hep bir-biriyle bağlantılı olmuşdur .

Türkmen halkının tarihinde XVIII. yüzyıl sosyo-politik açıdan zor bir dönem olmuştur. Aynı yüzyılda İranlı Şahların, Buhara ve Hiva hanlarının saldırıları Türkmenlere ciddi bir darbe oldu. Türkmen kabileleri arasındaki gerilim ülke ekonomisinin gelişmesine zarar verdi. Böyle bir durumda, doğal olarak, Türkmenler sosyal ve kültürel hayatlarını istedikleri gibi inşa edemeyip edebiyatlarını gereken şekilde geliştiremediler. On sekizinci yüzyılda, Azerbaycan'ın da durumu aynı zamanda kardeş ülkenin statüsünü hatırlatıyordu. Bir yanda tecavüz ve dış saldırılar, diğer yandan da onlarca yerli hanların dahili didişmesi ve feodal tiranlık neredeyse her iki ülke için karakteristikti.

Bu kardeş toplulukların her ikisi de Türklerin Oğuz koluna aittir. Tarihimiz, kültürümüz, dinimiz, dilimiz ve hatta kanımız bile müşterektir. Yüzyıllar boyunca, iki halk arasındaki kardeşlik ilişkileri Sovyetler döneminde daha da yakın olmuştur. Her iki ülkede Kültür Günleri düzenlenmiş, şair ve yazarlar, ılım ve sanat figürleri bir-birlerine misafir olmuş, sanatçılar konserler vermiştir. Bağımsızlık yılları boyunca, her iki ülke de doğal olarak devlet inşası faaliyetlerine odaklandığı için kültürel ilişkilerde bazı durgunluklar oldu.

Orta Asya'da yaşayan Türk halkları arasında Azerbaycana Türkmen dili Türk kardeşlerimizin dili kadar yakındır. Eski zamanlardan beri Türk halkları Merkez ve Orta Asya, Kafkasya ve Altay'da yaşadığı içi bu halklar arasındaki bağlantı güçlüdür. Araştırmacı Anıkinin'in bu konudaki tetkikleri

söylenilenleri şu şekilde isbat ediyor: “Azerbaycan ve Türkmen halkları, teşekkülü ve kökeni nedeniyle bir-birine çok yakındır. Bu halkların kültürlerinin antik çağlardan olan yakınlığı da bununla ilgilidir ".

On sekizinci yüzyılın en ünlü isimlerinden biri olan Endelib'in eserleri diğer türkmen şairlerine nispeten daha yaygındır. Bunun da nedeni Endelib'in folklor stiline yakın olmasıdır. Şair folklor gelenek ve motiflerine meyl etmiş, kendi yaratıcılığında destan türüne üstünlük vermişti. Bilindiği gibi, "Leyla ve Mecnun" efsanesini sözlü edebiyattan yazılı edebiyyata ilk tanıtan kişi Nizami Gencevi olmuştur. Kaç yüzyıl geçtikten sonra, bu efsane gerçek anlamda yazılı edebiyat örneğine çevrildikten sonra Endelip de ona halk ruhu vermişdir. Popüler efsanenin destan türünü çalışmıştı. Sonradan "Yusuf ve Züleyha" süjeti bazında destan yarattı ki, bununla da folklora yatkınlık onun sanatında biçim yönünden kendini daha çok göstermeye başladı. Ne kadar başarılı olmasına bakmasak bile, yazıları her zaman orijinal eserler olarak kabul edildi. O zaman neden şair aşk konularını seçdi? Bu sorunun cevabını prof.dr.Penah Halilov şöyle anlatmış: "Endelibin aşikane destan türüne öncelik vermesi herhalde XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Türkmen şiirinde halk yaratıcılığı etkisinin küvvetlenmesilə ilgilidir. Bu etki Endelipte tüm azameti ile ortaya çıkmasa da, Mahtumqulu sanatında, onun takipçilerine önemli yer tutmaktadır. "

Anahtar Kelimeler: Türk Kavramı, Kardeş Halklar, Türk Olgusu, Azerbeycan Türkmen İlişkileri, Nurmuhammet Endelipin Yaratıcılğı

Giriş

Etnolinguistik grup Türk halkları deyince akla ilk gelen Avrasya'da yaşayan Türk dilli halklar oluyor. Türk halklarının sayısı dünya üzere 176 milyonun üzerindedir."Türk" kelimesi ilk olarak Bizans kaynaklarında ve 7. yüzyıl "Orhon-Yenisei" anıtlarında geçmektedir.Aynı zamanda Eski Çin kaynakları, MÖ 2. Bin yılda Türk kabilelerinin varlığı hakkında bilgi vermektedir.

Türk halkının dinleri farklıdır. İslam'a büyük bir inanç olsa da, Çuvaş ve Gagavuz, Hristiyan, Yakut, Çokgenler ve Hackenler, Şamanistler, Karim ve Şamanlar Yahudiliğe inanıyor ve Uygurların çoğu Budizm'e inanıyor. Hali hazırda 7 türk halkının bağımsız devleti bulunmaktadır (Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kuzey Kıbrıs).

Bağımsız Türk devletlerinin yanı sıra Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan, Çuvaşiya, Sakha (Yakutya), Tuva, Khakasiya, Kabardey-Balkarya, Karaçay-

Çerkesya, Altay Cumhuriyetleri ve Taymyr (Dolgan-Nen) ulusal ilçeleri ve Sintziyen- Uygur Özerk Bölgesi bulunmaktadır.

Geolojik açıdan, Alp Bölgesinde (Türkiye, Azerbaycan, Güney Azerbaycan, Türkmenistan, Kuzey Kafkasya, Türk örgütleri), Orta Asya ve Güney Sibirya bölgesinde Türk halkları (Özbekistan'da, Kırgızistan, Kazakistan'ın bir bölümü, Haşassya, Altay, Tuva), Doğu Asya mezozoisie bölgesinde (Sakha-Yakutia), Doğu Avrupa (Tataristan, Başkırya, Çuvaşistan), Turan (Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan), Sibirya ve Çin'de yer almaktadır.

Petrol ve gaz yatakları Azerbaycan, Özbekistan (Fergana), Kazakistan (Tengiz ve Turgay-yağı), Türkmenistan, Özbekistan (Gazli ve Mübarek), Tataristan (Elhan) ve Başkurdistan'dan seçilmektedir.Türkiye'de ana kömür yatakları Türkiye (Zonguldak- Ereğli) Özbekistan'da (gri kömür - Angren ve Sargon), Kazakistan (Karaganda, Ekibastuz), Tiva (Ulufim), Sintzyan Uygur (Defne kömürü) ve Sakha (Lena), Türkiye'de Rafineri, Kazakistan (Kostunay), Sakha, Azerbaycan (Daşkesen) ve Khakassiada bulunmaktadır.

Bakır cevheri Kazakistan'da (Balkhash, Cezqazan), çinko Kazakistan'da (Ust Kamenogorsk), Özbekistan'da, Özbekistan'da krom yatakları bulunur. Polimetal cevherleri Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Türkiye, Altay ve Özbekistan'da (Muruntau), Kazakistan, Azerbaycan, Altay ve Sakha'da bulunur. Almaz Sakhada bulunuyo.

Ortak dil özellikleri, el sanatları, tarihi-coğrafi mekan, sözlü halk edebiyatı (Kitabi Dede Korkut, Koroğlu eposu, Alpamiş, Manas), gelenekler ve benzeri toponimler, Türk milletlerini bir araya getiren ortak özelliklerdir. Türklerin anavatanı Orta Asya'dır. Tarihsel olarak Türkler göç eden milletler olmuştur. 7. yüzyıldan başlayarak üç yöne-Kuzey-Doğu Asya, Ural Dağları ve Batıya göç eden türklerin nüfusun hızlı büyümesi, hayvancılık için uygun yerlerin araştırılması, aristokrasi çevresinde yeni devletler kurulması (Shato, Tavas, vb.), İklim değişiklikleri (Big Hunt göçü), daha güçlü devletlerin baskısı altında ("Tyuku "Türk devletinin çöküşü ve göçü", yeni ülkelerin ele geçirilmesi, Türk halklarının geniş bölgelere yayılmasına yol açtı. Yirminci yüzyılda, zorunlu göçler de vardı (Kırım Tatarları, Türki Türkleri, Azerbaycanlılar) ve son zamanlarda Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göçler de yüksek yaşam standardı için araştırıldı (https://az.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_xalqlar%C4%B1)

1. "Türk" Kavramının Kapsam Alanları

XI yüzyılda sınırları M.Kaşgarlı tarafından belirlense de, "Türk" kavramının neleri kapsadığı iki asrdır tartışma konusudur. Bu kavframın bu kadar tartışma konusu olması Osmanlı devrindeki Osmanlı vatandaşlarının kimlik algılaması ve de Avrupalıların öteki olarak "Türk" kavramını tanımlamaları ile ilgilidir. Araplar dışında Osmanlı müslümanları kendilerini "Türk" olarak tanımlamış, bu müslümanlar da kendilerini "Türk" olarak algılamışlar. Hatta fransızlar "Büyük Türk" ("Grand turc") anlamında Osmanlı türklerini, "Küçük Türk" (Petit Turc) diğer müslümanları hesab ediyolardı. Cumhuriyyetin ilanından sonra hukuki ve türkolojik olarak iki "Türk" tanımlaması ortaya çıkmıştır. Bütün bunlara bir de "dini dinime, dili dilime uyan" şeklindeki algısı da eklenince kargaşanın boyutu daha da artmış oldu. Türkolojik olarak "Türk" tanımı M.Kaşgarlının 11.yüzyıldakı Türk tanımı ile örtüşmüştür. Geçmişte ve ya bu gün türkçenin herhangi bir şivesini konuşan ve konuştuğu tahmin edilen "Türk" olarak tanımlanmışdır. Geçmişte Hunlar, Göktürkler, Qazneniler, Altınordu ve s. Selçuklu ve Osmanlılar gibi Türk sayılırlardı. Günümüzde ise Kazaklar, Kırqızlar, Özbekler, Uygurlar, tatarlar, bşakurtlar, yakutlar, çuvaşlar da türkler sayılıyor. Türkolojik tanıma göre "Türk" kavramı türkçe konuşanlar şeklinde açıklana bilir. Türkolojik tanım hukuki olarak "Türk" tanımlanması ile örtüşmektedir. Batı dillerinde ve ruscada Türkiye türkleri ile diğer türkleri bir-birinden ayırt etmek üzere aynı kökten gelen iki farklı terim kullanılmakdadır. Ruscada Türkiye türkleri için turetskiy ("турецкий") tabiri kullanılırken, diğer türkleri bir-birinden ayırt etmek için tyurskiy ("тюрский") tabiri kullanılmaktadır. İngilizcede bu kavramlar sırasıyla "Turkish" ve "Turic" şeklinde karşılanmaktadır. Bu terim kendilerini "Türk" olarak tanımlayan "Göktürklerden inen" anlamında kullanılmakdadır. "Türk" kelimesinin de ilk kez göktürkler tarafından kullanıldığı söylenilir. Bu kelime öncelerden türk dilinin kendisinde "türki", "türkiy" şeklinde yer almışdır. Kelimenin sonundakı "i" sesi "türk gibi", "türkümsü" anlamını ortaya çıxarır.

1.1. "Türk" Adına Tarihdə Rastlanan Kaynaklar

"Türk" adına Uygur ve Karahanlı dönemi belgelerinde rastlamaktayız. Kök-Türk konfederasyonunun çöküşünden sonra bu kelime (Tezcan 1991: 368; Kafesoğlu 1958: 130). Oğuz soyları arasında artık kesin bir biçimde etnik bir ad olarak kullanıldı ama hiçbir Uygurca belgede Uygurların kendilerine "Türk" dediklerine ilişkin bir kanıt yoktur; yalnız dilleri için türk tili, türkcä ve türk uygur tili nitelemelerini kullanmışlardır (Tezcan 1991: 368). Oğuz soyundan olmayan oluşumlar arasında sadece Karahanlılar kendilerini

bu adla ifade etmiştir (Tezcan 1991: 368; Kafesoğlu 1958: 130). Bir başka karışıklık da Oğuzları Türklerden ayırmasındadır; zira bugün "Türk" ve ondan türeyen "Türkmen" adını neredeyse yalnız Oğuz kökenli halklar kullanmaktadır (Tezcan 1991: 368). Bu meyanda Ortaçağın Arapça ve Farsça kaynakları yanında "Türk" adının geçtiği tek Türkçe eser Kutadgu Bilig'dir. Arap, Fars, Bizans, Süryanî ve Çin kaynaklarının "Türk" adını kullanmaları 6. yüzyıldan itibaren başlamaktadır (Ateş 1966; Bizans için Bkz. Runciman 1943, s. 45-57.). Bundan öncesinde Orta Asya steplerinden Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya sarkan halkların ortak adı "Hun" idi (Frye ve Sayılı 1946: 126-27). Besbelli Orta Asya'da "Türk" adını kullanan bir siyasal oluşum ortaya çıkıp Ortadoğu'daki siyasal yapılarla temasa geçtikten sonra bu ad "Hun" genel adlandırmasının yerini almış ve yerleşmiştir. Esasen ilk ve orta çağlarda yabancı sayılan halkları toptan isimlendirme izleri bugünlere dek gelen bir teamüldür. Osmanlı ideolojisinde "Türklük" ile "Türkmenlik, giderek eşanlamlı kullanılmaya başlanmış ve bir tür "ötekilik" atfını içermeye başlamıştır. Cumhuriyetlerden bahsederken "Türk Cumhuriyetleri", halklardan sözederken de "Azerbaycan Türkü, Türkmen Türkü, Özbek Türkü, Kırgız Türkü, Kazak Türkü, Tatar Türkü" ve s. ifadelerin kullanılması gerekmektedir (Aydın: 1995).

1.2. Tarihde "Türk" Olgusu

Tarihte Türk olgusunu ve Türk mucizesini anlamak imkansızdır. Hiç bir zaman köle olmamış Doğu'da yenilse de Batı'da kalibiyyet kazanmış, toprakları üzerinde güneş batmayan bir millettir Türk milleti. Türk halkının sonsuz enerjisini, gücünü, yıkılmaz iradesini ve güçsüzlüğünü nasıl açıklaya biliriz? Türk tarihi hakkındaki gerçeği gizleyen ve gerçeği büyük bir ustalıkla çarpıtan Batılı akademisyenler, tarihin Türklerle başladığını itiraf etmekteler. Yakın gelecekte, Şummer ve Etruskların da Türk olduğunun bilimsel olarak kanıtlanacağına inanıyoruz.

Ege Denizi havzası, Anadolu, Doğu Çin, Kuzeyde Rusya çöllerinden tutmuş, Güneyde İran yaylasının güneyine gibi geniş bir alanda temsil edilen Türk halkının kendine özgü isimle oluşumu henüz erken ortaçağda gerçekleşmiştir. Tüm Türk halklarının teşekkülü zamanında farklı türk milletleri bir-birile kaynayıp-karışmıştır. "Arazi, etnik ve köken yönünden Kazakistan, Orta Asya'nın bazı halkları ile, Azerilerle Türklerin, Türkmenlerin yakınlığına göre onların felsefi tefekkürü, kültürü, edebiyatı yoğun, etkileşim sürecinde yer almıştır. (Vasileva 1980: 152).

1.3. Tarihde "Türklüğün" ve Türk Milletinin Yeri

Dünyada Türkler kadar geniş bir coğrafiyaya yayılan, aralarında yönetim ve siyasi sınırlar konulmasına rağmen bir millet olmak vasfını sürdüre bilen ikinci bir millet yoktur. Türkler bunu başarmış bir milletdir. Türk dedikte, Azeri, Türk, Kazak, Kırgız, Tatarlar, Başkurt ve diğerleri kısacası türk soyuna mahsus olan tüm halklar nazara alınıyo. Türkler günümüze gelinceye kadar hesabı bilinmeyen göçler, istilalar görüp, çeşitli devletler arasında kalmış olmasına rağmen, hangi coğrafyada, hangi sistemle kontrol uygulamasında olmasına rağmen, karşılaştığı kültürler içerisinde sadece eriyip yok olmamış, aksine bu kültürlerle beslenerek daha da büyümüştür. Büyük aile üyeleri arasında yer alan coğrafiya, tarih, din, dil ve diğer sınırlar aynı ulus olma bilincini yok edememişti. Bu açıdan din, dil ve edebiyatın Türk milletinin kültürel değerleri içindeki rolü büyük olmuştur.

Tarih boyunca farklı ortamlarda yaşayan Türkler, kendilerile din, dil ve edebiyatlarını da götürmüşler ve bunu yeni bölgelere ve kültürlere uyqulamışlar. Bu nedenle, Adriyatik'ten Çin sınırına kadar geniş bir alanda her an bir Dede Korkut boyuna, Nasrettin Hoca latifesine rast gele biliyoruz. Aynı zamanda, farklı ortamlarda ve zamanlarda yetişen edebi kişiliklerin duygularındaki ortak duyu, motifler, ifadelerdeki benzerlikler, devletleri sınırlayan fikirler açısından ilginçtir (Sarıyev 2014: s 9)

2. Asrımızda Bağımsız Devlet Yapısına Sahip Olan Türk Devletleri

Bağımsız Türk devletlerinde toplam Türk sayısı 130 milyondan fazladır. Dünyanın dört bir yanında 80 milyondan fazla Türk yaşıyor. Türk dünyasında yıllık ortalama büyüme oranı 2% civarındadır. Şimdi aşağıdakı tabloda bağımsız Türk devletlerinin kendine has özülliklerile tanışalım.

Sivil toplum kuruluşları yani, devlet yapısına sahip olmayan türk halkları ise bunlardır:

• Ahiska Türkleri – 500 bin

• Sarı Uygurlar - 20.719'dan kişiden fazla

• Urum-Kiçak - 106,768'den kişiden fazla

• Altaylar - 67.239 kişiden fazla.

• Horasan Türkleri - 830 bin

- Balkarlar - 108,426'dan kişiden fazla
- Başkırtlar - 1.705.053'den kişiden fazla
- Çulumlar - 1 bin
- Çuvaşlar - 1,8 milyon
- Kırım Tatarları - 500 bin
- Dolganlarar - 10 bin
- Gagauzlar - 300 bin
- Karaçaylar - 300 bin
- Karaimler - 50 bin
- Karakalpaklar - 550 bin
- Hakaslar - 90 bin
- Kırımkaçlar - 1.5 bin
- Kumuklar - 500 bin
- Noqaylar - 110 bin
- Kaşkaylar- 1.757 milyon
- Salar - 125 dk
- Tatarlar - 6.755.000
- Nakaybaklar - 9.600
- Sibirya Tatarları - 9.611
- Türkmanlar - 3 milyon
- Kıbrıslı Türkler - 750.000-1.000.000
- Batı Frakyalı Türkler - 150.000
- Tuvinler - 264,400

• Uygurlar - 11.000.000

• Çelqanlar - 1.700

• Komudılar - 2900

Telingitler - 3.712

• Teleutlar - 3.000

2.1. Bir Halkın Var Olmasında Önemli Unsur Olan "Dil"in Yeri

Altay dil grubuna mensup olan Türk halkı dil ve kökeni arasındaki farklılıklara göre dört hedefe ayrılmıştır:

1. Oğuzlar - Anadolu Türkleri, Azerbaycanlılar, Gagavuzyalılar, Türkmenler, Türkler, Kırım Tatarları, Türkmenler, Horasan Türkleri ve diğerleri.

2. Uygurlar - Özbekler, korkuluklar, vagonlar, Uygurlar, Tuvas, Koro, Komasin-Tobolas, Bara Tatarları, kayalar vb.)

3. Çingeneler - Kazaklar, Karakalpaks, Kums, Kırgızlar, Altay, Nakay)

4. Bulgarlar - Tatarlar, Başkirler, Karaçaylar, Karim

Bir milletin millet olmasında en önemli unsurlarından biri dildir ki, onun da temel hazinesi sözdür. İnsan varolduğu döneminin tarihsel koşullarına göre, bir söz sahibi oldu, bir kelime hazinesi oluşturdu, onu milli servete dönüştürdü ve zenginleştirdi. Söz insanların bir-birlerini anlaması için önemli bir iş çıkarmıştır. Sözü yerli-yerinde kullanmayı her insan becermiyo. Sözü yerel olarak harmanlamak ayrı bir beceri gerektirir. Her milletin şairi ve yazarı, kelimeyi kullanarak, o ulusun edebiyatını oluşturan, o ulusun edebi figürü haline getirir. Her ulusun edebiyatı, ulusal sanatsal düşünceleri, estetik harikaları ve şiirsel gelenekleriyle gelişir. Bu gelişme aynı zamanda edebiyatın evrimi ve zenginleşmesine ve ulusal kültürlerin ilişkilerine de bağlıdır. Bu akraba olan halkların dilinde daha canlı bir şekilde gelişir. Çünki, bu tip edebiyatlar yüzyıllar boyunca bir-birlerinden gelişiyor, öğrenmiş ve öğreniyorlar. İlk insanların bilincin ürünü olan örnekleri, insanlığın bebeklik döneminde yaratılmış olsa da her ulusun sonraki edebi ve sanatsal eserinin ana kaynağı olmuşdur.

Edebiyat tarihini gözlemledikten sonra, söyleye biliriz ki, Türk halkının edebiyatı, kültürü zengin olduğu kadar da cefakeş olmuşdur. Toplumun

inkişafının farklı zamanlarında Azerbaycan, Türkiye, Türkmen, Kazak, Kırgız ve s. halklar arasında edebi-kültürel alakalar oluşmuşdur. edebiyatını listelemek mümkündür. Bu ülkeler de kaderleri, tarihleri, dilleri, gelenekleri ve coğrafi koşulları nedeniyle bir-birine yakındır. Bu ulusların da edebiyatlarındakı benzerlikler de bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eski çağlardan beri ifade tarzı, ruh, dil ve akraba yakınlığının özünü gösterdiyi bu halkların ilişkileri hep bir-biriyle bağlantılı olmuşdur (Ahmedova 2016: 331).

Türkmen halkının tarihinde XVIII. Yüzyıl sosyo-politik açıdan zor bir dönem olmuştur. Aynı yüzyılda İranlı Şahların, Buhara ve Hiva hanlarının saldırıları Türkmenlere ciddi bir darbe oldu. Türkmen kabileleri arasındaki gerilim ülke ekonomisinin gelişmesine zarar verdi. Böyle bir durumda, doğal olarak, Türkmenler sosyal ve kültürel hayatlarını istedikleri gibi inşa edemeyip edebiyatlarını gereken şekilde geliştiremediler. On sekizinci yüzyılda, Azerbaycan'ın da durumu aynı zamanda kardeş ülkenin statüsünü hatırlatıyordu. Bir yanda tecavüz ve dış saldırılar, diğer yandan da onlarca yerli hanların dahili didişmesi ve feodal tiranlık neredeyse her iki ülke için karakteristikti.

Dilden konuşmuşken aşağıda Türk dillerini ana dili olarak konuşan toplulukların başlıca yerleşim alanları ve yaklaşık nüfusları gösteren tabloya dikkat edelim.

2.2. Dilin Kardeş Türk Topluluklarının Yaratılışına Ettiği Tesir

Çağdaş dönemdeki işçi göçleri sonucunda, Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, Avusturya, İsviçre, İsveç, Danimarka, Norveç, Britanya, ABD, Kanada, Avustralya, Libya, Suudi Arabistan ve Yeni Zelanda gibi birçok ülkede Türk toplulukları oluşmuştur. Avrupa Birliği'nde en çok Türk nüfusu bulunduran ülke Almanya'dır. Bu kardeş toplulukların her ikisi de Türklerin Oğuz koluna aittir. Tarihimiz, kültürümüz, dinimiz, dilimiz ve hatta kanımız bile müşterektir. Yüzyıllar boyunca, iki halk arasındaki kardeşlik ilişkileri Sovyetler döneminde daha da yakın olmuştur. Her iki ülkede Kültür Günleri düzenlenmiş, şair ve yazarlar, ılım ve sanat figürleri bir-birlerine misafir olmuş, sanatçılar konserler vermiştir. Bağımsızlık yılları boyunca, her iki ülke de doğal olarak devlet inşası faaliyetlerine odaklandığı için kültürel ilişkilerde bazı durgunluklar oldu.

Bugün, birçok yüksek öğretim kurumunda Türkmen edebiyatı öğretilmektedir. Ne yazık ki, yeterli literatür yoktur ve Türkmen edebiyatı üzerine yapılması gerken kitaplara ciddi bir ihtiyaç vardır. Yeni-yeni bu

boşluğu doldurmak için belli işler yapılmaya başlanılmışdır. Bu anlamda, Profesör Ramiz Asker, doç. İsmihan Osmanlı ve prof.dr.Füruza Ahmedova'nın Türkmen edebiyatı üzerine yaptıkları araştırmalar övgüye değer. Türkmenistanda bilim ve kültür alanında yaratılan en iyi eserler her yıl Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov tarafından kurulan "Altın Çağ" adı altında Türkmenistan'da ödüllendiriliyor. Laureatların arasında yabancıların da bulunduğu yılda Azerbaycan'dan Molla Nepesin "Seçilmiş eserleri" kitabı ve Aşkabat'ta yapılan bilimsel simpoziumlardakı katılımına göre Profesör Ramiz Asker ve Türkmenistan'la ilgili özel konser programına göre halk sanatçısı Gülyanak Memmedova da bu ödüle layık görülmüştür.

2.3. Türk Topluluğunun Kardeş Üğelerinden Olan Türkmen Edebiyyatı

Türkmen edebiyatı, Türkmen ruhunun bir çevirisidir. Onun gerçek kökleri bin yıl öncesine ait anlatılar, destanlar ve mitlerle ilgilidir. Yazılı edebiyatın tarihi kısmen gençtir. Türkmen yazarları eserlerini birkaç yüzyıl boyunca farsça, cağatay'ca yazdıktan sonra dört yüz yıldır ki, Türkmen dilinde yazırlar. Bu aynı zamanda Türk halkının görkemli "Mari-Şah-Jahan" dönemine değil, feodal dönemile örtüşüyor. Fakat buna rağmen, şiir, şiir, Türkmen şiirindeki derin felsefe, akışkan lirizm, peotik vusat okuyucuyu şaşırtacak kadar güçlüdür. Kum kulübeleriyle çevrili bu küçük şehirde, köylerde yetenekler nasıl büyüdü. Bu sorunun cevabı, milletin kendisinin doğuşundadır (Asker 2011: 3-13). Türkmenlerin tarihine baktığımızda, oğuzların Türkmenlerin oluşumunda özel bir rolü olduğunu görüyoruz. Bu halkların teşekkülünde derin izler bırakan bir tarihsel süreç olmuşdur. İki ulusun da dil, kültür ve sözlü edebiyyatındakı son derece yakınlık bununla ilgilidir.

Bu arada, Orta Asya'da yaşayan Türk halkları arasında Azerbaycana Türkmen dili Türk kardeşlerimizin dili kadar yakındır. Eski zamanlardan beri Türk halkları Merkez ve Orta Asya, Kafkasya ve Altay'da yaşadığı içi bu halklar arasındaki bağlantı güçlüdür (Musayeva 2016: 4). Araştırmacı Anıkinin'in bu konudaki tetkikleri söylenilenleri şu şekilde isbat ediyor: "Azerbaycan ve Türkmen halkları, teşekkülü ve kökeni nedeniyle bir-birine çok yakındır. Bu halkların kültürlerinin antik çağlardan olan yakınlığı da bununla ilgilidir "(Anikin: 6).

Hazarlar, Kıpçaklar, Türkmenler henüz çok eskiden bazen Kuzeyden, gah da Güneyden Azerbaycan topraklarına düzenli saldırılar yapıp, onun etrafında məşkunlaşarak, Azerbaycan halkının bünyesine dahil oluyorlardı. Tarihe baktığımızda, Azerbaycan ve Türkmen halklarının tarihi gelişim evrelerindeki yakınlığın geçen yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini, yani defalarca aynı imparatorluğa dahil edildiğini görmüş oluyoruz. Bu durum çok da uzak

olmayan yakın geçmişimizde olmuşdur. Her iki ülke de XX yüzyılın başından sonuna kadar Sovyetler Birliği'nin terkibinde olmuştur. Türkmen klasik şairleri aşk konulu lirik şiirlerinde Mahmud Kaşğarlının döneminde ve ondan önceki Türk toplumu arasında olan söz ve belge materyallerinden faydalanımışlardı. Kızların yüzlerinin aya, yanaklarının bala gözlerinin fincana benzedilişi eskiden mevcut olmuşdur. Bu yön, M.Kashgarli'nin folklor çalışmalarında da vardır. "Divani Lüğet-et-Türk" eseri aynı zamanda Özbek, Kırgız, Uygur ve diğer Türk toplulukları ile birlikte Türkmenlerin de edebi mirası sayılır (Kara 1992: 51-52). XI-XII yüzyılda Türkmen edebiyatı da Anadolu'daki Türk edebiyatı gibi fars dilinin etkisine o kadar uğramıştı ki, Türkmenistan topraklarında farsça zengin bir literatür oluşmuştur. Selçuklu sarayındaki fars dili kendine öyle bir yurt edinmiştir ki, sultanlar bile bu dili öğrenmişlerdi. Ancak bir şey mutlaka söylemeliyiz ki, Selçuklu edebiyatı sadece Türk dünyasında değil, bütün dünya edebiyatına etkisi olmuştur (TSÇPA 1988: 67).

XVIII. yüzyılda Türkmen edebiyatı halk arasında bir gelenek halini almış yaratıcılığı kabullenmekle yanaşı kendinden önceki edebiyyatın ve Doğudakı toplumların edebi geleneklerinden de faydalanarak edebiyat yaratmışlardır. Halk yaratıcılığı birçok şair için gerçek bir kaynak oluşturursa da Doğu halklarının şiir gelenekleri Türkmen şairlerinin yaratıcılıklarında öncü rol oynamıştır. 18. yüzyılda Makhtumkul'un şiirleri, Anedibin, Makrubinin bazı eserleri, Şeydai ve Şebendenin destanları halk sanatına dayanıklı yaratılardır (Kara 1992: 10).

16. yüzyıldan itibaren Türkmen edebiyatının doğasında bir çok yenilikler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkmen şairleri, Arap-İran şiirsel sisteminden uzaklaşmaya çalıştı. O dönemin şairleri eski Oğuz-Türkmen şiirinin eşsizliğini edebiyyatlarına geri getirdi. Aynı zamanda Türkmen dilinin doğasını, yazışma sistemini yazılı literatüre yeniden kazandırdılar. Bütün bunların yanı sıra, Arap-Fars edebiyatında gelenek haline gelmiş olan konulara geri dönmemişler, ancak halklarının tarihini ve hayatlarını ele almışlar. Mesela 1608 yılında vefat etmiş Dana Ata Abdulkhan, "Oğuzname" poemini yazarak Türkmen edebiyatının eski dönemlerinden gelen oğuznameçilik geleneğini sürdürmüşdür. XVII. Yüzyılda yaşayan başka bir şair Ağmuhammed Türkmen halkıyla doğrudan ilgili olan İmameddin Nasimi'nin trajik kaderi hakkında poemini yazmışdır.

Dünya halkının tarihinde öyle şahsiyyetler yetişir ki, onlar olmadan halkın ruhsallığını, bakış açısını, psikolojisini, ulusal geleneklerini, sanatını düşünmek mümkün olmuyor. Araştırmamızdan belli oluyo ki, Endeblip de

insanların zihninde güçlü bir yer tutan böyle bir edebiyyat insanıdır. Edebiyatın estetik düşüncesinde şairin edebiyat tarihindeki yeri önemli bir rol oynamıştır. Endelipin yaratıcılığı bir anlamda Türkmenlerin uzun zamandır edindiği edebi deneyimin bir ürünü olmuşdur. Türkmen edebiyatının bu tartışılmaz değeri, Türkmen edebi dilinin kurucusu olarak kendisine gelenler için bir edebiyat okulu oldu. Türkmen edebiyatında şairin hakimiyeti kaçınılmazdır. Yazdıklarına baktığımızda gördüğümüz gibi, sadece tüm eserlerinde insanların ruhunu hissetmekle kalmayıp, aynı zamanda ulusal edebi geleneklere dayalı folklor ve klasik geleneklerin kullanımını da görmüş oluyoruz.

3. Türkmen Edebiyyatının Temel Ediplerinden Olan Nurmuhammed Endelip

Dünyanın en iyi söz sanatçıları yaratıcı çalışmalarında yerli halk edebiyatı ile ilişkilendirilmiştir. Bu edebiyat onların elinde halk ruhunu, halk maneviyatını, halk bilgeliğini, onun ev ve ulusal özelliklerini, arzu ve isteklerini, dünya görüşünü, şiirsel hislerini iyi anlamak ve tüm bunları basit, xəlqi formada göstermek için güzel araç olmuştur. Büyük hayat gerçeklerini daha mükemmel bir senetkarlıqla belirten edebiyatının yazılı edebiyata etkisini kabul ederken, aynı zamanda, diğer bir süreci de göz ardı etmemeliyiz ki, halk edebiyatından gelen herhangi bir motif yazılı edebiyatı zenginleştirdiği gibi, mahir ve kamil sanatçının kaleminden çıkan bir eser de kendi sözlü bir kelime dağarcığına dönüştürür ve onu yeni fikirlere ve sanatsal özelliklere ekler.

Halk yaratıcılığından faydalanan bir yazarın uğur kazanması için yüzyıllarca insanlar tarafından yaratılan zengin kültürel mirası bilmesi ve ona ruhen ve kalben bağlı olması gerek. Bu özellikler de Endelipin yaratıcılıklarını tüm mükemmelliğile eşleştirmiştir.

3.1. Endelip ve Türkmen Halk Edebiyyatı

Endelib'in çalışmalarından malum oluyor ki, onun halk şiirini erken yaşlardan itibaren bilmesi istedadına kol kanat vermiştir. Onun insanların kalbinde yer almasının sebeplerinden biri de, halk geleneklerini becerikle benimsemesi ve geliştirmesi olmuşdur. O, halk edebiyatının şiirsel biçimlerini yeni, ileri fikirlerle büyük bir ustalıkla söyleye bilmiş bir edibdir. Endelip iyi biliyordu ki, iş hiç de bu ve ya başka bir motivin folklordan hazır şekilde alınmasında değil, halk şiiri geleneğinin yaratıcı biçimde benimsenilmesindedir. Bu yüzden de folklor kendisinin tüm sanatsal olanakları, tesvir vasıtalarıyla sıkça şairin yardımına gelerek, ona hayat gerçeklerini daha iyi ifade etmek,

karakterlerin ulusal karakteristiğini, halk koloritini tüm detaylarıyla vermek, ister sosyal-siyasi, gerekse günlük alanları sanatsal şekilde canlandırmak için harika fırsatlar yarattı. Odur ki, şairin her eserinde halk hayatı, halk soluğu, onun istek ve arzuları, adet ve gelenekleri, zengin maneviyatı duyulur. Şairin yaratıcı çalışmaları folklorla o kadar doludur ki, yazılarını halk şiirinden ayırt etmek bazen zor oluyor. Şair, destanlar yaratan büyük babalarından bilge sanatkarların zengin manevi zenginliğinden bol-bol faydalanmıştır. Folklor hazinesinden yerine göre çok uygun şekilde kullanmıştır. Kullandığı ata sözleri, aforizmler şiirlerinin, ulusal rengini yükseltmiş ve güçlendirmişlerdir.

3.1.1. Endelipin Halk Edebiyyatını Manevi Servet Olarak Görmesi

Halkın manevi serveti olarak mensup olduğu halkın tarihiyle kırılmaz tellerle bağlı olan, milletinin tarihi, dünya bakışı, örf ve adetleri, geleneklerini, parlak bir ayna gibi gösteren folklor her halkın tarihi kadar eskidir. Tüm şairlerin sanata ve edebiyata gelmeden önce, belli ölçüde halk edebiyatı ve klasik şiirin etkisi altında olmasının nedeni folklorun hiçbir yabancı etkiye maruz kalmadan, ağızdan-ağıza, nesilden-nesile geçerek cilalanıb billurlaşaraq söz sərraflarının dikkatini çekmiştir. Dünya literatüründe öyle bir şaire rast gelemeyiz ki, halk şiiri motivində araya-erseye gelen dolgun, sanatsal örneklerden faydalanmamış olsun. Andalip şiirlerinden bazılarını doğrudan halk yaratıcılığının motifleri üzerine kurmuş biçim ve mazmun komponentlerinden yararlanmıştır.

Sonuç

On sekizinci yüzyılın en ünlü isimlerinden biri olan Endelib'in eserleri diğer türkmen şairi Azadiye nispeten daha yaygındır. Bunun da nedeni Endelib'in folklor stiline yakın olmasıdır. Şair folklor gelenek ve motiflerine meyl etmiş, kendi yaratıcılığında destan türüne üstünlük vermişti. Bilindiği gibi, "Leyla ve Mecnun" efsanesini sözlü edebiyattan yazılı edebiyyata ilk tanıtan kişi Nizami Gencevi olmuştur. Kaç yüzyıl geçtikten sonra, bu efsane gerçek anlamda yazılı edebiyat örneğine çevrildikten sonra Endelip de ona halk ruhu vermişdir. Popüler efsanenin destan türünü çalışmıştı. Sonradan "Yusuf ve Züleyha" süjeti bazında destan yarattı ki, bununla da folklora yatkınlık onun sanatında biçim yönünden kendini daha çok göstermeye başladı. Ne kadar başarılı olmasına bakmasak bile, yazıları her zaman orijinal eserler olarak kabul edildi (1: 35). O zaman neden şair aşk konularını seçdi? Bu sorunun cevabını prof.dr.Penah Halilov şöyle anlatmış: "Endelibin aşikane destan türüne öncelik vermesi herhalde XVIII yüzyılın ikinci yarısında Türkmen şiirinde halk yaratıcılığı etkisinin küvvetlenmesilə ilgilidir. Bu etki

Endelipte tüm azameti ile ortaya çıkmasa da, Mahtumqulu sanatında, onun takipçilerine önemli yer tutmaktadır."(Halilov 1977: 166)

Kaynakça

Ağayeva Firuzə. Klassik Türkmən şeiri. Dərs vəsaiti. Bakı: "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, 2016, 300 səh

Ateş 1966- Ateş, Ahmet (1966) "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler (X. Yüzyıla Kadar)", Reşid Rahmeti Arat İçin. Ankara: T.K.A.E. Yayınları. ss. 26-31

Aydın Suavi.Türk Kavramının Sınırları . Birikim dergisi. Sayı : 71-72 – Mart / Nisan 1995

Əhmədova Firuzə. Azərbaycan-Türkmən ədəbi əlaqələri // Filologiya məsələləri. Bakı-2007, №4, s. 331-343

Frye ve Sayılı 1946: 126-27- Frye, Richard N. ve Aydın Sayılı (1946) "Selçuklardan Evvel Ortaşark'ta Türkler", Belleten, Cilt 10, Sayı 37, ss. 97-131.

Xəlilov P. SSRİ xalqları ədəbiyyatı. II hissə. Bakı: Maarif, 1977, s. 166

Kara Mehmet: "Türkmən Edebiyyatı", Türk Dünyası El Kitabı. 3. Cilt, TKAE Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 51-52

Musayeva Sevinc. Azərbaycan-Türkmən folklor əlaqələri. Bakı: Mütərcim, 2016,88 seh

Runciman 1943- Runciman, Hon S. (1943) "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", Belleten, Cilt 7, Sayı 25, ss. 45-57.).

Sarıyev Berdi. Klasik düşüncenin türkmen mimarları. İstanbul: Akademik kitaplar, 2014, s. 9

Tezcan, Semih "Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich?" Türkische Sprahen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Türkologen-Konferenz. Bamberg 3.-6. Juli 1987

Türkmen Sovyet Çağalar Poeziyasının Antalogiyası, Magarıf Nerşiyatı, Aşgabat 1988, s. 67

Türkmən müəmmaları, deyişmələri və vücudnamələri. Bakı, MBM, 2011, 128 səh.Tərtib edən, türkməncədən uyğunlaşdıran və ön sözün müəllifi prof. Dr. Ramiz Əskər

Аникин В.П. Русские народние пословицы, поговорки, загатки и детский, с. 6

Василева. Ф. П. Туркмены, М., 1980, с. 152

https://az.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_xalqlar%C4%B1

DOMESTIC DYNAMICS AND EXTERNAL CONSTRAINTS THAT TRANSFORMED TURKEY'S FOREIGN POLICY IN ERDOGAN'S ERA

Polat ÜRÜNDÜL*

Abstract

Recep Tayyip Erdogan entered politics at the Welfare Party, which could be described as an Islamist and anti-Western Party. The Welfare Party's 'National Outlook' ideology merged pan-Islamism with religiosity and anti-westernization. The party was banned by the constitutional court because of its anti-secularist activities. Erdogan, who was the mayor of Istanbul at that time, was also convicted because of reading a poem that was nationalistic and religious. The AK Party won the elections and became the governing party in Turkey for the first time in 2002. Early in his leadership at the party, Erdogan pursued more pragmatic, centre-right policies which were consistent with Turkey's traditional pro-western, secular foundings. After Erdogan succeeded in elections for the third time with a vote around 50% in 2011, his rhetoric and foreign policy direction seemed to turn into a more religious, nationalistic and assertive one. Because the political incidents in Turkey, and the external constraints put unbearable pressure on Erdogan. The PKK's terror attacks in Turkey, the failed coup attempt and judiciary obstacles against Erdogan's party can be considered as domestic incidents affected Erdogan's rhetoric and foreign policy direction. After changing Turkey's constitution three times, Erdogan had new powers that enabled him to tackle pressures put on him both within Turkey and abroad. After a brief survey of these institutional and individual factors, this paper will answer the question "How did external constraints and domestic dynamics transformed Turkish Foreign Policy in recent years?". It will be argued in this article that Erdogan has been pursuing a more nationalistic foreign policy because of external constraints and domestic dynamics affecting his leadership and Turkey's political stability. The Turkish foreign policy executive also have a more assertive and nationalistic foreign policy orientation. 'Yenikapı Spirit' which took place after the failed coup attempt was transformed into a political alliance, and it changed Turkey from a parliamentary to a presidential system of governance. Such transformation may also affect Turkey's place in the international system.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Domestic Dynamics, External

*PhD Student, Middle East Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, polat.urundul@metu.edu.tr

Constraints, Erdogan.

Introduction

Turkey's president Recep Tayyip Erdogan and his Justice and Development Party (Ak Party) first won a victory in Turkey in 2002 general elections. Until its re-election in 2011, Erdogan and the Ak Party can be seen to have pursued pragmatic policies by being receptive to both external constraints and domestic politics (Cavdar, 2006; Dagi, 2008; Gol, 2009; Urundul, 2016). However, the party has been described as 'assertive', 'authoritarian' and 'Islamist' by different scholars after 2011 (Kessler, 2016; Dombey, 2014; Sambur, 2016). According to Kessler (2016, p.173), Erdogan and his friends can be distinguished as 'moderate Islamists'. Kessler also argues that, even though the many Turks, especially Kemalists had been afraid of the rise of Ak Party in 2002, the Ak Party government pursued rational policies which sought progress in the EU membership process and success in the Turkish economy. How analysts describe the Ak Party government and its policies matters less than the fact that there has been a certain break down in Turkey's relations with its traditional allies such as the United States (US) and the European Union (EU). There is also a absolute discord with NATO in Turkish foreign policy (Urundul, 2016). Such situation has been ensued by both external constraints and domestic dynamics as well as Erdogan's vision and leadership. Terrorist attacks organised by the PKK, the failed coup attempt plotted by the FETO, and restraints exercised by the judiciary and the military forced Erdogan to pursue more assertive and nationalistic policies both in Turkey and abroad. After the coup attempt on the 15th July 2016, Erdogan also had the Nationalist Movement Party (MHP)'s backing and this helped him transforming Turkey into a country demanding change in the UN Security Council's structure and standing up to the idea of uni-polar world, claiming that "The world is bigger than five" (Dedeoglu, 2016). It is also that as Erdogan became more powerful with the help of the new presidential system, he is now able to reflect his vision and leadership while deciding Turkey's national interests. The Syrian Civil War, American help for Kurds in Syria and Iraq, and the problems with the EU can be considered as the external constraints affecting Turkish foreign policy making. It is this interpretation that this paper seeks to make. At first, the foreign policy orientation of Turkey before 2002 will be observed in this essay. Then it will move on to Erdogan and the Ak Party's vision and world view. Eventually, this paper will observe external constraints and domestic pressures put against Erdogan and his party as the main factors of the transformation in Turkish foreign policy.

1. Turkish Foreign Policy Before Erdogan

Westernism and pro-western foreign policy orientation had not been a new phenomena in Turkey when the Republic was founded in 1923. Turkey's pro-western foreign policy orientation was in effect even in the Ottoman times as Russia was a threat for Turks for centuries (Oran, 2001). The same threat also became the factor that deciding Turkey's foreign policy direction after the World War II. After the Turkish Straits crisis in 1946, Turks began to look for help from the West once again. Before the Truman Doctrine and the Marshall Plan, Turkey felt isolated and encircled by an 'extremely threatening international environment' (Ibid, p.294). Therefore it decided to be aligned with the West. The Truman Doctrine had been implemented thirteen years before Turkey sent troops to Korean Peninsula in 1950. By that time, Turkey was eagerly trying to join the NATO despite Britain's opposition. However, It was 1952 when Turks joined the alliance, and bipolarity conditioned the international system for all countries including super and middle powers during the Cold War. As a middle power, Turkey also had to operate in this East-West structure. Such situation had simplified external constraints. Even though Turkish foreign policy making was conducted against a very clear and simplistic context, Western orientation of their country was challenged by events such as the Cyprus dispute for most of the period up to 1990. When the Cold War and the threat of the Soviet Union ended, a new structure arised. For Ankara, the post-Cold War period produced a framework in which constraints were augmented. As the former Prime Minister of Turkey, Ahmet Davutoglu mentions that Turkey lies between a number of regional sytems, not least the Middle East (Walker, 2011, p.7). Aydin (2013) states that Turkey had a much more problematic time with its Middle Eastern neighbours than during the Cold War era and the Turkish foreign policy executive have been "much more occupied with the problems emanating from Iran, Iraq, Syria, and the PKK" (Aydin, 2013, p.478). Without the Cold War defining its limits, Ankara faced numerous problems in security relations as it is on the front line for NATO in the Middle East, bordering Iraq and Syria, and its bilateral relationship with Russia in the Black Sea. Turkey's bid for accession to the EU was not successful and its relationship with the US became constrained as Americans intervened in the Persian Gulf. While the 1991 intervention with Iraq to liberate Kuwait did not transform Turkish-American relations, the 2003 war did as the Kurdish regional government was established in Northern Iraq following the overthrow of Saddam Hussein. Furthermore, American cooperation with Iraqi Kurds challenged its traditional relationship with Ankara and it reopened the Kurdish question for Turkey

(Urundul, 2016). Thus, Turkish alignment with the West was challenged by processes of external change even before the Ak Party came into power in the country.

2. The Ak Party's Vision and World View

The vision of the Ak Party can be seen to have played a significant role in the making of Turkish foreign policy since 2002. When the important incidents are taken into consideration, it can be said that the Ak Party and Erdogan sought a more autonomous Turkish foreign policy in recent years despite external constraints (Ibid). The Ak Party is a right-wing political party which was established in 2001. Most of founding members of the party consisted of people who had political backgrounds in old right-wing parties such as the True Path Party (DYP), the Welfare Party (RP) and the Motherland Party (ANAP) (Saydamer, 2003). Even though the DYP and the ANAP had a Western-oriented and pro-European Union vision of foreign policy, the RP could be described as an Islamist and anti-Western political party (Gulalp, 1999, pp.22-23). Erdogan's understanding of foreign policy began in the RP, at which he entered politics. Unlike the ANAP and DYP, the foreign policy orientation of the RP aimed to create an independent foreign policy which envisioned a leading role for Turkey (Bilgin, 2008, p.409) in the Muslim world. The RP also aimed to establish the World Union of Muslim Countries and have a place there for Turkey rather than developing political relations with the EU.. Instead of institutions such as the IMF, the RP was looking forward to develop Turkey's economic relations with the Islamic countries. 'The National Outlook' ideology of the RP also sought "nationalism underlying the manifesto blended religiosity with anti-westernization" (Yildiz, 2008, p.201). However, the Ak Party's 2002 foreign policy manifesto was different from the RP's foreign policy views in terms of relations with Western countries. Therefore it can be said that the foreign policy direction of the Ak Party were much more consistent with the foreign policy manifestos of the ANAP and the DYP in the first two terms in power.

This is probably because the RP was banned by the constitutional court in Turkey and the Ak Party did not want to experience the same end. The party's Programme highlighted the importance of globalisation and the importance of relations with the EU and the US, as well as countries in the Central Asia and the Caucasus (Urundul,2016). However, just like the RP's Programme, the Ak Party's Programme also includes an emphasis on the leadership role for Turkey in its region and the world ("Party Programme", n.d.). Even though the party's programme mentions the significance of

continuing relations with financial organisations such as the IMF and the World Bank, Erdogan's speeches about such organisations have revealed his true opinion about the Ak Party's foreign policy orientation (Urundul, 2016). After Turkey had paid the debt it owed to the IMF, Erdogan claimed that "Turkey had left the IMF hospital and began to show better economic performance" (Yasar, 2013). Nonetheless, it should be noted that, in contrast with his party's programme, Erdogan ferociously criticised the EU and the US in recent years. In 2016, for example, he said: "We will go our way, you go yours" ("Turkey's Erdogan takes tough EU line after PM quits", 2016). In 2017 and 2018, he spoke of a referendum similiar to the one in Britain. He said it would named as 'Trexit' if Turkish people vote for ending negotiations with the EU. Erdogan has also blamed the US and questioned its sincerity because of American help for the YPG, which is claimed to be affiliated with the PKK. Even though the Ak Party's Programme highlights the significance of Western-led policies and developing good relations with the Western world, Erdogan's speeches show that Turkish foreign policy goes towards a different direction. As other world leaders do, Erdogan also have consultants working with him. However, even though Erdogan might be consulting some academics and diplomats close to him, he may be seen as the final decision maker in Turkish foreign policy. Therefore, Erdogan's important impact on making of Turkish foreign policy may let him ignore the wider FPE (Urundul, 2016). The reason of such a situation can be that Erdogan felt more confident to put their vision into words and actions after gaining more support from the Turkish people at the 2011 elections, even before the Presidential system of governance came into effect in Turkey.

The former Foreign Minister and the Prime Minister Ahmet Davutoglu's 'strategic depth' doctrine is also significant to understand the main drivers of Turkish foreign policy since 2002 (Ibid). Therefore, Davutoglu has been described as the "intellectual architect of Turkish foreign policy" (Aras, 2009; Tufekci, 2017) in between 2002 and 2016. After he became the Minister of Foreign Affairs in 2009, Davutoglu put his 'strategic depth' into practice with the help of trust that Erdogan had for him. Davutoglu's vision has been claimed to be consisted of principles such as neo-Ottomanism (Daloglu, 2013) and pan-Islamism (Par, 2015) typically indicated in support for the Muslim Brotherhood in the Middle East. It is important to consider that the National Outlook tradition also was also linked to the Muslim Brotherhood in the past. Therefore, the 'strategic depth' doctrine could be developed under the influence of the National Outlook ideology. Davutoglu's 'Strategic Depth' seeks to position Turkey as an actor in the world politics as it is at the intersection of multiple regions. According to Davutoglu, after

the Cold War, Turkey has a greater role in the Middle East (Walker, 2011, p.6). This view may be associated with the idea neo-Ottomanism since he thinks that Turkey is particularly enriched because of both its geopolitical position and its historical background as an heir to the Ottoman Empire (Walker, 2011, p.7).

Such a view also paved the way for a more pro-active foreign policy direction for Turkey. Even though different scholars try to label the Ak Party with labels such as 'Islamist' and 'neo-Ottomanist', it is very difficult to categorise the party since the idea of 'trading state' in Erdogan's mind may make all these labels mismoners. Furthermore, the Islamist ideology does not function in Turkish foreign policy making all the time. Even though some may mention the sense of Islamism in Erdogan's speeches, it may be argued that Turkish President's rhetoric and action may differ in some occassions. For example, despite the Mavi Marmara crisis in 2010, the trade volume between Turkey and Israel was increased in the same year ("Turkiye-Israel ticaret hacminde %26 artis", 2016). Similiarly, even though Erdogan's rhetoric raised the tension between two countries, Turkey continued to buy military equipment from Germany and it also used the German-made Leopard tanks in the Olive Branch operation in 2018 ("Syria war: Row over Turkey using German-made tanks", 2018). Financial interests of Turkey may be considered as the most significant factor for Erdogan when it comes to think about foreign policy, therefore it may be more appropriate to label the Ak Party as an opportunist party instead of Islamist or neo-Ottomanist, as Cicek (2012) argued.

3. Domestic Dynamics and External Constraints

When the Ak Party won its first election victory in 2002, Recep Tayyip Erdogan was banned from politics. It was the first domestic pressure that the Ak Party was supposed to suffer as the supporters of the main opposition party, the Republican People's Party (CHP), did not want Erdogan to become the Prime Minister due to their sensitiveness about secularity. However, Erdogan's ban was abolished with the support of the CHP in the parliament and Erdogan was able to become the Prime Minister after being elected as an MP at a by-election in Siirt. Nevertheless, when the parliament voted to prevent the US from entering the Northern Iraq from Turkey's territory, it ensued another domestic pressure. The domestic pressure was related to Erdogan's own party since it was the Ak Party MPs who rejected Erdogan's request to cooperate with the US while launching Northern offensive. The situation provoked questions if Erdogan lost the

control of his party, and it harmed Turkish-American relations. Americans had no chance but work with the Kurds in order to control the oil rich Northern part of Iraq. Even though Erdogan was quite optimistic about Turkish-American relations, such an obstacle did not make Americans happy. Therefore 'the hood event' seemed as a revenge for Turkish Parliament's decision as Americans captured and humiliated Turkish soldiers by putting hood over their heads in the same year.

The failure of the Annan Plan in 2004 can be considered as another constraint for Erdogan until the Ak Party's victories on foreign policy began to arise in 2005. The Alliance of Civilizations Initiative was started by Turkey and Spain, and the accession negotiations between Turkey and the EU were launched in 2005. In the interim, Erdogan was seeking political and legal reforms to civilise and democratise Turkey in addition to economical success. These efforts built a new image for both Turkey and Erdogan, and the Turkish public enhanced its support for the Ak Party at 2004 and 2007 elections. However, Erdogan and his party began to face more domestic pressures after 2007, including an e-memorendum by the military and huge protests against the government. In 2007, thousands of hundreds marched in Ankara to protest against the possible candidacy of Erdogan at the 2007 presidential election. It had been the biggest democratic demonstration since Erdogan got in power. The march was called as 'the republic protests' because people were afraid if Erdogan would become the President and change the country's secular and democratic system. The protests spreaded all over the country, but Erdogan nominated the former Prime Minister, Abdullah Gul for the presidency. However, the pressure did not end with the republic protests. The parliament failed to agree on the new president because the opposition boycotted the parliamentary vote, and Abdullah Gul was elected only in the third round which requires simple majority to elect an MP as the President. After the opposition's boycott at the parliamentary vote; Erdogan decided to hold a referendum and change the constitution, this would later give him chances to have more power over the Turkish judiciary and political system. It should also be remembered that the military was not happy with the idea of a president who prays five times a day (Rabasa and Larabee, 2008), therefore they published an electronic momerendum against the new president.

The Turkish establishment's concern about anti-secularist activities of the Ak Party government continued in 2008, and there was a case at the Constitutional Court which proposes to close the Ak Party and ban its 71 members from politics for anti secularist activities. However, the

Constitutional Court decided to avoid closing the party. (Tait, 2008). Such pressures put against the Ak Party was seen as an obstacle for civil democracy and even criticised by the EU. Therefore, Erdogan hold a new referendum in 2010 claiming to civilise and democratise Turkey's politics and constitution. In the same year, both external constraints and domestic pressures enhanced for Tayyip Erdogan. From 2010 on, Turkey's relations with the EU and the US seem to have broken down because the Turkish FPE has interpreted external constraints in accordance with their own vision. Therefore, it can be said that The Ak Party sought more autonomy for Turkey, they did not pay enough attention to the constraints that Turkey faced, and they also neglected the expectations of their allies. To Exemplify, after the Gezi Park events and the corruption probe in 2013; obstruction of the investigation of corruption allegations, and prohibitions including expressing critical views about authorities in Turkey were mentioned as a critical points in European Foreign Policy Scorecard. ("European Foreign Policy Scorecard 2015", 2015) Furthermore, the European Commission had declared in its 2014 progress report on Turkey that the media is not free in Turkey ("Turkey Progress Report", 2014). Similarly, after the failed coup attempt in 2016, the Turkish government's purge of top officers in the army and government agencies also have raised an alarm in Europe and NATO.

Turkish officials demand purges on the failed coup attempt plotted by the FETO in 2016. The Yenikapi meeting; at which millions of people were gathered to protest the anti-democratic coup attempt, played a very significant role for the future of Turkish politics as all oppossition parties in Turkey stood behind Erdogan against the coup plotters. The Peoples' Democratic Party (HDP) was not invited to Yenikapi meeting as it is accused to have links with the PKK, and the purge in government agencies and government's strict control over the media and universities after the 15th of July shattered the CHP's faith in anti-coup measures. The Nationalist Movement Party (MHP) remained as the only party which has been supporting Erdogan's political decisions and future plans for Turkey. Such an association brought nationalist and conservative people together once again, and it was turned into a political alliance which transformed Turkey from a parliamentary governance system to an executive presidency. At the same time, two parties' grassroots organisations were on the streets whenever the 'Western powers' needed to be protested; by stabbing the oranges to warn Netherlands (Estatie, 2017) and breaking Iphones to protest Trump (Perrigo, 2018). Therefore, the union of the Ak Party and MHP voters may also be considered as a social movement which would smooth the way for Erdogan while implementing policies.

The issue of terrorism and anti-democratic measures taken by the government also had an impact on Turkey's refugee deal with the EU on visa-free travel. Easing visa requirements for Turkish citizens was one of the incentives promised in return of the refugee deal between Turkey and Europe (Pitel and Brunsden, 2016). It should be noted that Turkey hosts approximately 4 million refugees in its borders and such a situation may pose substantial political, economical and social threats for Turkey if refugees cannot be integrated into the society. In return of the refugee deal, the EU requests an amendment in counter-terrorism law in Turkey. However, the Turkish government has been reluctant to make amendments in its counter-terrorism law because it is claimed to be against Turkey's national interests (Ibid). The same problem brings the YPG into question. Even though Turkey sees the YPG as an extension of the PKK in Syria, the US did not declare the YPG as a terrorist organisation, and it even supported the YPG by handling them weapons and other military equipment.

The EU also seems concerned about Turkey's military operations against the YPG. This situation may show that Turkey and its allies cannot compromise on their interests in Syria. It should be remembered that the Ak Party may have had to stop the peace process with the Kurds in Turkey because of the huge loss in its votes at the June 2015 general elections. The 2015 election results might also be considered as the reason why Erdogan acts so fiercely against the YPG. If he had not been combatting the YPG in Syria, he would have lost the support of nationalists domestically (Urundul, 2016). This may show how domestic politics can be more important than the external constraints while taking a decision.

However, terrorist attacks organised by the YPG and ISIS should not be undermined, as Turks suffered from numbers of terror attacks in different cities in Turkey including Ankara and Istanbul, and they had little chance to do anyting except combatting terrorists entering Turkey from Syria. The YPG issue is not the only problem between Turkey and its allies. When Turkey wanted to have its own Patriots in order to protect its citizens from the attacks coming from Syrian territory, the Americans did not pay attention to such a request. In addition to the American support for the YPG, this is the one of the most important reasons why Turkey is buying S-400s from Russia. Even though Russian support for the Assad regime and the detorioration in bilateral relations after Turkey downed the Russian war plane, there is a transmission from "confrontation to reconciliation" in Turkish-Russian relations (Bagci and Erdurmaz, 2017). Because Turkey needs

to cooperate and negotiate with an important actor such as Russia in Syria to protect its citizens in Turkey, prevent violation of human rights by the Assad regime and have influence in Syria's future.

It should be mentioned that Turkey still share common interests with the US and other western countries in Syria, as it prefers not to return to the status quo ante once the political transition is achieved. The Syrian Regime have long been hostile against Turkey, helping the PKK and its leader Abdullah Ocalan. Therefore, American influence in Syria may be more appealing than the Ba'ath regime for the Turks, if the US stops ignoring Turkey's national interests. One may argue that the YPG is not the first issue between Americans and Turks, as the two countries have experienced and numbers of disagreements in the past. This is also that Turkey and the US still continue to view each other as important allies and continue to contribute to NATO missions. In meantime, Turkey still considers the EU membership as a strategic choice. As Erdogan has written on Le Figaro in November 2018, Turkey's aim to become a full member of the EU still continues ("Cumhurbaşkanı Erdoğan Le Figaro'ya Yazdı", 2018). Furthermore, Turkey still works closely with Italy and France on a joint air and missile defense system (" Turkey, France and Italy agree to strengthen defense cooperation", 2017). Therefore, buying S-400s can be considered as a diversification of the military equipment of Turkey, instead of a transformation in Turkish foreign policy towards Eurasia. The decisive cooperation between Turkey and European countries on the defense industry may justify this argument.

In the light of these examples, one may suggest that the transformation in Turkish foreign policy is not to walk out on Turkey's traditional alliance with the West. There may be a discord between Turkey and the US, EU and NATO, but they still share too many common interests to not draw apart. Therefore, the transformation in Turkish foreign policy may be considered to be related with having a diverse and complex agenda by being pro-active in the Balkans, Middle East, Central Asia and Africa. In addition, Turkey now seeks change in the UN system as the President Erdogan stated many times (Erdogan, 2018). Moreover, this demand may be linked to the conflict between Israel and Palestine as the UN Security Council has not been able to solve the problem. Turkey's interest in backing Palestinians with a concerted effort may demonstrate that Turkish foreign policy under Recep Tayyip Erdogan went through a self-centered, autonomous, pro-active and assertive direction. It is very much a reflection of Erdogan's world view and its foreign policy orientation.

Conclusion

This paper argued that there is a transformation in Turkish foreign policy in a sense that Turkey now has a more assertive, autonomous, pro-active and self-centered foreign policy orientation than it had in the past. This is ensued by both external constraints forcing Turkey to focus on its self-interests, and domestic dynamics that politicians need to pay attention in order to be re-elected. As Turkey's President Recep Tayyip Erdogan tried to overcome pressures at home and abroad, he got more powers to act more autonomously, and such a situation made him enable to reflect his world view in his foreign policy decisions. However, this transformation in Turkish foreign policy may not mean a divorcement from the West, as Turkey still share too many interests with the Western countries. The failed coup attempt plotted on the 15th of July 2016 was a milestone for Turkish politics, as Erdogan had a chance to bring conservative and nationalist electrorates together and pursue a more nationalistic foreign policy with the help of power that he mobilised from Turkish public. However, it may not be easy to label Erdogan's foreign policy orientation as an 'Islamist', 'Nationalist' or 'Neo-ottomanist', because sometimes his rhetoric and actions may not overlap due to economic interests of his country. Israel and Germany examples given in the previous chapter is wondrously important to understand this. This paper also argues that Turkey demands change in the UN system and recognises the new world order, backing the multi-polar international system. As Erdogan repeatedly called for a reform in the UN, his country experienced renunciation from the idea of Western-led international system. While this may not only be linked to the Ak Party's vision, the Western countries' alliance with the Kurds in Syria and Iraq, and the Europeans' so called 'disingenuousness' led Turkey to become estranged from the western-inspired foreign policy direction.

References

Aras, B. (2009). The Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy. Insight Turkey, 11(3), 127.

Aydin, A. (2013). Three types of Turkish foreign policy after the Cold War on the Middle East. Suleyman Demirel Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3).

Bagci, H., & Erdurmaz, A. S. (2017, September). Turkey-Russia Relations in the Era of the Justice and Development Party (AK Party). From Honeymoon to Separation and Reconciliation Again. In Security

Narratives in Europe (pp. 131-146). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.

Bilgin, H. D. (2008). Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comperative Study of the AKP and Refah. Turkish Studies, 9(3).

Cavdar, G. (2006). Islamist new thinking in Turkey: A model for political learning?. Political Science Quarterly,121(3).

Cicek, C. (2012). Justice and Development Party and the EU: An Inquiry on the Debates of Euroscepticism in Turkey (Master's dissertation, Middle East Technical University).

Cumhurbaşkanı Erdoğan Le Figaro'ya yazdı. [President Erdogan Has Written on Le Figaro] (2018, November 11). Retrieved from https://www.turkiyegazetesi. com.tr/gundem/588245.aspx

Daloglu, T. (2013). Davutoglu Invokes Ottomanism as New Mideast Order. Retrieved from http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/03/turkey-davutologu-ottoman-new-order-mideast.html.

Dedeoglu, B. (2016, September 27). The world is bigger than 5. Retrieved November 19, 2018, from https://www.dailysabah.com/columns/beril-dedeoglu/2016/09/28/the-world-is-bigger-than-5.

Dagi, I. (2008) Turkey's AKP in power, Journal of Democracy, 19(3), 25 –30.

Dombey, D. (2014). Turkey's Erdogan Lurches toward Authoritarianism. The Financial Times.

Erdogan, T. (2018, September 26). How to Fix the U.N.-and Why We Should. Retrieved from https://foreignpolicy.com/2018/09/26/how-to-fix-the-u-n-and-why-we-should/.

Estatie, L. (2017, March 13). Oranges target of Turkish anger in Netherlands row, and YouTubers go #RedOut for Red Nose Day. Retrieved from https://www.bbc.com/ news/blogs-trending-39254904.

European Foreign Policy Scorecard 2015. (2015). Retrieved from European Council on Foreign Relations website:

http://www.ecfr.eu/scorecard/2015/wider/31.

Gol, A. (2009) The identity of Turkey: Muslim and secular, Third World Quarterly, 30(4), 795 –811.

Gulalp, H. (1999). Political Islam in Turkey: the rise and fall of the Refah Party. The Muslim World, 89(1).

Kessler, J.S. (2016). Echoes of Empire: An Accidental Historian's Journey Through the Post-Ottoman World. Raleigh: Lulu.

Oran, B. (2001). Turk Dıs Politikası Kurtulus Savasından Bugune Olgular, Yorumlar, Belgeler [Turkish Foreign Policy from the War of Independence to Contemporary Era: Phenomena, Interpretations and Documents].

Par, K. (2015). Basbakan Davutoglu evinin kapilarini ilk kez Haberturk'e acti [PM Davutoglu opened the doors of his house to Haberturk for the first time]. Retrieved from Haberturk web site: http://www.haberturk.com/gundem /haber/1144445-basbakan-davutoglu-evinin-kapilarini-ilk-kez-haberturke-acti.

Party Programme (n.d.). Retrieved from the AKP web site: http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme.

Perrigo, B. (2018, August 17). Turks Are Smashing Their iPhones to Protest Trump's Tariffs. Retrieved from http://time.com/5370220/turks-smash-iphones-protest-trump/.

Pitel, L., & Brunsden, J. (2016). Blow for migrant deal as Turkey rejects EU terror law demands. Retrieved from http://www.ft.com/cms/s/0/48882f9a-5d48-11e6-a72a-bd4bf1198c63.html#axzz4Gm7NP4YV.

Rabasa, A., & Larabee, F. S. (2008).The rise of political Islam in Turkey (Vol. 726). Rand Corporation.

Sambur, B. (2016). The great transformation of political Islam in Turkey: The case of justice and development party and Erdogan. European Journal of Economic and Political Studies, 2(2), 117-127.

Saydamer, K. (2003). ANAP and DYP still have their shops open: What do they have inside?. Retrieved from

http://www.hurriyetdailynews.com/anap-and-dyp-still-have-their-shops-open-what-do-they-have-inside.aspx?pageID=438&n=anap-and-dyp-still-have-their-shops-open-what-do-they-have-inside-2003-04-13.

Syria war: Row over Turkey using German-made tanks. (2018, January 24). Retrieved from https://www.bbc. com/news/world-europe-42795943.

Tait, R. (2008, July 30). Turkey's governing party avoids being shut down for anti-secularism. Retrieved from https://www.theguardian.com/world/2008/jul/30/turkey.nato1

Tufekci, O. (2017). The Foreign Policy of Modern Turkey: Power and the Ideology of Eurasianism. IB Tauris.

Turkey, France and Italy agree to strengthen defense cooperation: Sources (2017, November 08). Retrieved from https://www.businessinsider.com/r-turkey-france-and-italy-agree-to-strengthen-defense-cooperation-sources-2017-11.

Turkey's Erdogan takes tough EU line after PM quits. (2016). Retrieved from BBC website: http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-36229468.

Turkiye-Israel ticaret hacminde %26 artis [26% Increase in the volume of trade between Turkey and Israel]. (2016). Retrieved from Israel's Istanbul trade attache web site: http://www.israeltrade.org.tr/content/view/335/1/.

Urundul, P. (2016). A Neoclassical Realist Analysis of the AKP Foreign Policy From 2011 to 2016 (MA Thesis, University of Portsmouth).

Walker, J. (2011). Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy-'Strategic Depth'and 'Zero-Problems' in Context. LSE IDEAS, SR007, London School of Economics and Political Science, 7.

Yasar, S. (2013, May 3). How did Erdogan Free Turkey from the IMF from https://www.dailysabah.com/business/2013 /05/06/how-did-erdogan-free-turkey-from-the-imf.

Yildiz, A. (2003). Politico-Religious Discourse of Political Islam in Turkey: The Parties of National Outlook. The Muslim World, 93.

DAVETLE MÜDAHALE DOKTRİNİN MODERN UYGULAMALARI: YEMEN VE GAMBİYA ÖRNEKLERİ

Adem ÖZER*

Özet

Modern uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi madde 2(4)'te somutlaşmıştır. Bu yasak günümüzde jus cogens kurallarının temel bir ilkesi olarak kabul edilmektedir. Kuvvet kullanma yasağının tek istisnası BM Sözleşmesi madde 51'de doğal, otonom ve geçici bir hak olarak ortaya çıkan meşru müdafaa hakkıdır. Ancak bir devletin hükümeti askeri yardım talep ederse davet edilen devlet/devletler BM Sözleşmesi 2(4)'de belirtilen kuvvet kullanma yasağını ihlal etmeden, talep eden devletin topraklarında kuvvet kullanabilme yetkisi başka bir istisna hali olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, Kongo Bölgesinde Silahlı Faaliyetler Davası'nda (Demokratik Kongo ve Uganda) davetle müdahalenin "hükümetin talebi/izni üzerine verilebileceği" genel kuralını teyit etmiş ve pratikte uygulamıştır. Devlet uygulamaları ve opinio juris bu yöndedir. Davetle müdahalenin devlet tarafından talep edilmesi, devletin kendi toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına halel getirmemektedir. Ancak davetle müdahalenin uluslararası hukuk açısından meşru olabilmesi için maddi ve şekli bazı şartları yerine getirmesi elzemdir. 2015 yılında Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'e gerçekleştirilen Kararlı Fırtına Operasyonu'nun ve 2016 yılında Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun (Economic Community of West African States -ECOWAS-) Gambiya'ya gerçekleştirmiş olduğu "Demokrasiyi Restore Operasyonu'nun meşru olabilmesi için bu şartları sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı davetle müdahale doktrininin maddi ve şekli şartlarını incelemek ve akabinde Suudi Arabistan'ın ve ECOWAS'ın söz konusu müdahalelerinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığını tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Davetle müdahale, Gambiya, Yemen, Demokrasiyi Restore Operasyonu, Kararlı Fırtına Operasyonu

Giriş

Günümüzde kuvvet kullanma yasağı "jus cogens (peremptory norm)" kuralların temel bir ilkesi olarak kabul edilmektedir(Crawford, 1979, s. 106;

* Arş. Gör. , Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ademmozerr@gmail.com

Dinstein, 2005, s. 99; Simma, 1999, s. 3). Nitekim bu yasak BM Sözleşmesi madde 2(4)'te şu şekilde düzenlenmiştir: "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar". Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na göre, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi ancak iki önkoşulun varlığıyla ortaya çıkmaktadır(Nußberger, 2017): Birincisi; devletin davranışı bir tehdit oluşturmalıdır; sınıra asker yığma veya sınırda askeri manevralar yapma, yeniden silahlanma, yabancı ülke topraklarında askeri üsler kurma, şaibeli beyanlar, sınır hattı boyunca birliklerin yoğunlaşması, saldırı savaşı lehinde genel seferberlik ve propaganda kuvvet kullanma tehdidi olarak değerlendirilmektedir(Babatunde, 2017, s. 52; Taşdemir, 2006, s. 108-109). Ancak tehdidin her zaman açık olması gerekmez. Nitekim UAD Korfu Kanalı Davası'nda "siyasi baskı uygulayabilmek için bir kuvvet gösterisini" de yeterli bulmuştur(ICJ, The Corfu Channel, U.K. v. Albania, Judgement, 1949, parag. 35). UAD Nükleer Silahların Kullanımı ve Tehdidi Davası hakkındaki danışma görüşünde ise "tehdidin inandırıcı bir mahiyette ve BM Sözleşmesi hüküm ve esaslarına uygunluk içinde olması gerektiğini" (ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1996, parag. 47, 48) vurgulamaktadır. İkincisi ise; öngörülen kuvvet kullanımının yasadışı olması gerekir. Uluslararası hukuk, bizatihi bir devlete veya onun siyasi, ekonomik veya kültürel unsurlarına yönelik herhangi bir müdahale yöntemini veya teşebbüsünü yasaklamaktadır(Babatunde, 2017, s. 52-53).

Kuvvet kullanma yasağının tek istisnası BM Sözleşmesi madde 51'de doğal, otonom ve geçici bir hak olarak ortaya çıkan meşru müdafaa hakkıdır. Ancak bir devletin hükümeti askeri yardım talep ederse davet edilen devlet/devletler BM Sözleşmesi 2(4)'de belirtilen kuvvet kullanma yasağını ihlal etmeden, talep eden devletin topraklarında kuvvet kullanabilmektedir. Devletlerin bu anlamda yetkiyi haiz olması başka bir istisna hali olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat davetle müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğu sağlayabilmesi için maddi ve şekli bazı şartları yerine getirmesi gerekir. 2015 yılında Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'e gerçekleştirilen Kararlı Fırtına Operasyonu'nun ve 2016 yılında ECOWAS'ın Gambiya'ya gerçekleştirmiş olduğu Demokrasiyi Restore Operasyonu'nun meşru olabilmesi için bu şartları sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı davetle müdahale doktrininin maddi ve şekli şartlarını incelemek ve akabinde Suudi Arabistan'ın ve ECOWAS'ın söz konusu müdahalelerinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığını tartışmaktır.

1. Davetle Müdahale Doktrini

Davetle müdahale, bir iç silahlı çatışmada yabancı askeri birliklerin müdahalesi olarak tanımlamaktadır. Ancak yabancı devletin müdahalesi sadece fiili çatışma şeklinde olmayıp lojistik ve teknik destek boyutunda da olabilmektedir(Nolte, 2010, parag. 1). Tarihte pek çok kez yapılan müdahalelerin ilgili devletin daveti üzerine yapıldığı belirtilmiştir: 1958'de Lübnan (ABD), 1965 Dominik Cumhuriyeti (ABD), 1979 Afganistan (SSCB), 1990 Sri Lanka (Hindistan), 2013 Mali (Fransa), 2015 Suriye (Rusya).

Davetle müdahalede davet ya rıza yoluyla ya da antlaşma ile gerçekleşmektedir(Corten, 2010, s. 254): Rıza yoluyla davet; UAD Kongo Bölgesinde Silahlı Faaliyetler Davası'nda davetle müdahalenin "hükümetin talebi/izni üzerine verilebileceği" genel kuralını teyit etmiş ve pratikte uygulamıştır(ICJ, Case Concerning Armed Activities on the Territory of The Congo Judgment of 19 December 2005, parag. 42-54). Devlet uygulamaları ve opinio juris bu yöndedir. Günümüzde uluslararası hukuk normlarının büyük bir bölümü devletlerinin rızasına dayanmaktadır. Rızanın bu bakımdan kurucu bir rolü vardır. Ayrıca rızanın normal olarak uluslararası hukuka aykırı olan durumları uluslararası hukuka uygun hale getiren özelliği de bulunmaktadır. Öte yandan yine UAD Nikaragua'ya karşı Askeri ve Yarı-Askeri Faaliyetler Davası'na ilişkin kararında "devletin meşru temsilcisi olan hükümetin rızası dâhilinde müdahalenin meşru olacağını ancak modern uluslararası hukukta muhalefeti destekleyen böyle bir genel müdahale hakkının mevcut olmadığını" belirtmiştir(ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua, Judgment of 27 June 1986, parag. 209, 246). Antlaşmayla izin verilen müdahalenin (treaty-based intervention) uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı ve devletin iç işlerine karışma yasağının jus cogens norm olması sebebiyle hukuka aykırı olacağı yönünde görüşler olsa da çoğunlukla davetin antlaşmaya dayanabileceği de kabul edilmektedir. 1959 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti ile Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında yapılan Garanti Antlaşması belli durumlarda Kıbrıs'a müdahaleye olanak sağlamaktaydı(Deeks, 2013, s. 9).

Davet edilen yabancı askeri güçlerin davetin içeriğince belirlenen sınırları mevcuttur. Davetin içeriği yabancı askeri güçlerin nasıl ve ne şekilde davranabileceğinin haritasını çizer. Davetin içeriği aşıldığında iç işlerine karışma ve kuvvet kullanma yasağı çiğnenmiş olur. Örnek olarak, davetle müdahale ülkenin belli bir bölgesi için öngörülmüşse yabancı askeri güçlerin diğer bölgelerde kuvvet kullanması uluslararası hukuka aykırı olacaktır. Ayrıca davet eden devlet davetini istediği anda geri alabilir. Davet geri

alındığında yabancı askeri güçler ülkeyi terk etmek zorundadır. Öte yandan davet edilmiş yabancı güçlerin davet eden devletin denetimi altındadır, bu nedenle davet edilenin fiilleri davet eden devlete izafe edilebilir(Erkiner, 2010, s. 309).

1.1. Davetin Şekli ve Maddi Geçerliliği

Davet "bir devlete ya da birden çok devlete" yapılabileceği gibi, bir "uluslararası örgüte" (BM barışı koruma operasyonları) de yöneltilebilir(Öncü, 2006, s. 37-43). Öte yandan davet işleminin uluslararası hukuk bakımından geçerli olabilmesi için "şekli ve maddi bazı şartları" taşıması gerekir. Aksi takdirde davet işlemi batıl olacaktır ve etki doğurmadığı için müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı bir hale getirecektir:

Davetin şekli geçerliliği: yabancı askeri gücü davet eden merciin bu yetkiye sahip olup olmaması ile ilgilidir. Diğer bir deyişle bir devlette hangi birim davet etme yetkisine sahiptir. Bu durumda davetin şekli geçerliliği bağlamında belirtilmesi gereken hususlara bakmak gerekir: Birincisi; daveti yapacak makamın ne düzeyde olacağıdır. Örneğin bir vali, bir bakan veya bir genelkurmay başkanı davet etme yetkisine sahip midir? Bu noktada uluslararası hukukta kabul edildiği şekliyle devletin en üst otoriteleri olan başbakan, devlet başkanı veya hükümetin tümü söz konusu olan yetkiyi haizdir(Corten, 2010, s. 266). İkincisi; ülke üzerinde de facto kontrol sağlayan birimin devleti temsil edecek konumda olmasıdır(Doswald-Beck, 1986, s. 194). De facto kontrolün, ülkenin bütün kesimlerinde gösterilen bir kontrol olmasına gerek yoktur. Zaten genellikle iç çatışmalarda muhalif güçler ülkenin bir kısmında hâkimiyet sağlayabilirler. Fakat bu durum onları devletin resmi temsilcileri yapmaya çoğu zaman yetmeyecektir. Üçüncüsü; Savaşan taraflık (belligerency) görüşü ile soruna yaklaşıldığında iç savaşın belli basamakları olduğu ortaya konulur(Taşdemir, 2009, s. 72-82). İlk aşama olan başkaldırıda isyancılara herhangi özel bir statü tanınmaz ve onlara iç hukuk uygulanır. İkinci aşama ise ayaklanmadır. Bu evrede asilerin silahlı çatışması süreklilik kazanmaya başlamıştır. Ayaklananların tanınması ile üçüncü devletler isyancılara bir kimlik tanırlar ve tanınan bu kimlik doğrultusunda onlarla ilişkiye geçerler. Son aşama olan savaşan taraflık statüsünde isyancılar ülkenin büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir ve kendilerine insancıl hukuk kuralları uygulanmaya başlamıştır. Savaşan tarafın meşru hükümet olarak addedilip onun üçüncü devletten yardım istemesinin geçerliliği tartışılmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki, savaşan taraf statüsünün tanınması tanınan birimin hükümet olarak tanınması anlamına gelmemektedir. Ayrıca bir hükümetin meşruluğunu kaybetmesi o

hükümetin devleti temsil etme yetkisini de kaybettiği anlamına gelmemektedir(Talmon, 2013, s. 239). Fakat belirtmek gerekir ki, bir iç çatışma sivil savaş boyutuna ulaşır ve kimin de facto kontrol uyguladığı tam olarak belli olmazsa müdahale iç işlere karışma olarak addedilebilir ve yabancı devletin yardımı bu noktada izin verilebilir olarak addedilmeyebilir(Gray, 2008, s. 81).

Davetin maddi geçerliliği ise davet bazı durumlarda hukuken batıl konumda olabilir. Bir hukuki işlem olarak davet, antlaşma veya tek taraflı işlem şeklinde gerçekleşebilir. Davet, tek taraflı işlem veya sözleşme olarak yapıldığında genellikle tartışma konusu olan davet eden hükümetin üzerinde bir baskı kurulup kurulmadığıdır. Her iki şekilde benzer bir rejim söz konusudur. Devlete veya devletin yetkili temsilcisine karşı belli bir kuvvet veya kuvvet kullanma tehdidi ile yapılan işlemlerin geçersiz olduğu kabul edilmektedir(Çağıran, 2005, s. 498). Davet işleminin maddi geçersizliğine örnek olarak Sri Lanka ve Hindistan arasında 1987 yılında imzalanan antlaşma gösterilmiştir. Antlaşmaya göre, Hintli askeri güçlerin Sri Lanka topraklarına ayrılıkçı Tamil Kaplanları ile mücadele amaçlı olarak girmesine izin veriliyordu. Fakat bu antlaşmanın Hindistan'ın kuvvet kullanma tehdidi altında yapıldığı ve geçersiz olduğu belirtilmektedir(Gunawardene, 1991, s. 222-224).

2. Davetle Müdahalenin Modern Uygulamaları: Yemen ve Gambiya Örnekleri

2.1. Kararlı Fırtına Operasyonu ve Yemen Müdahalesi

2.1.1. Yemen Krizinin Tarihsel Arka Planı: Kronikleşen Sorunlar

Arap Yarımadası'nın en fakir ve en kalabalık ülkesi olan Yemen, başarısız devlet (failed state) olma yolunda aday ülkelerden biridir. Yemen'de baş gösteren istikrarsızlığın temel nedenlerini iki kategoride ele almak mümkündür: Su ve petrol rezervlerinin tükenmesi, demografik patlama(hâlihazırda 26 milyon olan Yemen nüfusunun 2050 yılında 50 milyonun üzerine çıkacağı öngörüsü), zayıf altyapı, idari kapasite ve aksayan kamu hizmetleri, yoksulluk, okur-yazar oranının düşük olması, işsizlik oranının %40'ın üzerinde olması Yemen'de baş gösteren istikrarsızlığın sosyal ve ekonomik nedenlerini oluştururken, Güney Yemen'de başlayan ayrılıkçı eğilimler, 2004'ten bu yana kuzeyde daha geniş özerklik için savaşan Husilerle meydana gelen iç savaş, El-Kaide'nin Arap Yarımadası'ndaki varlığı, merkezi otoriteye direnen güçlü kabilelerin

silahlanması (16 milyon civarında) ise Yemen'de ortaya çıkan siyasi/politik krizin temellerini oluşturmaktadır(Juneau, 2013, s. 408-409).

Yemen'de kırılgan olan siyasi, ekonomik ve sosyal yapı 2011'de başlayan Arap Baharıyla daha da zedelenmiştir. Arap Baharının etkisi Yemen'de geniş yankı bulmuş ve sivil toplum örgütlerinin, rejime muhalif ve hoşnutsuz gençlerin, Kuzeyli kabile üyelerinin (Şii Husiler) ve Güneylilerin (ayrılıkçılar) katıldığı protestolarla giderek iç çatışmaya dönüşmüştür. Öte yandan meydana gelen protestolara karşı rejimin uyguladığı orantısız güç kullanımı krizi daha da tetiklemiştir(Buys and Garwood-Gowers, 2018, s. 5). Kaotik durum, General Ali Muhsin el-Ahmar'ın ve önemli aşiret figürlerinin Devlet Başkanı Abdullah Salih'e karşıt tutum sergilemelerine neden olmuştur(Arslan, 2013, s. 409-410).

Avrupa Birliği(AB), BM Güvenlik Konseyi ve Körfez İşbirliği Konseyi(KİK) himayesinde yürütülen müzakerelerle KİK İnisiyatifinin (Initiative of the Gulf Cooperation Council) ve iki aşamalı bir geçiş sürecini öngören bir uygulama mekanizmasının oluşturulması kararlaştırılmıştır(Ferro and Ruys, 2018, s. 63). Birinci aşamada Devlet Başkanlığının Abdurabbu Mansur Hadi'ye devredilmesi, ikinci aşamada ise 2014 yılında genel seçimlerin yapılması planlanmıştır(Kurt, 2015, s. 8). Güç geçişinin Hadi'ye sağlanması Husilerin tepkisine neden olmuştur. Bu tepkiler daha çok Husilerin yeni hükümette temsil edilmedikleri ve yeni Devlet Başkanı Hadi'nin Yemen halkını ve çıkarlarını temsil etmediği iddialarına dayanmaktadır(Buys and Garwood-Gowers, 2018, s. 4). İkinci aşama ise 18 Mart 2013'te BM destekli Ulusal Diyalog Konferansı'nın (UDK-National Dialogue Conference) düzenlenmesiyle başlamıştır. Yerel siyasal aktörelerin (Husiler dâhil olmak üzere sosyo-kültürel-politik aktörler) katılımına olanak sağlayan UDK'nın amacı, Yemen'in yeniden yapılandırılması, geçiş sürecinin yönetilmesi ve temel sorunlara karşı barışçıl müzakereler yoluyla çözüm üretilmesi olarak belirmiştir(Kurt, 2015, s. 11). Müzakerelerin akabinde Yemen için önerilen altı bölgeli federatif bir yapı oluşturma fikri Husiler tarafından destek görmemiştir. Bu gelişmeler karşısında Husiler ülke genelinde meydana gelen politik istikrarsızlıktan, güvenlik ve güç boşluğundan yararlanarak Yemen içerisinde hâkimiyet ve etki alanını genişletme politikalarına yönelmiştir. Geçiş sürecinin akamete uğraması ve Husilerin revizyonist tutumları BM Güvenlik Konseyi'nin 2140(2014) sayılı kararı almasına neden olmuştur. İlgili kararda, Yemen'in barış ve güvenliğini tehdit eden ve engelleyen kişilere karşı seyahat yasağı ve mal varlıklarını dondurma gibi yaptırımlar öngörülmüştür(UNSC/RES/2140(2014); Buys and Garwood-Gowers, 2018, s. 6; Ferro and Ruys, 2018, s. 63).

Eylül 2014'te Husiler, Yemen'in başkenti Sana'nın kontrolünü ele geçirmiş ve sokaklarda kontrol noktaları oluşturmuştur. Öte yandan Yemen Ulusal Güvenlik Ajansı, Ordu Komuta Merkezi, Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu gibi hükümet, emniyet ve askeri kurumlar Husiler tarafından işgal edilmiştir(Buys and Garwood-Gowers, 2018, s. 5). 21 Eylül 2014'te, Husilerin taleplerine cevap veren ve Aralık ayı ortasına kadar yeni bir hükümet kurulmasına yol açan Barış ve Ulusal Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Ancak Husilerin müzakerelerde daha fazla söz sahibi olma, etki ve denetim sahasını genişletme çabaları, hazırlanan çözüm sürecini akamete uğratmıştır. Bu dönemde hazırlanan Anayasa Taslağı, Husiler tarafından Barış ve Ulusal Ortaklık Anlaşması'nın ihlali olarak değerlendirilmiştir.

2015 yılı Yemen'de krizin derinleştiği, müzakere ortamının son bulduğu bir döneme denk gelmektedir. Nitekim Husiler, Cumhurbaşkanı Hadi ve kabine üyelerini toplu olarak istifaya zorlamış ve hepsini ev hapsinde tutmuştur. Akabinde Husiler, Yemen Parlamentosu'nu feshetmiş ve 6 Şubat 2015'te yeni bir "Başkanlık Konseyi (Presidential Council)" kurmuştur. Başkan Hadi'nin Husiler tarafından istifaya zorlanması 15 Şubat'ta BM Güvenlik Konseyi tarafından coup d'etat olarak yorumlanmış ve 2201(2015) sayılı karar alınmıştır. BM Güvenlik Konseyi ilgili kararda Husilerin koşulsuz olarak iyi niyetle müzakere etmelerini, işgal edilen devlet kurumlarını boşaltmalarını ve tutukluların serbest bırakılmasını talep etmiştir (UNSC/RES/2201(2015). 21 Şubat'ta ev hapsinden Aden'e kaçan Hadi, istifasını iptal etmiş ve Aden'in Yemen'in geçici başkenti olduğunu ilan etmiştir. 24 Şubat'ta BM Güvenlik Konseyi almış olduğu 2204(2015) sayılı karar ile 2140(2014) sayılı kararı teyit etmiş, Yemen'in barış, güvenlik ve istikrarının tehdit edilmesinde destek sahibi olan kurum ve kişilere uygulanan yaptırımların devamını desteklemiştir. (UNSC/RES/2204(2015). BM Güvenlik Konseyi, almış olduğu 2201 sayılı kararın Husiler tarafından ihlal edildiği gerekçesiyle 22 Mart 2015'te Husilerin eylemlerini kınayan bir genelge yayımlamıştır(UNSC/PRST/2015/8). Ancak Husi militanlarının Yemen'in geçici başkenti olan Aden'e doğru ilerlemesi karşısında Hadi, Suudi Arabistan'a sığınmış ve uluslararası toplumdan (BM Güvenlik Konseyi, Arap Birliği, KİK…) yardım talebinde bulunmuştur.

2.1.2. Kararlı Fırtına Operasyonu ve Davetle Müdahale Doktrini

Cumhurbaşkanı Hadi'nin Husi işgaline karşı yardım ve müdahale talebi 26 Mart'ta karşılık bulmuştur. Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan "Onlu Koalisyon" Yemen'de Kararlı Fırtına Operasyonu'nu başlatmış ve Operasyona KİK üyesi olan –Umman hariç- Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn ve Katar'ın yanı sıra Ürdün, Fas, Mısır, Sudan ve Pakistan destek vermiştir(Semin, 2013, s. 3-4). Ayrıca Operasyona Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri istihbarat ve lojistik destek sağlamış; Somali topraklarını Koalisyon güçlerinin kullanımına açacağını ilan etmiş; çok sayıda Avrupa ülkesinin yanı sıra Türkiye ve Senegal'de Operasyona açık destek vermiştir(Ferro and Ruys, 2018, s. 65; Buys and Garwood-Gowers, 2018, s. 6-7; Nußberger, 2017, s. 117-118). Öte yandan İran ve Rusya Operasyona tepki göstermiş ve Operasyonu iç işlerine karışma olarak yorumlamıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 2140, 2201, 2204 ve 2216(UNSC/RES/2216(2015) sayılı kararlarda kuvvet kullanılmasına izin veren açık bir yetkilendirme söz konusu değildir. BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın Onlu Koalisyonun kuvvet kullanma girişimi Hadi'nin davetine dayandırılsa da bu durum operasyonun meşruiyetine ilişkin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Nitekim Hadi, seçilmiş bir lider olmasa da hem AB, BM ve KİK himayelerinde yürütülen müzakereler neticesinde hem de ulusal mutabakatla Yemen'in meşru başkanı olduğunu tescillemiştir. Öte yandan Yemen Anayasası'nın 106(a) maddesi Hadi'nin devlet başkanlığını anayasal bir zemine oturtmuştur. Bu anlamda devletin meşru temsilcisi olan Hadi'nin rızasıyla yardım talebi makul karşılanabilmektedir. Ancak davetle müdahalenin meşru olabilmesi başka şartların yerine getirilmesini de öngörmektedir.

Davetle müdahalenin geçerliliği daveti gönderen hükümetin ülkesi ve devlet nüfusu üzerinde etkin bir denetime sahip olmasını gerektirmektedir. Ulusal mutabakat neticesinde başkan olarak görevini ifa eden Hadi, iç savaş nedeniyle Yemen üzerinde önemli oranda etkin kontrolünü kaybetmiş ve Husiler tarafından iktidarı son bulmuştur. Bu gibi hususiyetlere sahip devletlerin/hükümetlerin/liderlerin daveti uluslararası toplum tarafından haklı ve makul karşılanmaktadır(Helal, 2017, s. 11-12).

Yemen krizi çerçevesinde davetle müdahale doktrinin tartışmalara konu olan kısmı iç savaş durumunda davetin geçerli olup olmadığı hususudur. Bu konu hakkında literatürde faklı görüşler olmasına karşın iç karışıklığın iç savaş eşiğinin altında olması gereklidir. Tam ölçekli iç savaş eşiği aşıldığında ise davetle müdahale doktrini uygulanmamaktadır(Taşdemir ve Özer, 2017:

66). İç silahlı çatışma döneminde devleti temsiliyet noktasında ortaya çıkabilecek aktörler arasında belirsizlikler zuhur etmektedir. Bu nedenle iç savaşta yapılacak bir girişim devletin siyasal bağımsızlığına doğrudan etki doğuracak, müdahale etmeme ilkesini ve self-determinasyon hakkının ihlali olarak ortaya çıkacaktır (Ferro and Ruys, 2018, s. 88). Nitekim bu gibi durumlar uluslararası toplumun yaygın tanımasına rağmen Suudi Arabistan liderliğinde gerçekleştirilen operasyonun meşruiyetine halel getirmektedir.

2.2. Demokrasiyi Restore Operasyonu ve Gambiya Müdahalesi

2.2.1 Aralık 2016 Seçimleri: Anayasal Kriz

"Gambiya" kelimesinin kökeni ve anlamı belirsiz olsa da ülke adını, topraklarından geçen ve onu çevreleyen Gambiya nehrinden almaktadır (Hughes and Perfect, 2008, s. 72). Gambiya, Afrika kıtası ülkelerinden en küçük olanıdır ve küçük bir Atlantik kıyı şeridi haricinde tamamen Senegal ile çevrilidir. Çeşitli etnik gruplardan oluşan Gambiya nüfusunun % 95'ini Müslümanlar, % 5'ini ise Hıristiyanlar ve diğerleri oluşturmaktadır.[1] Sierra Leone, Gana ve Nijerya gibi dört eski İngiliz kolonisinden biri olan Gambiya, 1821'de İngiliz himayesine girmiş, 1878 Berlin Konferansı'ndan sonra 1886'da bir koloni haline gelmiştir(Sanyang and Camara, 2017, s. 6). 1965 yılında bağımsızlığını kazanan Gambiya, 1970'te bir Cumhuriyet haline gelmiş, İngiliz Milletler Topluluğu (British Commonwealth of Nations) bünyesinde yer almıştır(Hughes and Perfect, 2008, s. 44). 1981 yılında Senegal Cumhuriyeti Başkanı Abdou Diouf ve Gambiya Cumhuriyeti Başkanı Dawda Jawara arasında varılan mutabakat (Kaur Deklarasyonu olarak da bilinen) iki devleti bütünleşme sürecine sokmuştur. 1982'de "Senegambiya Konfederasyonu" kurulmuş (Hughes, 1992, s. 200-201), ancak iki ülke arasında gücün asimetrik dağılımı 1989'da birliğin dağılmasında etkili olmuştur(Kupchan, 2010, s. 365).

1994'te kansız bir darbeyle iktidara gelen Jammeh, darbeden iki yıl sonra ülkeyi sivil yönetime dönüştürecek geçici bir yönetim kurulu kurmuş, seçimler esnasında ordudan ayrılmış ve APRC Partisi (Alliance for Patriotic Reorientation and Construction- Vatansever Kalkınma ve Yeniden Uyarlanma İçin İttifak) ile seçimlere katılmıştır. Seçimin tartışmalı ve şaibeli bir hal alması ulusal çapta muhaliflerin, uluslararası çapta ise ABD ve Avrupa

[1] CIA Factbook'un 2013 verilerine göre Gambiya'nın etnik dağılımını; 33,8'ini Mandinka / Jahankalar, %22,1'ini Fulaniler / Tukulurlar / Lorobolar, % 12,2'sini Woloflar, % 10,9'unu Jolalar / Karoninkalar, % 7'sini Serahulehler, % 3,2'sini Sererler, % 2,1'ini Manjagolar, % 1'ini Bambaralar, % 0,8'ini Creoleler / Aku Maraboutlar, % 6,8'ini diğerleri oluşturmaktadır(CIA The World Factbook, 2018).

Birliği'nin tepki göstermesine neden olmuştur. 2016 seçimlerine kadar gücünü pekiştiren Jammeh'in muhalif unsurları sindirmesi, seçimlerin uluslararası gözlemciler tarafından izlenmesini yasaklaması, gösteri ve yürüyüş hakkını engellemesi, internete erişim yasağı koyması, basına sansür uygulaması, keyfi insan hakları ihlalleri ve tutuklamaları, eşcinsellere dönük ayrımcı ve dışlayıcı muamelesi, mal varlıklarına keyfi el koyması(Streitfeld-Hall, 2017, s. 4-5; Smith, 2016; Report of Amnesty International, 2016) uluslararası toplumun Jammeh iktidarına karşı sert bir tutum takınmasına neden olmuştur(Report of Human Rights Watch, 2015).

1 Aralık 2016'da yapılan seçimlere Jammeh APRC Partisi'yle, Barrow Muhalefet Koalisyonu'yla (Opposition Coalition) ve Mama Kandeh ise Gambiya Demokratik Kongresi (Gambia Democratic Congress-GDC) ile katılmıştır. Seçim gününün ertesinde Bağımsız Seçim Komisyonu (The Independent Electoral Commission) Barrow'un % 45,5 (227,708), Jammeh'in % 36,7 (208,487) ve Mama Kandeh'in ise % 17,8 (89,768) oy oranına sahip olduğunu ilan etmiştir(Onuoha and Ngwu, 2017, s. 3). 1 Aralık seçim sonuçları Barrow lehine olsa da Jammeh'in iktidarı devretmeye meyletmemesi ve bu doğrultuda anayasal işlemler başlatması anayasal bir kriz doğurduğu gibi, ECOWAS'ın, AfB'nin ve BM Güvenlik Konseyi'nin tepki göstermesine de neden olmuştur.

2.2.2. Demokrasiyi Restore Operasyonu ve Davetle Müdahale Doktrini

İktidarı devretmeye yanaşmayan Jammeh'e karşı Barrow, Senegal'in başkenti Dakar'da bulunan büyükelçilikte Gambiya'nın devlet başkanı olduğunu ilan etmiş ve ECOWAS'tan yardım talebinde bulunmuştur. 1 Aralık 2016 seçim sonuçlarını uygulamak için ECOWAS, kuvvet kullanma tehdidini kullanarak, doğrudan fiziksel bir kuvvet kullanmadan "demokrasiyi restore etmeyi" başarmıştır. Tomas Serna ve Virginia Comolli'ye göre operasyonun amacı: Gambiya'da anayasal düzeni yeniden tesis etmek, yeni seçilen lider Barrow'un göreve gelmesini sağlamak, Gambiya halkının iradesini ülke yönetiminde yeniden etkili hale getirmek, Gambiya'daki politik ve insani durumun normalleştirilmesi için uygun şartları oluşturmaktır(Serna, 2017; Comolli, 2017). Hava ve deniz desteği ile 7000 kişilik bölgesel birlikten oluşan (Senegal Nijerya, Gana, Mali ve Togo) ECOWAS ordusu 19 Ocak'ta Gambiya'ya girmiş, ancak herhangi bir direnişle karşılaşmamıştır(Serna, 2017; Comolli, 2017).

BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın (UNSC/RES/2337(2017) ECOWAS'ın Gambiya'da demokrasiyi teşvik edici bir rol ve misyon üstlenmesi kendisi açısından makul kabul edilebilir. Ancak bu durum

beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Öncelikle UAD'nin Kongo Bölgesindeki Silahlı Faaliyetler Davası ve Nikaragua'ya karşı Askeri ve Yarı-Askeri Faaliyetler Davası'na ilişkin kararında davetle müdahale doktrininin geçerliliği "meşru bir hükümetin rızasına ve davetine" dayandırılmaktadır. Nitekim ECOWAS, AfB ve BM Güvenlik Konseyi gibi örgütlerin yansıra İngiltere ve Fransa dâhil çok sayıda ülke Barrow'u Gambiya'nın seçilmiş meşru lideri olarak kabul etmiştir(Cocks and Farge, 2017). Ancak davetle müdahale doktrinini meşrulaştıracak tek kıstas bunlar değildir. Davetle müdahalenin geçerliliğini/yasallığını belirlemek daveti gönderen hükümetin ülkesi ve devlet nüfusu üzerinde etkin bir denetime sahip olmasını gerektirmektedir. 19 Ocak 2017'de Dakar'da Barrow'un yemin töreninden itibaren Gambiya üzerinde etkin denetimi olduğunu iddia etmek güçtür. Esasında ECOWAS'ın Gambiya'ya müdahalesinde ortaya çıkan potansiyel sorun, daveti sürgündeki bir hükümetten alıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Barrow, etkin denetim sağlayan bir hükümete başkanlık yapmamış ve ülkede meydana gelen kriz ve iç istikrarsızlıklar nedeniyle Senegal'e gitmek zorunda kalmıştır.

Gambiya olayı ECOWAS'ın Sierra Leone ve Liberya müdahalelerinden farklı olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi'nin Haiti'ye müdahalesinden de tamamen farklılaşmaktadır. Davetle müdahale doktrini, yukarıdaki örnekler bağlamında bir iç savaş nedeniyle ülkeleri üzerinde önemli oranda etkin kontrolü kaybetmiş ya da bir darbe ile devrilmiş olan devletlerin/liderlerin daveti üzerine haklı ve makul kabul edilmektedir(Helal, 2017, s. 11-12). Gambiya olayında ise bölge ülkelerinin, bölgesel ve uluslararası örgütlerin baskısı olmasaydı Jammeh iktidarı devretmeyecekti ve etkin denetim sağladığı Gambiya'da varlığını devam ettirecekti. Ancak Barrow'un Gambiya üzerinde ne hükmetme yetkisi ne de etkin kontrolü söz konusudur. Georg Nolte'un işaret ettiği üzere(Nolte, 2010, parag. 17) "bir hükümet, yabancı askeri birlikleri davet etmek ve uluslararası hukuki yetkiye sahip olmak için asgari etkinlik göstermelidir." Ancak mevcut uluslararası hukuk normları ve devlet uygulamaları uyarınca Gambiya üzerinde etkin kontrolü olmayan Barrow'un ECOWAS, AfB, BM Güvenlik Konseyi ve muhtelif devletler tarafından yaygın tanıma neticesinde meşru bir otorite olarak kabul edilmesi Mohamed Helal'ın deyimiyle "prematüre tanıma"dır(Helal, 2017, s. 12). Barrow'un Senegal'e sürülmesi, o sırada görevine gelememesi, uluslararası toplum tarafından yaygın tanınması Barrow'un etkinliğini "dış boyutla" sınırlamaktadır. Ancak Barrow'un dışsal etkinliğine karşın Jammeh'in ülke genelindeki etkinliği makul seviyededir.

Sonuç

Modern uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı BM Sözleşmesi madde 2(4)'te somutlaşmıştır. Kuvvet kullanma yasağının tek istisnası BM Sözleşmesi madde 51'de yer alan meşru müdafaa hakkıdır. Ancak bir devletin hükümeti askeri yardım talep ederse davet edilen devlet/devletler BM Sözleşmesi 2(4)'de belirtilen kuvvet kullanma yasağını ihlal etmeden, talep eden devletin topraklarında kuvvet kullanabilme yetkisi başka bir istisna hali olarak ortaya çıkmaktadır. Bir iç silahlı çatışmada yabancı askeri birliklerin müdahalesi olarak tanımlanan davetle müdahale fiili çatışma şeklinde olabileceği gibi lojistik ve teknik destek boyutuyla da olabilmektedir. 1958'de Lübnan (ABD), 1965 Dominik Cumhuriyeti (ABD), 1979 Afganistan (SSCB), 1990 Sri Lanka (Hindistan), 2013 Mali (Fransa), 2015 Suriye (Rusya) gibi tarihte pek çok kez yapılan müdahalelerin ilgili devletin daveti üzerine yapıldığı belirtilmiştir. 2015'te Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'e, 2016 yılında ise ECOWAS tarafından Gambiya'ya yapılan müdahaleler davetle müdahale doktrini çerçevesinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak hem Kararlı Fırtına Operasyonu hem de Demokrasiyi Restore Operasyonu davetle müdahale doktrini kapsamında tartışmaların odağı haline gelmiş ve her iki müdahalenin meşruiyetine halel getirmiştir. Yemen ve Gambiya müdahalesi uluslararası toplumun yaygın tanıması ile meşruiyet kazanmış olsa da birçok uluslararası hukuk normunun aşınmasına neden olmuştur. Ancak kuvvet kullanma hukuku konusundaki geleneksel görüşleri kökten değiştirmemiştir.

Kaynakça

Arslan, İ. (2016). "Yemen: istikrarsızlaştırılan bir ülkede bölgesel/ küresel güç mücadelesi". Üsküdar üniversitesi sosyal bilimler dergisi. 1(1). 17-48.

Babatunde, E. O. (2017). "ECOWAS and the maintenance of international peace and security: protecting the right to democratic governance", UCL Journal of Law and Jurisprudence, 6(2). 46-70.

Buys, E. and Garwood-Gowers, A. (2018). "The (ir)relevance of human suffering: humanitarian intervention and Saudi Arabia's Operation Decisive Storm in Yemen". Journal of conflict & security law. 1–33.

CIA The World Factbook (2018),"Gambia", Erişim Adresi: https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ga.html .

Cocks, T. and Farge, E. (2017). "West African military halt Gambia operation, issue Jammeh deadline", Reuters, Erişim Adresi: http://www.reuters.com/article/us-gambia-politics-idUSKBN15305Q.

Comolli, V. (2017). "The Gambia: Operation Restore Democracy", International institute for strategic Studies. Erişim Adresi: https://www.iiss.org/blogs/analysis/2017/01/gambia.

Corten, O. (2010). The law against war: the prohibition on the use of force in contemporary international law. Oxford: Hart Publishing.

Crawford, J. (1979). The Creation of States in international law. Oxford: Clarendon.

Çağıran, M. E. (2005). Uluslararası hukukta devletin tek taraflı işlemleri. Ankara: Platin Yayınları.

Deeks, A. S. (2013). "Consent to the use of force and international law supremacy", Harvard International Law Journal, 54(1). 1-60.

Dinstein, Y. (2005). War, aggression and self-defence. (fourth edition). Cambridge: Cambridge University.

Doswald-Beck, L. (1986). "The legal validity of military intervention by invitation of the government", British Yearbook of International Law, 56(1). 189-252.

Erkiner, H. H. (2010). Devletin haksız fiilden kaynaklanan uluslararası sorumluluğu. İstanbul: On İki Levha Yayınları.

Ferro, L. and Ruys, T. (2018). "The Saudi-led military intervention in Yemen's civil war – 2015". T. Ruys, O. Corten, & A. Hofer (Eds.). The use of force in international law : a case-based approach. Oxford: Oxford University Press.

Gray, C. (2008). International law and the use of force. New York: Oxford University Press.

Gunawardene, R. M. (1991). "Indo-Sri Lanka accord: intervention by invitation or forced intervention?", North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, (16). 211-234.

Hughes, A. and Perfect, D. (2008). Historical dictionary of the Gambia (Fourth Edition). Toronto: Scarecrow Press.

Hughes, A. (1992). "The collapse of the Senegambian Confederation". The Journal of Commonwealth-Comparative Politics, 30(2). 200-222.

ICJ, Case Concerning Armed Activities on the Territory of The Congo Judgment of 19 December 2005.

ICJ, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua, Judgment of 27 June 1986.

ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1996.

Juneau, T. (2013). "Yemen and the Arab Spring: elite struggles, state collapse and regional security". Orbis. 57(3). 408-423.

Kupchan, C. A. (2010). How enemies become friends: the sources of stable peace. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Kurt, V. (2015). "Devrim"den askeri müdahaleye Yemen". SETA, (144). 1-28.

Nolte, G. (2010). "Intervention by invitation", Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Erişim Adresi:http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1702.

Nußberger, B. (2017), "The post-election crisis in the Gambia: an interplay of a Security Council's "non-authorization" and intervention by invitation", Opinio Juris, Erişim Adresi: http://opiniojuris.org/2017/02/08/the-post-election-crisis-in-the-gambia-an-interplay-of-a-security-councils-non-authorization-and-intervention-by-invitation/.

Nußberger, B. (2017). "Military strikes in Yemen in 2015: intervention by invitation and self-defence in the course of Yemen's "model transitional process." Journal on the Use of Force and International Law, 4(1). 110-160.

Öncü, M. (2006). "Birleşmiş Milletler barışı koruma operasyonlarının hukuki temelleri", Uluslararası Hukuk ve Politika, 2(6). 31-57.

Report of Amnesty International (2016). "Opposition in Gambia: the danger of dissent". Erişim Adresi: https://www.amnesty.org/en/documents/afr27/4705/2016/en/ .

Report of Human Rights Watch (2015), "Gambia: state of fear arbitrary arrests, torture and killings". Erişim Adresi: https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/gambia0915_4up_0.pdf.

Sanyang, E. and Camara, S. (2017). "The Gambia after elections: implications for governance and security in West Africa". Friedrich-Ebert-Stiftung Peace and Security Centre of Competence Sub-Saharan Africa. 1-13.

Semin, A. (2015). "Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi". Bilgesam Analiz/ Orta Doğu, (1201). 1-7.

Serna, T. (2017). "Armed peace in the Gambia: the role of ECOWAS". Peace Insight, Erişim Adresi: https://www.peaceinsight.org/blog/2017/06/armed-peace-gambia-role-ecowa/.

Simma, B. (1999). NATO, the UN and the use of force: legal aspects. European journal of international law. (10). 1-22.

Smith, J. (2016). "The worst dictatorship you've never heard of". Foreign Policy, Erişim Adresi: http://foreignpolicy.com/2016/04/21/the-worst-dictatorship-youve-never-heard-of gambia/.

Streitfeld-Hall, J. (2017). "Conflict averted without anyone firing a shot: subregional, multilateral action helps prevent atrocities in the Gambia". The Stanley Foundation, 89(1). 1-6.

Talmon, S. (2013). "Recognition of opposition groups as the legitimate representative of a people", Chinese Journal of International Law, (12). 219-253.

Taşdemir, F. ve Özer, A. (2017). "Kuvvet kullanma hukuku açısından Fırat Kalkanı Operasyonu". Akademik Hassasiyetler. 4(7). 53-70.

Taşdemir, F. (2006). Uluslararası terörizme karşı devletlerin kuvvete başvurma yetkisi. Ankara: USAK Yayınları.

Taşdemir, F. (2009). Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma hukuku. Ankara: Adalet Yayınevi.

UNSC/PRST/2015/8

UNSC/RES/2140(2014)

UNSC/RES/2201(2015)

UNSC/RES/2204(2015)

UNSC/RES/2337(2017)

UNSC/RES/2216 (2015)

DENİZ ÇEVRESİNİN KORUNMASINA İLİŞKİN KÜRESEL YÖNETİŞİM İLKELERİ

Arda ÖZKAN

Özet

Küresel yönetişim ilkeleri, başta Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMHDS) olmak üzere deniz alanlarının korunması ve muhafaza edilmesi ile ilgili uluslararası sözleşmelere taraf bulunan devletlerin uygulamalarıyla ulusal yargı alanları ötesinde bulunan deniz alanları için kodifiye edici hukuksal bir rejimin geliştirilmesine rehberlik etmeyi hedeflemektedir. Bu hedef kapsamında deniz alanlarının korunması ve muhafaza edilmesinin uygulanması, deniz ekosistemi ve canlılarının korunması bakımından çok önem arz etmektedir. Bu çalışmada, küresel yönetişim ilkeleri esasında oluşturulacak bir hukuksal rejimin ulusal yargı alanları ötesindeki deniz alanlarında yaşanan kirlenmeye karşı hangi düzeyde etkili olacağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Uygulanması öngörülen küresel yönetişim ilkeleriyle devletler, hem kendi ulusal denetimleri altında ve hem de ulusal yetki alanları dışında gerçekleşen faaliyetlerin deniz çevresine zarar vermeyecek bir şekilde yürütülmesi hususunda yükümlü tutulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: BMDHS, çevresel güvenlik, yönetişim, sürdürülebilir kalkınma, ÇED.

Giriş

Deniz çevresi, onu diğer doğal unsurlardan ayıran bazı eşsiz özelliklere sahiptir. Denizler yeryüzünün üçte ikisinden fazlasını kapladığından dolayı gezegende biyolojik ve iklimsel dengenin sağlanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Deniz çevresi, insanların hayatında da önemli bir rol oynamaktadır, çünkü denizler insan refahını doğrudan etkileyen birçok besleyici ve endüstriyel kaynağa sahiptir. Denizler, aynı zamanda, bünyelerinde dünyanın ekonomik refahında rol oynayan zengin petrol ve doğalgaz içermektedir. Bunun ötesinde denizler, tatlı su kaynaklarının eksikliğinden şikayet eden ülkelerde deniz suyunun tuzdan arındırılması suretiyle tatlı su kaynağı olarak da görülmektedir (Borgese, 1998: 23-26). Ayrıca, deniz ortamı, hem insanlar ve hem de diğer canlılar için önemli bir besin kaynağı olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, deniz çevresinin temiz tutulması ve korunması, insanlar ve doğal çevre için yaşamsal bir önem taşımaktadır.

* Arş. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ardaozkan83@hotmail.com

Denizlerin artan önemiyle birlikte özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gittikçe yoğunlaşan deniz taşımacılığı faaliyetleri, küreselleşen dünya düzeni ve ticari ilişkilerle ayrı bir önem kazanmıştır. Ülkeler arası ekonomik ilişkilerin gelişmesi, malların ve petrol ürünlerinin denizler vasıtasıyla taşınmalarını artırmıştır. Özellikle, denizin canlı ve cansız kaynaklarının taşıdıkları ekonomik değer sebebiyle sorumsuzca kullanılmak istenmeleri ve deniz alanlarında meydana gelen deniz kazaları (çatma) sonucu, denize dökülen zararlı ve zehirli tehlikeli maddeler insanların yaşamını tehdit eder hale gelmiştir. Deniz alanları faaliyetlerinden kaynaklanan kirlenmenin yaşamı ve çevreyi tehdit etmesi, hem ulusal ve hem de uluslararası deniz hukukunda bazı düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır Kuran, 2007: 1). Denizlerle ilgili evrensel düzeyde ilk ve en kapsamlı doküman olarak gösterilen 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ndeki (BMDHS) düzenlemelerle deniz çevresini koruma ve muhafaza etme yükümlülüğü getirilmiştir.

BMDHS, devletlerin deniz çevresinin kirlenmesini önlemeye veya azaltmaya ilişkin faaliyetlerin, devletlerin imkanlarına uygun olarak yürütülmesini ve ulusal mevzuatlarının da deniz çevresinin korunması amacına uygun hale getirilmesini öngören bir sözleşmedir. (Boyle, 1985: 348-349). Devletlerin egemenlik alanları ve yetkilerini kullandıkları deniz alanlarına haksız müdahale Sözleşme'de yasaklanırken, hiçbir devletin egemenliğine tabi olmayan ve bütün devletlere ait olan uluslararası alanlar da korunmuş olacaktır. Denize kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin deniz çevresini koruma ve muhafaza etme yükümlüğünü öngören BMDHS, sürdürülebilir kalkınma, entegrasyon, ihtiyatlılık ilkeleri gibi çevre hukukunda uygulanmaya başlayan ilkelerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda devletler kendi egemenlik alanlarındaki denizlerde kaynakların işletilmesine ilişkin egemen haklarını da deniz çevresini koruma ödevlerine uygun biçimde uygulamak durumunda kalmışlardır.

Deniz hukuku ilkelerinin uygulanması, deniz çevresinin korunması, uluslararası işbirliği, sürdürülebilir ve hakça kullanım, ekosistem yaklaşımı, deniz çevresinin kirlenmesinden doğan zararlar açısından sorumluluk ve yükümlülükler, kirleten öder ilkesi, çevresel etki değerlendirmesi, en iyi çevresel uygulamalar ve en uygun teknikler, kamu yararı bilgisi gibi yönetişim ilkeleri denizlerin korunmasında önemi haiz olan ilkelerdir. Çevre hukuku ilkelerinde uygulanan koşullar olarak da ifade edilen bu ilkeler, deniz çevresini olumsuz etkileyen faaliyetlere karşı bir önlem olarak kullanılmaktadır. Günümüzde çok sayıda uluslararası sözleşme, statülerini netleştirme konusunda, hem mevcut çatışan çıkarların ve hem de gelecekte

çıkacak çıkarların nasıl çözüleceğine dair rehberlik sağlayan esnek bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi için uluslararası sözleşmelerin ilkeleri ve standartları, uygulamaları ve prosedürleri temel alınarak hem devletler hem de yetkili uluslararası örgütlerle küresel düzeyde yönetişim prensiplerinin uygulanması gerekmektedir.

1. BMDHS Açısından Deniz Çevresinin Korunması İlkeleri

BMDHS ile deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi ile ilgili olarak ilk kez evrensel bir çerçeve oluşturulduğu görülmektedir. Sözleşmenin XII. Kısmında yer alan düzenlemeler, deniz kirliliği ile ilgili olarak genel ilkelere yer vermektedir, dolayısıyla "çerçeve ilkeler" niteliği ile öne plana çıkmaktadır. Deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi BMDHS'de esasen 192 ile 237. maddeler arasında düzenlenmektedir. Bununla beraber, BMDHS'nin karasularından zararsız Geçiş Hakkı (III. Kısım), Münhasır Ekonomik Bölge (V. Kısım), Açık Denizler (VII. Kısım), Bölge (XI. Kısım) ve Uyuşmazlıkların Çözümü (XV. Kısım) ile ilgili bölümlerinde deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin doğrudan veya dolaylı düzenlemelere yer verilmiştir (Güneş, 2007: 13-14). Görüldüğü gibi, BMDHS deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin birçok düzenleyici hükmü bünyesinde bulundurarak uluslararası bir deniz hukuku rejimi öngörmektedir.

BMDHS'deki düzenlemelerle hüküm altına alınmış maddeler üzerinde küresel çevre politikalarının oluşturulmasında önemli bir kilometre taşı sayılan Stockholm Konferansı etkili olmuştur. Çevresel duyarlığının küresel düzeye taşınması bakımından önemli bir aşama olarak kabul edilen bu konferans, 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında İsveç'in Stockholm kentinde toplanmıştır. Bu büyük konferansta dört önemli konuda düzenleme yapılmıştır. Bunlar; Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environment Programme-UNEP) kurulması, çevre sorunlarının çözülmesine ilişkin politikalar üretmek için Eylem Planı'nın kabulü, devletlerin gönüllü katkılarından oluşan Çevre Fonu'nun oluşturulması ve 26 rehber ilkeden oluşan Stockholm Bildirgesi'nin kabul edilmesidir (Birnie ve Boyle, 1994: 41). Oluşturulan kurum ve belgeler bağlayıcı olmamakla beraber, çevresel konularda uluslararası politikalara yol gösteren kuruluş ve düzenlemeler olarak, BMDHS'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin hükümlerinde olduğu gibi, uluslararası çevre hukukunun gelişimine yön veren önemli katkılar sağlamışlardır (Güneş, 2007: 15).

BMDHS'nin hazırlık sürecinde gerçekleştirilen konferans müzakereleri sırasında deniz çevresinin ne anlama geldiğine ilişkin değişik tanımlamalar üzerinde durulmuştur. Fakat, Sözleşme metninde deniz çevresi açıkça tanımlanmamıştır. Sözleşme'de deniz çevresi tanımlanmamış olmakla beraber, "hassas ekosistemlerin korunması" ile "deniz türlerinin ve her çeşit deniz canlılarının doğal yaşamlarının korunması"na ilişkin yükümlülükler dikkate alındığında, deniz çevresinin kapsamlı bir şekilde ele alınmış olduğu görülebilir (Güneş, 2007: 16; Boyle, 2001: 62). Çevre sorunlarında yaşanan deneyimler, ekosistemin korunmasında önlemlerin alınmasını ve küresel anlamda bir eylemin gerçekleştirilmesini gerektirmiştir. Sözleşme'de deniz çevresinin tanımı yer almadan korunması konusunda kıyı devletlerine yönelik aldığı yükümlülüklerin ne derece etkili olacağı ayrı bir tartışma konusu olarak gündemde yerini korumaktadır.

Stockholm sürecinden önemli ölçüde etkilenmiş olan BMDHS'deki düzenlemeler, bu kez Stockholm'den sonra ikinci aşamayı ifade eden Rio Konferansı sürecini de etkilemiştir. Rio Konferansı'nın en önemli hedefleri arasında o güne kadar evrensel bir sözleşme ile düzenlenmemiş iklim değişikliği, biyo-çeşitlilik, ormanlar ve kara kökenli kirlenmelerle ilgili uluslararası sözleşmeler yapılması yer almaktaydı. Fakat, hedeflenen bu sözleşmeler kısmi olarak uygulanabilmiştir. Örneğin, kara kökenli kirlenme hususunda bir düzenleme yapılamamış, ormanlar konusunda uluslararası sözleşme düzeyinde olmayan prensipler kabul edilmiş, sadece iklim değişikliği ve biyo-çeşitlilik ile ilgili çok taraflı sözleşmeler kabul edilmiştir. Dolayısıyla, Rio'da Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Bildirgesi ve Gündem21'in yanında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Küresel İklim Çerçeve Sözleşmesi ile Orman Prensipleri kabul edilmiştir (Güneş, 2007: 15-16; Yankov, 2001: 277). Rio Konferansı sonucunda elde edilen bu sözleşmeler, yine de deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine yönelik önemli adımlar olarak görülmektedir.

2002 yılında ise BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Rio'da 10 yıl önce alınan kararların, oluşturulan dokümanların özellikle gelişmekte olan devletler olmak üzere, bütün devletlerde daha etkili biçimde uygulanabilmesi amacıyla gereksinim duyulan bir yapıya odaklanılmıştır. Bu konferans sonucunda imzalanan Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirisi'nde kaynakların muhafaza edilmesi ve iyi yönetilmesi, yoksulluğun giderilmesi, üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi konularında müşterek sorunlara yer verilmiştir. Bu amaçlara ulaşma konusunda karşılaşılan güçlükler arasında, demokratik mekanizmalara duyulan güvenin azalmış olması, biyo-çeşitliliğin bozulması

ve globalleşmenin olumsuz etkileri bulunmaktadır. Johannesburg Bildirisi'nde biyo-çeşitliliğin korunması, temiz enerji kaynaklarının oluşturulması, sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi, uluslar arasında işbirliğinin artırılması gibi alanlarda kurulacak ortak mekanizmaların olumlu sonuçlar yaratabileceği de belirtilmiştir (TÜBİTAK, 2003, s. 7).

Deniz çevresinin korunmasında BMDHS ile devletlere yönelik üç yükümlülükten söz edilebilir. İlk olarak devletler, deniz çevresini kirletmeme ve kendi tabiiyeti altındakilerin kirliliğe yol açan davranışlarına izin vermemek yükümlülüğü altındadırlar. İkinci olarak devletler, küresel ve bölgesel düzeyde işbirliği yapmak, çeşitli kurallar, düzenlemeler ve standartların oluşturulmasına katkıda bulunmak durumundadırlar. Bilgi değişimi, teknik ve uygulama yardımı yapılması gibi yükümlülükler de bu çerçevede söz konusu olacaktır. Üçüncü olarak ise devletler, deniz çevresinin korunmasına ilişkin uluslararası çevre standartlarını, ulusal hukuk düzenlerine aktarmak, bu konuda gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve uygulamakla yükümlü tutulmuşlardır. Söz konusu genel yükümlülük içinde korunması amaçlanan değerlere ek olarak "hassas ekosistemlerin, tükenmekte olan veya tehdit altındaki türlerin korunması" gibi yeni birtakım değerlerin de koruma kapsamına alınmış olması, küresel düzeyde kabul görmeye başlayan ekolojik anlayışların yansıması olarak algılanmaktadır (Güneş, 2007: 17-18).

BMDHS'ye bakıldığında, Sözleşme'nin I. Kısım Giriş Bölümü 1. maddesinin 4. bendinde deniz çevresinin kirlenmesi durumu açıklanmaktadır. Sözleşme'ye göre, deniz çevresinin kirlenmesi, canlı kaynaklar ve deniz hayatı için zararlı olma, insan sağlığı için tehlikeler oluşturma, balıkçılık ve denizin diğer meşru kullanımları da dahil olmak üzere, deniz faaliyetlerine engel olma, deniz suyunun kullanılma kalitesinin bozulması ve güzelliğinin azaltılması gibi zararlı tesislere yol açan veya yol açması ihtimali olan maddelerin ve enerjinin insan tarafından doğrudan veya dolaylı olarak deniz çevresine (haliçler de dahil) getirilmesi anlamına gelmektedir. 1. maddenin 5. bendinde ise suya bırakma eylemi, gemilerden, uçaklardan, platformlardan ve denizdeki diğer suni yapılardan kaynaklanan artıklar veya başka bir maddenin herhangi bir şekilde kasıtlı olarak boşaltılması şeklinde tanımlanmıştır. Sözleşme, ayrıca gemilerin, uçakların, platformların veya denizdeki diğer suni yapıların herhangi bir şekilde kasten denizde bertaraf edilmesini de kirletme olarak kabul etmektedir (Kuran, 2007: 2-3).

BMDHS'nin VII. Bölümü ise Deniz Çevresinin Korunması başlığını taşımaktadır. Genel olarak, bütün devletlerin deniz çevresini koruma ve

muhafaza etme yükümlülüğü vardır (BMDHS, mad. 192). Bu hüküm, denize kıyısı olsun veya olmasın bütün devletler için geçerlidir. Devletler, doğal kaynakların işletilmesine ilişkin egemen haklarını uluslararası çevre politikalarına ve deniz çevresini koruma ve muhafaza etme görevlerine de uygun bir şekilde kullanacaklardır. Sözleşme'ye göre, devletler, deniz çevresini herhangi bir kaynaktan kirlenmesini önlemek, bu gibi kirlenmeyi azaltmak veya kontrol etmek için gerekli olan ve söz konusu Sözleşme'ye uygun bütün önlemleri duruma göre, tek başına veya kolektif şekilde almak ve politikalarını uyumlu hale getirme yükümlülüğü altındadır (BMDHS, mad. 194/1). Devletler, kendi ulusal yetki ve denetimleri altındaki faaliyetleri kirlenme yoluyla diğer devletlere veya çevrelerine zarar vermeyecek şekilde yürütecekler ve denetimleri altındaki kazalardan ileri gelen kirlenmenin egemen haklar kullandıkları alanların dışına yayılmasını önleyecek tedbirler alacaklardır (BMDHS, mad. 194/2).

Devletlerin alacakları tedbirler, deniz çevresi kirliliğinin bütün kaynaklarını yok etmeye yönelik olmalıdır. Alınacak tedbirler; i) zehirli, zararlı veya tehlikeli maddeler, özellikle karadan kaynaklanan, atmosferden kaynaklanan veya atmosfer yoluyla veya boşaltma yoluyla deniz çevresine giren kalıcı maddeleri bertaraf etme tedbirleri; ii) gemilerden kaynaklanan kirlenme ve özellikle kazaların önlenmesine ve acil durumlarda deniz trafik güvenliğini sağlayan, kasıtlı veya kasıtlı olmayan boşaltmaları önleyen ve gemilerin dizaynı, yapımı, donanımı, işletilmesini ve gemi personelinin durumunu düzenleyen tedbirleri; iii) deniz dibi ve toprak altının doğal kaynaklarını araştırmada ve işletmede kullanılan tesislerden ve cihazlardan kaynaklanan kirlenme, özellikle kazaları önleme ve acil durumların gereğini yapma, denizdeki faaliyetlerin güvenliğini sağlama ve bu gibi tesislerin veya cihazların dizaynı, yapımı, teçhizi, işletilmesi ve gemi personelinin donatılmasını düzenleyen tedbirleri (BMDHS, mad. 194/3) kapsamaktadır.

BMDHS, devletlerin deniz çevresinin kirlenmesinin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik faaliyetlerin imkanlarına uygun olarak ve en pratik yöntemlerle yürütülmesini ve ulusal mevzuatların deniz çevresinin korunmasına da uyumlu hale getirilmesini öngörmektedir. Devletlerin söz konusu tedbirleri alırken diğer devletlerin BMDHS'ye uygun bir şekilde haklarını kullanma ve yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki faaliyetlere haksız bir şekilde müdahale etmekten kaçınmaları gerekmektedir (BMDHS, mad. 194/4). Bu şekilde bir taraftan devletlerin egemenlik alanlarına veya egemen yetkilerini kullandıkları alanlara haksız bir müdahale yasaklanırken, diğer taraftan da hiçbir devletin egemenliğine tabi

olmayan, bütün devletlere ait bulunan açık denizler ve insanlığın ortak mirası sayılan derin deniz yatağı korunmuş olmaktadır (Kuran, 2007: 4).

BMDHS, özelikle gemilerden kaynaklanan kirlenme konusunda tüm devletlere önemli bir yükümlülük getirmektedir. Buna göre, tüm devletler kendi bayraklarını taşıyan ve kendi ülkesinde tescil edilmiş gemilerden kaynaklanan deniz çevresi kirlenmesini önlemek, azaltmak veya kontrol etmek için gerekli yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Bu gibi yasal düzenlemeler, kabul edilmiş uluslararası kurallarla ve yetkili uluslararası örgüt veya genel diplomatik konferans yoluyla tesis edilmiş standartlara da uyumlu olacaktır (BMDHS, mad. 211/2). Sözleşme'nin madde metninde atıfta bulunmuş olduğu yetkili uluslararası örgütlerin başında Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) gelmektedir. Zaten Sözleşme'de hüküm altına alınan uluslararası kural ve standartların büyük çoğunluğu IMO tarafından oluşturulmuş kural ve standartlardır. Sözleşme, IMO'ya Sözleşme'nin birçok yerinde atıfta bulunmaktadır (BMDHS, mad. 21/2, mad. 22/3, mad. 41/3, mad. 211/1, 2 ve 5, mad. 218/1 gibi) (Kuran, 2007: 5).

BMDHS'ye bakıldığında kıyı devletinin yetkilerine tabi deniz dibi faaliyetlerinden veya bunlarla ilgili olarak Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta Sahanlığı ile ilgili maddelerine istinaden yetkilerine tabi olan suni adalar, tesis ve yapılardan ileri gelen deniz çevresinin kirlenmesini önlemek, azaltmak ve kontrol etmek için gerekli kanun ve düzenlemeleri yapmak yükümlülüğü bulunmaktadır (BMDHS, mad. 208). Bu gibi kanun, düzenleme ve tedbirlerin uluslararası kural, standart ve tavsiye edilmiş uygulamalara uygun olması gerekmektedir. Kıyı devleti, denizlerde boşaltma kirlenmesinin önlenmesi, azaltılması ve kontrol edilmesi için kanunlar çıkartabilir veya düzenlemeler yapabilir (BMDHS, mad. 210). Ayrıca, Karasularına, Münhasır Ekonomik Bölgeye veya Kıta Sahanlığına kıyı devletinin ön izni ve onayı olmadan herhangi bir boşaltma yapılamaz (Kuran, 2007: 6). Öte yandan, kıyı devleti, karasularında egemenliklerini kullanma bağlamında zararsız geçiş haklarını kullanan yabancı gemilerden kaynaklanan deniz çevresinin kirlenmesini önleme, azaltma ve kontrol etmek için gerekli kanun ve düzenlemeleri de yapabilir. Bu gibi kanun ve düzenlemeler, Sözleşme'nin Kısım I, Bölüm 3'e uygun bir şekilde yabancı gemilerin zararsız geçişini de engellemeyecektir (BMDHS, mad. 211/4).

Kendi isteği ile kıyı devletinin bir limanında veya açık kıyı terminalinde bulunan bir gemi hakkında Sözleşme'nin 7. Bölüm (BMDHS, mad. 223) saklı kalmak üzere, gemilerden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi amacıyla bu Sözleşme'ye uygun şekilde kabul edilmiş kanunların veya uluslararası

kuralların ve standartların kıyı devletinin karasularında veya münhasır ekonomik bölgesinde meydana gelen ihlal ile ilgili olarak bir dava açılabilir (BMDHS, mad. 220/1). Kıyı devleti, karasuları içinde seyrüsefer eden bir geminin geçiş esnasında gemilerden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi için Sözleşme'ye uygun şekilde ulusal düzenlemelerin veya uluslararası kuralların ve standartların ihlal edildiğine ilişkin açık sebeplerin olması durumunda karasularından zararsız geçişe ilişkin hükümlere halel gelmemek üzere, ihlalle ilgili olarak geminin fiziki incelemesini yaptırabilir. İnceleme sonucunda kanıtların bulunması durumunda kıyı devleti geminin 7. Bölüm hükümleri saklı kalmak kaydıyla alıkonulması dahil gerekli olan tüm hukuksal işlemleri başlatabilir (BMDHS, mad. 220/2).

Kıyı devleti, münhasır ekonomik bölgede deniz çevresinin korunmasına ilişkin ulusal veya uluslararası düzenlemeleri ihlal ettikten sonra iç sularına giren gemiler hakkında da hukuksal işlem yapabilir. Ayrıca, münhasır ekonomik bölgede ve karasularında bulunan gemilerle ilgili olarak geminin münhasır ekonomik bölgede ilgili uluslararası kuralları ve standartları veya bunlara uygun olarak yapılan ulusal düzenlemeleri ihlal ettiği yolunda açık belirtiler var ise, geminin kimliği, tescil limanı, önceki veya sonraki uğrama limanı ve diğer konularda da bilgi isteyebilir. Geminin bilgi vermemesi veya verilen bilgilerin eldeki maddi verilere uymaması durumunda yine kıyı devleti gemiyi denetleme yetkisine sahiptir (BMDHS, mad. 220/3-5). Münhasır ekonomik bölgede ağır ve açık bir ihlal sonucu kıyı bölgesindeki kaynaklarına ciddi zarar verildiği veya büyük zarar tehlikesinin yaratıldığı yolunda açık kanıtlar var ise, gemi hakkında geminin alıkonulması dahil her türlü hukuki işlem yapılabilir (BMDHS, mad. 220/6). Geminin serbest bırakılması, ancak derhal teminat verilmesi veya uygun mali güvenceler verilmesi durumunda mümkün olabilecektir (BMDHS, mad. 226/1-b). Fakat, karasuların ötesindeki deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin düzenlemelerin ihlal edilmesi nedeniyle ilgili mahkeme sadece para cezasına hükmedebilir (BMDHS, mad. 230).

Yabancı geminin karasuları dışında deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine dair ulusal veya uluslararası düzenlemeleri ihlal etmesi nedeniyle açılan ceza davalarında yargılama yetkisi, prensip olarak geminin bayrak devletine aittir (BMDHS, mad. 228). Bayrak devleti, ilk soruşturmanın açıldığı tarihten itibaren 6 ay içinde gemi hakkında ceza davasını açmışsa kıyı devleti, ihlalden dolayı büyük bir zarara uğraması veya bayrak devletinin aykırı hareket eden gemileri hakkında ilgili uluslararası kuralları etkin bir biçimde uygulama yükümlülüğüne ısrarla uymaması durumları hariç, ceza davasını askıya almakla yükümlüdür (BMDHS, mad. 228/1). Deniz çevresinin

kirletilmesi ile ilgili ihlalin gerçekleştiği tarihten itibaren 3 yılın geçmesinden sonra yabancı gemiler hakkında ceza davası açılamaz (BMDHS, mad. 228/2). Bu hükümler, deniz çevresinin kirlenmesi nedeniyle ortaya çıkan bir kayıp veya zarar talebi ile ilgili olarak hukuk davalarının açılmasını etkilemez (BMDHS, mad. 229).

BMDHS'nin XII. Kısmı da deniz çevresinin korunması bakımından temel bir hukuksal çerçeve oluşturmaktadır. Bu durum, Sözleşme'nin 237. maddesi 2. fıkrasında, "Devletler, deniz çevresinin korunmasına ve muhafazasına ilişkin olarak özel sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini işbu sözleşmenin genel prensipleri ve amaçları ile bağdaşır bir şekilde yerine getirirler" şeklinde ifade edilmektedir. Uluslararası andlaşma niteliğinde olmayan ve esnek hukuk belgeleri olarak nitelendirilen diğer belgeler bakımından ise, BMDHS'de özel bir hüküm yer almamaktadır. Söz konusu belgelerde yer alan ilkelerin, Sözleşme'nin yorumlanması ve uygulanmasında göz önüne alınması gerekecektir (Güneş, 2007: 14). Öte yandan, Sözleşme'nin deniz çevresinin korunmasına ilişkin madde hükümlerinin savaş gemileri, yardımcı savaş gemileri, kamu hizmetlerinde kullanılan devlet gemilerine ve uçaklara uygulanması istenmemiştir. Bununla beraber, bu tür gemiler için öngörülen bağışıklığın yumuşatıldığı, devletlerin ulusal düzenlerinde bu gemiler bakımından gerekli çevre önlemlerini almaya yetkili oldukları hükme bağlanmıştır (BMDHS md. 236).

2. Deniz Alanlarının Korunmasında Küresel Yönetişim İlkeleri

Uluslararası hukuk sistemi, BMDHS'nin ilgili hükümleri dahil olmak üzere ulusal yargı alanlarının ötesinde bulunan deniz alanlarında deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi ile ilgili bilimsel ve sürdürülebilir önlemlere dayalı yeni araçların kullanılması ve kurumsal yaklaşımların ortaya koyulması gerektiğini ifade etmektedir. Devletlerin ekosistemin korunmasına ilişkin önlemlerle ilgili küresel yönetim yaklaşımlarının deniz koruma alanları belirlenerek çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) çerçevesinde ekosistem tabanlı bir deniz çevresi güvenliği sağlanarak ve deniz yatağında genetik kaynakların yönetimi de dahil her türlü önlemi almaları ve bilgi paylaşımlarının gerçekleştirilmesine ilişkin mekansal planlamaları yapmaları da gerekmektedir (Addis, 2011: 5). Ayrıca, deniz çevresini deniz yatağı madenciliğinden kaynaklanan kirliliğe karşı korumak amacıyla devletlerin kendi ulusal yasal düzenlemelerinin yanında küresel eylemi gerektirecek bir tutum sergilemeleri gerekmektedir.

Deniz çevresinin ve devletlerin kendi kıyı bölgeleriyle ilgili küresel sistemin kapsamının iyileştirilmesinin yanında, ulusal deniz yetki alanları ötesinde

bulunan denizlerde çevresel bir yönetişim sağlanmasının kurumsallaşması konusundaki hızlandırma çalışmalarının tanımlanıp, bunun küresel anlamda teşvik edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Her şeyden önce, deniz alanlarının korunması ve muhafaza edilmesi kavramı deniz çevresinin etrafımızdaki "çevre"den daha yüksek seviyede bir korumayı ve muhafaza etmeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Şu anda 5,800 tane deniz koruma alanı, dünya denizlerinin yaklaşık olarak % 1,5'ten daha az bir alanı kapsamaktadır. Bu deniz koruma alanlarının üçte birinden daha azı herhangi bir balık avı ve başka bir doğal kaynak çıkarma işlemine izin verilmeyen "deniz koruma" alanı olarak belirlenmiştir (Cole, Ortiz, Schwarte, 2012: 12). Deniz koruma alanlarının kurulması, deniz ekosisteminin, habitatının veya türünün korunması ve muhafaza edilmesi için önemli bir tedbirdir. Deniz koruma alanları, aynı zamanda korunmasız habitatların, hassas türlerin ve tarihi/kültürel alanların korunmasını da sağlayabilme konusunda önem taşımaktadır.

Özellikle IMO gibi yetkili uluslararası örgütler ile devletler, deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin uluslararası norm ve standartların, uygulama ve kuralların çok taraflı olarak gelişmesinde hem küresel anlamda hem de bölgesel bir temelde işbirliği yapmalıdırlar. Geçmişte yaşanan deneyimler, küresel ve bölgesel seviyede bir çözümün seçiminin öncelikle gerekli olduğunu göstermiştir. Devletler, kendi aralarında ve yetkili uluslararası örgütlerle ulusal deniz yetki alanları ötesindeki bölgelerde deniz alanlarının yönetişimi konusunda kapsamlı ve tutarlı bir rejimin geliştirilmesini sağlamak amacıyla uluslararası sözleşmeler, yargı ve hakemlik kararları ışığında aşağıdaki küresel yönetişim ilkelerini uygulamaları gerekmektedir (Addis, 2011: 14-16; Cole, Ortiz, Schwarte, 2012: 39-41):

• **Deniz Hukuku Kurallarına Saygı:** Bu ilke, BMDHS'nin deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi ile ilgili bölümlerde hüküm altına alınan açık deniz serbestisi ve deniz alanlarında uygulanacak olan prensiplerle ile ilgilidir.

• **Deniz Çevresinin Korunması ve Muhafaza Edilmesi:** Bu ilke, BMDHS'de temellendirilen ve deniz çevresinin yanında bütün habitatın her yerinde tehdit altında olan veya nesli tükenmekte olan türlerin ve diğer deniz canlıları türlerinin yanı sıra hassas ve kırılgan türlerin ve ekosistemlerin korunması için oluşturulan açık bir yükümlülüktür.

• **Uluslararası İşbirliği**: Devletler arasındaki işbirliği ilkesi, uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçasıdır ve BMDHS'nin işleyişinin merkezi konumundadır. Uluslararası işbirliği ilkesi, ulusal yargı yetkisinin ötesinde bulunan bölgelerde, diğer bir deyişle, bayrak devleti yetki kontrolünün ötesinde egemenlik yetkisinin eksikliğinin idare boşluğu yarattığı yerlerde özellikle önemli rol oynamaktadır.

• **Yönetişime Bilimsel Temelli Yaklaşım:** Bilimsel temelli yaklaşım, deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımı açısından önemli bir ilkedir. Bilimsel verilerin ve bilgilerin toplanması veya bunların analizi, ulusal deniz alanlarının ötesindeki bölgelerde kaynakların sürdürülebilir yönetimine ilişkin yaklaşımların merkezinde yer almaktadır.

• **İhtiyatlılık İlkesi:** Özellikle okyanuslar olmak üzere denizlerle ilgili bilimsel veriler konusunda önemli boşluklar vardır. Bu tür veriler ve bilgilerin şu anda mevcut olmadığı veya belirsiz olduğu durumlarda ihtiyatlılık ilkesi yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Aksi halde, bazı türler daha onlar keşfedilmeden kaybedilebilir.

• **Ekosistem Yaklaşımı:** Modern bilim, bize bazı spesifik türlerin korunmasını işaret etmektedir. Ekosistem yaklaşımı ise denizlere ilişkin mevcut tüm tehditlere karşı çözümün tam merkezinde yer aldığını göstermektedir.

• **Sürdürülebilir ve Hakça Kullanım:** Açık denizlerde serbesti ilkesi, BMDHS kapsamında birçok hükümle yer almış olmakla beraber, devletler için zorunluluk getirmiştir. Deniz ortamını, hassas ekosistemleri ve tükenmiş habitatları korumak, bunların yanında nesli tükenmekte olan türleri ve diğer deniz türlerini koruma yükümlülüğü sürdürülebilir ve hakça kullanımda önemlidir.

• **Kamu Yararı Bilgisi:** Bu ilke, halkın katılım sağlaması ile ilgilidir. Çevresel konularda bilgiye erişim sağlanması, iyi yönetişimin temel bir unsuru olarak her düzeyde sürdürülebilir olmak için gerekli olan birçok küresel ve bölgesel araçları kapsamaktadır.

• **Şeffaf Karar Verme Süreci:** Devletler ve hükümetler arası bir düzeyde karar alma süreçlerinde şeffaflık ilkesi, iyi yönetişimin ve etkili rejimlerin önemli bir unsuru olarak giderek daha fazla kabul görmektedir. Örneğin, önemli bir bilgiye erişimde etkin rol oynayan katılımcı haklar, tüm

paydaşların katılımını koruma, iyi kararlar alma ve sonraki uygulamalarını kolaylaştırma eğilimindedir.

• **Deniz Çevresinde Kirliliğe Neden olan Zararla ilgili Sorumluluk ve Yükümlülükler:** Devletlerin kendi deniz yetki alanlarında gerçekleştirilen faaliyetlerin kontrolünü sağlamada sorumluluk ve yükümlülükler ile ilgili bir yaklaşım olan Sic utere tuo ut alienum non laedas ilkesiyle sıkı sıkıya bağlantılı bir ilkedir. Ortaya çıkan zararların tazmin edilmesinin sağlanması amaçlanır.

• **Kirleten Öder İlkesi:** Uluslararası hukuka göre, devletlerin kendi ulusal yetki alanlarında gerçekleştirdiği faaliyetlerin, diğer devletlerin deniz çevrelerine ve ulusal alanları ötesindeki bölgelere zarar vermemesini sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu kuralın hukuki sonuçları tartışmalıdır ve yeni çok taraflı bir sözleşmede deniz hukuku kuralları açısından değerlendirilebilecek nitelikte bir ilkedir.

• **En İyi Çevresel Uygulamalar ve En Uygun Teknikler:** En iyi çevresel uygulamalar ve en uygun teknikler kavramları, çevre kirliliğini önlemek ve ortadan kaldırmakta kullanılan güncel uygun araçlar olarak kabul edilmektedir.
• **Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED):** Deniz çevresi ile ilgili sözleşmelerin çoğunluğu, deniz çevresi üzerinde zararlı bir etkiye neden olması muhtemel olan, devletlerin ulusal yetki alanları veya kontrolü altında gerçekleştirilen faaliyetler için çevresel etki değerlendirmeleri (ÇED) kurallarını uygulama yükümlülüğü getirmektedir.

Deniz çevresini etkileyen olumsuz faaliyetlere uluslararası çevre hukukunun çok çeşitli prensipleri uygulanmaktadır. Günümüzde çok taraflı oluşturulan sözleşmeler, statülerini ve uygulamalarını açıklığa kavuşturma, mevcut olan veya gelecekte çatışacak çıkarların nasıl çözüleceğine ilişkin bir rehberlik sağlayan ve esnek bir çerçeve oluşturma fırsatını temsil etmektedir (Boczek, 1984: 45-46). Oluşturulan sözleşmelerdeki ilkeler, tarafların davranışlarını ve ulusal yargı alanlarının ötesindeki bölgeler için düzenleyici bir rejimin geliştirilmesinde ve uygulanmasında öngörülerde bulunmayı sağlamaktadır (Frank, 2007: 10). Çok taraflı sözleşmeler, mevcut boşlukları doldurmak için bölgesel düzenlemeleri ve kendi aralarında çatışan kavramların anlamlarını genişletmeyi de hedeflemektedir. Deniz çevresinin korunmasına ilişkin oluşturulan küresel yönetişim prensiplerinin uluslararası sözleşmelerle beraber kodifiye edilerek söz konusu yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle

günümüz uluslararası deniz hukuku normlarının hakkaniyetle uygulanması sağlanacaktır.

Sonuç

Uluslararası deniz hukukunun en temel konularından biri deniz çevresinin kirlenmesinin kontrol edilmesi, olumsuz etkilerinin azaltılması ve ortadan kaldırılmasıdır. Doğası gereği son derece karmaşık olan bu konu, uluslararası hukuk alanı içerisinde esnek ve gelişime açık kuralların ve standartların varlığını gerektirmektedir. Deniz çevresinin korunmasına ilişkin uluslararası deniz hukuku kuralları, girift bir sözleşmeler ağı içerisinde gelişmiştir. Genellikle dağınık bir görünümde bulunan bütün uluslararası düzenlemelerin daha çok ad hoc biçimde, bazen çatmaların (gemi kazalarının) ortaya çıkması neticesinde ve bazen de muhtemel çevre sorunlarını önlemek amacıyla yapılmış olduğu görülmektedir. BMDHS ile birlikte deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi için ilk kez geniş kapsamlı ve evrensel bir düzenleme kabul edilmiştir. Deniz hukukunun normlar hiyerarşisinde en üst seviyede yer alan bu Sözleşme ile deniz çevresinin karşılaştığı çevresel tehditler, tüm boyutlarıyla göz önüne alınarak ve bu kapsamlı konuya yönelik genel yükümlülüklere yer verilerek evrensel bir standart oluşturulmaya çalışılmıştır (Güneş, 2007: 3-4).

Deniz çevresinin ne anlama geldiği konusunda insanların algıları ve tanımlamaları kara, deniz ve hava arasındaki etkileşim göz önüne alındığında dünyada yaşanan bütün her şeyi kapsayarak gittikçe değişmektedir. Bununla beraber, küçük bir araştırma yapıldığında görülecektir ki, deniz çevresi ifadesi kullanılınca insanların aklına hemen kıyı bölgeleri veya görebildikleri alanlar gelmektedir. Son yıllarda dikkat çeken nokta da BMDHS'nin ilk defa kodifiye ettiği ve devletlerin münhasır egemen haklara sahip olduğu Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) kavramının kıyı bölgelerine veya kıyıya bitişik olan sahil bölgelerine daha fazla vurgu yapmasıdır. Kendi ulusal yetki alanları ötesinde geniş deniz alanlarına özel anlamlar yükleyen devletlerin sayısı her geçen gün artmakla beraber, yükümlülüklerin çoğaldığı bir uluslararası hukuk sistemi ortaya çıkmaktadır.

Deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi için devletler arası müzakerelerin nasıl ilerleyeceğiyle ilgili olarak uluslararası toplumda bir dizi seçenek bulunmaktadır. Bir "uygulama sözleşmesi" gibi hukuksal olarak bağlayıcı olan çok taraflı bir sözleşmenin benimsenmesi, mevcut boşlukları doldurmak ve ulusal yargı alanının ötesinde deniz biyo-çeşitliliğinin yönetimi ve korunması için kapsamlı ve düzenleyici bir yönetişim rejimi

oluşturmak amacıyla en uygun çözüm olarak görünmektedir. Bu amaçla, deniz çevresinin korunması konusunda bir rejimin uygulanması üç seviyede gerçekleşmelidir. Birincisi, yetkili uluslararası örgütler ve temel siyasi oluşumlarla "küresel" seviyede olmalıdır. İkincisi, bölgesel deniz sözleşmeleri ve temel siyasi oluşumlarla "bölgesel" seviyede olmalıdır. Üçüncüsü ise "ulusal" düzeyde gerçekleşmelidir. Bu uygulama tedbirlerinin kıyı devletlerinin harekete geçme kapasiteleri konusunda belli bazı sınırlamalar getiren BMDHS hükümleri tarafından belirlenen yetki çerçevesine uygun olması gerekmektedir.

Kaynakça

Addis, Daniela, "The Protection and Preservation of the Marine Environment, under the Patronage of ICEF, International Court for the Environment Foundation, 2011, (Available at: http://www.vliz.be/imisdocs/ publications/288227.pdf).

Birnie, Patricia and Boyle, Alan, International Law and The Environment, New York, Clarendon Oxford University Press, 1994.

Boczek, Boleslaw Adam, "Global and Regional Approaches to the Protection and Preservation of the Marine Environment", Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 16, Issue 1, 1984, (Available at: http://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol16/iss1/2).

Borgese, Elizabeth Mann, The Oceanic Circle: Governing the Seas as a Global Resource, United Nations University Press, New York, 1998.

Boyle, Alan E., "Marine Pollution Under the Law of the Sea Convention", American Journal Of International Law, Vol. 79, 1985, 347-372.

Boyle, Alan E., "Codification of International Environmental Law and the International Law Commission: Injurious Consequences Revisited", International Law and Sustainable Development, Boyle Alan and Freestone, David (eds.), Oxford University Press, 2001, 61-85.

Bozkurt, Enver, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Cole, Steve, Ortiz, Maria Jose, Schwarte, Christoph, "Protecting The Marine Environment in Areas Beyond National Jurisdiction: A Guide to the Legal Framework for Conservation and Management of Biodiversity in Marine Areas Beyond National Jurisdiction", Foundation for

International Environmental Law and Development, FIELD, 2012, (Available at: http://www.lighthousefoundation.org/fileadmin/LHF/PDF/field_mpas_guide_april_2012.pdf).

Frank, Veronica, The Protection of the Marine Environment under International Law, European Community and Marine Environmental Protection in the International Law of the Sea, Publications on Ocean Development, 2007, Vol. 58, 11-37 (Available at: https://brill.com/abstract/book/9789047422341/Bej.9789004156951.i-482_003.xml).

Gündüz, Aslan, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, 5. Bası, Beta, İstanbul, 1998.

Güneş, Şule, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması, AÜHFD, 2007, Cilt 56, Sayı 2, 1-37.

Kuran, Selami, Deniz Hukukunda Deniz Çevresinin Korunması, MÜHF - HAD, Cilt 13, Sayı 1-2, 1-15.

TÜBİTAK, Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Çevre, Panel, 2003.

Yankov Alexander, "The Law of the Sea Convention and Agenda 21: Marine Environment Implications", International Law and Sustainable Development, Boyle, Alan and Freestone, David (eds.), Oxford University Press, 2001, 271-295.

A COSMOPOLITAN CRITIQUE OF THE TRANSNATIONALITY IN FOREIGN POLICY RESEARCH

Hüsrev TABAK[1]

Abstract

This paper raises a critique to the methodological nationalism's dominancy in the way the transnationality is studied within the mainstream International Relations and offers a Beckian cosmopolitan alternative for going beyond such a scholarly bias. The paper thus argues that methodological nationalism, as an inherent practice within IR, has had implications for the way the transnational relations are studied and in order to be able to successfully go beyond such research misconduct in both transnational relations literature and in broader IR, a methodological cosmopolitan perspective may be grasped. This will, the paper further suggests, enable the IR and foreign policy scholarship (i) to imagine, elaborate and report the world (or the knowledge about the realities of the world) they are studying without contributing to its reification as a material setting with a given ontology and epistemology, and (ii) to better understand the transnational and cosmopolitan shifts the contemporary world has gone through, by which the core units, levels, and structures of research the scholarship adopted would be transnationally redefined.

Keywords: Transnationalism, International Relations, Foreign Policy, Empirical Cosmopolitanism

Introduction

Methodological nationalism is a default position in International Relations (IR henceforth); as it is historically thought of as ruled by national assumptions such as the humanity is composed of a limited number of nations, those nations are organized and demarcated from each other as nation-states, borders of those nation-states are natural barriers representing the difference between inside (national) and outside (international), and the international begins where the national ends. The transnational relations literature developed within the IR, following the general inclination within the field, followed the vocabulary and conceptual tools produced by the listed (and many other) national assumptions,

[1] Assistant Professor, Recep Tayyip Erdoğan University, Department of International Relations, husrev.tabak@erdogan.edu.tr

making methodological nationalism a common practice also for the way the transnationality is studied within IR. Therefore, despite having shown that the national boundaries have blurred as a result of an increasing transnational mobility, the scholarship restrained the transnational experience to a 'national condition' and did not challenge the rules governing it.

This paper accordingly raises a critique to the methodological nationalism's dominancy in the way the transnationality is studied within the mainstream International Relations and foreign policy research and offers a Beckian cosmopolitan alternative for going beyond such a scholarly bias. Beckian methodological cosmopolitanism, accordingly, argues that within the scope of global interconnectivity and as side effects of global trade or global threats, the dualities such as domestic/foreign, local/global or national/international produced by methodological nationalism have been dissolved and merged into new forms of cosmopolitan experience to be explored transnationally. This is a condition of cosmopolitan kind that created everyday global awareness, empathies, solidarity, loyalties and eventual responsibilities, the examination of which necessitates adopting a transnational cosmopolitan perspective. Such a perspective, the paper further suggests, will transnationally redefine the core units, levels, and structures of IR and foreign policy research thus will enable the scholarship to better make sense of and research the transnational and cosmopolitan shifts the contemporary world has gone through.

1. The *transnational* phenomenon in IR

The transnational phenomenon and its implications and consequences for foreign policy and world politics have long been problematized within IR. The initial studies (in the late 1960s and early 1970s) theorizing the phenomenon within IR coincided with the communication technologies' making transnational groups elude state control and gain certain autonomy. The new communication technologies at the time came to be enabling multinational corporations or transnational activism networks to "develop global networks that undermine the ability of states to regulate or tax production" or "bring information to light on human rights and environmental practices that governments prefer to keep secret"[2], respectively. This was a development opening the state's taken-for-granted

[2] David Lake, "The State and International Relations," in The Oxford Handbook of International Relations, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2010), 49.

control over domestic, foreign and international politics into discussion. It was in this very ground that Nye and Keohane, in their pioneering work, described "transnational relations" as "contacts, coalitions, and interactions across state boundaries that are not controlled by the central foreign policy organs of governments"[3] and via 'transnational relations' they attempted to theorize what could not be explained at the time by a state-dominated, state-centred perspective to international politics[4]. In the 1970s, accordingly, the research agenda on transnational relations came to be enquiring about how transnational networks/structures, as autonomous or quasi-autonomous actors of world politics, were affecting the "abilities of the governments to deal with their environment" in general and the "interstate politics" in particular.[5] The "reciprocal effects between transnational relations and the interstate system" was a core subject of enquiry, in the scope of which the implications of transnational relations for the study of world politics and the government influence (constraints, support, involvement) on transnational networks were debated.[6]

The research agenda in the 1990s, a period of renewed interest in theorizing about transnational actors, was shaped by an increasing debate on globalization and on the further weakening of nation-state against transnational 'forces'.[7] In the scope of this renewed interest, novel conceptualizations on new transnational actors were introduced. The

[3] Joseph Nye and Robert Keohane, "Transnational Relations and World Politics: An Introduction", International Organization 25, no. 3 (1971a): 331.

[4] Thomas Risse, "Transnational Actors and World Politics," in Handbook of International Relations, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth Simmons, 2nd Edition, (Sage, London, 2013), 429.

[5] Nye and Keohane, "An Introduction," 331.

[6] Nye and Keohane, "An Introduction," 331. Also see Joseph Nye and Robert Keohane, Transnational Relations and World Politics: A Conclusion, International Organization 25, no. 3 (1971b): 747; Sidney Tarrow, "Transnational Politics: Contention and Institutions in International Politics," Annual Review of Political Science, 4, (2001): 4; Robert Gilpin "The politics of transnational economic relations," International Organization, 25, no. 3 (1971): 398-419; Robert Gilpin, "The political economy of the multinational corporation: three contrasting perspectives," American Political Science Review 70, no. 1 (1976): 184-191; Benno Teschke "Marxism," in The Oxford Handbook of International Relations, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2010), 172.

[7] Thomas Risse-Kappen , "Bringing transnational relations back in: introduction", in Bringing transnational relations back in: Non-state actors, domestic structures and international institutions, ed. Thomas Risse-Kappen (Cambridge: Cambridge University Press, 1995a), 5; Thomas Risse-Kappen , "Structures of governance and transnational relations: what have we learned?", in Bringing transnational relations back in: Non-state actors, domestic structures and international institutions, ed. Thomas Risse-Kappen (Cambridge: Cambridge University Press, 1995b), 280, 282.

epistemic communities is one of them and evokes the role that transnational networks of knowledge-based experts play in influencing decision making processes of states and/or international organizations through identifying the interest for policy-makers or through "illuminating the salient dimensions of an issue from which the decision makers may then deduce their interests".[8] Epistemic communities here were considered as capable of making "authoritative claim(s) to policy-relevant knowledge" within certain issue areas dominated by uncertainties – for instance about nuclear destruction or climate change – based on their "causal beliefs and policy preferences"[9]. Another actor conceptually introduced and accordingly theorized was the transnational advocacy networks, which, as cross-border social/solidarity movements (agents), participated in "global politics" with the "ability to create norms and contribute to regime formation and implementation"[10]. They are described broadly as networks "bound together by shared values, a common discourse, and dense exchanges of information and services" and are considered to be aiming "to help create new issues and categories and to persuade, pressure, and gain leverage over much more powerful organizations and governments" through "mobiliz[ing] information strategically"[11] and through developing novel "channels of access to the international system"[12]. Along with these two, vast studies were conducted on the transnational character and the agency of the terrorist groups and criminal networks.[13]

By the 2000s however a novel agenda/theme emerged – transnational governance – and the scholars began exploring the "conditions under which non-state actors can contribute to the effectiveness and problem-solving capacity of transnational governance" thus to the rule-making practices in transnational level.[14] Within the scope of this ever-growing scrutiny, vast empirical studies were conducted such as on transnational security governance or environmental governance. And the complementary regulatory interaction between the transnational non-state actors, state

[8] Peter Haas "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination," International Organization 46, no. 1 (1992): 3-4.
[9] Haas, "Epistemic Communities," 4.
[10] Michael Barnett and Kathryn Sikkink, "From International Relations to Global Society," in The Oxford Handbook of International Relations, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2010), 71.
[11] Margaret Keck and Kathryn Sikkink, Activists beyond Borders Advocacy Networks in International Politics, (Ithaca: Cornell University Press, 1998) 2.
[12] Keck and Sikkink, "Activists beyond Borders," 1.
[13] Barnett and Sikkink, "Global Society," 71.
[14] Risse, "Transnational Actors," 440.

actors and international organizations and the self-regulating capability of the transnational actors have become a prevalent concern of academic curiosity – two tendencies summarized as "governance with governments" and "governance without governments".[15]

In short, the transnational relations is considered as a domain of cross-border practices featuring the imperative role the non-state actors of transnational kind play in shaping inter-state relations and world politics.[16] There therefore is an implicit agency centrism at play in the literature. In the case of a transnational account of an individual country's foreign policy, similarly, the scrutiny is again lingered on the relevant government's relations with or reaction towards certain transnational actors including multi-national companies, international non-governmental organizations, transnational advocacy networks, social movements, transgovernmental organizations, religious movements, terrorist groups, criminal networks or diasporas. This agency centrism however has impeded the IR scholarship from comprehensively making sense of the transnational condition, yet there are other issues, mostly methodological, disabling properly dealing with the transnational experience.

2. The methodological nationalist bias in IR perspective on transnationality

The transnationality has always been a constant mode of social, political and economic experience in modern times, "even in the high days when the nation-state bounded and bundled most social processes" and the IR scholarship discovered the importance of the transnationality relatively earlier than other disciplines.[17] Yet, the scholarship thought of it as an "offspring of globalization"[18], a form of external connectedness between distinct territorial nations and their states and a process of the increasing of links of mostly technological, social and economic kind "'between nations', 'between states' and 'between societies'".[19] The scholarship therefore – although featured the cross-border mobility and its breaking the state-

[15] Risse, "Transnational Actors," 426.
[16] This is yet the case albeit that the constructivist scholarship in the 1990s was criticized for having a focus merely on the "structural effects of norms" thus for not paying attention to "agency" in transnational relations. See Richard Price, "Transnational Civil Society and Advocacy in World Politics", World Politics 55 (2003): 583.
[17] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and beyond," 302.
[18] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and beyond," 302.
[19] Ulrich Beck, "The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity," British Journal of Sociology 51, no. 1 (2000): 87.

centrism and the nation-state's absolute control over the agency both within and beyond its borders – sustained studying the transnationality as a mode of communication and interaction influencing inter-state relations and world politics. Thus the national assumptions – as principles with reference to which the world and human interaction are thought to be organized[20] – are still primarily relied on in thinking of and writing about transnationality.

The national principles here refer to social scientific practices of naturalizing nation-state and of territorializing social science imaginary, practices coined as methodological nationalism in broader social sciences. As a scholarly practice, methodological nationalism is suggested to arose when a scholarly outlook studies the nation-state as "an isolated, self-sufficient and endogenously developing unit"[21], imagines the territorial state as a container of a distinct and bounded national society[22], assumes national borders as natural barriers representing the difference between inside and outside[23], describes "processes within nation-state boundaries as contrasted with those outside"[24], locates states and societies "within the dichotomy of national and international"[25], thus imagines the world as "naturally divided into an indefinite number of formally analogous national units" nearly 200 of which are constituting "the international system"[26]. This mode of thinking indeed has for quite a long time been "the dominant ontology of politics and political theory"[27]. Methodological nationalism, as a tacit research misconduct[28], therefore has long influenced how social scientists imagine, elaborate, report and contribute to the reification of the world (or the knowledge about the realities of the world) they are studying.

The traces of such misconduct – of naturalization and territorialisation **–** are obvious also in the way the transnationality has been studied within IR. And as seen above in the way the globalization is understood, it has long

[20] Similar to the globalization's being studied as interconnectedness between distinct nations and states.
[21] Daniel Chernilo, "The Critique of Methodological Nationalism: Theory and History" Thesis Eleven 106, no. 1 (2011): 14.
[22] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and beyond," 307.
[23] Ulrich Beck, "Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent," Constellations 10, no. 4 (2003a): 454.
[24] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and beyond," 307.
[25] Beck, "Toward a New Critical Theory," 454.
[26] Chernilo, "The Critique of Methodological Nationalism," 104.
[27] Beck, "Toward a New Critical Theory," 454.
[28] Chernilo, "The Critique of Methodological Nationalism," 100.

impeded the IR scholarship from properly dealing with the transnational experience.

Firstly, in line with the inherent methodologically nationalist bias within IR[29], the transnational relations literature took nation-states and the national-state-system for granted and believed that the international system is a natural setting[30] and that "national and international" constitute "the two sides of an independent whole"[31], with yet transnational actors moving in and out thus bridging them and equally blurring their boundaries. Relatedly, the scholarship treated international politics as a domain of involvement also for transnational actors, confirming it to be "a multiplication of nation states, each defining one another's borders and mirroring one another's essential categories"[32]. This is the case in both early and contemporary scholarship. For instance, Nye and Keohane readily accepted the interstate system by highlighting the transnational actors' becoming an influential actor within such a system. Keck and Sikkink[33], similarly, argued that "[s]cholars theorizing about transnational relations must grapple with the multiple interactions of domestic and international politics as sources of change in the international system"; this is because transnational advocacy networks "participate in domestic and international politics simultaneously"[34]. Confirmingly, Thomas Risse-Kappen, having treated the domestic and the international as two distinct structures of governance and domains of circumstances, suggested that to better theorize about transnational relations one should "differentiate the international and domestic conditions under which transnational coalitions and actors are able to influence state policies"[35]. It is such a ground that enabled Risse-Kappen to propose that "under similar international conditions, differences in domestic structures determine the variation in the policy impact of transnational actors"[36]. Here while it is admitted that the

[29] Gunther Hellmann, "Methodological Transnationalism–Europe's Offering to Global IR?", European Review of International Studies 1, no. 1 (2014): 28.
[30] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and Beyond," 304-305.
[31] Ulrich Beck, "Rooted Cosmopolitanism: Emerging from a Rivalry of Distinctions" in Global America? The Cultural Consequences of Globalization, ed. Ulrich Beck, Natan Sznaider, and Rainer Winter (Liverpool: Liverpool University Press, 2003b), 26.
[32]Beck, "Rooted Cosmopolitanism," 26.
[33] Keck and Sikkink, "Activists beyond Borders," 12.
[34] see Keck and Sikkink, "Activists beyond Borders," 219, 13; Risse-Kappen , "Bringing transnational relations back in," 5.
[35] Risse-Kappen, "Bringing transnational relations back in," 32-33.
[36] Risse-Kappen, "Bringing transnational relations back in," 25; also see Risse-Kappen, "Structures of governance and transnational relations"; Thomas Risse, Stephen C. Ropp, and

boundaries of the nation-states have become hyper-permeable enabling transnational actors to move inside and outside, back and forth smoothly, the national and the international have been continued to be embarked on as two distinct domains of policy practice. Eventually, the distinction thus dichotomy of internal/external (endogenous/exogenous or domestic/international) has been reified and naturalized.

Secondly, within this dichotomy of the national and the international, the transnational actors – with the ability to act within and transmit new norms and ideas towards both of the domains of policy practice – are imagined as bridging different national territorial domains. Accordingly, whether they are considered as networks (in the form of epistemic communities or advocacy networks), institutional structures (in the form of terror organizations, multi-national corporations, or religious groups) or communities (diasporas, ethnic groups, kin communities), the transnational actors in IR have retrospectively been treated and approached as channels of communication and normative and material transmission between distinct 'national' and 'international' domains. Such a process and function has been explained with reference to the blurring of boundaries between the national and the international and to the national borders' getting permeable. This has yet restrained the transnational experience to territorial realities and boundaries drawn based on national assumptions.

Thirdly, the transnational relations scholarship in IR suggested enquiring about "transnational interactions" from a "structural and actor-centred"[37] perspective. This means, the scholarship merely included a new agency and a 'level' of interaction into the analysis as an alternative to the research field's state-centrism, other than challenging the broader rules governing the actor-centrism – the national condition – in IR. Accordingly, the scholarship has endeavoured to initially theorize the role non-state actors play in influencing international policy regimes and in making individual states act in certain ways in the global times. It was this very concern that led, for instance, Keck and Sikkink to argue that "[t]he concept of a transnational advocacy network is an important element in conceptualizing the changing nature of the international polity and particularly in understanding the interaction between societies and states in the formulation of international policies."[38] This structure-centrism and actor-

Kathryn Sikkink, The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

[37] Keck and Sikkink, "Activists beyond Borders," 13.

[38] Keck and Sikkink, "Activists beyond Borders," 236, emphasis added.

centrism have made the scholarship to imagine the transnational as a domain composed of state and non-state actors and as a realm between or covering international and national levels.

Such methodological nationalism practices have indeed been consequential – as scientifically proven empirical realities unfolded by the transnational relations scholarship – they tacitly and unintendedly contributed to the reification of the nation-state system.[39] Moreover, through such a perspective the trans-border interactions and connections that cannot be nationally defined have been ignored[40] and hence the most comprehensive reality the (IR) transnational relations scholarship describes has become a nationally defined and internationally controlled transnational one[41]. There is no doubt that the agency perspective has contributed to the better understanding of the transnational relations, yet the unnoticed methodological nationalism dominant in their writing made the scholarship contribute to the reification of the realities produced by social actors, in the scope of which the territorial state has been affirmed and eventually naturalized.

So, how, then, can the transnational relations scholarship go beyond methodological nationalism?

In the recent critiques of methodological nationalism, two general tendencies suggesting ways to overcome methodological nationalism in terms particularly of empirical research have come to the forth; namely, the transnationalist approach and the cosmopolitan methodology.[42] The transnationalist approach's core motivation in calling for going beyond the national outlook is the "recent 'discovery'" of "(h)ow transnational the modern world has always been even in the high days when the nation-state bounded and bundled most social processes"[43] thus of the

[39] For a discussion on the nation-state's reification through methodological nationalism see William Robinson, "Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies," Sociological Forum, 13, no.4 (1998): 561-594.
[40] Wimmer and Schiller "Methodological Nationalism and beyond," 308, 302.
[41] Susan L. Robertson and Roger Dale, "Researching Education in a Globalising Era: Beyond Methodological Nationalism, Methodological Statism, Methodological Educationism and Spatial Fetishism", published by the Centre for Globalisation, Education and Societies, (Bristol: University of Bristol, 2008).
[42] A third approach would be Daniel Chernilo's call for revising "the thesis of social theory's immanent methodological nationalism" dominant among the transnationalist and cosmopolitan critiques, Daniel Chernilo, "Social Theory's Methodological Nationalism: Myth and Realit", European Journal of Social Theory 9, no. 1 (2006), 15..
[43] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and Beyond," 302.

transnationalism's being "a constant of modern life… rather than a recent offspring of globalization… a view that was captured by methodological nationalism."[44] Such a conclusion leads transnationalist scholars to expectedly call for unfolding the transnational forms of communication and interactions governing and equally withering the so-called epistemological 'national' condition. The social relations/world thought to be explained via a national methodology thus has commenced to be readdressed and reconsidered with a transnational perspective. Revised conclusions have been offered in several social sciences fields including migration studies, global ethnography or studies of nationalism yet with an intention to not posing constitutive impacts on the social world they are observing.

The second approach is the cosmopolitan approach that offers a broader research methodology and a novel paradigmatic ground to be embraced in alternating methodological nationalism. The cosmopolitan perspective accordingly suggests that the humanity is experiencing a cosmopolitan condition other than a national condition and that the dualities produced by methodological nationalism such as "the global and the local, the national and the international, us and them have dissolved and merged together in new forms" thus to better grasp the new condition both empirically and conceptually, "we need some kind of 'methodological cosmopolitanism'".[45] Having seen that the IR literature on transnational relations has long discovered and well documented the presence of transnational forms of interactions and that the cosmopolitan approach offers broader methodological challenges to the very core and national-assumptions-imposed dualities of the IR – such as the national and the international or the local and the global – it may be more suitable to embrace the cosmopolitan perspective and to examine the cosmopolitan condition's implications for researching IR, foreign policy, and transnational relations.

3. The *transnational* in the cosmopolitan condition

A pioneering figure in formulating cosmopolitanism as an empirical research methodology, Ulrich Beck argues that the humanity is experiencing an unintended cosmopolitan condition (other than a national condition) and the existing methodological nationalist approaches to social sciences fail explaining the realities of this new experience. The

[44] Wimmer and Schiller, "Methodological Nationalism and Beyond," 302.
[45] Ulrich Beck and Natan Sznaider, "Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda," The British Journal of Sociology 57, no. 1 (2006): 3.

cosmopolitan condition here refers to the enforced and unplanned changes in the everyday state-of-affairs of the humanity.[46] This new human condition, accordingly, evokes that novel realities have arisen (cosmopolitanization) as part of unintended consequences of global interconnectivity thus as "side effects of global trade or global threats such as climate change, terrorism or financial crises" – by which, for example, a person's life, body, sufferings and even the very "individual existence become part of another world, of foreign cultures, religions, histories and global interdependencies, without [a person's] realizing or expresingly wishing it"[47]. As involuntary experiences tearing down "the walls of national indifference" and overcoming "geographical distances" hence cognitively making everyone live "in a direct and universal proximity with everyone else"[48], cosmopolitan realities herald a state of affairs "mix[ing] the 'native' with the 'foreign'"[49], activating and connecting "actors across borders, who otherwise don't want to have anything to do with one another"[50], and eventually making "the old differentiations [and distinctions] between internal and external, national and international, [global and local] us and them"[51] lose validity and sharp contours[52]. Cosmopolitan realities consequently create everyday global awareness, cosmopolitan empathies, cosmopolitan solidarity, cosmopolitan loyalties and eventual cosmopolitan responsibilities.[53] Here cosmopolitanism is rejected to be "a lifestyle choice", but rather as a mostly tragic "involuntary condition"[54], for example, of the refugees and other displaced masses or of those globally experiencing a traumatic shock in front of their TVs due to the catastrophic events in the other side of the planet that they just watched on the screen. The cosmopolitan condition therefore represents a moment, for social sciences, when the national condition's "premises and boundaries" defining the

[46] Ulrich Beck, Cosmopolitan Vision (Cambridge: Polity Press, 2006), 2.
[47] Beck, Cosmopolitan Vision, 19.
[48]Ulrich Beck, "Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision", Constellations 16, no. 1 (2009): 11, 12.
[49] Ulrich Beck and Edgar Grande "Varieties of second modernity: the cosmopolitan turn in social and political theory and research", The British Journal of Sociology 61, no. 3 (2010): 417.
[50] Ulrich Beck, "The Cosmopolitan Condition: Why Methodological Nationalism Fails", Theory, Culture & Society 24, no. 7-8 (2007): 287.
[51] This is a state the otherness of the self and the otherness of the other is admitted. See Beck, Cosmopolitan Vision, 14.
[52] Beck, "The Cosmopolitan Condition," 287.
[53] Beck, Cosmopolitan Vision, 9.
[54] Beck and Grande, "Varieties of second modernity," 417.

"units of empirical research and theory" become dysfunctional[55]. We thus rather need a cosmopolitan methodology (methodological cosmopolitanism) presenting an alternative to the national outlook in grasping the novel cosmopolitan and the relevant transnational realities, empathies, solidarities, loyalties and responsibilities.

Beck discusses methodological cosmopolitanism with reference to three interlinked methodological choices; replacing social actor perspective with social scientist perspective, rejecting the imagined dualisms produced by the national condition, and embracing alternative units of research beyond dualism-informed levels of analysis formulations.

First of all, for scholarship to go beyond nationally defined transnational perspective thus to hold a methodological cosmopolitan outlook, an epistemological shift from social actor perspective to social-scientific observer perspective is required, as Beck suggested.[56] The former contributes to the reification and reproduction of national assumptions and realities produced by social actors, whilst the latter would help unfolding the social actors' efforts for redefining and restructuring the realities of the world they are living in.[57]

Secondly, methodological cosmopolitanism suggests not studying transnationality in the scope of or as a state in-between dualities, but yet rather as global domestic and domestic global domains of practice and thus research.[58] This is because the cosmopolitan condition "created new types of cosmopolitan political spaces which clearly transcend national boundaries and integrate national, inter-, trans- and supra-national actors, organizations, networks, institutions and norms"[59] and has integrated "different territorial levels, different types of actors and different kinds of activities".[60]

Enquiring about transnationality within the cosmopolitan condition, thirdly, requires defining actor constellations and territorial scope of political activities transnationally thus including various national and transnational

[55] Beck, "The Cosmopolitan Condition," 287.
[56] Beck and Sznaider "Unpacking Cosmopolitanism," 4.
[57] Ulrich Beck, "Beyond class and nation: reframing social inequalities in a globalizing World", The British Journal of Sociology 58, no. 4 (2007): 689.
[58] Beck and Sznaider "Unpacking Cosmopolitanism," 1.
[59] Edgar Grande, "Cosmopolitan political science," The British Journal of Sociology 57/1(2006): 106.
[60] Grande, "Cosmopolitan political science," 89.

actors (e.g. political parties, transnational organizations), processes (e.g. mobility, mobilization, memory, ethnicity, capitalism), structures (e.g. transnational policy regimes, global assemblages, world religions, transnational migrant networks, kin groups) and localities (e.g. border zones, global cities) into the analysis.[61] This represents the (forced) meeting of the local with the global and the reinvention of the global, the international, the transnational and the local as transnationally governed domains to be analysed with alternative level of analysis and unit of analysis formulations beyond nation-state and national dualisms.

Accordingly, as a challenge to treating the transnational level as a domain in between international level and national level, Beck proposed the 'global domestic politics' as the main unit of research, in the scope of which a meta-power game beyond national/international distinction is transnationally played, of which the transnational is explored both nationally, transnationally, trans-locally and globally, and to which national governments, national societies, supranational organizations, transnational civil society movements, and even global businesses participate in.[62]

Such a retreat has demonstrated the governing rule of the cosmopolitan condition, the transnationality, yet also made clear the "power of the local" in the cosmopolitan condition.[63]

This suggests that, confirming Robert Robertson's glocalization theory, globalization altered also the internal quality of the local. In the cosmopolitan condition, therefore, whilst the global could be investigated locally even by "by-passing the national,"[64] the national space is becoming "showcase of the global"[65], and concomitantly is "rediscovered as the internalized global", a process called by Beck as inner globalization or globalization from within[66]. This invokes, in tandem with the global

[61] Beck and Sznaider, "Unpacking Cosmopolitanism," 15; Beck and Grande, "Varieties of second modernity", 410-411.
[62] Beck and Sznaider, "Unpacking Cosmopolitanism," 15, 18; Beck and Grande, "Varieties of second modernity", 410-411.
[63] Ulrich Beck "Mobility and the Cosmopolitan Perspective," in Tracing mobilities: Towards a cosmopolitan perspective, ed. Weert Canzler, Vincent Kaufmann, and Sven Kesselring, (London: Ashgate Publishing, 2008), 34.
[64] Beck, "The Cosmopolitan Society and its Enemies," 23.
[65] Beck and Grande "Varieties of second modernity", 430.
[66] Beck, "Rooted Cosmopolitanism," 21.

domestic politics, a domestic global politics[67] – in the scope of which the global-local interactions with reference to transnational meta-power game or the rival initiatives/dynamics such as cosmopolitanization vs. anti-cosmopolitanization or globalization vs. anti-globalization in localities – could be observed. This is the juncture Beck suggested that

> This localization of the global, or of the non-national, in national territories, and of the national outside national territories, undermined a key duality running through many of the methods and conceptual frameworks prevalent in social sciences, that the national and the non-national are mutually exclusive.[68]

However, this retreat to the national – in which it is declared that the national/international and similar other dualities have dissolved thus "the national is no longer national, just as the international is no longer international"[69] – does not come to mean the end of nation-state. In the cosmopolitan condition the nation-state's function has also been transnationally redefined so that it gets treated "as a conceptual variable, whose significance must be empirically investigated."[70] Here, the 'national' or the nation-state becomes incorporated as a transnational locality/space and "as an empirical variable", with losing its "epistemological monopoly position as the unit of research".[71] For example, the national domain is still powerful as the global flows and mobilities are mostly initiated locally. Moreover, the national governments are influential in transnational regulations systems, such as on "climate change, internet regulation or the taxation of transnational enterprises".[72] Such a retreat to the locality and the national could eventually enable the foreign policy research to redefine its research agenda in the cosmopolitan condition.

[67] Piotr Sztompka, following Beck, interprets the domestic global politics as a transnational bridge between different "people, their groups, communities, political organizations, cultures, civilizations" that helps dealing with transnational concerns such as "energy policy, sustainable development, fighting global warming, war with terrorism". See Piotr Sztompka, "One Sociology or Many?", in The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions, ed. Sujata Patel (London: Sage Publications, 2010), 27.
[68] Beck, "The Cosmopolitan Society and its Enemies," 23.
[69] Beck and Sznaider, "Unpacking Cosmopolitanism," 3, 6.
[70] Beck and Grande, "Varieties of second modernity," 428; also see Grande, "Cosmopolitan political science," 105.
[71] Beck and Grande, "Varieties of second modernity," 428.
[72] Beck and Grande, "Varieties of second modernity," 430.

Nevertheless, along with the national, the cosmopolitan methodology also incorporated the international into the analysis and reinvented it as "a new space for understanding trans- or post-international relations" and a multitude of other "interconnections, not only between states but also between other actors on different levels of aggregation".[73] Here cosmopolitan perspective draws attention to the becoming dysfunctional of the sharply defined boundaries between nations, states, people, and even responsibilities in the conventional IR. This is because, as given above, "the global and the local, the national and the international, us and them have dissolved and merged together in new forms" and "the national is no longer national, just as the international is no longer international"[74]. This evokes a transition from nation-state focused international politics to a non-state-centred post-international or trans-international politics – coined also as global domestic politics, as stated above. Within the scope of global domestic politics the governments, international organizations, and civil society movements all "have to redistribute burdens and costs, redefine goals, find appropriate ways and means, forge coalitions and imagine futures for a common world, which results in deep-seated resistances and conflicts"[75]. This is the juncture, Beck proposed that

> The term 'international' must definitely not be struck from the vocabulary of politics and political theory. Relations between states remain centrally important, but they are no longer exclusive or monopolizable and, most importantly, they are changing their grammar. The coerced, unintended cosmopolitanization of international relations also follows the model of interference among side effects – of capital flows, flows of cultural symbols, global risks, terror attacks, migration flows, anti-globalization movements, ecological and economic crises. The units of 'international relations' – the fetish-concepts of 'state' and 'nation' – are being hollowed out because in …[cosmopolitan condition] national problems can no longer be solved on a national basis[76].

Cosmopolitan outlook therefore "initiates a grammatical change in the term international"; a change making international politics a "venue for trans-international policies" and a "post-international politics not centred on nation-states", in which the domestic, foreign, inter-state and sub-state

[73] Beck "Mobility and the Cosmopolitan Perspective," 30.
[74] Beck and Sznaider, "Unpacking Cosmopolitanism," 3, 6.
[75] Beck, Cosmopolitan Vision, 36-37.
[76] Beck, Cosmopolitan Vision, 37.

politics all mirror each-other.[77] This is a state of affairs leading to the emergence and constitution of new cosmopolitan political spaces and complex sovereignties[78] and to the redefinition of inter-state system of the national condition as a transnational setting[79]. The research agenda of the transnational relations – that retrospectively studied the "reciprocal effects between transnational relations and the interstate system"[80] with reference to the national condition's premises – should now discover that in the cosmopolitan condition the 'international system' has become a transnational structure and process, in which a global domestic politics takes place with the involvement of diverse transnational and national actors, structures, and processes.

The ways the global terrorism, the inter-state wars and the concomitant oppression against civilians during conflicts are dealt with constitute an important example for observing the functioning of this global domestic politics, hence of trans- or post-international relations. Accordingly, such developments have so far resulted in the civilians' being a direct target as a representation of a 'universal vulnerability', thus created a borderless responsibility for governments – and for transnational actors whose activities are "no longer defined by the nation-state and the international arenas established by it"[81] – to include "groups [outside of national borders] which have previously been excluded" into the domain of global transnational responsibilities thus to intervene in at the expense of violating sovereignty.[82] This brought about the transnational redistribution of sovereignty and the challenging of the national outlook's seeing the responsibility as "absolute within a border"[83] and equally absent outside such borders[84].

To sum up, the Beckian cosmopolitan approach suggests a change in the way the transnational phenomenon is addressed. Accordingly, the national condition's nationally defining the transnational experience has been replaced by a cosmopolitan redefinition of transnationality. Along with the

[77] Beck, Cosmopolitan Vision, 3 7.
[78] Grande, "Cosmopolitan political science," 94, 97.
[79] Beck, Cosmopolitan Vision, 38.
[80] Nye and Keohane, "An Introduction," 331.
[81] Grande, "Cosmopolitan political science," 89.
[82] Beck, "The Cosmopolitan Society and its Enemies," 20.
[83] Beck, "The Cosmopolitan Society and its Enemies," 20.
[84] Beck thus argues that "the cosmopolitan responsibility does not imply a general elimination of sovereignty, but rather its redistribution" see Ulrich Beck, "War is Peace: On Post-National War", Security Dialogue 36, no. 1 (2005): 14.

transnational, yet, the national and international have been transnationally redefined and incorporated into a transnational cosmopolitan analysis.

4. The quest for a transnational cosmopolitan *foreign* policy research

World politics has long been a subject of enquiry for the transnational relations scholarship and a special attention has accordingly been paid to the 'reciprocal effects between transnational relations and the interstate system'. Along with this, the scholarship has also widely elaborated the implications and consequences of the transnational phenomenon for foreign policy processes and how individual states deal with transnational actors, networks, and structures, vice versa.

Nevertheless, it should initially be expressed that foreign policy is a vocabulary of the national condition and is considered as the external policy of a nation-state overseen mostly by the government yet also participated in by interest groups and public opinion. It is based on the assumption that the world is divided into comparable national units and IR and foreign policy principally study the relationship among them.[85] In writing the foreign policy, while the community is imagined as the national one, the policies of a government are mostly attributed to the nation – through implying that the outwardly policies of governments are the manifestations of the personality, identity, and will of the nation living within the territorial borders of the relevant state – thus the nation and the state are identified in association to each other or even equated.[86] Eventually, scholars of foreign policy contribute to the reification, materialization, and naturalization of national and international realities and dualities manufactured by social actors.

In cosmopolitan condition's vocabulary, on the other hand, foreign policy, as a policy domain, becomes relevant concomitant to redefining the national and the international as transnational processes and spaces. It comes to be a practical manifestation of domestic global politics in the scope of which diverse yet territorially-identifiable actors, processes, structures and institutions of transnational kind participate in global domestic politics. By the same token**,** as a practice of domestic global politics, foreign policy comes also to be a collection of transnational local-

[85] Hüsrev Tabak, "Metodolojik Ulusçuluk ve Türkiye'de Dış Politika Çalışmaları (Methodological Nationalism and the Study of Foreign Policy in Turkey)," Uluslararası İlişkiler 13, no. 51 (2016): 21-39.
[86] Tabak, "Metodolojik Ulusçuluk".

global interactions shaping the local politics and of practices of transnational kind mirroring the global domestic politics within the locality. In other means, foreign policy, in the cosmopolitan condition, is a venue for trans-international policies in which the domestic, foreign, inter-state and sub-state politics all mirror each-other and function as complementary (yet not always affirmative).[87] Within this context, foreign policy (domestic global politics) involves both official and un-official (representative, discursive, behavioural) responses to the transnationality's and interconnectedness' manifestations in both everyday life and official processes in local/global context and within the global domestic politics.

Moreover, foreign policy in cosmopolitan context is also an intersubjective interaction and representation moulded by an ongoing dialectic between cosmopolitanization and its enemies thus between transnationality and national-based counter reflexes of political, cultural, economic, and societal kinds. In relation to this, domestic global politics comes forth as an instrument for observing the process of constructing, redefining and negating the relevant criteria for inclusion and exclusion – who/what to include to the domain of global responsibilities and why. At this juncture, it functions as a means to interpret and legitimate (or de-legitimate) borders of economic, cultural, political, legal or technological kind drawn for territorial fixation and exclusion/inclusion of also risks, fears, threats, etc.

In short, the domestic global politics redefines the foreign policy's functions in the cosmopolitan condition with reference to transnationality and prescribes a crucial role to it both in global domestic politics and in local transnational/global politics. This yet requires further empirical analysis and testing.

Conclusion

This paper raised a critique to the methodological nationalism's dominancy in the way the transnationality is studied within IR. It offered a Beckian cosmopolitan alternative for going beyond such a scholarly bias, by which the core units, levels, and structures of IR and foreign policy research are tried to be transnationally redefined and which a framework for a transnational cosmopolitan foreign policy research has been introduced.

[87] Beck, Cosmopolitan Vision, 37-38.

The paper made clear, among others, that in the scope of the cosmopolitan perspective (i) the assumptions of the national condition by which the IR and IR transnational research have been retrospectively built on have been dissolved, (ii) the transnational, other than the national, is the governing rule of the interactions of 'national' and 'international' kind, (iii) a transition from a nation-state focused international politics to a non-state centred post/trans-international politics is necessary therefore IR should be a venue for studying trans-international politics, (iv) the research agenda of the transnational relations is to discover that 'international system' is a transnational structure/process in which a global domestic politics take place, thus (v) the main unit of research of IR is the global domestic politics, participated in by diverse transnational actors that hold a global transnational responsibility and that are involved in the redistribution of sovereignty, and finally (vi) a domestic global politics framework would provide a ground for foreign policy research to re-evaluate its approaches to both local and global transnational politics.

References

Aljazeera, "Turkey targets critics of Operation Olive Branch," 13 February 2018.

Barnett, Michael and Kathryn Sikkink, "From International Relations to Global Society," in The Oxford Handbook of International Relations, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal, Oxford: Oxford University Press, 2010, 62-83.

BBC, "Turkey Kurds: Kobane protests leave 19 dead," 08 October 2014.

Beck, Ulrich and Natan Sznaider "Unpacking Cosmopolitanism for the Social Sciences: a research agenda," The British Journal of Sociology 57, no. 1 (2006), 1-23.

Beck, Ulrich and Edgar Grande "Varieties of second modernity: the cosmopolitan turn in social and political theory and research", The British Journal of Sociology, 61:3 (2010), 409-443.

Beck, Ulrich, "Beyond class and nation: reframing social inequalities in a globalizing World", The British Journal of Sociology 58, no. 4 (2007), 679-705.

Beck, Ulrich, "Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision", Constellations 16, no. 1 (2009), 3-22.

Beck, Ulrich, "Mobility and the Cosmopolitan Perspective," in Tracing mobilities: Towards a cosmopolitan perspective, ed. Weert Canzler, Vincent Kaufmann, and Sven Kesselring, London: Ashgate Publishing, 2008, 25-35.

Beck, Ulrich, "Rooted Cosmopolitanism: Emerging from a Rivalry of Distinctions" in Global America? The Cultural Consequences of Globalization, ed. Ulrich Beck, Natan Sznaider, and Rainer Winter, Liverpool: Liverpool University Press, 2003b, 15-29.

Beck, Ulrich, "The Cosmopolitan Condition: Why Methodological Nationalism Fails", Theory, Culture & Society 24, no. 7-8 (2007), 286-290.

Beck, Ulrich, "The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity," British Journal of Sociology 51, no. 1 (2000), 79-105.

Beck, Ulrich, "The Cosmopolitan Society and its Enemies," Theory, Culture & Society 19, no. 1-2 (2002), 17-44.

Beck, Ulrich, "Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent," Constellations 10, no. 4 (2003a), 453-468.

Beck, Ulrich, "War is Peace: On Post-National War", Security Dialogue 36, no. 1 (2005), 5-26.

Beck, Ulrich, Cosmopolitan Vision, Cambridge: Polity Press, 2006.

Chernilo, Daniel, "Social Theory's Methodological Nationalism: Myth and Reality", European Journal of Social Theory 9, no. 1 (2006), 5-22.

Chernilo, Daniel, "The Critique of Methodological Nationalism: Theory and History," Thesis Eleven 106, no. 1 (2011), 98-117.

Gilpin, Robert, "The political economy of the multinational corporation: three contrasting perspectives," American Political Science Review 70, no. 1 (1976): 184-191

Gilpin, Robert, "The politics of transnational economic relations," International Organization, 25, no. 3 (1971): 398-419

Grande, Edgar, "Cosmopolitan political science," The British Journal of Sociology 57, no. 1 (2006), 87-111.

Haas, Peter, "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination," International Organization 46, no. 1 (1992), 1-35.

Hellmann, Gunther, "Methodological Transnationalism–Europe's Offering to Global IR?," European Review of International Studies 1, no. 1 (2014), 25-37.

Hurriyet Daily News, "Turkish opposition CHP delegation visits al-Assad," 07 March 2013.

Kasapoğlu, Can and Sinan Ülgen, Turkey's Operation Olive Branch Enters a New Phase, 05 March 2018, EDAM Analysis.

Keck, Margaret and Kathryn Sikkink, Activists beyond Borders Advocacy Networks in International Politics, Ithaca: Cornell University Press, 1998.

Lake, David, "The State and International Relations," in The Oxford Handbook of International Relations, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal, Oxford: Oxford University Press, 2010, 41-61.

Nye, Joseph and Robert Keohane, "Transnational Relations and World Politics: An Introduction," International Organization 25, no. 3 (1971a), 329-349.

Nye, Joseph and Robert Keohane, Transnational Relations and World Politics: A Conclusion, International Organization 25, no. 3 (1971b), 721-748.

Price, Richard, "Transnational Civil Society and Advocacy in World Politics", World Politics, 55 (2003), 579-606.

Reuters, "Russia hosts pro-Kurdish Turkish politician who condemns Ankara," 23 December 2015

Risse, Thomas, "Transnational Actors and World Politics", in Handbook of International Relations, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth Simmons, 2nd Edition, Sage, London, 2013.

Risse, Thomas, Stephen C. Ropp, and Kathryn Sikkink, The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Risse-Kappen, Thomas, "Bringing transnational relations back in: introduction", in Bringing transnational relations back in: Non-state actors, domestic structures and international institutions, ed. Thomas Risse-Kappen, Cambridge: Cambridge University Press, 1995a, 3-36.

Risse-Kappen, Thomas, "Structures of governance and transnational relations: what have we learned?," in Bringing transnational relations back in: Non-state actors, domestic structures and international institutions, ed. Thomas Risse-Kappen (Cambridge: Cambridge University Press, 1995b), 280-313.

Robertson, Susan L. and Roger Dale, "Researching Education in a Globalising Era: Beyond Methodological Nationalism, Methodological Statism, Methodological Educationism and Spatial Fetishism", published by the Centre for Globalisation, Education and Societies, Bristol: University of Bristol, 2008.

Robinson, William, "Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies," Sociological Forum 13, no. 4 (1998), 561-594.

Svoboda, Eva and Sara Pantuliano, "International and local/diaspora actors in the Syria response: A diverging set of systems?," Humanitarian Policy Group Working Paper, March 2015.

Sztompka, Piotr, "One Sociology or Many?," in The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions, ed. Sujata Patel, London: Sage Publications, 2010, 21-28.

Tabak, Hüsrev, "Metodolojik Ulusçuluk ve Türkiye'de Dış Politika Çalışmaları (Methodological Nationalism and the Study of Foreign Policy in Turkey)", Uluslararası İlişkiler 13, no. 51 (2016), 21-39.

Tabak, Hüsrev, "Broadening the Nongovernmental Humanitarian Mission: The IHH and Mediation", Insight Turkey 17, no. 3 (2015): 193-215.

Tarrow, Sidney, "Transnational Politics: Contention and Institutions in International Politics," Annual Review of Political Science 4 (2001), 1-20.

Teschke, Benno, "Marxism," in The Oxford Handbook of International Relations, ed. Christian Reus-Smit and Duncan Snidal, Oxford: Oxford University Press, 2010, 163-187.

The Guardian, "Turkey to allow Kurdish peshmerga across its territory to fight in Kobani," 20 October 2014.

Yeşiltaş, Murat, Neighboring a Civil War: Turkey's Border Security with Syria, SETA Analysis No: 17.

Yeşiltaş, Murat, Merve Seren, Necdet Özçelik, Operation Euphrates Shield: Implementation and Lessons Learned, SETA Report, 2017.

Wimmer, Andreas and Nina Glick Schiller "Methodological Nationalism and beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences," Global Networks 2, no. 4 (2002), 301–334.

World Bank Group, The Toll of War: The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria, The World Bank, 2017.

World Bank Group, Turkey's Response to the Syrian Refugee Crisis and the Road Ahead, The World Bank, 2015.

DO PARTIES KEEP THEIR PROMISES? TESTING PLEDGE FULLFILMENT IN A NON-INSTITUTIONALIZED PARTY SYSTEM

Alper T. BULUT*

Abstract

The link between what parties promise during campaigns and what governments deliver afterwards is crucial in terms of the democratic theory. Previous research on the "program to policy linkage" finds that there are higher levels of pledge fulfillment than suggested by the conventional wisdom. However, all of these studies have been conducted in developed western countries which have programmatic parties. In this article we test pledge fulfillment in a weakly institutionalized setting: Turkey. The results show that Turkish parties can indeed make programmatic pledges and deliver their promises when they come to power.

Keywords: Party System, Election, Turkish Politics

Introduction

An extant literature examines the responsiveness of the government parties to their election promises and finds a significant amount of pledge fulfillment. However, all of these studies are conducted for established democracies such as UK, Netherlands and Ireland which have institutionalized party systems and programmatic parties. Whether these findings travel to transitional democracies is still unknown. Non-established democracies might show different patterns in pledge fulfillment for a number of reasons: First, party leaders may be less programmatic in the sense of having a coherent set of beliefs and a specific agenda based on those beliefs. Second, in these systems ownership of issues is less identifiable which increases the level of issue competition.

This article contributes to the literature by testing pledge fulfillment in a transitional democracy: Turkey. Aside from the lack of a fully institutionalized party system and having a dominantly Muslim population, Turkey has other aspects which make her an interesting case. Firstly, unlike western democracies, the principle dimension of competition is religious/secular divide. Secondly, studies (Aydogan & Slapin, 2013) show

* Assistant Professor, Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, alptlg@gmail.com

that ideology in Turkish politics is reversed, with the center-left CHP using more populist right-wing rhetoric, and vice versa.

Using an original dataset, this paper analyzes the fulfillment of pledges contained in the electoral manifestoes of the two main Turkish parties, AKP (the governing party) and CHP (the major opposition party) between the period of 2002 and 2007. The findings of the empirical analysis show that Turkish parties deliver most of their electoral pledges. These results have broad implications for the study of party politics in non-institutionalized countries as well as for Turkish politics.

1. Background

The program to policy linkage is of central importance to democratic theory. According to the mandate theory of democracy, a strong linkage between parties' election pledges and subsequent actions of the elected officials is necessary for a well-functioning democracy. The Downsian theory of democracy (Downs 1957) can be said to form the basis of the mandate theory. In the Downsian model, politicians are motivated by material benefits of holding office and therefore are office seekers. Voters, on the other hand, assess the governments by their performance in office. In this regard, parties tend to formulate policies that will help them win the votes and adjust their positions according to the voters' ideal point. If the policy stances of the parties and the voters are presented in an ideological continuum, voters will vote for the party that has the closest policy preferences. Parties have to enact the policies which they offered in the last election since voters' evaluation of party performance does not only depend on its present policies, but also on the enactment of its previous policy commitments (Mansergh and Thomson, 2007). Yet another strand of the literature argues that parties do not shift positions on issues. Instead, they compete by selectively emphasizing or deemphasizing certain issue dimensions. This approach is known as the "issue ownership" theory. The issue ownership approach has long been evaluated in the literature. According to Robertson (1976) party competition is focused on selective emphasis rather than direct confrontation. This argument had later been further developed by Budge and Farlie (1983) and Petrocik (1996). The logic behind this approach is that parties try to draw attention to issues they find advantageous instead of taking opposite parts on every issue. This theory of party competition forms the ground of the "comparative party manifesto" dataset, which measures the issue emphasis of different political

parties by coding party manifestos from a large number of countries (Budge et al. 2001; Klingemann et al. 1994, 2006).

Examining the relationships between different parties' pledges is important to understand their role in party competition. In order for voters to be able to distinguish parties and make meaningful choices among parties, parties must offer distinct policy stances. This can be in two different forms: parties' pledges may directly contradict each other. For example one party might propose to increase funds for education programs while the other might propose to cut the funds. The other alternative is to selectively emphasize issues. Pledges made by different parties might refer to specific issues without directly supporting or contradicting each other. In other words, instead of talking to each other, parties may choose to talk past each other. Previous research finds strong evidence in terms of selective emphasis. However, these studies heavily focus on developed Western nations where programmatic parties with issue reputations are common. In transitional countries, on the other hand, weak party institutionalization is the norm and clientelistic linkage strategies are dominant. In these party systems voters lack the resources to assess performance and parties lack the ability to establish a record which will enable them to own issues (Sagarsazu, 2010, p. 2). Therefore it is plausible to expect less issue ownership and selective emphasis and more direct competition over issues.

To sum up, the issue congruence between the parties and the voters can be achieved through party mandate model which requires parties to fulfill their electoral mandate. Parties have to keep up to their promises that they made in the electoral arena since strong linkage between election pledges and the actions of the elected officials is considered as a key component of a well-functioning democracy (Mansergh and Thomson, 2007). The literature on pledge fulfilment concludes that there is a higher level of congruence between election promises and subsequent government actions than commonly believed (Thomson, 2011). Pledge fulfillment seems to be pretty high which means parties kept most of their promises.

The first systematic study of pledge fulfilment focused on the United States (Pomper 1968; Pomper and Lederman 1980). Pomper and Lederman (1982) found that 79% percent of the electoral pledges (from 1944 to 1979) were fulfilled by the winning party. Based on this finding the authors suggested that this was a higher rate of fulfillment than expected (1980, 157). Rallings (1987) found that more than 70% of the electoral pledges were fulfilled by the governing parties both in the United States and in Canada.

More recent strand of the literature extended the study of the election pledges to other countries and more recent periods. These countries included the United States (Royed 1996), the United Kingdom (Rallings 1987; Royed 1996), Greece (Kalogeropoulou 1989), the Netherlands (Thomson 2001), Ireland (Mansergh 2005), Spain (Artes and Bustos 2007; Artes 2013), and Sweden (Naurin 2011). In general these studies concluded that 50 to 80 percent of the party pledges were fulfilled at least partially.

Research also shows that pledges made by parties that enter the opposition after the elections also have a chance of being enacted. According to Royed (1996), after the 1980 and 1984 presidential elections, 49% of the democratic pledges were at least partially fulfilled. In other countries such as Netherlands and Ireland a substantial amount of the opposition pledges are acted upon (Mansergh & Thomson, 2007). Recent evidence also concludes that in Ireland, 45 percent of the opposition parties' election pledges were at least partially acted upon (Mansergh 2005). For better illustration and comparison several studies are presented in Table 1.

Table 1: Studies on Fulfillment of Election Pledges

Authors	Country	Main Findings	Type of Party Linkage Strategy (Kitschelt and Singer 2011)
Rallings (1987)	UK and Canada	Both Canadian and British parties fulfilled over 70% of the pledges	Programmatic
Kalogeropoulou (1989)	Greece	*PASOK clearly promised important reforms in 1981 and to a considerable extent implemented them.	Intermediate Programmatism
Royed (1996)	US and UK	* Both direct agreement and direct disagreement are relatively infrequent occurrences in the two countries *Conservatives fulfilled 80% of their pledges *Republicans fulfilled 61% of their pledges	Programmatic
Royed and Borrelli (1997)	US	*The vast majority of pledges neither directly conflict nor directly agree * Both parties fulfilled well over half of their respective 1976 and 1988 pledges	Programmatic
Thomson(2001)	Netherlands	*61 percent of the election	Programmatic

		pledges were fulfilled.	
Costello and Thomson (2008)	Ireland	*Most of the pledges made by each of the parties did not relate directly to a pledge made by any of the other parties. *Between the period of 2002–2007, on average 70% of parties' pledges at least partially fulfilled	Intermediate Programmatism[1]
Artes (2013)	Spain	*Pledge fulfilment of the governing parties is above 70 percent	Intermediate Programmatism

These findings are surprising considering the relatively high rate of pledge fulfilment of the opposition parties. Several explanations can be offered to reveal the underlying mechanism at work. First parties do not locate themselves on opposite sides for every issue. In fact, on most issues voters expect parties to do the same thing. To illustrate, almost every voter wants a strong economy, low inflation, a secure environment. These issues are termed as "valence issues" by Stokes (1963). For valence issues parties do not differ in terms of the goal to be reached, rather they differ in terms of the policy to reach the goal. For example to reduce crime some parties offer to increase the number of police officers whereas others offer social and educational programs to reduce poverty and increase the level of education which will finally reduce crime.

Another explanation can be based on the "issue uptake" theory. Parties engage in strategic uptake because they believe it will bring them electoral success. Since opposition parties focus their campaigns on the incumbent government's weaknesses, their choice of campaign themes provides the winning parties information about the issues which they might have previously neglected. In this regard, parties take up these salient issues brought by the opposition and make them a part of their agendas. This way, they can remedy their weaknesses. By taking into account the opposition's campaign as a warning mechanism, governing parties legislate on possible vulnerable issues. By strengthening their records in the office, the governing parties are preparing themselves against the possible attacks in the next election (Sulkin 2005)

[2] Defined as "Moderate levels of clientelist exchange and programmatic clarity, with neither to full effect" (Kitschelt and Singer 2011, 8)

To sum up, the best legislative strategy for the parties aiming re-election is to use their time inside the legislature to not only to build on their strength but also fix their weaknesses. Issue uptake helps the winning parties to do the latter. If a party does not take action on issues brought by the opposing party in the previous campaign, then it will be vulnerable in the next election. Uptake prevents this by giving parties a record to defend themselves (Sulkin 2005).

As illustrated in Table 1, almost all of these studies were conducted in countries that have programmatic parties. This study aims to understand whether these findings travel to weakly institutionalized party systems with less programmatic parties, therefore we focus on Turkey.

2. Turkish Politics and Party System

The emergence and evolution of the Turkish party system had been quite different than the Western European experience. Turkey had its first free elections,-with multiple parties-, in 1950. Until then the country was ruled by a single party government.

The decision to initiate a fair election with multiple parties opened the way for the formation of the Democratic Party (DP) which was founded by a faction split from the ruling Republican People's Party (CHP). In other words, the democratization of Turkish party politics began with the willingness of an authoritarian leader to "democratize". In West Europe, on the other hand, the formation of the party system was gradual and parties had emerged predictably along the cultural cleavages.

In Turkey this transition was sudden and unpredictable. Since the Turkish party system was formed before any large scale industrialization, Turkish parties did not form on the basis of the socio-economic cleavages (labor versus employers, agriculture versus industry). However the center-periphery cleavage which has its roots in the last century of the Ottoman Empire has provided the best explanation to the Turkish party competition (Sayari 2008). Within this framework, the authoritarian (CHP) managed to secure the votes in the center from the political/economic/military elites as well as the urban population. DP, on the other hand largely relied on the peasant electorate which had grievances against the center. Combining this strategy with clientelism brought clear success to the DP. DP's success was partly supported by the lack of communication between CHP and the rural population. Ruling the country for 27 years CHP hardly established any connection with the rural population and had little to no information about

their problems and demands. Instead, the party tried to secure votes through politicization of the current clientelistic ties using kinship based local communities.

The democratic process in Turkey has been interrupted a couple of times by military interventions and party closings by the Supreme Court. The first military coup was conducted in 1960 and it resulted with the banning of the DP and execution of its leader and Prime Minister Adnan Menderes. The second military intervention (1971) was in the form of military memorandum which led to the resignation of the prime minister and formation of a government of technocrats. In 1980 the military conducted another coup and banned all political parties. The Council of National Security (formed by military generals) ruled the country for two years and allowed the free elections in 1982. The ban on the political parties was lifted in 1987 which paved the way for democratic politics again. The last military intervention took place in 1997. This intervention was in the form of a soft coup d'état where the military forced the government to comply with its policies and encouraged some of the coalition MPs to resign and form a new government with opposition parties. After the new government was formed, the Supreme Court banned the Welfare Party, charging it with having an Islamist agenda.

To sum up, despite the relatively long historical record of multi-party democratic elections, the institutionalization of the Turkish party system has been hindered by several regime breakdowns (Sayari, 2008). According to Sayari (2008, 401) the major indicators of instability and weak institutionalization of the Turkish party system includes high rates of electoral volatility, which are pretty high compared to West European democracies, the periodic disappearance of the major parties from the political arena and their replacement by new ones, the large number of party switching among the members of the parliament, and the frequent changes in the party names and labels.

Several other studies also underline the clientelistic nature of the party competition in Turkey. In a global dataset measuring the clientelistic and programmatic efforts of parties, Turkey is ranked among the countries which show "strong clientelistic efforts (Kitschelt, 2011, 31). In another study, taking into account the strategy profile used by the largest party Kitscheld and Singer (2011), define AKP (the largest party of Turkey) as clientelistic. Same study, however, defines one of the opposition parties as

"Do everything party" which refers to parties who mix clientelistic, programmatic and charismatic linkage strategies.

Based on the qualitative case studies and quantitative cross sectional studies, it is safe to argue that Turkey has a weakly institutionalized party system with parties that tend to employ clientelistic linkage strategies. Recent years however, witnessed a stabilization and change in Turkish politics. Same party (AKP) has been ruling the country for almost 11 years and same parties entered the parliament in the last two elections. Therefore, while it is agreed that Turkish party system is weakly institutionalized, there are signs which indicate that Turkish parties might be moving towards institutionalization with the ability to appeal voters with consistent programmatic messages.

2.1. The 2002 Turkish National Elections

Turkish electoral system is based on closed list proportional representation according to the D'Hondt method. There is a national electoral threshold of %10 which prevents parties with less than 10 percent vote share to enter the parliament. Parties have full authority in the candidate selection process. A close look to the results of the 2002 elections and comparing it to those of 1999 election reveals the high level of volatility in the Turkish politics. On average, over more than fifty years of competitive multi-party elections, nearly 23% of the electorate changes its preferences from one party to another in each election (Carkoglu, 2002). In the early 1980s, this high volatility could be attributed to the authoritarian interventions and a changing menu of parties facing the electorate due to the closing and merging of different parties. However, from 1990s to 2002 the state of the economy has been the main determinant of the electoral success of Turkish parties. The 2002 election was unique in the sense that it followed the biggest financial crises that the country faced in 2001. Ten main parties competed in the election. The three parties which formed the coalition government and ruled the country from 1999 to 2002 suffered from great losses. Their total vote share went down from ~%52 to ~%16 and none of them entered the parliament. Table 2 illustrates the results of the 2002 election.

Table 2: The Results of the 2002 Elections

Party	Vote Share 1999	Vote Share 2002	Number of Seats
Justice and Development Party (AKP)	-	%34,28	363
Republican People's Party (CHP)	%8.71	%19,38	178
True Path Party (DYP)	%12.01	%9,54	0
Nationalist Movement Party (MHP)	%17.98	%8,35	0
Young Party (GP)	-	%7,24	0
People's Democracy Party (DEHAP)	%4.75	%6,21	0
Motherland Party (ANAP)	%13.22	%5,13	0
Felicity Party (SP)	%15.41	%2,49	0
Democratic Left Party (DSP)	%22.19	%1,21	0
Grand Unity Party (BBP)	%1.46	%1,02	0

Source: Supreme Electoral Council

The two winners of the 2002 elections were the center right Justice and Development Party (AKP) and the center Left Republican People's Party (CHP). AKP was formed by a group of politicians who split from the religiously based Virtue Party (FP). CHP, on the other hand, is the oldest political party in Turkey. AKP's overwhelming success was a complete surprise to many people as the party was formed only a year before the election. The great economic crisis in 2001 was definitely the driving force behind the party's electoral success. In addition, the 10 percent threshold

facilitated the victory as the party got an enormously disproportionate amount (363) of the seats with 34 percent of the votes. CHP also got 178 seats with 19 percent of the votes.

The period between 2002 and 2007 has been seen as a period of recovery from the economic crisis. Many have viewed this era as a time of economic success (Grigoriadis & Kamaras 2008) and close relations with the European Union (EU). Turkish economy had steadily grown and it began the negotiation process for full membership to EU.

3. Methods

From the methodological point of view this article uses the techniques described in Royed (1996) and Thomson (2001). Royed (1996, p. 79) defines electoral pledge as follows:

" …'real' pledges are defined as a commitment to carry out some action or produce some outcome, where an objective estimation can be made as to whether or not the action was indeed taken or the outcome produced. If a party seems to commit to some sort of change, and one could equally strongly argue that it was carried out, and that it was not, then the 'pledge' is considered too vague or value-laden to be considered a 'real' pledge. Instead, it is considered primarily a rhetorical statement. Examples are given below. The process for isolating such real 'pledges' from other sentences was the following: first, every sentence in the platforms and manifestos which seemed to be making some sort of pledge was marked. Secondly, these initial choices were re-examined and coded according to the scheme below and final 'pledges' were thus chosen. A potential 'pledge' generally has two clauses: (1) a phrase indicating commitment/support: we will/we support/we oppose/we will work for, etc. (2) the action or policy for which commitment is indicated. The first clause can indicate either a 'firm' commitment (we will) or a 'soft' commitment ('we support', or 'softer' still, 'we must, we should'). The decision was made to treat both 'hard' and 'soft' commitments as potential pledges, with the action or outcome being proposed (in the second clause) being the final determinant.

Based on this definition, vague sentences such as "it is important to support farmers through a better agricultural policy" is not considered as a pledge whereas "we will reduce the inflation rate to single digits" is considered a pledge. A total of 402 pledges satisfy the above definition. The AKP made 262 pledges whereas the CHP made 140 pledges.

All of the pledges in manifestos are coded according to the common coding scheme of the Comparative Agendas Project (CAP). CAP extends the original Policy Agendas Project topic system, developed for the United States, to other nations. The project classifies events (such as bills, parliamentary questions, executive speeches, media stories) for topic, makes it possible to study the frequency of such events and enables detailed examination particular events. The coding system is consisted of 19 major topics and over 200 subtopics. Extensive and detailed coding enables reliably compare issue attention, across different decision-making venues and between nations.[88] Below are the main issues topics of the CAP:

Table 3: Main Topics of the Comparative Agendas Project

1. Macroeconomics

2. Civil rights

3. Health

4. Agriculture

5. Labor

6. Education

7. Environment

8. Energy

9. Immigration

10. Transportation

12. Internal affairs and justice

13. Social policy

14. Housing

15. Commerce and industrial policy

[88] For more information see: http://www.comparativeagendas.info/

16. Defense

17. Science and technology

18. Foreign trade

19. International affairs

20. Government and public administration

21. Public lands and water management

23. Culture

The degree of fulfillment was evaluated using various sources such as: legislative record of the Government and the Parliament, the internet, each party's latter manifestoes and annual reports, specialized books and journals.

Based on the findings of the previous literature we hypothesize the following:

H1: Turkish parties will fulfill a significant amount of the pledges delivered during elections.

H2: Government parties will fulfill more pledges than the opposition parties

H3: Parties will make significantly more pledges on the issue of economy and the distribution among other issues will be even.

4. Results

Table 4 and Table 5 show the distribution of the pledges among different areas. Unlike the findings of the previous literature there is no pattern of issue ownership. Artes (2013) for example finds that the left wing Socialist Party (PSOE) made significantly more pledges (30 percent) on the issue of labor market compared to the right wing Popular Party (2 percent). Our results on the other hand show that parties give the utmost importance to the issue of economy whereas pledges related to other areas are distributed rather evenly.

This finding confirms hypothesis 3 which argues that pledges will be distributed evenly across issues since no party has clear ownership of issues. For instance the center left CHP devoted 13 percent of its pledges to Labor issues whereas the center right AKP devoted 5 percent of its pledges to the issue. Similarly, AKP devoted 7 percent of its pledges to the issue of internal affairs and justice whereas CHP devoted 3 percent. As mentioned earlier, these findings suggest that Turkish parties have not yet created a track record to claim ownership of issues as in the developed countries.

Table 4: Election Pledges by Field-AKP

TOPIC	NUMBER OF PLEDGES	PERCENTAGE
Macroeconomics	55	21
Civil rights	11	4
Health	13	5
Agriculture	21	8
Labor	4	2
Education	14	5
Environment	3	1
Energy	9	3
Transportation	14	5
Internal affairs and justice	19	7
Social policy	9	3
Commerce and industrial policy	18	7
Foreign trade	15	6
International affairs	10	4
Government and public administration	41	16
Public lands and water management	3	1
Other	3	1
Total	**262**	**100**

Table 5: Election Pledges by Field-CHP

TOPIC	NUMBER OF PLEDGES	PERCENTAGE
Macroeconomics	50	35
Civil rights	4	3
Health	10	7
Agriculture	14	10
Labor	14	10
Education	18	13
Environment	2	1
Energy	1	1
Transportation	7	5
Internal affairs and justice	5	3
Social policy	9	6
Housing	1	1
Commerce and industrial policy	23	16
Science and technology	5	3
Foreign Trade	5	3
International Affairs	9	6
Government and public administration	15	10
Culture	2	1
Other	0	0
Total	**144**	**100**

Below figures illustrate the fulfillment levels of the electoral pledges. The results clearly indicate that Turkish parties are able to deliver programmatic pledges and fulfil them. The governing AKP fulfilled 71% percent of its electoral pledges whereas the opposition party CHP fulfilled 42 percent of its pledges. These figures are quite similar to those illustrated in Table 1. These findings confirm hypothesis 1 and 2 which postulated that (1) the fulfillment rates will be similar to the ones found in previous studies and the government party will fulfill more pledges.

Figure 1: Pledge Fulfillment of Justice and Development Party (AKP)

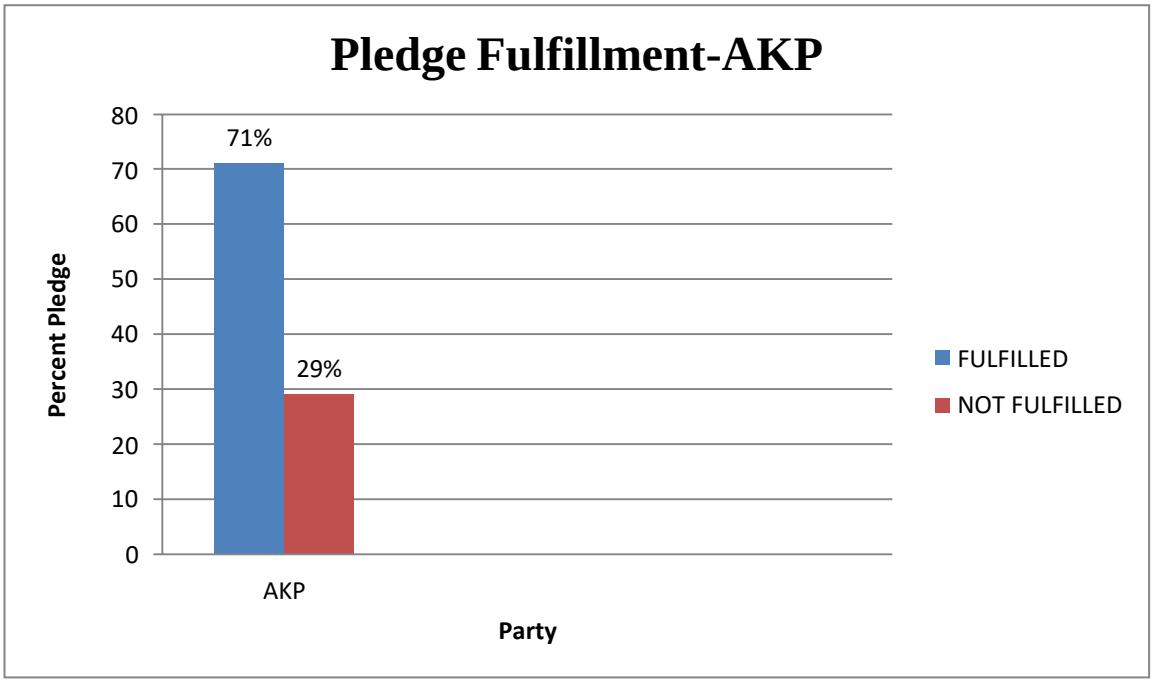

Figure 2: Pledge Fulfillment of Republican People's Party (CHP)

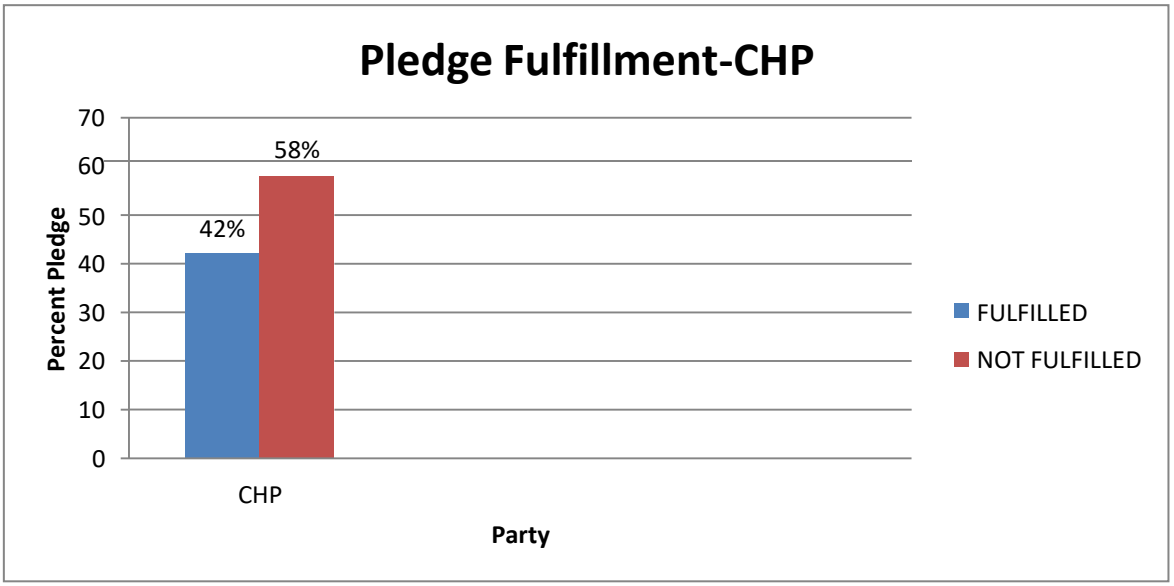

Conclusion

This study extended the scope of the pledge studies by focusing on a weakly institutionalized party system. Research on pledge fulfillment has been confined to a limited number of countries which share similar attributes such as highly institutionalized party systems and programmatic parties. So far, research that focus on weakly institutionalized party systems have been scarce. This article aimed to take the first step to study pledge fulfillment in a different setting and shed some light to the findings of the current literature on pledge fulfillment and programmatic parties.

The results of this article offer new insights to the study of election pledges. First, although a vast literature considers Turkish party system as weakly institutionalized and Turkish parties as "clientelistic", the results of this article suggest that there might be a trend towards institutionalization. This article does not claim that Turkish parties are programmatic and party system is institutionalized as it studies a very limited time period. However, it is safe to conclude that Turkish parties are able to make tangible programmatic pledges and deliver them once they come to power. The results also suggest that a significant amount of the opposition pledges are acted upon.

This study has made several contributions to the literature. First, it uses a novel dataset that has been collected and content coded according to a common Comparative coding protocol. Doing that, it not only provides institutional data on a developing country, but also ensures comparability of the findings with the current literature.

Second, it travels beyond institutionalized Western party systems where programmatic parties are the norm. In this context, this study offers a different angle to study party institutionalization and programmatic appeals of the parties. Studies so far, used expert surveys to determine the level of party programmaticism as well as clientelism. Looking at the level of identifiable programmatic electoral pledges offers a complementary method to study programmatic and clientelistic parties.

Future research should focus on extending the time period under study. Especially including a period of coalition governments should be useful to disclose the different mechanisms that might be at work during coalition governments. This will add variance to the empirical study and enable to see whether there is a tendency towards institutionalization and more programmatic parties in Turkish party system. Also a more fine-tuned

classification of the pledges is needed as it might help to disclose new cleavages. For example, distinguishing between pledges that offer tax cuts versus more taxation might be useful to uncover the dynamics of left-right party competition. Nevertheless this study represents the first step towards these goals.

References

Artés, Joaquín (2013). "Do Spanish Politicians Keep their Promises?", Party Politics, forthcoming.

Borrelli, S. A. and T. J. Royed (1995). "Government 'Strength' and Budget Deficits in Advanced Democracies". European Journal of Political Research.

Budge, I., H.D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara, and E. Tanenbaum (2001). Mapping Policy Preferences Estimates for Parties, Electors, and Governments, 1945- 1998, Oxford University Press.

Carkoglu, A. (2002), "Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning?" Middle East Review of International Affairs, Vol. 6, No. 4 (December 2002)

Costello, Rory and Robert Thomson (2008). "Election Pledges and their Enactment in Coalition Governments: A Comparative Analysis of Ireland", Journal of Elections, Public Opinion and Policy, 18 (3): 239-56..

Downs, Anthony (1957). An Economic Theory of Democracy, New York: Harper.

Inaki Sagarzazu (2010). Weak Party Institutionalization and Dynamics of Political Dialogue, Doctoral Dissertation.

Kalogeropoulou, Efthalia (1989). "Election Promises and Government Performance in Greece: PASOK's Fulfillment of Its 1981 Election Pledges", European Journal of Political Research, 17: 289–311.

Kitschelt, Herbert (2011). "Do Institutions Matter for Parties' Electoral Linkage Strategies?", Paper presented at the American Political Science Association annual meeting, Seattle.

Kitschelt, Herbert (2012). "The Development Hypothesis in the Comparative Analysis of Linkage Profiles. Power and Limitations: The Need for a Political Economy Perspective", 2012 IDEA Project Report.

Kitschelt, Herbert and Matthew Singer (2011). "'Do Everything' (DoE) Parties: When Can Politicians Combine Clientelistic and Programmatic Appeals?", Working Paper.

Klingemann, Hans-Dieter, Andrea Volkens, Judith Bara, Ian Budge, and Michael McDonald (2006). Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors and Governments in Central and Eastern Europe, European Union and OECD, 1990–2003, Oxford: Oxford University Press.

Klingemann, Hans-Dieter, Richard I. Hofferbert, and Ian Budge (1994). Parties, Policies and Democracy, Boulder, CO: Westview Press.

Mansergh, Lucy E.(2005). Do Parties Make a Difference? The Case of Governments in Ireland, 1977–1997. PhD Dissertation, Trinity College Dublin

Mansbergh L. and Robert Thomson (2007) "Election Pledges, Party Competition, and Policymaking", Comparative Politics, Vol. 39, No. 3 (Apr., 2007), pp. 311-329.

Naurin, E. (2011). Promising Democracy: Parties, Citizens and Election Promises. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Petrocik, J. R. (1996). "Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study", American Journal of Political Science, 40(3), 825-850.

Pomper, G. M. (1968). Elections in America: Control and Influence in Democratic Politics. New York: Dodd, Mead and Company.

Pomper G. M., Susan S. Lederman. 1980. Elections in America: Control and Influence in Democratic Politics, 2nd ed. New York: Longman

Rallings, Colin (1987). "The Influence of Election Programs: Britain and Canada 1945–1979", In Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analysis of Post-War Election Programs in Nineteen Democracies, eds. Ian Budge, David Robertson, and Derek Hearl, Cambridge: Cambridge University Press, 1–15.

Robertson, D. (1976). A Theory of Party Competition, London:Wiley.

Royed, Terry J. (1996). "Testing the Mandate Model in Britain and the United States: Evidence from the Reagan and Thatcher Eras", British Journal of Political Science, 26: 45–80.

Sayari, S. (2008). "Non-Electoral Sources of Party System Change in Turkey", In Yacıcı, S., Gözler, K., Keyman, E. F., Göztepe, E., & Özbudun, E. (Eds.), Essays in Honor of Ergun Özbudun, (pp. 399-417). Istanbul: Yetkin Yayınları.

Stokes,D. E. (1963) 'Spatial Models of Party Competition', The American Political Science Review, 57 (2), 368–77

Sulkin, T. (2005). Issue Politics in Congress, New York: Cambridge University Press.

KARADENİZ'DE BÖLGESEL BÜTÜNLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ETKİSİ

Eda KUŞKU SÖNMEZ*

Özet

Karadeniz Bölgesi'ni hedefleyen kurumsallaşmış çok taraflı işbirliği yapılarının sayısı yıllar içerisinde artmış ve bölge ülkelerinin bu yapılara üyelik biçimlerinin Karadeniz'deki dengeler üzerine yaptığı etkinin değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu çalışma öncelikle, Karadeniz'de bölgesel işbirliğine yönelik alternatif yapıları ve bölge ülkelerinin bu yapılardaki rolleri, ilgi ve değerlendirmelerini analiz edecektir. Karadeniz ülkeleri, Avrupa Birliği (AB) ile ilişki biçimleri bakımından da oldukça farklılaşmış durumdadır. AB, bazı bölge ülkelerini genişleme politikası kapsamında değerlendirirken, diğer ülke grubu ile ilişkilerini kurumsallaştırmak için Komşuluk Politikası kapsamında geliştirdiği çeşitli mekanizmalara başvurmaktadır. Bu çalışma, AB'nin bölgeye yönelik stratejilerinin bölgesel dengelere yansımalarını değerlendirecektir. Çalışma genel olarak Karadeniz'de bölgesel işbirliğinin kurumsallaşma düzeyini, işleyiş biçimlerini ve bunun bölgedeki ilişkilere yönelik katma değerini ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Avrupa Birliği, Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi, Karedeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü.

Giriş

Karadeniz Bölgesi'ndeki kurumsallaşmış işbirliklerinin sayısı yıllar içinde artmış ve bunların Karadeniz'in bölgeselleşmesi üzerindeki etkileri pek çok bölge çalışmasının konusu olmuştur. Bu bölgesel bütünleşme çabalarından ilki 1992'de Türkiye'nin girişimi ile kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'dür (KEİ). Yine, 2001'de Türkiye'nin öncülüğünde Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) kurulmuş ve 1 Mart 2004 tarihinden itibaren Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH) başlatılmış ve zaman içinde bu yapının çok taraflı ve operasyonel hale gelmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde, Karadeniz özelinde kurulmuş olan bu işbirliği yapılarının genel bir değerlendirmesi yapılarak, bölge ülkelerinin katılımı analiz edilecektir. Ancak kurumsallaşma düzeyi ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kuskueda@gmail.com

bölge ülkelerinin katılımı dikkate alındığında, bölge özelinde kurulan yegâne ilerlemiş işbirliği yapısının KEİ olduğu görülecektir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki işbirliklerinin teşviki ve tasarımına yönelik olarak Avrupa Birliği 2000'lerin ikinci yarısından itibaren daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. 2004 ve 2007 genişlemelerinden sonra Avrupa Birliği'nin sınırları KEİ bölgesine ulaşmış ve bölgenin bir kısmını kapsar hale gelmiştir. KEİ ülkelerinden Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyelikleri, Türkiye, Arnavutluk ve Sırbistan gibi ülkelere yönelik AB'nin genişleme politikası, AB ve KEİ arasında daha derin işbirliğini gerekli kılmıştır. AB, Avrupa Komşuluk Politikaları kapsamında Karadeniz Sinerjisi'ni 2008'de ve Doğu Ortaklığı'nı 2009'da hayata geçirmiş, bu mekanizmalar marifetiyle bölgeyle ilişkilerini kuvvetlendirmek istemiştir.

Bu çalışmanın amacı Karadeniz Bölgesi özelindeki kurumsal yapılardaki mevcut çeşitlenmenin bölgesel entegrasyon üzerine yaptığı etkinin bütüncül bir değerlendirmesini ortaya koymaktır. Ayrıca, AB'nin bölgeye yönelik artan ilgi ve müdahalelerinin bölgesel işbirliğini yapısal olarak nasıl etkilediği değerlendirilecektir. Karadeniz'deki ülkelerin bu yapılar altındaki işbirliklerine katkıları, yaklaşım ve tutumları böyle bir etkiyi belirleme açısından gösterge kabul edilebilir. Çalışma, AB'nin Karadeniz bölgesindeki ülkelerle ilişki kurma biçimlerinin bölge ülkeleri tarafından nasıl algılandığı sorusuna da cevap aramaktadır.

1. Karadeniz'deki Kurumsal İşbirliklerinin Amaç ve Kapsamı: KEİ ve Diğer Yapılar

Karadeniz Havza'sında çeşitli hedeflerle kurulmuş bir dizi çok taraflı işbirliği girişimi arasında en eski ve en kapsamlı olanı Türkiye'nin girişimiyle kurulmuş olan KEİ'dir. 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle karşılaşılan belirsizlik ortamında, KEİ gibi bölgesel işbirlikleri güvenliğe katkı sağlayıcı birer mekanizma olma özelliğiyle de ön plana çıkmıştır. Esasen bir ekonomik işbirliği yapısı olarak tasarlanan KEİ'ye kuruluşu esnasında Türkiye ve Rusya Federasyonu başta olmak üzere, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Moldova, Arnavutluk ve Yunanistan üye olmuştur. 2004'te Sırbistan da KEİ üyeliğine dâhil edilmiştir. Karadağ Sırbistan'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra KEİ bünyesinde yer almamış, Sırbistan'ın üyeliği ise devam etmiştir. 12 ülkenin üye olduğu bu yapı, Karadeniz Bölgesi'ndeki en kapsamlı bölgesel işbirliği mekanizmasıdır. Bu bağlamda KEİ bir bakıma geniş anlamda Karadeniz Bölgesi'nin sınırları tarif edilirken bir araç olarak kullanılabilir. Avrupa coğrafyasından Yunanistan, Sırbistan ve

Arnavutluk'un teşkilattaki statüsü kısmi üyelik şeklindedir. Ayrıca KEİ'ye 17 sektörel diyalog ortağı ve 17 gözlemci ülke katılmaktadır.

KEİ'yi bölge özelinde planlanan diğer işbirliği yapılarından ayrı tutmak gerekir, zira 1998'e gelindiğinde KEİ bünyesinde oldukça kapsamlı ve kalıcı bir kurumsal mekanizma gelişmeye başlayacaktır. Bu yapı bünyesinde daimi bir Uluslararası Sekreterya, yılda iki kez toplanan ve oybirliği ile karar alan Dış İşleri Bakanları Konseyi, Konseyin verdiği kararları uygulayan Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi, Parlamenter Asemble, İş Konseyi ile Ticaret ve Kalkınma Bankası da yer almaktadır. KEİ üye ülkeleri 6 aylık dönemlerde alfabetik bir sırayla KEİ dönem başkanlığını yürütmektedir. Başkanlıkları döneminde üye ülkeler, KEİ bünyesindeki işbirliğinin hangi alanlarda ilerletileceğine yönelik bir yol haritası belirler ve bu doğrultuda belirledikleri öncekleri hangi aktivitelerle destekleyeceklerinin hazırlığını yaparlar. KEİ üyeleri arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin derinleşmesine katkı sunan önemli bir diğer bileşen de Uzman Çalışma Gruplardır. Bu gruplara bir üye ülke belirli bir dönem için koordinatör olarak atanmakta ve çeşitli faaliyetler düzenlemekle yükümlü kılınmaktadır.

Soğuk Savaş süresince farklı kamplarda yer almış olan KEİ üyelerinin böyle bir ekonomik entegrasyon çatısı altında bir araya gelmesi, KEİ'nin bölgede oluşabilecek muhtemel çatışmalara karşı düşünüldüğü fikrini kuvvetlendirmektedir. Ekonomik entegrasyonun bölgesel entegrasyonun sağlamlaştırılması sürecinde etkin bir ilk adım olduğu, Avrupa bütünleşmesinde daha önce tecrübe edilmiştir. Bu tecrübeyi deneyimleyen ve model alan Türkiye başlangıçta KEİ'yi bir serbest ticaret alanına dönüştürmeyi amaçlamış, ancak Türkiye'nin 1995'te Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği oluşturması sonrasında böyle bir alanın oluşturulması tasarısı çekiciliğini kaybetmiştir.

Günümüzde KEİ üyelerinin Rusya haricinde tamamının AB ile çeşitli seviyelerde ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya AB üyesidir. Sırbistan'ın ve Türkiye'nin AB müzakere süreçleri devam etmektedir ve Arnavutluk da AB'ye aday ülke statüsündedir. Geriye kalan üyeler de, AB'nin Komşuluk Politikası kapsamında geliştirdiği Doğu Ortaklığı mekanizmasına dâhil edilmiştir. AB ile ekonomik bütünleşmesini tamamlamış olan bölge ülkelerinin, KEİ'yi AB'ye alternatif bir serbest ticaret alanı olarak düşünmeleri beklenmemektedir. Ayrıca, KEİ üyesi ülkeler sürekli olarak KEİ'nin Avrupa Birliği'ne alternatif olarak düşünülmediğini vurgulamaktadır (Aral, 2002, s. 76). Avrupa bütünleşmesinden farklı olarak KEİ, bir çekirdek ülke grubu tarafından değil de çok sayıda üyenin katılımı ile

oluşturulmuştur. Bu durum aralarında derin kültürel, kimliksel ve siyasi farklılıkları bulunan KEİ üyelerinin derinlemesine bir bütünleşmeyi tercih etmemeleri sonucunu doğurmuştur. Ancak, bölge özelinde oluşturulan diğer yapılarla kıyaslandığında, KEİ'nin kurumsallaşması oldukça ileri düzeydedir.

Karadeniz özelinde bölge ülkelerinin öncülüğünde oluşturulan diğer kurumsal işbirliklerinin Karadeniz'in güvenliğine yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye'nin öncülüğünde kurulan BLACKSEAFOR, KUH ve Ukrayna'nın öncülüğünde ve Türkiye'nin desteğiyle başlatılan Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler İnisiyatifi (GGAÖ) güvenlik konulu bölgesel işbirliği yapılarıdır. BLACKSEAFOR'a Karadeniz'e sahildar altı ülkenin üyeliği bulunmaktadır, ancak yine Karadeniz'in deniz güvenliğine yoğunlaşan KUH'un Karadeniz'e sahildar tüm ülkeleri kapsayacak bir şekilde çok taraflı hale gelmesi süreci henüz tamamlanmamıştır. Rusya 2006'da, Ukrayna 2007'de, Romanya ise 2010'da KUH'a dâhil olmuştur. Gürcistan ve Bulgaristan'ın katılım süreci devam etmektedir. Bu oluşumlar tarif edilirken, diğer devletlere karşı geliştirilmiş birer askeri ittifak olarak değerlendirilmemeleri gerektiği taraf devletlerce vurgulanmaktadır. Örneğin, BLACKSEAFOR'un oluşturulma hedefleri arasında terörle ve kaçakçılıkla mücadele başlıkları öne çıkmaktadır. Bu yapı, sahildar ülkeler arasında bilgi değişimi mekanizması kurması ve şüpheli gemilerin daha kolay takibi marifetiyle bölgede terör ve kaçakçılık faaliyetlerine karşı caydırıcı olma özelliğine de sahiptir. Ancak, harekâtların hem katılım anlamında hem de sayıca sınırlı olması bu tarz askeri işbirliklerinin bölgesel entegrasyona katkısının pek de anlamlı olamayacağı izlenimini doğurmaktadır. Karadeniz'in güvenliğinin bölge özelinde kurulan yapılar vasıtasıyla sağlanmak istemesinin NATO'nun bölgeye yönelik güvenlik faaliyetlerinin alanını daraltıcı bir etti yaptığı da söylenebilir. Örneğin, NATO'nun Doğu Akdeniz'de yürütmekte olduğu Etkin Çaba Harekâtı'nın bir benzerinin yine NATO bünyesinde Karadeniz özelinde oluşturulmasının Türkiye tarafından geri çevrilmesi, NATO'nun Karadeniz alanının dışında bırakılmak istendiğini göstermektedir (Koçer, 2009, s. 294).

Bölge ülkeleri arasında karşılıklı temasların artmasını sağlayan ve özel olarak güvenlik konusuna eğilen mekanizmalara bir diğer örnek olarak Ukrayna tarafından 1993 yılında önerilen ve AGİT çerçevesinde uygulanması planlanan GGAÖ girişimidir. Diğer oluşumlara benzer bir şekilde, bu rejimin 2003'ten itibaren uygulanmaya konmasıyla taraftar ülkelerin Deniz Kuvvetleri arasında tatbikat ve tonaj bildirimleri, güven artırıcı tatbikatların icrası, karşılıklı deniz üslerinin ziyareti gibi konulara odaklanılmıştır (Koçer,

2007). Nisan 2017'de taraf ülkelerin temsilcilerinin Türkiye'nin ev sahipliğinde bir araya geldiği toplantı, donmuş krizlerden deniz alanlarının etkilenmemesi prensibini öne çıkarmış ve bu bağlamda Rusya'nın Kırım'ı işgalinden sonra Rusya ve Ukrayna'nın temsilcilerinin ilk defa bir araya gelmesiyle bu toplantıda benimsenen prensibin somut bir uygulaması sağlanmıştır (Gürdeniz, 2017). Bu gelişme, bölge ülkelerinin iyi komşuluk ilişkilerini kuvvetlendirebilmek ve bölgede istikrarı sağlayabilmek adına bölge özelinde kurulan kurumsal yapılardan ne ölçüde istifade edebileceklerinin güzel bir örneğidir.

Karadeniz'e sahildar ülkelerin ortak bir denizi paylaşıyor olmaları, onları Karadeniz'in kirliliğe karşı korunması için de işbirliği içinde olmaya yönlendirmiştir. Bu amaçla oluşturulan bölgesel rejimlerin bölge ülkeleri arasındaki düzenli ve sürekli etkileşime katkısı olmaktadır. Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Rusya, Gürcistan ve Ukrayna arasında imzalanan 1994 tarihli Bükreş Sözleşmesi'nin ve ilgili protokollerinin uygulanmasını gözetmek amacıyla 2000 yılında faaliyete geçen Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu (Karadeniz Komisyonu) üye devletlerin yılda en az bir defa bir araya geldikleri bir işbirliği platformu sunmaktadır. Bu Komisyon, üye ülkelerin Karadeniz'in deniz çevresinin korunmasıyla ilgili ek tedbirler almalarını da teşvik etmektedir.

Bu ilk bulgular doğrultusunda, KEİ'nin bölge ülkelerince kurulan diğer kurumsal işbirliklerinden üyelik, işbirliği konularının çeşitliliği, kurumsallaşma, kalıcılık ve aktiflik gibi açılardan ayrıştığı ve öne çıktığı görülmektedir. KEİ'nin temel dezavantajı olarak üyelerinin hetorojen bir yapıda olması yani birbirlerinden oldukça farklı ekonomik kalkınma düzeyleri, kültürel, siyasi ve kurumsal yapılanmaları, dış politika tercihleri ve güvenlik kaygıları olduğunu not etmek gerekir (Aydın'dan aktaran Vladova & Knieling, 2014, s. 44). Kuruluş aşamasında KEİ'ye üyelik için üyeler arasında sınır çatışmalarının veya herhangi başka bir ihtilafın olmaması gibi bir şart getirilmemiş, mevcut sorunların bu kuruluş altında işbirliği yoluyla çözülebileceği öngörülmüştür (Yalçınkaya, 2017, s. 9). Yine de bölgesel stratejik çıkarlar, bölge ülkelerini bu çıkarlar doğrultusunda işbirliğine yönlendirebilmektedir. Örneğin, KEİ ülkeleri arasında diğer coğrafi bölgelere enerji transferi konusunda yapılacak işbirliklerinin bu ülkelerin bir kısmının üretici konumunda olması ve diğerlerinin de enerjinin transferindeki stratejik konumları bu politika alanı çerçevesinde kurulacak ortaklıklar açısından ciddi bir potansiyel oluşturmaktadır. Esasen KEİ'nin çeşitli işbirliği alanlarında proje odaklı ilerleme şeklindeki tasarımı ve yoğunlaşılan projeler,

üye ülkelerin benzeşen stratejik çıkarlarının ne olduğu konusunda da aydınlatıcı olacaktır.

KEİ'nin websitesindeki bilgiler ışığında, KEİ'ye üye ülkeler arasında farklı işbirliği alanlarında, bu spesifik alanlara yönelik oluşturulan çalışma gruplarının koordinatör ülkelerin himayesinde çeşitli proje ve etkinlikler planlandığı, önceliklerin belirlenmeye çalışıldığı ve işbirliği olanaklarının tartışıldığı görülmektedir. KEİ temelde bir ekonomik işbirliği projesi olarak tasarlanmakla birlikte bu temel hedefe katkı sunacak çok çeşitli konularda proje odaklı işbirliklerini sürdürmeye devam etmektedir. Tarım, bankacılık ve finans, suçla mücadele, kültür, gümrük meseleleri, eğitim, acil durum yardımı, enerji, çevre koruma, istatistik veri paylaşımı ve ekonomik enformasyon, sağlık hizmeti ve eczacılık, enformasyon ve komünikasyon teknolojileri, kurumsal yenilenme ve iyi yönetişim, bilim ve teknoloji, küçük ve orta ölçekli işletmeler, turizm, ticaret ve ekonomik gelişme ile ulaştırma bölge ülkeleri arasında işbirliği geliştirilebilecek birer misyon alanı olarak tanımlanmıştır.

Ticari ve ekonomik gelişme, örgütün kuruluş amacı da düşünüldüğünde öne çıkan bir konu başlığıdır. Bölge içi ticaretin yaygınlaşması ve bunun için çeşitli sınırlamaların kaldırılması, bu konuda çalışmalar yürüten çalışma grubunun Nisan 2013'teki toplantısında öncelikli bir hedef olarak belirlenmiştir. Bu amaçla iş insanlarına yönelik vize prosedürlerinin kolaylaştırılması ve bölge içi ticaret ve yatırımı kendi aralarında geliştirmek isteyen üyeler arasında gerekli ağların kurulması gibi adımlar tartışılmaktadır. Mayıs 2013'teki KEİ Ekonomi Bakanları Zirvesi sonucunda ise bölgede ticarete yönelik tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması ve bölge özelinde bir Ticaret ve Yatırım Kolaylaştırma Mekanizması kurulması hedefleri ifade edilmiştir (http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/trade-economic-development). Çalışma gruplarının önerilerinin üye ülkelerin siyasilerinde bu önerileri pratiğe dökme iradesi yaratıyor olması, KEİ bünyesindeki işbirliği mekanizmasının işleyişine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aynı toplantıda ticaretin geliştirilmesine yönelik planlanan diğer projeler arasında KEİ Ekonomi Bakanları Karadeniz Ticaret Geliştirme Girişimi, Karadeniz İhbar ve Tahkikat Girişimi adında bir bilgi merkezi, Karadeniz Tek Pencere Girişimi ve yeniden aktive edilmesi düşünülen Karadeniz İstatistiki Veri ve Ekonomik Bilgi Paylaşımı Koordinasyon Merkezi sayılabilir.

Proje geliştirme sürecinin işleyişine baktığımızda, Parlamenter Asemble'nin de proje önerme açısından etkili olduğu görülmektedir. Önerileri

değerlendirmeye alan çalışma grupları yukarıda örneklendirildiği üzere projeler geliştirmekte bunlar bakanların zirve toplantılarında tartışılmakta ve Konsey ilgili kararları onaylamaktadır. Bu yolla belli dönem aralıkları için koordinatör ülkeler tarafından Eylem Planları tasarlanmaktadır. Nihayet Eylem Planları tekrar çalışma gruplarında tartışılıp, düzenlenip uygulamaya konmaktadır. İşbirliği olanaklarının geliştirilmesi yönündeki öneriler üye devletlerden de gelebilmektedir. Örneğin Rusya'nın 2014'te KEİ E-Ticaret İşbirliği Çerçevesi ve 2016'da KEİ Tek Pencere Sistemlerinde İşbirliği Çerçevesi gibi proje önerileri olmuştur.

KEİ ülkeleri arasında işbirliğini çekici kılan bir diğer konu başlığının enerji arz güvenliği olduğu anlaşılmaktadır. Mart 2009'daki Yerevan Deklarasyonu'nda KEİ üye ülkelerinin enerji pazarları arasında inter-sistem bağlantılarının geliştirilmesinin hedeflendiği ifade edilmiş ve belirlenen bu hedefe yönelik olarak Ocak 2010'da Enerji Bakanları bütünleşmiş bir enerji pazarı kurulması yönünde çalışmalar yapılacağı ile ilgili bir açıklama yapmışlardır. KEİ, enerji alanında çevre bölgeler, çevre ülkeler ve ilgili uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini planlarken ve işbirliği imkânlarını değerlendirirken üyelerine ortak bir platform altında hareket etme imkânı da sunmaktadır. Örneğin, KEİ Nisan 2008'de enerji sektöründe AB ile işbirliğini hedeflediklerini ifade eden bir deklarasyon yayımlamıştır (BSEC, 2008).

Ulaştırma ve iletişim sektörleri KEİ'nin üyelerinin en aktif olduğu işbirliği alanları arasında sayılabilir. Esasen, bir işbirliği alanında kaydedilen ilerlemeler bir diğer işbirliği alanı açısından yeni fırsatlar doğurmaktadır. Örneğin ulaştırma ve iletişim alanında çeşitli projelerin tamamlanması bölgedeki turizm ve serbest ticaret anlamında işbirliklerinin sağlanabilmesi açısından hızlandırıcı bir etki yapacaktır. Nitekim KEİ üyeleri bu iki sektörde başarılı projeler geliştirebilmiştir. ITUR, KAFOS ve TBL İletişim Hattı Projeleri ve Pan-Avrupa Koridorları Projeleri ile 2020'de bitmesi hedeflenen Karadeniz Çevre Otoyolu Projesi ve Karadeniz Pan-Avrupa Ulaştırma Alanı Projeleri örnek verilebilir. Karadeniz Çevre Otoyolu Projesi ve Deniz Yolu Projesi gibi projeler tamamlandığında imzacı 12 KEİ üyesi arasında hem ticareti hem de turizmi artırıcı etki yapmaları beklenmektedir. Gümrük alanındaki işbirlikleri de bölgede ticaretin gelişimini destekleyici birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya arasında Sadeleştirilmiş Gümrük Koridoru, Türkiye ve Gürcistan arasında Sınır Kapılarının Ortak Kullanımı ve Türkiye ile Ukrayna arasında Başlangıç Veri Değişimi adlı projeler sürdürülmektedir.

KEİ ülkeleri suçla mücadele, kültür ve eğitim gibi bölge istikrarına katkı sağlayacak diğer alanlarda aralarındaki işbirliklerini çeşitli mekanizmalarla derinleştirmeye devam etmektedir. Örneğin, bölgede suçla mücadeleye yönelik olarak 1998'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Katılımcı Devlet Hükümetleri arasında Suçla, özellikle de Organize Şekilleri ile Mücadelede İşbirliği Anlaşması imzalanmış, 2002 ve 2004'te iki ek protokol yürürlüğe konmuştur. 2017-2018 döneminde kültür alanında koordinatör ülke olan Sırbistan bu alanda çeşitli projelerin geliştirilebilmesi ve takibi için Karadeniz Kültür Platformu'nun dijital bir platform olarak kurulmasını hedeflediğini ilan etmiştir. Ayrıca, KEİ ülkelerinin kültür miraslarının korunması ve bu alanda kaçakçılığın önlenmesine yönelik birer mutabakat zaptı taslağı hazırlanmıştır. KEİ Eğitim Portalı üzerinden yükseköğrenim alanında bilgi değişimi hedeflenmekte ve ortak araştırma projeleri ve lisansüstü programlar, KEİ ülkelerindeki üniversiteler arasında geliştirilecek ortak akademik programlar, Karadeniz çalışmaları üzerine çift diploma verecek kurumların da desteklenmesi öngörülmüştür (http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/education). Ayrıca, KEİ ülkeleri 1998'de Acil Müdahale İşbirliği ve İnsan Kaynaklı ve Doğal Afetlere Acil Müdahale Anlaşması'nı imzalamışlardır.

KEİ'nin entegrasyon başarısını değerlendirirken öncelikle yukarıda izah edilen kurumsal yapısı ve bu yapının bileşenlerinin karar almaya etkileri irdelenmelidir. Diğer bir deyişle, KEİ'nin kurumsallaşma biçiminin üye ülkeler arasındaki işbirliği olanakları üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu düşünülebilir. Örneğin, üye ülkeler farklı çalışma gruplarının başında belli dönemler için koordinatörlük görevi üstlenmekte ve KEİ bölgesine yönelik işbirliği hedefleri ölçüsünde Eylem Planlarının tasarlanmasına katkı sunmaktadır. Bu sayede, KEİ üye ülkeleri arasında tematik ve proje odaklı işbirlikleri çok çeşitli konu başlıklarında çeşitli seviyelerde sürdürülmektedir. KEİ'de nihai kararlar zirve toplantılarında hükümet başkanları tarafından alınmaktadır, ancak yukarıdaki bulgular ışığında özellikle çalışma gruplarının Eylem Planlarının KEİ bölgesinde yürütülecek işbirliklerine yön verici bir etkide bulunduğu iddia edilebilir.

KEİ bünyesinde gerçekleştirilen projelerin çok çeşitli olduğu, ancak projelerin gerçekleştirilmesi anlamında oldukça yavaş ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip bölge ülkelerinin özellikle çevre, enerji, sınır güvenliği, ulaştırma gibi birleştirici çıkar ve hedefler doğrultusunda işbirliği olanaklarını sürekli araştırmakta olduğu ve bu işbirliklerini ilerletme yönünde birçok adımlar attıkları anlaşılmaktadır. Ancak, KEİ'nin benimsediği proje odaklı işbirliği modelinin

Karadeniz'de bölgesel entegrasyonu destekleyecek bir etki yapabilmesi için projelere tüm üye devletlerce katılım sağlanması gerekmektedir. Mevcut sistemde, bir grup ülke belli bir sektörde daha fazla yakınlaşırken, bir diğer grup tercihli olarak sektörel entegrasyonun dışında kalabilmektedir.

2. AB'nin Karadeniz'deki Kurumsal İşbirliğine Etkileri

AB Karadeniz'de bölgesel işbirliklerine katkı sağlayabilecek bazı mekanizmaları hayata geçirmişken, diğer yandan bölge ülkeleri ile çeşitli düzeylerde işbirliği içindedir. Bu durumun bölge ülkeleri arasında bir ayrışmaya sebep olduğu, dolayısıyla AB'nin Karadeniz ülkeleri arasındaki işbirliği potansiyeli üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğu iddia edilebilir. Bazı ülkelerin AB üyelikleri, diğer bir grup ülkenin devam eden müzakere süreçleri, AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamında değerlendirilen ülkelerin de Ortaklık Anlaşmaları gibi mekanizmalar ve bunların yaptırımlarıyla AB ile kurdukları ilişkiye bakıldığında, AB'nin bu ülkelerle asimetrik bir ilişki biçimi geliştirdiği görülmektedir. Bölge ülkelerinin birçoğunun çeşitli düzeylerde AB'ye kurumsal bir ilişki üzerinden yakınlaşması Karadeniz özelinde kuvvetli bir bölgesel entegrasyona gidilmesi ihtimalini azaltmakta, böyle bir yakınlaşmayı arzu etmeyen ülkelerin de AB süreçlerine şüpheyle yaklaşması sonucunu doğurmaktadır.

AB'nin uluslararası bir aktör olarak bölgeye yönelik dönüştürücü bir güç oluşturma yönündeki çabalarının 1990'ların başından beri devam ettiği iddia edilmektedir, zira AB'nin bölge ülkeleriyle angajmanı iyi yönetişim, demokrasi ve market ekonomisi olma yönündeki dönüşümlerini sağlamak amacıyla Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ile başlamıştır (Açıkmeşe & Triantaphyllou, 2014, s. 280). AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişlemesi ile Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ülkeler AB'nin komşuları konumuna gelmiş ve AB'nin bölgeye yönelik yeni politikalar geliştirmesi kaçınılmaz olmuştur. Doğu Avrupa'da yer alan 10 yeni üyelin birliğe girmesiyle eş zamanlı olarak 12 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi yayımlanmıştır. Bölge ülkeleri bu politika kapsamında değerlendirilmeye başlanmış, ancak AB'ye o dönemde üyelik müzakereleri devam eden Bulgaristan ve Romanya ile adaylık sürecinde olan Türkiye kapsam dışında tutulmuştur. Bugün benzer bir biçimde AB üyelik müzakereleri devam eden Sırbistan AKP kapsamında değerlendirilmemektedir. AKP, ilgili ülkelere herhangi bir üyelik perspektifi sunmamakla birlikte bu süreçler AB'nin bölge ülkeleriyle daha sıkı ilişkiler geliştirmesine katkı sunmaktadır. AKP kapsamında öncelikle Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova hedef ülkeler olarak belirlenmiş ve sonrasında

Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan'da sürece dâhil edilmiştir (Vladova & Knieling, 2014, s. 47). Rusya ise AKP kapsamında değerlendirilmek istememiştir ve bunun neticesinde AB Rusya ile ilişkilerini AKP kapsamı dışında stratejik işbirliği çerçevesinde sürdürmektedir (Mecar vd., 2007).

İlerleyen dönemde AB, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Karadeniz coğrafyasında yer alan ülkelere yönelik olarak geliştirdiği bir takım mekanizmalar devreye sokmuştur. Bulgaristan ve Romanya'nın 2007'deki üyeliklerinin hemen ardından, Karadeniz Sinerjisi Şubat 2008'de başlatılmış ve proje temelli faaliyet gösterecek bir mekanizma olarak tasarlanmıştır. Sinerji Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Ukrayna, Türkiye ve Rusya'yı kapsamaktadır. Karadeniz Sinerjisi bazı ekonomik ve tematik alanlarda bölgesel işbirliklerinin artırılmasını ve bölgenin gelişmesini hedeflemiştir. Sinerji aşağıdan yukarıya doğru işleyecek, proje odaklı ve esnek bir işbirliği modeli olarak tasarlanmış ve özellikle müzakere edilecek konu başlıkları olarak çevre, ulaştırma ve enerji gibi konular ön plana çıkmış, bunlarla birlikte balıkçılık, eğitim, sivil toplum, araştırma ve sınır ötesi işbirliği konuları da vurgulanmıştır. Sinerji kapsamında bölge ülkeleri arasındaki bağların çeşitli mekanizmalar yoluyla artırılması ile bölgede ekonomik ve demokratik reformların hız kazanması, bölgesel çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi, istikrar ve kalkınma gibi hedeflere yaklaşılması öngörülmüştür (European External Action Service, 2018). AB'nin üye ülkeleri olan Yunanistan ulaştırma, Romanya çevre ve Bulgaristan da enerji konularında sorumlu ülke olarak belirlenmiştir. Üye ülkelerin belli bir sektörel konu başlığında sorumluluk verilmesi ve Sinerji kapsamında yapılacak çalışmaların proje odaklı yürütülecek olması, KEİ'nin işleyişine benzer bir yapılanma izlenimi vermektedir.

Sinerji kapsamında geliştirilen somut projelere Mart 2010'da başlatılan Karadeniz Çevre Ortaklığı, Karadeniz Havzasında Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve 2008'den bu yana aktif olan Karadeniz STK Forumu örnek olarak verilebilir. AB bu mekanizmalar altında projelere hibe desteği sağlamaktadır. Bu çerçeve programlar altında çeşitli projeler yürütülmektedir. Örneğin, Karadeniz Çevre Ortaklığı kapsamında 2012'den itibaren Karadeniz'in su kalitesinin biyolojik ve kimyasal açılardan denetlenmesi amacıyla sahildar ülkeleri kapsayacak şekilde iki proje uygulamaya konmuştur. Bunlar Ukrayna, Gürcistan ve Rusya'yı kapsayan Karadeniz Bölgesinde Çevre Denetlenmesi Projesi [Environmental Monitoring in the Black Sea Region, EMBLAS] ile Bulgaristan, Türkiye ve Romanya'yı kapsayan Karadeniz Entegre Denetleme Sistemindeki Gelişmelerin Yönetilmesi Projesidir [Guiding Improvements in the Black Sea

Integrated Monitoring System, MISIS]. Çevre başlığı altında başka bir proje de Karadeniz Deniz Kuşları Projesi'dir. Proje kapsamında Romanya ve Bulgaristan'ın AB direktifleriyle uyumlu olarak özel koruma alanları oluşturmaları ve Türkiye'nin de üyelik müzakereleri çerçevesinde bu alanda gelişim göstermesi desteklenmektedir (https://www.eea. europa.eu/soer-2015/countries/black-sea).

Bu projeler altında bölge ülkelerinin işbirliği düzeyinin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, Romanya ve Bulgaristan ile Türkiye'nin katılımının daha ön planda olduğu görülmektedir. Bölge ülkelerinin tamamını aynı anda kapsayan geniş katılımlı proje teklifleri olmadığı anlaşılmaktadır. Projelere katılım konusunda bazı bölge ülkelerinin isteksiz olması, AB'nin Karadeniz Sinerjisi altında geliştirdiği mekanizmalar vasıtasıyla bölge ülkelerini birbirine yakınlaştırma hedefinden uzak olduğu izlenimini vermektedir. Yazgan'a (2017, s. 69) göre Sinerji'nin gelecekte başarılı bir bölgesel işbirliği projesi olabilmesi için, bölgeden Rusya ve Türkiye gibi güçlü aktörleri AB ile işbirlikleri kritik bir öneme sahiptir. Bölgedeki sınır çatışmalarının da AB tarafından geliştirilen çok taraflı bölgesel işbirliği projelerine olumsuz yansımaları olmaktadır. Örneğin, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonrasında AB, Kırım'da yürütülmekte olan sivil toplum harici projeleri iptal etme kararı almıştır.

Karadeniz Sinerjisi kapsamında yürütülen enerji projelerinde de çevre konulu projelere benzer bir tablo söz konusudur. Aralık 2013'te tamamlanan Karadeniz Bölgesel Aktarım Şebekesi Projesi Kafkaslar Bölgesinde Türkiye ve Gürcistan arasında elektrik aktarım bağlantısını geliştirmeyi hedeflemektedir. Benzer bir proje Romanya ve Moldova arasında Ağustos 2014'te doğalgaz ve elektrik sektörleri için başlatılmıştır. Karadeniz Sinerjisi girişimi kapsamındaki projelerin tüm üye ülkelerin katılımıyla gerçekleşmediği, dolayısıyla Sinerji'nin bölgesel çok taraflı işbirliklerini teşvik etmek açısından potansiyeline ulaşamadığı söylenebilir. Zaman içerisinde kaynak yaratma probleminin eklenmesiyle de Sinerji, hem bölgesel işbirliği hem de bölgesel bütünleşme için bir alternatif sunabilme açısından oldukça yetersiz kalmıştır.

AB'nin bölgeye yönelik diğer temel bazı işbirliği alanlarına yönelik projeleri arasında Avrupa'ya petrol ve gaz transferi ile ilgili olarak INOGATE, birer ulaştırma projesi olarak Avrupa Kafkasya Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) ile Karadeniz PETRA'sı ve Tuna ve Karadeniz'de su ekosisteminin korunması için 2001'de devreye sokulan DABLAS Görev Gücü de bulunmaktadır. 1993 yılında formüle edilen TRACECA Programı kapsamında geliştirilen birçok

ulaştırma projesi AB tarafından desteklenmiştir. TRACECA programına üye ülkeler arasında AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamına giren ülkeler, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler ile İran da yer almaktadır. 2000 yılında kurulan Hükümetlerarası Komisyon ve 2001 yılında kurulan Daimi Sekreterliği ile TRACECA kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Programın amacı üye ülkeler arasında değişik ulaştırma modlarını kapsayacak şekilde ulaştırma bağlantılarının geliştirilmesi yoluyla bölge ülkeleri arasında ticareti geliştirmektir. TRACECA bünyesinde geliştirilen tamamlanmış 70 adet proje incelendiğinde bunların yalnızca bir tanesinin özel olarak Karadeniz'e sahildar ülkelere yönelik olduğu görülmektedir (http://www.traceca-org.org/en/technical-assistance). Diğer TRACECA projelerinin büyük kısmının Orta Asya'daki ülkeler ile Kafkaslar Bölgesi'ndeki ülkelerin ulaştırma alanlarında işbirliğini ve gelişimini sağlamaya yönelik planlandığı görülmektedir. AB, 2007-2013 döneminde Karadeniz Havzası için Sınır Ötesi İşbirliği Programı'nı devreye sokmuştur. Bu Program'ın Karadeniz Sinerjisi'nin en somut başarısı olduğu söylenebilir. Program çerçevesinde 2007-2013 döneminde 62 projeye AB tarafından destek sağlanmıştır (http://blacksea-cbc.net/black-sea-basin-2014-2020/). Bu programa dâhil olan ülkeler Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldovya, Romanya, Türkiye ve Ukrayna'dır. Programın hedefleri arasında komşu alanların ekonomik ve sosyal gelişimi, çevrenin korunması, kültürel ve eğitim faaliyetleri sayılmıştır (https://www.ab.gov.tr /45859_en.html). Bu hedeflere yönelik yürütülecek ortaklı projeler, 2014-2020 döneminde de AB tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

AKP kapsamında geliştirilen bir diğer bölgeye yönelik işbirliği projesi olan Doğu Ortaklığı ise 2009 yılında Türkiye ve Rusya hariç olmak üzere altı eski Sovyet ülkesini kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Bu bakımdan, Karadeniz'de bölgesel entegrasyon gibi bir hedefe hizmet etmekten uzaktır. Sinerji ve Doğu Ortaklığı arasındaki temel fark, birincisinde bölge ülkeleri arasındaki işbirliklerini artırma hedefi ön plana çıkarken ikincisinde partner ülkelerin AB'ye yakınlaştırılması hedeflenmiştir. AB, bu ülkelere ikili ilişkilerini geliştirmek için siyasi diyalog, ekonomik entegrasyon ve vize serbestisi gibi vaatler sunmaktadır (Açıkmeşe & Triantaphyllou, 2014, s. 282). Ancak, Doğu Ortaklığı'na dâhil edilen ülkelerin farklılaşmış işbirliği tercihleri ve bazılarının bu projeye yönelik tereddütleri sebebiyle bu sürecin aktif bir biçimde ilerleyebilmesi mümkün olmamıştır. Örneğin, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya ile Gümrük Birliği içinde yer almayı seçmiş, Ermenistan AB ile bir Ortaklık Anlaşması imzalamak istemediğini ifade etmiş, Ukrayna ise anlaşma hazırlıklarını askıya almıştır.

AB'nin Karadeniz bölgesine yönelik geliştirdiği işbirliği mekanizmaları ve projeleri ile KEİ'nin projeleri birlikte değerlendirildiğinde, mevcut işbirliği tablosu oldukça dağınık bir görünüm arz etmektedir. Benzer projelerin ayrı kurumsal yapılar altında yürütülmesi zaman ve enerji kaybına sebep olacaktır. Bu bağlamda, KEİ ve AB arasında daha sıkı bir işbirliğinin sağlanması faydalı olacaktır. Böyle bir işbirliği için bazı adımların atıldığı da görülmektedir. Örneğin, Avrupa Komisyonu 2007'den itibaren KEİ'ye gözlemci statüsünde katılım sağlamaktadır.

AB'nin bölgeye yönelik kapsamlı projeleri bulunmakla birlikte bu projelerin tek bir kurumsal çerçeveye oturtulamaması bölgesel bütünleşmeyi yapısal anlamda ihtiyaç duyduğu altyapıdan mahrum bırakmaktadır. AB projelerinin KEİ ile daha fazla koordinasyon halinde tasarlanması bölgesel bütünleşmeye daha fazla katkı sunabilir. Ayrıca bazı projelere tüm üye ülkeler katılım sağlarken bazı projelerin bölgedeki belli ülkelere yönelik geliştirilmesi bölgede farklı entegrasyon seviyeleri oluşması sonucunu doğurmaktadır. KEİ'nin sunduğu mekanizmaları kullanarak bazı üyeler daha ileri ikili veya çok taraflı güçlendirilmiş işbirliklerini tercih edebilmektedir. Örneğin, Türkiye ve Gürcistan vize serbestisi konusunda bir adım ileri giderek iki ülke arasında pasaportsuz seyahat rejimine geçmişlerdir. Karadeniz'de alt bir bölgesel işbirliği örgütü olarak 2006'da kurulan Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü GUAM adını kurucu üyeleri olan Gürcistan, Ukrayna, Azerbeycan ve Moldova'dan almıştır. Üyeler için ortak bir güvenlik alanı yaratılması amacıyla Avrupa entegrasyonunun derinleştirilmesi, GUAM'ın temel hedefleri arasında sayılmıştır (https://guam-organization.org/en/about-the-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/). Aynı KEİ'de olduğu gibi GUAM bünyesinde sektörel işbirliği çalışma gruplarının koordinatörlüğünde işlemektedir. Bu sektörel işbirlikleri KEİ'nin işbirliği konularına benzerlik göstermektedir. Bunlar arasında ekonomi, ticaret ve ulaştırma, işletmeler arası işbirliği, güvenlik ve suçla mücadele, kültür ve turizm ile gençlik ve spor sıralanmıştır. Bir alt bölgesel ülke grubunun KEİ ile aynı işbirliği konularında belli sektörel alanlarda daha derin işbirliğine gitmesi için bir kurumsal çerçeve sağlayan GUAM, gelecekte Karadeniz'deki işbirliği sisteminin farklılaşmasına sebebiyet vermektedir ve bu durum gelecekte homojen bir bölgesel entegrasyon ihtimalini azaltıcı etki yapabilir.

Farklılaşmış veya değişken entegrasyon AB entegrasyonunun geleceğiyle ilgili literatüründe güncel tartışmaların başında gelmektedir. Böyle bir farklılaşma zamansal, mekânsal veya tematik olabilir (Stubb, 1996). Bu bağlamda AB'nin Doğu Ortaklığı'nda olduğu gibi bir ülke grubuna yönelik

tasarladığı projeler Karadeniz'deki bölgesel dinamikler açısından bakıldığında bir mekânsal farklılaşma riski taşımaktadır. Karadeniz bölgesinde çeşitli işbirliği yapıları altında hâlihazırda sürdürülen veya gelecekte gerçekleştirilmek üzere teklif edilen birçok projeye katılımın bazı bölge ülkeleriyle sınırlı kalması ise tematik anlamda bir farklılaşma riski taşımaktadır. Özellikle, KEİ bünyesinde ve AB desteğiyle geliştirilen birçok projede aynı Seçmeli ya da a la Carte Avrupa olarak tanımlanan modelde olduğu üzere çeşitli alanlarda entegrasyonu geliştirecek projelere katılımın tamamen üye ülkelerin tercihine bırakıldığı görülmektedir (Stubb, 1996, s. 288). Karadeniz'deki ülkeler arasında işbirliği için benimsenen bu proje formatının bölge ülkelerini homojen bir entegrasyon modelinden saptıran önemli bir dinamik olduğu anlaşılmaktadır.

3. Karadeniz'deki Aktörlerin Çeşitli Bölgesel İşbirliği Yapılarına ve AB'nin Bölgeyle İlişkilerine Yönelik Yaklaşımları

Bölge ülkelerinin yukarıdaki farklılaşmalar da dikkate alındığında bölgesel işbirliğine yönelik yaklaşımları incelenirken dört ayrı kategoride değerlendirilmeleri uygun olacaktır. Öncelikle Bulgaristan, Yunanistan, Romanya'nın aralarında bulunduğu AB üye ülkeleri grubunun bölgede AB'nin çıkarlarını savunmaları ve AB'ye alternatif derinleşecek bir entegrasyon eğilimine mesafeyle yaklaşmaları beklenmektedir. Türkiye, Sırbistan ve Arnavutluk için AB üyelik perspektifinin varlığı, AB politikalarına yakınlaşma bakımından bu ülkeleri ikinci bir grup olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin son dönemde AB sürecinde yaşanan yavaşlama, Türkiye için Karadeniz'deki işbirliklerinin derinleştirilmesini anlamlı bir alternatif haline getirebilir. AKP kapsamında geliştirilen AB'nin Doğu Ortaklığı'na dâhil edilen Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın AB ile ilişkiler bakımından farklılaşma düzeyleri AB'nin Doğu Ortaklığı'nın bölgeyi AB'ye yakınlaştırma konusundaki başarısına ışık tutacaktır. Rusya ise hem AB ile ilişkileri bakımından hem de bölgedeki en güçlü aktör olma konumu itibarıyle ayrı değerlendirilmelidir.

Bulgaristan ve Romanya 2004'te NATO'ya, 2007'de AB'ye üye olmuşlardır. Bu durum bu ülkelerin bölgesel işbirliğine AB ve transatlantik entegrasyon süreçleri perspektifinden yaklaşmaya başlamaları sonucunu doğurmuştur. Bulgaristan'ın yaklaşımına göre bölgedeki mevcut işbirliği yapılarının ve projelerinin kopyalanması engellenmeli ve Avrupa'nın çıkarlarını da gözetecek şekilde özellikle enerji ve ulaştırma gibi alanlarda altyapı projelerine ağırlık verilmelidir (Mladenov, 2007). Bulgaristan, KEİ'nin dönemsel başkanlığını yürüttüğü 2014'ün ilk yarısında bölgedeki farklı

organizasyon yapıları arasında bir sinerji oluşturulmasını, ulaştırma, gençlik ve spor, denizcilik politikaları ve organize suçla mücadele gibi alanları politika öncelikleri olarak belirlemiştir (https://mfa.bg/en/news/5831.) Bulgaristan'ın KEİ dönem başkanlığı, Yunanistan'ın AB dönem başkanlığına denk gelmiş ve KEİ üyesi olan bu iki ülkenin KEİ ve AB arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine odaklanması mümkün olmuştur. Bulgaristan 2018 döneminde KEİ'nin çevre konusundaki çalışma grubunun koordinatörlüğünü yürütmektedir. Bir diğer AB üyesi olan Romanya, KEİ dönem başkanlığını 2015'in ikinci yarısında devralmış ve aynı Bulgaristan'ın başkanlığında olduğu gibi ulaştırma temel hedef sektör olarak vurgulanmıştır. Bunun yanında, KEİ ülkeleri arasında bağlantı sağlayacağını düşündükleri çevre, enerji, organize suçla mücadele ve vergi kaçakçılığı gibi konular da Romanya'nın diğer sektör öncelikleri olarak sıralanmıştır (https://www.worldbulletin.net/europe/romania-to-prioritize-connectivity-as-black-sea-chair-h161793.html). Romanya KEİ bünyesindeki birçok çalışma grubunun koordinatörlüğünü yürütmektedir. Bunlar arasında kurumsal yenilenme ve iyi yönetişim, organize suçla mücadele, sağlık hizmetleri ve eczacılık sektörleri yer almaktadır. Bu durum, Romanya'nın KEİ'de aktif rol aldığının bir göstergesi kabul edilebilir.

Romanya ve Bulgaristan, AB'nin bölgeye yönelik geliştirdiği ve desteklediği projelere de tam destek ve katılım sağlamaktadır. AB üyelikleri bu iki ülkeye bölgede yaşanan çeşitli krizlere yönelik daha kolay pozisyon oluşturabilme imkânı sağlamıştır. Örneğin, Ukrayna Başkanı Viktor Yanukoviç Kasım 2013'te AB ile Ortaklık Anlaşması'nı reddetmiş, ilerleyen dönemde AB ile Ukrayna'nın yakınlaşmasına karşı olan Rusya'da ülkedeki muhalif ayrılıkçı grupları desteklemiş ve Ukrayna'ya ait olan Kırım'ı ilhak etmesiyle bölgede gerilim tırmanmıştır. Bu krize yönelik olarak Romanya ve Bulgaristan hükümetleri kendileri inisiyatif almadan AB tarafında krize yönelik oluşan konsensüs sayesinde kendilerine daha rahat pozisyon belirleyebilmişlerdir (Korkmaz, 2016, s. 42; Mihaylova & Dimitrov, 2017, s. 109).

Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk coğrafi olarak Karadeniz bölgesinde yer almamalarına rağmen bölgeye yönelik ilgileri ve bölge ülkeleriyle yakın ilişkileri bu ülkelerin KEİ'ye üyeliğini gündeme getirmiştir. Yunanistan ve Arnavutluk hâlihazırda çalışma gruplarında aktif görev almamaktadır. Yunanistan 2014'ün ikinci yarısında KEİ dönem başkanlığını Bulgaristan'dan devralmış ve dönem başkanlığında devamlılık ve tutarlılık vurgusu yapılmıştır. Bu bağlamda, Bulgaristan'ın çizdiği yol haritasına benzer bir içerikle devam edilmiş ancak öncelik verilecek sektör başlıkları çeşitlenmiştir. AB-KEİ ilişkilerinin geliştirilmesi önceliğinin yanı sıra sektörel öncelikler

arasında sağlıkta acil durum yönetimi, ulaştırma, turizm, bilim ve teknoloji, çevrenin korunması, ekonomik gelişme, ticaret, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile gençlik ve spor gibi birçok sektör sıralanmıştır (BSEC Hellenic Chairmanship, 2014). Ulaştırma, Sırbistan'ın 2016'nın ikinci yarısındaki dönem başkanlığında yine temel sektörel hedef olarak yer almıştır. Bunun yanında ortak projelerle ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, AB dâhil olmak üzere diğer bölgesel ve uluslararası yapılarla işbirliğinin geliştirilmesi ve KEİ'nin verimliliğinin ve etkinliğinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma konularına yoğunlaşılmıştır (BSEC Permanent International Secretariat, 2016). Sırbistan ayrıca KEİ'nin kültür konusundaki çalışma grubunun koordinatörlüğünü yürütmektedir.

Arnavutluk 2014'ten bu yana AB'ye aday ülke konumundadır. Arnavutluk'un yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğü konularında yakalayacağı ilerlemeye bağlı olarak AB Haziran 2019'da bu ülke ile üyelik müzakerelerini başlatmayı planlamaktadır (Barigazzi, 2018). Arnavutluk, KEİ ile ilişkilerini AB sürecindeki ilerlemesine paralel olarak değerlendirmektedir. Ulaştırma, güvenlik ve enerji gibi temel sektörler KEİ ile ilişkilerin temel gündemini belirlemekle birlikte, KEİ bünyesideki entegrasyona AB ile gelecekte sağlanacak entegrasyonun bir basamağı olarak yaklaşılmaktadır (Paholli, 2007). Arnavutluk örneğinde, AB'ye üyeliğin en temel stratejik dış politika hedefi olduğu anlaşılmaktadır. KEİ üyelerinin çeşitli düzeylerde AB ile etkileşim halinde olduğu bilgisinden hareketle bu yapı bünyesinde diğer bölgesel aktörlerle deneyim paylaşımını önemseyen Arnavutluk, KEİ sürecine adeta bir ön hazırlık ve öğrenme süreci gibi yaklaşmaktadır. Bu bağlamda, Arnavutluk'un da tıpkı bölgedeki AB üye ülkeleri gibi AB'nin Karadeniz bölgesindeki varlığına olumlu yaklaştığı ve desteklediği görülmektedir (Barigazzi, 2018).

1995'ten bu yana AB ile Gümrük Birliği içinde olan ve bu süreçte AB ile ekonomik entegrasyonu artan Türkiye, AB ile derin bağları olan bir ülke konumundadır. Ancak, Gümrük Birliği'nin tarım tavizlerinin tamamı ile hizmetler ve kamu alanlarını kapsamaması ve Türkiye'ye yönelik bazı ticaret engellerinin uygulanıyor oluşu, Türkiye tarafından bu anlaşmanın güncellenmesi talebinin gündeme getirilmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin terörle mücadele mevzuatından taviz vermek istememesi neticesinde, Türkiye-AB arasında vize serbestisi sürecinde de ilerleme sağlanamamıştır. AB'ye tam üyelik yolunda 2005'ten bu yana sürmekte olan katılım müzakereleri süreci ise 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimi ve darbeyle mücadele adına iki yıl süren OHAL uygulaması gibi iç politik gelişmeler sonrasında durma noktasına gelmiştir. Türkiye-AB

ilişkilerinde yaşanan bu tıkanıklık Türkiye'yi bazı alternatif arayışlarına itmiş görünmektedir, ancak AB ile gelinen entegrasyon seviyesinde bu alternatiflerin Türkiye'nin çıkarları açısından ne ölçüde anlamlı olduğu tartışmalıdır. Örneğin, AB'nin Gümrük Birliği'ni güncelleme noktasında isteksiz olmasına cevaben Ağustos 2017'de Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi AB ile Gümrük Birliği'ne alternatif olarak Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Ermenistan'ın dâhil olduğu Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyeliği gündeme getirmiştir. Ancak, Türkiye aynı anda iki farklı Gümrük Birliği'nde bulunamayacağı için Türkiye'nin böyle bir alternatife yönelebilmesi için öncelikle AB ile Gümrük Birliği'ni tesis eden anlaşmaların iptali gerekmektedir. Diğer, AB'ye ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyeliği bulunmayan ülkeler gelecekte bu entegrasyon projelerinden birini tercih edebilirler. Ancak, bunlar mutually exclusive [birbirini dışlayan] yapılar oldukları için, üyelik durumunda bölge ülkelerini ya AB ya da Rusya'ya yakınlaşma ve diğeri ile olan bağlantılarını sınırlama etkisi yapabilirler (Delcour, 2015, s. 316). Türkiye Hükümeti yetkilileri 2018'de AB ile Gümrük Birliği'ni güncelleme ve vize serbestisi sürecini aktive etme yönünde yeniden çalışmalara başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler, AB ile ilişkilerinde henüz istenilen düzeyi yakalayamamış olsa da Türkiye için AB hedefinin kolay vazgeçilemez olduğunu gösterir niteliktedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin de dâhil olduğu pek çok bölge ülkesinin AB süreçleri bu ülkeleri Karadeniz'de bir bölgesel bütünleşme idealinden uzaklaştırmaktadır. Yine de AB ile ilişkiler gerileme eğilimine girdiği ölçüde Türkiye'nin Karadeniz'deki komşularıyla yakınlaşma çabalarının arttığı söylenebilir. Türkiye'nin Karadeniz'deki işbirliklerinin en aktif aktörü olduğu iddia edilebilir. Bu iddianın birinci dayanağı, Türkiye'nin KEİ ve diğer Karadeniz'in güvenliğine yönelik işbirliği süreçlerini başlatan ülke olmasıdır. Türkiye, KEİ bünyesindeki çalışma gruplarında da oldukça aktif olarak yer almaktadır. Ulaştırma, ticaret ile ekonomik gelişme, turizm, tarım, gümrük ve bankacılık gibi en temel alanlarda çalışma gruplarının koordinatörlüğünü yürütmektedir.

AB genişleme perspektifine dâhil etmediği diğer bölge ülkelerini Doğu Ortaklığı adını verdiği komşuluk mekanizmasıyla birliğe yaklaştırmak istemektedir. Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın aralarında bulunduğu bu ülke grubunun AB ile farkı yakınlaşma düzeylerinde olduğu görülmektedir. Moldova, Ukrayna ve Gürcistan AB ile 2014'te Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Alanı oluşturmayı da içeren Ortaklık Anlaşmaları imzalayarak AB ile entegrasyona eğilim göstermiş ve bu ülkelerin vatandaşlarına Schengen alanına vizesiz seyahat imkânı tanınmıştır (European Commission, 2017). Beyaz Rusya ve Ermenistan ise Avrasya Ekonomik Birliği projesine destek vermeyi seçerken Azerbaycan her

iki entegrasyon projesine de mesafeli bir duruş sergilemiştir. (Barakhvostov & Rusakovich, 2017, s. 808). AB bu ülkeleri de kendine yakınlaştırabilmek için Doğu Ortaklığı'nın 2017'deki zirve toplantısında yeni bazı adımlar atmıştır. Örneğin, AB ve Avrasya Ekonomik Birliği üye ülkesi olan Ermenistan arasında Kapsamlı ve Genişletilmiş İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla Ermenistan AB'nin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi alanlarında reform yapmak için taahhütlerde bulunmuştur. Böylelikle AB, bölge ülkelerinin dış politika tercihlerini dikkate alarak bu ülkelerle ilişkilerini sağlamlaştırmak adına çeşitli stratejiler geliştirebildiğini ortaya koymuştur. Aynı zirvede, Ermenistan'ın AB'nin Ortak Havacılık Alanı'na dâhil edilmesine de karar verilmiştir. Ermenistan ile gelecekteki işbirliğinin koşullarını bu anlaşmalar vasıtasıyla belirleyen AB, benzer bir şekilde Azerbeycan ve Beyaz Rusya'yla işbirliği önceliklerinin neler olabileceğini tartışmaya açmıştır (European Commission, 2017). Aynı toplantıda Doğu Ortaklığı'nın formatının AB ve bölge ülkeleri arasında ikili ilişkiler geliştirilmesi formülünden çıkarılarak çok taraflı bir formatın benimsenmesi de kararlaştırılmıştır. Böylelikle AB'nin bölge ülkelerinin önce birbirlerine ve dolaylı olarak AB'ye yakınlaştırılması için etkili olabilecek bir yapısal değişikliğe gittiği görülmektedir.

Doğu Ortaklığı ülkelerinin hem AB ile ilişkiler bakımından farklılaştıkları, hem de KEİ bünyesindeki proje ve çalışma gruplarına katılım konusunda diğer ülkelere nazaran daha az müdahil oldukları anlaşılmaktadır. Sadece Ukrayna, enerji konusundaki çalışma grubunun koordinatörlüğünü yürütmektedir, diğer ülkelerin aktif bir koordinatörlükleri bulunmamaktadır.

AB'nin Karadeniz bölgesindeki komşularına yönelik bu yakınlaşma çabaları Rusya'nın çeşitli tepkilerine sebep olmuş, Rusya bu süreçlere cevaben hem askeri hem de yumuşak güç unsurlarını devreye sokmuştur (Averre, 2009, s. 1690). Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşması imzalaması sonrası Kırım'ı ilhak etmiş, Moldova'nın ürünlerine ithalat vergileri getirmiş ve bu ülkeden meyve ve şarap alımını durdurmuştur. Ayrıca, 2009'da Avrasya Ekonomik Birliği'ni revize ederek bölge ülkelerine ticari anlamda AB'ye alternatif bir uluslarüstü birlik çatısı altında buluşma teklifi getirmiştir. Bu tepkiler Rusya'nın AB'nin Doğu ortaklığı gibi projeleri kapsamında bölge ülkelerinin AB ile yakınlaşmasına negatif yaklaştığı sonucuna varmak için yeterlidir. Rusya bölgedeki diğer tüm işbirliği projelerinde yer almaktadır. KEİ bünyesindeki faaliyetlere aktif olarak katılmakta ve son dönemde KEİ'nin eğitim konusunda toplanan çalışma grubunun 2018-2019 döneminde koordinatörlüğünü yürütmektedir.

Sonuç

Karadeniz coğrafyasında çok çeşitli bölgesel işbirliği yapılarının çeşitli düzeylerde kurumsallaştığı görülmektedir. Ancak bu yapıların hiçbirinin bölgesel entegrasyonu hedeflemediği anlaşılmaktadır. KEİ Karadeniz'deki kurumsallaşma düzeyi en yüksek olan bölgesel organizasyon olmasına rağmen entegrasyon olarak nitelendirilebilecek bir işbirliği düzeyine erişememiştir. KEİ'nin benimsediği proje odaklı işbirliği modeli aynı AB'nin farklılaşmış entegrasyon modellerinden a la Carte Avrupa modelinde olduğu gibi üye ülkelerine katılmak istedikleri işbirliği projelerini seçme imkanı tanımaktadır. Bu yapısı itibariyle KEİ, üyelerine homojen bir entegrasyon modeli sunmamaktadır. AB tarafından bölgeye yönelik olarak planlanan Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı'nın da birer bölgeselleşme projesine dönüşme ihtimalleri oldukça zayıftır. Öncelikle, Sinerji kapsamında önerilen sektörel işbirlikleri KEİ'nin sunduğu işbirliği formatına alternatif oluşturamamıştır. Zaten KEİ sektörel işbirlikleri için bir çatı organizasyon olma işlevini yerine getirmektedir. Bu durumda AB, bölgedeki çıkarlarını gözetirken ve bölge ülkelerini bu çıkarlar doğrultusunda kendisine yakınlaştırmak için alternatif formüller ararken, bölge ülkeleri tarafından benimsenmiş ve bölgedeki yegâne geniş katılımlı örgüt olan KEİ ile ilişkilerini geliştirmeye odaklanabilir. AB'nin alternatif formül arayışlarından bir diğeri de, Doğu Ortaklığı bünyesindeki işbirliklerini 2017'deki son toplantıdan itibaren ikili formattan çok taraflı formata dönüştürmek olmuştur. AB, bölgedeki bazı ülkeleri Doğu Ortaklığı dışında bırakırken belli bir ülke grubuna yönelik bir çerçeve işbirliği platformu sunmaktadır. Bu durum gelecekte Karadeniz'de kapsamlı bir entegrasyon sürecine gidilmesi ihtimalini zayıflatıcı bir etki yapabilir. Genel itibariyle, AB'nin bölgeye yönelik geliştirdiği işbirliği mekanizmalarının yarattığı kurumsal çeşitliliğin bölgesel entegrasyonu desteklemekten ziyade zayıflatıcı etki yaptığı iddia edilebilir. Ancak, AB gerek Sinerji ve Doğu Ortaklığı bünyesinde, gerekse KEİ ile son dönemde geliştirdiği işbirlikleri marifetiyle bölgedeki sektörel işbirliklerine hibe desteği sağlamaktadır. Dolayısıyla, AB'nin bölgesel işbirliklerine yönelik pozitif etkisi de yadsınamaz.

Bölge ülkelerinin Karadeniz coğrafyası dışında farklı kuruluşlardaki üyeliklerinden doğan mükellefiyetleri Karadeniz'de bölgesel entegrasyon ihtimalini zayıflatan en temel faktörlerden biridir. Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyelikleri bu ülkelerin AB dışında bir entegrasyon formülüne sıcak bakmasını engelleyecektir. Benzer bir şekilde henüz AB'ye tam üye olmasalar da AB müzakere süreçleri sürmekte olan ve bu dönemde Avrupa ile entegrasyonu artan Sırbistan ve Türkiye'nin de AB dışında bir

bölgesel entegrasyonu tercih etme ihtimalleri düşmüştür. Benzer bir şekilde, Rusya, Beyaz Rusya ve Ermenistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği bünyesinde ekonomik entegrasyonlarını ilerletmeleri, Karadeniz bölgesindeki tüm ülkeleri kapsayacak bir şekilde entegrasyon modelinden uzaklaşmalarına sebep olacaktır. Örneğin, Türkiye ile AB ilişkilerinin oldukça zayıfladığı son dönemlerde bile söylem olarak AB'ye alternatif yapıların değerlendirilebileceği gündeme gelse de, Avrasya Ekonomik Birliği gibi mevcut alternatiflerin tercih edilmesi için önce AB ile Türkiye arasında ortaklık ilişkisi ve gümrük birliği kuran anlaşmaların iptali gerekmektedir.

Bölge ülkelerinin hepsinin bölgesel işbirliği yapılarında aktif bir biçimde yer almadıkları görülmektedir. Örneğin, KEİ bünyesindeki işbirliklerine katılım konusunda bazı üyeler oldukça aktifken bazıları daha geri planda durmaktadır. Türkiye ve Romanya gibi ülkeler KEİ bünyesindeki birçok çalışma grubunun koordinatörlüğünü yürütürken, Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna, Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan gibi AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamına aldığı ülkelerin KEİ bünyesinde proje oluşturma ve projelere katılım açısından aktif olmadıkları görülmektedir. Beyaz Rusya, KEİ'de gözlemci ülke statüsündedir, dolayısıyla KEİ'ye proje oluşturma safhalarında katılım göstermemesi doğaldır. Bu ülkelerin KEİ'ye aktif katılım sağlamamaları hem sektörel bölgesel işbirliklerini, hem de bölgesel entegrasyonu zayıflatıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Açikmeşe, S. A. , & Triantaphyllou, D. (2014). The Black Sea Region: The Neighbourhood too Close to, yet still Far from the European Union. The Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 16 (3), 279-285. DOI: 10.1080/19448953.2014.928533.

Aral, B. (2002). The Black Sea Economic Co-Operation after Ten Years: What Went Wrong? Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 1 (4), 73-88.

Averre, D. (2009). Competing Rationalities: Russia, the EU and the 'Shared Neighbourhood'. Europe-Asia Studies, 61 (10), 1689–1713. DOI: 10.1080/09668130903278918.

Barakhvostov, P, & Rusakovich, A. (2017). Eastern Partnership Countries and Eurasian Integration in 2012-2015. Journal of Economic Integration, 32 (4), 804-841.

Barigazzi, J. (Haziran, 2018). EU ministers postpone Albania and Macedonia accession decision. Politico. Erişim tarihi 25 Aralık 2018, https://www.politico.eu/article/eu-european-union-ministers-general-affairs-council-postpone-albania-and-macedonia-accession-decision/.

BSEC (9 Nisan 2008). BSEC Declaration on Cooperation with the EU in the field of Energy [AB ile Enerji Sektöründe İşbirliğine Yönelik KEİ Deklarasyonu]. Kiev, Ukrayna. Erişim tarihi: 25 Aralık 2018, http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/Energy/StatDecl/ANNEX%20III%20FINALDECL%209APRIL%20ADOPTEDBYMINISTERS.pdf.

BSEC Hellenic Chairmanship (2014). Priorities of the BSEC Hellenic Chairmanship-In-Office. Erişim tarihi 25 Aralık 2018, http://bsec-urta.org/content/files/bsec%20permit/Annex%20III_Priorities%20final%20(2).pdf.

BSEC Permanent International Secretariat (2016). Press Release on the Working Visit of the BSEC Permis Secretary General to the Republic of Serbia. Erişim tarihi: 25 Aralık 2018, http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/PressReleases/20160314%20Secretary%20General%20visit%20to%20Serbia%20(BSEC%20HQ,%209-10%20March%202016).pdf.

Delcour, L. (2015). Between the eastern partnership and eurasian integration: Explaining post-soviet countries' engagement in (competing) region-building projects. Problems of Post-Communism, 62 (6), 316-327. DOI: 10.1080/10758216.2015.1057075.

European External Action Service. "Black Sea Synergy [Karadeniz Sinerjisi]." Erişim tarihi 25 Aralık 2018, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en.

European Commission (Kasım, 2017). 2017 Eastern Partnership Summit: Stronger together. Avrupa Komisyonu Basın Duyurusu, Brüksel. Erişim tarihi: 25 Aralık 2018, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4845_en.htm.

Gürdeniz, C. (2017). Karadeniz'de Donanma Diplomasisi. Anka Enstitüsü. http://ankaenstitusu.com/karadenizde-donanma-diplomasisi/.

Koçer, G. (2009). Karadeniz'in Güvenliği ve Türkiye. Laçiner Sedat vd. (Ed.), Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri içinde. Ankara: USAK Yayınları, 275-295.

Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. Gazi Akademik Bakış, 1 (1), 195-219.

Korkmaz, N. (2016). Bulgaristan'ın Karadeniz Politikası ve Avrupa Birliği'nin Etkileri. Karadeniz Araştırmaları, 49, 33-46.

Mecar, M. vd. (2007). EU and Black Sea Regional Cooperation: Cureent Prospects of BSEC. Uluslararası Ekonomik Sorunlar; KEI - Özel Sayısı. http://www.mfa.gov.tr/eu-and-black-sea-regional-cooperation_-cureent-prospects-of-bsec-.tr.mfa.

Mihaylova, A, & Dimitrov, P. (2017). In Line with Brussels. Romanian and Bulgarian Position on the Ukrainian Crisis. Europolity, 11 (1), 87-117.

Mladenov, B. (2007). Bulgaria's Vision for the Future of BSEC. Uluslararası Ekonomik Sorunlar; KEI - Özel Sayısı. http://www.mfa.gov.tr/eu-and-black-sea-regional-cooperation_-cureent-prospects-of-bsec-.tr.mfa.

Pasholli, A. (2007). Albania and BSEC Regional Cooperation, European Integration and BSEC. Uluslararası Ekonomik Sorunlar; KEI - Özel Sayısı. http://www.mfa.gov.tr /albania-and-bsec-regional-cooperation_-european-integration-and-bsec-.tr.mfa.

Stubb, A. (1996). A Categorization of Differentiated Integration. Journal of Common Market Studies, 34 (2), 283-295.

Vladova, G., & Knieling, J. (2014). Potential and challenges for the Black Sea regional cooperation. Eastern Journal of European Studies, 5 (1), 39-66.

Yalçınkaya, A. (2017). Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi 5, 1-16.

Yazgan, H. (2017). Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union? Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi 5, 67-78.

KIBRIS SORUNUNDA ENERJİ BOYUTU*

Kamer KASIM*

Özet

Uluslararası alanda Soğuk Savaş döneminden itibaren devam eden ve sonuçsuz müzakerelerle uluslararası politikanın gündeminde olan Kıbrıs sorunu çok çeşitli parametrelerle bölgesel ve sistemsel düzeyde tartışılmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında adada çatışmanın olmadığı bir istikrar ortamı oluşmuş ve iki taraf ta ayrı devlet yapılanmalarını süreç içinde pekiştirmişlerdir. Her ne kadar 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanından sonra da iki toplumlu, iki kesimli tarafların siyasi eşitliğine dayanan bir çözüm için müzakereler devam etse de bunlar bir sonuç vermemiş ve Kıbrıs'ta iki devletli çözüm tartışmaları başlamıştır. Kıbrıs sorununda son döneme kadar gündemde olmayan yeni bir unsur ise, ada çevresinde enerji kaynaklarının varlığının tespiti üzerine bunun Kıbrıs sorunu bağlamında ele alınmasıdır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) KKTC'nin haklarını hiçe sayarak enerji kaynaklarının olduğu bölgelere ilişkin parselleme yapması ve en önemlisi bazı şirketlere arama lisansları vermesi Kıbrıs sorununda yeni bir gerginlik unsuru oldu. Enerji boyutunun gelişimi Kıbrıs'ta taraflar arasında ayrışmayı arttırıcı bir rol oynadı. Türkiye ve KKTC haklarının ihlaline izin vermeyeceklerini ve gerekirse güç kullanabileceklerini göstermişlerdir. Enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında en rasyonel seçenek Türkiye üzerinden olmasıdır. Enerji boyutunun tartışılmasına neden olan sadece Kıbrıs adası çevresinde değil, Mısır ve İsrail'de bulunan doğal gazla birlikte düşünüldüğünde ortaya çok önemli bir miktarın çıkmasıdır. Türkiye ve KKTC sahalardaki haklarını korumak için TPAO'ya arama lisansı vermişler ve TPAO çalışmalara başlamıştır. Tarafların enerji tartışmalarında çatışma olasılığını azaltacak bir yöntem bulmaları kaynakların en kısa sürede değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Ancak KKTC'nin görmezlikten gelinmesi ve GKRY'nin adanın tamamına yönelik tasarrufta bulunmasının özellikle AB tarafından teşvik edilmesi tarafların anlaşma zemini bulmasını çok zorlaştırmaktadır.

Bu makalede Kıbrıs sorununun uluslararası sistem ve bölgesel gelişmelerden kaynaklanan etkilerle birlikte gelişimi ile ortaya çıkan tablo analiz edilerek,

* Bu makale Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri desteğiyle üretilmiştir. Proje No:2017.04.04.1215.

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kamerkasim@gmail.com

yeni bir boyut olan enerjinin tarafların argümanlarına ve stratejilerine etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan, Enerji.

Giriş

Kıbrıs sorunu çeşitli dönemlerde çok boyutlu olarak tartışılmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası iki tarafı yeniden bir devlet içerisinde buluşturmayı amaçlayan görüşmeler sonuç vermemiştir. Türk tarafının iki kesimli, iki bölgeli, tarafların siyasi eşitliği ilkeleri çerçevesinde bir çözüm önerisi Rum Kesimi tarafından reddedilmiştir. Rum Kesimi'ne avantajlar sağlayacak olan ve orta vadede iki kesimliliğin ortadan kalkmasına yol açabilecek Annan Planı bile Güneyin hayır oylarıyla reddedildi. Rum Kesimi'nin Türklerle bir egemenlik paylaşımı istemediği ve bütün adanın gerçek sahibi olduğu bakış açısıyla hareket ettiği görüldü. Bu ortamda Kıbrıs sorununda yeni denilebilecek bir tartışma da enerji kaynakları üzerinde başladı. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) adanın çevresini parsellere ayırıp, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) haklarını hiçe sayarak Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) antlaşmaları yapması ve şirketlere arama lisansları vermesi Kıbrıs'ta yeni bir gerginlik unsuru oldu. GKRY'nin ilan ettiği MEB ve buna göre düzenlediği parsellerin Türkiye'nin MEB ile ilgili görüşleri ve KKTC'nin MEB'i ile çakışması, GKRY'nin mevcut politikasına devam etmesi halinde çatışma olasılığını artırdı. Türkiye ve KKTC 2011'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması yaptı ve Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'ya adanın Kuzey, Doğu ve Güneyinde arama için lisanslar verildi. GKRY 12.Parsel olarak ifade ettiği sahada arama yapması için ABD menşeli Noble'ye lisans verdi. Noble 12. Parseldeki hissesinin % 30'unu İsrail'in Delek ve Avner Şirketlerine devretti. Türkiye ve KKTC, GKRY'nin yaptığı tasarrufların uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade ederek, şirketleri uyardı. Saipem 12000 adlı İtalyan ENI şirketine ait sondaj gemisi 3. Parselde GKRY için arama yapmaya kalktığında Türkiye tarafından durduruldu. Türkiye de hem Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisi hem de Fatih sondaj gemisi ile çalışmalara başladı.

Kıbrıs sorununda tarafların ilan ettiği sahaların çakışması yanında asıl enerji boyutunu devreye sokan Akdeniz'de keşfedilen enerji sahaları oldu. Mısır'daki Zohr sahasında ENI'nin 800 milyar metreküpün üstünde doğal gaz keşfetmesi, İsrail'in 620 milyar metreküplük Leviathan, 280 milyar metreküplük Tamar ve 14 milyar metreküplük Dalit sahalarını keşfetmesi ve bu sahaların GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği Afrodit sahasına yakın olması Kıbrıs çevresinde enerji kaynaklarının değerlendirilmesi konusunu

gündeme getirdi. Ancak Kıbrıs'ta iki ayrı devletin olması ve Güneyin Kuzeyin varlığını görmezlikten gelerek enerji kaynakları üzerinde tasarrufta bulunmaya kalkması Kıbrıs sorununu daha da komplike hale getirdi. Etnik, dil ve din gibi özellikler açısından birbirinden farklı iki toplumun bulunduğu Kıbrıs'ta tarafların çakışan egemenlik iddiaları ve çatışmalı tarihi geçmiş ortak bir devlet içinde çözümü çok zorlaştırmaktadır. Rumlar Türklerle egemenlik paylaşımını istemediği gibi, iki kesimlilik ve iki toplumluluğu da reddetmektedir. Kıbrıs sorununda enerji boyutu yeni bir çatışma unsuru olmuştur. Kıbrıs enerji kaynaklarının tarafların anlaşması olmadan değerlendirilmesinin güç olduğu ve özellikle çakışan sahalarda sondaj yapılamayacağı açıktır. Kıbrıs sorunu müzakerelerinde tarafların bu sahaların bölüşümü konusunu da ele almaları gerekir. Enerji kaynaklarının en rasyonel şekilde uluslararası pazarlara ulaştırılması Türkiye üzerinden mümkün olacağından Türkiye-KKTC ve GKRY arasında anlaşma sağlanmadan zaten verimli bir değerlendirme zor olacaktır. Bu makalede Kıbrıs sorununda enerji boyutunun tarafların pozisyonunu nasıl etkilediği ve Kıbrıs sorunu görüşmelerine etkisi analiz edilecektir.

1. Kıbrıs Sorununda Gelinen Nokta

Soğuk Savaş dönemi sonrasında uluslararası sistemdeki değişim ve Avrupa Birliği (AB) faktörü Kıbrıs sorununun ele alınışında değişikliğe yol açsa da taraflar arasında çözüm noktasında bir antlaşma olmamıştır. AB GKRY'ni adanın tamamını temsilen AB üyeliğine almakla ve üyeliği bir şarta bağlamamakla, eğer Kıbrıs'ta bir çözüm isteniyorsa ciddi hata yapmıştır. Üyelikten önce anlaşma sağlanması umuduyla hazırlanan Annan Planı Rum Kesimi lehine sunduklarına rağmen Güney tarafından reddedilmiştir. GKRY plana hayır da dese AB'ye üye olacağının verdiği güvenle hareket etmiş ve sonrası süreçte Annan Planında sunulandan çok daha fazlasını elde edeceği beklentisiyle referandumda tavır almıştır. Kıbrıs sorununda Türk tarafının iki kesimli, iki bölgeli tarafların siyasi eşitliğine dayalı bir çözüm isteğine Rum Kesimi'nin kapalı olduğu gerek referandum sürecinde gerekse sonrasındaki müzakerelerde açıkça ortaya çıkmıştır. Kıbrıs'ta iki taraf arasında fiili ayrışma 1963'te başlamıştır. İki taraf 1974'ten beri ayrı yaşamaktadırlar. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) 1983'te ilan edilmiştir. Kuzeyde ve Güneyde 24 Nisan 2004'te referanduma sunulan Annan Planının reddedilmesinden sonra da görüşmeler oldu. Rum tarafının beklentisi Annan Planını kabul eden Türk tarafının özellikle Türkiye'nin AB üyelik beklentisiyle daha fazla taviz vermesiydi.(Kasım, 2007). Uluslararası alandaki gelişmeler ise Rum Kesimi'nin beklentilerine uygun olmadı. Türkiye-AB müzakere süreci ilerlemedi ve Türkiye'de AB üyelik perspektifi dahi sorgulanır hale geldi.

Karadağ'ın 2006'da referandumla Sırbistan'dan ayrılması ve özellikle de 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilanı Kıbrıs'ta iki devletli çözüm tartışmalarını gündeme taşıdı. Özellikle İngiltere eski Dışişleri Bakanlarından Jack Straw'ın artık uluslararası toplumun adanın bölünmesi gerçeğine hazır olmasını ifade etmesi ve Rumlara referandumdan önce üyelik garantisi verilmesini AB'nin en kötü stratejik kararı diye tanımlaması çok çarpıcıydı. (Straw, Kasım 2017) Kosova'da iki ayrı etnik grup arasındaki fiziki ayrışma 1999 NATO operasyonu sonrasında olurken, 9 yıl içinde ilan edilen bağımsızlık AB üyesi ülkelerin 5'i dışında tanınmıştır. Aynı AB üyesi ülkelerin KKTC'yi görmezlikten gelmeleri ise bir çelişkidir. Üstelik Kıbrıs'ta taraflar arasındaki fiziki ayrışma 1974'e kadar gitmektedir. Buna rağmen uluslararası alanda özellikle de AB tarafından Kuzey ve Güneyi bir araya getirmek için müzakereler sürmüştür. Ocak 2017'de tarafların haritaları da içeren önerileri ortaya çıkmıştır. Ancak müzakere ortamına uymayan ve Rum Kesimi'nin bakış açısının değişmediğini gösteren gelişme 14 Şubat 2017'de Kıbrıs Rum Kesimi Temsilciler Meclisi'nin okullarda ENOSİS oylamasının kutlanmasını isteyen bir kararı alması olmuştur. KKTC tarafından kınanan karar GKRY'nin Türklerin haklarını hiçe sayarak Yunanistan'la birleşme hedefini devam ettirdiğini göstermektedir.(KKTC'nin Türkiye'deki Büyükelçiliği,17 Şubat 2017). Yine de KKTC masada kalmış ve taraflar 28 Haziran 2017'de İsviçre'de Crans-Montana'da bir araya gelmişler ancak görüşmeler 7 Temmuz 2017'de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (Miles, 2017. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 7 Temmuz 2017).

Kıbrıs'ta müzakerelerde sonuç alınamamasının temel nedeni tarafların güvenlik endişeleri ve yetki paylaşımı, iki kesimlilik gibi konularda anlaşamamalarıdır. Kuzey açısından iki kesimlilik ve iki bölgelilik ile adada Türkiye'nin askeri varlığının olması güvenlik açısından olmazsa olmazlardandır. Bu parametrelerin dikkate alınmadığı ve adada mülkiyet sorununun da Türkler aleyhine çözülmeye çalışıldığı bir ortamda tarafların ortak bir devlet içinde buluşmaları zordur. Üstelik Rum tarafının Kuzeyle yetki paylaşımı ve siyasi eşitlik konularında isteksiz olduğu ve ENOSİS düşüncesinin güncel versiyonunun tartışıldığı bir durumda, Kuzey açısından müzakerelerin başlangıcından itibaren savunduğu ilkelerde ısrarcı olunması önem taşımaktadır.

2. Kıbrıs'ta Yeni Bir Faktör Olarak Enerji

Kıbrıs çevresinde ve genel olarak Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının varlığına ilişkin değerlendirmeler yeni olmasa da bu kaynaklarının çok derinlerde olması çıkarılmaları için yeterli teknolojik birikime sahip

olunmasını gerekli kıldı. Sondaj teknolojisindeki ilerlemeler Doğu Akdeniz kaynaklarını ön plana çıkardı ve şirketler Doğu Akdeniz'de sondaj faaliyetleriyle ilgilenmeye başladılar. 2000'li yıllarda hızlanan süreçte İsrail, 2010'da 620 milyar metre küplük Leviathan sahasını, 14 milyar metre küplük Dalit ve 280 milyar metre küplük Tamar sahalarını keşfetti. En çok ses getiren ise İtalyan ENI tarafından Mısır'da 2015'te 800 milyar metreküpün üzerinde rezerv olan Zohr sahasının keşfedilmesi oldu. Bu süreçte GKRY tek taraflı olarak ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ile 13 parsel belirliyor. GKRY yine adanın tamamını temsil ettiği düşüncesiyle diğer ülkelerle MEB antlaşmaları yapmıştır. Doğu Akdeniz'de zengin enerji kaynaklarının olduğu tespit edilen sahaların GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği Afrodit sahasına yakınlığı, bu sahadaki kaynakların nasıl değerlendirileceği tartışmalarına yol açmıştır. GKRY'nin şirketlere tek taraflı olarak belirlediği parseller için izinler vermesi Kıbrıs sorununda yeni bir tartışmayı gündeme taşıdı. Öncelikle ada çevresindeki enerji kaynaklarında Kuzeyin de hakkının olması ve KKTC'nin Türk Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) arama ruhsatı verdiği sahalarla çakışması ortaya ciddi bir sorun çıkardı. Örneğin ENİ'ye ait Saipem 12000 gemisi GKRY'nin ilan ettiği 6. Parseldeki çalışmalarından sonra 3. Parsele yönelmesi Türkiye'nin müdahalesiyle karşılaştı. Çünkü KKTC ile TPAO arasında yapılan anlaşma ile TPAO'nun çalışma yapacağı bölge ile çakışma söz konusudur. Aslında KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanı Özdil Nami'nin ifade ettiği gibi KKTC açısından yakın veya uzak fark etmemekte hepsinde Kıbrıs Türk halkının hakkı bulunmaktadır.(Anadolu Ajansı, 20 Şubat 2018). GKRY'nin ilan ettiği parsellerden bazıları KKTC'nin ilan ettiği MEB alanlarıyla çakışmaktadır. Burada 1, 2, 3, 8, 9, 12 ve 13. Parseller böyledir. Ayrıca bazı parseller Türkiye'nin MEB ile ilgili tezleriyle çelişmektedir. Bunlar: 1,4, 5, 6 ve 7. Parsellerdir.(Kahveci, 30 Mart 2018). Saipem 12000 gemisinin KKTC'nin MEB i ile çakışan parselde çalışma yapmak istemesi bu nedenle engellenmiştir. Aslında Türkiye KKTC'nin TPAO'ya ruhsat verdiği alanlarla kesişmemesine rağmen kısmen Türkiye'nin MEB ile ilgili tezlerine aykırı olan 6. Parseldeki çalışmalardan duyduğu rahatsızlığı da göstermişti.

Deniz alanlarıyla ilgili tartışmanın çıkış noktası GKRY'nin tek taraflı ilan ettiği MEB ile parselleme yapması ve tabii yaptığı ikili antlaşmalardır. Örneğin GKRY'nin Mısır ile 2003'te yaptığı MEB antlaşması Türkiye'nin haklarına müdahale ettiğinden Türkiye bunu tanımamış ve 2 Mart 2004'te GKRY ile Mısır arasındaki MEB antlaşmasına itirazını ifade eden bir notayı BM'ye sunmuştur. GKRY 17 Ocak 2007'de Lübnan ile MEB antlaşması imzaladığında da Türkiye Lübnan'dan antlaşmanın yürürlüğe konulmamasını talep etmiştir.(Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 30 Ocak 2017). Türkiye Dışişleri

Bakanlığı 23 Temmuz 2007 tarihindeki notasında da 2 Mart 2004 tarihli GKRY ile Mısır arasında imzalanan MEB anlaşmasına itirazını ifade eden notaya atıfta bulunmuş ve Türkiye'nin uluslararası hukukun yerleşik kurallarına uygun olarak özellikle 32° 16' 18" meridyeninin batısında ab initio ve ipso facto mevcut meşru ve hukuki haklarının kayda geçirildiğini ifade etmiştir. Türkiye uluslararası hukuka göre yarı kapalı bir deniz olan Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB sınırlamalarının ancak bütün ilgili tarafların hak ve çıkarlarını gözetecek şekilde yapılmasını istemektedir. Türkiye kıta sahanlığının dış sınırının ilgili kıyı devleti ile bütün ilgili ya da özel koşulların dikkate alındığı hakkaniyete dayanan antlaşmalarla belirleneceğini ifade etmiştir.(Başeren 2013: 262-274). Türkiye bu konudaki görüşlerini, verdiği notalar ve Yunanistan'ın notalarına verdiği cevaplarda sürekli ifade etmiştir. Örneğin, Türkiye 12 Mart 2013 tarihinde verdiği notada TPAO'ya verilen petrol arama ve çıkarma ruhsatlarının Türkiye'nin kıta sahanlığı içerisinde yer alan sahalara yönelik olduğunu ifade etmiştir. Aynı notada Türkiye'nin daha önce vermiş olduğu notalara da atıflar yapılmıştır.(Birleşmiş Milletler, Law of the Sea, Bulletin, 2014).

GKRY'nin tek taraflı olarak yaptığı MEB anlaşmaları sadece Türkiye ve KKTC ile de anlaşmazlık sebebi değildir. GKRY'nin 2007'de Lübnan'la yaptığı MEB anlaşması Lübnan'da iç hukuk süreci tamamlanarak yürürlüğe girmedi. Bunun sebebi Türkiye'nin itirazlarının yanı sıra, Lübnan ile İsrail arasındaki ihtilaf ve GKRY'nin 17 Aralık 2010'da İsrail ile MEB anlaşması imzalamasıdır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 21 Aralık 2010). Lübnan tarafından BM Genel Sekreterine gönderilen mektupta 17 Aralık 2010 tarihinde "Kıbrıs Cumhuriyeti" ve İsrail arasındaki MEB Anlaşmasının Lübnan'ın BM'ye sunduğu coğrafi noktalarla uyumlu olmadığını Lübnan'ın MEB'sinin bir kısmını da içine aldığını ve anlaşmanın Lübnan'ın egemenlik ve ekonomik haklarını ihlal ettiği belirtilmiştir. (Lübnan Dışişleri ve Göç Bakanlığı, 2011). Lübnan GKRY ile İsrail arasındaki MEB Anlaşmasına itirazını açıkça ortaya koymuştur.

GKRY, tek taraflı yaptığı MEB anlaşmalarının Türkiye ve KKTC tarafından tanınmaması ve en önemlisi de Türkiye'nin sahalarda kesişen alanlardaki sondaj çalışmalarına izin vermeyeceğini ve müdahale edeceğini göstermesi üzerine, sondaj izni verdiği şirketler ile avantaj sağlamaya çalışmıştır. GKRY 12. Parsel olarak adlandırdığı sahada Amerikan Noble şirketine sondaj izni vermiş ve Noble buradaki hissesinin % 30'unu İsrail'in Delek ve Avner'e satmış ve bu durum da GKRY tarafından onaylanmıştır. (Haaretz, 12 Şubat 2013).

GKRY'nin Afrodit adını verdiği 12. Parselde Noble 127,4 milyar metreküplük doğalgaz bulmuştur. Bu parsel ile ilgili bir adım atılmamıştır. Bunun nedeni Türkiye'den geçmeyen seçeneklerin çok masraflı olması ve gazın miktarının buna yetecek kadar olmamasıdır. GKRY 10. Parsel adını verdiği saha ile ilgili olarak ise ABD menşeli ExxonMobil şirketi ile Qatar Petroleum ile sondaj konusunda mutabık kalmıştır. Aslında 10. Parsel ile ilgili olarak Fransız Total ile anlaşma imzalanmıştı. Ancak Total 2015'te sahayı verimli bulmadığı için bırakmıştı. Bu parsel Türkiye'nin MEB ile çakışmadığı gibi TPAO'ya KKTC'nin verdiği alanlarla da çakışmıyor. Türkiye'nin ise GKRY'nin tek taraflı olarak yaptığı parselasyon nedeniyle karşı çıkması söz konusudur. (Deutsche Welle, 17 Şubat 2018).

GKRY sondaj için yetki verdiği şirketlerin seçimi yanında bu sondajların güvenliğini sağlamak adına Fransa ile daha önce yapılan üslerin kullanımıyla ilgili anlaşmayı genişleterek uygulamak istemiştir. GKRY böyle yaparak askeri bakımından Fransa ile işbirliği yaptığı mesajı verip en azından Fransız şirketler bakımından gelip güvenle sondaj yapabilirisiniz demek istiyor. GKRY Fransa ile yaptığı anlaşmaya göre Mari (Tatlısu) Deniz Üssü ve Andreas Papandreu Hava Üssünü Fransızlar kullanabileceklerdir. GKRY ile Fransa arasında 2007'de imzalanan bu anlaşma ve GKRY ile Fransa arasındaki askeri işbirliği GKRY lideri Anastasiades'in Fransa Devlet Başkanı Macron'la yaptığı 6 Kasım 2017'de Paris'teki görüşmede de gündeme geldi. (Cyprus Mail, 7 Kasım 2017). Türkiye Dışişleri Bakanlığı Fransa ile GKRY arasında yapılan Savunma Alanında İşbirliği Anlaşmanın 1960 Anlaşmalarına aykırı olduğunu ve Doğu Akdeniz'deki istikrar ve güvenliğe tehdit teşkil edeceğini ve kaygı verici bir gelişme olduğunu belirtmişti. Yapılan açıklamada GKRY'nin Kıbrıs Türklerini veya Adanın tümünü temsil etmediği ve bu tür bir tasarrufta bulunma yetkisi olmadığı ve söz konusu anlaşmanın Türkiye ve KKTC açısından herhangi bir sonuç doğurmayacağı vurgulanmıştı. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 1 Mart 2007).

GKRY tek taraflı olarak yaptığı MEB Anlaşmaları ve sondaj için verdiği izinlere rağmen, Türkiye'nin çakışan sahalarda sondaj yaptırmama konusundaki kararlılığı ve KKTC'nin TPAO'ya lisans verdiği sahalara da müdahale edilmemesini sağlaması, sürecin GKRY'nin istediği şekilde ilerlememesine yol açtı. Aslında tespit edilen rezervler çıkarılsa bile bunların uluslararası pazarlara ulaştırılmasında en uygun güzergâh Türkiye üzerinden olmasıdır. GKRY özellikle İsrail'in rezervleriyle birlikte doğal gazı Doğu Akdeniz Boru hattı projesiyle Yunanistan'a ve oradan İtalya'ya ulaştırmak istemektedir. Ancak Türkiye'den geçmeyeceğini ifade ettiği bu hat Türkiye'nin MEB'inden geçecektir. Hattın en önemli dezavantajı ise 2000

kilometrelik hattın maliyetinin 7 milyar dolara çıkmasıdır. (Reuters, 8 Mart 2018). Yunanistan'ın yıllık doğal gaz tüketimi dikkate alındığında (2016 yılı 4, 2017 yılı 4,8 milyar metreküp) böyle bir hattı desteklemek için yeterli olmadığı görülür. (https://www.statista.com/statistics/70366 1/natural-gas-consumption-greece/)

KKTC'den yapılan açıklamada da Cumhurbaşkanı Akıncı Kıbrıs Türklerini ve Türkiye'yi dışlayan formüllerin bölgede barış ve istikrara katkıda bulunmayacağını ve gazın ulaştırılması için en kısa, ucuz ve hızlı yolun Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması olduğunu ifade etmiştir. (Daily Sabah, 9 Mayıs 2018). Her ne kadar İsrail, Yunanistan ve GKRY liderleri 8 Mayıs 2018'de yaptıkları toplantıda Doğu Akdeniz boru hattına desteklerini ifade etseler ve AB'nin proje ile ilgili ön araştırma için 34,5 milyon Euro ayırdığı belirtilse de, kısa sürede ilerleme sağlanması mümkün görülmemektedir.(Sputnik, 8 Mayıs 2018). GKRY ve İsrail'in düşündüğü bir seçenek te kurulacak LNG tesisi ile gazı Kıbrıs'ta sıvılaştırdıktan sonra gemilerle uluslararası pazarlara ulaştırmaktır. Boru hattı inşa edilmesiyle LNG seçeneğini kıyaslayan rapora göre LNG inşa ve işletim maliyeti bakımından boru hattından daha maliyetli (boru hattı 7, LNG 10 milyar dolar) olsa da kar marjı daha yüksektir. LNG'nin bir avantajı da çeşitli pazarlara gazın ulaşmasına imkân vermesidir. (Energy Initiative Report, 2013). Ancak her iki seçenekte gazın miktarı dikkate alındığında yüksek maliyet çıkarmaktadır. Ayrıca Yunanistan merkezli Energean Oil &Gas Kıbrıs'a Karish ve Tanin Offshore sahalarından gaz sağlamayı önermiştir. Bu proje Kıbrıs'ta LNG seçeneğini geri plana itmektedir.(Stambolis, 2018).

Bölgedeki gazın Avrupa pazarına ulaştırılmasında en uygun seçenek Türkiye üzerinden olmaktadır. Özellikle Azerbaycan doğalgazını Türkiye'ye ve oradan Avrupa'ya taşıyacak TANAP'a Doğu Akdeniz gazının entegre edilmesi en rasyonel seçenek olarak görülmektedir. TANAP'ın açılışı 28 Haziran 2018'de yapılmış törene KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı'da katılmıştır. TANAP'ın ilk aşamada kapasitesi 16 milyar metreküptür. Bu kapasite 2023'e kadar 23 milyar metreküpe çıkacaktır. 2026'da kapasitenin 60 milyar metreküpe çıkarılabileceği ifade edilmiştir. İsrail'in Leviathan sahası ve GKRY'nin Afrodit adını verdiği sahalardan ilk aşamada ihraç edilmesi planlanan gaz 10 milyar metreküpü geçmemektedir. TANAP hazır bir proje olarak bu gazı da taşıyabilir.(Kahveci, 18 Haziran 2018). Afrodit sahasının toplam hacminin 100 milyar metreküp civarında kaldığı, İsrail'in de Leviathan ve Tamar sahalarındaki gazın en fazla % 40'ını ihraç edeceği düşünüldüğünde Doğu Akdeniz boru hattı ve LNG seçenekleri aşırı maliyetli hale gelmektedir.(Sitaras,). GKRY ve Yunanistan, doğalgazın çıkarılması ve

taşınması konularını İsrail ile birlikte değerlendirmesi üzerine bir strateji izlemişlerdir. Bunun bir nedeni GKRY'nin tek taraflı ilan ettiği sahalardaki gazın yetersiz olması ve ancak İsrail'in keşfettiği doğalgazla birlikte ele alındığında ekonomik açıdan anlamlı hale gelmesidir. Diğer bir nedeni de İsrail ile birlikte hareket edilmesi halinde ABD'nin de desteğinin alınacağı beklentisidir. Bu nedenlerle GKRY İsrail ile kapsamlı bir enerji işbirliği düşünmektedir. Bunun bir ayağını da elektrik oluşturmaktadır. Eurasia Interconnector projesi kapsamında İsrail, Kıbrıs ve Yunanistan arasında döşenecek hat ile elektrik nakli planlanmaktadır. Toplamda 2000 MW kapasiteye sahip olacak hattın uzunluğu 1520 km olacaktır. AB'nin desteklediği projeye 14,5 milyon Euroluk destek de verileceği açıklanmıştır.(Cyprus Mail, 16 Ekim 2017). Bu Kıbrıs'ın elektrik hattı olarak Avrupa'ya bağlanmasını sağlayacak bir proje olduğu için AB tarafından desteklenmektedir. Aslında Güney Kıbrıs, Avrupa elektrik dağıtım ağına Türkiye üzerinden de bağlanabilir. Güney Kıbrıs'ın Türkiye ile KKTC arasındaki 80 km'lik sualtı hattı yoluyla Türkiye'ye bağlanmasıyla bu mümkün olacaktır. Türkiye ile de Bulgaristan ve Yunanistan arasında bağlantı vardır. Ancak GKRY elektrik bağlantısında Türkiye'ye bağımlı olmak istememektedir. Bu nedenle tercihini İsrail-Güney Kıbrıs-Yunanistan hattından yana kullanmaktadır.(Euractive, 18 Mayıs 218. Milliyet, 8 Mayıs 2018).

3. Türkiye ve KKTC'nin Politikası

GKRY'nin KKTC ve Türkiye'yi dışlayan enerji hattı seçeneklerine yönelmesi zaten bu konuda işbirliğine kapalı olduğunu göstermektedir. Bu durum karşısında Türkiye GKRY'nin tek taraflı hamleleri ve şirketlere ruhsat vermesine karşı politikasını ortaya koyarken, enerji kaynaklarının aranması ve sondaj bakımından da kapasitesini geliştirme yoluna gitmiştir. GKRY'nin KKTC'nin MEB'i ve Türkiye'nin MEB ile ilgili görüşleriyle çakışan alanlarda çalışma yapmasına izin verilmemesi yanında, önce Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisi çalışmalar da bulunmuştur. Ayrıca 229 metre uzunluğunda, 36 metre genişliğinde 51 bin grostonluk Deepsea Metro 2 gemisi 154 milyon dolara satın alınarak Fatih adı verilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Fatih üst düzey teknolojik özelliklere sahiptir ve 6 metre yüksekliğinde dalga boyunda bile faaliyet gösterebilmektedir. Sınıfında dünyanın ilk 5 gemisi arasına giren Fatih ile yılda ortalama 2 sondaj kuyusu açılması hedeflenmektedir.(Anadolu Ajansı, 30 Ekim 2018). Türkiye bu sondaj gemisinin yanında Deepsea Metro II'nin kardeşi Deepsea Metro I'i de 262,5 milyon dolara satın alarak önemli bir avantaj sağlamıştır.(Yeni Şafak, 26 Ekim 2018).

Türkiye Doğu Akdeniz enerji kaynakları ve özellikle Kıbrıs çevresindeki kaynakların değerlendirmesi konusunda KKTC ile birlikte hareket etmektedir. Türkiye ile KKTC, GKRY'nin adanın güneyinde sondaj faaliyetlerine başlaması halinde Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması yapma konusunda mutabakata varmışlar ve Rum Kesimi'nin 19 Eylül 2011'de sondaja başladığını açıklaması üzerine, Türkiye ve KKTC 21 Eylül 2011'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre Türkiye ve KKTC Akdeniz'deki kıta sahanlıklarının bir bölümünü uluslararası hukuka uygun olarak ve hakça ilkeler dikkate alınarak belirlenen 27 coğrafi koordinatın birleştirilmesiyle elde edilen bir çizgi ile sınırlandırmışlardır. Anlaşma ile Kıbrıs Türklerinin aynı Kıbrıslı Rumlar gibi Ada'nın kıta sahanlığının tümü üzerindeki meşru, eşit ve ayrılmaz haklarının dikkate alındığı da ifade edilmiştir.(Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 21 Eylül 2011).

Türkiye ile KKTC'nin bölge enerji kaynakları konusunda işbirliğinin bir ayağını GKRY'nin Kıbrıs Türklerinin hakkının olduğu sahalara yönelik tek taraflı tasarruflarına karşı KKTC'nin haklarının korunması oluşturmaktadır. İşbirliğinin diğer ayağı ise enerji kaynaklarının değerlendirilmesi noktasındadır. Türkiye GKRY'nin ruhsat verdiği şirketlerin Türkiye ve KKTC'nin haklarının olduğu sahalara girmesi durumunda müdahale edeceğini kararlılıkla göstermiştir. Saipem 12000'in 3. Parsele girme girişimi engellenmiştir. GKRY'nin, ruhsat verdiği şirketlerin bağlı olduğu devletlerle Türkiye'yi karşı karşıya getirip, Türkiye'nin ve KKTC'nin hakkı olan sahaların korunmasına yönelik Türkiye'nin kararlılığının kırılmasını hedeflediği açıktır. Türkiye ilan ettiği alanlara GKRY'nin sözde izni ile girmeye çalışan gemileri engellemek yanında, kendi araştırma gemilerinin tacize uğramasına karşı da koruma sağlamaktadır. Örneğin Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin bir Yunanistan Firkateyni tarafından taciz edilmesi Deniz Kuvvetleri tarafından engellenmiştir. Konu ile ilgili olarak Türkiye Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada Barbaros Hayrettin Paşa gemisi tarafından Akdeniz'de Türkiye'nin kıta sahanlığında yeni bir sismik araştırma faaliyetine başlandığı, Türkiye'nin kıta sahanlığında uluslararası hukuktan kaynaklanan egemen hak ve yetkilerini kullanmaya devam edeceği belirtilmiş ve Yunanistan'a bölgede tırmanmaya neden olacak davranışlardan uzak durulması uyarısında bulunulmuştur. (Türkiye Dışişleri Bakanlığı,18 Ekim 2018). Türkiye Dışişleri Bakanlığı Exxon Mobil şirketinin GKRY'nin tek taraflı ilan ettiği 10 numaralı parselde çalışmaya başlaması karşısında yaptığı açıklamada, Exxon Mobil şirketinin Kıbrıs Adası açıklarında, GKRY'nin verdiği sözde 10 numaralı "parselde" doğalgaz arama faaliyeti başlatmasının bölgenin istikrarına katkıda bulunmadığını ifade etmiştir. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 18 Kasım 2018).

TPAO'ya verilen lisanslarla Türkiye arama ve sondaj faaliyetlerine devam edecektir. Ayrıca Türkiye ve KKTC Enerji İşbirliği Anlaşması da yapmışlardır. Türkiye ile KKTC arasında KKTC'ye denizin altından kabloyla elektrik temin edilmesini ön gören anlaşma 2016'da imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanması üzerine KKTC Enerji ve Ekonomi Bakanı Sunat Atun "İnşallah başka bir 'Türk Akımı' projesi de hem suyun hem elektriğin hem de gazın KKTC üzerinden başka noktalara sevk edilmesini sağlar. Güney Kıbrıs'a 'gelsinler buyursunlar bir ortak iletim merkezi tesis edelim, Türkiye ile enterkonnekte olalım ve bu enerjiyi onlarla paylaşalım' çağrısında bulunmuştum, bu çağrımı yineliyorum. Görüyoruz ki her geçen gün onlar için ortada duran muhtemel çözümler değer kaybediyor, Türkiye'den boru hattıyla Doğu Akdeniz gazının bağlanması en uygun olanıdır. Gaz buradan bağlanır ve bu da başka bir Türk Akımı'nı şekillendirebilir. Bu barış projesine de yol açabilir, kalıcı bir çözüm olabilir."(Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 11 Ekim 2016). Açıklamasında bulunmuştur.

Kıbrıs sorununda enerji boyutu taraflar arasında bir anlaşma zemini oluşmasına katkıda bulunmadığı gibi, görüş ayrılıklarını artırmıştır. GKRY'nin Kıbrıs çevresini parsellere bölüp, tek taraflı MEB ilanıyla şirketlere arama ve sondaj izni vermesi Kıbrıs'ta bir gerginlik unsuru oldu. GKRY'nin Kuzeyi görmezlikten gelerek adanın tamamının sahibi gibi hareket etmesi zaten mevcut olan güvensizlik ortamını daha derinleştirmiştir. GKRY'nin bu hareketi Türkiye ve KKTC'nin karşı hamlelerini zorunlu kılmıştır. Türkiye ve KKTC Kıta Sahanlığının Sınırlandırılması Anlaşması yapmış ve arama ve sondaj çalışmasına başlanmıştır. Üstelik Saipem 12000 gibi gemilerin Türkiye ve KKTC'nin hak iddia ettikleri sahalara girmesi çatışma olasılığını gündemde tutmaktadır. Taraflar arasında varılacak bir anlaşmayla enerji kaynaklarının değerlendirilmesi ancak ekonomik açıdan rasyonel ve enerji güvenliğini garanti edecek çözümü sunabilir. GKRY bunu yapmak yerine tek taraflı hareket ettiği gibi, çıkarılacak gazın uluslararası pazarlara ulaştırılmasında da KKTC ve Türkiye'yi dışlayan seçeneklere yöneldiği için, projelerin gerçekleşme olasılığını düşürmekte, hem de daha maliyetli kar marjı düşük olan projeler üzerinde zaman harcanmaktadır. Doğal gazın uluslararası pazarlara en rasyonel ulaştırılması yolu Türkiye üzerinden gitmesidir. Özellikle TANAP düşünüldüğünde Doğu Akdeniz gazının bu hatta entegre edilip Avrupa'ya ulaştırılması en ekonomik seçenektir. Ancak taraflar arasında güvenlik ikileminin başat olduğu ve çatışmalı bir tarihi geçmişin bulunduğu durumlarda enerji kaynakları bir işbirliği değil, çatışma nedeni olmaktadır. Enerjinin "güvenlikleştirilmesi" olarak da bazılarınca adlandırılan durum Kıbrıs'ta enerji kaynaklarının varlığını yeni bir ihtilaf nedeni yapmaktadır.(Karakasis, 2015). Kıbrıs gibi uzun süren ve çok temel

görüş ayrılıklarını içeren ihtilaflarda fonksiyonalist/neo-fonksiyonalist bakış açısıyla bir alanda başlayan işbirliğinin diğer alanlara yayılması söz konusu olmamaktadır. Kıbrıs'ta enerji alanındaki tartışmalar da taraflar arasındaki ayrışmanın çok temel olduğunu ve özellikle GKRY'nin kendisini adanın tamamının sahibi gibi gördüğünü göstermiştir. Bu durumda Türkiye ve KKTC'nin haklarını savunmak için kuvvet kullanmak dâhil bütün seçenekleri kullanmaları zorunlu hale gelmektedir.

Sonuç

Kıbrıs sorununda Annan Planı sonrası süreçte Kuzey'e verilen sözlerin tutulmaması ve Güney'in iki kesimlilik, iki toplumluluk ve tarafların siyasi eşitliği gibi Kuzey açısından bir çözümün olmazsa olmazları olan konulara çok mesafeli olduğunun görülmesi yeni bir bakış açısına neden oldu. İki devletli çözüm fikrine uzak olanlar bile KKTC'nin varlığının sürmesine dayalı formülleri gündeme getirdiler. Uluslararası alandaki gelişmelerle de uyumlu olan bu durumun enerji tartışmalarına da yansıması kaçınılmazdır. Kıbrıs'ın geleceğinde ada çevresindeki enerji kaynakları rol oynayacaksa, bu Kıbrıs sorunu müzakerelerinde de konu olacaktır. Taraflar mevcut iki devletli fiili durum çerçevesinde bir görüşme halinde deniz alanlarının bölüşümünden, çıkarılacak kaynakların nasıl değerlendirileceğine kadar kapsamlı bir şekilde enerji boyutunu ele almak zorundadırlar. Taraflar arasında çatışmalı bir tarihi geçmiş ve derin bir güvensizlik olması, enerji tartışmalarında işbirliğinden doğacak olası ekonomik getiri fikrini ikinci plana itmektedir. Kıbrıs'ta Türk tarafı açısından 1963-1974 yıllarında yaşanan katliamlar Rum Kesimine yönelik güvensizliğe neden olmuştur. Ayrıca Annan Planı sonrası süreçte de Güneyin Kuzeyi izole etmeye yönelik politikaları sürdürmesi Rumların aynı devlet içinde eşit ortak olarak bir arada olmayı istemediğini göstermiştir. Rum Kesimi de AB içerisinde dahi ayrıştırıcı kimliksel vurgu yaparak, mevcut ayrılmayı değiştirecek bir adıma mesafeli olduğunu göstermiştir.

Kıbrıs çevresindeki enerji kaynaklarının değerlendirilmesi Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervleriyle birlikte düşünüldüğünde ekonomik açıdan rasyonel olmaktadır. Doğal gazın uluslararası pazarlara ulaştırılmasında ise en rasyonel seçenek Türkiye üzerinden olmasıdır. Türkiye ve KKTC, GKRY'nin tek taraflı MEB ilanını tanımayacağını ve KKTC ve Türkiye'nin arama ve sondaj izni verdiği sahalara müdahaleyi kabul etmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. GKRY'nin mevcut politikası enerjiyi bir işbirliği değil, çatışma alanına dönüştürmektedir. Taraflar arasında güvensizliğin ileri boyutta olduğu Kıbrıs'ta, enerji kaynakları üzerinde egemenlik kurmak stratejik avantaj anlamına geldiğinden bir rekabet unsuru olmaktadır. GKRY'nin MEB

ilanının ve şirketlere verdiği sondaj izinlerinin tanınması Türkiye ve KKTC'nin haklarını elinden almak amacı taşıdığından Türkiye ve KKTC'de karşı hamlelerini yapmışlardır. Mevcut durumda GKRY'nin ruhsat verdiği şirketlerin özellikle çakışan sahalarda çalışma yapması olası görülmemektedir.

Kaynakça

Başeren, H. S. (2013), Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sınırlandırması Sorunu: Tarafların Görüşleri, Uluslararası Hukuk Kurallarına Göre Çözüm Ve Sondaj Krizi, Sertaç Hami Başeren (Yayına Hazırlayan), Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarında Hukuk ve Siyaset, (ss. 253-305), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Kahveci, H. (30 Mart 2018), Güney Kıbrıs'ın Parselleri KKTC'nin Parselleriyle Çakışmaktadır, https://www. gundemkibris.com/kibris/guney-kibris-parselleri-kktcnin-parselleri-ile-cakismaktadirh244188.html.

Kahveci, H. (18 Haziran 2018), "TANAP Doğu Akdeniz Doğal Gazı İçin Önemli", Halkın Sesi, Dr. Hayriye Kahveci Özgür ile röportaj, http://www.halkinsesikibris.com /guncel/tanap-dogu-akdeniz-dogal-gazi-icin-onemli-h97602.html.

Karakasis, P. V. (2015), Energy Security and the Cyprus Question: "Securitization of Energy in the Eastern Mediterranean, IAPS Political Science Journal, Vol. 22, 5-35.

Kasım, K. (2017), "Uluslararası Sistemdeki Değişimlerin Kıbrıs Sorununa Etkisi", IX. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı-Dünya politikasında Kriz ve Değişim-, Tayyar Arı ve Çiğdem Aydın Koyuncu (Ed.), (ss. 278-295), Bursa, Dora Yayınları.

Kasım, K. (2007), Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu, Gazi Akademik Bakış, Cilt. 1, Sayı. 1, Kış, 57-72.

Miles, T. (7 Temmuz 2017), "Cyprus reunification talks collapse, U.N. chief 'very sorry", Reuters, https://www.reuters. com/article/us-cyprus-conflict/cyprus-reunification-talks-collapse-u-n-chief-very-sorry-idUSKBN19S02I.

Sitaras, V. The Greek-Cypriot-Israeli Energy Cooperation, https://www.academia.edu/8829333/The_Greek-Cypriot-Israeli_Energy_Cooperation.

Stambolis, K. (28 Ağustos 2018), Energy: Have Cyprus LNG Plans Been Derailed, http://www.financialmirror. com/blog-details.php?nid=2025.

Straw, J. (1 Ekim 2017), "Only a partitioned island will bring the dispute between Turkish and Greek Cypriots to an end", Independent, http://www.independent.co.uk/voices/cyr pus-turkish-greek-cypriots-partition-eu-international-community-should-act-a7976711.html.

İnternet Kaynakları

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, (17 Şubat 2017), http://ankara.mfa.gov.ct.tr/joint-declaration-by-the-trnc-legislative-assembly-condemning-the-decision-of-the-greek-cypriot-house-of-representatives-to-commemorate-the-plebiscite-for-enosis-in-greek-cypriot-schools/.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (7 Temmuz 2017), http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglunun-kibris-konferansina-katilimi.tr.mfa.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, (30 Ocak 2007), "No: 18 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi´nin Doğu Akdeniz´deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretlerini hk"., http://www.mfa.gov.tr/no_18 30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi_nin-dogu-akdeniz_deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk_-.tr.mfa

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (1 Mart 2007), http://www.mfa.gov.tr/no_39-- fransa-ile-gkry-arasinda-imzalanan-savunma-isbirligi-anlasmasi-hk_.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (21 Aralık 2010), "No: 288, 21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (21 Eylül 2011), "No: 216 21 Eylül 2011 Türkiye-KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması", http://www.mfa.gov.tr /no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-

sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (18 Ekim 2018), "No:277, 18 Ekim 2018, Barbaros Hayrettin Paşa Gemisinin Akdeniz'deki Sismik Araştırma Faaliyeti Hakkında", http://www.mfa.gov.tr/no_-277_-barbaros-hayreddin-pasa-gemisi-nin-akdeniz-deki-sismik-arastirma-faaliyeti-hk.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (18 Kasım 2018), "SC-75, 18 Kasım 2018, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Exxon Mobil Şirketinin Kıbrıs Adası Açıklarında Arama Faaliyeti Başlatmasına İlişkin Bir Soruya Cevabı", http://www.mfa. gov.tr/sc_-75_-exxon-mobil-sirketi-nin-kibris-adasi-aciklarinda-arama-faaliyeti-baslatmasina-iliskin-sc.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, (11 Ekim 2016), "KKTC ve Türkiye Arasında Kapsamlı Enerji İşbirliği Anlaşması İmzalandı", http://www.enerji.gov .tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Turkiye-Ve-KKTC-Arasinda-Kapsamli-Enerji-Isbirligi-Anlasmasi-Imzalandi.

Anadolu Ajansı, (30 Ekim 2018), "Milli Sondaj Gemisi Fatih Akdeniz'de İlk Sondajına Başlıyor", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/milli-sondaj-gemisi-fatih-akdenizde-ilk-sondajina-basliyor/1297748.

Anadolu Ajansı, (20 Şubat 2018), https://www.aa.com.tr/tr /dunya/kktc-ekonomi-ve-enerji-bakani-nami-parsellerin-tamaminda-kibris-turk-halkinin-hakki-var/1068223#.

Milliyet, (8 Mayıs 2018), "Yunanistan-İsrail-Güney Kıbrıs Üçlüsü Doğu Akdeniz'de İşbirliğini Artırıyor", http://www.milliyet.com.tr/yunanistan-israil-guney-kibris-dunya-2664795/.

Daily Sabah, (9 Mayıs 2018), "Turkish Cypriot President: East-Med Pipeline Not a Route to Peace", Daily Sabah, https://www.dailysabah.com/energy/2018/05/10/turkish-cypriot-president-east-med-pipeline-not-a-route-to-peace.

Yeni Şafak, (26 Ekim 2018), "Akdeniz'e 2. Sondaj Gemisi", https://www.yenisafak.com/gundem/akdenize-2-sondajgemisi-3404607.

Cyprus Mail, (7 Kasım 2017), "Cyprus-France Seen Upping Defence Ties", https://cyprus-mail.com/2017/11/07/cypr us-france-seen-upping-defence-ties/.

Cyprus Mail, (16 Ekim 2017), "End to Cyprus's Electricity Isolation One Step Closer", https://cyprus-mail.com/2017/10/16/end-cyprus-electricity-isolation-one-step-closer/.

Sputnik News, (8 Mayıs 2018), "Kıbrıs'ta Üçlü Zirve: Avrupa'ya Doğal Gaz Boru hattı İnşa Edilecek", https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201805081033347100-kibris-dogalgaz-yunanistan-israil-dogu-akdeniz/.

Deutsche Welle (17 Şubat 2018), "Kıbrıs'taki Sondaj Krizinin Sebebi Daha Derinlerde", https://www.dw.com/ tr/k%C4%B1br%C4%B1staki-sondaj-krizinin-sebebi-daha-derinlerde/a-42616732.

Reuters, (8 Mart 2018), "Israel expects decision on East Med gas pipeline to Europe in 2019", https://www.reuters. com/article/us-ceraweek-energy-israel/israel-expects-decision-on-east-med-gas-pipeline-to-europe-in-2019-idUSKCN1GK2OI

Haaretz, (12 Şubat 2013), "Daily Roundup / Delek Buys 30% Stake in Cypriot Gas Prospect", https://www.haaretz .com/israel-news/business/round up-delek-buys-stake-in-cyprus-gas-field-1.5229491, 12 Şubat 2013.

Birleşmiş Milletler, Law of the Sea Bulletin, No. 81, (2014), http://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin81e.pdf.

Lübnan Dışişleri ve Göç Bakanı'nın, BM Genel Sekreterine sunduğu 20 Haziran 2011 tarihli mektup, http://www.un .org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/lbn_re_cyp_isr_agreement2010.pdf.

Interim Report for the Study Natural Gas Monetization Pathways for Cyprus Economics for Project Development Options, (Ağustos 2013), MIT

Energy Initiative, http://energy.mit.edu/publication/interim-report-for-the-study-natural-gas-monetization-pathways-for-cyprus/.

Euractive, "Cyprus Energy-Averting a US-Turkey Crisis", https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/cyprus-energy-averting-a-us-turkey-crisis/, 18 Mayıs 2018.

https://www.statista.com/statistics/703661/natural-gas-consu mption-greece/.

PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI VE EKONOMİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ: BİR ENERJİ MUCİZESİ

Kübra ÇAĞLAR HEKİMOĞLU*

Özet

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle hayat bulan Rusya Federasyonu (RF), 1990'lı yıllar boyunca hem ekonomik hem de siyasi birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İçine düştüğü çıkmazdan kurtulmaya çalışan Rusya, Soğuk Savaş sonrasını takip eden on yıl içerisinde istikrarsız bir dönem yaşamıştır. Ancak, 2000 yılında Putin'in devlet başkanlığı koltuğuna geçmesiyle birlikte, Rusya için değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. 1999 yılı ve sonrasında yükselmeye başlayan petrol fiyatlarıyla birlikte Rus ekonomisi büyük bir canlanma yaşamıştır. Sahip olduğu rezervlerden elde ettiği gelirlerle ekonomisini güçlendiren Rusya, siyasi çıkmazlarından da kurtularak dış politikada etkin bir güç olmanın yollarını aramıştır. Putin Dönemi'yle birlikte enerji, hem ekonomik kalkınmanın en önemli aracı hem de dış politikada devletlerle kurulan ilişkilerde belirleyici bir unsur olmuştur. İçinde bulunduğu ekonomik darboğazı ve siyasi açıdan çalkantılı yılları geride bırakmaya çalışan Rusya, enerjiyi hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerinin odağına yerleştirerek büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Putin Rusya'sının, enerji ile ekonomi ve dış politika alanında kurduğu bu özel ilişki Rusya'nın yeniden canlanmasını sağlamıştır. Rusya'nın izlediği enerji merkezli dış politika sayesinde yaşanan ekonomik ve siyasi olumlu gelişmeler, enerji kaynaklarına sahip olmanın, bir ülkenin deyim yerindeyse kaderini değiştirme noktasında ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu çerçevede, çalışma, artan enerji gelirleriyle kendisini toparlayan Rusya'nın yaşadığı ekonomik dönüşüm ve ardından kendine özgü enerji merkezli dış politika geliştirerek yeniden yükselişiyle dünya sahnesine "başat güç" olarak geri dönüşünü ortaya koyma amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Putin, Enerji Kaynakları, Dış Politika, Ekonomi

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kubra.caglar@atauni.edu.tr

Giriş

Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden birisini temsil eden Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla onun yerini alan RF, kurulduğu andan 2000 yılına kadar istikrarsız bir dönem geçirmiştir. Rusya bu dönemde yaşadığı ekonomik sorunlara çözüm bulamamış ayrıca siyasi açıdan da gün geçtikçe daha çok çıkmaza girmeye başlamıştır. 1992'den itibaren "Şok Terapi" politikaları ile başlayan özelleştirmelerle liberal ekonomiye geçiş için ilk adımlar atılmıştır. Fakat gerekli alt yapı hazırlanmadan, hızlı ve kontrolsüzce yapılan özelleştirmelere ek olarak Rus toplumunun da henüz bu sürece hazır olmaması beklenen sonucun tersini doğurmuş ve Rus ekonomisi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Yapılan özelleştirme süreci ile devlete ait olan varlıkları değerinin altında fiyatlarla satın alan ve zenginleşen oligark sınıfı ortaya çıkmıştır. Zamanla güçlerini arttıran oligarklar siyasette etkin hale gelmeye başlamış ve enerji sektöründe de hakimiyeti ele geçirmiştir. Ülkedeki ekonomik ve siyasi sorunlar, 1998 krizinin yaşanmasıyla daha çok derinleşmiş ve bu krizle birlikte Rus ekonomisi büyük bir çöküş yaşamıştır (Gürsoy ve Seyaz, 2015: 195).

1998 krizinin ardından 1999 yılı sonları itibariyle petrol fiyatlarında yaşanan artış, Rus ekonomisinin yeniden toparlanmasında deyim yerindeyse mucizevi bir rol üstlenmiştir. Uluslararası konjonktürün etkisiyle Çin ve Hindistan'ın 2000'li yıllarda ekonomilerinin büyümesine paralel şekilde artan enerji talepleri de Rusya için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Ayrıca, 1998 krizinin aşılması için rublede yapılan devalüasyon ile ihracat artmıştır. Tüm bu gelişmelere ek olarak 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya'da merkezi otorite tesis edilmiş, ülke toparlanma sürecine girmiştir. Sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını hem iç hem dış politikasında bir araç olarak kullanan Putin Rusya'sı büyük bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Rusya için enerji kaynaklarının önemini her fırsatta vurgulayan Putin, devlet başkanlığı makamına gelir gelmez çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda Putin, enerji sektörünü devlet kontrolü altına almış, oligarkları tasfiye etmiş ve Gazprom ile Rosneft gibi uluslararası enerji piyasalarında hakim Rus devletine ait iki büyük enerji şirketi yaratmıştır.

Devletlerin sahip oldukları enerji kaynaklarının onlara sadece maddi güç değil aynı zamanda siyasi/politik güç de sağladığı günümüz uluslararası ilişkiler dünyasında, Rusya bu duruma çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada, enerjiyi hem ekonomik hem de iç ve dış politikanın merkezine yerleştiren Putin Rusya'sının dönüşüm süreci anlatılacaktır.

1. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasının Ardından Putin Öncesi Rusya'ya Bir Bakış

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş ve uluslararası sistemde yeni bir dönem başlamıştır. Soğuk Savaş'ın iki süper gücünden birini temsil eden Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla varisi sıfatıyla Rusya Federasyonu uluslararası arenada yerini almıştır. Rusya'da komünizm sona ermiş ve merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır. Rusya'da başlayan kapitalist dönüşüm oldukça sancılı geçmiştir. Kapitalist değerlere yabancı olan Rusya, liberal ekonomiye geçiş boyunca zorlu bir süreç yaşamıştır (Tellal, 2014: 191-192).

1991'de yeni bir devlet olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nda farklı iki görüş tartışması yaşanmıştır. Yeni kurulan Rusya, Batılı değerleri savunan ve onunla bütünleşen Atlantikçi mi yoksa Slav milliyetçiliği ve Rus kültürünü devam ettirecek Avrasyacı mı olacaktı? 1991'de Rusya Federasyonu'nun ilk cumhurbaşkanı olan Boris Yeltsin, Atlantikçi görüşü savunarak, Rusya'yı Batılı değerlerle bütünleştirmek istemiştir. Kapitalist sisteme geçen Rusya bu bağlamda IMF'den de destek almıştır. Ancak Rusya, Sovyetler Birliği sonrası dönemde karşılaştığı sorunları uzun bir süre aşamamış, ülke ekonomik ve siyasal olarak güçsüz duruma düşmüştür (Sönmez, 2010: 75-77).

1991-1999 dönemlerinde devlet başkanlığı görevini yürüten Yeltsin'le birlikte Rusya'da, özellikle 1990'ların ilk yarısına kadar Atlantikçi akımın etkisi sürmüştür. Rusya, ABD ve AB ile iyi ilişkiler kurmak istediği ifade etmiştir. 1993 yılında ilan edilen "Yakın Çevre Doktrini" ile eski Sovyet ülkeleri ve BDT coğrafyası yaşamsal çıkar alanı ilan edilse de bu doktrinin uygulanması 2000 yılını bulmuştur. Yeltsin döneminde, Rusya'da yapılan özelleştirmelerle, devlet ekonomiden uzaklaştırılmış ve liberal ekonomi benimsenmiştir. Ancak liberal ekonomi politikalarıyla istenilen sonuca ulaşılmamış, Rusya'da rüşvet, yolsuzluk, işsizlik artmış ve halk daha çok fakirleşmiştir (Akarslan, 1994: 146-148).

1992'den itibaren Rusya'da kötü giden ekonomik durumun tersine çevrilmesi için, liberalleşme politikaları ile devletin özelleştirilmesi bağlamında "şok terapi" uygulanmaya başlanmıştır. Fiyatlar serbest bırakılmış, devlet ekonomik faaliyetlerden çekilmiştir. Ekonomik sorunlar hızlıca halledilmeye çalışılmıştır. Ancak gerekli alt yapı hazırlanmadan ve kontrolsüzce yapılan özelleştirmeler, Rusya'da kötü olan ekonomik durumun daha da kötüleşmesine zemin hazırlamıştır. Yani "şok terapi" beklenenden farklı bir sonuç doğurmuştur (Sağlam, 2014: 103-104). Uygulanan bu "şok terapi" ile Rusya'da merkezi yönetim zayıfladığı gibi

bölgesel yönetimler de güçlenmiştir. Yeltsin döneminde yapılan özelleştirmelerin de etkisiyle Rusya'da "oligark" denilen bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf, ülkede yapılan özelleştirmelerle zenginleşen güçlü iş adamlarını oluşturmaktaydı. Önce ekonomik anlamda güçlenen bu sınıf, zamanla siyasette de aktif olmaya başlamıştır. 1994-1996 yılları arasında ortaya çıkan oligarklar, yapılan özelleştirme sürecinde devletin değerli varlıklarını değerinin çok altında fiyatlarla satın alan ve zenginleşip güçlenen kesimlerdi (Thoburn, 2015: 59-60).

1990'lı yılları takiben Rusya'da devam eden özelleştirme sürecinde Lukoil, Yukos, Sibneft gibi şirketler ortaya çıkmıştır. Bu şirketler, ekonomi alanında olduğu gibi yönetim alanında da etkin ve söz sahibi olmak istemiştir. 1980'li yılların ortalarından başlayarak 1990'lı yıllar boyunca da devam eden enerji fiyatlarındaki keskin düşüş Rus ekonomisini ciddi derecede etkilemiştir. Gerek Sovyetler Birliği'nin gerekse de Rusya'nın en önemli ihraç gelir kalemi, sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynaklarıydı. Petrol ve doğalgaz fiyatlarının 1990'lar boyunca da düşük devam etmesi, Rus ekonomisine ciddi zarar vermiştir (Yergin, 2011: 58-60).

1996 yılında Rusya'da Dışişleri Bakanlığı görevine Primakov'un gelmesiyle, Rus dış politikasında da bir değişim yaşanmıştır. 1996'da ilan edilen Primakov Doktriniyle, Rusya Atlantikçilikten uzaklaşıp Avrasyacılığa yelken açmıştır. Bu noktada, eski Sovyet cumhuriyeti ülkelerinin önemi vurgulanmış, Asya ve Orta Doğu bölgeleriyle ilişkilerin kuvvetlendirilmesinin altı çizilmiştir. Primakov ile birlikte hem Rus dış politikasında yeni bir vizyon belirlenmiş hem iç politikada yeni adımlar atılmıştır. Bu noktada, iç politikada da yolsuzluklarla büyük mücadele başlatılmıştır. Fakat Rusya'da bu yıllarda devam eden sorunları çözme noktasında Primakov da yetersiz kalmıştır. 1998 yılında yaşanan büyük ekonomik krizle Rus ekonomisi deyim yerindeyse dibi görmüştür (Hekimoğlu, 2007: 70-71).

Sovyetler Birliği'nin ardıl ülkesi olarak uluslararası arenada yerini alan Rusya'nın 1990'dan 2000'e kadar olan on yılını özetlemek gerekirse, devlet başkanı Yeltsin'le birlikte Batı yanlısı politikalar takip edilip ekonomide liberalleşme süreci başlatılmıştır. Ancak liberalleşme sürecinde yapılan özelleştirmelerle oligark adı verilen bir sınıf ortaya çıkmış ve bu oligarklar zamanla ülke içinde ekonomide ve siyasette daha aktif rol oynamaya başlamıştır. Kontrolsüzce yapılan özelleştirmelerle önemli enerji şirketleri ve bankalar değerlerinin çok aşağısında fiyatlarla satılmıştır. Vergi vermeyip yurt dışına kaçan oligarklar olmuş, halk gittikçe fakirleşmiş, ekonomik kriz kendisini hissettirmiştir. Rusya bu dönemde bir türlü ekonomik sistemini

oturtamamış ve siyasi otorite sağlayamamıştır. Kısacası bu dönemde, Rusya rüşvet, kaçakçılık, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi birçok sorunla baş başa kalmış ve bu sorunlara çözüm bulamamıştır.

2. Rusya'nın Enerji Kaynakları Aracılığı ile Ekonomik Dirilişi

2.1. Ekonomik Toparlanma

1998 yılında Asya'da başlayan ekonomik kriz Rusya'da da kendisini göstermiştir. 1990'lı yıllar boyunca Rusya'da istikrarsız olan ekonomi, 1998 kriziyle büyük bir çöküş yaşamıştır. 1998 krizinden sonra Güneydoğu Asya'da ürün fiyatlarının artmasına paralel bir şekilde Rusya'da da enerji fiyatlarında bir artış görülmüştür. Buna paralel olarak enerji kaynaklarına sahip olan üreticilerin gelirleri artmış ve sermaye birikimi artış göstermiştir. Ülke içinde artan sermeye artışıyla vergi borçları ödenmeye başlanmış buna paralel olarak da kamu gelirlerinde önemli artış söz konusu olmuştur. Rublenin devalüasyonu ile satışlardan elde edilen gelirler daha fazla değerde vergiye dönüşmüştür (Goldman, 2008: 77-78).

1998 krizi sonrası Rus ekonomisini toparlamak adına döviz kuruna müdahaleler ve endüstriyel anlamda yeniden yapılanmaya yönelik reformlar yapılmıştır. 1998 krizi sonrası Rus ekonomisinin toparlanmasındaki kilit faktör, enerji fiyatlarındaki artış ve rublenin devalüe edilmesidir. Böylece Rus ekonomi piyasasına nakit para akışı sağlanmıştır. 1998 yılının Aralık ayında ham petrolün varili 10 dolar iken 2000 yılının Eylül ayında yaklaşık 33 dolara yükselmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren devam eden düşük enerji fiyatları toparlanma sürecine girmiş ve Rus ekonomisi canlanmaya başlamıştır. Özellikle petrol fiyatlarındaki bu artış Rusya'da bozulan ekonominin yeniden canlanmasına olanak sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin son yıllarından itibaren düşük düzeyde seyreden petrol fiyatlarının 1999 yılından itibaren yükselmeye başlamasıyla Rus petrol endüstrisi de deyim yerindeyse yeniden can bulmuştur. Enerji şirketleri, yükselen enerji fiyatlarından elde edilen gelirler sayesinde üretimdeki verimliliği arttırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, atıl olan petrol kuyuları aktif hale getirilmiş ve yeni teknoloji üretim süreçlerine uygulanmıştır. 2000 yılından sonra günlük petrol üretiminde de büyük artışlar görülmeye başlanmıştır (Hill, 2004: 10-12).

Enerji fiyatlarının artması ve günlük petrol üretiminin artmasına paralel bir şekilde petrol ve doğalgaz ihracatında da önemli bir artış gözlenmişti. Artan ihracat miktarları ile birlikte Rus ekonomisi ciddi bir büyüme oranı yakalamıştır. Tüm bu gelişmelere paralel bir şekilde ülkede kişi başına düşen

gelir de artmıştır. Kişi başına düşen milli gelir 2000 yılında 3000 dolar civarında iken 2014 yılında 7000 dolar seviyesine çıkmıştır. Söz konusu on dört yılda kişi başına düşen gelir, iki katından daha fazla artış göstermiştir. 1998 ekonomik krizinden sonra Rus ekonomisini toparlamak adına yapılan rublenin devalüasyonu ile ihracat artmıştır. Aynı zamanda bu dönemde petrol fiyatlarının da yükselmesiyle Rus ekonomisi canlanmaya başlamıştır (Gürsoy ve Seyaz, 2015: 200-201).

2.2. Enerji Rezervleri

Rusya zengin yeraltı kaynakları çeşitliliğine sahip bir ülke konumunda olsa da petrol ve doğalgazın Rusya'ya hem ekonomik hem de politik güç sağlaması noktasında stratejik önemi büyüktür. Rusya'nın sahip olduğu petrol rezervlerinin büyük çoğunluğu Batı Sibirya bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca petrol üretimi açısından da önemli olan Batı Sibirya bölgesi, Rusya açısından büyük önem taşımaktadır. Coğrafi ve iklim şartlarından dolayı daha önceleri Doğu Sibirya bölgesinde petrol arama faaliyetleri üzerinde pek yoğunlaşılmasa da son yıllarda Rusya, Doğu Sibirya ve özellikle Arktik bölgelere önem vermeye başlamıştır (Telli, 2015: 196). "BP Statistical Review of World Energy 2018" raporunun 2017 yılına ait verilerine göre, Rusya sahip olduğu 106,2 milyar varil ile dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %6,3'üne sahiptir. Dünya petrol üretiminin %12,2'sini gerçekleştiren Rusya'nın günlük petrol üretimi 11,257 milyon varildir. Dünya petrol tüketiminin %3,3'ünü gerçekleştiren Rusya'nın günlük petrol tüketimi 3,224 milyon varildir (BP, 2018: 12-15). Rusya'nın önemli petrol boru hattı projeleri, Baltık Boru Hattı, Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı ve Druzhba Boru Hattıdır (Telli, 2015: 200).

Rusya'nın doğalgaz rezervleri bakımından en zengin bölgesi Batı Sibirya'dır. Batı Sibirya'da Yamburg ve Urengoy bölgelerinde doğalgaz bakımından zengin yataklar bulunmaktadır. Rusya, Batı Sibirya'nın haricinde Doğu Sibirya'dan ve Yamal Yarımadası ve Shtokman Adasından da doğalgaz rezerv ihtiyacını karşılamaktadır (Telli, 2015: 191). 2017 yılına ait BP verilerine göre, Rusya sahip olduğu 35 trilyon metreküp ile dünya kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %18,1'ine sahiptir. Dünya doğalgaz üretiminin %17,3'ünü gerçekleştiren Rusya'nın doğalgaz üretimi 635,6 milyar metreküptür. Dünya doğalgaz tüketiminin %11,6'sını geçekleştiren Rusya'nın doğalgaz tüketimi 424,8 milyar metreküptür (BP, 2018: 26-29). Rusya'nın önemli doğalgaz projeleri, Yamal-Avrupa, Mavi Akım, Kuzey Akım doğalgaz boru hattı ve Transgaz boru hattıdır (Telli, 2015: 194-1959.

3. Putin ve Enerji Stratejisinin Uygulanması

3.1. Devletleştirme Müdahaleleri

2000 yılında Rusya'da devlet başkanı seçilen Putin, özel sektörün elinde bulunan Rus varlıklarını devlet kontrolü altına almıştır. Yeltsin döneminde kapitalist sisteme geçilmesiyle Rus varlıklarının birçoğu özelleşmiş ve devletin etkisinden çıkmıştı. Putin döneminde ise özellikle stratejik önemi büyük olan sektör ve alanlarda devletin etkisi artmış ve kontrolü eline almıştır. Bu bağlamda enerji, havacılık, otomobil, makine ve madencilik gibi alanlar Putin döneminde devletleştirilerek kontrol altına alınmıştır. Yapılan devletleştirme müdahalelerinden nasibini alan en önemli alanlardan birisi de kuşkusuz enerji sektörü olmuştur. Yapılan özelleştirmelerle oligarkların eline geçen enerji şirketleri tekrardan devletin himayesine alınmıştır. Aslında, Putin yönetiminin devletin kontrolünü sağlayabilmek adına yaptığı en önemli şey, 1990'lı yıllarda yapılan özelleştirmelerle haksız yollardan zenginleşen ve enerji sektörü dahil birçok sektörü ele geçiren oligark sınıfını kontrol altına almasıdır.

Rus devlet başkanı Putin, gücü merkezileştirmek ve otoritesini sağlamlaştırmak için ülkede muhalefetin oluşmasına ortam bırakmayacak zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, ekonomide birçok sektörü ele geçiren oligarklar etkisizleştirilmiş ve Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) kontrol altına alınmıştır. Putin'in devletin gücünü üstün gören ve merkeziyetçi bir tutum takınmasında, Rusya'yı eski gücüne kavuşturmak olsa da yaşadığı bazı olayların da etkisi vardır. Geçmişinde KGB ajanlığı görevinde bulunmuş olması, eski Sovyetler Birliği'ne büyük hayranlık duyması, Almanya'da görev yapması ve iki Almanya'nın ayrık yapısını görmesi Putin'in otoriter tutum sergilemesinde etkin olan diğer faktörlerdir (Aydın, 2013: 69-71).

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra başlayan özelleştirmeler ile ülkede özel sektörün etkinliği enerji sektöründe de baş göstermiştir. Putin dönemiyle başlayan devletleştirme hareketlerinde enerji sektörü üzerinde oldukça yoğunlaşılmıştır. Yabancı şirketlerin enerji sektörüne hakim olması engellenmeye çalışılmıştır. Devletleştirme müdahalelerinde enerji alanına büyük oranda odaklanılmasında, kuşkusuz devlet başkanı Putin'in enerji kaynaklarını ekonominin kaldıracı olarak görmesi etkili olmuştur. Başarılı bir şekilde uygulanmış enerji stratejisi Rusya için, ekonomik kalkınma, iç politikada istikrar ve dış politikada da sözü geçen bir ülke konumuna yükselme anlamını taşıyordu. Yapılan devletleştirme adımlarıyla Putin, ülkesinde gücü merkezileştirmeyi başarmıştır. Bu noktada, ekonominin

kontrolünü eline alıp, istikrarı sağlama konusunda emin adımlarla ilerlemiştir (Başlamış, 2018: 184).

3.2. Oligarkların Kontrol Altına Alınması

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde "glasnost" ve "perestroyka" politikalarıyla başlayan reform hareketleri yeni kurulan Rusya'da da 1990'lar boyunca devam etmiş ve kapitalist sisteme geçiş süreci yaşanmıştır. Merkezi ekonomiden liberal ekonomiye geçilmiş, devlet piyasadan elini çekmiştir. Liberal ekonomiye geçiş sürecinde Rusya'da yeni bir sınıf ortaya çıkmış ve bu sınıfa da "oligark" adı verilmiştir. Bu grup zamanla hem ekonomik hem de siyasi olarak güçlenmiş ve ülkede kritik görevleri üstlenmiştir. Rusya'da oligark sınıfının ortaya çıkmasında, devlete ait olan malların yapılan özelleştirmelerle değerinin çok altında fiyatlarla satılması etkili olmuştur. Haksız yoldan elde edilen ekonomik servetler, genellikle kamu bankalarının özelleştirilmesi ile olmuştur. Oligarkların en gözde alanları ise enerji, hammadde ve medya sektörü olmuştur. Devletin oligarklardan borç alması, oligark sınıfının siyasete adım atmasını sağlamıştır.

Putin devlet başkanlığı görevine geldikten çok kısa bir süre sonra toplantı düzenlemiş ve oligarklarla bir araya gelmiştir. Yapılan bu toplantıda Putin, oligarklardan beklentilerini dile getirmiştir. Putin'in oligarklardan beklentileri, devlet otoritesine aykırı davranacak şekilde hareket etmemeleri ve siyasi faaliyette bulunmamalarıydı. Yani bütün oligarklara karşı savaş açmamıştı. Oligarkların birkaçı hariç Putin'in uyarılarını dikkate almış ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Özellikle siyaset konusunda çok hassas davranan Putin, kimsenin kendisine rakip olmasını istememiştir. Ayrıca Putin, medya sektöründe etkin olan oligarklara da cephe almış ve onları kontrolü altına almak istemiştir. Putin'in iktidara geldiğinden beri yapmak istediği şey, gücü tek elde toplamaktı. Yapılan devletleştirme müdahaleleri de zaten bu bağlamda değerlendirilebilir. Putin'in gücü merkezileştirebilmesi için oligarkların güçlü olmalarını engellemesi gerekiyordu. Yoksa ülke üzerinde kontrol sağlayamayacak, Rusya eski günlerinde olduğu gibi kalacaktı. Adımlarını planlı bir şekilde atan Putin, önemli pozisyonlarda olan oligarkları kontrolü altına almayı başarmıştır (Kotz ve Weir, 2012: 330-336).

Putin, kendisine siyasette rakip olabilecek, ekonomik açıdan güçlü ve bağımsız bir yön çizmeye çalışan oligarklara tahammülü olmayacağını 2003'te yaşanan Yukos olayında göstermiştir. 2003 yılında Yukos şirketinin başında Mikhail Khodorkovsky bulunmaktaydı. Khodorkovsky bu şirketi kısa süre içerisinde oldukça büyütüp dev bir enerji holdingi haline getirmeyi başarmıştı (Fortescue, 2006: 90). Ayrıca Khodorkovsky güçlü adımlarla

ilerleyerek hem siyasete doğru yönelip hem de Yukos şirketi ile ilgili hisse satışına yönelik Amerikan şirketleriyle görüşmelerde bulunmaktaydı. Putin'in enerji stratejisi ve devletleştirme müdahaleleri düşünüldüğünde buna izin vermeyeceği çok açıktı. Tüm bu yaşananları tehdit olarak algılayan Putin, Yukos şirketi ile ilgili incelemeler başlatmıştır. Şirkete vergi kaçakçılığından dolayı ceza kesilmiş ve Yukos'un başkanı olan Khodorkovsky tutuklanmıştır. Yaşanan bu Yukos olayı Putin'in devletin birliğini bozan ve çıkarlarını zedeleyen oligarklara izin vermeyeceğinin göstergesi olmuştur (Klare, 2006: 94-95).

Tasfiye edilen oligarkların yerini Putin'in ekibi olan "siloviki"ler almıştır. Silovikiler, askeri ve istihbarat servisinde eğitim gören politikacılar olup, büyük çoğunluğu da KGB'den gelmedir. Silovikiler, devletin menfaatini her şeyin üstünde gören, devletin bekasını düşünen ve devlete sadık kişilerdi. Oligarkların yerini alan silovikiler devlette etkin pozisyonlarda görev almışlardır. Böylece devlet otoritesini korumuştur. Oligarklara yapılan bu müdahalelerin arkasında, devletin enerji ve dolayısıyla ekonomi konusunda tek otorite olmak istemesi ve gücünü kimseyle paylaşmak istememesi bulunmaktadır (Aydın, 2013: 80-81).

3.3. Rosneft ve Gazprom

Rusya'nın enerji politikasının aktif oyuncularından birisi de enerji şirketleridir. Bu bağlamda, Rosneft ve Gazprom iki Rus devlet şirketi olarak uluslararası alanda enerji sektöründe ön plana çıkmaktadır. Gerek ekonomi ve iç politika gerekse de dış politikanın en önemli uygulayıcısı olarak görülmektedirler. Sovyetler Birliği döneminde adı Rosneftegaz olan şirketin devamı olarak kurulan Rosneft şirketi 1993 yılında yeniden hayat bulmuştur. 2004 yılında Yukos şirketini satın alan Rosneft, büyüyerek daha güçlü bir şirkete dönüşmüştür. Hisselerinin çoğunluğu Rus hükümetine ait olan Rosneft şirketi, Yukos'u satın olarak büyük Rus petrol devi olarak enerji piyasalarında yerini almıştır. Yukos şirketinin devletleştirilmesi ve Rosneft bünyesine alınması, Putin'in enerji şirketlerinin devletleştirilmesine verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Rosneft şirketi Rusya dışında birçok ülkede de çalışma sahalarına sahip olup, petrolü işledikten sonra uluslararası piyasalara iletmektedir. Kazakistan, Cezayir, Venezuela, BAE ve Abhazya'da çalışma lisansları bulunan şirket, Asya- Pasifik ve Avrupa ülkelerinin önemli petrol tedarikçisi konumundadır. Çıkarttığı ve işlediği petrolün büyük çoğunluğunu uluslararası piyasalara ihraç etmektedir. 2013 yılında Rosneft'in Asya-Pasifik ülkelerine ihraç ettiği petrolün yarısından fazlasını Çin satın almıştır. 2013 yılının Haziran ayında

Çin'in CNPC şirketi ile Rosneft arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Çin 25 yıl boyunca Rosneft'ten petrol alacaktır (Varol, 2015: 284).

Rus dev enerji şirketlerinden biri olan Rosneft'in uluslararası pazarlara ihraç ettiği petrolün en büyük alıcısı Avrupa pazarıdır. 2017 yılında Avrupa'ya 65.3 milyon ton petrol ihraç eden Rosneft, Asya'ya ise 47.7 milyon ton petrol ihraç etmiştir. 2018 yılının üçüncü çeyreği olan Temmuz-Eylül döneminde bir ilk gerçekleşmiş, Rosneft ihracatında Asya ilk sıraya yükselmiştir. Rosneft'in raporuna göre, sözü edilen üç aylık dönemde Asya, Avrupa pazarını geride bırakmıştır. Rosneft şirketi Asya'ya Temmuz-Eylül arasındaki dönemde 15.7 milyon ton petrol ihraç etmiştir (Sputniknews, 2018).

1989 yılında kurulan Gazprom, Sovyetler Birliği'nin ardıl devleti olan Rusya Federasyonu kurulduktan sonra revize edilmiştir. 1992'de özel anonim şirket statüsünü almış olsa da ilerleyen yıllarda Rus devletinin Gazprom'daki hissesi artmıştır. 2000'li yılların başlarında Rusya'da petrol şirketleri daha güçlüyken, 2000'li yılların ortalarından sonra Gazprom daha etkin bir konuma gelmiştir. Rus devletinin enerji politikasının en önemli aktörlerinden birisi kuşkusuz enerji şirketleri olmakla birlikte Gazprom şirketi de enerji şirketleri içerisinde Rusya için en önemlisini ifade etmektedir.

Rus devlet başkanı Putin'in uygulamak istediği enerji politikalarının da merkezinde Gazprom şirketi bulunmaktadır. Gazprom için yapılan "devlet içinde devlet" benzetmesi Rus hükümeti ile Gazprom'un birlikte hareket ettiğini çok güzel bir şekilde özetlemektedir. Rusya'nın en büyük doğalgaz şirketi olan Gazprom aynı zamanda dünyanın da en fazla doğalgaz çıkaran şirketidir (Varol, 2015: 288-292). 2017 yılı verilerine göre, Gazprom'un dünya doğalgaz rezervlerindeki payı %16,7 olup, Rusya'nın şirketteki gaz rezervlerindeki payı ise %71,7'dir. Gazprom'un dünya doğalgaz üretimindeki payı %12,1 olup, Rusya'nın şirketteki gaz üretimindeki payı %68,3'tür (Gazprom in Figures 2013-2017 Factbook, 2018: 4).

Gazprom, en önemli alıcısı olan Avrupa ülkelerinin doğalgaz ihtiyacının yaklaşık %30'unu karşılamaktadır. Gazprom ve Rusya için her ne kadar Avrupa pazarı çok önemli olsa da Asya'nın yükselen ekonomileri de bir o kadar önemlidir. 2000'li yıllarla birlikte Çin, Hindistan gibi ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine paralel bir şekilde artan enerji talepleri Rusya için yeni bir pazar alanı oluşturmuştur. Bu bağlamda Gazprom'un pazar stratejisinin içerisine Asya'nın yükselen ekonomileri de girmiştir. Son yıllarda

doğalgaza olan talebin artması ve ülkelerin doğalgaz tedarik etmeye çalışması Gazprom'un daha da etkin olmasına zemin hazırlamıştır.

Birçok ülkede faaliyette bulunan Gazprom şirketi, çeşitli enerji şirketleriyle ortaklıklar kurmaya ve anlaşmalar imzalamaya çalışmaktadır. Son yıllarda Afrika ülkelerinde de etkin olmaya çalışan Gazprom, aynı zamanda Rusya devletinin dış politikasının en önemli araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Enerji şirketleriyle çeşitli anlaşmalar imzalayarak onları kendilerine bağlamakta ve imtiyazlar elde etmeye çalışmaktadır. Bugün Gazprom için, Rus devletinin çıkarı neyse onu gerçekleştiren bir oyuncu demek yanlış olmayacaktır. Gazprom ve Rosneft gibi şirketler ile birlikte temel enerji varlıkları üzerinde devlet kontrolünün sağlanması ve sürdürülmesi ayrıca boru hatları üzerindeki kontrolün de sağlanmasıyla enerji kartı, Rusya dış politikasında bir araç haline gelmiştir (Varol, 2015: 292-297).

4. Rusya'nın Dış Politikasında Enerjinin Rolü

2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ve bu dönemde artan enerji fiyatları, enerji kaynaklarının etkin bir şekilde kullanımıyla birlikte Rusya için değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Enerji kaynaklarından sağladığı gelirlerle ekonomisini düzelten Rusya, iç politikada da gücü merkezileştirerek istikrarı yakalamıştır. Birçok alanda olduğu gibi enerji alanında da devletleştirme müdahaleleri yapılmış ve güç tek elde toplanmıştır. Daha sonrasında ise oligarklar etkisiz hale getirilmiştir. İç politikada durumunu düzelten Rusya, artık dış politikada enerjiyi bir araç olarak kullanabilecek duruma ulaşmıştır.

2000'li yıllarla birlikte Çin ve Hindistan büyük bir ekonomik güç olarak dünya sahnesinde sivrilmeye başlamıştır. Bu bağlamda, bu ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine paralel bir şekilde enerji taleplerinde de artış görülmüştür. Bu ülkelerin artan enerji talebini zengin hidrokarbon kaynaklarına sahip olan Rusya karşılamıştır. Bu bağlamda, Avrupa'nın yanı sıra Asya da Rusya'nın enerji pazar alanı içerisinde etkisini arttırmıştır. Rusya için Çin önemli bir müttefik ülke konumundadır. Özellikle Çin'i ekonomik, Rusya'yı ise siyasi bağlamda tehdit olarak algılayan ABD'ye karşı, iki ülke ortak projeler geliştirmektedir. Rusya, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine karşı olduğunu uluslararası platformlarda sık sık dile getirmekte, bu bağlamda da Çin ile olan ilişkilerine özel önem atfetmektedir. Son yıllarda Rusya ve Çin arasında imzalanan uzun süreli enerji anlaşmaları iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı gözler önüne sermektedir (Kısacık, 2018: 51-63).

2003 yılında onaylanan "Rusya Enerji Strateji Belgesi 2020"de enerji kaynaklarının ülke için taşıdığı önem açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu belge daha sonra "Rusya Enerji Strateji Belgesi 2030" şeklinde güncellenmiştir. Bu belgede, ülkenin sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynaklarının ekonomik kalkınmanın kilit noktası, iç ve dış politikanın başarılı bir şekilde yürütülmesinin anahtarı olduğu vurgulanmıştır. Belgeye göre, Rusya'nın dünya enerji piyasalarında oynadığı rol aynı zamanda uluslararası arenadaki etkinliğini de belirleyecektir. Yine 2007'deki Münih Konferansı'nda da enerji kaynaklarının Rusya için önemine değinilmiştir (Başlamış, 2018: 186-187).

Enerji kaynaklarını dış politikasının gündemine oturtan Rusya, enerjiyi artık dış politikasında bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Rusya'nın bu politikasından nasibini ilk olarak "Yakın Çevre"si dediğimiz eski Sovyet Cumhuriyetleri almıştır. Rusya'nın yakın çevresi, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Güney Kafkasya coğrafyalarından oluşmaktadır. Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgesindeki zengin enerji kaynakları Rusya için büyük önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda Amerika'nın da bu bölgeye olan ilgisi Rusya'yı rahatsız etmektedir. Yakın çevresinde kendisinden başka kimsenin etkin olmasını istemeyen Rusya, bölge ülkelerini enerji üzerinden kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu ülkelerin Sovyetler Birliği döneminden kalma Rusya'ya olan bağımlılıkları, günümüzde halen daha devam etmektedir. Bu hususta, tarihi bağların, ortak kültürün ve Rus dilinin etkisi büyüktür. Ayrıca, enerji konusunda da bu ülkeler Ruslara bağımlı konumunu sürdürmektedir. Orta Asya ülkelerinin denize çıkışı olmaması ve boru hatlarının çoğunun Sovyetler Birliği döneminden kalma olması, bu ülkeleri Rusya'ya bağımlı durumda bırakmıştır. Rusya da elindeki bu kozu gerek ekonomik gerek politik baskı aracı olarak yakın çevresindeki ülkelere karşı kullanmaktadır (Aydın, 2013: 93-94).

Yakın çevre ülkelerinden birisi olan Belarus, Rus gazının Avrupa pazarlarına ulaştırılması noktasında transit ülke rolünü üstlenmektedir. Belarus, hem Rus gazının Avrupa'ya sevkiyatında bir geçiş ülkesi konumunda hem de Rusya'dan gaz satın almaktadır. Belarus ile Rusya arasında, Rusya'nın en büyük doğalgaz şirketi olan Gazprom'un Belarus'un şirketi Beltransgaz'ı satın almak istemesiyle sorun çıkmış, ilişkiler gerilmiştir. 2007 yılında ise Belarus ile Rusya arasındaki probleme bir yenisi daha eklenmiş, Rusya, Belarus'a sattığı doğalgazın fiyatını arttırmak istemiştir. Doğalgazda yaklaşık beş kat fiyat artışı yapmak isteyen Rusya, 47 dolardan 200 dolara çıkarmak istediğini ilan etmiştir. Belarus bu fiyata itiraz edince, Rusya borcunu ödemediği gerekçesiyle Belarus'a olan gaz sevkiyatını azaltmıştır. Buna karşılık olarak Belarus, Avrupa'ya giden transit gaz sevkiyatını kesmiştir.

Daha sonrasında Rusya, Belarus'un Gazprom'a borcu olduğunu iddia etmiştir. Belarus da, Rusya'nın kendisine transit ücreti borcu olduğunu dile getirmiştir. İki ülke arasında yapılan karşılıklı ödemelerle sorun 2010 yılında çözülmüştür. Gazprom, Beltransgaz'ın %50'lik hisselerini satın alarak karlı çıkmış ve yakın çevresinde etkisini hissettirmiştir.

Karadeniz'e kıyısı olması sebebiyle Güney Kafkasya'nın önemli ülkesi olan Gürcistan üzerinde 2000 yılından sonra Rusya-Batı mücadelesi su yüzüne çıkmıştır. Jeopolitik konumu ve enerji geçiş güzergahları üzerinde bulunmasından dolayı Gürcistan, son yıllarda Batı'nın ilgilendiği ülkelerden biri olmuştur. Şevardnadze döneminde, Gürcistan'da yaşanan siyasi istikrasızlık, yolsuzluk ve rüşvet gibi olaylar nedeniyle başkana karşı muhalif bir grup ortaya çıkmıştır. Bu muhalif gruplardan birinin başında yer alan Saakaşvili, Batılı devletlerin özellikle de ABD'li Soros Vakfı'nın desteğini alarak Gürcistan'da başkanlık koltuğuna oturmuştur. Gül Devrimi olarak adlandırılan bu olayların akabinde, Gürcistan Batı ile bağlarını kuvvetlendirmiştir. NATO ile yakınlaşma sürecine girmiş fakat ayrılıkçı bölgeleri kontrol altına almak isterken karşısında Rusya'yı bulmuştur. 2008 yılında Rusya-Gürcistan savaşı yaşanmış, Gürcistan ağır bir yenilgi almıştır. Rusya, Gürcistan'a müdahale ederek aslında Batı'ya da çok ciddi ders vermiştir. Arka bahçesinde Batı'nın nüfuz kurmasına izin vermeyeceğini Rusya adeta tüm dünyaya ilan etmiştir. İzlediği enerji merkezli dış politika ile güçlenen Rusya, bölgesindeki gücünü tüm dünyaya ispatlamıştır (Sapmaz, 2018: 180-183).

Rusya'nın Avrupa'ya tedarik ettiği doğalgazın büyük çoğunluğu Ukrayna üzerinden pazarlara ulaşmaktadır. Bu bağlamda Rusya ile Ukrayna arasında ekonomik ve enerji eksenli bir ilişkinin olduğu söylenebilir. 2004 yılına kadar Ukrayna-Rusya ilişkilerinde genel olarak olumlu bir hava esmiş olsa da bu tarihten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştır. 2004 yılında yapılan devlet başkanlığı seçimlerini Rusya'nın desteklediği Yanukoviç kazanmış, ABD ve Batılı ülkelerin desteklediği Yuşçenko ise seçimlere hile karıştırıldığını iddia etmiştir. Bunun sonucunda halk sokaklara dökülmüş ve bu olay Turuncu Devrim olarak adlandırılmıştır. Bu olayların ardından seçimlerin yenilenmesi kararı alınmış ve yeni yapılan seçimlerde Batı yanlısı Yuşçenko devlet başkanlığı makamını üstlenmiştir. Ukrayna'da Batı yanlısı iktidarın iş başına gelmesine Rusya'nın tepkisi enerji kartı üzerinden olmuştur. Rusya, Ukrayna'ya ucuza sattığı doğalgazı piyasa fiyatı seviyesinde satacağını ilan etmiştir. Ukrayna ise bu kararın anlaşmaya aykırı olduğunu iddia etse de, Rusya belirli bir süre Ukrayna'ya gaz sevkiyatını durdurmuş ve 2006 doğalgaz krizi yaşanmıştır (Sevim, 2015: 190-191).

2006 yılındaki doğalgaz krizinin temelinde siyasi bir sorun yatmaktadır. Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşmak istemesine tahammül edemeyen Rusya, yakın çevresindeki etkinliğini kaybetmemek adına enerji kartını masaya koymuştur. Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşmak istemesinin sonucu olarak Rusya elindeki en güçlü silahı olan doğalgazı kullanmış ve Ukrayna üzerinden Batı'ya sert bir mesaj göndermiştir. Arka bahçesinde Batılı güçleri görmek istemeyen Rusya'nın elini sahip olduğu zengin enerji kaynakları güçlendirmiştir. Rusya-Ukrayna arasındaki gerilimlere 2009 yılında bir yenisi daha eklenmiş ve bir kriz daha çıkmıştır. Krizin sebebi Rusya'nın doğalgaz fiyatını arttırmak istemesine dayanmaktadır. 2006 ve 2009 yılında yaşanan olaylar, Rusya'nın Batı'ya açıkça meydan okuması ve Ukrayna'yı cezalandırdığını göstermektedir. Ukrayna Batı ile yakınlaşmasının bedelini deyim yerindeyse ağır bir şekilde ödemiştir. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizden Avrupa ülkeleri de zarar görmüş, Avrupa kısa bir süre de olsa kış aylarında doğalgaz kesintisi yaşamıştır. Bu krizle birlikte Avrupa ülkeleri Rusya'nın güvenilir enerji tedarikçisi rolünü sorgulamaya başlamış ve enerji güvenliği sorunu gündeme gelmiştir. Rusya ise Ukrayna üzerinden tüm dünyaya enerji kartı üzerinden neler yapabileceğini açıkça göstermiştir (Kısacık, 2018: 136-139).

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesiyle yaşanan Ukrayna krizinin ardından, ABD ve AB ülkeleri Rusya'ya tepki olarak ticari ve ekonomik ambargolar uygulamıştır. Bu ambargoların etkisi ve düşen petrol fiyatları bu dönemde Rusya'nın ekonomisini zorlamıştır. Rusya'nın ise bu ambargolara cevabı Güney Akım projesini iptal etmek olmuştur. Zaten oldukça maliyetli olan bu projeyi iptal eden Rusya, Batı'ya direnişini sürdürmüştür. Bu olayların ardından Rusya, Avrupa'nın kendisi için tek pazar olmadığını göstermek için Çin ile olan ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Bu bağlamda, 2014 yılında Çin ve Rusya arasında 30 yıllık doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Avrupa'nın yanında Asya pazarına da hakim olmak isteyen Rusya, Çin ve Hindistan ile olan ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir (Sevim, 2015: 192).

Sonuç

1991'de yeni bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini alan Rusya, bu dönemde çok ciddi sorunlarla karşılaşmış, kendisini ekonomik ve siyasi krizin içinde bulmuştur. Ekonomiyi düzeltmek adına özelleştirme bağlamında yapılan reformlar başarısızlıkla sonuçlanmış, ekonomik kriz gün geçtikçe daha da derinleşmiştir. Ülkede yolsuzluk, kaçakçılık, rüşvet gibi sorunlar baş göstermiş, merkezi otorite sağlanamamıştır. Ülkedeki siyasi

otorite boşluğundan, yapılan özelleştirme sürecinde zenginleşen oligark sınıfı faydalanmış ve birçok sektöre hakim olmaya başlamıştır. 1998 kriziyle Rus ekonomisi dibi görse de ertesi yıl artmaya başlayan enerji fiyatlarıyla ciddi bir ekonomik büyüme yakalamıştır. Artan enerji fiyatlarıyla ekonomisini düzlüğe çıkaran Rusya, Putin'in iktidarı ile birlikte güçlü bir merkezi otorite tesis etmeyi başarmıştır.

Putin'in 2000 yılında devlet başkanı olmasından sonra Rusya için değişim rüzgarları esmeye başlamış, Putin Rusya'sı yeni enerji stratejisiyle yoluna devam etmiştir. Bu bağlamda başta enerji sektörü dahil pek çok sektörde devletleştirme faaliyetlerine başlamış, bazı enerji şirketlerini devletleştirmiş ve siyasette etkin olabilecek potansiyeldeki oligarkları etkisizleştirmiştir. Ülkeyi yeniden ayağa kaldırmayı, başarılı bir şekilde yürütülecek olan enerji politikasına bağlayan Putin, bu bağlamda önüne çıkan engelleri tek tek ortadan kaldırmıştır. Putin Rusya'sı, sahip olduğu zengin enerji kaynaklarından elde ettiği gelirlerle hem ekonomik kalkınmasını sağlamış ve iç politikada istikrarı yakalamış hem de dış politikada önemli bir aktör konumuna ulaşmıştır. Dış politikasını enerji üzerinden şekillendiren Rusya, kısa süre içerisinde uluslararası politikaya yön veren "başat güç" olarak tarih sahnesine geri dönmüştür.

Kaynakça

Akarslan, M. (1994). Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Aydın, B. (2013). Vladimir Putin Döneminde Enerjinin Bir Güç Unsuru Olarak Kullanılması ve İzlenen Politikalar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri, İstanbul.

Başlamış, C. (2018). Yeni dış politikanın inşası. Aslı Güneş (Ed.), Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider (3. Baskı) içinde (s. 181-269). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

BP (2018). BP Statistical Review of World Energy 2018. Erişim Adresi: https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf.

Fortescue, S. (2006). Russia's Oil Barons and Metal Magnates: Oligarchs and the State in Transition. London: Palgrave Macmillan.

Gazprom (2018). Gazprom in Figures 2013-2017 Factbook. Erişim Adresi: http://www.gazprom.com/f/posts/12 /255042/gazprom-in-figures-2013-2017-en.pdf.

Goldman, M. I. (2008). Petrostate: Putin, Power and the New Russia. New York: Oxford University Press.

Gürsoy, S.İ. ve Seyaz, A. (2015). Rusya'nın Enerji Politikaları: Dar Etkiden Geniş Etkiye Geçiş. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.), Enerji Diplomasisi içinde (s.193-214). İstanbul: Beta Basım.

Hekimoğlu, A.N. (2007). Rusya'nın Dış Politikası. Ankara: Vadi Yayınları.

Hill, F. (2004). Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival. London: The Foreign Policy Centre.

Klare, M.T. (2006). Kan ve Petrol. İstanbul: Marka Yayınları.

Kotz D.M. ve Weir F. (2012). Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Rolü Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya. C. Çakır (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Örmeci, O. ve Kısacık, S. (2018). Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sağlam, M. (2014). Gazprom'un Rusya'sı-Rusya'da Devletin Dönüşümü. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sapmaz, A. (2018). Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm-Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Sevim, C. (2015). Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sönmez, S. (2010). Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Bağlamında Yeltsin Dönemi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi. Akademik Bakış. 3(6), 73-96.

Sputniknews (2018). Rosneft'in İhracatında Bir İlk: Asya Avrupa'yı Geride Bıraktı. Erişim Adresi: https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201811081036056424-rosneft-ihracat-asya-avrupa-geride-birakti/.

Tellal, E. (2014). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65 (03), 189-236.

Telli, A. (2015). Rusya Federasyonu Enerji Kaynakları. İ. K. Ülger (Ed.), Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi içinde (s. 189-204). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Thoburn, H. (2015). Rusya Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA. Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20151 019183121_rusya-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf.

Varol, T. (2015). Rusya'nın Enerji Politikasının Yeni Aktörleri: Enerji Şirketleri. İ. K. Ülger (Ed.), Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi içinde (s. 281-302). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yergin, D. (2011). The Quest: Energy, Security and the Remaking of the Modern World. New York: Penguin Press.

KADIN SEÇMENLERİN OY VERME DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ETNİSİTE ETKİSİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

Erol KALKAN*

Nurgül ERGÜL*

Özet

Sosyolojik ve sosyo psikolojik kuram ışığında tüm yaklaşımlar dikkate alındığında, Türk siyasal sisteminin temellerini oluşturan ve seçmen davranışlarına etki eden faktörlerin etnik yapı kapsamında incelenmesi önem arz etmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, etnisite ve kimlik kavramının oy verme davranışları üzerinde, özellikle kadın seçmenlerin oy verme davranışı üzerinde etnisitenin etkisi, akademik olarak yeterince çalışılmadığı görülmektedir. Sosyolojik bölünmeleri bilimsel verilerle açıklamak amacıyla ve toplumun sosyo-psikolojik yapısını farklı kitlesel kimlikler üzerinden görebilmek, hangi dinamiklerle oluştuğunu ve ne şekilde siyasal sonuçlara sebep olduğunu anlayabilmek bakımından gereklidir. Türkiye Cumhuriyeti kültürel çeşitliliği barındıran toplum yapısı gereği siyasal katılımın bu boyutu ile incelenmesi önem arz etmektedir. Seçmen davranışlarının doğru analiz edilmesi, yalnız siyasi partilerin başarısı üzerinde değil, aynı zamanda sosyolojik dinamiklerin anlaşılması bakımından da oldukça önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada Türk seçmeninin etnik dokusunu hedef alarak, kozmopolit yapının siyasal tercihleri ne ölçüde etkilediği ve hangi faktörlerden etkilendiği hususlarında siyaset bilimine katkı sağlamak ve kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisini görmek bu çalışmada amaçlanmıştır. Kadın seçmenlerin etnik yapılarına göre farklı oy verme davranışlarında bulunacakları ve farklı dinamiklerden etkilenecekleri tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisi var mıdır? Çalışmanın temel sorusudur. Çalışmanın ana hipotezi, kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisi bulunmaktadır şeklinde geliştirilmiştir.

Parti ve ideoloji kavramlarından en az etkilenildiği düşünülen yerel seçimler ve toplam seçmen sayısının yarısını oluşturan kadın seçmenler çalışmanın temel sorusu olan etnik kimlikler üzerinden değerlendirmeye alınmıştır. Etnisite ve kimlik kavramı çözümlenirken hedef seçmenin kimlik

* Dr. Öğr. Üyesi, KTÜ, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, erolkalkan@ktu.edu.tr
* YL Mezunu, Avrasya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı.

farklılıklarına göre hangi faktörlerden etkilendiği, sorusu çalışmaya yön vermiştir. Bu amaçla siyaset bilimine yön veren teoriler içerisinden sosyolojik yaklaşıma göre, politik tercihlerin belirlenmesinde sosyal özelliklerin oy verme tercihlerini belirlemiş olduğu varsayımı, kimlik kavramının açıklanmasında yol göstermiştir. Bir diğer yaklaşım olan sosyo-psikolojik kuramın temelinde yer alan seçmenin aile ve çevresinden etkilenmesi ise etnik yapının aile ve sosyal çevre boyutuyla açıklanmasına zemin oluşturmaktadır. Tartışma konusu kapsamında Columbia Ekolü (sosyolojik yaklaşım) politik tercihlerin belirlenmesinde sosyal özellikler önemlidir teorisinden ve sosyo-psikolojik yaklaşımın temelleri olan seçmenin aile ve çevresinden etkilendiği varsayımlarından faydalanılmıştır.

Kaynak alınan temel varsayımlar ışığında etnik kimlik bakımından kozmopolit dokuda olan Sivas İli çalışmanın tartışma konusu ve hipotezine cevap verecek nitelikte olması sebebiyle uygun örnek il olarak seçilmiştir. Sivas merkezde 500 seçmenle likert tipi anket uygulaması yapılarak yerel seçimler bazında farklı etnik gruplara mensup olan kadınların, oy verme davranışlarını etkileyen etnisite faktörü çözümlenmeye çalışılmıştır. Toplanan veriler betimleyici analiz, anova analizi ve faktör analizleri ile değerlendirilmiştir. İlk olarak, elde edilen demografik veriler betimleyici analiz ile incelenmiştir. Etnisite, ideoloji, eşten etkilenme ve parti kimliği gibi unsurlar ise anova ve faktör analizleri ile değerlendirilmiştir. İkinci aşamada kadın seçmenlerin oy verirken dikkate aldığı faktörleri belirlemek için araştırma kapsamında kendilerine sunulan maddelerle faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizleriyle alt ölçekler oluşturulduktan sonra her alt ölçek için cronbach alpha katsayıları hesaplanarak, ölçek maddelerine verilen cevapların toplanabilir olup olmadığı bir diğer ifade ile bu ifadeler birleştirildiği takdirde tek bir olguyu ifade edip etmediği belirlenmiştir. Üçüncü aşamada ise temel araştırma sorusunu açıklayan dört farklı hipotez Oneway Anova testi (varyans analizi) ile açıklanmıştır. Çalışma kapsamında kurduğumuz hipotozeler ve bu hipotezleri test etmek için kullandığımız değişkenlerin yapısından kaynaklı (ikiden fazla grup ortalamasının karşılaştırılması) varyans analizleri kullanılmıştır.

Sosyolojik model ve sosyo-psikolojik teori ışığında grupların demografik özellikleri incelenmiştir. Sosyolojik teorinin grup bazlı varsayımından hareketle gruplar belirlenmiş, gruplar arası benzerlikler ve farklılıklar demografik özellikler üzerinden incelenmiştir. Anket çalışmasının birinci kısmını oluşturan demografik sorular katılımcıların yaş ortalaması, medeni halleri, eğitim durumları, inanç farklılıkları, gelir düzeyleri, etnik mensubiyetleri ve mesleki durumlarıdır. Görüşme yapılan 500 katılımcının

cevap formları veri kalitesi açısından incelenmiş ve 495 katılımcının cevapları eksiksiz ve geçerlilik kıstaslarına uygun olduğundan analizlere dâhil edilmiştir. Katılımcılara yaş ortalamaları, medeni halleri, eğitim durumları, sahip olduğu inançlar, gelir durumları, hangi etnik gruba mensup oldukları ve mesleki bilgileri sorularak demografik yapıları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Katılım, Kadın Seçmenler, Oy Verme Davranışları, Etnisite, Seçmen Yapısı, Siyasi Faktörler

Giriş

Sosyolojik ve sosyo psikolojik kuram ışığında tüm yaklaşımlar dikkate alındığında, Türk siyasal sisteminin temellerini oluşturan ve seçmen davranışlarına etki eden faktörlerin etnik yapı kapsamında incelenmesi önem arz etmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, etnisite ve kimlik kavramının oy verme davranışları üzerinde, özellikle kadın seçmenlerin oy verme davranışı üzerinde etnisitenin etkisi, akademik olarak yeterince çalışılmadığı görülmektedir. Sosyolojik bölünmeleri bilimsel verilerle açıklamak amacıyla ve toplumun sosyo-psikolojik yapısını farklı kitlesel kimlikler üzerinden görebilmek, hangi dinamiklerle oluştuğunu ve ne şekilde siyasal sonuçlara sebep olduğunu anlayabilmek bakımından gereklidir. Türkiye Cumhuriyeti kültürel çeşitliliği barındıran toplum yapısı gereği siyasal katılımın bu boyutu ile incelenmesi önem arz etmektedir. Seçmen davranışlarının doğru analiz edilmesi, yalnız siyasi partilerin başarısı üzerinde değil, aynı zamanda sosyolojik dinamiklerin anlaşılması bakımından da oldukça önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada Türk seçmeninin etnik dokusunu hedef alarak, kozmopolit yapının siyasal tercihleri ne ölçüde etkilediği ve hangi faktörlerden etkilendiği hususlarında siyaset bilimine katkı sağlamak ve kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisini görmek bu çalışmada amaçlanmıştır. Kadın seçmenlerin etnik yapılarına göre farklı oy verme davranışlarında bulunacakları ve farklı dinamiklerden etkilenecekleri tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisi var mıdır? Çalışmanın temel sorusudur. Çalışmanın ana hipotezi, kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisi bulunmaktadır şeklinde geliştirilmiştir. Parti ve ideoloji kavramlarından en az etkilenildiği düşünülen yerel seçimler ve toplam seçmen sayısının yarısını oluşturan kadın seçmenler çalışmanın temel sorusu olan etnik kimlikler üzerinden değerlendirmeye alınmıştır. Etnisite ve kimlik kavramı çözümlenirken hedef seçmenin kimlik farklılıklarına göre hangi faktörlerden etkilendiği, sorusu çalışmaya yön

vermiştir. Bu amaçla siyaset bilimine yön veren teoriler içerisinden sosyolojik yaklaşıma göre, politik tercihlerin belirlenmesinde sosyal özelliklerin oy verme tercihlerini belirlemiş olduğu varsayımı, kimlik kavramının açıklanmasında yol göstermiştir. Bir diğer yaklaşım olansosyo-psikolojik kuramın temelinde yer alan seçmenin aile ve çevresinden etkilenmesi ise etnik yapının aile ve sosyal çevre boyutuyla açıklanmasına zemin oluşturmaktadır.

Kaynak alınan temel varsayımlar ışığında etnik kimlik bakımından kozmopolit dokuda olan Sivas İli çalışmanın tartışma konusu ve hipotezine cevap verecek nitelikte olması sebebiyleuygun örnek il olarak seçilmiştir. Sivas merkezde 500 seçmenle likert tipi anket uygulaması yapılarak yerel seçimler bazında farklı etnik gruplara mensup olan kadınların, oy verme davranışlarını etkileyen etnisite faktörü çözümlenmeye çalışılmıştır. Toplanan veriler betimleyici analiz, anova analizi ve faktör analizleri ile değerlendirilmiştir. İlk olarak, elde edilen demografik veriler betimleyici analiz ile incelenmiştir. Etnisite, ideoloji, eşten etkilenme ve parti kimliği gibi unsurlar ise anova ve faktör analizleri ile değerlendirilmiştir. İkinci aşamada kadın seçmenlerin oy verirken dikkate aldığı faktörleri belirlemek için araştırma kapsamında kendilerine sunulan maddelerle faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizleriyle alt ölçekler oluşturulduktan sonra her alt ölçek için cronbachalpha katsayıları hesaplanarak, ölçek maddelerine verilen cevapların toplanabilir olup olmadığı bir diğer ifade ile bu ifadeler birleştirildiği takdirde tek bir olguyu ifade edip etmediği belirlenmiştir. Üçüncü aşamada ise temel araştırma sorusunu açıklayan dört farklı hipotez OnewayAnova testi (varyans analizi) ile açıklanmıştır. Çalışma kapsamında kurduğumuz hipotozeler ve bu hipotezleri test etmek için kullandığımız değişkenlerin yapısından kaynaklı (ikiden fazla grup ortalamasının karşılaştırılması) varyans analizleri kullanılmıştır . Sosyolojik model ve sosyo-psikolojik teori ışığında grupların demografik özellikleri incelenmiştir. Sosyolojik teorinin grup bazlı varsayımından hareketle gruplar belirlenmiş, gruplar arası benzerlikler ve farklılıklar demografik özellikler üzerinden incelenmiştir. Anket çalışmasının birinci kısmını oluşturan demografik sorular katılımcıların yaş ortalaması, medeni halleri, eğitim durumları, inanç farklılıkları, gelir düzeyleri, etnik mensubiyetleri ve mesleki durumlarıdır. Görüşme yapılan 500 katılımcının cevap formları veri kalitesi açısından incelenmiş ve 495 katılımcının cevapları eksiksiz ve geçerlilik kıstaslarına uygun olduğundan analizlere dâhil edilmiştir. Katılımcılara yaş ortalamaları, medeni halleri, eğitim durumları, sahip olduğu inançlar, gelir durumları, hangi etnik gruba mensup oldukları ve mesleki bilgileri sorularak demografik yapıları analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Çalışmanın Metodolojisi

Kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisini görmek amacıyla Sivas Merkez de bir alan araştırması yürütülmüştür. Çalışmaya temel oluşturan veri toplama işlemi 1Ocak - 1 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçimi 1 Kasım 2015 Genel seçimleri için kullanılan seçmen kütüklerinden yapılmıştır. Çalışma kapsamında Sivas Merkez seçmen kütüklerinde kayıtlı bulunan 124.921 seçmenden grupların ana kütle içindeki payları gözetilerek tabakalı örneklem yoluyla 500 denek seçilmiş ve bu deneklerle yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Araştırma için hazırlanan 27 sorudan oluşan anket formları Sivas Merkezde bulunan mahallelere dağıtılmıştır. Anket formlarının uygulamasında etnik grupların derneklerinden anketör olarak yararlanılmıştır. Anket uygulaması sırasında deneği etki altına alacak söz ve davranışlardan özellikle kaçınılmış ve ankete katılanların görüşme sırasında yalnız olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca deneklere kimlik tanımlaması ile ilgili hiçbir soru yöneltilmeyerek, onların doğru ve isabetli cevaplar vermesine ortam hazırlanmıştır. Anket soruları oluşturulurken, Doğan ve Göker'in "Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi: 29 Mart Genel Seçimleri Elazığ Örneği" isimli çalışmalarında kullandıkları ölçekten yararlanılmıştır(Doğan A. ve Göksel G, 2010 5(2): 159-187).

Araştırmaya ilişkin olarak Sivas İlinde ikamet etmekte olan kadınlara oy verme davranışlarında etnisite etkisini ölçmek üzere 27 soru sorulmuştur. Bu soruların 7 si demografik sorular olup, 20 soru ise araştırma konusunu ifade eden sorulardır. Elde edilen veriler SPSS 21,0 Windows adlı istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde sırasıyla anket sorularını cevaplayanların demografik özelliklerini belirlemek için betimleyici analiz, oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisini belirleyen değişkenleri tespit etmek ve farklılıklarını açıklamak amacıyla varyans ve faktör analizleri kullanılmıştır.

1.1. Araştırmanın Sorusu ve Yöntemi

Araştırmanın temel sorusu kadın seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etnisite etkisi var mıdır? Şeklinde oluşturulmuştur. Temel sorunun cevabını bulabilmek amacıyla inanç, eşten etkilenme, parti kimliği ve ideolojisi, geçmiş dönem proje ve çalışmaları değişkenleri ile ele alınmıştır. Yöntem olarak teorik ve uygulamalı yöntemler kullanılmıştır. Teori bölümünde literatür taraması sonuçlarına göre kuramsal ve kavramsal çerçeve çizilmiş, uygulama bölümünde ise ilgili etnik gruplara tabakalı örneklem yöntemi ile seçilen örneklem grubu üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Tabakalı

örnekleme, örnekleme hatalarını azaltarak daha yüksek bir temsil yeteneğine sahip örneklemler oluşturmak için kullanılır. Bu örnekleme tekniği, basit tesadüfî örneklemeye göre daha küçük bir örneklem grubu ve daha düşük bir maliyetle çok daha yüksek bir kesinliğe ulaşma olanağı sağlar. Tabakalı örneklem, örneklemi seçmeden önce evreni bazı alt tabakalara ayırmak, sonra da örnekleri bu tabakalardan seçmektir (Sencer ve Sencer, 1978:466).

1.2. Araştırma Kapsamı ve Sınırlılıklar

Türk seçmen yapısına yönelik uygulanan birçok çalışma genel seçimler bazında detaylı birçok incelemeye tabii olurken; yerel seçimlerde oy verme tercihleri ve bu tercihleri etkileyen temel faktörlere ilişkin çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Mahalli idarenin başında yer alan yerel seçim sonuçları her ne kadar genel oy dağılımlarına benzerlik gösterse de; kamu hizmeti bağlamında önem arz etmektedir ve farklık gösterir. Gelişen ve değişen toplum yapısı sosyolojik dinamikleri de değiştirmiştir. Gelir durumlarının değişimi, eğitim yapısının gelişmesi gibi çeşitli faktörler seçmen tercihlerinde de farklılaşmaya neden olmuştur. Genel seçim dinamiklerini belirleyen sosyolojik unsurlar yerel seçimlere indirgendiğinde, farklılaşan ekonomik çıkarları gözetmek, yapılan hizmetleri değerlendirmek, geçmiş dönem belediye çalışmalarını dikkate almak gibi ek birçok unsurdan etkilenmektedir.

Tüm bu dinamikler göz önünde bulundurulduğunda; çalışmada 'oy verme davranışı' yerel seçimler, etnisite ve kadın seçmenler bağlamında ele alınarak, seçmenlerin kararlarında hangi kıstasların ön plana çıktığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma üç temel kısıttan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi bu çalışmayı genel seçimlere provalık ettiği düşünülen yerel seçimler bazına indirgemektir. Ülkemizde bulunan tüm etnik gruplar üzerinde çalışma yapmak da oldukça zordur. Bu nedenle ikinci kısıt Sivas ilinde bulunan etnik gruplar: Alevi, Sünni, Kürt, Çerkez, Ermenilerin ele alınmasıdır. Bahsi geçen gruplar içerisinde kadın seçmenlerin incelenmesi ise son kısıttır.

1.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma Evrenini Sivas İl Merkezinde bulunan ilgili etnik gruplara mensup kadın seçmenlerin tamamı oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise bu gruplara mensup olan ve her grubun yüzdelik oranlarına uygun bulunan mahallelerden eşit oranda seçilen kadın seçmenler oluşturmaktadır. İlgili

grupların araştırma sonuçlarını objektif biçimde yansıtması amacıyla her bir grubun yüzdelik dağılımlarına göre örneklem sayıları belirlenmiştir. Veriler yüksek Seçim Kurulundan alınmış olup, her etnik grubun mevcut yüzdelik oranına göre örneklem sayıları belirlenmiştir. Tüm bu veriler dikkate alındığında Sünni: %60, alevi: %20, Çerkeş: %12, Kürt: %6, ermeni: %2 oranındadır. 292 kişi Sünni,100 alevi, 60 Çerkeş, 30 Kürt, 13 kişi ermeni 5 geçersiz olmak üzere toplam 500 seçmen ankete katılmış, 495 kişi gerekli uygunlukta soruları cevaplandırarak araştırma örneklemini oluşturmuştur. Tüm bu veriler 1 Kasım 2015 genel seçimleri için kullanılan seçmen kütüklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Araştırmada inanç gruplarına evrende bulunma sıklığı ile doğru orantılı yer vermek için hesaplanan örneklem büyüklüğü etnik grupların oranı doğrultusunda dağıtılarak görüşmeler yapılmıştır. Bu özelliğinden dolayı araştırmada kullanılan örnekleme yöntemi tabakalı örneklemedir.

Tabakalı örnekleme: Tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılır. Burada önemli olan, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çalışmaktır. Tabakalar mezhep açısından homojen, kendi aralarında heterojendir. Tabakalı örnekleme, sınırları belirlenmiş birevrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının varolduğu durumlarda kullanılır. Burada önemli olan, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çalışmaktır(Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.105). Yukarıda hesaplanan örneklem büyüklüğü tabakalara gore dağıtılırken orantılı dağıtım yöntemi tercih edilmiştir.

2. Etnisite / Kimlik

"Etnisite, ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlar" (Marshall, 1999: 215).

Eğitimin evrenselleşmesi bireysellik bakımından gelişim yolunu açarken iletişimin yaygınlaşması ise bu noktada kayda değer gelişmelere sebebiyet vermiştir. Bireyin modernleşme sürecine ayak uydurma gereksinimi, kapitalizmin etkilerini barındırırken, liberal ekonomik sistem bağlı olunan çevre ile yeni etkileşimler ve sosyal dönüşümlere kaynaklık etmiştir. Kimlik kavramı içerisinde kültürel, dini, politik, kolektif, dilsel, cinsel, sosyal, ulusal, bireysel gibi birçok alt başlık barındırmaktadır. Burada etkileşim bakımından etkili unsurların dil – din birliği olduğu gözlemlenirken cinsel kimlik

kavramının özellikle modernleşmeyle birlikte aktif rol aldığı görülür(Renan,2012:57).

Kadınların seçme seçilme hakkı ve sosyal, iş yaşamında var oluşuyla sosyolojik yapının dönüşümü hız kazanmıştır. Edilgen cinsel kimlik kavramı etken kimlik yapısına dönüşerek çevresel faktörlerden bağımsız yaşam alanı bulmuştur. Bu noktada cinsel kimlik ve dini hareketler sosyalleşme sürecinde yeni kimlik arayışları doğurmuştur. Esasında küreselleşme ekseninde ilerleyen tüm bu hareketler sonuçları bakımından sosyal yapının yeni kimlik arayışını doğurmakla birlikte, tepkisel korumacı yerel kimlik yaklaşımlarıyla da çift yönlü negatif ve pozitif devinimlere sebebiyet vermiştir. Bir bakıma etnisite yeni arayışlarla evrilirken, diğer bakımdan katı kültürel özelliklerin korunması açısından tepkilere neden olmuştur. (Renan, 2012: 57; Smith, 2012; Gellner, 2012: 86; Kohn, 2012: 133; Türköne, 2012: 24).

Kimlik temelde iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi doğuştan getirdiğimiz yaş, cinsiyet, fiziksel yapımız, etnik aidiyetimiz gibi öğeler, ikincisi de kendi gayretlerimiz ve sosyal çevre vasıtasıyla edindiğimiz değer, meslek, dindarlık, yaşam çevresi gibi öğelerdir. Bunlara statik ve dinamik unsurlarda denilmektedir. Farklı konumlara ilişkin kimliklerimiz oluşurken elbette kimlik çatışmalarının yaşanması beklenen bir durumdur. Marshall bu durumu şu şekilde özetlemiştir; "Copernicus'la dünyanın evrenin merkezi olmadığının, Darwin'le insanın yaradılışın merkezi değil/evrimin bir ürünü olduğunun, Marks'la insanların toplumsal ilişkileri üreten varlıklar değil, bu ilişkilerin ürünü olduğunun, Freud'la bireylerin tercih yapan bilinçli failler değil, bilinç dışı arzuların ürünü olduğunun farkına varmış oluruz(Yanmış,2012: 56). Kimlik oluşumunda referansın cinsiyet, etnisite, millet, ırk, yaş, vatan kaynaklı olması gibi dinden alınması da beklenen bir durumdur.

3. Kültür

İnsan da bütün canlılar gibi varlığını sürdürmek için doğayla etkileşimde bulunur. İnsanı diğer canlılardan ayıran özellik ise doğayla etkileşiminde kültürünü araya koymasıdır. Kültür, araç gereçlerden, bu araç gereçlere anlam yükleyen değerlerden, bu araç gereçlerle iş yapıldığında faydalanılan örgütlenme biçimlerinden, iş yapmaya ilişkin tarzlardan, iş paylaşımının yarattığı insanlar arasındaki farklılaşmaları haklılaştırmayı ve kurumsallaştırmayı gaye edinen izah ve inançlardan oluşur ve doğaya karşı insanın etkinliğini artırır (Oskay, 1997:7).

4. Seçmen Davranışları

Oy vermenin başlıca aktörü konumundaki seçmenler, bilinçli veya bilinçsiz olarak çoğu zaman belirli koşulların ve itkilerin etkisiyle tercihlerini belirlemektedirler. Bu açıdan sandık başına giden seçmenlerin tercihlerini nasıl ve neye göre yaptıkları sorusu, siyaset sosyolojisi alanında çalışan araştırmacıları uzun zamandır meşgul eden en önemli konulardan birini oluşturmaktadır (Damlapınar ve Balcı, 2005: 59). Seçmen tercihini etkileyen pek çok faktör söz konusudur. Türkiye'de sağ ve sol oylar arasında akışkanlık azdır ve bu da parti kimliği (party identity) şeklinde değilse bile sağ-sol kimliği olarak bölünmüş bir kemikleşmiş yapıyı yansıtmaktadır. Herhangi bir partinin üyesi durumunda olmayan seçmen kitlesi; partilerin kadrosu, siyasi görüşü veya liderinden çok, partilerin ürettiği politikaları esas alarak tercihini yapmaktadır (Çaha, 2002: 141).

Seçmenin demografik özellikleri (sınıf, yaş, eğitim, cinsiyet, meslek, gelir gibi) oy verme davranışını etkilemektedir (Kalaycıoğlu, 1993: 252- 266). Bunlara ek olarak, İslami mensubiyet ve etnik kimlik gibi Türkiye'ye özgü faktörler de seçmen davranışını etkilemektedir (Başlevent vd., 2005: 450-455). Kamuoyu araştırmalarının da seçmen davranışı üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu düşünülmektedir. Seçimler öncesinde yayımlanan partilerin oy oranlarıyla ilgili kamuoyu araştırmalarının seçmenleri etkilediği yönünde dünya demokrasilerinde ve Türkiye'de oldukça güçlü kanaatler vardır (Atar, 2006: 219).

a. Yerel Seçimler ve Seçmen Tercihi

Anayasa'nın 127. maddesine göre yerel yönetimler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Yerel yönetimler, halka en yakın yönetim birimleri olma özelliğini taşımaktadırlar. Bu yönüyle de demokratik değerlerle birlikte anılmaktadırlar. Yerel yönetimlerden beklenen demokratik değerlerin gerçekleşmesi ya da gerçek anlamda demokratik yerel yönetimlerin varlığı için belki de en önemli mekanizma yerel seçimlerdir.

Yerel yönetim organlarının gerçek anlamda yerel halkı temsil etmesi, yerel yönetim faaliyetlerinin yerel halkın taleplerine ve sorularına cevap vermesi, halkın yerel yönetim faaliyetlerine katılım kanallarının açık olması yerel demokrasinin varlığı açısından gereklidir. Ancak yasalardaki kısmi iyileşmelere karşın ülkemizde halkın yerel yönetimlere katılımı oy vermekten

öteye gitmemektedir. Yerel halk, seçim sürecinde kurduğu yüzyüze iletişim sonucunda olumlu bir izlenim edindiği, hizmet üretebileceğine inandığı adaylardan yana tercihini kullanmaktadır. Bu noktada, adayın partisi, siyasi ve ideolojik görüşü ikinci plandadır. Dolayısıyla, Çaha (2002: 139)'nın da belirttiği gibi yerel seçimlerde yerel koşullar ön plana çıkmaktadır. Örneğin belediye başkanlığı seçimlerinde belediye başkan adayının en önemli faktör olması bir partinin yerel düzeyde alacağı oyların doğrudan doğruya belediyenin gerçekleştirdiği icraatlara bağlı olduğunu göstermektedir. Ancak, pratikteki işleyiş her zaman bu gerçeğe uymamaktadır

Yerel seçimlerde, oy vermeyi etkileyen etkenler, ulusal siyasal sorunlar karşısında yerel sorunların yeri, ulusal parti tercihlerinin yerel seçimlerdeki tercihlere yansımaları açılarından bakıldığında, yerel seçimlerin, ulusal siyasal sorunların, ulusal parti tercihlerinin gölgesinde kaldığı genel olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu genel görüşlerin doğruluğu, 18 Nisan 1999 tarihinde aynı anda yapılan milletvekili ve yerel seçimlerin sonuçları ile Türkiye'de yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Seçim dönemi boyunca, ulusal politika sorunlarının ve genel seçim kampanyalarının egemen olması ve yerel seçimlerin, ülke gündemini ve seçim döneminin genel karakteristiğini belirleme açısından ikinci planda kalmasına rağmen, 18 Nisan 1999 milletvekili ve yerel seçimlerinin en önemli sonucu ya da en belirgin özelliklerinden biri, yerel ve genel seçimlerde seçmen tercihlerinde görülen farklılığın önemli boyutlarda olmasıdır (TODAİE, 2001: 261,44).

18 Nisan seçimlerinde, seçmen, ulusal siyasetten ve ulusal gündemden farklı olarak yerel koşulları göz önünde bulundurarak bilinçli bir şekilde oyunu kullanmıştır. Milletvekili seçimlerinde farklı oy kullanmanın arkasında yatan neden, milletvekili seçimlerinde parti tercihinin öne çıkmasına rağmen yerel seçimlerde (belediye başkanlığı) aday tercihinin belirleyici olmasıdır. Bununla birlikte, bugün ulusal siyaset-yerel siyaset ayrımının büyük ölçüde anlamını yitirdiği de belirtilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, siyasal partilerin hem yerel seçim ortamının oluşturulmasında hem de seçimle oluşan meclislerin çalışmaları sırasında önemli roller oynamalarıdır. Dolayısıyla, siyasal parti gerçeğinin, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünlüğü sağlayan en önemli unsur olduğu söylenebilir.

Akbulut (2001: 37-38)'a göre bu bütünlük iki şekilde ortaya çıkmaktadır: (1) Siyasal partilerin yerel seçimlere katılmasıyla, bu seçimlerde kişilerin değil bir partiyi ve dolayısıyla ulusal sorunlara çözüm bulma iddiasıyla hazırlanan bir parti programını temsil eden siyasal nitelikli kişilerin yarışması ve (2) yerel seçim sonuçlarının, siyasal partilerin başarısı ya da başarısızlığı

temelinde değerlendirilmesi. Nitekim yerel seçimlerin milletvekili seçimleri karşısında bir güvenoyu ya da referandum olarak değerlendirilmesi de bu görüşe dayanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma etnik kimlik kavramının oy verme davranışları üzerindeki etkileri saptamak amacıyla, Sivas ilinde ikamet eden farklı etnik gruplara mensup kadınlar üzerinde yapılmıştır. Çalışmada iki temel teori esas alınmıştır. Kimlik kavramının oluşum ve temellerini grup bazında açıklayan sosyolojik modelden, kimlik oluşum temellendirmesi bakımından faydalanılırken, Seçmen davranışlarını psikolojik faktörlerle açıklayan sosyo psikolojik modelden ise bireyin davranışsal etkileşim unsurlarını açıklamada faydalanılmıştır. Oy verme davranışlarının etnik yapılara göre değişiklik gösterdiği düşünülen: İnanç, eşten etkilenme, parti ideolojisi, parti projeleri ve vaatleri unsurlarının etkilerini incelemeye yönelik yapılan saha araştırması sonuçlarına göre ulaşılan bulgurlar şunlardır:

Farklı etnik gruplara mensup kadın seçmenler oy verirken parti başkan adayının hangi inanca mensup olduğundan etkilenmektedir. Bu etkileşim en fazla Kürtlerde görülürken diğer gruplara oranla en az Alevilerde görülür. Genel bakımdan ortalamalar değerlendirildiğinde tüm gruplarda inanç değişkeni pozitif yönlü anlamlı ilişkiyi doğrulamaktadır. Bir diğer araştırma sorunu olan parti kimliği ve ideolojisinin etkilerine bakıldığında: Yine tüm gruplarda pozitif yönlü anlamlı ilişki görülmektedir. Tüm gruplar arasında Alevilerin parti kimliği ve ideolojisini seçim tercihinin birinci nedeni olarak gördükleri saptanmıştır. Kürtler ve Sünniler de neredeyse aynı oranda ideolojik oy verirken bu oran gruplar arası en az Ermenileri etkilemektedir. Genel ortalamalar değerlendirildiğinde tüm seçmenlerin seçim tercihlerini belirleyen en önemli unsurun parti kimliği ve ideolojisi olduğu görülür. Partinin ve başkan adayının yaptığı proje, çalışma ve vaatlerin yeni oylara etkisine baktığımızda kürtler dışında tüm gruplarda negatif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır. Geçmiş dönem çalışmalarını en çok dikkate alan etnik grubun Kürtler, en az dikkate alan grubun ise Aleviler olduğu görülür. Genel ortalama değerlendirildiğinde tüm grupların oy verirken başkan adayının proje vaat ve çalışmalarını aynı oranda dikkate almadığı görülür. Etnik gruplar içerisinde kürtlerin pozitif yönlü anlamlı ilişkiyi doğruladıkları, diğer tüm grupların ise negatif yönlü anlamlı ilişkiyi doğruladıkları görülmektedir.

Son olarak oy verirken eşten etkilenme oranlarına baktığımızda gruplar arası en çarpıcı farklılığı bu değişkende görürüz. Alevilerin oy verirken eşlerinden kesinlikle etkilenmedikleri söylenebilir. Sünni ve Ermeniler oy tercihini

belirlerken eşinden az etkilenen diğer grupları oluştururken, Çerkezlerin eşlerin siyasi fikirleri ile kendi fikirleri arasında kararsız kaldıkları; Kürtlerin ise oy verirken eşlerinden etkilendiği görülmektedir.

Tüm bu sonuçlar dikkate alındığında; kadın seçmenler oy verirken en çok partinin ideolojisini dikkate almaktadır. Başkan adayının hangi inanca mensup olduğu da seçmene göz kırpan diğer unsurlardan birisidir. Buna karşın etnisite en büyük farkını eşten etkilenme değişkeninde gösterir. Alevi Sünni ve Ermeni hanımlar oy kararlarını eşlerinden etkilenmeden verirken Kürt hanımlar eşlerinin siyasi tercihlerine göre karar verirler. Çarpıcı bulgulardan birisi de neredeyse tüm Alevi hanımların onayından geçmiş olan ideoloji unsurudur. Diyebiliriz ki Alevi hanımların oylarını belirlerken en çok parti kimliği ve ideolojisine dikkat ederken, Sünni ve Çerkeş hanımlar parti liderinin inancına, Kürt hanımlar ise parti ideolojisi, eşlerinin kararları ve parti liderinin inancına dikkat etmektedir.

Elde edilen bulgular yapılan benzer çalışmalardan farklı olarak hem kadın seçmen hem de etnik kimlik bakımından seçmenin oy verme davranışlarına akademik bakışla yeni bir boyut kazandırmıştır. Günümüze kadar yapılan tüm araştırmalarda, kadın seçmenlerin eşlerinden etkilenmesi, parti kimliği, ideolojik varsayımların hiçbirisi etnisite bağlamında değerlendirilmemiştir. Tüm bu kavramlar etnik kimlik çatısı altında değerlendirildiğinde öngörülen varsayımlar doğrulanarak önemli yeni bulgularla literatüre katkı sağlamıştır.

Çalışmanın etnik kimlik gibi önemli bir başlıkta incelenmesi en büyük zorluktur çünkü her ilin etnik dokusu birbirinden farklıdır ve tüm etnik yapıları bir arada bulmak oldukça zordur. Bu bağlamda olabilecek en geniş etnik yelpazeyi barındıran illerden birisi örneklem olarak seçilse dahi, Türk etnik yapısını tamamıyla incelemekte yetersiz kalınmıştır. Sözgelimi bölgede Laz ve Gürcü gurupların bulunmayışı önemli birer eksikliktir.

Grupların eğitim, yaş, medeni hal gibi demografik unsurlarını incelemede betimleyici analizden faydalanılırken; varsayımlarımızı doğrulayan en önemli değişkenleri: İnanç, eşten etkilenme, parti kimliği ve ideoloji gibi unsurların faktörlerini belirlemede Faktör analizinden, Faktörlerin birbiri ile ilişkilerini analizde ise Oneway anova testinden faydalanılmıştır. Tüm bu veriler SPSS 21 programı ile sağlanmıştır.

Son olarak iki temel teori ışığında yola çıktığımız varsayımlarımıza sosyolojik teori etnik grupların belirlenmesi ve grup bazında incelemeye alınması noktasında katkı sağlarken, sosyo-psikolojik teorinin kültürel unsurların göz

ardı edilmemesi gerekliliğinden yola çıkılarak etnik grupların kültürel farklılıkları, davranışsal olarak ortaya konulmuştur.

Özetle Columbia ekolü çalışmanın temel duraklarını gösterirken; Michigan ekolü, bu durakta dikkat edilmesi gereken unsurları anlamada katkı sunmuştur. Çalışma sonuçları ve elde edilen bulgulara göre en büyük eksiklik: Öncelikli olarak etnik faklılıkların geniş saha çalışmalarıyla incelenmesi gerektiği ve kimlik kavramının değişen sosyolojik dinamikler hesaba katılarak yeniden ele alınmasıdır.

Kaynakça

Kalaycıoğlu, E. (2008). Attitudinal orientation to party organizations in Turkey in the 2000s. Turkish Studies, 9(2), 297–316.

A.Doğan - G. Göker Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği)

Kalender, A. (2005) Siyasal iletişim. Seçmenler ve İkna Stratejileri, Konya, Çizgi Kitabevi.

Arseven, A. (1994), Alan Araştırma Yöntemi İlkeler Teknikler Örnekler, Tekışık Matbaası: Ankara

Çağatay, T. (1968) Günün Sosyolojisine Giriş, Ankara Üniversitesi DTCF Yay. : Ankara

Çelebi, N. (2001) Sosyoloji ve Metedoloji Yazıları, Ankara: Anı Yayınları

Dombaycı, M.A. (2008) Türkiye de Ortaöğretimde Felsefe Öğretiminin Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Akgün, B. (2007) Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler ve Siyasal Sistem, Ankara: Nobel Yayınları.

Alkan, T. (1989) Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim: Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfın Etkisi, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Arslan, A. (2007) "Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı",Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 4(1), 1-32.

Damlapınar, Z. (2000) "Basının Seçmen Davranışını Etkileme Süreci", Selçuk İletişim Dergisi, 1(2), 90-115.

Damlapınar, Z. ve Ş. Balcı (2005) "Seçmenin Zihnindeki Aday İmajını Belirleyen Etkenler: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Alan Araştırması", Selçuk İletişim Dergisi, 4(1), 58-79.

Devran, Y. (2003) Siyasal Kampanya Yönetimi Mesaj-Strateji ve Taktikler, İstanbul: AND.

Doğan, A. (2007), Siyasi Arenada Elazığ'ın Seçimi, Elazığ: Aba Yayınları.

Atar, Y. (2006) Seçim Hukukunun Güncel Sorunları. Anayasa Yargısı Dergisi, 23, 211-237

Aziz, A. (2003). Siyasal İletişim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aydın, K. ve Özbek, V. (2004) Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 144-167.

Baltacı, C. ve Eke E. (2012). Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: Isparta Örnek Olayı, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 1, 115-126.

Çaha, Ö., Toprak, M. ve Dalmış, İ. (2002) Seçmenin Parti Tercihinde Rol Oynayan Faktör-ler: Kırıkkale Örneği. Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler, Ö. Çaha (Der.), İstanbul: Gendaş Yayınları, 116-141. 38

Kaban Z. Y. (1995) Türkiye'de Araştırma Şirketleri, Yaptıkları Siyasi Kamuoyu Araştırmaları ve Seçmen Tercihi üzerine Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaid and C. Holtz-Bach Encyclopedia of Political Communication, Los Angeles: Sage Publications, 558–566.

Kalender, A. (2005) Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri, Konya: Çizgi Kitabevi.

Karadaoğan, E. (2004) "Seçmenin Siyasal Tutumunun Oluşmasında Siyasetçinin İkna Becerilerinin Etkisi", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 21(20),243-248.

Karakoç, İ. (2000) Türkiye'de Siyasal Parti Kimliği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, F. (2005) "Yerel Gazetelerin Okuyucularının Siyasi Tercihlerine Etkisi",(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kışlalı, A. T. (1994), Siyaset Bilimi, İstanbul: İmge Kitabevi

Klapper, J. (1957) "What We Know About The Effects Of Mass Communication: The Brink Of Hope", The Public Opinion Quarterly, Winter.

Köktaş, M. E. (1997)Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık, Ankara: Vadi Yayınları.

Özcan, Y. Z. (1998)"Siyasi Parti Tercihlerini Belirleyen Etmenler: İstanbul Örneği", Toplum ve Bilim, 76: 188-212.

Özkan, A. (2004), Siyasal İletişim, İstanbul: Nesil Yayınları.

Özsoy, O. (2009), Seçim Kazandıran Siyasal İletişim, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Sitem Bölükbaşı, Ş. (2005) "Seçimlerde Yaşanan Oy Değişkenlikleri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13: 195-220.

Şahin, H. (1999), "Suskunluk Sarmalı ve Sonuçları, http://www.radikal.com.tr/1999/01/27/yazarlar/halsah.html", (Erişim: 12.12.2009).

Tokgöz, O. (1978) Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayını, 33.

Bal, H. (2004), İletişim Sosyolojisi, Isparta: SDÜ Yayın.

Bektaş, A. (2000), Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Canaktan, C., H. Ay ve H. Çoban (2007), "Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları", Ed. C. Canaktan ve D. Dileyici, Modern Politik İktisat Kamu Tercihi, Ankara:Seçkin Yayıncılık, 201-230.

Çaha, Ö., M. Toprak ve İ. Dalmış (2002a), "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", Der. Ö. Çaha, Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler, İstanbul: Gendaş Yayınları, 44-115.

Çaha, Ö., M. Toprak ve İ. Dalmış (2002b), "Seçmenin Parti Tercihinde Rol Oynayan Faktörler (Kırıkkale Örneği)", Der. Ö. Çaha, Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler, İstanbul: Gendaş Yayınları, 116-141.

Turan, İ. (1976), Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, İstanbul: Der Yayınları.

Türk, H. S. (2006), "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", Anayasa Yargısı Dergisi, 23: 75-112.

Uztuğ, F. (2004), Siyasal iletişim Yönetimi, İstanbul: Mediacat Yayınları.

Üskül, Z. (1993), "Yeni bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi", Anayasa Yargısı Dergisi, 10: 333-3

Vural, S. (1994), Kitle Haberleşmesinde Denetim Stratejileri, Ankara: Bilim Yayınları

Eserpak, A. (1981), Sosyoloji, A.Ü. D.T.C.F. Yay. : Ankara Karasar, N. (1994), Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. 7. Bs. 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti.: Ankara, 1995.

Kurtkan, A. (1976), Genel Sosyoloji, İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.Yay.: İstanbul

Nihat, N. ve Erdoğan Z. (1977), Sosyoloji I, Yay. Yük. Öğrk. Kur. : Ankara

Nirun, N. (1977-1978). Sosyoloji II, Ankara: Yay. Yük. Öğrt. Kur. Yay.

Saim, K. (1995) Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Tekışık Web Ofset Tesisleri: Ankara

Sezer, B. (1985), Sosyolojinin Ana Başlıkları, İstanbul Ünv. Edb. Fak. Yay.: İstanbul

Sonay E. (1991), Genel Sosyoloji Dersleri, G.Ü. Basın Yay. Yük. :Ankara

Türkdoğan O. (1995), Bilimsel Düşünme ve Araştırma Metedolojisi, M.E.B. Yay.: İstanbul

İrem Karakoç, Türkiye'de Siyasal Parti Kimliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.

İslamoğlu, A. H. (2002), Siyaset Pazarlaması Toplam Kalite Yaklaşımı, İstanbul: Beta (İkinci Baskı).

Kongar, E. (1970), "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Haziran 1970.

"Siyasal Pazarlama", Pazarlama Dünyası, Yıl 5, Sayı 29, Ekim 1991.

Vergin, N. (1987), "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", İlim ve Sanat, Cilt 14, Temmuz Ağustos 1987.

TÜRKİYE'DE KADIN VE SİYASAL TEMSİL

Emel İLTER*

Alper Tolga BULUT*

Özet

Çağdaş demokrasilerin uygulama aracı olan siyasal temsil, kadın ve erkeklerin karar alma mekanizmalarına eşit şekilde dâhil edilmesiyle demokratik olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Kadınların siyasette temsili sadece demokrasinin gerçekleşebilmesi için değil, aynı zamanda kadın sorunlarının çözümü için de gereklidir. Kadınların erkeklere göre farklı öncelikleri ve her bir konu için farklı bakış açıları vardır. Tüm bu farklılıkların siyaset alanında da karşılık bulması, kadın çıkarlarının görünür kılınması siyasal temsilin tam anlamıyla gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda kadının siyasette ve özellikle yasama organında temsili siyaset biliminin önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Kadınların siyasal temsile bireysel katılımının özellikle 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren artmasına ve siyasal alanda kadın hak ve özgürlükleri kapsamında yapılan düzenlemelere rağmen, siyasette temsil konusunda kadınların yeterli seviyede olmaması bilim insanlarını ve siyasetçileri bu konu üzerine yoğunlaşmaya sevk etmektedir.

Kadının temsili ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu gelişmiş Batı ülkelerini incelemekte, özellikle de ABD, İngiltere ve İskandinav ülkeleri vaka olarak kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ve özellikle müslüman ülkelerde kadınların parlamentoda temsili konusu siyaset bilimi kapsamında yapılan çalışmalarda ihmal edilmektedir. Ayrıca Türkiye'de yapılan çalışmalar çoğunlukla toplumsal ve sosyolojik boyutlara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda çalışma iki temel konuda siyaset bilimi literatürüne katkıda bulunmayı hedeflemektedir: Öncelikle, parlamenter aktivitelerin özetleri dikkate alınarak ortak bir başlık kodlama sistemi yardımıyla parlamenter aktivitelerin içerik kodlamasının yapılması ve somut verilerin elde edilmesi İkincisi, kadının temsilinin inceleneceği yer olarak gelişmekte olan Müslüman bir ülke Türkiye'yi esas almasıdır.

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, emell.ilter@gmail.com
* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, atbulut@ktu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Siyasal Temsil, Kadın, Türkiye, TBMM, Karşılaştırmalı Gündem

Giriş

Kadınların seçme seçilme hakkı elde etmesi birçok ülke için 20. Yüzyılın ilk yarısına tekabül etmiş olsa da elde edilen haklar doğrultusunda kadınların siyasete katılması tam anlamıyla sağlanamamıştır. Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı birçok batılı ülkeye kıyasla erken verildiği halde kadınların siyasette eksik temsilini önlemek için yeterli olmamıştır. Kadınların temsilini artırmak için çeşitli ülkeler politikalar gerçekleştirmekte ve parlamentolarındaki kadın sayısını artırmaya çalışmaktadırlar. Kadın ve erkeklerin eşit katılımı demokrasinin bir gereği olmasının yanı sıra kadın önceliklerinin görünür kılınması açısından da önemlidir. Kadınların sayılarının parlamentolarda artırılması ve kadın sorunlarının ele alınması, kadın önceliklerinin gündeme getirilmesi, kadın lehine politikaların geliştirilmesi kısaca niteliksel temsillerinin de buna paralel şekilde gerçekleştirilmesi kadın temsilinin gerçekleştiğinin kanıtıdır.

Çalışma kadının niteliksel temsilini Türkiye örnek olayı üzerinden ele almaktadır. Bu bağlamda özellikle kadın parlamenterlerin mecliste hangi konular üzerinde yoğunlaştıklarını, gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kadınların var olan sorunlarını çözme noktasında bir işleve sahip olup olmadığını araştırmaktadır. Ayrıca Mecliste kadının temsili konusunda milletvekilleri arasında ortaya çıkabilecek farklılıkları hem cinsiyet hem de partiler bazında değişimini incelemektedir. Bu bağlamda çalışma hem cinsiyet çalışmalarına hem de partiler arası rekabet literatürüne katkıda bulunmaktadır.

Çalışma tüm bu sorulara cevap verebilmek için önceki çalışmalardan farklı olarak söylenilene değil faaliyetlere bakarak değerlendirme yapmaktadır. Bunun için öncelikle siyasi partilerin ve milletvekillerinin meclis faaliyetlerinin detaylı bir envanteri çıkarılmaktadır. Söz konusu meclis faaliyetlerinin özetleri dikkate alınarak 21 genel ve 240 alt başlık altında kodlanmaktadır. Bu bağlamda Comparative Agendas Project (CAP) tarafından geliştirilen içerik analizi ve başlık kodlama yöntemini benimsenmektedir. Daha sonra elde edilen verilere ekonometrik yöntem uygulanarak sonuçlar yorumlanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak siyasal temsil kavramı ve kadının siyasette temsili ile ilgili gerçekleşen değişim teorik çerçevede ele alınarak Türkiye'de kadın ve siyaset çalışmalarından genel hatları ile bahsedilecektir. Sonraki

bölümde ise çalışmada yapılan analiz için nasıl bir yol izlendiği açıklanarak, yapılan analizin bulguları yorumlanacaktır.

1. Kadın ve Siyasal Temsil

Siyasal temsilin oldukça farklı tanımlamaları yapılmakla birlikte literatürde en açıklayıcı tanımlamalardan birini sunduğu kabul edilen Pitkin tarafından temsil, temsil edilen kişilerin görüşlerini, bakış açılarını, sorunlarını sunma şekli olarak ifade edilmektedir. Temsil etmek basit şekilde yeniden ortaya koyma olarak tanımlanmaktadır. Siyasal temsil ile ilgili çalışmalar Pitkin'in 1967 kitabında yer alan teorik tartışmalara dayandırılmaktadır. Temsilin dört boyutunun ele alındığı bu çalışmada her görüş temsili anlamak için farklı bakış açısı sunmakta ve bu kavramların aralarında farklılıklar olsa da temsil bir bütün olarak ele alınmaktadır (Pitkin, 2015). Bu kavramlar resmi temsil, sembolik temsil, betimleyici temsil ve niteliksel temsildir. Resmi temsil, temsilcilerin seçimler vasıtasıyla seçilmesi sayesinde kurumsal kural ve prosedürlere atıfta bulunmaktadır. Sembolik temsil, Temsilin çeşitli sembol ve durumlarla ifade edilmesini sağlamaktadır. Üzerinde sıkça tartışılan ve ikisi arasında var olan ilişkinin sürekli vurgulandığı betimleyici temsil, temsil eden ve edilenler arasında kompozisyon benzerliğinin olmasına vurgu yaparken, niteliksel temsil de temsilin ne kadar anlamlı ve işler olduğunu ortaya koymaktadır (Bayer, 2014).

Türkiye'de ve birçok Batılı ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi 20. Yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş olsa da günümüzde kadınların siyasette varlıkları ile ilgili istatistikler, uygulanan politikalar, kadın varlığını siyasette artırma girişimleri kadınların yeteri kadar parlamentolarda ve karar alma mekanizmalarında yer almadığını göstermektedir. Bu bağlamda bazı ülkeler kota uygulamasını hayata geçirerek hem parlamento düzeyinde hem de partiler düzeyinde kadın oranını belirli seviyeye getirmeyi amaçlamışlardır. Ülkelerin kadın temsiliyle ilgili kendi meclislerinde alt sınır olarak belirledikleri %30 oranı Critical Mass (Kritik eşik) olarak birçok çalışmada ve ülkelerin siyasi yapılarında yer almaktadır (Dahlerup, 1988). 1990'lardan itibaren temsilin gerçekleşebilmesi için temsil edilen ve temsil eden arasında din, etnisite, cinsiyet, ırk, vb. benzerliklerin olması ve temsilin bu kriterlere dayanarak yapılması ile kadın temsilinin en iyi şekilde olacağı düşünceleri yaygınlaşmaktadır. Bu durum da bizi betimleyici temsile götürmektedir. Betimleyici temsilin demokrasinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi, kadın çıkarlarına yönelik politikalar üretilebilmesinin teşviki için olumlu etkisinin olduğu kabul edilirken, bunun yanı sıra kadınlar için rol model oluşturması açısından da kadın temsilini pozitif yönde

etkilediği ve vatandaşların siyasi katılımlarında teşvik ettiği de vurgulanmaktadır (Philips, 1994). Betimleyici temsilinin politik motivasyon, katılımcı eşitliği, adalet, demokrasi, vb. çıktılar üzerinde olumlu etki bıraktığı da çalışmalarda sıkça bahsedilmektedir (Hansen, 1997; Sanbonmatsu, 2003; Bühlmann ve Schädel, 2012).

2000'li yıllardan sonra kadının siyasal temsili ile ilgili yapılan araştırmalar odağını betimleyici temsilden, Hanna Pitkin'in (1967) çalışmasında bahsettiği niteliksel temsile çevirmektedir. Kota uygulamaları, kadınların parlamentoda temsilinin artırılmasıyla kadın temsilinin sağlanabileceğine olan inanç, kadınların ancak kadınlar tarafından temsil edilebileceği düşünceleri sorgulanmaya başlanmaktadır. Parlamentoda kadın sayısının arttırılması kadınların temsilini gerçek anlamda sağlıyor mu?, karar mercilerinde olan kadınlar, kadınların temsili noktasında fark yaratabiliyorlar mı?, kadın siyasetçiler kadınların öncelikli politikalarını gerçekleştirebilmek için faaliyetlerde bulunuyor mu? Soruları tartışmaları hızlandırmaktadır.

Bu tartışmalar temsilin betimleyici ve niteliksel boyutu arasındaki ilişki üzerinde odaklanmaktadır. Kadınların sayılarının parlamento ve karar mercilerinde artırılmasının kadınların niteliksel temsilini teşvik ettiğini, artan kadın sayısının kadınlar ile ilgili politikaların yapım süreçlerini de hızlandırdığı yönünde düşünce ve çalışmalar olduğu gibi (Devlin, 2008; Celis, 2006). Kadınların betimleyici temsilinin kadınlar arasında iletişim kolaylığı sağladığı, deneyime dayalı bilgilerin aktarılarak yapılan faaliyetlerde kadınların lehine hareket edileceği inancını ve güvenini pekiştirerek grubun çıkarlarının daha iyi temsil edileceği savunulmaktadır (Mansbridge, 1999). Kadınların önceliklerinin ele alınması, sorunlarını çözecek politikalar üretilebilmesi ve kadın çıkarlarının görünür kılınması için niteliksel temsil nerede?, niçin? ve nasıl oluşur gibi alternatif soruların ele alınması gerektiği bu bağlamda sorulara verilecek cevapların iyi analiz edilmesiyle kadınların tam anlamıyla temsil edilebileceği de belirtilmektedir (Celis, Childs, Kantola ve Krook, 2008).

Türkiye'de kadın seçme ve seçilme hakkını çoğu Batılı ülke kadınına göre önce elde etmesine rağmen Türkiye'de ve dünyanın birçok yerinde kadınların siyasette temsilinin istenilen düzeyde olmadığı ve eksik temsil sorunun yaşandığı bir gerçektir. Türkiye'de bu bağlamda yapılan çalışmalar çoğunlukla temsilin toplumsal, tarihsel boyutlarını ele almaktadır. Türkiye'de Kadınların siyasal karar alma mekanizmalarına dahil edilmesinin önemi, siyasal hayata katılmalarının önündeki engellerin neler olduğu, siyasete nasıl dahil oldukları ve kadınların elde ettikleri hakların ve siyasete girmesinin

toplumsal değerler üzerinde meydana getirdiği değişim ve kadınları teşvik ettiği roller vb. sosyolojik boyutlara ağırlık veren literatür hakimdir (Ayata, 2015; Kırkpınar, 2009).

Ancak 2002'de meclisteki 20 kadın milletvekili ile derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen çalışma kadının niteliksel temsilini ele alması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır (Ayata ve Tütüncü; 2008). Çalışmada Kadınların niteliksel temsilinin gerçekleştirilebilmesi için mecliste gerekli uygun koşulların olup olmadığı, kadın milletvekillerinin kadınları siyasette görünür kılma noktasında etkili aktörler olup olmadığı incelenmektedir. Kadın milletvekillerinin parti disiplini altında kaldıkları belirtilerek, kadınların sayısal olarak mecliste az olmasının düşüncelerini veya endişelerini bastırmalarına sebebiyet vermediği, mecliste ve karar mercilerinde kadın sayısındaki artışın da kadınların niteliksel temsilini kesin olarak sağlanacağı yönünde bir kanıtın olmadığı ifade edilmektedir. Kadının niteliksel temsili ile ilgili çalışmalar genellikle gelişmiş Batı ülkelerini incelemekte, Müslüman ve gelişmekte olan ülkelerde bu konu akademik çalışmalarda ihmal edilmektedir. Bu bağlamda çalışma literatür için önem arz etmektedir.

2. Yöntem

Çalışmanın içerik analizinin temeli 1990'ların başında Frank Baumgartner ve Bryan Jones tarafından Amerika'da politika gündeminin takip ve politika önceliklerinin tespit edilmesi için başlatılan politika gündem projesine dayandırılmaktadır. O dönemde Amerika'da değişen politika önceliklerini açıklamak ve yorumlamak için önemli rol üstlenen proje, başarılı olmasından dolayı bahsi geçen Politika gündem projesi revize edilerek Amerika dışında Kanada, Avrupa Birliği, Portekiz, Belçika, Danimarka, İsrail İtalya, Almanya Fransa, İspanya, Birleşik Krallık, Hollanda, İsviçre, Pensilvanya gibi eyalet ve ülkelerde karşılaştırmalı gündemler projesi olarak uygulanmıştır. Ülkelerin kendi iç siyasi yapılarına göre değişime uğrayan proje, karşılaştırmalı gündem projesi olarak ülke gündemlerinde uygulanmaktadır (Dowding, Hındmoor ve Martin; 2015). Çalışma kapsamında da Karşılaştırmalı gündem projesi tarafından geliştirilen içerik analizi ve başlık kodlama yöntemi kullanılmaktadır.

Proje kapsamında Amerika Birleşik Devletleri kongresinin gündeminde yer alan konu ve öncelikleri sınıflandırabilmek için ülkenin iç politikasında yer işgal eden ve üzerinde az ya da çok durulan konu başlıklarına göre belirlenmiş bir kod kitabı kullanılmaktadır. Kod kitabında yer alan başlıklar her bir ülke için farklılık gösterebilmektedir. Çünkü bir ülke için önem arz

eden bir konu diğer ülke için önemli olmayabilir. Parlamentolarda yapılan her bir faaliyet, konuşma, öneri vs. içerikleri esas alınarak kod kitabındaki ilgili başlıklardan uygun olana yerleştirilmektedir. 19 ana başlık 250 alt başlık bulunduran kod bitabında belirlenen başlıklar özel ve fonksiyonel konularla ilgilidir (John, 2006). Meclis faaliyetleri özetleri dikkate alınarak ilgili başlık altına konmakta ve elde edilen veri seti ekonometrik analize tabii tutulmaktadır. Analiz sonucu elde edilen veriler genel olarak iki açıdan fayda sağlamaktadır. İlk olarak ülkelerin zaman içinde politika gündemlerinin değişimini gözlemleme imkanı sunmakta (gündeme hangi konular alınmış veya hangi konular biraz daha geri planda bırakılmış vs.) ikinci olarak da ülkeler arası karşılaştırma imkanı vermektedir.

Kod kitabının ülkelerin gündemine uygulanabilirliğini sağlamak için ülke iç politikalarına uygun alt kodlar geliştirilerek çeşitli değişiklikler yapılmıştır (CAP, 2018). Projenin uygulandığı ülkelerde ölçülmek istenen durum kod kitabında bulunan başlıklara verilen dikkatin miktarını ifade etmektedir.

Karşılaştırmalı Gündem Projesi Ana Başlıkları (CAP Ana Başlıkları)

1. Makro ekonomi **2.** İnsan Hakları **3.** Sağlık **4.** Tarım **5.** İşçi ve Çalışan Hakları **6.** Eğitim **7.** Çevre **8.** Enerji **9.** Göç **10.** Ulaşım **12.** Adalet Sistemi **13.** Sosyal Politikalar **14.** Konut Politikaları**15.** Ticaret ve Endüstri Politikaları **16.** Savunma **17.** Bilim ve Teknoloji **18.** Dış Ticaret **19.** Dış İlişkiler **20.** Devlet ve Kamu Yönetimi **21.** Kamu Arazileri ve Su Kaynaklarının Yönetimi **23.** Kültür ve Turizm

Karşılaştırmalı Gündem Projesi (CAP) 12. Adalet Sistemi Alt Başlıkları

1201. Kolluk Kuvvetleri, Emniyet, Jandarma (Suçla mücadele eden devlet kurumları), itfaiye

1202. Beyaz Yaka Suçları, Finansal Suçlar, Nitelikli ve Organize Suçlar

1203. Uyuşturucu Üretimi, Ticareti ve Bunun Kontrolü

1204. Adliyeler ve Mahkemeler

1205. Cezaevleri

1206. Çocuk Suçları ve Çocuk Adalet Sistemi

1207. Çocukların Suistimali ve Çocuk Pornosu

1208. Aile Meseleleri (Doğum-Olum ve Evlilik)

1210. Ceza Hukuku ve Medeni Hukuk

1211. Kamu Düzeni, Ayaklanma ve Suçların Önlenmesi…..

1223. Ulusal Afet Yardımı

1299. Diğer

Çalışma negatif binom regresyon analizi sonucu elde edilen veriler ışığında değerlendirilmektedir. İçerik analizini gerçekleştirebilmek için meclis faaliyetlerinin detaylı envanteri çıkarılmaktadır. Çalışmada 2003-2015 yılları arasında meclise sunulan 3500 adet kanun teklifinin içerikleri esas alınarak ortak başlık kodlama sistemi yardımıyla 21 genel ve 240 alt başlık altında kodlanarak veri seti oluşturulmaktadır.

Kodlama örneği olarak aşağıdaki kanun teklifini ele alalım:

Teklif ile, Eşlere evlendirme memuruna yapacakları yazılı bildirim ile evlendikten sonra ya doğumla kazandıkları soyadlarını ya eşlerinin soyadlarını veya doğumla kazandıkları soyadlarını eşlerinin soyadının önünde beraber kullanmayı seçebilmeleri öngörülmektedir.

Söz konusu kanun teklifi genel başlık olarak adalet ile alakalı olduğu için "Hukuk, Suç, Aile meseleleri" başlığı altında "12" sayısıyla, İçerik olarak evlilik ile alakalı olduğu için "Aile Meseleleri" başlığı altında "1208" şeklinde kodlanmaktadır.

Benzer şekilde tüm kanun tekliflerinin özetleri okunarak kod kitabında ilgili başlıklar altına kodlanmaktadır. Kodlama aşaması bittiğinde her bir başlık için ne kadar kanun teklifi verildiğine dair yüzdesel veriler elde edilmektedir. Örneğin: Belirlenen dönem içinde verilen kanun tekliflerinin %4'ü Sağlık ile ilgili, %13'ü eğitim ile ilgili vs. her bir başlık için oranlar ayrı ayrı ortaya konulmaktadır. Bu sayede genel olarak TBMM'nin yıllara göre öncelik gösterdiği alanların neler olduğu ve nasıl değişim gösterdiği sayısal olarak ölçülebilmektedir. Özelde ise her bir partinin önceliğine aldığı alanlar ve yıllara göre değişimleri tespit edilebilmektedir. Her bir kanun teklifini kod kitabında yer alan ilgili başlıklara yerleştirdikten sonra ikinci bir kodlamaya geçerek her bir kanun teklifi feminist ve feminen konu olup olmamasına göre ikili kodlamaya tabii tutulmaktadır.

Karşılaştırmalı Gündem Projesi Başlıkları	**Paylaşım oranları**	**Feminen konular**
1-Makroekonomi	6.08	
2- İnsan Hakları	2.97	+
3- Sağlık	3.87	+
4- Tarım	4.14	
5- İşçi ve çalışan hakları	3.68	
6- Eğitim	12.82	+
7- Çevre	0.46	+
8- Enerji	1.15	
9- Göç	0.33	+
10- Ulaşım	2.51	
12- Adalet sistemi	11.57	+
13- Sosyal politikalar	4.68	+
14- Konut politikaları	1.77	

15-Ticaret ve Endüstri politikaları 5.36

16- Savunma 5.57

17-Bilim ve Teknoloji 1.41

18- Dış ticaret 0.25

19- Dış ilişkiler 1.23

20- Devlet ve Kamu yönetimi 26.87

21- Kamu arazileri ve su kayn. yönetimi 2.17 +

23- Kültür ve turizm 1.11

arti	**Kanun Teklifi Özeti**	**Feminist Konu**	**Feminen Konu**	**Maskülen konu**
HP	Kadına yönelik şiddetin önlenmesi hakkında düzenleme			
KP	Cinsel taciz suçunun cezasının ağırlaştırılması			
HP	Çiftçilerin kredi borçlarının ertelenmesi			
DP	Cinsiyet eşitliği üzerine komisyon kurulması			
HP	Engelli bireye sahip ailelere ücretsiz sağlık hizmeti sağlanması			
HP	Ekonomik istikrar programlarının geliştirilmesi			

Yukarıda sözü edilen kanun teklifi özetlerinin feminist konu kapsamında kodlanması kanun tekliflerinin doğrudan kadınla alakalı konular olduğunu, feminen konu olarak kodlanması ise; literatürde de bahsi geçen kadınların daha çok ilgi göstereceği düşünülen yumuşak konuları ifade etmekte ve 1 olarak kodlanmaktadır (Bayer, 2006). Kadın ile doğrudan veya dolaylı ilgisi olmayan kanun teklifleri ise 0 olarak kodlanmaktadır.

Çalışma kapsamında analizi yapabilmek için bağımlı değişken olarak kadınlar ile ilgili verilen kanun teklifleri esas alınmaktadır. Her bir kanun teklifi okunarak bu ayrım saptanmaktadır. Ana bağımsız değişkenler olarak Türkiye'de bölgelerin dindarlık seviyesi ve milletvekillerinin o dönem içinde bulundukları partiler ayrı ayrı kodlanmaktadır. Bu değişkenlerin analizine ek olarak milletvekillerinin cinsiyeti, liderlik durumları, parlamento tecrübeleri ve üye oldukları komisyonlar kontrol amaçlı bağımsız değişkenler olarak ele alınarak bu değişkenlerin kadının niteliksel temsili üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı da incelenmektedir.

3. Bulgular

2003-2015 yılları arasında analiz edilen 3500 adet kanun teklifinin yaklaşık 3000 adeti AKP, MHP, HDP ve CHP arasında dağılmaktadır. Çalışmanın yorumu TBMM'de milletvekili oranları en yüksek olan bahsi geçen dört parti üzerinden yapılmaktadır.3000 adet kanun teklifinin yaklaşık yarısının ana muhalafet partisi olan CHP tarafından verildiği görülmektedir. Siyastin doğası gereği bu normal bir girişimdir. Çünkü iktidardaki partinin eksikliklerinin vatandaşlara gösterilmesi, vatandaşlar arasında farkındalık oluşturulması için muhalefet partileri sayıca fazla faaliyette bulunması olağandır.

Analiz sonucunda asıl dikkat çeken nokta doğrudan kadınla ilgili olan konularla (feminist konulara) (Anne çocuk sağlığı, kadına yönelik şiddet vs.) ilgili verilen kanun teklifinin 3000 adet kanun teklifi içinde oranının sadece %5 civarında kalmasıdır. Soft issue (yumuşak konu) olarak adlandırılan kadınların daha çok ilgi gösterdiği alanlar olarak kabul edilen konularda ise bu oranın sadece %29 oranında olmasıdır. Partilerin verdikleri kanun tekliflerinin sert konu (hard issue) olarak ifade edilen erkeklerin daha çok ilgi gösterdiği konular olarak bilinen ekonomi, tarım, güvenlik, vs. alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Partilerin genel hatlarıyla bu konuları ülkede öncelikli olarak ele alınması gereken alanlar olarak düşündükleri söylenebilir.

Partiler temelinde analiz sonucu değerlendirildiğinde Merkez sol CHP ve sol kanat HDP'nin milletvekillerinin İktidar partisi olan AKP'ye oranla feminist

konularda ilgili kanun teklifi sunma olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. HDP 'de kadınların parti içerisinde ve karar merciilerinde sayılarının oransal olarak fazla olmasından dolayı kadın konularına ele alma durumlarının buna parallel olarak fazla olduğu yorumu yapılabilir. AKP milletvekillerinin gündemlerine feminist konulardan ziyade ekonomi, ticaret, vs. sert konuların hakim olduğu saptanmaktadır. MHP'nin ise; doğrudan kadınlarla alakalı olan feminist konularda kanun teklifi verme oranı diğer partilere oranla düşükken, feminen konu olarak nitelenen yumuşak konularda ve bu konular içerisinde de özellikle eğitim ile ilgili vermiş olduğu kanun teklifi sayısının fazla olmasından dolayı bu oranı artırmaktadır.

Çalışmada kadın konularıyla ilgili kanun teklifi verme üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını belirleyebilmek için kontrol amaçlı bağımsız değişkenler de kullanılmaktadır. Kadın komisyonlarına üyelik, milletvekillerinin liderlik durumu, parlamento tecrübeleri, cinsiyet bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Analiz sonucunda milletvekillerinin sahip olduğu parlamento tecrübeleri, komisyon üyelikleri ve liderlik durumlarının feminist kanun teklifi verme üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Milletvekili cinsiyetinin kadının temsil edilme durumu üzerinde etkisi olup olmadığı değerlendirildiğinde kadın milletvekillerinin erkek meslektaşlarına göre kadın konularını görünür kılan, kadın sorunlarını irdeleyen ve bunlar için politikalar üreten, kadın çıkarlarını ilerleten kanun teklifi verme olasılıklarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada diyanetin yaptığı çalışma esas alınarak Türkiye'de bölgelerin dindarlık seviyesi de analiz edilmektedir. Değerlendirme sonucunda bölgelerin dindarlık seviyelerinin kadınların niteliksel temsili üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Mecliste ve karar mercilerinde kadının niteliksel temsili üzerinde negatif etkinin parti elitlerinin kadının geleneksel rolünü ön plana çıkaran söylemleri ve bunların parti ideolojisine yansıması ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Yüzyıllardır toplumun birçok alanında görünür olma mücadelesini sürdüren kadınların siyasette var olma çabaları 20. Yüzyılın ilk yarısında birçok ülkede kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesiyle meyvelerini vermiştir. Demokrasinin bir gereği olan kadın ve erkeklerin karar mercilerinde eşit katılımı, kadın politikalarının geliştirilmesi ve önceliklerinin yansıtılması açısından da önemli bir yere sahiptir. Ancak günümüzde birçok ülkede kadınların katılım sorunu halen tam anlamıyla çözülememiştir. Siyaset eril bir yapı olarak düşünülmekte ve alınan kararlar ve uygulanan politikalar da

kadınlar geri planda kalmaktadır. Ülkelerin geleneksel ve kültürel yapıları, partilerin yönetim planları, kadına yüklenen farklı roller kadınların siyasette ilerleme çabasını baltalamaktadır. Hatta çoğu ülkenin kadınların siyasette olması gerektiği inancı, uyguladığı seçim politikası ve partilerinin yönetim planları açısından şüpheli görülmektedir. Kadınların eksik temsilinin önüne geçebilmek için çeşitli ülkelerin merkezi karar alma merciilerinde ve parti aday listelerinde belirlenen belirli orandan az olmayacak şekilde kadın aday bulundurulmaktadır. Bu anlamda politika üreten ve başarılı olan ülkeler de mevcuttur. Erkek egemen bir siyasette kadının temsili, öncelikli olarak karar mercilerinde kadınların sayısal olarak daha fazla yer almasıyla mümkün olsa da niceliksel bir temsilin ötesinde kadın önceliklerinin ve sorunlarının görünür kılınması, kadınların her alanda konumlarını iyileştirici politikalar üretilmesiyle tam anlamıyla sağlanmış olmaktadır

Bu bağlamda çalışmada 2003 2015 yılları arasında milletvekilleri tarafından verilen 3500 adet kanun teklifi özetleri dikkate alınarak incelenmiştir. Milletvekillerinin sahip olduğu yaş, cinsiyet, bağlı oldukları partileri, gündemlerine aldıkları konular, komisyon üyelikleri, parlamento tecrübeleri vs. bir çok değişken ayrı ayrı kodlanarak negatif binom regresyon analizi uygulanmıştır.

Milletvekillerinin verdikleri kanun teklifleri içinde doğrudan kadınla ilgili olan feminist konuların ve yumuşak konu olarak ifade edilen feminen konularının nekadar ağırlıkta olduğu hem parti aidiyetlerine gore hem de cinsiyetlerine gore ayrı ayrı gözlemlenmiştir. Batı kaynaklı literatürde İslam'ın kadını sosyal, kültürel anlamda ikinci plana attığı ve İslam ülkelerinde kadınların baskı ile karşılaştığı öne sürülmektedir. Bu bağlamda çalışmada Müslüman ve gelişmekte olan ülke olarak Türkiye esas alınmıştır. Siyasette kadının niteliksel temsilinin sağlanması üzerinde olumsuz etkinin İslam ile alakalı olmadığı bu durumun parti elitlerinin kadının geleneksel rolünü ön plana çıkaran söylemleri ve bunların parti ideolojisine yansıması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Çalışma hali hazırda devam eden doktora tezidir. Kanun tekliflerinin yanı sıra gündem dışı konuşmalar da incelemeye tabii tutulacaktır. Kanun tekliflerinin analizi sonucu elde edilen bulgular gündem dışı konuşmaların analizinin de yapılmasının ardından tez çalışmasında bütünsellik içinde aktarılacaktır.

Kaynakça

Anne Philips, "Democracy and Representation: or, why should it matter who our representatives are,?" Feminism and Politics, 34, (1994).

Ayşe Güneş Ayata ve Fatma Tütüncü, "Critical Acts without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament," Parliamentary Affairs, 61/3, (2008).

Ayşe Güneş Ayata, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı," 1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, (Ed. Şirin Tekeli), (2015).

By Claire Devlin ve Robert Elgie, "The Effect of Increased Womens's Representation in Parliament: The Case of Rwanda," Parliamentary Affairs, 61/2, (2008).

Drude Dahlerup, "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics," Scandinavian Political Studies, 11/4, (1988).

Hanna Fenichel Pitkin, The Concept of Representation,(London: University of California Press,1967).

Jane Mansbridge, " Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent Yes," Journal of Politics,61/3, (1999).

Jeffrey Kurebwa, " A Review of Hanna Pitkin's 1967 Conception of Women's Political Representation," International Journal of Scientific and Research Publications, 5/11, (2015).

Karen Celis , Sarah Childs , Johanna Kantola ve Mona Lena Krook, "Rethinking Women's Substantive Representation",Representation, 44/2, (2008).

Karen Celis, "Substantive Representation of Women: The Representation of Women's Interests and the Impact of Descriptive Representation in the Belgian Parliament (1900–1979)," Journal of Women, Politics & Policy, 28/2, (2006).

Keith Dowding, Andrew Hındmoor ve, Aaron Martin, " The Comparative Policy Agendas Project: Theory, Measurement and Findings," Journal of Public Policy, 36/1, (2015).

Kira Sanbonmatsu, "Gender-Related Political Knowledge and the Descriptive Representation of Women," Political Behavior, 25/4, (2003).

Leslie A. Schwindt-Bayer, "Still Supermadres? Gender and the Policy Priorities of Latin American Legislators," American Journal of Political Science, 50/3, (2006).

Leslie Schwindt-Bayer, **"**Women's Representation in Latın American Legislatures: Current Challenges and New Directions," Revista Uruguaya de Ciencia Politica,23, (2014). http://www.scielo.edu.uy/pdf/rucp/v23nspe/v23nspe02.pdf

Leyla Kırkpınar, Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın, (İzmir: Zeus Yayınları,2009).

Marc Bühlmann ve Lisa Schädel, "Representation Matters: The Impact of Descrıptıve Women's Representation on The Political Involvement of Women," Representation, 48/1, (2012).

Peter John, "The Policy Agendas Project: A Review," Journal of European Public Policy,13/7, (2006).

Susan B. Hansen, "Talking about politics: gender and contextual effects on political proselytizing,"The Journal of Politics, 59/1, (1997).

Yeşim Arat "Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox,?" Third World Quarterly, 31/6, (2010).

Yeşim Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar," Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, (Ed.S. Bozdoğan ve R. Kasaba),(2017).

https://www.comparativeagendas.net/datasets_codebooks (E.T. 09.11.2018).

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE İLİŞKİN ALGILARI: KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Mehtap ERDOĞAN*

Özet

Cinsiyet, kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde; kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları, beklentileri ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özellikleri de barındırmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramının tanımında biyolojik farklılıklardan değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili değerler, beklentiler, kalıpyargılar ve roller bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel olarak kadınlarla ve erkeklerle ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın ve erkeğin rolleri; geleneksel ve eşitlikçi roller olarak belirlenmiştir. Geleneksel roller içerisinde kadına yüklenen roller; ev işlerinden sorumlu olma, iş hayatında aktif olmama gibi eşitlikçi olmayan sorumlulukları içermektedir. Erkeklere yüklenen geleneksel roller ise; eve dışardan gelir getirme, evin geçiminden sorumlu olma, evin reisi olmadır. Eşitlikçi roller ise; aile, mesleki, evlilik, sosyal ve eğitim yaşamında kadın ve erkeğin sorumlulukları eşit olarak paylaşmaları olarak belirtilmektedir. Çalışmanın amacı: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını ve tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu çalışma nicel bir araştırmadır ve olasılığa dayanan tabakalı örneklem seçimi uygulanmıştır. Veri elde etme yöntemi olarak, öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını ve tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla toplumsal cinsiyet algı ölçeği kullanılmıştır. Bulgular:

- "eşitlikçi cinsiyet rolü" ve "kadın cinsiyet rolü" alt boyutlarından aldıkları puan ortancaları incelendiğinde; öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip oldukları,

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, mehtaperdogan@ktu.edu.tr

- "Evlilikte cinsiyet rolü", "geleneksel cinsiyet rolü" ve "erkek cinsiyet rolü" alt boyutlarından aldıkları puan ortancaları incelendiğinde ise, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Cinsiyet Rolleri

Giriş

Cinsiyet, kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal Cinsiyet kavramı ise, kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde; kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları, beklentileri ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özellikleri de barındırmaktadır. (Dökmen, 2017:19-20). Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramının tanımında biyolojik farklılıklardan değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili değerler, beklentiler, kalıpyargılar ve roller bulunmaktadır (Akın ve Demirel, 2003: 73-74).

Burada üzerinde önemle durulması gereken bir nokta da, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirinden tamamen ayrılmasının oldukça zor olmasıdır. Çünkü toplumun kadından ve erkekten bekledikleri rol (toplumsal cinsiyet) kadının ve erkeğin fiziksel özelliklerine (cinsiyet) ilişkin gözlemlerden yola çıkarak oluşturulmuş ve neredeyse toplum tarafından doğanın kanunu kadar kesin bilgiler olduğu düşünülmektedir. Örneğin kız çocuğunun pembe, erkek çocuğunun mavi renkte giydirilmesi, erkek çocuğu ağlarken verilen tepki ile kız çocuğuna verilen tepkinin farklı olması, kadının özel alanda ev işleri ile erkeğin ise kamusal alanda gelir getiren bir işte çalışıyor olması toplumda artık kalıp yargılardır. Toplumsal Cinsiyet Rolleri; geleneksel olarak kadınlarla ve erkeklerle ilişkili olduğu kabul edilen rolleri ifade etmektedir. Bunlar toplum tarafından kalıpyargıya dönüştürülmektedir. Güçlü kalıpyargıların söz konusu olduğu alanlardan birisi de cinsiyettir. Toplumun kadınlardan ve erkeklerden göstermelerini beklediği özelliklere toplumsal cinsiyet kalıpyargıları denilmektedir (Baran, 1995).

Toplum tarafından kadınların ve erkeklerin sahip oldukları düşünülen kişilik özellikleri genel olarak feminen ve maskülen özellikler olarak gruplanmaktadır. Kadınların hassas, duyarlı, ilgili, sıcak, şevkatli, çabuk

ağlayan, duygusal gibi özelliklere sahip oldukları, erkeklerin de bağımsız, baskın, güçlü gibi özelliklere sahip oldukları kabul edilmektedir.

Yapılan çalışmalarda, toplum tarafından kadın ve erkeğe yönelik belirlenen cinsiyet özelliklerinin; erkekler için atılgan, korkusuz, akılcı, güvenli, bağımsız, soğukkanlı, ihtiraslı, güçlü, katı, saldırgan, aktif vb.; kadınlar için ise sevecen, duygusal, hassas, ılımlı, bağımlı, şevkatli, boyun eğen, mütevazi, narin, bakım veren, pasif vb. gibi sıfatlarla tanımlandığı belirlenmiştir (De Lisi ve Soundranayagam, 1990). Ülkemizde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin, cinsiyet rollerinin mevcut durumu hakkında kapsamlı bir araştırma yapan Vatandaş, cinsiyet rollerini dört ayrı başlıkta ele alıp incelemiş ve böylelikle bir anlamda toplumumuzun toplumsal cinsiyet açısından fotoğrafını çekmiştir (Vatandaş, 2007: 50-54).

Bu çalışmada da literatürde olduğu gibi toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın ve erkeğin rolleri; geleneksel ve eşitlikçi roller olarak sınıflandırılmıştır. Geleneksel roller içerisinde kadına yüklenen roller; ev işlerinden sorumlu olma, iş hayatında aktif olmama gibi eşitlikçi olmayan sorumlulukları içermektedir. Erkeklere yüklenen geleneksel roller ise erkeklere; evin geçiminden sorumlu olma, evin reisi olma gibi sorumluluklar yüklemektedir. Eşitlikçi roller ise; aile, mesleki, evlilik, sosyal ve eğitim yaşamında kadın ve erkeğin sorumlulukları eşit olarak paylaşmaları olarak belirtilmektedir (Akın ve Demirel, 2003: 75-82).

Toplumsal yaşamın çoğu alanında kadına ve erkeğe yüklenen bu roller, kadınlar aleyhine bir ayrımcılık yaratarak, toplum yaşantısında sıklıkla kadınların ikinci plana atılmalarına ve erkeğe kadından daha fazla değer veren bir eşitsizlik modelinin sürmesine neden olmaktadır. Bu eşitsizlik modeli özellikle çalışma/fırsat eşitliği, kararlara katılım, seçme özgürlüğü, sağlık hizmetlerinden faydalanma, eşit işe eşit ücret, eğitim ve meslek seçiminde daha fazla göze çarpmaktadır. Eşitsizlik modelinde yer alan tüm bu etmenler ise birleşerek kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal statü eşitliğini ortadan kaldırmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2003). Kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal statü eşitliği göstergelerinden en önemlisi olan kadının eğitim durumu, hem Türkiye genelinde hem de erkeklere göre oldukça düşüktür. Bu araştırma sonuçlarımızın demografik veriler kısmına da yansımıştır.

Kadınların cinsiyetleri nedeniyle yaşadığı sorunların azaltılmasında ve önlenmesinde toplum içerisinde çeşitli kurum ve kuruluşlarda görev alacak olan üniversite öğrencilerine önemli sorumlulukları bulunmaktadır.

Öğrenciler geleceğin toplum mühendisleridir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargı ve tutumları eşitlikçi bir biçimde şekillendirererk topluma benimsetilmesinde önemli sorumlulukları olan kişilerdir. Türkiye'de İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi diğer fakültelere göre daha fazla mezun vermekte ve bu mezunlar kamu başta olmak üzere özel sektörede istihdam edilmektedir. Bu tür fakültelerden mezun olan öğrencilerden beklenen toplumun ihtiyaç duyduğu konularda işlevsel olmalarıdır. Bu nedenle İİBF öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi belirlenmesi son derece önemlidir. Çünkü İİBF öğrencilerinin cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutumlara sahip olmaları hem hizmet verecekleri kurumlarda eşitlikçi bakış açışını uygulamasını hem de aile yapısında daha eşitlikçi olmasını sağlayacaktır. Literatürde kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolu gelişimde etkili olan modellerden en önemlisi anne babalardır. Bu nedenle İİBF den mezun olacak öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda bilinçlendirilmiş olmaları gerekmektedir. Bu araştırmada, üniversitede lisans öğrenimi gören İİBF öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını ve tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek amaçlanmıştır.

1. Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi

Kadının hamile kalması, çocuk doğurması, onu besleyecek yapıya sahip olması zamanla eşitsizlik barındıran özellikler olmaya başlamıştır. Erkekler avcı, çoban ve savaşçı olurken, kadınlar evde kaldılar, çocuklara baktılar, ziraat yaptılar ve ev işlerini yürüttüler. Rollerin bu biçimde farklılaşması yaşamın bütün yönlerine yayıldı. Genel olarak erkekler cesur, güçlü, bağımsız olarak görülürken, kadınlar sıcak, edilgen ve sessiz olarak görüldüler. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, toplumun hemen her kesiminde yer alan kişi ve kurumların yanında anne-babaların, yakın akraba ve komşuların kız çocuklarına küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklara olduğundan farklı yaklaşmaları ile başlamaktadır (Acar, vd.,1996:6). Bu ayrımcılık kadın ve erkeklere uygun görülen rollerde de kendisini göstermektedir. Genelde erkekler evin dışında ve evin geçimini sağlayan, para kazanan; kadın ise ev işlerini yapan, aileye bakan kişi olarak görülmektedir (Külahçı, 1989: 49).

Farklı disiplinler açısından cinsiyet rollerinin oluşumunu açıklayan dört teori vardır:

Psikoanalitik kuram*:* Çocuğun cinsel gelişimini doğumla başlayan bir süreç olarak ele alır. Psikoanalitik kuram erkeksi ve kadınsı davranışların kazanılmasını, bireydeki özdeşim sürecinin bir ürünü olarak açıklar. Kurama göre çocuğun cinsiyet farkını keşfetmesi sonucunda cinsiyetine uygun

davranışta bulunması, kendi cinsiyetinden olan ebeveyni ile kurduğu özdeşim süreci ile bağlantılıdır. Bu kuram kız ve erkek çocukların cinsiyet rol gelişimini biyolojik bir temele indirgemekte ve sosyal hayatta yüklenilen rollerin kesin kalıplar içinde, çok net tanılanmasına neden olmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramı**:** Bu kurama göre kadın ve erkek arasında gözlenmekte olan davranışsal farklılıkların kaynağını "öğrenilmiş farklılıklar" oluşturmaktadır. Bu rollerin edinilmesinde genetik faktörleride göz ardı etmeyen kuram, daha çok çocuğun çevresinde bulunan modellerle ilişki ve cinsiyet yönelimli davranışların kazanılmasında bu modellerle özdeşimi ve taklit edilmesi üzerinde durulmaktadır. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde en tepede yer alan hegemonik erillik, erilliğin ideal tipi, rol model olarak medya, eğitim ve ideoloji vasıtasıyla dayatılmaktadır (Başak, 2010:33).

Bilişsel gelişim kuramı**:** Sosyal öğrenme kuramının aksine, cinsiyet rolünün sosyalleşmesinde çevre yerine çocuğu temel etken olarak görülmektedir. Kuramın temel sayıtlısına göre cinsiyetleri ayırmak bilişsel gelişimin evrensel ilkelerini izler. Kurama göre, çocuklar ilk olarak insanların kadın ve erkek olmak üzere iki sınıfa ayrıldığını ve kendilerinin bu sınıftan hangisine ait olduklarını anlarlar. Daha sonra bir sınıftaki bireyleri diğer sınıftakilerden ayıran özelliklerin farkına varırlar ve çocukların bu özellikler hakkındaki bilgileri, kendi cinsiyetlerine uygun özelliklere uyum göstermelerine neden olurlar.

Cinsiyet şema kuramı**:** Hem bilişsel hem de sosyal öğrenme kuramlarının cinsiyetlerin ayrılmasına getirdikleri açıklamaları içerir. Kurama göre, cinsiyetleri ayırma toplumun kadınsı ve erkeksi özellikleri tanımlamasına dayanmaktadır. Bu çerçevede çocuklar, kültürel etkinliklerde erkeksi ve kadınsı özelliklere ilişkin bilgileri kodlamaya ve düzenlemeye hazırdırlar. Cinsiyet şema kuramı, çocuğun gelişim sürecinde, toplumun kültürel kadınlık ve erkeklik tanımlarını gözleyerek öğrenmeye başladığını ileri sürer (Arslan, 2000: 24-29). Bu açıklamaların her biri toplumsal cinsiyetin oluşumu ile ilgili durumu tek başına açıklamaya yetmeyebilir. Bu nedenle cinsiyet rollerinin bütün kuramlar ışığında daha iyi açıklanacaktır (Dökmen, 2017: 92-93).

2. Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları Etkileyen Faktörler

Literatürde çocukların toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumlarının gelişimde etkisi olan faktörlerin; aile, ebeveynlerin öğrenim düzeyi ve anne çalışma (Baxter ve Pedavic, 1995), durumu, aile ortamı, kardeş ve arkadaş

grupları, öğretmenler ve ders kitapları ile kitle iletişim araçları olduğu belirtilmektedir (World Health Organization,1998).

Literatürde, toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın ve erkeğin rolleri; geleneksel ve eşitlikçi roller olarak belirlenmiştir. Geleneksel roller içerisinde kadına yüklenen roller; çocuk doğurma ve büyütme, temizlik yapma, bulaşık yıkama, yemek pişirme gibi ev işlerinden sorumlu olma, kendilerinden önce eşlerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama, onların mutluluğu ve rahatı için kendi isteklerinden ödün verme, iş hayatında aktif olmama gibi eşitlikçi olmayan sorumlulukları içermektedir. Erkeklere yüklenen geleneksel roller ise; ev dışında çalışma, aileleri için zorluklarla mücadele etme, evin geçiminden sorumlu olma, parasal kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olma ve evin reisi olma gibi sorumluluklar yüklemektedir. Eşitlikçi roller ise; aile, mesleki, evlilik, sosyal ve eğitim yaşamında kadın ve erkeğin sorumlulukları eşit olarak paylaşmaları olarak belirtilmektedir (Akın ve Demirel, 2003).

3. Araştırma Metodolojisi

Araştırma, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, MLY, ÇEEİ, İKT, İŞL, EKO, ULS ve KAMU bölümlerinde öğrenim gören 1.2.3.4 sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını ve tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Anket 851 öğrenciye uygulanmıştır ve SPSS programında analiz edilmiştir. Örneklem Seçimi: Olasılığa dayanan "Tabakalı Örneklem Seçimi" uygulanmıştır. Araştırmanın evreni Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesidir. Araştırmanın örneklemini oluşturan bölüm isimleri ile örnekleme alınmış 1.2.3.4. sınıf öğrenci sayıları aşağıda yer almaktadır. Evrenimiz olan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin nüfusu bu çalışmanın yapıldığı yıl olan 2016 yılı itibari ile toplam 9379'dur. Aşağıdaki tabloda fakültede yer alan bölümler hakkında öğrenci sayıları bulunmaktadır.

Tablo 1: Fakülte Bölümleri ve Öğrenci Sayıları

Bölüm Adı	Bölüm Toplamı	Kız	Erkek
İktisat	2037	1080	957
İşletme	2269	1085	1184
Maliye	1964	1137	827
Kamu Yönetimi	809	387	422
Uluslararası İlişkiler	745	422	323
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	766	515	251
Ekonometri	798	454	355
Fakülte Toplamı	**9379**	**5080**	**4299**

4. Bulgular

4.1. Sosyo-demografik Veriler

Bu bölümde öğrencilerin hem kendi hem de aileleri ile ilgili sosyo-demografik bilgilerine yer verilecektir.

Tablo 2: Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelikleri	Sayı N=851	%
Cinsiyet		
Erkek	299	35,1
Kadın	141	16,6
Kız	323	38
Bayan	88	10,3
Yaş		
18-24 Arası	846	98,4
Bölümü		
Maliye	46	5,4
Çalışma Ekonomisi	189	22,2
İktisat	208	24,4
İşletme	134	15,7
Ekonometri	88	10,3
Uluslararası İlişkiler	88	10,3
Kamu Yönetimi	97	11,4
Sınıf		
1. Sınıf	269	31,6
2.Sınıf	299	35,1

3.Sınf	133	15,6
4.Sınıf ve Üzeri	148	17,4
Çocukluk Dönemini Nerede Geçirdiği		
Kent	480	56,4
Kır	370	43,5
Ortalama Gelir	2310	

Soru kağıdında öğrencilerin cinsiyetlerini belirtmeleri istenen kısım açık uçlu soru ile sorulmuştu. Tablo 2'de görüldüğü gibi kız öğrenciler cinsiyetlerini belirtirken üç farklı şekilde değerlendirmede bulunurken, erkek öğrenciler için böyle bir durum söz konusu değildir. "kadın", "kız", "bayan" olmak bir söylemden öte toplumsal olarak verili bilgilerin bir ifadesidir. Katılımcıların %56'sı çocukluğunu kentte, %43'ü kırda geçirmiştir. Katılımcılar doğal olarak olması gereken yaş aralığındadırlar: 18-24 yaş arası.

Tablo 3: Kişilerin Aileleriyle İlgili Sosyo-Domografik Özellikleri

Aileler ile İlgili Sosyo-Domografik Özellikler	**Sayı N=851**	**%**
Anne Eğitim Durumu		
Okur Yazar Değil	29	3,4
Okur Yazar	57	6,7
İlkokul	506	59,5
Lise	210	24,7
Üniversite	46	5,4
Baba Eğitim Durumu		
Okur Yazar Değil	6	0,7
Okur Yazar	23	2,7
İlkokul	384	45,1
Lise	309	36,3
Üniversite	122	14,3
Anne-Baba Birlikteliği		
Evli	799	93,9
Boşanmış	19	2,2
Anne Çalışma Durumu		
Çalışıyor	151	17,7
Çalışmıyor	631	74,1
Emekli	53	6,2

Baba Çalışma Durumu		
Çalışıyor	568	66,7
Çalışmıyor	29	3,4
Emekli	234	27,5
Aile Yapısı		
Çekirdek Aile	703	82,6
Geniş Aile	110	12,9

Tablo 3'te ki verilerden öne çıkan verilerden bazıları aile yapısındaki değişimdir. Katılımcıların % 82'si çekirdek aileye sahiptir. Anne baba eğitim durumuna göre ise Türkiye genelindeki kadın erkek eğitim durumu ile tutarlı bir durum söz konusudur. Bu duruma göre erkeklerin eğitim durumu kadınlara göre daha iyi durumdadır. Örneğin, üniversite mezunu annelerin oranı % 5 iken, üniversite mezunu babaların oranı %14'tür. Anne eğitim durumunda en dikkat çeken nokta ise okuryazar değil, okur yazar ve ilk okul mezunu oranı yaklaşık olarak % 69 iken, babanın eğitim durumuna göre okuryazar değil, okur yazar ve ilk okul mezunu % 48 olmasıdır.

Anne baba çalışma durumuna bakıldığında ise yine Türkiye toplumu ile uyumlu ve beklenen bir sonuç çıkmıştır. Anne evde, özel alanda ücretsiz bir şekilde çalışırken, baba kamusal alanda üretli işte çalışmaktadır. Katılımcı öğrencilerin verdikleri bilgiye göre annelerin çalışma oranı % 17 iken, babaların çalıma oranı %66'dır.

4.2. Kullanılan Ölçek ile İlgili Elde Edilen Veriler

Veri toplama aracı olarak, anket formu ile Zeyneloğlu (2008) tarafından geliştirilen "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği (TCRTÖ)" (Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı 0.92) kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin ve ebeveynlerinin sosyo-demografik özellikleri; ikinci bölümde ise, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını etkileyebileceği düşünülen faktörlere yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS for Windows 11.0 (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar programında; ortalama, standart sapma, ortanca, minimum ve maksimum değerler ile yüzdelik sayılar kullanılarak değerlendirilmiştir.

Öğrencilerin TCRTÖ'den alabilecekleri maksimum puan "190"dır. Bu değer, öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'den alabilecekleri minimum

puan "38"dir. Bu değer ise, öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir

Tablo 4: Öğrencilerin Ölçek ve Ölçeğin Alt Boyutlarından Aldıkları Puan Ortancaları

ÖLÇEĞİN ALT BOYUTLARI	Sayı (n)	Ortanca	Min. puan	Max. puan
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	851	35	8	40
Kadın Cinsiyet Rolü	851	24	10	36
Evlilikte Cinsiyet Rolü	851	14	7	36
Geleneksel Cinsiyet Rolü	851	20	6	39
Erkek Cinsiyet Rolü	851	12	2	30
TCRTÖ Toplam Puanı	**851**	**107**	**66**	**154**

Bu araştırmada öğrencilerin TCRTÖ toplam puan ortancasının 107, TCRTÖ'den aldıkları minimum puanın "66", maksimum puanın ise, "154" olduğu saptanmıştır. Araştırmada elde edilen bu sonuç, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

"Eşitlikçi cinsiyet rolü" alt boyutu; "evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidir", eşler boşandığında mallar eşit paylaşılmalıdır", çalışma yaşamında kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmelidir", "ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır" vb. tutum ifadelerini içermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "eşitlikçi cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri maksimum puan "40"dır. Bu değer, öğrencinin eşitlikçi cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "eşitlikçi cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri minimum puan ise "8"dir. Bu değer ise, öğrencinin eşitlikçi cinsiyet rolüne ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Tablo incelendiğinde; öğrencilerin "eşitlikçi cinsiyet rolü" alt boyutunun ortancasının 35 olduğu ve bu alt boyuttan maksimum "40", minimum "8" puan aldıkları belirlenmiştir. Öğrenciler "Eşitlikçi cinsiyet rolü" alt boyutunda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahiptirler.

"Kadın cinsiyet rolü" alt boyutu; "erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır", bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir", bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşamalıdır", kadının temel görevi anneliktir" vb. tutum ifadelerini içermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "kadın cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri maksimum puan "40"dır. Bu değer, öğrencinin kadın cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "kadın cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri minimum puan ise, "8"dir. Bu değer, öğrencinin kadın cinsiyet rolüne ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin "kadın cinsiyet rolü" boyutuna ilişkin ortanca, maksimum ve minimum puanları incelendiğinde; öğrencilerin "kadın cinsiyet rolü" alt boyutunun ortancasının 24, maksimum puanının "36" ve minimum puanının "10" olduğu saptanmıştır. Öğrenciler "Kadın cinsiyet rolü" alt boyutunda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahiptirler.

"Evlilikte cinsiyet rolü" alt boyutunda; "erkeğin evde her dediği yapılmalıdır", evlilikte gebelikten korunmak sadece kadının sorumluluğudur", "bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır", evlilikte kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir" vb. tutum ifadeleri yer almaktadır. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "evlilikte cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri maksimum puan "40"dır. Bu değer, öğrencinin evlilikte cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "evlilikte cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri minimum puan ise, "8"dir. Bu değer, öğrencinin evlilikte cinsiyet rolüne ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada öğrencilerin "evlilikte cinsiyet rolü" alt boyutunun ortancasının 14 olduğu ve bu alt boyuttan maksimum "36", minimum "7" puan aldıkları belirlenmiştir. Öğrenciler "Evlilikte cinsiyet rolü" alt boyutunda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahiptirler.

"Geleneksel cinsiyet rolü" alt boyutu ise; "kız bebeğe pembe, erkek bebeğe mavi renkli giysiler giydirilmelidir", kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrıdır", erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır", erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir" vb. tutum ifadelerini içermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "geleneksel cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri maksimum puan "40"dır. Bu değer, öğrencinin geleneksel cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "geleneksel cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri minimum puan ise, "8"dir. Bu değer ise, öğrencinin geleneksel cinsiyet rolüne ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin "geleneksel cinsiyet rolü" boyutuna

ilişkin ortanca, maksimum ve minimum puanları incelendiğinde; öğrencilerin "geleneksel cinsiyet rolü" alt boyutunun ortancasının 20, maksimum puanın "39" ve minimum puanın ise "6" olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla öğrenciler "Geleneksel cinsiyet rolü" alt boyutunda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahiptirler.

TCRTÖ'nün son alt boyutu olan "Erkek cinsiyet rolü" boyutunda ise; ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir", "bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir", "evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır", "erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır" vb. tutum ifadeleri yer almaktadır. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "erkek cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri maksimum puan "30"dur. Bu değer, öğrencinin erkek cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin TCRTÖ'nün "erkek cinsiyet rolü" alt boyutundan alabilecekleri minimum puan ise, "6"dır. Bu değer, öğrencinin erkek cinsiyet rolüne ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada öğrencilerin "erkek cinsiyet rolü" alt boyutunun ortancasının 12 olduğu ve bu alt boyuttan maksimum "30", minimum "2" puan aldıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla öğrenciler "Geleneksel cinsiyet rolü" alt boyutunda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahiptirler.

Sonuç

Cinsiyet kişinin doğuştan gelen fizyolojik ve biyolojik durumudur. Toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir yani toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde; kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları, beklentileri ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özellikleri de barındırmaktadır

Kadınların cinsiyetleri nedeniyle yaşadığı sorunların azaltılmasında ve önlenmesinde toplum içerisinde çeşitli kurum ve kuruluşlarda görev alacak olan üniversite öğrencilerine önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Türkiye'de İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi oldukça fazla nufusa sayiptir ve devletin eleman ihtiyacının büyük bir çoğunluğu bu fakültelerden karşılanmaktadır. Bu yüzden örneklem grubu toplumsal cinsiyet eşitliği veya eşitsizliğini ölçmek için ve oalsı sonuçların eşitlikçi bir yaklaşımda olması önem arzetmekteydi. İİBF öğrencilerinin cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutumlara sahip olmaları hem hizmet verecekleri kurumlarda eşitlikçi bakış açışını uygulamasını hem de aile yapısında daha eşitlikçi olmasını sağlayacaktır. Literatürde kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolu gelişimde etkili olan modellerden en önemlisi anne babalardır. Bu nedenle

İİBF den mezun olacak öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda bilinçlendirilmiş olmaları gerekmektedir.

Bu araştırmada öğrencilerin TCRTÖ ortancasına göre geleneksel tutuma sahip oldukları,

- "eşitlikçi cinsiyet rolü" ve "kadın cinsiyet rolü" alt boyutlarından aldıkları puan ortancaları incelendiğinde; öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip oldukları,

- "Evlilikte cinsiyet rolü", "geleneksel cinsiyet rolü" ve "erkek cinsiyet rolü" alt boyutlarından aldıkları puan ortancaları incelendiğinde ise, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

Kaynakça

Acar, B., Ayata, G.A., Varoğlu, D., (1999), Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye'de Eğitim Sektörü Örneği, Ankara: T.C. Başbakanlık Yayınları.

Akın, A., Demirel, S. (2003). "Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri", Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi Halk Sağlığı Özel Eki, 25(4), 73-82.

Arslan, Ş. A. , (2000), Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, Ankara: T.C. Başbakanlık Yayınları.

Baran, Gülen (1995), Ankara'da Bulunan Çocuk Yuvalarında Kalan 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Cinsiyet Rolleri ve Cinsiyet Özellikleri Kalıpyargılarının Gelişimi, Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Başak, S., (2010), "Cinsiyet Rolleri Farklılaşması Ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği", Kamuda Sosyal Politika Dergisi, Yıl 4, Sayı 12, Ankara.

Baxter, K. L., Pedavic, I. (1995). Dependence and independence: a crossnational analysis of gender attitudes. Gender Society, 9(2), 193-215.

De Lisi, R., Soundranayagam, L. (1990). "The conceptual structure of sex role stereotypes in college students". Sex Roles, 23, 593-611.

Dökmen, Y. Zehra (2017), Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (2003), Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Külahçı, Ş.G., (1989), "İlkokul Türkçe Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C.3, S.1.

Vatandaş, C., (2007), "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", Sosyoloji Konferansları Dergisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul.

Zeyneloğlu, Simge (2008), Ankara'da hemşirelik öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları (Yayınlanmış Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

World Health Organization (1998), Gender and Health, Technical Paper, Swithzerland: World Health Organization.

BİR EŞİTSİZLİK NOSYONU OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE AKRABA EVLİLİĞİNDE KADININ KONUMU*

Sedat POLAT*

Özet

Toplumların tarihi aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin de tarihidir. Bu eşitsizlikler toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterse de özellikle küreselleşen dünyada bu eşitsizliklerin toplumların karmaşık yapısıyla paralel olarak çeşitlendiği görülmektedir. Tarihsel olarak ortaya çıkan mülkiyet ilişkisi beraberinde toplumsal eşitsizlikleri doğurmuştur. Mülkiyet ilişkisi toplumlarda sınıflı bir yapının doğmasına yol açarken aynı zamanda başka toplumsal bölünmeleri de meydana getirmiştir. Bu bölünmelerin en belirgin olanı cinsiyete dayalı bölünmedir. Biyolojik farklılıklarından (sex) ziyade, toplumsal olarak kurulan toplumsal cinsiyet (gender) nosyonu, kadını, erkeklik (ataerki) anlayışının sömürgesi haline getirmiştir. Evlilik olgusu ile kadın adeta yaşamın dışına itilmiş 'ev'e bağımlı hale getirilmiştir. Bu tezde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir nedeni olan akraba evliliği olgusu çalışılmıştır. Erzurum ili merkezinde yürütülen çalışmada akraba evliliğinin gerçekleşmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Akraba evliliği yapan eşlerin evlilik hakkındaki tutum ve düşünceleri, yaş (evlenme yaşı), evlilik kararı, eğitim durumu, gelir durumu ve düzeyi, iş gücüne katılım durumu, evlilik ve akrabalık durumu gibi sayıltıların yanında evlilik olgusu, akraba evliliği, aile, cinsiyet eşitsizliği gibi olgular hakkındaki tutumlarının araştırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Akraba Evliliği, Cinsiyet Eşitsizliği, Ataerkillik.

Giriş

İnsan ilişkilerinin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İlk insanlar geçimlerini avcılık ve toplayıcılık ile sağlıyorlardı. İnsanlar arasında güç ilişkilerinin henüz ortaya çıkmadığı bu dönemde kadınların toplumsal rolü ön plandaydı. Anaerkil olarak adlandırılan bu dönemde toplumsal ilişkiler herhangi bir toplumsal bölünmeye mahal vermemekteydi. Tarım devrimiyle birlikte kas

* Bu bildiri yazarın 2017 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı "Bir Eşitsizlik Nosyonu Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Akraba Evliliğinde Kadının Konumu" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* YÖK 100/2000 Doktora Programı Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, sedatpolat1984@gmail.com

gücüne dayalı bir üretim biçiminin ortaya çıkması, erkeğe fiziki anlamda avantaj sağlamaktaydı. Tarıma dayalı üretim yapan toplumlarda erkek bu fiziki avantajını kullanarak kadını toplumsal yaşamın dışına itmiş, ikincil bir konuma yerleştirmiştir. Mülkiyet ilişkisinin ortaya çıkmasıyla birlikte toplumlarda hem sınıfsal hem de cinsiyete dayalı eşitsizlikler meydana gelmiştir. Cinsiyet (sex) kadın ve erkeğin fizyolojik ve biyolojik yapısını ifade ederken toplumsal cinsiyet, toplumun kadına ve erkeğe yüklemiş olduğu rolleri ve bu roller doğrultusunda oluşan beklentileri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet sosyal ve kültürel olarak belirlenmektedir. Toplumun kadına ve erkeğe atfettiği roller, onların davranış kalıplarını, sosyal ilişkilerini, toplumsal ayrıcalıklara erişmelerini, kaynakları elde etme ve onlardan yararlanmalarını belirler. Toplumların üretim biçimleri ve erkek egemen yapısı kadını sürekli tahakküm altında tutarak toplumsal ayrıcalıkların dışına itmiştir. Bu tahakküm ilişkileri kadını sosyal ve ekonomik ilişkilerin merkezinden uzaklaştırarak onları edilgen bir konuma sokmuştur. Ücrete tabi olmayan ev işleri kadın tarafından yerine getirilirken, erkeğin ücretli işlerde çalışması, kadını erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Ücretli emeğin dışında kalan işleri yürüten kadın zamanla erkeğin sahip olduğu mülkiyetin parçası haline gelmiştir.

19. ve 20. yüzyıllar insanlık tarihinde önemli gelişmelerin yaşandığı yüzyıllar olmuştur. Batı dünyasında yaşanan aydınlanma bilim ve teknolojinin hızla gelişmesine yol açmış, sınai üretime geçilmiştir. Sanayi devrimi olarak ta adlandırılan bu dönemde mülkiyet sahibi yöneten sınıfla emeğiyle geçinen işçilerin mücadelesi belirleyici olmuştur. İşçilerin hak arama mücadelesine katkı sunan kadınların, kendi cins bilincine varmasıyla kadın mücadelesini başlattıkları görülmektedir. Ücretli işlerde çalışma hakkı, eğitim ve oy kullanma hakkı gibi temel haklar için mücadele eden kadınlar hem teorik düzeyde eserler ortaya koymuş hem de pratik anlamda ataerkil kapitalist ilişkilere karşı mücadele etmişlerdir. Kadınların erkeklerle siyasal, sosyal ve ekonomik haklar bakımından eşit olması gerektiğini öne süren ve bunu gerçekleştirmeye çalışan akıma feminizm denilir.

Toplumun sürekliliği onu oluşturan ailenin yapısıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Aile, ferdin içine doğduğu, geliştiği, toplumun dilini, dinini, kültürünü öğrendiği yegâne kurumdur. Toplumu oluşturan bireyler aile kurumu sayesinde toplumsal hüviyet kazanır. Aile iki karşı cins arasında gerçekleşen bir sözleşme ile kurulur. Toplumsal onayın geçerli olduğu bu olaya evlilik denir. Evlilik kurumu toplumdan topluma küçük farklılıklar gösterse de temelde her toplum kendi yapısına özgü bazı kurallar geliştirmiştir. Kimin kiminle evleneceğini toplumsal kültür ve din belirlemektedir. Akraba evliliğinde ise

her toplum akrabalık derecesine göre belli sınırlamalar getirmiştir. Türkiye'de ise akrabadan kimin kimle evleneceğini hem toplumsal anane hem din hem de hukuk belirlemektedir. Bu çalışmada görüldüğü üzere Türkiye'de birinci dereceden akraba evliliklerinin fazla gerçekleştiği görülmektedir. Akraba evliliğinin gerçekleşmesinde evlenecek kızın söz hakkı babasına aittir. Kızın kendi yaşamı üzerinde tasarrufu yoktur. Ataerkil ilişkilerin hâkim olduğu toplumda erkeklerin toplumsal ilişkileri kadının yaşamını belirlemektedir. Akrabanın statüsü, tanınır bilinir olması, mülkiyetin parçalanmaması, düğün masraflarının daha düşük olması, gelinin kendilerine daha iyi bakacağı inancı gibi faktörler akraba evliliğinin gerçekleşmesinde ön plana çıkmaktadır. Akraba evliliği yapmış kadınların daha eşitsiz bir yaşamları olduğu tespit edilmiştir. Aile veya evlilikle alakalı yaşanan sorunları kadın dile getirmekten çekinmektedir. Yaşanan sorunlar kadın tarafından ifşa edilmediği için bu sorunlar daha da derinleşmektedir. Kadının yaşanan sorunu dışarıya yansıtmamasının sebebi, akrabalık ilişkilerinin zarar görmemesi maksadını taşımaktadır. Akrabalık ilişkilerinin zarar göreceği endişesi kadının yürümeyen evliliğini boşanma ile sonuçlandırmasına engel olmaktadır. Bu nedenle akraba evliliği toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en fazla yaşandığı evlilik biçimidir.

1. Kuramsal Çerçeve ve Metodoloji

1.1. Kuramsal Çerçeve

Bilimsel bilgi bilimsel teoriler rehberliğinde elde edilir. Bilimsel teori; evrenin nasıl işlediğini anlamaya çalışan önermeler bütünüdür. Bu yüzden, "bilimsel sosyolojik teori toplumsal eylem, etkileşim ve organizasyon evreninin nasıl işlediğini açıklamaya çalışır" (Turner, Beeghley & Powers, 2010: 56). Bilim araştırma nesnesini incelerken belli kuramsal yaklaşımları referans alır. Toplumlarda sosyal hayatın nasıl işlediğinin, toplumsal dinamiklerin, temel olguların neler olduğunun anlaşılması ve anlatılması için sosyal bilimciler bir nevi kuramsal haritalardan faydalanır. Kuramlar araştırmacıya bilimsel bir çerçeve sunar. Araştırmanın bilimsel bir nitelik kazanması için araştırma evrelerinin tümünde kuramsal çerçeve dikkate alınmalıdır. "Sosyolojik kuramlar esas itibariyle değişkenlerin mantıksal bağlantısını, cümleleri kavramları ve konseptleri içerir. Kuramın içeriği gözlem diliyle ortaya konabilmeli ve deneysel olarak denetlenebilir olmalıdır" (Richter, 2012: 16). Toplumsal yapı içerisinde başat rol oynayan aile sisteminin incelenmesinde nesnel/bilimsel sonuçlar elde etmek için gerekli olan kuramlar ışığında araştırmanın yapılması gerekmektedir. Ailenin oluşumu evlilik olgusu ile başlar. Aile kurumunun varlık gerekçesi olan evlilik olgusunun hangi

normlarla gerçekleştiğini, bu kurumda meydana gelen değişimi, cinsiyet kimliklerinin ve toplumsal cinsiyet rejiminin düzenlenmesinde etkili olan faktörleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlayıp açıklamak için kuramsal çerçeveleri kullanmak bilimsel bilginin elde edilmesinde en önemli kriterdir.

1.2. Metodoloji

"Toplumsal araştırma insanlar içindir, insanlar hakkındadır ve insanlar tarafından yürütülür'' (Neuman, 2014: 32). "Bir Eşitsizlik Nosyonu Olarak Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Akraba Evliliğinde Kadının Konumu'' çalışması, sembolik etkileşimci ve yapısal işlevselci yaklaşımlar temel alınarak nitel araştırma teknikleri kullanılarak analizler yapılmıştır. Akraba evliliği ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişkinin tespiti için gerekli literatür taraması yapılmış olup kavramsal çerçeve ve kuramsal yaklaşımlar belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet rejiminin etkilediği akraba evliliğinin cinsiyet eşitsizliğine olan etkilerini araştırmak üzere akraba evliliği yapmış 20 evli kadına cinsiyet algı ölçeği ve anket formu uygulanmış, bu kadınlarla görüşmeler gerçekleşmiştir. Araştırma tanımlayıcı tipte olup, araştırmanın evrenini Erzurum ilinde akraba evliliği yapmış kadınlar oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı konu ile ilgili literatürden faydalanarak soru formunu hazırlamıştır. Katılımcıyı yönlendirebilecek herhangi dışsal faktöre izin verilmeyerek nesnel verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Hazırlanan sorular bütün katılımcılar tarafından kolay anlaşılabilecek düzeyde sade ve açık bir dille sorulmuştur. Görüşmeler esnasında verilerin elde edilmesi için notlar alınmış, ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Kadınlarla yapılan görüşmelerde elde edilen veriler sosyoloji biliminin kullandığı kavramsal kuramsal metot ile analiz edilmiştir. Anket formu ve Toplumsal Algı Ölçeğinden elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Bu bölümde çalışma grubu, verilerin toplanması ve çözümlenmesi konularına yer verilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Toplumsal ve kültürel olarak yaratılan cinsiyet kimlikleri arasında eşitsiz durumlar mevcuttur. Bu eşitsizlik durumu kadını toplumsal yaşamın bütününde ikincil bir konuma sürmektedir. Evlilik olgusunun gerçekleşmesi ile birlikte kadın, erkeğe daha bağımlı hale gelmektedir. Akraba evliliğinin gerçekleştiği durumlarda ise erkeğe bağımlı hale getirilen kadın aynı zamanda akrabalık ilişkileri gereğince var olan kısıtlı hak ve özgürlüklerinin birçoğunu yitirmektedir. Bu çalışmada akraba evliliğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine olan etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

3. Evren ve Örneklem

Çalışmada yerli ve yabancı literatür taranarak metin analizi yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden anket ve görüşme teknikleri ile veriler toplanmıştır. Veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın evrenini Erzurum ilinde yaşayan ve akraba evliliği yapmış 20 kadın oluşturmaktadır. Tesadüfi/kartopu örnekleme yöntemiyle bu kadınlara ulaşılmıştır. Bu çalışma Şubat-Mayıs 2017 tarihinde Erzurum ili merkez ilçelerinde yapılmıştır.

4. Verilerin Elde Edilmesi ve Çözümlenmesi

Verilerin toplanması aşamasında akraba evliliği yapmış 20 kadına uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve derinlemesine mülakat yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Bazı kadınların erkek görüşmeci kabul etmemeleri üzerine gerekli bilgilendirmeler yapılan iki görüşmeci kadından destek alınmıştır. Katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri aynı zamanda kimsenin baskısı ve yönlendirmesine maruz kalmaması için zaman ve mekân seçiminde hassas davranılmıştır. Mülakat esnasında sağlıklı verilere ulaşabilmek için soru seçimi hassasiyetle yapılmış, elde edilen pek çok bilginin teyidini sağlamak için farklı sorular da katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıların kişisel bilgileri istenmemiştir. Anket formu ve ölçeğin uygulanması yaklaşık yarım saat (30 dakika) sürmüş, görüşme ise herhangi bir zaman sınırlaması olmamakla birlikte takriben 45-60 dakika sürmüştür.

5. Teorik Yaklaşım

5.1. Aile

Genel olarak aile, aynı çatı altında yaşayan; anne, baba ve çocuklardan meydana gelen topluluk olarak tanımlanır. Ailede herkesin sorumluluğu bellidir. Aile bireyleri arasında belirli bir iş bölümü vardır. Aile bu özelliği ile toplumsal, ekonomik kültürel özelliğiyle küçük bir topluluktur (Doğan, 2009: 1). Bir grubun aile olabilmesi için aralarında kan bağı, cinsel ilişki ya da yasal bağın olması gerekmektedir. Bu bağlarla bir arada bulunan, mahrem ilişkilerin var olduğu grup aileyi meydana getirir. Aile aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde gelişen toplumsal koşullara göre değişim göstermiş esnek bir yapıyı ihtiva eder (Marshall, 1999: 7).

Aileyi tanımlamanın çeşitliliği ailenin yapısına içkin bir özelliktir. Farklı aile modelleri farklı tanımları beraberinde getirmiştir. Belli kriterleri dikkate alan Pınar Ecevitoğlu'na göre aile; " Temel bir 'örgütlenme birimi' olarak kandaş grup ya da soy; varlığını ortak bir ataya dayandıran ve üyelerini bu ortak ataya yakınlıkları çerçevesinden kolektif belleğine kaydederek ortak bir tarih

bilinci oluşturan, yaşayan üyelerinin belli bir mekânı paylaştıkları ve yaş, cinsiyet vb. ölçütlere bağlı geliştirdikleri işbölümüne bağlı olarak az çok kararlı bir üretim birimi oluşturdukları ve tüm bunlara bağlı olarak kendilerini diğer soylar ya da soy grupları karşısında 'biricik' ve 'farklı' bir grup olarak tanımlayan bir kollektivitedir (Ecevitoğlu, 2012: 124).

5.2. Akraba Evliliği

Akraba evliliğinin batı dillerindeki karşılığı 'consanguienous' tur. Bu sözcüğün kaynağı Latince olup 'sanguis' kan anlamına gelmektedir. 'Con' sözcüğü ise ortak anlamına gelir. Bu iki sözcüğün birleşmesiyle consanguineous kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram, kan ortaklığına dayalı akrabalık ilişkisini ifade etmektedir (Ayan vd. 2002: 3). Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğüne göre akraba evliliği; "Akraba olan kişiler arasında, çoğunlukla mal, mülk ve paranın aile dışına çıkmaması amacıyla gerçekleştirilen evlilik (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Sosyal Bilimler, 2011: 26).

Günlük dilde de sıkça kullanılan akraba sözcüğü türlü anlam içerimlerine sahiptir. Akrabalık derecesini belirtmek için uzaktan akraba yakından akraba gibi kategorik ayrımlar bu anlam içerimlerinin bir örneğini teşkil eder. Kimin kimle akraba olduğu, bu akrabalık derecesinin ne olduğuna ilişkin verileri, günlük dilde ki kullanımından ziyade bilimsel literatürdeki tanımlamalar belirler. Evlilikle kurulan akrabalık ile soy bağına dayalı ya da kan bağına dayalı akrabalık tanımları aynı değildir. Bilimsel literatür özellikle sosyoloji bilimi, tıp bilimi, antropoloji ve etimoloji gibi bilim dalları bu kavramların net bir tanımı yapmaktadır. Bu nedenle evlilik üzerinden tanımlanacak bir akrabalık ilişkisi bu bilim dallarına göre şöyle tanımlanmaktadır; kardeş olan iki kişinin çocukları arasında yapılan evlilikler birinci dereceden akraba evliliği, kardeş olan iki kişinin torunları arasında yapılan evlilik ise ikinci dereceden akraba evliliği olarak kabul edilir (Ayan vd. 2001).

Ülkemizde özellikle kırsal alanlarda akraba evliliği oranı kentlere göre hayli yüksektir. Köy, kasaba gibi yerleşim birimlerde yaşayan insanlar arasındaki akraba olma durumu kentlerde yaşayan insanlara göre daha fazladır. Köy gibi küçük yerleşim birimlerinde halk çoğunlukla birbiriyle akraba olduğundan dolayı akraba evliliği sıklığı fazladır. Ancak 1980'lerden itibaren köylerden kentlere yoğun bir göç dalgası yaşandığından, kentlerimizde de akraba evlilikleri oranı artmaktadır. Bu tür evliliklerin yapılması toplumumuzun "Aşiret'' şeklindeki örgütlenmesiyle bağlantılıdır. Aşiret ya da kabile şeklinde örgütlü olan kırsal kesim, aşiret ya da kabilenin devamlılığını korumak için soy içi evlilikleri gerekli görmüştür. Aşiret

bağlarının güçlü olması için aile içi ya da soy içi evlilikler yapılmaktadır (Tezcan, 2000: 49-51).

Yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'de akraba evlilikleri en çok birinci dereceden kuzenler arasında yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu oran % 16.9 olarak kaydedilmiştir. Bunu takiben ikinci derece akraba evliliği oranı % 4 iken üçüncü dereceden akraba evliliklerinin oranı % 06 olarak tespit edilmiştir. Baba soyunun takip edildiği Türkiye toplumunda birinci dereceden akraba evlilikleri en çok amca çocukları arasında gerçekleşmektedir. İkinci sırada halaoğlu ve teyze oğlu ile yapılan evlilikler yer almaktadır. Aynı çalışmanın ortaya koyduğu başka bir veriye göre kızlar ekseriyetle babalarının akrabalarıyla evlilik yaptığı tespit edilmiştir (Tunçbilek ve Ulusoy, 1987: 9).

5.2.1. Birinci Dereceden Akraba Evliliği

5.2.1.1. Paralel Kuzen Evliliği

Paralel kuzen evliliği dıştan evlilik biçiminde gerçekleştiği söylenebilir (Doğan, 2009: 146). Aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğine paralel kuzen evliliği denilir. İki erkek kardeşin çocuklarının birbiriyle evlenmesi ya da iki kız kardeşin çocuklarının birbiriyle evlenmesi olayıdır. Başka bir ifade ile amcaoğlu ile amcakızı veya teyze oğlu ile teyzekızı arasında gerçekleşen evlilik (Tezcan, 2000: 52).

5.2.1.2. Çapraz Kuzen Evliliği

Farklı cinsten kardeşlerin çocukları arasında gerçekleşen akraba evliliğidir. Erkek ve kız kardeş olan iki kişinin çocuklarının evlenmesi olayıdır. Yani halakızı ile dayıoğlu veya halaoğlu ile dayıkızı arasında gerçekleşen evliliğe çapraz kuzen evliliği denir (Tezcan, 2000: 52).

6. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet (sex) kavramı; biyolojik boyutu olan, bir kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, biyolojik, fizyolojik özellikleri ve farklılıklarıdır (Marshall, 1999: 98). Toplumsal cinsiyet (gender) ise erkelik ve kadınlık arasındaki farklılıklara ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmelere gönderme yapmaktadır (Borlandi ve ark. 2011: 794). Toplumsal Cinsiyet (gender) kavramını R. Stoller'ın 1968 yılında yayımladığı Sex and Gender (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) isimli kitabında ilk kez kullandığı ve daha sonra A. Oakley (1972) tarafından bir eserinde kullanılmasıyla yaygınlık

kazanan bir kavram haline gelmiştir (Borlandi ve ark. 2011: 794). Macionis'e (2012) göre toplumsal cinsiyet, bir toplumun üyelerinin kadın veya erkek olmaya bağladığı sosyal konumlara ve kişisel özelliklere işaret etmektedir. Denilebilir ki toplumsal cinsiyet, toplumda bir kişinin kendi benliği hakkındaki tutumu ile başkalarına karşı olan tutumuna, onlarla kurduğu ilişkilere biçim veren toplumsal örgütlenmenin bir boyutudur. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasında, güç ilişkileri, zenginlik ve belli kaynaklara ulaşmada hiyerarşik bir yapı oluşturduğu söylenebilir. Buna göre, toplumsal cinsiyet hiyerarşisi (sıradüzeni) olarak tanımlanan bu duruma göre kadın ve erkeklerin toplum tarafından kendilerine atfedilen özelliklerine göre dikey olarak sıralanmasını anlatır (Ecevit ve ark. 2012: 8).

Toplumlar yapıları itibariyle bünyesinde pek çok eşitsizliği barındırır. Bu eşitsizliklerden birisi ve beklide en belirgin olanı toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Yani kadın ve erkek arasındaki cinsiyete dayalı eşitsizliktir. Bu eşitsizliklerin kaynağını toplumda mevcut olan güç ilişkileri ve kapitalist ataerkil ilişkiler oluşturur. Anaerkil dönemdeki kadın erkek eşitliğinin, tarıma geçmekle birlikte, kadın aleyhine gelişen bir eşitsizliğe dönüştüğü görülmektedir. Toplayıcılık ve avcılığın yerini, çobanlık, tarımcılık gibi mesleklere bırakması, bakır, demir gibi madenlerin işletilip alet ve silahların üretilmesi gibi gelişmeler kadın erkek arasındaki eşitlikçi iş bölümünü ortadan kaldırıp, erkeğin tarihsel egemenliğini ilan etmiştir. Araç-gereç kullanımının artması ve bununla paralel mesleklerin gelişmesi kadını büyük ölçüde ikincil bir konuma sürüklemiştir. Ancak tarihsel süreç içerisinde, bilgi ve aydınlanmanın hızla artması sonucu, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Yirminci yüzyılda zirveye varan özgürlükçü ve eşitlikçi toplumsal mücadeleler, toplumsal cinsiyet alanında da karşılık bulmuş ve 1975 yılı Dünya Kadın Yılı ilan edilmiştir (Ozankaya, 1999: 361-397).

Feminist yazımda önemli çalışmalar yapmış olan Leonore Davidoff, kadın erkek arasındaki eşitsizliği kapitalizmin sınıfsal yapısı bağlamında kültür-doğa analojisiyle açıklamaktadır. Orta sınıfı ve erkekleri kültür ile benzeştiren Davidoff işçi sınıfı ve kadınları doğa ile benzeştirmektedir. Doğal olanın işlenmemiş olmasından kaynaklanan bu durum kadının kimliğine yönelik istismarın da hazırlayıcısı olmaktadır. Bu ikili kategoriler aynı zamanda kadının mensup olduğu sınıfsal yapı içerisinde de başka bir eşitsizliğe yol açmaktadır. Şöyle ki; " Kültürlü, orta sınıf kadını "hanım'', doğaya daha da yakın olan ötekiler ise sadece "kadın''dır'' (Özbay, 2002: 14). Hanım kelimesi anlam olarak pozitif bir içeriğe sahipken kadın kelimesi daha nötr bir anlamı taşımakla birlikte, kültürel olarak daha negatif bir çağrışıma

da sahip olmaktadır. Hanım olan kişinin davranışlarını kontrol ederken kadınların bu özdenetimden uzak olduğu görülmektedir. Buna göre kendilerini denetlemeyen bu "kadın''lar cinsel nesne haline gelmektedirler.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer boyutu emek piyasasında ortaya çıkmaktadır. Maddi değeri olmayan, herhangi bir ücrete tabi tutulmayan 'ev işleri'nin kadına yüklendiği, gelir getiren işlerin erkek tarafından yerine getirildiği emek piyasasında, kadının erkeğe bağımlılığı sağlanmış olmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar kadın ve erkek arasındaki bu eşitsizliği ortaya koymaktadır. Şöyle ki; uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yirmi ülkedeki üretim endüstrileri üzerine yaptırdığı yeni araştırmalardan biri, kadınların ücretlerinin araştırma kapsamında yer alan her ülkede erkeklerin ücretlerinden düşük olduğunu (Connell, 1998: 29) göstermiştir. Örneğin Batı Almanya'da kadınlar erkeklerin % 73'ü, Japonya'da %43'ü, Mısır'da % 63'ü, El Salvador'da % 81'i kadar ücret almaktadır. (Kadın ve erkeklerin aldıkları ücretlerin dünyanın her yerinde farklılık gösterdiği görülmektedir. Ancak şu da bir gerçekliktir ki dünyanın her yerinde erkeklerin aldığı ücret kadınların aldığı ücretten fazladır ve buda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en büyük göstergelerinden biridir (Connell,1998).

Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'de kadın istihdamı ve kadın ile erkeğin işbaşına aldıkları ücret arasında büyük farklılıklar vardır. Kadınlarda eğitim düzeyi düştükçe bu farkın daha da arttığı görülmektedir. Kamu sektöründe üniversite ve üstü eğitim alan kadınlarla erkekler arasındaki ücret eşitsizliği en düşük seviyelerde seyrederken özellikle özel sektörde eğitim düzeyi arttığı oranda kazanç eşitsizliğinin azaldığı tespit edilmiştir. Eğitimin getirisini ölçmek amacıyla yapılan çalışmada kadınlarda eğitim seviyesinin yükselmesi ile ücret eşitsizliğinin azalması arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Yumuşak, 2004: 298).

6.1. Ataerkillik

Feminist teoride kullanılan önemli kavramlardan biride ataerki kavramıdır. Bu kavram, sosyoloji ve antropolojide 'pederşahi' aile modelini ifade eder. Pederşahi ailede erkek (baba) aile içinde otoriteyi elinde bulunduran kişidir. Ataerkillik sözcüğü baba ya da "patriyarkın'' kuralları anlamına gelir ve özel bir tür olarak "erkek baskın aile''yi tanımlamaktadır (Buz, 2009: 55). Erkeğin (baba) otoritesinin hâkim olduğu ailede evlenme çağına gelmiş kızların kiminle evleneceğine nihai olarak aile reisi olan 'baba' karar vermektedir. Ataerkil ilişkiler sistemi içerisinde baba kızını akrabadan bir erkekle evlenmesine karar verebilir. Babanın bu kararı vermede çıkar ilişkileri, toplumsal statüsü, sahip olduğu mülkiyetin bölünmemesi gibi faktörler rol

oynarken aynı zamanda akrabanın tanınır/bilinir olması babaya güven vermektedir.

Ataerkil düzende kadının konumu eril zihniyet tarafından belirlenir. Kadın iradesinin yok sayıldığı bu sistemde kadın her türlü sömürünün hedefi haline gelir. Varlığı ataerkil ilişkiler şebekesine bağlı olan kadının sosyal yaşamdaki konumu dezavantajlıdır. Şöyle ki; evlenmeden önce baba otoritesi tarafından sömürülen kadın, evlendikten sonra kocasının sömürüsüne maruz kalmaktadır. Sosyal yaşamı otorite figürü tarafından belirlenen kadının ekonomik özgürlüğü elinden alınmıştır. Ekonomik değeri olmayan ev işleri tamamen kadın tarafından yerine getirilmektedir. Ataerkil sistemin kültürel yapısı kadının, kendi kimliği ve buna özgüllenen hakları bakımından yok saymaktadır. Baba otoritesinden, evlilikle birlikte koca otoritesi altında yaşamaya başlayan kadının sömürüsü katlanarak devam etmektedir. Mevcut sömürü düzenine, bedeninin sömürülmesi ve cinsel sömürü de koca tarafından eklenmektedir.

Feministler tarafından kadının dezavantajlı konuma itilmesinin müsebbibi olarak görülen ataerki kavramının iki boyutu vardır. Walby'e göre, birinci boyutu, soyut düzeyde sosyal ilişkiler sistemini anlatırken, daha az soyut olan boyutu üretimin ataerkil modu, istihdamda ataerkil ilişkiler, devlette ataerkil ilişkiler, erkek şiddeti, cinsellikte ataerkil ilişkiler ve kültürel kurumlarda ataerkil ilişkiler olmak üzere altı yapının birleşiminden oluşur (Aktaran; Buz, 2009: 55).

7. Bulgular

7.1. Kadın Olmanın Zorlukları

Toplumsal cinsiyet rejimini düzenleyen tarihsel ve kültürel normlar kadının varlığını erkeğin varlığının bir uzantısı olarak kabul etmektedir. Cinsiyete özgü rollerin edinilmesi ilk çocukluk döneminde başlayarak kız ve erkek çocuklarına öğretilir. Kadının aleyhine şekillenen bu cinsiyet rollerini içselleştiren kız ve erkek çocuklar yaşamları boyunca bu rollere uygun davranırlar. Kadının aleyhine gelişen ve şekillenen toplumsal yapı kadının ikincil konumunu sürekli derinleştiren bir karaktere bürünür. Erkek evin dışında bir işte çalıştığında bu işin hem bir ücret karşılığı hem de belli bir mesai zamanı olur. Ama kadın için bu noktada cinsiyet eşitsizliğinin en önemli ayaklarından biri ortaya çıkmaktadır. Ev işinin kadın kimliğiyle özdeşleştiği evlilik kurumunda ne bir ücret durumu söz konusudur ne de belli bir mesai zamanı. Katılımcılardan birisi bu durumu şöyle ifade etmektedir; "Bir kadın olarak bir gelin bir anne olarak bütün her şeyi

düşünüyorum. Ev konusu çocuk konusu her şey kadından sorulur. Erkek dışarıdan para getiriyor ama evi çekip çeviren kadındır. Sabahtan akşama kadar işi hiç bitmez hep çalışır. Kadın nezle olsa dahi işi hiç bitmiyor '' (K7, 24 yaşında. İkinci dereceden akraba ile evli).

Modern toplumlar geleneksel toplum modelinden tam bir kopuşu ifade etmez. Geleneksel toplumlar tarihsel süreç içerisinde pek çok yapısal değişim dönüşüm yaşayarak modern topluma doğru yol almışlardır. Geleneksel toplumda hakim konumda olan erkek egemen anlayış yani ataerkil zihniyet modern toplumlarda tamamen ortadan kalkmamış, modern toplum dinamiklerine göre farklılaşmış, erkek egemenlik zihniyeti varlığını farklı biçimlerde sürdürmüştür. Eril tahakküm ilişkileri kadınların zihninde "çevre'', "toplum'' veya "elalem'' diye yer edinmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ortaya çıkan genel görüş bu eril zihniyetin kadının algı dünyasında nasıl kod'landığını ortaya çıkarmaktadır. "Çevreden dolayı zorluk görünüyor. Çevre baskısı, yapma, etme faktörleri zorluk doğurur. Ev işi, çocuk, akraba, iş hayatı, hepsini bir arada yürütebilme gücü'' (K5:24 yaşında. Birinci dereceden akraba ile evli)şeklinde ifade eden katılımcı eril zihniyetin oluşturduğu kodların kendi yaşamına olan etkisini dile getirmiştir. Ataerki, erkeği yaşamın merkezine alıp kadını erkeğin bir uzantısı, erkeğe bağlı bir konuma sürüklüyor. Kadının bu edilgen ve erkeğe bağımlı yapısını K9; "Eşim kötü (yasadışı) işlerle uğraşıyor. İkide bir ceza alması beni perişan etti. Her şey zorluk. Hep eşinize bağlısınız. Eşiniz eğer sizin istediğiniz gibi değilse her şey kapkaranlık olur. Geriye bir Allah'a sığınmak kalır. Her seferinde intihar etmeyi düşündüm. Ama büyük günah diye Allah'a sığındım. Sabahlara kadar namaz kıldım dua ettim'' (K9: 23 yaşında. Birinci dereceden akraba ile evli) diye görüş bildirirken son cümleyi bitirmeden boğazı düğümlendi ağlayacak duruma geldi. Bunun üzerine görüşmeye ara verildi. Görüşmecinin "kendinizi iyi hissetmiyorsunuz bu nedenle görüşmeyi bitirelim'' talebine katılımcı, " hayır, şimdi iyiyim zaten az kaldı, bitirelim. Buraya kadar gelmişsiniz.. " şeklinde karşılık vermesi üzerine görüşme takriben 10-15 dakikalık bir aradan sonra tamamlandı.

Kadın olmanın zorluklarını erkeğin feodal zihniyetine bağlayan katılımcılar, yaşam dünyasının erkeğin bakış açısına göre belirlendiğini ifade etmektedirler. Sosyal hayattan iş hayatına, siyasal haklardan kişisel hak ve özgürlüklerin kullanımına kadar bütün alanlarda erkek hâkimiyetinin geçerli olduğu, katılımcıların ortak kanaatini oluşturmaktadır. Kimi katılımcıların bu ataerkil zihniyetten rahatsız oldukları tespit edilirken bazı katılımcılar ise bu durumun normal karşılamışlar. Normal karşılayan katılımcılar cinsiyetler arası eşitsizliği, ataerkil zihniyetten kurtulmanın mümkün olmadığını bunun bir

"kader'' olduğunu belirtirken, bu eril tahakküm ilişkilerinin yeniden üretilmesine katkıda bulunduklarını fark edememiş olmaları kadınların aleyhine gelişen bir durumdur. Özel sektörde çalışan bir katılımcı bu duruma ilişkin duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmiştir; " Kadının hakları erkeğin gözünde yoktur. Sürekli bastırılıyor. Örneğin kuyrukta bile rahat vermiyorlar. Eşim yolda yürürken araba süren kadını gördüğünde aşağılıyor. Bugüne kadar kadına insan gibi davranan erkek görmedim. Egemenlik sanki sadece erkeğe aittir.''(K8: 29 Yaşında. Uzaktan akraba ile evli) Kadın olmanın zorlukları katılımcıların içinde yaşadıkları ailenin sosyal, ekonomik, yaşanılan yer, eğitim gibi düzeylere göre farklılık gösterse de temelde ataerkil zihniyetin dayattığı yaşam algısı ile alakalı zorluklardır. Ataerkil anlayış kendi normatif yaşam kurallarını kadına kimi zaman doğrudan dayatırken kimi zaman daha dolaylı bir biçimde dayattığı görülmektedir. Kadının kendini insan olarak görüp bu anlamda yaşamını sürdürmek istemesi, örneğin kocası ya da babası tarafından baskılanmadan daha özgür yaşamak için erkek tahakkümünden kurtulmak istemesi erkeğin buna şiddetle karşı çıkmasına neden olmaktadır. Kadın kendi yaşamı hakkında karar veremez, iradesizdir, akılsızdır, erkek tarafından korunmalıdır, namus simgesidir algısı kadını insan olmaktan çıkarıp şeyleştirmektedir. "Bu toplumda kadın olmak zor akraba evliliği yapmış kadın olmak daha zor. Ben ikinci sınıf insan muamelesi gördüm. Boşandım. Bu sefer ailem çalışmama izin vermiyor. Çocuklarımdan ayrıyım. Genç kadınsın. Her adımın kontrol ediliyor. Türkiye'de kadın olmak insan olmak zor. Babam çalışmama izin vermiyor. Bankada çalışacaktım. Ama banka evden uzak diye, arabayla gidiş geliş yapacağım için babam izin vermedi. Eve yakın bir Butik'te işe başlayacam bu arada giyimime çok dikkat ediyorum. Ne oldu dersin? Ama Butik sahibinin eşi benim dul olduğumu duyunca beni eşinden kıskandığı için işe alınmadım. Akraba evliliği diyoruz demi? Annem ile teyzem birbirine düşman oldu. Birbirlerinin ölüsüne gitmiyorlar. Ben yanarım yavruma, yavrum yanar yavrusuna diye bir söz vardır. Bunlar 20 senedir düşman. Neden evlatları için. Akraba evliliği deyip geçmeyin. Bu bir trajedi. Hiç kimse akraba evliliği yapmamalı. Bu arada biliyor musun ne oldu? Kız çocuğu doğurdum diye dışlandım'' (K14: 39 Yaşında. Boşanmış –birinci dereceden akraba ile evli). Ataerkil toplumlarda soy babayı takip ettiğinden dolayı erkek çocuklar kız çocuklara göre daha önemli görülmektedir. Katılımcının kız çocuğu doğurmasından kaynaklı aileden dışlanması cinsiyet eşitsizliğin kişinin doğumuyla başlayıp yaşam boyu devam ettiğini göstermektedir. Toplumsal yaşamda varlık gösteremeyen kadın evliliği bir erkeğin himayesine girme olarak değerlendirmekte ve eril tahakkümün taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Katılımcının ifade ettiği biçimiyle, Butik sahibinin eşinin tutumu, himayesine girdiği erkeği (kocasını) başka bir kadınla

paylaşma endişesi taşımakta ve bu nedenle katılımcının işe alınmasına karşı çıkmaktadır. Ataerkil zihniyetin kadını dışlayan tutumu, kadının kadını dışlamasına kadar vardırılmış bir tutumdur.

7.2. Akraba Evliliği Yapmış Kadınların Sosyo-demografik Profili

7.2.1. Yaş ve Çalışma Durumu

Erzurum ili doğumlu ve akraba evliliği yapmış 16'sı evli, 2'sı nişanlı, 2'si eşinden boşanmış toplam 20 kadın araştırma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların 4'ü yükseköğretim, 4'ü lise, 7'si ortaokul, 3'ü ilkokul, 1'i sadece okuryazar, 1'i ise okuma yazma bilmemektedir. Kadınların 8'i (%40'ı) 20-29 yaş aralığındadır. Çalışma grubundan 15 kişi (%75'i) çalışmamaktadır.

7.2.2. Evlilik Türü

Sağlıklı bir evlilik kurumunun oluşabilmesi, evlenecek kişilerin birbiriyle uyumuna bağlıdır. Eşler evlenmeden önce birbirlerine tanıyıp tanımamaları evlilik kararının alınmasında oldukça önemlidir. Bu nedenle görücü usulü evlilikler ya da ailelerin kararıyla/baskısıyla yapılan evliliklerde eşlerin birbiriyle uyumu sorun olabilmektedir. Bu araştırma kapsamında evliliklerinin nasıl gerçekleştiği sorusuna katılımcıların 9'u (%45) kendi kararımız ile evlendik cevabını verirken, Görücü usulü ile evlenen kişilerin sayısı da 9 (%45) olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Aile baskısıyla yapılan evlilik sayısı 2(%10) olarak gerçekleşmiştir.

7.2.3. Evlilik Yaşı

Akraba evliliğinin diğer evlilikten farkı, kadınların erken yaşta evlenmeleri olarak dikkat çekmektedir. Tablo'da yer aldığı gibi akraba evliliği yapan 17 kişinin evlilik yaşı 17-21 yaş aralığındadır. Akraba evliliği yapan kadınların evlilik yaşı ortalaması 19.5 olarak tespit edilmiştir. TUIK verilerine göre Türkiye'de kadınların evlilik yaşı ortalama 24 olarak belirlenmiştir. Erzurum, Erzincan ve Bayburt'un oluşturduğu Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde kadınlarda evlilik yaşı 22.5'tir. (TUIK, 2016) Erken yaş evliliği toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göstergelerinden bir tanesidir. Eğitim oranlarının yüksek olduğu modern toplumlarda evlilik yaşı ortalaması yüksek seviyelerde seyretmektedir. Akraba evliliği yapan kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

7.3. Akraba Evliliğinin Kadına Zararı Var mı?

Kamuoyunda akraba evliliğine ilişkin sakınca olarak bilinen ölü ya da engelli çocuk doğumu endişesinin kadına zarar verebileceğinin frekansı 6 olarak saptanmıştır. Psikolojik sorunların frekans değeri sağlık sorunları frekans değeriyle aynı çıkmıştır. Sosyal sorunlar olarak ifade edilen sorunların akrabalık ilişkisinden kaynaklı sorunlar olarak tespit edilmiştir. Aileler arasında vuku bulabilecek bir sorunun evli çifte yansıyacağı ve bu durumdan genellikle kadının zarar gördüğü gözlemlenmiştir. Katılımcıların kadına zarar olarak değerlendirdikleri diğer bir olgu ise eşlerinin ailelerinden kaynaklı sorunlardır. Bu sorunların kaynağı ise evlilikle birlikte kurulan dünürlük ilişkisinin akrabalık ilişkisinin önüne geçmesiyle, kadına olan bakış açılarının değişmesi olarak değerlendirilebilir.

7.4. Evliliğinizde Sizi Mutsuz Eden Şey Nedir?

Toplumsal cinsiyet rejiminde eşitsizlik durumunun bir diğer göstereni kadınların mutsuzluğunun nedenlerinin neler olduğudur. Bu araştırma ile kadınların evliliklerinde kendilerini mutsuz eden nedenler tablo'da yer aldığı gibi saptanmıştır. Dünürlerin akraba olması avantaj gibi görülmekte ve bu nedenle akraba evlilikleri gerçekleşmektedir. Ancak akraba evliliği yapmış 20 kadından 8 (%40) tanesi mutsuzluğunun nedenini, eşinin ailesinin kendisine karşı olan tutumu olarak ifade etmiştir. Bu nedenle evlenen çiftlerin akraba olması bir avantaj olmaktan çıkmaktadır. Kadınların mutsuz olmasında rol oynayan ikinci durum ise eşinin kendisine karşı olan olumsuz tutumu %25 olarak saptanmıştır. Buna göre akraba evliliğinde evlenilen kişinin ve ailesinin akraba olması kadının mutsuz olmasında rol oynayan en büyük iki faktör olarak tespit edilmiştir. Katılımcılardan 2 tanesi bu soruya cevap vermemeyi tercih etmiş, 1 kişi maddi imkânların yetersizliğinden dolayı mutsuz olduğunu ifade etmiş diğer 1 katılımcı ise eşinin kötü alışkanlıkları olarak cevap vermiştir.

7.5. Kadına Uygulanan Şiddet ve Şiddetin Nedeni

Çalışmada katılımcıların %65'i bu soruyu yanıtsız bırakmışlardır. Psikolojik şiddet ve bütün şiddet türlerini görüyorum diyen birer kişi varken, sözel şiddet gördüğünü söyleyen 3, fiziksel şiddet gördüğünü söyleyen 2 kişi bulunmaktadır. 13 kadının şiddet ile ilgili konuşmak istememesi konunun mahrem olarak algılanması ile ilgilidir. Ataerkil toplum düzeninde şiddetin hedefi kadınlar, şiddeti uygulayanlar ise eril zihniyetin temsilcileri olan erkeklerdir. Şiddetin ne olduğu, nasıl yaşandığının tam tespitini yapmak zordur. Çünkü toplumsal algı şiddetin pek çok boyutunu maniple etme gücüne sahiptir. Atasözlerinden deyimlere kadar dile yerleşen cinsiyetçi söylemler kadına yönelik yapılan şiddetin meşruluğuna yönelik algı

oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşanan şiddetin nedenlerini saptamak zorlaşmaktadır. Yaratılan bu toplumsal algının kendisi de kadına yönelik şiddetin bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Kadına yönelik şiddetin bu kadar yaygın olarak yaşanmasının pek çok nedeni vardır. Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA)'nın yaptığı araştırmaya göre "kadının yemeği yakması, kocasına karşılık vermesi, parayı lüzumsuz yere harcaması, çocuklarının bakımını ihmal etmesi, cinsel ilişkiye girmeyi reddetmesi gibi durumlardan en az birinin gerçekleşmesinin, kocanın karısını dövmesi için haklı gerekçe olacağını'' (Dişsiz, Hotun Şahin, 2008) şiddetin başlıca nedenleri arasında sayılmaktadır.

Sonuç

Toplumsal eşitsizliklerin en belirgin olanlarından birisi kuşkusuz toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bu eşitsizliğin varlığı insanoğlunun tarihsel geçmişiyle alakalıdır. Toplumsal yapı içerisinde gücü elinde bulunduran kesimin toplumun geri kalanına hükmetme gerçekliği insanlık tarihinde var olagelen toplumsal tarihsel bir olgudur. İnsanların bir arada yaşamaya başladığı ilk dönemlerde kadının toplumsal hâkimiyeti elinde bulundurduğuna dair sarih belgeler ve tarihi kaynaklar mevcuttur. Anaerkil olarak adlandırılan bu dönemde üretim düzeni avcılık ve toplayıcılığa dayanmakta, sosyal düzenin sağlanmasında kadın söz sahibi olmaktadır. Tarım devriminin gerçekleşmesi ile birlikte insanların verimli toprakların etrafını çevirmesi sonucu ilk mülkiyet ilişkisinin doğmasına yol açmıştır. Kas gücüne dayalı tarımsal üretimin erkekler tarafından yerine getirilmesi nedeniyle kadın üretim aşamasında ki statüsünü yitirmeye başlamış toplumsal hâkimiyet erkeğin eline geçmiştir. Kadının bu ikincil konumu zaman içerisinde onun erkeğin hükümranlığına boyun eğen pasif bir varlık olmasına yol açmış, mülkiyetin bir parçası haline getirmiştir. Dinlerin etkisi ve sosyal düzenin erkeğin eril zihniyetine göre düzenlenmesi tarihsel süreçte kadını kimliksizleştirmiş, hak ve özgürlüklerini büyük oranda yok saymıştır.

Evlilik kurumunun inşasında dahi kadının kendi yaşamı hakkında karar alması erkek tarafından yok. Mülkiyet hakkı babasında olan kadının evlilikle birlikte bu hakkın kocaya geçmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en önemli göstergelerinden bir tanesidir. Toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin kurulmasında kadının kendi yaşamı üzerinde söz hakkı olmaması, toplumun cinsiyetçi ataerkil yapısını ortaya koymaktadır. Nitekim Türkiye toplumunun evlilik ritüellerine bakıldığında görücü usulü evlilik, beşik kertme evliliği, berder evliliği gibi evlilikler son kertede erkeklerin karar verdiği evlilik türleridir. Yapılan araştırmalarda ve bu araştırmada da ortaya çıktığı gibi

akraba evliliklerinin çoğunda aile kararları geçerli olmuştur. Toplumun geleneksel ataerkil yapısından kaynaklı olarak ailede son kararı aile reisi yani erkek vermektedir.

Akraba evliliklerin sıklığına bakıldığında çoğunlukla kapalı toplum özelliklerinin görüldüğü, Durkheim'ın toplumsal tahliline göre mekanik ilişkilerin yaygın olduğu, eğitim seviyesinin düşük istatistiklerde seyrettiği, yabancıya karşı güvensizliğin gözlemlendiği ailelerde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Akraba evliliği, sosyal bilimler literatüründe kuzen evliliği, kuzenler arası evlilik diye tanımlanır. Kuzenler arası akrabalık derecesi yapılan evliliğin kaçıncı dereceden akraba evliliği olduğunu göstermektedir. Akraba evliliklerinin gerçekleşme sıklığına bakıldığında birinci dereceden akrabalar arasında daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni, akrabalık ilişkilerinin bir arada yoğun yaşanması ve akrabanın tanınır bilinir olması olarak gösterilebilir.

Kadının maruz kaldığı şiddet olayları, akrabalık ilişkileri zarar görmesin diye çoğunlukla kadın tarafından dışarıya yansıtılmamaktadır. Kadın erkek arasında yaşanan olumsuzluklar kadın açısından dayanılmaz bir boyuta ulaştığında evlilikler genelde boşanma ile sonuçlanırken akraba evliliğinde şiddete maruz kalan kadınların boşanmayı göze alamadıkları ortaya çıkmıştır. Görüşmelerde elde edilen verilere göre kadının akraba evliliğinde boşanmayı göze alamamasının en büyük nedeni, akrabalık ilişkilerinin bozulması olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada görüldüğü gibi boşanma isteğinin önünde ki engellerden biride, boşanmanın gerçekleşmesinden sonra kadınlar için sosyal güvencenin olmayışı olarak saptanmıştır. Boşanma hakkının önüne konulan bu aşılmaz duvarlar, katılımcıların belirttiği gibi kadın intiharlarının yaşanmasına yol açmaktadır.

Kaynakça

Ayan, Dursun. Beder-Şen, Rahime. Yurtkuran, Semra. Ünal, Gülsen. (2001) Ankara'da Akraba Evliliği. Aile ve Toplum Yıl:4 Cilt: 1 Sayı:4

Ayan, Dursun. Beder-Şen, Rahime. Yurtkuran, Semra. Ünal, Gülsen. (2002) Akraba Evliliğinin Kültür Birikiminde ve Toplum Hayatındaki Bazı Görünümleri: Dil, Din, Tıp. Aile ve Toplum Yıl:5.Cilt:2 Sayı:5

Borlandi, Masimo. Boudon, Raymond. Cherkaoui, Mohamed. Valade, Bernard. (2011) Sosyolojik Düşünce Sözlüğü, Çev: Bülent Arıbaş. İstanbul. İletişim Yayınları

Buz, Sema. (2009) Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet. Cilt:20 Sayı:1 (s.53-65)

Connel, R.W. (1998) Toplumsal Cinsiyet ve İktidar- Toplum, Kişi ve Cinsel Politika Çev: Cem Soydemir. İstanbul. Ayrıntı Yayınları

Doğan, İsmail. (2009) Dünden Bugüne Türk Ailesi. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Yayıncılık

Ecevitoğlu, Pınar (2012) Namus Töre ve İktidar Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu. Ankara. Dipnot Yayınları

Marshall, Gondon. (1999) Sosyoloji Sözlüğü. Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları

Neuman, W.L. (2014) Toplumsal Araştırma Yöntemleri. Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. I Cilt (7.Bs) Çev: Sedef Özge. Ankara. Yayın Odası Yayınları

Ozankaya, Özer. (1999) Toplumbilim. (8.Bs.) İstanbul. Cem Kültür Yayınları

Özbay, Ferhunde. (2002) Evlerde El Kızları: Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler. "Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet'' içinde. İstanbul. İletişim Yayınları

Richter, Rudolf. (2012) Sosyolojik Paradigmalar, Çev: Necmeddin Doğan. İstanbul. Küre yayınları

Tezcan, Mahmut. (2000) Türk Ailesi Antropolojisi. Ankara. İmge Kitabevi Yayıncılık

Tunçbilek, E. Ulusoy, M. (1987) Türkiye'de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümlerine Etkisi. Nüfus Bilim Dergisi, No:9 (s. 7-26)

TUIK (2016) İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına göre ortalama ilk evlenme yaşı, 2002-2016

Turner, H.J. Beeghley, L. Powers, C.H. (2010) Sosyolojik Teorinin Oluşumu. Çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul. Sentez Yayıncılık

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü-Sosyal Bilimler, 2011, Ankara. TÜBA

Yumuşak, İbrahim Güran. (2004) "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Kadın Eğitiminin Ekonomik ve Sosyal Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme.'' Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma. (s. 292-300) İstanbul. Yeditepe Üniversitesi Yay. Cilt:3

İNSAN HAKLARI: NORMATİF BİÇİMCİLİĞE KARŞI ETİK-POLİTİK GEREKÇELENDİRME

Efe BAŞTÜRK*

Özet

İnsan haklarına dair liberal söylem, politik olan ile etik olan arasında bir ayrım geliştirmek suretiyle insan haklarını salt hukuki ve prosedürel bir biçimciliğe indirger. Böylece insan hakları, muhtevasındaki insan olmanın ahlaki bağlamından kopartılarak çok daha dar bir kapsama indirgenmek durumunda bırakılmış olur. İnsan haklarını biçimciliğin normatif kapsamı dışında ve politik olanı belirleyici bağlamda düşünmek, insan haklarını gereken etik düzleme taşımanın ön koşuludur. Bu koşul, politik olanı etikten soyutlayarak politikayı insansızlaştıran saf biçimciliğin ötesine geçmenin de imkanını getirecektir. Bu çalışmada amacım, insan haklarına dair etik-politik siyasetin liberal normatif-biçimciliğin ötesinde düşünülebilme koşullarını tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Normativizm, Etik, Yapısöküm, Başkalık

Giriş

Kadim Batı siyasal düşünce geleneğinin, hem siyasetin teorisine hem de siyasal olanın güncel biçimleri ile temsillerine ilişkin temel akisyomu şudur: Her siyasal ilişkinin özünde, onun meşrulaştırıcı ve koşullayıcı bağlamı olarak öne sürülen bir haklar kategorisi bulunmaktadır. Liberal sözleşme geleneği ile kendisinden türeyen modern-demokratik devlet paradigmasının örtük temelinde insan doğasına ve onun "doğal" haklarına saygılı olan bir yönetim çerçevesi vardır. Bu düşünceden beklenen yegane şey, devlet edimlerine ahlaki ve hukuki gerekçe sağlaması ve politikanın saf şiddetten uzak, haklara ve özgürlüklere saygılı ve yaşamı olumlayan bir eylem olarak [yeniden] tasnif edilmesine katkı sunmasıdır.

Bu düşüncenin temel çelişkisi, [merkezinde devlet olan] politikanın soyut haklar ile sınırlandırılacağı beklentisi olmanın ötesinde, politikanın karşısına çıkarılan – daha doğrusu onun üzerinde konumlandırılan – normatif haklar kategorisinin ancak politika içinde ve politika vasıtasıyla anlam kazanmasıdır. Başka bir deyişle, politikayı sınırlandıracak ve ona gerekçe

* Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, efe.basturk@erdogan.edu.tr

sağlayacak olan haklar kategorisi, politikayı ancak politika-dışı bir konumdan, yani politikanın ulaşamayacağı ya da ulaşma konusunda yetkisiz kalacağı bir düzeyden sınırlayabilir ya da ona bir ölçü olarak geliştirilebilir. Oysa modern paradigma, yani liberal-sözleşmeci düşünce, insan haklarını ancak devlet edimi çerçevesinde görünür kılınabilen bir bağlama indirgemek suretiyle, olgusal olarak politik olana daha fazla alan açmıştır.

Bu bildirideki amacım, politik olanın üzerinde, ona meşruluk atfedebilmenin koşulu olarak öne sürülen normatif insan hakları söyleminin aporetik bağlamına eğileceğim. Bu bildirinin sonunda ise şöyle bir iddiam ve önerim olacak: eğer insan haklarından beklenti, onun meşrulaştırıcı bir kategori olarak politik olanın karşısına ve üzerine konumlandırılması ise, bunu yapmanın koşulu ve imkanı ancak politik olanı etikle buluşturmaktır. Başka bir deyişle, genelleştirilmiş bir ahlak yasası olarak insan haklarının normatif biçimciliği yerine mevcut olgunun kendisinden türetilecek ve henüz adlandırılmamış ve bu nedenle kategorilendirilemeyecek bir etik momentin devreye girmesinin, politik olanı gerekçelendirme noktasında daha küresel bir anlama sahip olacağını önermeye çalışacağım.

1. Normatif Biçimciliğin Politik Eleştirisi

İnsan hakları siyasetini belirleyen iki ana damar, liberal bireycilik ile modern egemenlik arasındaki eşgüdüm ve fakat aynı zamanda dikotomik bağlantıdır. Bireycilik, esas itibariyle, devletten önce gelen bir ontik gösteren olarak devletin meşruiyetinden önce onun varoluşsal imkanını ve sınırını çizer. Bu düşünce, liberal insan doğası varsayımına paralel olarak geliştirilen normatif hak kategorisinin ana çerçevesini oluşturur. Sözleşme ise, bu çerçeveye yasal içerik kazandırarak devleti konumlandırır.

Buradaki problem, liberal sözleşmecilik düşüncesinin, kapsam ve mantık itibariyle, devleti, kendisinden önce gelen bir varoluş uyarınca anlamlandırmak istemesindedir. Çünkü bu önerme, devleti meşrulaştırmanın normatif bağlamı olan insan varoluşunu aslında devletleştirmekle sonuçlanmaktadır. Bunu nereden anlıyoruz? Basitçe, sözleşme anında ortaya çıkan ve sözleşme esasına göre normatif koşul ve sınırları belirlenen devlet, kendisini var eden kurucu bağlamı, yani insanı kendisine dahil etmek suretiyle ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, devlet, kendisine ön koşul olarak dayatılan kurucu varlık olan insanın politik olma vasfı üzerine konumlanmak suretiyle daha başlangıç anında sınırsız bir egemenlik yetkisine kavuşmaktadır. Zira liberal sözleşme geleneği içerisinden bakıldığında devleti sınırlandıran ve ona hukuki gerekçe kazandıran bağlam, devlet-öncesi bir niteliğe değil, tersine devletle birlikte ortaya çıkan

politikliğin üzerine yerleşmektedir. Oysa sözleşme düşüncesini devleti sınırlandıran bir parametre olarak kavrama imkanı, devletle beraber ortaya çıkan "politika" olgusunun dışında bulunan bir yönlendirici ilkeyi varsaymayı gerekli, hatta zorunlu kılar.

Sözleşme düşüncesinde içerilmeyen bu eksik, politikayı tamamlayacak olan etiğin kendisidir. Liberal normatif biçimcilik, devleti sadece insan doğası uyarınca ahlakileştirir; fakat bu ahlakileştirme işlemi hakların soyut ve söylemsel bağlamı nedeniyle politika tarafından devre dışı bırakılmaya müsaittir. Sözleşmecilik, devleti var eden ilkenin politik ahlakının merkezine bizatihi politik olan tarafından belirlenen ve biçimlendirilen bir "insan doğası" prensibini yerleştirerek, bu soyut bağlam üzerine yerleşen devleti aslında tamamen dokunulmaz kılar. Çünkü devlet, korunması, saygı gösterilmesi ve edimselleştirilmesi gereken insan doğasının sadece biçimsel koruyucusu değildir; devlet, kendisinin dışındaki bu apolitik dışsallığı politize etmek suretiyle bizzat kendi edimsel alanına katmıştır. Diğer bir deyişle devlet, insan doğasının ana prensipleri tarafından sınırlandırılması şöyle dursun, kendisi dışındaki bu normatiflik alanını edimsel kılacak bir yetkilendirmeyle tanımlanır. İnsan doğası, netice itibariyle, politik olanı kurucu bağlamı çerçevesinde devletle özel olarak ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak devlet, insan doğasının sınırlandırdığı bir edilgen yüzey olarak değil, tersine bu normatif bağlamın formunu temsil eder halde kurgulanmıştır.

Öyleyse yüzleşmemiz ve problem olarak görmemiz gereken mesele, insan doğasının normatif karakterde addedilmesi değil, bu normatifliğin salt politik olana indirgenerek düşünülmesidir. İnsan doğasının ontolojisinden türeyen ontik insan hakları siyaseti savunusu, bu hakların normatifliğini, politik biçimcilik etrafında tartışmakla meseleyi yanlış bir yere kaydırmaktadır. Çünkü insan hakları, politik olarak kavranmakla zaten merkezinde devletin olduğu bir politik bağlamın içerisinde temsil edilmeye başlanır. Fakat buradaki politika tabirini modern anlamda kullandığımı belirtmem gerekir. Çünkü modern, daha doğrusu liberal-sözleşmeci bağlamdaki politika, politik ilişkiyi daha başından insan varlığının çifte bölünerek ve bir anlamda kısmen yetkisizleştirilerek politikanın ontolojik olarak insan-varlığın dışına ötelenmesi sonucunu getirmiştir. Bu nedenle politik olandan kasıt, sözleşme düşüncesinde, daima devleti nitelemekte, daha doğrusu işaret etmektedir. İnsanın ontolojik statüsü ise devleti koşullandıran soyut bir varsayıma indirgenmiştir, fakat bu soyut varsayım bir boş-gösteren niteliğinde olmasından dolayı, daima politik olan tarafından biçimlendirilir ve belirlenir halde varsayılır. Dolayısıyla, sözleşme düşüncesi, insan ile devlet arasına koşullayıcı bir ilişki yerleştirmez; tersine, insanı

bütünüyle siyasallaştırmak suretiyle siyasal varlık birimi olarak devletin varoluşunu yüceltir. Bu sublimasyon, devletin siyasallığını, siyasallaştırılmış insan-lık üzerinden sınırsızlaştırmanın ve aşkınlaştırmanın önünü açmıştır.

Devletin aşkınlığı, onun varoluşuna koyutlanmış özdeksel form olarak insanın siyasallığı üzerinden anlamlandırıldığı ölçüde, insan ontolojik olarak devletin, daha geniş bağlamda söylemek gerekirse siyasalın içinde temsil edilebilir hale indirgenir. Bu nokta, insan hakları siyasetinin neden liberal-sözleşme tasavvuru içinden düşünülmemesi gerektiğini açıkça belirtir: liberal insan hakları siyaseti, politik olanı devlet ve insan arasına konulmuş normatif mesafe üzerinden kurgulasa da, sonuç olarak, insana ilişkin temel varoluşsal varsayım, devletin ontik göstereni olduğu siyasallığın ontolojisinde açımlanabilir. Diğer bir deyişle, sözleşme anında ve varlığı ile siyasallaş[tırıl]mış insan, ancak siyasal oluşu nezdinde temsil edilebilir bir konumda ele alınabilmektedir. Bu, haklar teorisinin neden normatif biçimcilikten öteye gidemediğini de açıklar: sözleşme, insan haklarını, siyasalın belirleyicisi ve temeli olarak öne sürse de, olgusal olarak bu hakların varlığı siyasallığa indirgenmiştir; çünkü hakların varlığı, sözleşme vasıtasıyla inşa edilen siyasallık ve – dolayısıyla – devletin bizatihi özdeksel varlığı ile ilişkilendirilmiştir. Bunun kaçınılmaz sonucu, devlet nezdinde temel varoluş formuna indirgenen siyasallığın insan haklarının normatif bağlamını dahi geride bırakarak temel koşullayıcıya dönüşümüdür. Siyasalın üzerinde, onun koşullayıcısı olarak öne sürülen liberal insan hakları ve onun normatif ilamı, ancak siyasallaşmak suretiyle anlam ve varlık kazandığından, kendisinin bağlayıcı olma koşulu, kaçınılmaz olarak, ancak siyasal olanın içinde ve onun yönlendiriciliği altında mümkün olmaktadır. Buradan ulaşacağımız sonuç, netice itibariyle, şu önermede anlamlı olacaktır: liberal sözleşme tasavvuru içerisinde insan hakları, daha başından itibaren "siyasal" kılınmış olması nedeniyle, siyasal olanın ne koşullayıcısı, ne sınırlayıcısı ne de belirleyicisi olabilir. Çünkü insan hakları, siyasallaşmak suretiyle varlık kazanmış olduğundan, siyasal olana derinden tabi kılınmıştır.

2. İnsan Hakları Siyasetinin Yapısökümü

Sözleşmenin normatif boyunduruğu içerisinde siyasallaştırılan insanın ontolojik olarak devleti ve onun nezdinde temsil edilen siyasal ilişkiyi önceleyebilmesinin temel ve zaruri koşulu, insan hakları siyasetine yüklenmiş biçimciliğin yapısökümünü yapmaktır. Liberal-sözleşme tasavvuru içerisinde siyasal ilişki, devlet ve insan arasında hakların devri ve temsili nezdinde paylaşım esasına göre biçimlendirilen ve kategorilendirilen bir farklılaşmaya dayanır. Ancak bu paylaşımın sorunlu noktası, aralarında pay

edilen birimlerden insanın, siyasalın karşısında özerkliğini muhafaza edememesi ve anlamını tamamen siyasala borçlu olarak elde etmesidir.

Öyleyse karşımızda duran temel problem, anlamsal tutarlılığa sahipmiş-gibi görünen yapının içsel uyumsuzluk taşıdığı ve daha önemlisi bu uyumsuzluğun gözlerden kaçırılmış olmasıdır. Liberal insan hakları siyasetinin yapısökümünün yapılması gereken nokta tam da burasıdır: hakların sahibi olarak insanın ne demek olduğu, bu hakların işletileceği karşı-alan olan siyasalın ne demek olduğu sorusundan bağımsız düşünülmemelidir. Bu, aslında, meselenin özünde metafiziksel bir sorun olduğunu düşünmemize yol açar: insan hakları, kimsenin karşı çıkamayacağı deontolojik bir vasfa sahip olması ölçüsünde anlamsızdır; çünkü tartışılacağı zemin mevcut değildir. Bu mevcudiyetsizlik, insan haklarının yapısökümünün gerçekleşeceği yerdir. Zira yapısöküm, Derrida'nın önerdiği gibi, mevcudiyetin içerisindeki a priori önermelerin izini sürmektir (Derrida, 1978: 280). Böylece yapısöküm, mevcudiyetin içerisinde birbiriyle keyfi bir araya getirilen bağlamları birbirinden ayırmak, koparmak, hatta ilişksiz kılmaktır (Derrida, 1995: 25). Bu nedenle, insan hakları siyasetine dönük yapısöküm, kaçınılmaz biçimde, insan haklarının konumlanmış olduğu deontolojik düzlemde hangi koşullar ve gerekçelerle yetkisiz ve iktidarsız bırakılmasına dönük iz sürmeleri içerir. Başka bir deyişle, insan hakları siyasetinin yapısökümü, liberal-normatif biçimciliğin inşa etmiş olduğu sabit ve istikrarlı bir yapısal mevcudiyeti birbirilerine indirgenemez öğelerine ayırmak suretiyle istikrarsızlığın varlığını ifşa etmek üzerine kurgulanan bir amaç dahilinde düşünülmelidir.

İnsan hakları siyasetinin yapısökümü, her şeyden önce, "nedir" sorusunun yöneltilmiş olduğu mevcudiyet metafiziği içerisinden çıkarsanmalıdır. İnsan hakları, sözcük dizilimlerinden doğan ve her bir sözcüğün özdeksel bağlamını aşan bir anlamsal tutarlılık içerisinde gösterilene dönüşür. İnsan hakları, buna göre, anlamsal içerikte bulunan "insan" ve "hak" mefhumlarını keyfi fakat tartışmaya mahal bırakmaksızın birbirine indirgeme işleminin neticesi olarak kurulur. Bu işlem, tarihsel ve mekânsal (modern Batı) düzeyde belli bir yerelliğe konumlanmış olsa da, kurulum itibariyle belli bir evrensel kip kazanır. İşte bu evrensellik, insan haklarını, olgubilimsel ve onto-politik düzlemden kopartarak soyut bir boş-gösterene indirger ve böylece içeriksizleştirir.

İnsan haklarının yapısökümü, böylece, daha ilk düzeyden, yani anlamın öğelerinden başlatılmalıdır. Burada karşımızda duran ikili bağlam, insan ve hak mefhumlarının karşılıklı varlıklarından ziyade, birbirileriyle

ilişkilen[diril]me biçimlerinin özgül bağlamıdır. "İnsanın hak sahibi bir varlık olması", haklarla girdiği ilişkiden ayrı düşünülemez. Öyleyse bir hak mefhumunun ne olduğu ile bunun insan-varlığı ile olan bağıntısı yapısökümün temel amacına dönüşür. Derrida'ya kulak verdiğimizde, hak sahipliğinin ön-tanıma dayalı olarak kurgulandığını duyuyoruz (Roudinesco & Derrida, 2004: 65). Yani, haklar kuramı, insanı "hak sahibi" olarak nitelediğinde, bunun anlamı, hak sahibi olmaya uygun olmaya dönük biçimlendirilmiş ön tanımlı prosedürlere olan uygunluğun ön planda olduğu gerçeğidir. Başka bir deyişle insan hakları, öne sürülebilecek bir talep olmanın çok gerisinde, belirlenmiş kategorilerin kataloglanmasından ibarettir. Dolayısıyla, tanım gereği, hem insanın ne-kim olduğu, hem de insanın hangi haklardan hangi şekillerde ilişkileneceği belirlenmiştir. Öyleyse kuram, bize, standardın ve ön-belirlenme düzeyinin egemenliğini sunmaktadır: insan hakları, standardize edilmiş normatif prosedürlerin varlığını garantiye alan ve bu sayede insanın adlandırma ve sayılma biçimlerine dönük "karar" veren bir erkin boyunduruğu altında işlevsel kılınmaktadır.

Standardın egemenliği, her tür tekil varoluşu geçersiz kılan ve onların olumsal, yeni, özgün ve en önemlisi indirgenemez bağlamını sekteye uğratarak birbirileriyle eşitleyen bir müdahaleyi açığa çıkarması nedeniyle önemlidir (Derrida, 2005a: 22). Daha da önemlisi, bu ön tanımlılığın imlediği standardizasyon mantığı, insanı soyutlamak suretiyle, onu her tür tarihsel oluşumun içerisindeki konumlandırılma biçimlerinden ayırır. Diğer bir deyişle, standardın gerekçelendirilmesi, her tür tekil bağlamı aşan ve bu nedenle tekilliği soyut standardın içerisinde hapsederek onu cisimsiz bırakan bir duruma neden olur. Gerekçelendirmenin mantığı bu sayede yönetme kipine dönüşür: standardizasyon, tüm tekillikleri soyut isimlendirmenin içerisinde eşitlemek ve böylece mevcudiyetin tutarlı birliği içerisinde onları zapt etmek anlamına gelir. Douzinas'ın söylediği gibi, insan hakları hukukunun siyasetinin günümüzdeki işlevi, insan varlığını tümüyle standart soyutlamalar içine hapsetmek suretiyle onu her tür tekil istenç, talep ve dışavurumdan azade kılarak boş-gösterene indirgemektir (Douzinas, 2016:29).

İnsan hakları siyasetinin yapısökümünün ikinci bağlamı, hak sahibi özne olarak insanın konumlandırılma biçimindeki içkin erk yaklaşımıdır. Hakların modern insan ile eşgüdümlü biçimde tanımlanmasındaki saklı politik bağlam, insan haklarını tümüyle saf bir şiddet metafiziğine tevdi eder. Başka bir deyişle, insan haklarına içkin "insan özne" mefhumu ile modern insana iliştirilmiş "rasyonel" ve "özerk" gibi otonom varoluş temaları bir araya

getirilir. Bu, insan hakları şeklinde idealize edilen evrenselliğin özerk ve bu özerklik üzerinden kendisine kısmi iktidar alanı açma imkanına sahip bir varoluş üzerine oturtulmasının sembolik ifadesini oluşturur. Nitekim insan haklarının evrensel bildirgesi, efendi olarak doğan insana hakların bahşedilmesi ifadesiyle, hakların gerekçelendirilmesi ve gerçekleştirilmesi bağlamında iktidar mefhumunu tamamlayıcı bir aparat olarak devreye sokar. Böylece hak sahipliği ile özerkleşmiş iktidarın kullanımı arasında dolaylı bağ tesis edilmiş olur. Gaete'nin uyarısı yerindedir: insanın efendi olarak konumlandırılması, bu ontolojinin dışında kalanın hak sahibi öznenin ötekisine dönüştürülmesi sonucunu doğurur (Gaete, 1991:152). İnsan, bu onto-epistemoloji ve onto-gerekçelendirme dizgesi içerisinde, hak sahibi olma vasfının iktidar kullanımı ile birleştiği bir politik gösterene dönüşür. Bu politik gösteren, insan haklarını bir tür "egemenlik" olarak ele almanın sembolik yansımaları ile daha net anlaşılır. İnsan haklarının metafiziği içerisinde insanı tanımlayan ve ona ilişkin somutluk atfında bulunan ontik konumların "mülkiyet sahibi", "koca", "baba", "derebeyi", vb. olarak belirlenmesi tesadüf sayılamaz (Derrida, 2005b: 12).

Bu gösteren biçimlerinin ontik inşaları, öyleyse, insan olmanın ontolojisini, evrensel düzeyde hak sahipliği bağlamına değil, hak sahipliğinin somutlanması ve somut içeriklendirilmesi olarak erk kapasitesine indirgediği için kapsayıcı bir evrensellik kipinden ziyade, dışlayıcı bir politik egemenliğin sembolik temsili düzlemine işaret eder. Ancak bu düzlem, ilan edilen evrenselliğin ufkunda gözden uzak bırakılmıştır; insan haklarının normatif konumlanışında insanın varsayımsal konumu ile onun ontik varoluşu arasındaki tutarsızlık ve örtüşmezlik bu sebeple dikkatlerden kaçırılır. Normatif biçimcilik, insan haklarını katalog düzeyinde kurgularken, insanın hak sahibi olmasını gerektirecek ya da hak talebinde bulunacağı somut durumların gerektirdiği tekil bağlamları – yani karar üzerine karar vermeyi gerektiren bir kırılma anını – devre dışı bırakmaya müsaittir.

İnsan hakları siyasetinin yapısökümündeki can alıcı nokta, hakların öznesi olan insanın türetildiği zamansal dilimin öncelik-sonralık şeklindeki dizilimi ilga ederek oluşmasıdır. Bu, Derrida'nın "otoritenin mistik temeli" dediği şeyle yakından bağlantılıdır. Otoritenin mistik temeli, kurucu yasanın kendini kendinden önceki bir şeye dayanıyormuşçasına meşrulaştırması ve yasalaştırmasıdır (Derrida, 2010: 48). Bu düşüncenin izleğini yapısökümün hedefi haline getiren Derrida, kurucu bir yasanın kendinden önceki yasa[l] bağlamdan ayrılmak ve böylece kendini yeni bir yasa olarak sunmak kaydıyla meşruluğuna kaynak sağladığını ifade eder. Yasa, ya da yasallık, kopma ve ayrılma nedeniyle otoritesini meşruiyet ile taçlandırır. Bu, kurucu

yasal dizgenin adalet talebi ile tartışılamamasının nedenini açıklar: kökenleştirilmiş yasallık, kendi radikalliğini tartışmaya açmaz, çünkü meşruiyetin yegane ölçüsü zaten kendisinin kökensiz varlığıdır. Dolayısıyla, burada geriye dönük işleyen bir meşrulaştırma işleminden bahsedilebilir. Kurucu edim, otoritesinin yasallığını, kendisini geriye dönük meşrulaştırma hareketinde gösterir, ki bu performatif edim "bumerang hareketiyle şimdisini meşrulaştırır" (Direk, 2013, s. 135).

Sözleşmeci geleneğin insan hakları nezdinde çerçevesini çizmiş olduğu yasallık-meşruluk dizgesi tam da böylesi bir geriye gidişi göstermez mi? Sözleşmeye kaydedilmiş normatif içerik, insan haklarının belirlediği politik olanın kapsamını belirtir; ne var ki politik olanın öncesinde yer alan kurucu referans değer olarak insan haklarının bağlamı, bizatihi kendisinden sonra gelen politika tarafından doldurulmuştur. Öyleyse, kendisine meşruluk atfedilen ve yasallık dizgesini bir temel olarak dayatan şey insan hakları değil, insan haklarının normatif bağlamını kendinde temsil ederek haklara içerik kazandıran politik varlığın bizatihi kendisidir. Sözleşme düşüncesi, böylece, politik olanı inşa eden, daha doğrusu ona geçerlilik ve yasallık kazandıran haklar kategorisine bir de onu haklılaştıracak olan somut bir güç eklemek zorunda kalır. Haklı olanın haklılaştırılma ihtiyacı, hukuk ve adaletin politik olana eklemlenmesinin, daha doğrusu politik olana tabi kılınmasının temelini oluşturur. Yapısöküm, insan haklarının normatif bağlamının içeriksiz bırakıldığı bu soyutluk dizgesini tartışmaya açarak, hakların karşısında politik olanın nasıl özerkleşebildiğini kavramamıza yardımcı olur. Fakat bu kavrayış, aynı zamanda insan haklarının normatif bağlamını düşünebilmemiz için politikaya tabi kılınamayacak ahlaki bir zorunluluk düşüncesi de dayatır.

3. İnsan Hakları İçin Siyasal Etik

Antik dünyada insanın kentsel yaşam (polis) içinde kendini tamamladığı ve yine siyasal bir topluluğa ait olmak kaydıyla kendi potansiyelini gerçekleştirebileceğine inanılmıştı. Kent yaşamını ayrıcalıklı kılan husus, insanın kendi benzerleriyle (homoi) bir arada bulunmasıdır. Böylece benzerler arasında kurulan eşitlik saygı, sorumluluk ve müzakere gibi karşılıklılık temaları altında deneyimlenir. Yurttaşlık, siyasal biçim kazanmadan evvel karşılıklılık etiğine bağlı bir sorumluluk duygusudur; insanın eylemleriyle, davranışlarıyla ve var oluşuyla başkalarının gözü önünde olması, insanın her şeyden önce kendilik bilincine ve sorumluluğuna sahip olmasıyla birlikte düşünülür. Bir politik biçim olarak yurttaşlığın temeli, bu sayede, etik deneyim ve varoluşa atfedilen ödev ahlakı ile beraber ele alınır.

Antikite sonrası moderniteye giden yolda etik ile politika arasına katı bir sınır çekilmiştir. İnsanın bireysel dünyası ile toplumsal-siyasal dünyası arasındaki fark, etiğin de bölünmesine yol açmış ve politik alanın varoluşsal biçimi etiğin dışına atılmıştır. Artık politik ilişkinin özünde bireysel varoluşa içkin sorumluluk düşüncesi yerine haklar vardır ve bu haklar kategorisi, insanlığın ötesinde bulunan rasyonel bir yasallık dizgesine itaat ile mümkündür (Douzinas, 2017: 37). Böylece hakların genel mantığı, hak talep edilişinin referans gösterildiği aşkınlığın tamamen bireysellikten soyutlanmasına dönük bir devir ekonomisini izler. Başka bir deyişle, hak sahibi olmak, hakları talep etmek için hakların ontolojik göstereni olan yasallık dizgesine daima atıfta bulunma koşulunu içerir. Bu, hakların, ancak onları koşullayan bir yasal çerçeve eşliğinde düşünülmesinin ve deneyimlemesinin zaruri koşulu ile biçimini oluşturması bakımından etikten bağımsızlaşır.

Modern siyasal düşünce ile birlikte dönüşüme uğrayan yurttaşlık, politik olanın içinde kurulduğu yasallık dizgesi ile bu yasallığın inşa edilme koşulu olan insan doğası ile kendisinden türeyen haklar arasındaki farklılaşmaya dayanır. Buradaki çelişki, insan haklarının siyasal olanı kurucu bağlamının hakların sistematiğinden çıkartılması ve ona yabancılaştırılmasıdır. Yurttaşlığı ortak iyi temelinde bir araya geliş ile bu bir araya gelişi temellendiren kendilik etiği arasındaki mutlak bağ üzerinden ele alan antik düşünceden bütünüyle farklılık gösteren modern yaklaşım, bireysel varlığı ancak bireysel bir iyi'nin alanına tevdi ederek, ortak iyi bağlamında sorumluluğu ve yetkiyi sadece politik olanın kurumsal ve işlevsel mekanizmalarına bırakmıştır. Böylece insan, iyi ve kötü arasındaki farkın ontolojik deneyiminden kopartılmıştır; bu aradaki fark ise egemenin merkezinde bulunduğu politik ilişkinin saf biçimselliğine indirgenmiştir. Oysa antik düşüncede yurttaşlık, öncelikle varoluş problemi anlamında kendilik deneyimidir; kendilik bilgisine sahip olmak ve kendiliği etik kurmak ile yurttaşlığın politik dünyasına katılmak arasında doğrudan bağ ve ilişki bulunmaktadır.

Modern yasallık, en saf halini Hobbes'ta bulur. Hobbes, Leviathan'da, bireysel ile politik arasındaki farklılaşmayı ontoloji düzeyinde değil, varoluşsal yabancılaşma üzerinden kurar. Hobbes, bireysel arzu dünyasının tamamen birey iradesinden türeyen öznelliği ile politik alanın biçimsel olarak insan-dışı olarak inşa edildiği yurttaşlık bağlamını birbirinden ayırır (Hobbes, 1996: 39). Haklar, böylece, iyi ve kötü arasındaki farkın kendilik ontolojisi aracılığı ile deneyimlenmesi düzleminden çıkartılarak, biçimsel gösterenlerin bağımsız varlıkları ile bu varlıklara karşı kurulması gereken itaate dönüştürülür. Ancak itaat ilişkisi, egemen karşısında edilgen

pozisyonda olmak anlamına gelmez. İtaat, bunun tam tersi anlama gelebilecek şekilde, sınırsız ve kontrolsüz bir özgürleşmenin (serbestleşme) imkanını da imleyebilir. Bu nokta, itaat ilişkisi ile birlikte ele alınan yasallığın (yasaya uygunluğun) haklar ve onlara ilişkin bir "iyi" varsayımı ile örtüşemeyeceği durumları neden dikkate almamız gerektiğini gösterir.

İtaat, aynı zamanda yasallık dizgesinin araçsallaştırılmasını da beraberinde getirir. İnsan, yasal olana uyumlu davrandığı ölçüde, iyi olanı kendinde toplayan ya da bu aşkın-metafiziksel kategoriyi tamamen devre dışı bırakan politik egemenlik tarafından olumlanır. Bu, yasa ile iyi arasındaki ontolojik farkın politik olan tarafından nasıl soğrulduğunu açıkça gösterir: yasa, politik egemenliğin icrası ve inşasındaki temelin sarsılmaz bağlamı üzerine temellenmiştir; iyi ise tüm yasallığı aşan ve kurulu tüm düzenden bağımsız halde gerektiğinde yasallığın eleştirisini imleyen bir kırılma anını temsil eder. Yasa, buna göre, doğruluğu kurumsal varlığın düzenli ve tutarlı bağlamı içerisinde dondurur; oysa iyi, olması gerekenin kurumsal veya tutarlı bir istikrarlı yapı içerisinde soğrulamaz boyutuna tekabül eder.

Antiklerin en büyük başarısı, yurttaşlığın politik biçimi ile kendiliğin etik kurulumunu birbiriyle örtüştürmesiydi. Bu, benlik ile kamusal varlığın birbirine örtüştürülmesi yorumu eşliğinde antik yurttaşlık düşüncesini totaliter olarak okuma yanlışına neden olsa da, antiklerin bununla kast ettiği şey, politik olanın ahlaktan ve ahlakın bir deneyime dönüştürüldüğü kendilik etiğinden muaf sayılmaması gerektiğidir. Yani, politika, ahlakın kendisine indirgenemediği, daha doğrusu kendi varlığını ahlakileştiremediği yerde ve ölçüde meşruiyet içerebilir. Bu, konumuz itibariyle şu anlama gelir: politika, dışarıdan ahlaken kuşatılamadığı durumda yasallık dizgesinin kendisine sığınarak, kendi biricikliğini meşrulaştırmış olur. Bu meşruiyet, ya da meşrulaştırma, politik olanın varlığını referans alarak, politik olanın varoluşu ile doğruluğun, iyiliğin ve yasallığın birbirine eklemlenmesini işaret eder.

Fakat buradaki en büyük problem, yasallık karşısında iyi'nin güçsüz ve etkisiz konumudur; zira yasallık, özü itibariyle, hukukun gücü altında çalışırken, "iyi" herhangi bir güç tarafından temsil edilemeyen dışsallığı simgeler. Derrida bu aradaki farkı vurgulamak için adalet ile hukuk arasındaki gerilimin sekanslarına değinir. Derrida'ya göre adalet ile hukuk arasındaki farkın temelinde, hukukun biçimselliği ve adaletin temsilinin imkansızlığı vardır (Derrida, 2010: 55). Yasa, biçimselliğine anlam ve güç katan dışsal bir etkinin varlığı ile bütünleşirken, adalet, temsile direnen varlığı nedeniyle yasalaştırılamaz; zira yasalaştırılan adalet, biçimselliğe indirgenen bir durağanlığa dönüştürülmüş olur. Oysa adalet, biçimselliğe

yerleştirilemez ve durağan temsil öğelerine indirgenemez bir tikel olumsallığı işaret eder. Adalet, saf bir taleptir; beklenmedik, umulmadık, öngörülmedik biçimde zuhur eden bir başkalık talebi, daha doğrusu biçime yerleşmemiş başkalığın dikkate alınması talebidir. Bu, hukukun içine yerleştirilemeyen adaletin kendini göstermesi anlamında başkalığa açılan kabuldür ve bu kabul herhangi bir biçimsel, normatif, hukuki ve genel anlamıyla "yasal" dizgeye oturtulamadığından, kendisine ancak biçimsellik dışında kalan bir ilişki ile yaklaşılabilir. İşte bu etiktir; etik, normatif-biçimsel inşanın politiğine karşı adalet için ve adalet talebine yanıt vermek üzere başkalığın kabulüdür.

Sonuç

İnsan hakları için gerekli olan yaklaşım, hakların biçimsel bağlamına odaklanan ve ön tanımlı varsayımlar dahilinde kurgulanıp icrası edilen hukuki-politik (juridico-political) bir önermeler yığını değildir. İnsan haklarının, devletin edimsel öncülüğünde işletilen politik olana karşı bir sav olarak öne sürülmesi beklenen ahlaki bir referans düzeyinde görülmesi isteniyorsa, yapılması gereken, açık biçimde, politik olan tarafından zapt ve temsil edilemeyecek bir ontolojik göstergenin hesaba katılmasıdır. İnsan hakları, politik biçimciliğin ve bu biçimciliğe özgü olarak dizayn edilmiş normatif ön kabullerin içerisinde sıkıştırılmış olduğundan, insan ve hak mefhumlarına ilişkin politika dışı bir bağlam önermek neredeyse imkansızlaşmıştır. Günümüzde belki de en çok ihtiyaç duyduğumuz şey, devletin edimine indirgenmiş bir politikaya dışarıdan hükmedebilecek bir ahlaki referans eksikliğidir ve bu eksiklik, en fazla, insanın ve ona ait hakların tanımlanabileceği düzeylerde fark edilmektedir. Ülkelerini göç etmeye zorlanan savaş mağduru insanların politikasız kalmaları ile insanlık mefhumuna dair tanımsız bırakılmaları, maalesef bu eksikliğin görünen yüzüdür. İnsanlık ve haklar devlet politikalarının kendilerine atfetmiş olduğu ahlaki gerekçelerin içerisinde soğrulmuş ve görünmez kılınmıştır. Devlet-merkezlilik içerisinde belirsiz ve içeriksiz bırakılan insan haklarına gereken konumu vermek, herhangi bir ön tanım geliştirmeksizin meseleye adaletin etik deneyimi üzerinden bakılmalıdır. Bu, devlet-merkezliliğe indirgenmiş haklar politikasına karşı kurulabilecek yeni bir politikanın imkanını düşünebilmek için gereklidir.

Kaynakça

Derrida, J. (1978). Writing and Difference, Chicago: The University of Chicago Press

Derrida, J. (1995). "The Time is Out of Joint", A. Haverkamp (ed), Deconstruction is/in America, New York: NYU Press, p. 14-18

Derrida, J. (2005a). The Politics of Friendship, London: Verso Press

Derrida, J. (2005b). Rogues, Two Essays on Reason, California: Stanford University Press

Derrida, J. (2010). "Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli", çev. Zeynep Direk, Aykut Çelebi (ed), Şiddetin Eleştirisi Üzerine, İstanbul: Metis Yayınları, p. 43-133

Direk, Z. (2013). Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Douzinas, C. (2016). Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım, çev. Kasım Akbaş, Rabia Sağlam, Ankara: Nota Bene Yayınları

Douzinas, C. (2017). İnsan Hakları ve İmparatorluk: Kozmopolitanizmin Siyasal Felsefesi, çev. Rabia Sağlam ve Kasım Akbaş, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Gaete, R. (1991). "Postmodernism and Human Rights: Some Insdious Questions", Law and Critique, (2), p.149-170.

Hobbes, T. (1996). Leviathan, (ed) Richard Tuck, Cambridge: Cambridge University Press

Roudinesco, E., & Derrida, J. (2004). For What Tomorrow… : A Dialogue, Stanford: Stanford University Press

TERÖRİZME KARŞI MÜCADELE YÖNTEMİ OLARAK "HEDEF ALARAK ÖLDÜRME" OPERASYONU

Saadat DEMİRCİ*

Özet

"Hedef alarak öldürme" bir terörist örgüt üyesi veya liderinin devlet tarafından planlı ve hedefli olarak öldürülmesidir. Özellikle sıkça terörist saldırılara maruz kalan devletler tarafından terörizme karşı mücadele yöntemi olarak kullandıkları bir uygulamadır. Yakalanması ve tutuklanması imkansız olarak görülen teröristlerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmasını ön gören bu yöntem, yargısız infaza benzetilerek insan haklarını ihlal eden hukuk dışı bir uygulama olarak sıkça devletler tarafından eleştirilmektedir. Bu yöntemi uygulayan ABD, Rusya ve İsrail gibi devletler ise bunu savunma amaçlı yaptıklarını ve bir teröristi öldürerek binlerce masum insanın hayatını koruduklarını ileri sürmekteler. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve uzun menzilli silah ve füzelerin yapılmasıyla devletlerin bu yönteme başvuruları artmıştır. Teknolojinin gelişimi operasyonların daha etkili ve başarılı geçmesini sağlamaktadır. Fakat yapılan araştırmalar "hedef alarak öldürme" yönteminin söylenenin aksine terörizmi daha radikal ve acımasız bir şekle getirdiğini belirlemektedir. Terörist örgütler öldürülen üyelerin yerine binlerce canını vermeye hazır yeni üyeler bulmakta zorlanmıyorlar. Sembol olarak kullanılan örgüt liderinin yerini doldurmak da çok fazla zamanlarını almamaktadır. Fakat intikam amaçlı yapılan saldırıların daha acımasız, sık ve geniş boyutlarda olması bu yöntemin etkili olduğu tespitini çürütmektedir. Tüm bunlara rağmen "hedef alarak öldürme operasyonun" tamamen hukuk dışı bir uygulama olduğunu söylemek de doğru değildir. Devletlerin savaş sırasında karşı cephede bulunan düşman kuvvetten birisini hedefli bir şekilde öldürmesi veya kolluk kuvvetlerinin operasyon sırasında kaçmaya çalışan ve dur ihbarına uymayan veya saldırıya geçmeye çalışan teröristi savunma amaçlı öldürmesi hukuksal açıdan geçerlidir. Bu yöntemin tartışma yaratan tarafı birçok devletin "hedef alarak öldürme" operasyonunu savunmanın dışında teröristlerle mücadele yöntemi olarak kullanması ve bunu bir savunma aracı olarak hukuksallığını savunması ve uygulamasıdır.

Anahtar kelime: Hedef alarak öldürme operasyonu, Terörizm, Terörizme karşı mücadele, Saldırı, Savunma

* İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sadatdemirci@gmail.com

Giriş

Terörizme karşı mücadele yöntemlerinden en çok devletlerin "savunma amaçlı" uyguladığı "hedef alarak öldürme" operasyonları tartışma yaratmaktadır. Özünde hedefli olarak örgüt lider ve üyelerinin hedef alınarak öldürülmesini içeren bu yöntem, çoğu zaman saldırının düzenlendiği devletlerin sınırları dışında uygulanmaktadır. Teröristlerin yakalanması ve tutuklanması imkânsız olduğu durumlarda uygulanan bu yöntemi destekleyenlerin ve eleştirenlerin aynı oranda olduğu söylenebilir. Teknolojik gelişmeler, insansız hava araçları, uzun menzilli silahlar ve füzeler devletlerin "hedef alarak öldürme" operasyonlarını terörizme karşı mücadelesi için en etkili yöntem olarak seçmesini sağlıyor. Bu yöntemi destekleyenler bu uygulamanın öncelik olarak savunma amaçlı yapıldığını öne sürmektedir. Bu yöntemle terör örgütlerinin önemli isimleri ve liderleri yok edilerek yapılacak terörist saldırıların önlemleri alınmaktadır.

Hukuksallığı birçok tartışmaya hedef olan bu yöntem, özellikle güçlü devletlerin terörizmi önleme yöntemlerinden biri olarak kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle İsrail, Rusya ve Amerika'da kullanılan bu yöntem uygulayan devletler tarafından bir meşru müdafaa kapsamında yapılan bir eylem olduğu belirtilmektedir. Devletlerin bu savunmasının dayanağı sivil kaybın önlenmesi ve güvenliğin sağlanması yönündedir. Devletlerin iddiasında eylem saldırı kaynağının ortadan kaldırılması ile felakete neden olacak olayların önüne kesmek ve tehlikeyi ön uygulamalarla durdurmak amaçlı yapılmaktadır. Özellikte terörizm saldırılarından birçok yönde etkilenmiş olan devletlerin bu yönde savunmalarını çoğu zaman iç hukuk yolları ile desteklenebilmektedir. Amerika birçok kez vatandaşlarına karşı yapılan saldırıların Amerika'ya yapılan saldırı olarak nitelendirileceğini ve hangi şartlar altında savunma gereği saldırıda bulunabileceğini açıklayan memorandum hazırlamış, kamuoyuna açık bir şekilde yayınlamıştır. Terörizme karşı mücadeleyi devlet politikasının önemli bölümü olarak belirten bu devletler, eylemlerini terörizmle savaş olarak nitelendirerek birçok uygulamalarını hukuksal zemine oturtabiliyorlar. Bu bağlamda çalışmada öncelikle "hedef alarak öldürme" yönteminin hangi durumlarda kullanıldığı aktarılacak ve akabinde bu uygulamanın hukuka uygun yönleri açıklanacaktır. Çalışmanın amacı "hedef alarak öldürmenin" hangi durumlarda hukuka uygun bir uygulama olduğunu belirlemektir. Bununla birlikte "hedef alarak öldürme" yöntemini terörizmle mücadele kapsamında sıkça uygulayan devletlerin eylemlerinin hukuka uygunluğu incelenecektir.

1. Terörizmle Mücadele Kapsamında "Hedef Alarak Öldürme" Operasyonları

Terörizm, toplumları tehdit eden en tehlikeli olgu olmakla beraber terörizmle mücadele etmek gittikçe zorlaşmaktadır. Terörizmin boyutlarının gittikçe büyümesi, ani ve tahmin edilemez olması onunla mücadeleyi daha da zorlaştırmakta ve devletleri bu tehdide karşı önlemler almaya mecbur etmektedir. Devletler her olaydan sonra daha tedbirli olmak ve kapsamı geniş çaplı mücadele yöntemleri bulmak için sınırlarını zorlamaktadır.

Terörizme karşı mücadele eden devletlerin önüne çıkan bir başka mesele insan hakları hukuku ihlalinde bulunmadan etkili yöntemlerle millî güvenliklerini sağlayabilmeleridir. Yaygın kanaatin aksine teröre karşı yürütülen mücadelede insan haklarına saygı gösterilmesi zorunludur ve devletin lehine sonuçlar doğurmaktadır. Fakat bu tez her zaman ve her devlet tarafından titizlikle uygulanmamaktadır. Terörü bastırmak üzere düzenlenen harekâtlara katılan karşı-terör güçlerinin temel hukuki sınırları çiğneme eğilimi gösterdiği gözlemlenmektedir (Öktem, 2011: 247-250).

BM Güvenlik Konseyi tarafından "uluslararası barış ve güvenliğe" yönelik bir tehdit olan terörizmle "tüm araçlarla" mücadele edilmesi gerektiği bazı devletler tarafından terörizme karşı mücadele için seçilen her türlü yolun "meşru" olacağı sonucuna bağlanmıştır (12 Eylül 2001 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin 4370 toplantı sırasında 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik yapılan terörist saldırısının kınanmasıyla birlikte 1368 sayılı Karar'da terörizme karşı tüm yöntemlerle mücadele edilmesi gerektiği ve tüm devletlerin tüzüğe uygun bir şekilde kolektif veya bireysel mücadele konusunda haklarının saklı olduğunu belirtilmiştir http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368(2001)&referer=/english/&Lang=R, 24.03.2018.

Aynı yönde bir karar 28 Eylül 2001 yılında BM Güvenlik Konseyinin 4385 toplantısında belirtilmiştir. 1373 sayılı Karar'da uluslararası terörizme ve terörist saldırılarından gelen tehditlere karşı BM Tüzüğü'ne uygun olarak her türlü araçla mücadele etme gereksiniminin altı çizilmiştir http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373(2001)&referer=/english/&Lang=R, 24.03.2018) .

Terörizmle mücadele kapsamında uygulanan yöntemlerden "hedef gözeterek öldürme" (targeted killing) hukuka uygunluğu ve insan hakları ihlali açısından en fazla tartışma yaratan yöntemlerdendir. Özünde terör örgütlerinin belli başlı liderlerinin ve örgüt için aktif eylemlerde bulunan

şahısların fiziksel olarak yok edilmesini yani hedefli bir şekilde öldürülmesi mantığını içeren bu yöntem, tutuklanması ve gözaltında tutulması imkânsız veya daha fazla kayıp ve facialara yol açabilecek olanlar için uygulanmaktadır. "Yok etme" veya "hedef alarak öldürme" olarak belirtilen bu yöntemi savunanlar yöntemin terörizme karşı mücadelede etkili bir yol olduğunu ileri sürmektedir. Örnek olarak İsrail, savunma politikasının önemli kısmını "hedef alarak öldürme politikasına" ayırmıştır. Bu yönde belirlediği doktrininde terörist liderlerin devlet başkanları gibi uluslararası korunmaya sahip kişiler olmadığı için hedef alınabileceğini savunmuştur.

Bu yöntem İsrail'in yanı sıra Amerika ve Rusya gibi ülkelerin sıkça başvurduğu bir uygulamadır. Belirtilen devletlerin savunma politikasında önemli yeri olan "hedef alarak öldürme operasyonları"nın hem etik hem hukuksal olarak geçerliliğini savunurken BM Güvenlik Konseyinin terörizme karşı mücadelede devletlerin kolektif ya da bireysel mücadele hakkı olduğu ve tüzüğe uygun olarak her türlü yönteme başvurulabileceği 1368 ve 1373 sayılı Karar'ına ve terörizme karşı bireysel mücadele yöntemi olarak teröristlerin fiziksel olarak ortadan kaldırılması yani hedef alarak öldürülmesinin hukuk dışı bir eylem olarak sayılmayacağına atıf yapmaktadır (Kalchenko, 2013: 52).

Devletlerin "terörizme karşı" mücadele esnasında "hedef alarak öldürme" operasyonlarını öne çıkaran hususlar bu operasyonların önleyici nitelikte olması, büyük ölçüde muhtemel terörist saldırılarını engellemesi, konvansiyonel silahlarla gerçekleştirilecek askerî kuvvet kullanmaktan daha az zayiata yol açması, direk olarak saldırıdan sorumlu olanları hedef alacağı, bunun teröristleri yeni saldırılar düzenlemekten alıkoyacağı olarak belirlenmektedir (Kapitonov, http://www.iran.ru/news/analytics/35623/İzrailskaya_praktika_tochechnyh_likvidaciy, 29.05.2018).

Hedef alarak öldürme yönteminin nihai hedefi baştaki liderlerinin yok edilmesiyle tüm örgütün bel kemiğinin kırılarak etkisiz hâle getirilmesidir. Geniş bir eleştiri odağı olan bu eylemin eleştirmenleri kadar taraf olanları da vardır. Eleştirenlere göre "yargısız infaza" benzetilen bu yöntemin hiçbir hukuki dayanağı olamaz. Diğer yönden hedef alarak öldürme operasyonu sırasında tesadüf "canlı hedefin" yanında bulunan masum insanların hayatının korunacağı garanti edilemez ve güvence altına alınamaz. Nitekim 1973 yılında Münih katliamı (1972 yılının 4 Eylül'ü 5 Eylül'e bağlayan gecede, 20. Münih Olimpiyat Oyunları sırasında Filistinli "Kara Eylül" Örgütünün 8 üyesi olimpiyatlara katılan sporcuların kaldığı iki apartmana saldırı

düzenlediler. Saldırganlar rehineleri bırakmak için İsrail hapishanelerinde tutulan 200 tutuklunun ve Alman Kızıl Ordu Fraksiyonu adlı suç örgütüne ait 2 tutuklunun salınmasını istediler. Batı Alman Hükümeti teröristlerin isteklerini kabul etmiş gözükerek Mısır'a gidebilmeleri için hava ulaşımı temin etmiştir. Feurstenfeldbruck Havaalanı'nda keskin nişancılar tarafından teröristlere açılan ateşe karşılık teröristlerin de açtığı karşı ateş sonucunda 5 terörist, 1 polis memuru ve tüm rehineler hayatını kaybetmiştir). Sorumlusu olarak bilinen "Kara Eylül" terör örgütü liderlerinden Ali Hassan Salameh MOSSAD tarafından aracına yerleştirilen bombanın patlaması sonucu öldürülürken tesadüf eseri etrafında bulunan 18 kişi daha hayatını kaybetmiştir. Bir diğer operasyon sırasında hedef alınan Hamas'ın askerî kanadı olarak da bilinen İzzeddin el Kasam Tugayları örgütünün lideri olan Salah Şehade öldürülmek istenirken hedefin şaşması sonucunda İsrail ajanları tarafından terör örgütü ile herhangi bir bağı olmayan Cezayirli bir garson olan Ahmad Bouchikhi öldürülmüştür. Salah Şehade'ye yapılan ikinci operasyon sırasında kendisi ile birlikte 15 kişi hayatını kaybetmiştir. F16 askerî uçağından fırlatılan füze Şehade'nin saklandığı 5 katlı binayı hedef almıştır. Benzer şekilde Hizbullah liderlerinden Abbas Musavi'ye yapılan saldırı sırasında Musavi ile birlikte oğlu ve karısı hayatını kaybetmiştir (Epshtein, 2009: 15). Burada beklenen sonuç ile uygulama sonrası elde edilen sonuç arasındaki çelişki öne çıkarılmalıdır. Çünkü bu tür operasyonların amacı masum ve sivil insanları bu tür saldırılardan korumaktır. Fakat bir devlet terörizmle mücadele ederken çocukların ve diğer masumların ölmesine göz yumuyor ve kendisi de terör yöntemlerini kullanıyorsa bu mücadelenin amacı ve etkisi iyi belirlenmelidir.

İyimser açıdan bakılırsa hedef alarak öldürme bazı durumlarda olası bir tehlikenin ortadan kaldırılması için gerekli tedbir olabilmektedir. Örgütlerin öldürülen liderlerin yerine kısa bir zamanda yerini doldurabilecek birisini bulması meşakkatli ve zaman alıcı bir işlemdir. Diğer yönden de örgüt içerisinde gerçekleşen kırılmalar örgütün faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da amaçlandığı gibi örgüt liderlerinin motivasyon düşüklüğünü sağlamakta ve eylem potansiyelini azaltmaktadır. Fakat operasyonlar daha detaylı bir inceleme ile ele alındığı zaman koruyucu olmaktan ziyade daha fazla kurban verilmesine yol açan bir yöntem olarak görülmektedir. Zira eylem sonrası örgütlerin daha agresif hâle gelmesini, öldürülen liderlere veya örgüt mensuplarına karşılık daha fazla eylem yaparak daha çok masum insanın hayatını tehlikeye atacak eylemlerde bulunmasını sağlamaktadır. Sonuç itibariyle operasyonların terörist eylemlerini azaltmak yerine daha agresif ve sayıca fazla saldırının yapılmasına zemin hazırladığı görülmektedir (Filistin'in bağımsızlığı için

mücadele veren Hamas'ın kurucularından Şeyh Ahmed İsmail Hasan Yasin'in İsrail'in düzenlediği bir helikopter saldırısından sonra yaşamını yitirince Hamas'ın Gazzede'ki liderliğini üstlenen Abdülaziz el-Rantisi de İsrail helikopterlerinin Gazze'de aracına düzenlediği füze saldırısı sonucunda 17 Nisan 2004'te hayatını kaybetmiştir. Cenazesinde toplanan on binlerce Filistinli militanla birlikte bulunan Hamas'ın üst düzey siyasi liderlerinden İsmail Haniye, "hem el-Rantisi hem de Şeyh Ahmed İsmail'in ölümü tüm Filistinlileri pekiştirerek kırılmaz bir güç olarak direnişi güçlendirmiştir. Filistin toprakları yeniden Filistinlilerin oluncaya kadar devam edecektir." diyerek Hamas'ın bu olaylardan güç olarak direnişlerine devam edeceği mesajını vermiştir, http://versii.com/news/137125/19.04.2004, 19.03.2018).

2000-2005 yılları arasında Filistinli terör örgütleri tarafından İsrail'in "hedef alarak öldürme" operasyonları sonrası şiddetlenen saldırıların ardından 960 İsrailli ve 42 yabancı devlet mensubu öldürülmüştür (Epshtein: 11).

Hukukiliği çok tartışılan bu uygulamanın amacından çok yönteminin ele alınması gerekmektedir. Herhangi bir yargı olmaksızın cezalandırmayı ön gören ve daha ötesi fiziksel bir imha gerçekleştiren bu uygulama Birleşmiş Milletlerin terörizmle mücadele kapsamı üzerinde odaklanan bir karara atıfla incelenebilir. BM Genel Kurul tarafından ilk kez 18 Aralık 2002'de kabul edilen (A/RES/57/219) bu karara göre devletlerin terörizmle mücadele etmek için aldığı her türlü önlemin uluslararası hukuktan, özellikle uluslararası insan hakları hukuku, mülteci hukuku ve insancıl hukuktan kaynaklanan yükümlülükleriyle uyumlu olmasını temin etmek zorunda olduğunu onaylamaktadır. Karar, İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nden tüm kaynaklardan gelen güvenilir bilgileri dikkate alarak terörizmle mücadelede insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması sorununu incelemesini, devletlerin terörizmle mücadele ederken insan haklarını geliştirmek ve korumaya ilişkin yükümlülükleriyle ilgili genel tavsiyelerde bulunmasını ve istekleri üzerine devletlere terörizmle mücadele ederken insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin yardım sağlamayı içeren birtakım eylemlerde bulunmasını talep etmektedir. Benzer yaklaşımdaki bir karar 25 Nisan 2003'te İnsan Hakları Komisyonu tarafından Komisyonun 59. Oturumu'nda kabul edilmiştir (E/CN.4/RES/2003/68, Gemalmaz, 2002) .

"Hedef alarak öldürmelerin" ikinci fonksiyonu cezalandırmaktır. Cezanın uygulama kısmı fiziksel olarak yok edilmesini öngörmektedir. Bu kısmıyla ele alındığı zaman teröristlere karşı mücadelenin tek yolu "yargısız infaz" olduğu sonucu çıkmaktadır. BM Genel Kurulu 19 Aralık 2006 tarihinde yargısız infazı yaşam hakkını ihlal eden en ağır fiillerden biri olarak

kınamıştır. Yargısız infazları belirli durumlarda soykırım, insanlığa karşı suç veya savaş suçu olarak uluslararası hukuk teamülleri ve Uluslararası Ceza Hukuku Roma statüsüne atıfla belirlemiş ve tüm devletlerin yargısız infaz fiillerinin önüne geçecek önlemler alması ve suçluların adil ve tarafsız mahkemeler tarafından yargılanmasını sağlaması gerektiğini 19 Aralık 2006 tarihli Deklarasyon'un ve A/61/443 (XX) sayılı "Mahkemesiz ve Yargısız" Kararı'nın 3. bendinde belirtmiştir (61/173 Deklarasyonu: A/61/443/Add.2 ve Corr.1, https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/649/44/PDF/N0664944.pdf?OpenElement, 27.03.2018) .

Hedef alarak öldürmenin eylem sonrası sonuçları daha önemli bir hâl almaktadır. Zira bir örgütün yaptığı saldırılar dolayısıyla "cezalandırılması" ve liderini kaybettiğinde eylem potansiyelinin düşmesi beklenirken tam tersi bir sonuçla karşı karşıya kalınabilir. 5 Ocakta 1996'da Gazze'de Hamas'ın silahlı kanadını oluşturan İzzedin el – Kassam Tugayları lideri Yahya Ayyaş'ın öldürülmesinin ardından Hamas tarafından Tel-Aviv ve Küdüs'te 5 bombalı saldırı düzenlenmiştir. Saldırının ardından 50 kişi hayatını kaybetmiş yüzlercesi yaralanmıştır (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060126_hamas_profile.shtml, 29.03.2018)

Hedef alarak öldürmenin uluslararası ilişkilere olan etkisi sorunun bir diğer noktasına değinmektedir. Operasyonun bir başka ülkede gerçekleşmesi ile birçok durumda devletler arası gerginliklerin artması sonucu kaçınılmaz bir gerçektir. Yukarıda adı geçen "Kara Eylül" terör örgütü liderlerinden Ali Hassan Salameh'e MOSSAD tarafından yapılan operasyon Norveç'te gerçekleşirken operasyon için Norveç'e gelen ajanlar tarafından sahte Kanada pasaportları kullanılmıştır (http://web.newworldencyclopedia.org/entry/Operation_Wrath_of_God, 29.03.2018). Bu da İsrail'in hem Norveç hem Kanada hükümeti ile gergin anlar yaşamasına sebep olmuştur. Benzer bir şekilde 1997 yılında MOSSAD ajanları sahte Kanada pasaportu kullanarak Yemen'e sızmış ve o tarihlerde Yemen'de ikamet eden İslami direniş hareketinin siyasi lideri Halid Meşal'i zehirleyerek öldürmeye çalışmışlardır. Operasyon başarısızlıkla sonuçlanınca Yemen Kralı Hüseyin İsrail'den hem Meşal için panzehir hem HAMAS lideri şeyh Ahmet Yasin'in İsrail ajanlarının iadesi karşılığında (Aksi takdirde ajanların idam edilmesi tehdidi vardı.) derhâl serbest bırakılmasını talep etmiştir (Meshaal, https://edition.cnn.com/2014/10/09/world/meast/khaled-meshaal-fast-facts/index.html. 29.03.2018) . Bu örneklerden de görüldüğü gibi bu tür eylemler karşılığında devletlerin kısa süreli bir yarar karşılığında

diplomatik ilişkilerin uzun vadede onarılması zor şekilde zedelenmesi söz konusudur. Devletler terörizme karşı mücadele kapsamında yabancı bir ülkede eylem gerçekleşirken söz konusu devletin iç güvenliğini tehdit edemez, devletin bunun için verdiği hususi bir izin olmadan sınırlarını ihlal edemez. Bu konuda BM Genel Kurulu tarafından devletlerin bütünlüğünü ve diğer devletlerin bir başka devletin iç işlerine karışmasını engellemek amacıyla aldığı kararlar geçerlidir. Genel Kurul, 1965 tarih ve 2131 sayılı Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi ve 1981 tarih 36/103 sayılı Karar'ında devletler var olan askerî blokları güçlendirecek, karışmacı güçler veya askerî üsler ve diğer askerî yerleşmeler kurmaktan kaçınacaklardır (Keskin, 1998: 102). Bu bağlamda hedef alarak öldürmenin hem hukuksal açıdan hem uluslararası insan hakları açısından ihlalinin bir başka devlet sınırları çerçevesinde gerçekleşmesi nedeniyle ajanları tarafından yapılan eylemden devletin sorumlu tutulup tutulmayacağı sorusu gelmektedir. Zira yukarıda sözü geçen operasyonlara benzer eylemler özellikle NATO ve AB üyesi devletler tarafından terörizme karşı mücadele adı altında sıkça yapılmaktadır. Birçok terör örgütü mensubu bu devletler tarafından devlet sınırları dışında hedef alınarak öldürülmüştür.

1.1 Bir Savaş Şekli Olarak Terörizm ve Hedef Alarak Öldürmenin Hukuksal Gerekçeleri

Savaş zamanında hukuksal durum farklı ölçülerde ele alınmaktadır. İnsancıl hukuk, hedef alarak öldürmenin iki istisnai durumunu belirleyerek bu durumların hukuk dışı bir eylem ifade etmeyeceğini belirtmektedir. Böylece hedef alarak öldürme eyleminin hedefi, çatışma taraflarından biri ve çatışma sırasında gerçekleşirken eylem hedef çatışmanın birebir aktörü ise hukuk dışı bir durum teşkil etmez. Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında yapılan hedef alarak öldürme eyleminin hukuksal bir geçerliliği olabilmektedir. Zira bu eylem devlete karşı hukuk dışı yöntemler aracılığıyla devlet bütünlüğünü bozma ve güvenliğini tehdit etme hedefiyle hareket eden düşmanlarına yönelik yapılan bir harekettir. Silahlı iç çatışmalar söz konusu olduğunda bu, savaşan karşı güçler için geçerli bir durumdur. Bu şartlar terörizme karşı mücadele içerisinde de hedef alarak öldürmenin hukuk dışı bir eylem olmasını kaldıran bir durumdur.

Gereklilik, orantılılık ve zararı en aza indirgeme gibi önlemler göz ardı edilmeksizin bazı koşullar dayanağında hedef alarak öldürme gerçekleşebilir. Hedef alarak öldürme, tutuklamak veya saldırıyı önlemek için alınabilecek diğer tedbirlerin daha fazla masum insana zarar verme

tehdidine karşılık gerçekleşmesi durumunda hukuk dışı bir eylem olmaktan çıkmaktadır. Bu eylem yabancı bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşecekse ilgili devletin buna rıza ve onay vermesi gerekmektedir. Aksi hâlde eylem bir başka devletin egemenlik ve sınır güvenliğine karşı bir saldırı niteliğinde, uluslararası hukukun ihlalini teşkil etmektedir (Ambos, "U Terroristov Toje Yest Prava", http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/05/13/les-terroristes-ne-sont-pas-sans-droit-s_1520849_3232.html, 17.04.2018).

Hedef alarak öldürme eylemini hukuki açıdan meşru müdafaa hakkına dayandıran bir diğer görüşe göre, eylem meşru müdafaa hakkını taşıyorsa hukuken kabul edilebilir bir önlem olarak görülebilir. Doktrinde bu görüşü benimseyen birçok yazar vardır. Bunlardan biri olan Beres, olağanüstü bazı durumlarda hedef alarak öldürmenin önleyici meşru müdafaa hakkının kabul edilebilir bir görünümü şeklinde yorumlanabileceğini savunmaktadır. Yazara göre hedef alınan teröristin daha önce devlete yönelik terörist saldırılarda bulunması ve suçu sabit olmasına rağmen yakalanma, iade edilme ve dolayısıyla da yargılanma ihtimallerinin olmaması durumunda hedef alınarak öldürülmesi hukuken meşru bir eylemdir. Turner, teröristlere karşı barışçı çözüm yolları çözüm üretmemesi ve alternatif stratejilerin daha büyük can kaybına neden olması durumlarında teröristlerin veya onların liderlerinin hedef alınarak öldürülmesini yasaklayan herhangi bir hukuk kuralının bulunmadığını ileri sürmektedir (Aktaran: Topal, 2004: 215-216).

Bu görüş kapsamında terörizme karşı mücadele yine terörist yöntemlere dayandırılmaktadır ve bu hukukça kabul edilebilir bir strateji olamaz. Haklı çıkarmak için önerilen meşru müdafaa (BM Antlaşması Md.51 Hükmü Çerçevesinde Meşru Müdafaa Hakkı: "İş bu Antlaşmanın hiçbir hükmünün, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, doğal olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirlerin derhâl Güvenlik Konseyine bildirileceğini ve Konseyin iş bu Antlaşmaya dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya iadesi için lüzumlu göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevine hiçbir şekilde etki etmeyeceğini" öngören 51. Madde için bkz: Başeren, 2003: 11) iddiasının kabul edilebilir bir mantığı yoktur. Zira varlığını koruma amacıyla belirtilen meşru müdafaanın kapsamı BM Güvenlik Konseyinin md. 2/4 bağlamında belirlenen kuvvet kullanma yasağının tek istisnası olarak ancak saldırı durumlarında geçerli bir haktır.

Bununla birlikte iç hukukta güvenliğin sağlanması için kullanılan kolluk faaliyetlerin bazı durumlarda öldürücü güç ve silah kullanabilme yetkileri vardır. Eğer bir terörist ya da şüpheli kolluk görevlileri veya çevredeki diğer insanlar için hayati veya acil tehlike teşkil ediyorsa kolluk faaliyeti kapsamında öldürücü güç kullanılabilir (Albayrak, 2013: 21. Bununla ilgili BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin "İnsan Hakları, Terörizm ve Terörizme Karşı Mücadele" ile ilgili 32 No.lu raporunda ölümcül gücün kullanılması için gereklilik koşuluna uyulması ve karşı savunma veya başkanların hayatını kurtarma amaçlı uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Orantılılık prensibine uygun olarak sadece gözaltına alınması olanaksız veya daha fazla kurban verilmesi koşullarında kullanılmalıdır (UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Fact Sheet No 32, www.Documents/Publications/Factsheet32ru.pdf, 08.04.2018).

Türk hukukunda TBMM Adalet Komisyonu tarafından kabul edilen 1991 tarihli Terörle Mücadele Yasa Tasarısı Ek Madde 2'ye göre "Terör örgütlerine karşı icra edilecek operasyonlarda 'teslim ol' emrine itaat edilmemesi veya silah kullanmaya teşebbüs edilmesi hâlinde kolluk görevlileri, tehlikeyi etkisiz kılabilecek ölçü ve orantıda, doğrudan ve duraksamadan hedefe karşı silah kullanmaya yetkili"dirler" (UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Fact Sheet No 32, www.Documents/Publications/Factsheet32ru.pdf, 08.04.2018).

Yukarıda belirtilen tasarıların hiçbiri kolluk kuvvetlerine teröre karşı faaliyetleri sırasında teröristleri yok edebilecekleri hususunda özel yetki tanımamaktadır. Ancak zaruri durumlarda ve meşru müdafaa kapsamında silah kullanabilecekleri ve öldürücü güçlerini icra edebilecekleri belirtilmektedir.

Barış zamanında hedef alarak öldürme operasyonunu insan hakları kapsamında incelerken hassasiyet uyandıran bir diğer durum göz önüne alınmalıdır. Söz konusu durum en önemli hukuksal prensiplerinden biri olan masumiyet karinesinin (Üzelmez, 2005: 42).

İhlalidir (Kalchenko: 55). Suçsuzluk karinesi, bir suçtan dolayı kovuşturulan kişinin, suçluluğu mahkeme kararıyla sabit olmadıkça suçlu sayılmamasını ifade eder. Karine, insan hakları konusunu bütün dünyaya mal eden 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (m. 11/1) ve 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde de (İHAS) (m. 6/2)7 yerini almıştır. Türkiye gerek 1948 tarihli Bildirgeye gerekse 1950 tarihli Sözleşme 'ye taraftır. Hedef alarak öldürme operasyonu bu durumda yargısız infaza dönüştürülmekte ve

devletin teröristlere karşı mücadelesi yaşama hakkı ihlali ile gerçekleştirilmektedir. Zira teröristi etkisiz hâle getirmek için infaz kararı dışında alternatif bir yola başvurmayı reddetmektedir. Terörizme karşı mücadelenin gerek etik gerekse hukuksal açıdan haklı bir yanı yoktur fakat onların da birer insan oldukları var sayılırsa terörist de olsa tüm insanlık gibi insan hakları, yaşam hakkı, insancıl davranış ve tarafsız yargı gibi hakları göz ardı edilemez.

Bununla birlikte hedef alarak öldürme eyleminin tümüyle hukuk dışı bir davranış olduğu iddia edilmez zira birçok yasaklayıcı eylemlerde olduğu gibi istisnai bir durumu vardır.

1.1.1 Devletlerin " Hedef Alarak Öldürme" Operasyonlarını Terörizmle Mücadelede Gereklilik Olarak Nitelendirmesi.

İsrail'de 2002 yılında 200 kişinin hayatına mal olan terörist örgüt liderinin öldürülmesi için kullandığı bir tonluk bombanın patlaması sonucunda aralarında 9 çocuğun da yer aldığı 14 kişi hayatını kaybetmiştir (Eichensehr, "On the Offensive", Harvard International Review; 6 May 2006, http://hir.harvard.edu/article/?a=1149, 09.05.2018).

Uluslararası kamuoyu bu saldırıyı tepkiyle karşılaması, saldırılarda daha az zayiat verecek ve şiddeti hedefin dışına çıkmasını engelleyecek türde silahların kullanılması tartışılmasına yol açmıştır. İki sene sonrasında yapılan bir diğer terör örgüt lideri helikopterden atılan tanksavar füzesi ile öldürülmüştür (BBC Turkish.Com, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040322_yassin.shtml, 09.05.2018).

Bu tür "hedefli saldırılar" devletlerin terörist liderlerine karşı uyguladığı "standart" bir eylem operasyonu olarak kullanılmaktadır. Hukuksallığı ve gerekliliği ile ilgili etrafında birçok tartışmaya yol açmasına rağmen pratikte hedefin belirleyicisine ve operasyonun düzenlenmesi koşullarına göre - örneğin insansız hava araçlarının veya özel operasyonlar aracılığıyla olması, bu operasyonlar daha az zarar ve kurban verme olasılığın yüksek olması ve direk belirtilen hedef kapsamında amacına ulaşılması- sebebiyle açık çatışmaya göre birçok devlet için tercih sebebi olmaktadır (Korostelov: 32).

Örneğin 3 Ocak 2001 yılında ABD Kongresi'ne "teröristlerin imha edilmesini yasal bir süreç hâline getirilmesini" ve öldürülmesini yasak hâline getiren ABD Cumhurbaşkanlığının kararı yerine geçmesi teklif edilen yasa tasarısı sunulmuştur. Yasa tasarısı uluslararası tehdit sebebi oluşturan teröristlere

karşı diğer yöntemlerin etkisiz olması durumlarda belirli teröristlerin öldürülmesini önermekteydi (Yasa tasarısı bir kanun oluşturmamıştır, Bkz: H.R. 19 (107th): Terrorist Elimination Act of 2001. SEC. 2 (3)). Her ne kadar da bu öneri sadece taslak üzerinde kalmış ve tasarı niteliği kazanamamış olsa da ABD, El Kaide lideri olan ve 11 Eylül 2001 saldırılarından sorumlu tutulan Usame Bin Laden'in öldürülmesi için yine bu yönteme başvurmak zorunda kalmıştır. Pakistan sınırlarına yönelen ABD silahlı güçlerinin önüne Bin Laden'i canlı olarak tutuklama veya yok etme gibi hedef koyulmuştur. Operasyonun meşruluğu ile ilgili kimsenin bir şüphesi olmamıştır çünkü tarihte ilk defa bir devlet bir devlete karşı değil bir terör örgütüne karşı savaş ilan etmiştir (ABD Başkanı Bush 14 Eylül 2001'de The National Cathedral'da yaptığı konuşmada, "ABD'nin küresel uzantıları olan teröristlere karşı savaş yaptığı ve bu savaştaki düşmanın, masum kişilere karşı yürütülen önceden tasarlanmış siyasi amaçlı şiddet anlamında, terörizm olduğunu belirtmiştir. Bkz: Taşdemir 2006:.238).

ABD "savaş" ilanı ile uluslararası insancıl hukuk normlarına göre hareket etmeye mecbur olmuştur.

Bin Laden 11 Eylül saldırılarını üstlenen ve sayısız kurbanın olduğu diğer terör saldırılarını organize eden terör örgüt lideri olarak bu savaşın hedeflerinden biriydi (Korostelov: 36)

Amerika bu esnada sadece orantılık ve gereklilik ilkesi çerçevesinde ve izin verilen silah ve yöntemlerle savaşıp savaşmadığı hususunda sorgulanabilir. Taliban rejimine karşı girişilen ve ABD tarafından "terörizme karşı savaş" (war on terrorism) olarak lanse edilen harekâtta jus in bello'nun uygulama alanında Usame bin Laden diğer şartları da yerine getiren organize bir silahı grubunun üyesi ya da muhasamata doğrudan katılan sivil olarak görüldüğünde askerî hedef teşkil edecektir (Albayarak, : 76).

1.1.1.1 Devletlerin Ulusal Anti-Terör Politikası Olarak Hedef Alarak Öldürme Operasyonları

18 Ağustos 1953 yılında dünyanın ilk antiterörist örgütü kuruldu. "Birlik 101" adı altında kurulan özel komando birliğini yöneten Ariel Sharon'a göre terörizme karşı mücadele yeni kurallara göre yapılmalıydı ve savunmadan ziyade teröristlere karşı sert ve çok yönlü saldırılara geçiş yapmak gerekliydi. Yine Sharon terörizme karşı savaşta sadece savunma yöntemi yetersiz olduğunu, teröristlerin her türlü yöntemlerle yok edilmesiyle birlikte teröristleri destekleyen devletlere karşı sarstırıcı darbeler yapılmasının gerekli olduğunu ve teröristleri desteklemenin bedelinin ne denli ağır

olduğunun herkes tarafından bilinmesi gerektiğini savunmuştur. Ani ve düzenli saldırılar başarıyı tırmandıracaktır.

İsrail, terörizme karşı savaşta hâlâ bu kuralları desteklemektedir. İsrail'in terörizme karşı mücadelede çeşitli yöntemleri ve stratejileri vardır. Gizli istihbarat servislerin operasyonları, saldırılar için kullanılan hava ve insansız hava araçları, terörist örgüt merkezlerine yapılan geniş çaplı saldırı operasyonları ve teröristlerin hedefli olarak öldürülmeleri (Shulman, https://svpressa.ru/blogs/article/23363, 30.05.2018).

İsrail Özel Kuvvetleri, radikal İslami örgüt liderlerinin ve en fazla tehdit içeren teröristlerin hedefli olarak öldürülmesinin terörizmle mücadele yöntemlerinin en etkili yöntemi olduğunu öne sürmektedir. İlk "hedef alarak öldürme" operasyonu 19 Temmuz 1956 yılında Mısır İstihbarat Başkanı Albay Mustafa Hafez'in Gazze sektöründe İsrail tarafından yapılan bombalı saldırı sonucu ölmesiyle gerçekleşmiştir.

İsrail'in "hedef alarak öldürme" operasyonlarını inceleyen Yahudi asıllı araştırmacı Dr. A. Epshteyn'in "Anti Terörizm" adlı çalışmasında kaynak olarak Filistin İnsan Hakları İzleme Grubu gösterilerek 2000 yılının Eylül ile 2004 yılının Nisan ayı arası dönemde İsrail tarafından 121 kez "hedef alarak öldürme" operasyonu yapıldığı bildirilmektedir. İkinci kaynak olan İsrail Uluslararası Terörizme Karşı Mücadele Enstitüsünün bu konuda verdiği bilgilerde ciddi farklar görülmektedir ve aynı dönem aralığında toplam 78 operasyon yapıldığı belgelenmektedir (Epshtein: 63)

İsrailli terörizme karşı mücadele uzmanlarından İonatan Devis İsrail'in bu tür operasyonlarını şu şekilde açıklamaktadır: "İdeoloji ve uyuşturucu ile beyni yıkanmış canlı bombacıyı yaptıklarının bedelini ödetmekle tehdit edemez ve durduramazsın. Fakat her intiharcının arkasında bulunan teknik bir grup vardır ki onların çabasıyla bu eylemler gerçekleşmektedir. Bunlar örgüt yönetici ve liderleri, sponsor ve diğer destekçilerdir. Bunlar asıl hedef merceğinin merkezinde olanlardır. Onların yaptıklarının bedelsiz kalmayacağını çok iyi bilmeliler. Bunların tespiti zor ve meşakkatli olmasına ve uzun bir zaman harcanmasına rağmen tespit edilip yok edilmelidirler."

İsrail Devlet Güvenliği Teşkilatının verdiği bilgilere göre terörist örgütler ve üyeleri hakkındaki bilgiler İnternet ve diğer elektronik dağıtım yolları aracılığıyla tespit edilmektedir. Bu yollarla yapılan bilgilerin ulaşım kolaylığı teröristleri başka yollara başvurmaları zorunluluğuna itmektedir. Yaygın olarak üyeler arası bilgi paylaşımı ve yönetimin verdiği talimatlar kuryeler aracılığıyla yapılmaktadır. İsrail istihbarat örgütü Şabak'ın en fazla bu

kuryelere karşı ilgisi vardır. Çünkü terörist örgütlere en fazla zarar onların yok edilmesi veya tutuklanmasıyla yapılmaktadır. Kuryeler İsrail İstihbarat Servisinin ajanı hâline getirilebilirse birçok saldırıyı bertaraf edebilme ve örgüt liderlerini tespit etme imkânı doğmaktadır. Şabak İstihbarat Örgütü eski başkanlarından Avi Dihter'in söylemine göre, terörizme karşı mücadele etmek için tutuklamak, hedefli olarak öldürmekten daha etkili bir yöntemdir. "Öldürülen teröristi sorgulayamazsın" (Shulman, https://svpressa.ru/blogs/article/23362, 01.06.2018).

2011 yılında ABD; Afganistan, Pakistan ve Yemen, Somali, Libya ve Meksika'da terörist ve yasa dışı silahlı örgüt üyelerin öldürülmesi için havasız insan araçları ile hedefli yok etme operasyonları gerçekleştirmiştir. İnsansız hava araçlarını bu tür operasyonlar için ABD ve İsrail dışında Rusya ve İngiltere de kullanmaktadır. İnsansız hava araçları Almanya'da henüz sadece istihbarat amaçlı kullanılmaktadır. Eylül 2012 yılına kadar sadece Pakistan'da insansız hava araçları ile yapılan hedefli öldürme operasyonları sırasında 2.562 ile 3.325 kişi arasında insan öldürülmüştür. Aralarında 474 ile 881 arasında öldürülen masum vatandaş vardır. Rakamlar arasındaki açıklık ABD'nin bu tür operasyonlar hakkında asla bir bilgi paylaşımında bulunmadığı ve gizli operasyon olarak yürütmesi sebebiyledir. Birçok "sıcak çatışma noktalarında" muhabirlik yapan CNN muhabiri Peter Bergen'e göre bu operasyonlar aşırı tehlikeli olmakla beraber uzun süredir aranan teröristleri yok etmek oldukça zordur. Bu konuda elde edilen başarı istatistikleri %2 gibi oldukça düşük rakamlardadır. Buna karşı bu tür operasyonlar sırasında hedef dışı öldürülen masum vatandaşların sayısı daha yüksektir (Ebighauzen, Radion ve Varkentin, https://inosmi.ru/usa/20130121/204861423.html, 01.06.2018)

Sonuç

"Hedef alarak öldürme" operasyonları özellikle terörist saldırılarına ile sıkça maruz kalan devletler tarafından ulusal anti-terörizm politika uygulaması olarak kullanılmaya devam etmektedir. Dünya gelişimi terörist saldırılarının şekil değiştirip kendine düşman bellediği devletleri hedeflediği sürece bu yöntemin terörizme karşı koruma yöntemi olarak kullanılmaya devam edeceği açıktır. Uygulayan devletlerin bir çok yönde haklı sebep ve dayanakları olmasına rağmen devletlerin hedefli olarak öldürmeyi bir savunma aracı olarak kullanmasının sakıncaları çok daha fazladır. Tehlikenin boyutu devletlerin çoğu zaman hukuksal zeminden uzak esaslara dayanarak bu yönteme başvurmaları ile daha da artmaktadır. Tüm Filistinlileri birer potansiyel terörist olarak gören İsrail bunun açık örneğidir. İsrail'de Tel-Aviv

Üniversitesinin 576 katılımcı ile yapılan anket araştırması sonucuna göre katılımcıların %74'ü teröristlerin "hedef alarak öldürülmesini" desteklemiş, %69 bu tür operasyonların İsrail'in güvenliği için devam etmesi gerektiğini belirtmiş ve sadece %23'ü bu tür operasyonların masum insanları da hedef aldığından dolayı sonlandırılması gerektiğini belirtmiştir (http://www.iimes.ru/?p=3966 , 14.06.2018).

Tehlikenin bir diğer yüzü, "hedefli olarak" teröristlerin öldürülmesinin sadece buz dağının görünen bir kısmına dokunulmasına benzer bir durum olmasıdır. Zira operasyonu hazırlayan, yürüten, teknik kısımlarını üstlenen ve yöneten örgüt üyelerin kimlikleri çoğu zaman belirsiz olmaktadır. "Hedef" kısmına çoğu zaman lider veya uygulayıcılar girmektedir ki bunların öldürülmesi çoğu zaman örgütleri az boyutta etkilemektedir. Çünkü öldürülen teröristin yerini almaya hazır, intikam duygusuyla hareket eden yakınları, dava ortakları veya şehitlik inancıyla hareket eden ideoloji ile beyni yıkanmış binlerce yeni üyeler vardır. Aynı yönde lider bulmak için örgütlerin çok zorlandığı söylenemez. Örgüt çoğu zaman toparlanma sürecini hızlı bir şekilde atlatıp yerine daha agresif ve sayıca artış gösteren saldırılarla cevap vermektedir. Dolayısıyla uygulamanın terörizmle mücadele için etkili bir yöntem olması için çok daha derin bir incelemeye dayalı stratejik bir hamle olarak örgütün bel kemiğini kırmak adına yapılmadığı sürece etkili bir yöntem olduğu söylenemez.

"Hedef alarak öldürme" operasyonları genellikle önleyici bir yöntem olması sebebiyle etkilerinin değerlendirilmesi zordur. Çünkü öldürülen terörist sayesinde önlendiği saldırının büyüklüğü sadece tahminlere dayalıdır. Bununla birlikte başarısız yapılan operasyonların kayıtları tutulmadığı gibi operasyon sırasında zarar gören, öldürülen veya yaralanan masum vatandaşların sayısı çoğu zaman kayıt dışı ve belirsizdir. Devletlerin uygulamaları "stratejik savunma" amaçlı yaptığı iddiası ile kamufle ettiği sürece toplumların gittikçe hukuktan uzaklaşan düzensizliklerle karşı karşıya kalacağı endişesi büyümektedir. Bu endişelerin gerçek bir vakalarla yüz bulmasını önlemek için öncelikle devletlerin ant-terör politikalarının hukuksal çerçevelerinin daraltması ve geniş yorumların yer aldığı teorik açıklamalarını hedefe yönelik bir biçimde yorumlaması gerekmektedir. "Hedef alarak öldürmenin" bir meşru müdafaa kapsamında yapılan hukuka uygun bir hareket olduğunu savunan görüşlerin varlığı bu durumun açık örneğidir. Bir diğer bağlantı yaratan durum uygulamanın "terörizme karşı" savaş olarak nitelendirilmesidir. Zira savaş durumunda bir saldırı vukuunun varlığı karşı savunma hakkını vermektedir. Teröristlerin "savaşan taraf" olması için devletlerin klasik savaş durumunda olması şart değildir,

devletlerin "terörizme karşı savaş" durumu ilanı ve terörist örgütlere karşı mücadele çerçevesinde savaşması durumunda da geçerli olmaktadır. Örneğin ABD karşı terörist saldırılar yapmakla suçladığı Afganistan, Pakistan, Suriye, Irak gibi ülkelerin hiçbiri ile savaş durumuna gelmemiş, devletlerin sınırları içerisinde bulunan ve tehdit unsuru içeren örgüt ve teröristlere karşı bir savaş kapsamında yola çıkmıştır.

Bu nedenle devletlerin "hedef alarak öldürme" yöntemini net bir hukuksal zemine oturtması gerekmektedir. Yönetimin çalışmada yer verildiği üzere hukuksal olarak kullanmasına izin verildiği durumları da vardır. Bunlardan biri kolluk kuvvet, ve sivil vatandaşların bire bir, yakın ve bertaraf edilmesi imkansız saldırı tehdidi ile karşı karşıya kalması durumlarıdır. Aksi takdirde karşı savunmayı konu eden bu durumlar dışında önleme şartı ile kullanılan hedefli öldürmenin hedefi dışında birçok stratejik çıkarlara zemin olacağı büyük olasılıktır.

Kaynakça

Albayrak, Gökhan (2013), Hedef Alarak öldürmenin Hukuksal Zemini, On İki Levha Yayıncılık.

Başeren, Sertaç Hami (2003), Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Beres, Louis Rene: " On Assassination as Anticipatory Self-Defense: The Case of İsrael", Turner, Robert F, "Legal Responses to International Terrorism: Constitutional Constraints on Presidential Power", Aktaran: Topal, Ahmet Hamdi (20014), "Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Epshteyn Alek.D. (2009)i Antiterroristicheskiy Terror, Yakın Doğu Araştırma Enstitüsü, Moskova

Eichensehr, Kristen, "On the Offensive", Harvard International Review; 6 May 2006, http://hir.harvard.edu/article/?a=1149, 09.05.2018

Ebighauzen, Radion ve Varkentin, Aleksandr, " Primeneniye Bespilotnikov-Ubiystvo Bez Suda İ Sledstviya", https://inosmi.ru/usa/20130121/204861423.html, 01.06.2018

http://www.iimes.ru/?p=3966 , 14.06.2018

Gemalmaz Mehmet Semih (2002), "İnsan Hakları Komitesi Kararlarında Yaşam Hakkı ve İşkence Yasağı, İnsan Hakları Denetim Organlarının Terörle Mücadele Esnasında İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin İçtihatlarının Özeti", İstanbul Barosu Yayınları.

Kalchenko, Natalya (2013), " Tochechanaya Likvidatsiya Kak Metod Protivodeystviya Terrorizmu : Etiko-Pravovaya Otsenka", Vesti Volgogradskogo Gos.Universiteta, Cilt 5.

Kapitonov K.A, "İzrialskaya Praktika Tochechnıh Likvidaciy", http://www.iran.ru/news/analytics/35623/İzrailskaya_praktika_tochechnyh_likvidaciy, 29.05.2018

Khaled Meshaal Fast Facts, https://edition.cnn.com/2014/10/09/world/meast/khaled-meshaal-fast-facts/index.html. 29.03.2018

Keskin, Funda (2011), Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Öktem, Emre (2011), Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları, Derin Yayınları.

Par Kai Ambos, Par Kai Ambos, "U Terroristov Toje Yest Prava", http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/05/13/les-terroristes-ne-sont-pas-sans-droit-s_1520849_3232.html, 17.04.2018

Travalio, Garegory M., "Terrorism, International Law, and the USE of Millitary Force", Wisconsin International Law Journal, Cilt 18, Sayı 1, 2002, s.145-166,

Taşdemir, Fatma (2005), Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**,** USAK

Shulman, Aleksandr, Pochemu İsrail Pobejdayet v Voyne s Terrorom, https://svpressa.ru/blogs/article/23363, 30.05.2018

Üzelmez, İlhan (2005), "Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları", TBB Dergisi, Sayı 58.

Diğer Kaynaklar:

Operation Wrath of God, http://web.newworldencyclopedia.org/entry/Operation_Wrath_of_God

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Fact Sheet No 32, www.Documents/Publications/Factsheet32ru.pdf, 08.04.2018

BBC Turkish.Com, " Hamas Liderine Suikast", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/03/040322_yassin.shtml, 09.05.2018

URL: https://www.govtrack.us/congress/bills/107/hr19/text

Terörle Mücadele Kanunu , www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf , 08.04.2018

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1373(2001)&referer=/english/&Lang=R , 24.03.2018

61/173 Deklarasyonu: A/61/443/Add.2 ve Corr.1, https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/649/44/PDF/N0664944.pdf?OpenElement, 27.03.2018

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060126_hamas_profile.shtml, 29.03.2018

KÜRESEL BİR TERÖR ÖRGÜTÜ OLARAK EL-KAİDE*

İskender KARAKAYA*

Özet

Terörizm, çok boyutlu, tarihsel geçmişi olan ve tanımı üzerinde de fikir birliği sağlanamamış bir uluslararası ilişkiler konusudur. Terör kelimesi, kökeni "korkutmak, dehşete düşürmek vb." anlamlarına gelen "terrere" kelimesinden türemiştir. Terörizmin tanımı ise; "siyasal amaçları gerçekleştirmek örgütlü, sürekli ve sistemli terör kullanmayı yöntem olarak seçen strateji" olarak yapılabilir. Bu bağlamda uluslararası terörizm; "içeriği ve yinelenmesi uluslararası neden ve sonuçlara yol açan terörist faaliyetler" olarak tanımlanabilir. Bu bildiride "küresel terörizm"in David C. Rapoport'un uluslararası terörizmi dört dalga olarak incelediği yaklaşım bağlamında, "din motifli terörizm" (dördüncü dalga) olarak ortaya çıktığı iddia edilecektir. El-Kaide'nin bu açıdan küresel terörizmin ortaya çıkışını gösteren ilk örnek olduğu öne sürülecektir. El-Kaide kelimesi "üs, temel, ilke" anlamlarına gelmektedir. Örgüt, SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonrası bölgeye gelen mücahitlere dayanarak 1988'de Usame bin Ladin tarafından kurulmuştur. İdeolojisi "radikal selefi cihatçılığa ve vahhabiliğe" dayanmaktadır. El-Kaide küresel halifelik kurma amacını gütmektedir. Afganistan sonrası, 11 Eylül 2001'e kadar Ladin'in kişisel karizması ve serveti üzerinden ilerlemiştir. Afganistan sonrası, Ladin'in önce Suudi Arabistan'a geri dönmüş, sonra önce Sudan'a oradan da Afganistan'a geçmiştir. Ladin 1996'da "Küresel Cihat" ilan etmiş ve 1998'de "Haçlılara ve Yahudilere Karşı Cihat İçin İslam Cephesini" kurmuştur. El-Kaide, 1998 (Kenya ve Tanzanya) ve 2000'de (USS Cole) ve 11 Eylül 2001'de ABD'ye kendi topraklarında (Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon) saldırmıştır. 11 Eylül sonrası "merkez El-Kaide yapılanması", "bağlantılı gruplar" ve "yerel hücreler" şeklinde yapılanan örgüt, Somali'den (El-Şebab), Kuzey Afrika'ya (İslami Mağrip El-Kaidesi), Yemen'den (Arap Yarımadası El-Kaidesi), Hindistan'a (Hindistan El-Kaidesi) ve Suriye'ye (El-Nusra) kadar kendisine bağlı gruplarla dönemsel/sürekli işbirliği yapmaktadır. Son olarak bildiride küresel bir terör örgütü olan El-Kaide'nin çok boyutlu/küresel yapısına değinilecektir.

* Bu bildiri tam metni 2017 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programında savunulan "Küresel Terörizmin Dönüşümü: El-Kaide'den IŞİD'e" başlıklı tezden türetilmiştir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü iskender.karakaya@bozok.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Küresel Terörizm, Din Motifli Terörizm, Radikal Selefi Cihatçılık, Vahhabilik, Küreselleşme

Giriş

Terörizm konusu tarihsel açıdan dünya tarihini ilgilendiren en önemli konudur. Tanımı üzerinde fikir birliği sağlanamayan terörizm, tarihsel açıdan çeşitli aşamalardan geçmiştir. Rapoport'un dört dalga teorisinde "din esaslı dalga olarak" tanımladığı ve küresel terörizm olarak somutlaşan dönemin en önemli aktörü, El-Kaide olarak öne çıkmaktadır. İdeoloji olarak Selefi Cihatçılığı benimseyen ve derin bir düşünce biçiminden gelen bu yapılanma, ortaya çıktığı dönemsel ve mevcut koşulların da etkisiyle dünya açısından ciddi bir güvenlik tehdidi olmuştur.

Küresel terörizmin ortaya çıkışını simgeleyen ilk örgüt El-Kaide olarak görülmektedir. El-Kaide, 1990'lar boyunca Usame bin Ladin'in kişisel karizması, finans gücü ve organizasyon kabiliyeti ile gelişimini sağlamıştır. 1990'ların ikinci yarısı ile beraber ABD'yi ve Batılı ülkeleri doğrudan hedef almış ve 11 Eylül 2001'de düzenlediği en büyük saldırı ile ABD'yi kendi topraklarında vurmuştur. Bu saldırı, bütün dünyanın küresel terörizme bakışını değiştirmiş ve onunla mücadele bağlamında, ABD öncülüğünde "terörizme karşı savaş" dönemi başlamıştır.

11 Eylül 2001 saldırıları ve arkasından gelen Afganistan'ın işgali, El-Kaide açısından büyük bir kırılma olmuştur. Örgütün Afganistan'daki örgütsel yapısı, eğitim kampları dağıtılmış, örgüt üyeleri Afganistan-Pakistan sınırı başta olmak üzere dünyanın dört bir tarafına dağılmıştır. Bu dönemde temel olarak, "merkezi El-Kaide, yerel hücreler ve bağlantılı gruplar" şeklinde yapılanmasını sürdüren örgüt, 11 Eylül sonrasında da Batılı hedeflere düzenlediği saldırılarla dünya gündeminde ön sıralarda olmaya devam etmiştir.

El-Kaide, hem kendi merkezi kadrosu ile eylem gerçekleştirebildiği gibi, kendisine biat eden, kendisinin ideolojisinden ilham alan kişi ve gruplarla da eylemler düzenleyebilmektedir. Bu gruplar bazı durumlarda El-Kaide'den doğrudan emir almasa da onun ideolojisini, felsefesini ve doktrinini benimsemiştir. Bunların en önemlisi Irak El-Kaidesi olarak ortaya çıkan ve zamanda Irak ve Şam İslam Devleti'ne (IŞİD) dönüşen yapıdır. IŞİD, Irak'ın işgali sonrası dönemde Irak içerisinde, Arap Baharı sonrası dönemde ise Suriye'de etkinlik göstermiş ve bölgedeki önemli aktörlerden birisi haline gelmiştir. Bu bildiride, El-Kaide'nin örgütsel, yapısı, ideolojisi ve küresel terörizm kavramı ele alınmıştır.

1. Terörizm Kavramı, Nedenleri ve David Rapoport'un 4 Dalga Yaklaşımı

Terörizm kavramı birden fazla boyutu içerisinde barındıran, tanımı üzerinde fikir birliği olmayan bir konudur. Terör kelimesi, "korkutmak, dehşete düşürmek vb." anlamlara gelen terrere kelimesinden gelmektedir. (Özerkmen, 2004:138) Terörizm kelimesi ise, "siyasal saikle örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak seçen bir strateji" olarak ifade edilebilir. (Thornton, 2006:43 Wilkinson, 2002:144) Terörizmin sınıflandırılması konusunda üzerinde fikir birliğine varılmış bir uzlaşı yoktur. Fakat terörizm, amaçları bakımından ele alınırsa "ülke içi terörizm", devlet terörizmi" veya "uluslararası terörizm" olarak gruplandırılabilir. Bu açıdan bakıldığında ise uluslararası terörizm, "içeriği ve tekrarı uluslararası boyutta neden ve sonuçlara yol açan terörist eylemler" olarak ifade edilebilir.

David Rapoport, uluslararası terörizmi tarihsel açıdan dönemde ele almıştır. Birinci dalga, 1880-1920 arasını kapsamakta ve "Anarşist Dalga" olarak adlandırılmaktadır. Rusya'da ortaya çıkan terör eylemleri, suikastler ile görülmekte, Rus toplumundaki ekonomik ve sosyal problemler buna neden olmaktadır. Nechaev ve Bakun'in eserleri bu dönemde ön plandadır. Terör bir "doktrin ve strateji" olarak ele alınmaktadır. İkinci Dalga ise, 1920-1960 arası gözükmüş ve "Anti-Kolonyal Dalga" olarak isimlendirilmiştir. Bu dönem, Haziran 1919'da imzalanan Versay Antlaşması ve ulusal kurtuluş hareketleri ile ortaya çıkmıştır. Eylem türü polislere saldırılar olarak görülmüş, terörizm kelimesi bu dönemde kötü bir çağrışım meydana getirmiştir. Terörizm bu dönemde kurulu düzene karşı düzenlenen eylemleri kapsamaktadır. Üçüncü dalga, 1960-1980 arasını kapsayan "Yeni Sol Dalga" olarak adlandırılmaktadır. Bu dalga, ABD'nin Vietnam'da aldığı yenilgi sonrası terörist gruplar için bir motivasyon unsuru olmasıyla yükselmiştir. Batı Almanya'da Kızıl Ordu Fraksiyonu, İtalya'da Kızıl Tugaylar önde gelen terör örgütleri olmuştur. Radikalizm ve milliyetçiliğin birleştiği bu dönemde, uçak kaçırma ve rehin alma eylemleri görülmüştür. Dördüncü dalga ise 1979 sonrası başlayan "Din Motifli Terör Dalgası"dır. Bu dalganın ortaya çıkmasında "İran İslam Devrimi, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve Mekke Baskını" gibi gelişmeler önemli rol oynamıştır. Din motifli terörizm dalgasının ilk somut örneği ise El-Kaide olmuştur. Küresel bir terör örgütü olan El-Kaide din motifli terör faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu dalganın önderi ve finansmanın kaynağı ise El-Kaide lideri Usame bin Ladin olmuştur. Eylem türü intihar saldırıları olmuştur. El-Kaide, ABD'yi düşman olarak görmekte ve kendi hilafet devletini uzun vadede kurmak istemektedir. (Rapoport, 2008: 37-45)

Din motifli terörizm kavramı bu noktada ön plana çıkmaktadır. Gus Martin'e göre din motifli terörizm bir tür politik şiddet olarak görülmektedir. "İnancın şanlı zaferi için terörizm yöntemleri" uygulanmaktadır Eylemler amacın gerçekleşmesi için yapıldığından bu dünyada ya da öteki dünyada bunun ödüllendirileceğine inanılmakta bu yapılırken de hiçbir pozitif hukuk vs. kısıtlama dikkate alınmamaktadır. Din motifli terörizm tarihsel açıdan 20. Yüzyıla ait bir olgu değildir. Dünya tarihinde daha önce Roma dönemi Sicarilerin faaliyetlerinde ya da Hasan Sabbah'ın Haşhaşilerinde de görülmüştür. Rapoport'un dördüncü dalga olarak gördüğü din esaslı dalgada farklı olan ise, bu terör biçiminin ilk defa küresel terörizm olarak El-Kaide ile somutlaşmasıdır. (Martin, 2006:183-184)

2. El-Kaide'nin Kuruluş Süreci, Gelişimi ve Liderleri

2.1 11 Eylül Saldırıları Öncesi El-Kaide'nin Gelişimi

1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile beraber, Afganistan'da SSCB işgaline karşı direnen Afganlılara yardım etmek için dünyanın birçok ülkesinden Müslüman gönüllü Afganistan'a gelmiştir. Bu dönemde Usame bin Ladin ve Abdullah Azzam, Afganistan'daki mücadeleyi desteklemek, ülkeye gelecek gönüllüleri organize etmek, finansal destek sağlamak gayesiyle, Mekteb El-Hidamat (MAK) adı verilen "Hizmet Bürosunu" kurmuşlardır. MAK, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerin de içinde olduğu 50 ülkede bürolar açmıştır. Bu dönemde MAK, Batılı ülkeler ve ABD tarafından desteklenmiştir. Usame bin Ladin bu gönüllüler için bilgisayar ortamında "El-Kaide" isimli bir veri tabanı oluşturmuştur. Örgütün isminin buradan geldiği düşünülmektedir. (Kaya, 2015:13)

"El-Kaide" sözcüğü, Arapça'da "kaide, kural, prensip, ilke, temel, taban" anlamlarına gelmektedir. Kullanıldığı yere ve amaca göre de değişen sözcük, daha sonra siyasal olarak anlam kazanmıştır. (Bulut, 2008:17) Jason Burke, "El-Kaide" sözcüğünün, Afganistan'daki direnişte mücadele eden radikallerin bir kısmına göre, SSCB'nin Afganistan'dan çekildiği 1989 yılında sona ermediğini düşünenler tarafından da kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi ve Usame bin Ladin'in de akıl hocası olan Abdullah Azzam olmuştur. Kendisi, örgütten çok bir eylem şeklinden bahsetmiştir. Usame bin Ladin 1988'de El-Kaide'yi kuracaktır. (Burke, 2004:10-11)

Castells'e göre El-Kaide ağının meydana gelmesi ve 1980'lerden 21. Yüzyılın ilk yıllarına kadar altı ana aşamadan geçmiştir. Birinci dönem; SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile başlar ve Afganistan'daki mücahitlerin direnişi CIA, Pakistan Gizli Servisi ISI ve Suudi Arabistan tarafından örgütlenmiş, CIA; para

ve silah yardımında bulunurken, karadaki operasyonlar ve organizasyon Pakistan ve Suudi Arabistan'ın yardımı ile olmuştur. Pakistan'da Ziya'ül Hak Döneminde uluslaşma süreci, bürokrasiden yargıya oradan eğitime İslamlaştırma süreci ile beraber uygulanırken Afganistan'daki mücadele buna yardımcı olmuştur. Afganistan'da bu dönemde "Afgan Arapları" olarak adlandırılan kişiler Ladin ve Azzam tarafından organize edilmiştir. Bir başka açıdan Soğuk Savaş'ın sonlarındaki bu son savaş, enformasyon çağının ilk küresel mücadelesini ortaya çıkarmıştır. (Castells, 2008: 150-151)

İkinci dönem; küresel değil yerel mücadeleyi kapsamaktadır. Afganistan'dan ülkelerine dönen militanlar kendi hükümetleri ile mücadeleye girişmiş ve yapılanma içerisinde olmuştur. Cezayir'de GIA, Mısır'da İslami Cihat buna örnek verilebilir. Ladin bu dönemde Sudan ve sonrasında Afganistan'da bulunmuş, El-Kaide yapılanma sürecine girmiş ve Bosna, Çeçenistan, Keşmir ve Filistin'deki mücadelelere destek vermiştir. (Castells, 2008:151-152)

Üçüncü dönem; El-Kaide'nin ve onunla bağlantılı grupların ABD'ye ve onun güçlerine ve sahip olduğu sembollere karşı doğrudan saldırısını içeren saldırıları kapsamaktadır. 1993'te Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılar, Suudi Arabistan'daki ABD tesislerine yapılan saldırılar bu bağlamda ele alınabilir. Ladin bu dönemde Castells'e göre, "ABD'lilerin hayatlarıyla ödeyeceği bedel artarsa, onlara karşı zafere ulaşacağına" inanmaktaydı. (Castells, 2008:152)

Dördüncü dönem; El-Kaide'nin köktendinci grupların iktidara gelme zemini olan yerlerde desteklenmesini kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Sudan ve daha sonra Ladin'in geçeceği Taliban'ın kontrolündeki Afganistan "küresel cihadın" yönetildiği merkezlerden birisi haline gelecektir. (Castells, 2008:153)

Beşinci dönem; 1998 yılında El-Kaide'nin ABD ile doğrudan saldırıya girişmesi, Kenya (Nairobi) ve Tanzanya'da (Darüsselam) ABD elçiliklerini bombalaması ile başlamıştır. El-Kaide 2000 yılında ABD Uçak Gemisi USS Cole'a da saldırıda bulunacak ve 11 Eylül 2001 yılında ise ABD'ye kendi topraklarında Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlediği saldırılar ile vuracaktır. (Castells, 2008:153)

Altıncı dönem; ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası Afganistan'a düzenlediği operasyon, Taliban Rejiminin yıkılması, El-Kaide'nin dağılması ve kadrolarının ülke dışına çıkması ve yeniden yapılanma sürecine girdiği süreci kapsamaktadır. Bu dönemden sonra El-Kaide küresel düzlemde yeniden örgütlenme yoluna gidecektir. (Castells, 2008:154)

Castells'in dışında El-Kaide'nin 11 Eylül öncesi tarihsel sürecini sınıflandıran bir başka kişi olan Mohamedou ise, El-Kaide'yi askeri operasyonlar gerçekleştiren siyasi bir hareket olarak nitelendirmektedir. Kendisi 11 Eylül öncesi dönemi iki bölümde ele almaktadır Birinci dönem "1989-1995 Strateji Geliştirme Dönemi" olarak isimlendirilebilirken, ikinci dönem ise "1995-2001: Ulus-ötesi Savaş Planları Dönemi" olarak ele alınabilir. (Mohamedou, 2011:47-48)

"1989-1995 Strateji Geliştirme Dönemi"nde El-Kaide, kuruluşu ve Afganistan'daki mücadele sonrası askeri yapılanmasını oluşturmaya çalışmıştır. "Afgan Arapları" olarak da bilinen militanlar, Ladin'in Suudi Arabistan'dan ayrılıp gittiği Sudan'da da örgütün çekirdeğini oluşturmuştur. Aynı zamanda devlet dışı aktör olan El-Kaide bu dönemde küreselleşmenin bütün imkanlarını kullanmış bir silahlı grup olarak yapılanmasını tamamlamıştır.

Mohamedou'ya göre El-Kaide'nin ikinci dönemi "1996-2001: Ulusötesi Savaş Planları" olarak ele alınabilir. Bu dönem, 1996'da Sudan'dan Taliban'ın yönetimindeki Afganistan'a geçen Ladin'in burada eğitim kamplarını meydana getirmesi ve örgütlenme aşamalarını tamamlaması ile başlamaktadır. Ladin, ABD'ye ve Siyonistlere karşı küresel cihat çağrısını bu dönemde yapacaktır. El-Kaide bu dönemde, 1996'da El-Huber Kuleleri saldırılarını gerçekleştirmiş, 1998'de Haçlılara ve Yahudilere Karşı Cihat İçin Dünya İslam Cephesini" kurmuş, 1998'de ABD'nin Tanzanya ve Kenya'daki elçiliklerine saldırılar düzenlemiş, 2000'de ise Yemen'deki ABD Uçak Gemisi USS Cole'a silahlı saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu dönem 11 Eylül olayları ile birlikte sona ermiştir. (Mohamedou, 2011:53-59)

Bir değerlendirme yapılacak olursa 11 Eylül 2001 öncesi El-Kaide, Ladin'in karizması, kararları ve finans gücü ile şekillenen bir örgüt görünümündedir. Ladin'in Arabistan'dan ayrılışı ev gittiği Sudan ve sonrasında Afganistan'da örgütü güçlendirmesi ve ertesinde ABD ve Batılı hedeflere saldırılar düzenlemesi örgütü ve ideolojisini dünya gündemine getirmiş ve dünyanın önemli güvenlik sorunlarından birisi konumuna sokmuştur. Ladin artık "küresel cihat" mücadelesinin önderi konumuna gelmiştir. El-Kaide 1990'lar boyunca ABD açısından tehdit olarak algınsa da gereken önem yeterince verilmemiştir. ABD ve uluslararası toplum açısından bu durumu kendilerine hatırlatan ve uluslararası güvenliğe yaklaşımı değiştiren olay ise 11 Eylül 2001'de düzenlenen saldırılar olacaktır.

2.2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası El-Kaide'nin Gelişimi

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar o zamana kadar El-Kaide'nin ABD'ye karşı gerçekleştirdiği en büyük saldırılar olarak tarihe geçmiştir. Bu saldırıların başarısı, El-Kaide'nin hedef belirlemede gösterdiği stratejik akılın yanında, ABD kendi topraklarında vurulmuştur. Dünya Ticaret Merkezi ABD'nin ekonomik anlamda bir simgesini temsil ederken, Pentagon ise savunmasını simgeleyen bir hedef olarak seçilmiştir. (Migaux,2016: 408-410)

11 Eylül sonrası El-Kaide'nin yapısı değişime uğramış ve ABD ve müttefiklerine karşı mücadele, "dağınık, parçalı" bir hal almıştır. 11 Eylül öncesi de bir anlamda "ağların ağı" olarak bilinen örgüt, operasyonel açıdan bu özelliğine gerçek anlamda 11 Eylül sonrası kavuşmuştur. Örgütsel yapı kısmında da değinileceği üzere, 11 Eylül sonrası El-Kaide, "merkezi El-Kaide, yerel hücreler ve bağlantılı gruplar" üzerinde gelişen bir tür küresel şebeke biçimine dönüşecektir. (Gunaratna, 2016:533) El-Kaide bir başka deyişle, 11 Eylül'de kaybettiği gücü ve kayıplarını kendi yerel hücreleri ve ona biat eden bağlantılı gruplarla iş birliği yaparak giderme yoluna gitmiştir. 11 Eylül sonrası merkezi yapılanma daha az operasyonel olmuş ancak kendisini daha fazla ideolojik bir örgüte dönüştürerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. (Gunaratna, 2016:527)

Rudner'a göre El-Kaide, 11 Eylül sonrası belirlediği 20 yıllık bir stratejik plana sahiptir. Yedi aşamadan meydana gelen plana göre El-Kaide 2020'de İslam düşmanlarına karşı "kesin zafer" kazanacak ve küresel halifelik amacını gerçekleştirecektir. (Rudner, 2013:959, Hüseyin, 2014:241-252).

El-Kaide'nin 20 yıllık planı, 11 Eylül 2001 ile başlamaktadır. Birinci aşama; "uyanış" olarak isimlendirilmekte ve 11 Eylül saldırıları ile başlamakta bununla birlikte El-Kaide, 11 Eylül ile beraber ABD'nin "Terörizme Karşı Küresel Savaş" siyasetini Müslümanlara yönelik bir tür "haçlı seferi" olarak göstermekte ve "küresel cihatçılığı" meşrulaştıran bir argüman olarak kullanmaktadır. (Rudner, 2013:959)

İkinci aşama; "gözlerin açılması" olarak adlandırılmaktadır. 2002-2006 arasını içeren bu periyod içerisinde El-Kaide, Batıyı savunma durumuna zorlamıştır. El-Kaide'nin, İstanbul, Madrid ve Londra'da düzenlemiş olduğu eylemler bu dönemde gerçekleştirilmiştir. (Rudner, 2013:960)

Üçüncü aşama; "yükselme ve ayağa kalkma" olarak isimlendirilmektedir. 2007 – 2010 arasını kapsayan bu dönemde El-Kaide; İsrail ve Türkiye gibi ülkelerde saldırılar gerçekleştirmeyi planlamıştır. (Rudner, 2013:960)

Dördüncü aşama; "dönmüş (mürted) Müslüman rejimlerin çöküşü" olarak isimlendirilmiştir. 2010-2013 arasını içeren bu dönemde El-Kaide'ye göre çoğunluğu Müslüman olan mürted rejimler, İslam hukukunun uygulanması konusunda kendilerine engel çıkartmaktadır. Bu ülkeler; laik Türkiye, seküler milliyetçi Kazakistan ve Cezayir ile; Libya, Özbekistan ve Yemen gibi tek adam rejimleri ile Fas, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi geleneksel monarşiler ile Irak ve İran gibi Şiilerin çoğunluğu oluşturduğu ülkeleri kapsamaktaydı. (Rudner, 2013:960)

Beşinci aşama; 2013-2016 arası dönemi kapsamakta ve "halifeliğin ilanı" olarak adlandırılmaktadır. El-Kaide bu dönemde "müslüman cihatçı güçlerin harekete geçmesini" amaçlayacaktır. Bu dönem ilginç bir şekilde, Arap Baharı/İsyanları olarak bilinen dönemle kesişmiş, Tunus, Mısır, Libya, Yemen gibi ülkelerde başlayan halk ayaklanmaları bile bu ülkelerdeki yönetimler zarar görmüş ya da yıkılmış ve El-Kaide'nin desteklediği gruplar iktidara gelme çabası içerisinde olmuştur. (Rudner, 2013:960-961) Suudi Arabistan ve Yemen'de Arap Yarımadası El-Kaidesi; Cezayir, Mali ve Fas'ta İslami Mağrip El-Kaidesi, Irak'ta Irak El-Kaidesi ve Sonrasında IŞİD, Doğu Afrika ve Somali'de El-Şebab ile Endonezya, Malezya ve Singapur'da Cemaati İslami'nin faaliyetleri bu bağlamda örnek olarak verilebilir.

Altıncı aşamada El-Kaide, 2016-2020 dönemini ele almakta ve "inanmayanlara karşı topyekûn mücadele" sloganı ile küresel anlamda mücadeleye girişmeyi amaçlamıştır. IŞİD'in ortaya çıkışı bu bağlamda göze çarpmaktadır. Yedinci dönem ise El-Kaide'nin bu 7 döneme ayırdığı planın "kesin zafer" ile sonuçlanacağına inandığı zamanı göstermektedir. El-Kaide planına göre 2020 geldiğinde, "bütün Müslüman güçleri mobilize etmiş, inanmayanlara karşı topyekûn savaşı başlatmış ve küresel halifeliği kurmuş" olacaktır. (Rudner, 2013:961-962)

Mohamedou ise; 11 Eylül 2001 sonrası El-Kaide'nin gelişimini üç dönem halinde ele almaktadır. Birinci dönem; "2002-2003: Yeniden Toparlanma Dönemi" olarak isimlendirilmektedir. El-Kaide bu dönemde yapılanmasını değiştirmiş ve "küresel cihat" mücadelesine yoğunlaşmıştır. Bu dönemdeki gelişmeler ışığında 3 önemli tespit yapılabilir. Birincisi, Örgüt, ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgali sonrası bölgedeki eğitim kamplarını kaybetmiş, Afganistan-Pakistan arasındaki dağlık bölgeye çekilmiştir. Muhammed Arif,

Remzi bin El Shaiba, Khaled Sheikh Mohammed gibi önemli isimleri ya öldürülmüş ya da tutuklanmıştır. İkincisi, El-Kaide bu dönemde ABD2yi doğrudan hedef almak yerine müttefiklerine saldırılar düzenlemiştir. Üçüncüsü, ABD ve İngiltere'nin Mart 2003'te Irak'ı işgali üzerine Irak'taki direnişi organize etmesi için Ebu Musab El-Zerkavi'ye destek vermiştir. (Mohamedou, 2011:60-62)

Mohamedou bir sonraki dönemi "2004-2006: Savaş ve Diplomasi Dönemi" olarak isimlendirmektedir. El-Kaide bu dönemde saldırı politikasını devam ettirmiş, organizasyon hiyerarşik yapıdan ademi merkeziyetçi bir yapıya evrilmiş ve örgüt çok uluslu bir yapıya dönüşmüştür. Bunlarla birlikte El-Kaide bu dönemde hem Ladin hem de Zevahiri tarafından politik ve diplomatik mesajları da çok sık kullanmıştır. (Mohamedou, 2011:65)

Mohamedou'ya göre üçüncü dönem, "2007-2011: Bölgeselleşme ve Hibritleşme Dönemi" olarak adlandırılabilir. El-Kaide bu süreçte, bölgesel düzeyde yerel örgütlerle iş birliğine gitmiştir. El-Kaide 2000'nin ikinci yarısında 6 grup ile ilişkili hale gelmiştir. Bu gruplar; Irak El-Kaidesi, Arap Yarımadası El-Kaidesi, İslami Mağrip El-Kaidesi, Avrupa El-Kaidesi, Mısır El-Kaidesi ve Afganistan ve Pakistan El-Kaidesi olarak isimlendirilebilir. (Mohamedou, 2011:69)

Bir değerlendirme yapılacak olursa, 11 Eylül saldırıları El-Kaide için bir kırılma olmuştur. Örgüt bir yandan ideolojik anlamda güçlenirken diğer yandan örgütsel yapısı küreselleşmiş, bağlantılı ve yerel gruplar, hücreler vasıtasıyla operasyonel ve etki kapasitesini, arttırmıştır. 2011'de Ladin öldürülmesi sonrası örgüt karizmatik liderini ve en büyük finans gücünü kaybetse de ondan sonra gelen Eymen El-Zevahiri önderliğinde hala var olmaya devam etmektedir.

3. El-Kaide'nin İdeolojisi ve Amaçları

Bir terör örgütü için ideoloji, siyasal amacının ortaya konması, örgütün propaganda, yeni üye katılımı ve motivasyonu bunun yanında stratejisinin uygulanması açısından çok önemlidir. El-Kaide'nin ideolojisi, Cihadi Selefiliğe dayanmaktadır. Selefilik ve Selefiler, Kuran'ı İslam dininin temeli olarak görerek, geleneksel İslam mezheplerine karşı çıkarlar. Bir başka deyişe Selefilik İslam'ın özüne dönmesi ve yüceltilmesi amacını taşırlar. (Akçalı, 2015:255)

Cihadi Selefilik, mevcut siyasal sistemi değiştirmek ve yerine bir hilafet devleti kurmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan üç temel özellikleri vardır:

Birincisi; bu örgüte mensup olanlar radikal olarak tanımlanmaktadır. İkincisi bu akıma mensup kişiler Seyyid Kutup ve Vahhabiliğin söylemlerini ve inanışlarını sahiplenmektedir. Üçüncüsü; batı karşıtlığı had safhada olup bununla bütün araçlarla mücadele esas alınmaktadır. Cihadi Selefilik, tarihsel açıdan bakıldığında Haricilerin deneyimlerinden, Ibn Teymiyye'nin fikirlerine ve Vahhabiliğin düşünce sistematiğini sahiplenmektedir. El-Kaide'nin ideolojisinin küresel cihat mücadelesi bağlamında ideolojik referansları bu şekilde özetlenebilir. (Erdem, 2016:39, Akçalı, 2015:255-260)

El-Kaide'nin amaçları ise kendi bilgilerinde, "Allah'ın dinin desteklemek ve o uğurda mücadele vermek, İslami bir düzen kurmak ve İslam Halifeliğini yeniden diriltmek" olarak söz edilmektedir. Bymann'a göre ise, El-Kaide'nin amaçları dört başlık altında toplanabilir. Birincisi; ABD'nin Ortadoğu'daki varlığının sona erdirilmesi, ikincisi, İsrail'in varlığının ortadan kaldırılması; üçüncüsü, küresel cihat hareketinin organize edilmesi; dördüncüsü, dünyadaki mürted rejimlerle mücadeledir (Bymann, 2015:47-48)

4. El-Kaide'nin Örgütsel Yapısı

El-Kaide'nin örgütsel yapısı klasik terör örgütlerinden farklı olarak, kapalı, karmaşık ve çok boyutlu bir görünüm arz etmektedir. ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgaline kadar El-Kaide'nin merkezi Afganistan'da bulunurken bu tarihten sonra örgüt merkezi Afganistan-Pakistan sınırına dağılmış bunun yanında yerel hücreler ve bağlantılı gruplarla varlığını sürdürmüştür.

El-Kaide'nin yapısı hakkında çeşitli görüşler vardır. El-Kaide hakkında, "bir ordudan ziyade bir ideoloji" olduğu yorumları yapılmıştır. Onun "bir örgütten çok bir dünya görüşü" olduğu da söylenmektedir. Diğer yandan Ladin'in etrafında, "strateji, finans ve güvenlik" uzmanı olan bir çekirdek kadronun idare ettiği küresel bir yapılanma olduğu da ileri sürülmektedir. Jenkins ise, "El-Kaide'nin bir organizasyondan ya da bir örgütten fazlası olduğunu" ileri sürmektedir. El-Kaide'nin, 11 Eylül öncesi ve ölümüne kadar Ladin tarafından yönetildiğini bu dönemde daha hiyerarşik ve küresel bir ağ şeklinde örgütlendiğini, 11 Eylül sonrası ise gizliliğe daha fazla önem veren ve dünyanın dört bir tarafına yayılan ademi merkeziyetçi bir yapıya evrildiğini söylemiştir. (Glazov, 2003)

El-Kaide'nin kendine özgü bir yapılanması olduğu düşünülmektedir. 11 Eylül öncesi daha hiyerarşik yapıda olan örgüt 11 Eylül sonrası, "El-Kaide Merkez Yapılanması", "El-Kaide Yerel Hücre Yapılanması" ve "El-Kaide ile Bağlantılı Gruplar" şeklinde örgütlenmiştir. (Hoffman, 2007:45-46) Merkez yapılanma, profesyonel çekirdek bir kadro tarafından yürütülen örgütün sevk ve idare

işleri ile ilgilenen yöneticileri kapsamaktadır. Merkez yapılanmadaki üyeler 11 Eylül öncesi ve çoğunluğu Afganistan'da Ladin ile beraber savaşmış kişilerden oluşmaktadır. Merkez yapılanma içerisinde bir danışma kurulu ve altında; askeri, dini, ticari, medya ve seyahat komitelerini içeren çeşitli yapılanmalar mevcuttur. (Gunaratna ve Oreg, 2010:1044)

Yerel hücre yapılanması, ise dünyanın birçok yerinde küçük grupların bir araya gelerek oluşturduğu yapılanmaları temsil etmektedir. Bunlar arasında daha önce savaş bölgelerinde savaşanlar ile El-Kaide kamplarında eğitim alanlar bulunmaktadır. Bu kişiler Merkez El-Kaide yapılanması ile doğrudan bağlantılı olmakta, birbirinden bağımsız hareket etmekte, gerektiğinde inisiyatif alabilmekte ve esnek yapılar olarak ortaya çıkmaktadır. (Hoffman, 2007: 45-46)

Bağlantılı gruplar ise, El-Kaide'nin örgütsel yapısının bir başka ayağını oluşturmaktadır. Bu grupta yer alanlar El-Kaide'den doğrudan emir almamakla birlikte, El-Kaide'nin amaçları doğrultusunda eylem yapmaya hazır grupları kapsamaktadır. Örgütün belirlediği ideoloji ve hedefleri temel alan bu gruplar, gerektiğinde silah, donanım, finansal destek açısından merkezden yardım alabilmektedir. El-Kaide'nin küresel cihat hareketinin de bir parçası olan bu yapılanmalar, ideolojik referans bakımından da El-Kaide'yi sahiplenmektedir. (Kaya, 2015: 8, Hoffman, 2007:46) Arap Yarımadası El-Kaidesi (AYEK), İslami Mağrip El-Kaidesi, El-Şebab bunlara örnek olarak verilebilir.

5. El-Kaide'nin Finans Kaynakları

Bütün terör örgütleri, varlıklarını sürdürmek ve eylemlerine devam edebilmek için finansal kaynaklara gereksinimleri vardır. Bu gereken finansal kaynakların temini için illegal/yasadışı yollara başvurulabileceği gibi (insan ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı) ve legal yollar (dernekler, ticari işletmeler vd) kullanılabilir. Bunlara ilave olarak, bağışlar, yardım kuruluşları aracılığı ile finansman sağlanabilir. (Kaya, 2015:19)

El-Kaide'nin başlıca finans kaynakları, SSCB'nin Afganistan'ı işgali sırasında ABD'nin sağladığı gizli yardımlar, Suudi Arabistan'daki iş adamlarından elde edilen yardımlar, Körfez ülkelerinden gelen maddi yardımlar, Usame bin Ladin'in kişisel serveti ile İslami vakıflar, camiler vb. yerlerden elde edilen bağışlar oluşturmaktadır. (Şen, 2011:74)

El-Kaide'nin bir başka gelir kaynağı da "havale (hawala)" adını verdiği transfer yöntemidir. Arapça, "transfer" anlamına gelmektedir. Havale,

iştirakçiler arasında resmi olmayan, dokümanı fişi olmayan alım-satım işlemini ifade eder. Bir başka ifadeyle havale, resmi para transfer sistemi olan banka ve para değişim merkezlerini kullanmadan yapılan transfer işlemidir. Bu sistemde örneğin bir kişi bir yere para göndermek isterse havaledara parayı verir o kişi de gönderileceği yerdeki alıcı ile irtibata geçerek ödemenin yapılmasını sağlar. Dolayısıyla herhangi bir elektronik işlem olmadığı için bu tip transferlerde denetim mekanizması çok zor işlemektedir. Bir başka deyişle, bir ülkeye ya da bölgeye para yollanmak istendiğinde para fiziki olarak bölgeye gitmemektedir. Resmi bir nakit girişi olmamakta, kayıt olmamakta ve takibi çok zor olmaktadır. (Aykın ve Sözmen, 2009:58)

6. Taktikleri ve Eylemleri

El-Kaide, şiddeti araçsal olarak kullanmaktadır. Küresel cihat mücadelesi yürütülürken şiddet araçsal olarak kullanılmakta, bu bir stratejik araç olarak görülmekte ve kitlelerin radikalize olmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır. Bununla birlikte El-Kaide; intihar saldırıları, bombalı saldırılar, adam kaçırma, rehin alma, fidye vs. gibi yöntemlerle de para toplamaktadır. (Kaya, 2015:15)

Medya ve propaganda araçları bakımından örgütün ilk çıktığı dönemdeki iletişim ve enformasyon olanakları günümüzle karşılaştırıldığında, günümüze göre var olan zayıflık ortadadır. Örneğin 2001'de 12 web sitesini yöneten örgüt, 2005'te 4500, 2008'de ise birbirinden farklı 5 bin web sitesi üzerinden propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Örgütün medya yayın organı olan El-Sahab üzerinden yayın yapılmakta; video ve ses dosyaları propaganda amacıyla sevk edilmektedir. El-Kaide'nin medya bültenlerinde şiddet eylemlerine dini referanslar verilerek meşruiyet arayışında olunmaktadır. Cihat kavramı bolca işlenmekte, İsrail ve ABD iş birliği, Filistin Meselesi gibi konular işlenmektedir. (Ciavaco, 2009:857-858)

El-Kaide eylemleri bakımından ABD, İngiltere ve batılı ülkeler başta olmak üzere birçok saldırı düzenlemiştir. Silahlı, saldırı, baskınlar, intihar saldırıları, pusu, adam kaçırma vb. türde birçok eylemler gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezine düzenlenen saldırı, 1996 Khubar Kuleleri Eylemi, 1998 Kenya ve Tanzanya Saldırıları, 2000 USS Cole Saldırısı, 11 Eylül Saldırıları, 2001 Tunus'taki Sinagog Saldırısı, 2003 İstanbul Saldırıları, 2004 Madrid Metro Saldırıları ve 2005 Londra'daki bombalı eylemler en önemli saldırılar olarak kayıtlara geçmiştir. (Arı ve Aslan, 2005:207)

7. El-Kaide ile Mücadele

11 Eylül 2001 saldırıları ABD başta olmak üzere dünyanın güvenlik gündeminde "terörizme karşı savaş" adı altında, küresel terörizmi en öncelikli sıraya koymuştur. Gerçi 11 Eylül öncesi El-Kaide çeşitli eylemleri ile ABD ve müttefikleri tarafından terör listesine alınmıştır. Ancak 11 Eylül 2001 saldırılar terörizmle mücadele anlamında dönüm noktası olmuştur.

ABD açısından El-Kaide, 1996'da Afganistan'a geçinceye kadar yerel ve bölgesel bir tehdit olarak kalırken bu tarihten sonra ilan ettiği "küresel cihat" doktrini ile ABD tarafından öncelikli tehditlerden birisi haline gelmiştir. ABD, 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki saldırılar ile doğrudan hedef alınmış, bunun sonucu olarak Bill Clinton Yönetimi, Afganistan'daki hedeflere füze saldırısı gerçekleştirmiştir. Bu dönemde El-Kaide "Yabancı Terörist Organizasyon" olarak tanımlanmış ve küresel terörizm tehdidi ciddi anlamda hissedilmiştir. (Humud, 2016:16)

Birleşmiş Milletler ise 1998'deki Kenya ve Tanzanya saldırılarından sonra bu eylemi Usame bin Ladin ve örgütü tarafından gerçekleştirildiği gerekçesiyle 1999'da 1267 sayılı kararla Taliban-El-Kaide Komitesini (TEKK) kurmuştur. Bu kararla, Taliban Yönetiminin faaliyetlerinin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olduğu, Usame bin Ladin'in yakalanarak yargılanmak üzere teslim edilmesi istenmiştir. Taliban'a ait fonlar dondurulmuş ve insancıl gerekçeler dışında Taliban'a ait uçakların üye devletlerin hava sahalarına inmesi yasaklanmıştır. 11 Eylül'den sonra ise BM kurduğu, Terörle Mücadele Komitesi ve Kitle İmha Silahlar Komitesi kapsamında El-Kaide konusunda mücadeleye devam edilmiştir. Ayrıca 19 Aralık 2000'de alınan 1333 sayılı kararla Usame bin Ladim ve El-Kaide'nin mal varlığı dondurulmuştur. Daha sonra bunların denetimi için bir izleme grubu da kurulacaktır. (Kaya, 2005: 96-97)

11 Eylül saldırıları sonrası George W. Bush Yönetimi, saldırıların sorumlusu olarak El-Kaide ve Usame bin Ladin'i görmüş, Afganistan'daki Taliban Yönetiminden, "El-Kaide'nin lider kadrosunun kendisine verilmesini, ülkedeki terörist kampların kapatılmasını" istemiştir. Bu istekleri kabul görmeyince de 7 Ekim 2001'de İngiltere ile beraber BM Antlaşmasının 51. Maddesi uyarınca "meşru müdafaa" kapsamında Kalıcı Özgürlük Operasyonu adı altında Afganistan'ı vurmuştur. El-Kaide bu tarihten sonra Afganistan'dan ayrılmış daha öncede belirtildiği üzere merkezi yönetim, yerel hücreler ve bağlantılı gruplar başta olmak üzere parçalı bir yapıya bürünmüştür. (Halatçı, 2006:82)

Diğer yandan hem BM hem AB gibi örgütlerde El-Kaide ile mücadeleye katılmış ve çeşitli kararlar almışlardır. BM Güvenlik Konseyi, 16 Ocak 2002'de aldığı 1390 sayılı kararla Taliban ve El-Kaide'ye karşı alınan tedbirleri artırmış, silah ambargosu ve seyahat yasağını kapsam içerisine almıştır. AB ise 19 Eylül 2001'de AB Komisyonu'nun "Terörizmle Mücadeleye İlişkin Konsey Çerçeve Kararını" kabul etmiştir. Bu bağlamda AB, uluslararası terörizmle mücadelede etkin rol oynamak istemiştir. Terörizmle mücadelede uygulanacak genel prensipler belirlenmiştir. El-Kaide'nin Mart 2004'te Madrid'de gerçekleştirdiği saldırılar sonrası Avrupa Terörizme Karşı Mücadele Koordinatörlüğü kurulması kararı alınmıştır. Bununla amaçlanan, "terörist saldırıların önlenmesi, sınırların korunması, terörizm şüphesi olanların takibi ve olası saldırıların analizi" olmuştur. (Demirci, 2011:203-205)

El-Kaide ile mücadele birçok boyutta devam etmektedir. Hem El-Kaide merkezinin eylemleri, hem de El-Kaide'nin önceleri Irak kolu olan ve Irak El-Kaidesi'nden, Irak İslam Devletine oradan da IŞİD'e dönüşen yapı ile mücadele buna örnek verilebilir. Irak İslam Devleti'nin unsurları Suriye'de Arap Baharı süresince IŞİD'in lideri, Bağdadi, tarafından Suriye'ye yollanmış, bir süre sonra bu yapılanma Nusret Cephesi adı altında örgütlenmiş, sonraki süreçte Irak İslam Devleti ile Nusret Cephesi arasında yaşanan tartışmalarda Nusret Cephesi, El-Kaide'ye ve Zevahiri'ye bağlılığını ilan ettiyse de Bağdadi, 2013 Nisan'da IŞİD'i kurduğunu açıklamıştır. Bunun sonucunda El-Kaide unsurları, IŞİD'den ayrılmış ve özellikle Suriye'nin kuzeyinde çeşitli gruplarla birleşerek faaliyetlerine devam etmekte ve Suriye İç Savaşında önemli bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir. El-Kaide sadece Suriye'de değil kendisine bağlı gruplarla dünya çapında küresel bir terör örgütü olarak varlığını sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle IŞİD'in, küresel terörizmin dönüşümünü gösteren örnek olduğu üzerine yorumlar yapılırken, El-Kaide'nin ise bunun ilk örneği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Küresel terörizm, 20. Yüzyılda "din esaslı dalganın" somutlaşmış halidir. Bunun da örneği El-Kaidedir. El-Kaide, ideolojisi, örgütsel yapısı, finansal kaynakları, askeri stratejisi ve taktikleri ile beraber düşünüldüğünde din motifli terörizm bağlamında küresel terörizmin ilk örneğidir.

El-Kaide terörizm sorunsalının dünyanın her yerinde görülebileceği ve bunun coğrafi, ideolojik ve tarihsel sebepleri olabileceğini göstermiştir. SSCB'nin Afganistan işgaline karşı direnişe katılan mücahitlerin sonraki, dönemde Ladin'in kişisel çabası ile bir örgüte evirilmesi ve Batılı devletleri başta olmak üzere hedef tahtasına oturtması bu açıdan anlamlıdır. Küresel

cihat stratejisi ve bunu gerçekleştirmek için dünyanın birçok yerinde eylem yapabilmek kapasitesine sahip olması bu açıdan dikkat çekicidir.

El-Kaide ile sadece ABD değil, uluslararası toplumun büyük bir kısmı mücadele etmektedir. El-Kaide bir anlamda "ortak düşman" olarak görülmektedir. 11 Eylül bu anlamda bir milat olmuş hem El-Kaide ile mücadeleye bir yön verirken diğer yandan El-Kaide'nin yapısını değiştirmiş, üçlü bir yapı içerisinde daha esnek bir organizasyon modeline geçmesini sağlayarak tehdit kapasitesini arttırmasına da yol açmıştır.

El-Kaide, küresel terörizmi ortaya çıkaran aktör olması yanında kendisi ile bağlantılı gruplarla iş birliğini sürdürmüş, IŞİD deneyiminden de görülebileceği üzere bazılarının "küresel terörizmin dönüşümü" adını verdiği iddiaların da kaynağını oluşturmuştur. IŞİD her ne kadar günümüzde toprak hakimiyetini Ortadoğu'da kaybetmiş olsa da, El-Kaide'nin hedefi olan hilafet devletini kısa bir süreliğine de olsa hayata geçirmiştir. Dolayısıyla El-Kaide, hem ortaya çıktığı ilk dönemde, hem de günümüzdeki etkileri bakımından uluslararası güvenlik ve terörizm ile mücadele açısından önemli bir aktör olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

Akçalı, Yunus. (2015). Modern Selefiliğin Gelişimi, Orta Doğu'da Devlet-Altı Gruplar: Örgüt, Mezhep, Etnisite, Erkan Ertosun, Mahmut Akpınar, Nurettin Altundeğer(der), Ankara, İldem Yayınları, ss. 253-283.

Arı, Selçuk, Arslan, Okan. (2005). Uluslararası İlişkiler ve Din: Tanrı Tarafsız Mı?, Ankara, Platin Yayınları.

Aykın, Hasan, Sözmen, H. Kevser. (2009). Terörün Finansmanı, Ankara, Masak Yayınları.

Bulut, Faik. (2008). Cihat Yolcuları: El Kaide'nin Sırları, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları.

Burke, Jason. (2004). El Kaide: Terörün Gölgesi, Everest Yayınları.

Byman, Daniel. (2015) Al-Qaeda, The Islamic State, And The Global Jihadist Movement**,** Oxford, Oxford University Press,

Castells, Manuel. (2008). Kimliğin Gücü / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt-2**,** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ciavacco, Carl J. (2009). The Countours of Al-Qaeda's Media Strategy, Studies in Conflict and Terrorism, Vol. 32, N. 10, ss. 853-875.

Demirci, Saadat. (2011). Terörizme Karşı Mücadele Modelleri, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, S. 2, ss. 193-212

Gunaratna, Rohan, Oreg, Aviv. (2010). Al-Qaeda's Organizational Structure and its Evolution, Studies in Conflict Terrorism, Vol 33, N. 12, ss. 1043-1078.

Gus Martin. (2006). Understanding Terrorism: Challange, Perspectives and Issues, London, SAGE Publications.

Erdem Kaya. (2015) Terörün Geldiği Yeni Boyut IŞİD Örneği, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 67.

Erdem, Süleyman. (2016). Radikalleşme ve Cihatçılar: El-Kaide ve IŞİD'e Katılanların Hikayesi, İstanbul, Yakın Plan Yayınları.

Bruce Hoffman. (2007). The Global Terrorist Threat: Is Al-Qaeda On The Run Or On The March", ", Middle East Policy, Vol. 14, No. 2 (Summer 2007), s. 45-46.

Halatçı, Ülkü. (2006). 11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi, Uluslararası Hukuk ve Politika, C. 2, No. 7, 2006, 80-98.

Humud, Carla E. (2016). Al-Qaeda and U.S. Foreign Policy: Middle East and Africa, CRS Report, , ss. 1-22.

Hüseyin, Fuad. (2014). Zerkavi: El Kaide'nin İkinci Kulağı ve 20 Yıllık Planı, İstanbul, Küresel Kitap.

Rohan Gunaratna. (2016). El-Kaide'nin Yeni Yüzü: 11 Eylül'den Sonra İslamcı Terörizm Tehdidi, Terörizm Tarihi: Antik Çağdan Işid'e**,** Gerard Chailand ve Arnaud Blin (der.), İstanbul, Nora Kitap, ss. 533-550

Philippe Migaux. (2016). El-Kaide, Terörizm Tarihi: Antik Çağ'dan Işid'e, Gerard Chailand ve Arnaud Blin (der.), İstanbul, Nora Kitap, s. 408-430.

Mohamedou, Mohammad-Mahmoud Ould. (2011). Understanding Al-Qaeda, New York, Pluto Press.

Özerkmen, Necmettin. (2004). Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 44, S. 1, ss. 135-148.

Rudner, Martin. (2013). Al-Qaeda's Twenty-Year Strategic Plan: The Current Phase of Global Terror, Studies in Conflict and Terrorism, Vol. 36, N. 12, ss. 953-980.

Şen, Osman. (2011). Din, Terrörizm ve El-Kaide, Ankara, Sarkaç Yayınevi.

Thornton, Thomas Perry. (2006). Terror As A Weapon of Political Agitations, Terrorism: Critical Concepts in Political Science – Vol III: The Third or New Left Wave, Abingdon, Routhledge, ss. 41 – 63.

Wilkinson, Paul. (2002). Terör ve Terörizm: Kavramlar, Özellikler ve Tipoloji, Silinen Yüzler Karşısında Terör (der**.** Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara, ss. 142-162.

Rapoport, David C. (2008). The Fourth Waves of Rebel Terror and September 11, The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls, Charles W. Kegley(der.), New Jersey, Prentice Hall, ss. 36-52.

Jamie Glazov (2003) "Symposium: Diagnosing Al-Qaeda", http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=16756 (E.T. 10.02.2018).

AFRİKA'DA MİLLİ KURTULUŞ HAREKETLERİ VE SOSYALİZMİN ETKİLERİ: KWAME NKRUMAH DÖNEMİ GANA ÖRNEĞİ (1957-1966)

Cihan DABAN*

Özet

Kapitalizm yerine sosyalizmin devrimci geçişi, toplumların evrimi tarafından şartlandırılmış, düzenli bir süreçtir. Bu manada sosyalist devrim, yeni tipte bir toplumsal devrimdir. Sosyalist devrimler deneyi, kapitalizmin yerine sosyalizmin geçmesiyle başlamış ve özellikle de sömürge altında olan bölgelerde etkisini göstermiştir. Yüzyıllar boyunca sömürge altında tutulan Asya ve Afrika kıta devletleri, II. Dünya Savaşı'nda başlayan dekolonizasyon süreciyle, büyük bir değişim ve dönüşüme şahitlik yapmıştır. Bu değişim ve dönüşüme giden yolda birçok faktörün etkisi olmuştur. Bu faktörlerden biri de sosyalizm akımıdır. Sosyalizm, birçok ülkede aynı kavramla anılmış, ancak farklı anlamlara sahip olmuştur. Bu doğrultuda Avrupa Sosyalizmi ile Afrika Sosyalizminin temelindeki anlamların farklılığı göze çarpmaktadır. Avrupa Sosyalizminin temeli Platon'a dayandırılmış olsa da, daha inandırıcı bir biçimde, 17. yüzyılda yaşanan İngiliz İç Savaşı'ndaki radikal hareketlere dayandırılmaktadır. Modern anlamda Avrupa Sosyalizmi, 19. yüzyılda, hem ekonomik ve toplumsal değişiklikler hem de kentleşme ve endüstrileşme olgularıyla bağlantılı olarak gelişme göstermiştir. Afrika Sosyalizmi ise, 20. yüzyılın ortalarında başlayan milli kurtuluş hareketleriyle birlikte, yaygın bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık mücadelesi veren liberal eğilimli liderler, bağımsızlıklarını elde etmek için sosyalizmin gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Bağımsızlıklarının yanı sıra milli değerlerinin korunması ve yaşatılması gerekliliğine de değinmişlerdir. Bağımsızlık, birlik, özgürlük, milli değerleri koruma ve yaşatma gibi unsurlar Afrika Sosyalizminin temel ilkeleri olmuştur. Afrika'da Milli kurtuluş hareketleri, bu unsurlar doğrultusunda gelişme göstermiştir. Buradan hareketle Afrika Sosyalizminin bağımsızlık ve özgürlük kavramlarıyla bağdaştırılmaya çalışıldığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle Afrika Sosyalizmine yerli ve milli değerleri korumak, kapitalist güçlere bağımlı olmaktan kurtulmak ve Afrika kültürüne üstünlük kazandırmak gibi anlamlar yüklenmiştir. Böylelikle Afrikalı liderler, milli kurtuluş hareketlerinin başarıya ulaşmasında, sosyalizme yükledikleri anlamlar sayesinde halklarını bir arada tutabilmiş ve bağımsızlıklarını elde edebilmişlerdir. Fakat bu bağımsızlıklar genel olarak siyasi yönüyle ön plana çıkmıştır. Ekonomik bağlamda Afrika kıtasının bağımsızlığından söz

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, dabancihan@gmail.com

edilemez. Çünkü milli kurtuluş hareketlerinden sonra sömürgeci devletler, siyasi sömürüden ekonomi sömürüsüne yönelik politikalar üretmeye başlamışlardır. Bundan dolayı Afrika'da 20. yüzyılın ortalarından 21. yüzyıla kadarki en temel sorun, sömürgeciliğin başka bir kılıfa bürünmesiyle devam ediyor olması olmuştur. Aslında en temel sorun, yapay sınırların çizilmiş olmasıdır. Çünkü aynı topraklarda yaşaması gereken halkların ayrı yaşamalarına ve parçalanmalarına yol açmıştır. Bu durum hem kabileler arası kavgalara hem de halk-iktidar çatışmalarına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda makale, dekolonizasyon sürecinin başlamasıyla Afrika'daki genel durumu ve Gana'da ortaya çıkan halk hareketlerini ele almakta ve sosyalist bir lider olan Kwame Nkrumah'ın etkisini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Milli Kurtuluş Hareketleri, Sosyalizm, Gana

Giriş

Uluslararası ilişkilerin odak konusu olan Afrika, dünyanın hem en büyük ikinci kıtasını oluşturmakta hem de en önemli hammadde kaynaklarını barındırmaktadır. Afrika'nın tarihi geçmişi milattan çok öncesine dayanmaktadır. Milattan önce (M.Ö.) 10 bin yıllarında tarımın başladığı bu kıta, aynı zamanda dünyanın en önemli yerleşim alanı olarak da bilinmektedir. M.Ö. 5 bin yıllarında Nil Vadisi boyunca Etiyopya'da yerleşik tarım topluluklarına rastlanmıştır. M.Ö. bin yıllarında, Doğu Afrika göller bölgesinde olası demir döküm teknolojisinin yenilendiği, Batı Afrika'da ise, demirciliğin kökenlerinin atıldığı dönemler olmuştur. Milattan sonra (M.S.) 700 yıllarında Sevahili Taş Şehirlerinin inşa edilmeye başlandığı ve yerleşik hayatın yaygınlık kazandığı yüzyıldır. M.S. 15. yüzyıla kadar Afrika, hem yerleşik hem tarımsal ve teknolojik hem de ekonomik ve refah anlamında en iyi kıtalardan biriydi. Fakat 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da gelişen ve dünya coğrafyasının dört bir tarafına yayılan sömürgecilik politikası, olumsuz değişim ve dönüşümlerin başlangıcı olmuştur(Gilbert ve Reynolds, 2016).

Bu dönemde Avrupa'nın genel durumuna bakıldığında, özellikle de Orta Çağ Avrupa'sı (375-1453) incelendiğinde, çetrefilli ve girift bir dönem içerisinde olduğu görülecektir. Siyasi bir yönetim şekli olarak feodalitenin hâkim olduğu Orta Çağ dönemi, Avrupa'nın derin bir duraklama dönemi olarak görülmüştür. Bu dönemde Avrupa, hem Asya'daki hem de Orta Doğu ve Afrika'daki birçok gelişmiş uygarlıkların gerisinde kalmıştır. Feodalite döneminde halkın çeşitli sosyal sınıflara ayrılması, beraberinde çatışmaları da getirmiştir. Asiller, rahipler, burjuvalar, köylüler ve köleler olarak ayrılan halk, hem eşitlikten hem de demokratik ilkelerden yoksun bırakılmıştır. Çünkü yönetim ve orduda komutanlık gibi görevler asillere aitti. Öte yandan

rahiplere de önemli ayrıcalıklar verilmiş ve kilise adı altında çok geniş topraklara sahip olmuştular. Devlet yönetimine katılamayan ancak şehirlerde en iyi yerlere sahip olan burjuvalar da bazı önemli ayrıcalıklara sahipti. Geride kalan köylüler ve köleler en zayıf halkayı oluşturmuşlardır. Tüm bu eşitsizlikler ve adaletsizlikler Avrupa'da önemli savaşların ve çatışmaların odağını oluşturmuştur(Ball, 2017).

En önemli savaşlar ise İngiltere ile Fransa arasında yaşanmıştır. İngiltere hanedanının yönetim alanını genişletmek istemesi ve bu amaçla Fransa'daki yönetime göz dikmesi, iki ülke arasında yüzyıl sürecek savaşlara sebebiyet vermiştir. Hem siyasi hem de ekonomik güç olarak büyümek isteyen Avrupa hanedanlarının birbirleriyle mücadele etmesi, Avrupa'nın genel görünümünü derinden etkilemiştir. Bu anlamda Orta Çağ Avrupa'sında bir duraklama döneminin yaşandığından bahsedilebilir. Ancak 15. yüzyılın başlarından itibaren İtalya'da sanat ve bilim dallarında olağanüstü gelişmeler yaşandı. Bu gelişmeler Rönesans'ın (yeniden doğuş) başlamasına ve Avrupa'da yayılmasına yol açmıştır. Almanya'da ise Rönesans, hümanizm ile başlamıştır. Hümanizm üzerine kurulan Rönesans, çok geçmeden Reformla devam etmiştir. Böylelikle Avrupa'daki değişim ve dönüşüm hem yeniliklere hem de dinsel konulara göre şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde Doğu coğrafyası Batı'dan üstün teknolojilere ve yaşam standartlarına sahipti. Bunun farkına varan Avrupalılar, Doğu'ya doğru akın etmeye başlamışlardır. Böylelikle Doğu'nun zenginlikleri Batı'nın önemli hammadde kaynakları haline gelmeye de başlamıştır. En önemli yolculuklar ise, Avrupa'nın güney doğusunda yer alan Afrika kıtasına yapılmıştır. Çünkü Afrika bu dönemde, hem altın ve elmas madenleri bakımından hem de tarımsal ve ekonomik refah açısından önemli bir ilerleme kaydetmişti. Bu nedenle Avrupa'nın, Afrika'ya yönelik ilişkileri 15. yüzyıldan itibaren hızlanmaya başlamıştır(Rodney, 2015).

Batı Afrika, altın ve elmasın ana merkezi olmuştur. Özellikle eski ismiyle Altın Sahili olarak bilinen Gana Cumhuriyeti'nin bulunduğu coğrafya, altın diyarı olarak bilinmektedir. Avrupa devletlerinin yayılmaya başlaması, dünya coğrafyasını derinden etkilemiştir. Çünkü gittikleri bölgelerde sömürgecilik politikasını uygulamışlardır. Sömürgecilikle, hem önemli hammadde kaynaklarına el konulmuş hem de halklar birbirlerinden ayrılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle kapitalist sömürü zihniyetine sahip Avrupa devletlerinin sömürgecilik politikaları, dünya coğrafyasının siyasallaşmasında önemli bir olgu olmuştur. Coğrafyanın siyasallaşmasıyla birlikte, çatışma ve şiddet ortamlarının yanı sıra hem büyük savaşlar yaşanmış hem de halklar parçalanmıştır. Bu durum 15. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar çetin bir politikayla

devam etmiştir. 21. yüzyılda ise, sömürgecilik döneminden kalan kalıcı sorunlarla uğraşılmaya çalışılmış ve dolaylı/örtülü sömürgeciliğin devamı için politikalar üretilmiştir(Luraghi, 2000).

Özellikle 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Afrika'nın neredeyse tamamı sömürgecilerin egemenliğine geçmesi ve bu dönemdeki sorunların 21. yüzyılın asıl kalıcı sorunlarını oluşturmuş olması, sömürgeciliğin, nasıl derin bir etki bıraktığını göstermiştir. II. Dünya Savaşı'yla birlikte başlayan dekolonizasyon süreci, Afrika halklarına büyük bir umut kaynağı olmuştur. Çünkü bu süreçle çok sayıda devlet bağımsızlık adımlarını atmaya başlamış ve bağımsız olmayı başarmıştır. Bu bağlamda makale Gana'nın sömürge dönemini ve dekolonizasyon sürecinin etkisiyle başlayan bağımsızlık hareketlerini ele almıştır. Öte yandan Afrika'daki milli kurtuluş hareketlerine zemin hazırlayan bazı akımların etkisine de değinmiştir. Bu akımlardan biri de, Gana'nın bağımsızlığında öncü rol oynayan Kwame Nkrumah'ın da benimsemiş olduğu sosyalizm akımıdır. Bu anlamda makale, milli kurtuluş hareketleriyle birlikte sosyalizmi de ele almıştır(Rodney, 2015).

1. Sömürge Öncesi Afrika'da Fiziksel ve Coğrafi Bileşenler

Tarih ve coğrafya ayrılmaz bir bütündür. Nerede bir coğrafya varsa, o coğrafyanın elbette bir tarihi vardır. Herhangi bir tarih gibi Afrika tarihi de, tarihi yapan insan aktörlerinin şekillendirdiği fiziksel bir ortam bağlamında gelişmiştir. Afrika'nın kıta dışı dünyayla ilişkisi coğrafya ve fiziksel ortam tarafından şekillendirilmiştir. Afrika coğrafyasının en göze çarpan özellikleri ise büyüklüğü ve var olan hammadde kaynaklarının yanı sıra, arazi, ortam ve insan kültürleri hakkında genellemeler yapılamayacak kadar değişkenlik gösterdiğidir. Bu anlamda Afrika, çok çeşitli dillere, dinlere ve kültürlere sahiptir. Öte yandan ilk yerleşik hayatın başlangıcı olarak da bilinen Afrika coğrafyasında, önemli üretimin yapıldığı ve bu üretimin sosyal, politik ve ekonomik alanları büyük ölçüde etkilediği de görülmüştür. Yerleşik hayatla birlikte tarımsal ürünlerde de çeşitlilik arz edilmiştir. Tarım, yerleşik grupların ciddi boyutlarda büyümelerine, toplumsal hiyerarşiler oluşturmalarına, servet birikimlerine ve devlet inşa etmelerine olanak sağlamıştır(Flint and Taylor, 2014).

Tarımsal faaliyetlerin Afrika'da geniş bir yankı uyandırması, çok farklı türde yiyecek üretiminin yapılmasını da ortaya çıkartmıştır. Bu çeşitliliğin sebebi ise, kullanılan tarım ürünleri ve Afrika coğrafyasının fiziksel ortamının olduğudur. Ayrıca Afrika tarihi boyunca kıtada bol miktarda toprak, buna karşın az miktarda işgücü olmuştur. Kısacası Afrika coğrafyasının fiziksel ortamı tropik dünyanın çoğuna kıyasla, insanlar için yaşanması son derece

zor bir bölge değildir, ancak Avrasya bölgesinin daha soğuk ve ılıman coğrafyasına göre daha zor bir yer olmuştur. Bu durum iklim ve fiziksel şartlara göre değerlendirilir, oysaki tarımsal ve üretimsel olarak Afrika coğrafyası, dünyanın en verimli topraklarına ve ürünlerine sahip olmuştur. Bu anlamda coğrafya önemli bir alan olarak görülmektedir. Çünkü coğrafyanın derinliklerinde hammadde kaynakları, üstünde de önemli tarım ürünleri yer almaktadır. Afrika coğrafyasındaki tarım alanları Amerika kıtasından önce varlık göstermiştir. Bundan dolayı coğrafyanın Afrika ayağı, önem taşımaktadır(Ferro, 2011).

1500'lü yıllara kadar Afrika, dünya coğrafi bölgeleri arasında çatışmalardan ve şiddetlerden de uzak olmuştur. Tarımsal alanların gelişme göstermesiyle birlikte, hem şehirleşme hem de sosyal ve siyasal kurumlaşmaların geliştiği de görülmüştür. Tipik olarak şehir medeniyetleri, toplayıcılara kıyasla çiftçilerin yaşadığı köy düzeyindeki tarım toplumlarının sahip olduğu avantajlara benzer avantajlara sahip olmuşlardır. Afrika coğrafyası diğer dünya coğrafyalarına kıyasla fiziksel açıdan zor bir bölge olduğu söylenebilir. Çünkü sıcaklığın çok yüksek olması, çölleşme alanlarının geniş yer kaplaması ve hastalıkların çeşitli salgınlıklarla belirtiler göstermesi, kıtayı zor şartlara sürüklemiştir. Ancak bunlara rağmen Afrikalı halklar, kıtada yaşamayı başarmış ve bu tür zorlukların üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Bunu da tarıma geçişle sağlamışlardır. Tarıma geçiş sayesinde hem yerleştikleri alanı yeşillendirmeye hem de o alanın canlılık kazanmasına gayret göstermişlerdir. Afrika coğrafyası sömürülmeden önce, görüldüğü gibi, genel olarak tarıma dayalı bir kıta olmuştur. Ancak sadece tarıma dayalı olmamıştır, bunun yanı sıra önemli madenlere de sahipti. Bunlardan en önemlisi ise altın ve elmas gibi değerli hammadde kaynaklarıdır. Bu madenlerin odak merkezi ise Batı Afrika bölgesi olmuştur(Park, 2017).

Batı Afrika'da altınların varlığı aslında 14. yüzyılın önemli krallarından biri olan Mansa Musa döneminde görülmüştür. Mansa Musa, 1312 yılından 1337 yılına kadar imparator olarak Mali'yi yönetmiştir. Altın dağıtan Kral olarak ün yapmıştır. Afrika'nın çeşitli bölgelerinden gelen köleler, yanında çalışmış ve bolca altına sahip olmuşlardır. İslam tarihi açısından da Mansa Musa önemli bir figür olmuştur. İslam'ın emrettiği yasaları uygulamaya çalışmış ve emri altındakilere hoşgörülü davranmıştır. Nitekim Batı Afrika kıyılarına gelen Avrupalı gezginler, buradaki zenginlikleri görünce ülkelerine rapor etmekten geri kalmamışlardır. Gezginlerin Batı Afrika'nın iç bölgelerine doğru seyahat etmeleri sonucu, Avrupa-Afrika bütünleşmesini ya da Afrika'nın, Avrupa'nın bir arka bahçesi olarak görülmesini hızlandırmışlardır. Kısacası Afrika için, sömürge olmadan önce hem tarımsal

hem de toplumsal olarak en iyi dönemlerini yaşadığı söylenebilir. 15. yüzyıldan itibaren sömürgeci Avrupa devletlerince saldırıya maruz kalan kıta, bu yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki dönem boyunca çatışma, şiddet, hastalıkların artışı, coğrafi bölgelerin siyasallaşması ve halkların parçalanmasına kadar birçok bileşenlerle gündeme gelmiştir. Afrika coğrafyasında, 15. yüzyılda etkisini hissettiren sömürgecilik faaliyetleri, 20. yüzyılın ikinci büyük savaşına kadar çetrefilli ve girift bir ortam yaratmıştır(Ajayi and Crowder, 1974).

2. İmparator Mansa Kankan Musa Dönemi ve Sömürgecilik Faaliyetlerinin Etkisi

Gana, Fildişi Sahili, Burkina Faso, Gine, Nijer, Moritanya ve Mali'nin bulunduğu Batı Afrika bölgesinde 1312 yılından 1337 yılına kadar burayı yöneten Mali İmparatoru I. Mansa Musa olmuştur. O dönemde Batı Afrika bölgesi Mali olarak anılmaktaydı. Bu nedenle Musa, Mali İmparatoru olarak ün kazanmıştır. Tahta geçtiğinde daha 32 yaşlarındaydı. Hem güçlü hem de zengin bir ülkenin yönetimini devralmıştı. Bu durum kendisini daha da güçlü ve zengin yapmıştır. Mali krallığı yaklaşık 1 milyon 300 bin km^2'lik bir alana sahipti. Avrupa'ya kıyasla bu bölge Batı Avrupa'dan daha büyük bir bölgeydi. Burası Afrika dışından çok az kişinin bildiği bir bölgeydi. Batı Afrika'nın zenginliğinde Nijer Nehri'nin büyük bir etkisi olmuştur. Çünkü nehrin sularıyla bölgenin toprakları hem verimli hem de yerleşik hayat için vazgeçilmez bir coğrafyayı simgeliyordu. Musa'nın imparatorluğu süresince bölgenin huzurlu ve barışçıl ortamı ön plandaydı. Musa, hem eğitim çalışmalarına hem de İslami çalışmalara öncülük vermiş, bölgenin canlılık kazanmasında gayretler göstermiştir(Boahen, 1966).

Musa, hem inancına bağlılığı hem de diğer dinlere inanan insanların inançlarına saygısıyla da tanınmış bir imparatordu. Birçok cami, medrese, kütüphane ve hayır kurumları inşa etmeye çalışmış var olanları da restore etmiştir. Kısacası Mali İmparatoru olarak bölgenin huzur içinde yaşaması için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Bu çalışmalarıyla da başarılı bir imparator olmuştur. Ancak 1324 yılındaki hac yolculuğu bu barışçıl ortamın bozulmasına sebebiyet veren faktörleri beraberinde getirmiştir. Hac yolculuğu yapmaya karar verdikten sonra, yayınlamış olduğu bir fermanla zenginlik içerisinde olan halkından bu kutsal yolculuk için altın ve erzak bağışlamalarını istemiştir. Neredeyse 60 bin kişilik bir kafileyle hareket eden Musa, her birinin yanında yaklaşık 130 kilo altın yüklü develerle hac yolculuğuna çıkmıştır(Daban, 2017). Bugünkü Mali coğrafyasından Mekke/Medine coğrafyasına giden güzergah boyunca, gittiği her yerde altın

ve erzak dağıtmakla meşgul oldu. Amacı fakir olanlara el atmak ve kendi kabilesinden herhangi bir bölgeye yerleşmek isteyenlere de yer almak olmuştu. Yolculuk esnasında uzun bir süre (yaklaşık 3 ay) boyunca Mısır'da konaklamıştır. Musa'nın Mısır'da dağıttığı altınlar halkı hem zenginleştirmiş hem de şaşırtmıştır. Musa'nın dağıttığı altınlar halk kadar soyguncuların da dikkatini çekmiştir. Bu durum Musa ve halkı için büyük bir kırılma noktası olmuştur. Çünkü hac yolculuğu dönüş yolunda soyguncuların saldırılarına uğramış ve elindeki bütün mal varlığına el konulmuştur(Radikal Gazetesi, 2012).

Bütün paralarını soyguncularа kaptıran Musa, Mısırlı tefecilerden borç alarak ülkesine dönmüştür. Döner dönmez de tefecilerin parasını kat kat ödemiştir. Ancak bu hac yolculuğu kıta dışında da önemli bir etki oluşturmuş, özellikle de, Avrupalı gezgin ve tüccarların dikkatine neden olmuştur. Efsanevi hac yolculuğu yıllarca konuşulmuş ve Musa'nın 1337 yılında tahttan indikten sonraki on yıllar boyunca da dillere destan olmuştur. Afrika'yı yakından takip etmeye başlayan Avrupalı tüccarlar, hiç bilmedikleri bu bakir kıtaya gelmeye başlamışlardır. Özellikle kâşifler, Batı Afrika'da Musa'nın egemen olduğu bölgeyi araştırmış ve Musa'nın ölümünden iki yıl sonra 1375 yılında Musa'nın egemenliğini ve bölgenin zenginliğini ortaya koyan bir harita resmetmişlerdir(Luraghi, 2000).

Şekil 1: Mali İmparatoru Mansa Musa'nın Bölgedeki Egemenliğini ve Zenginliğini Gösteren Harita

Kaynak: Cihan Daban, Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2017, s. 73.

Hem Avrupalı tüccarların varlığı hem de gezginlerin kıtadaki keşifleri, sömürgecilik politikasını benimseyen Avrupa devletlerinin faaliyet alanlarını Afrika'ya çevirmiştir. Bu dönem, 1400 yılın başları, Coğrafi Keşiflerin çağı da olmuştur. 1400 yılında başlayan Coğrafi keşifler 1600 yılına kadar çok çetin bir değişim ve dönüşüme sebebiyet vermiştir. Sömürgeci Avrupa devletlerinin faaliyetleri, dünya coğrafi tarihinin zedelenmesine yol açan odak noktayı oluşturmuştur. Bu zedelenme özellikle de Afrika kıtasında büyük bir kırılganlıkla etkisini göstermiştir. Bu bağlamda 15. yüzyıldan itibaren etkisini gösteren sömürgecilik, 20. yüzyılın ikinci büyük savaşına kadar büyük bir parçalanmayla anılmış ve anılmaya devam etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında 15 Kasım 1884 tarihinde toplanan Berlin Afrika Konferansı, 26 Şubat 1885 tarihine kadar sürmüştür. Sömürgeci Avrupa devletleri tarafından düzenlenen bu konferans, Afrika kıtasının parçalanmasını ve sömürgeci Avrupalılarca kıtanın pay edilmesini ön görmüştür. Bu konferanstan sonra Afrika coğrafyası sadece 50 yıllık bir sürede tanınmaz hale getirilmiştir(Arnold, 1995).

3. 1884-85 Berlin Afrika Konferansı'nda Alınan Kararların Afrika Coğrafyasına Etkisi

Berlin Afrika Konferansı, sömürgecilik faaliyetlerinin en zirve yaptığı dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Konferansın ana meselesi Afrika kıtasının tamamını paylaşma olsa da, asıl mesele, verimli toprakların oluşmasını sağlayan Kongo ve Nijer nehirlerinin nasıl paylaşılacağı ve buraya kimlerin egemen olacağıydı. Ancak İngiltere ve Fransa basını meseleyi farklı yöne çekerek tahrik girişimlerinde bulunmuştur. Batı Afrika'da Fransızlar kadar İngiltere'nin de varlığı söz konusuydu. Bu nedenle iki ülke bu bölge üzerinde egemenlik tesis etmeye çalışmış ve birbirleriyle rekabet haline girmişlerdi. 15 Kasım 1884 tarihinde düzenlenen konferans, çok çetin geçmiştir. Sömürgeci Avrupa devletlerinin Afrika coğrafyası üzerine anlaşma sağlayamamaları, başlangıçta çok tartışmalara yol açmıştır. Ancak 26 Şubat 1885 tarihinde alınan kararlar neticesinde konferans amacına ulaşmış ve sömürgecilik faaliyetlerine en hızlı yöntemlerle girişilmeye başlanmıştır. Konferans'ta alınan kararlardan bazıları şöyledir(Coquery, 1988).

1) Köle ticareti yasaklanmıştır,

2) Dini özgürlükler ve ırk ayrımcılığı yasaklanmıştır,

3) Yerlilerin himaye altına alınmaları kararlaştırılmıştır,

4) Avrupa devletleri birbirlerinin bölgelerine müdahale etmeyecektir,

5) Doğrudan müdahale etme ve yönetme faaliyetlerine geçiş sağlanmıştır.

Berlin Afrika Konferansı'nda alınan kararlardan en önemlisi 5. maddede yer alan doğrudan müdahale etme ve yönetme ilkesidir. Çünkü bu kararla fiili işgal ilkesi resmen yürürlüğe girmiş ve bu ilke üzerinden sömürgecilik faaliyetlerine hız verilmiştir. Sömürgeci devletler kendi bayraklarını dikene kadar işgal etme politikasıyla hareket etmişlerdir. Bu kapsamda sömürge bölgelerinde hangi sömürgecinin bayrağı dikiliyse, o bölge, o sömürgeci devlete ait olacak ve diğer sömürgeci devletler o alana müdahale etmeyecek ilkesine de dikkat etmişlerdir. Batı Afrika'nın hem altın hem de elmas madenlerince zengin olması, sömürgeci devletlerin bu bölgede yoğunluklu olarak bulunmalarına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Batı Afrika bölgesi, çok karmaşık ve girift bir dönemle iç içe olmuştur. Hem halkların büyük zarar görmesine hem de sömürgeci devletlerin birbirleriyle mücadele etmesine yol açan, altın ve elmas gibi madenler, bölgenin derinden zarar görmesine neden olmuştur(Cooper, 1996).

Sömürgeci devletlerin uzun vadeli ekonomik çıkarlarının olduğu bölgelerde sömürgecilik, genel olarak hem yavaş hem de plansız olarak gelişmiştir. Diğer bazı durumlarda ise, sömürge fethi, kıtanın bir bölgesinin sömürgeleştirilmeye hazır olduğuna karar veren ve sonra ticari veya stratejik kazanımın bunu takip edeceği beklentisi ile bölgeyi elde etme yöntemiyle gelişme göstermiştir. Bu bağlamda Batı Afrika'daki İngiliz ve Fransız rekabeti, önceki yüzyıllardan itibaren başlayan bir ticari faaliyetten doğmuş olması, sömürge fethini hızlandıran bileşenler olduğu söylenebilir. Sadece İngiliz ve Fransızlar bu bölgede rekabet halinde olmamıştır. Bunların yanı sıra, Almanya, İspanya, Portekiz ve Belçika'nın da rekabet halinde olduğu görülmüştür. Altın, elmas ve verimli toprakların varlığıyla önem kazanan Batı Afrika bölgesi, bu varlıklardan dolayı unutulmayacak kara bir tarihe sahip olmuştur. Çünkü sömürgeci devletlerin, dini özgürlüklere, ırksal farklılıklara, toplumsal örf ve adetlere, insan yaşamına ve coğrafyanın bağımsızlığına aldırış etmeden parçalama ve bölme girişimlerinde bulunmaları, bölgeye kara bir tarihi leke bıraktırmıştır. Coğrafi bölgelerin parçalanmasından ziyade insan hayatının hiçe sayılarak parçalanması, acımasız ve zalimane bir politikanın oluştuğunu göstermiştir(Low, 1988).

1900 yılından 1941 yılına kadar Afrika coğrafyası tanınmaz bir hale dönüşmüştür. I. Dünya Savaşı'nın başlamış olması, Afrika'daki güç dengelerini de değiştirmiştir. Küresel boyuttaki ilk savaş olan I. Dünya Savaşı, çok kapsamlıydı çünkü Avrupa'nın sömürge imparatorluğu irade dışı

bir şekilde savaşa sürüklenmiştir. Yani büyük bir güç olan Almanya'nın savaşa sürüklenmesi ve ardından yenilgiyle savaştan çıkması, Afrika'daki gidişatları da etkilemiştir. Çünkü Almanya'nın Afrika coğrafyasındaki nüfuzu kırılmış ve tamamen olmasa da, Afrika'dan çekilmek zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na kadarki dönem, sömürgeciliğin zirvesi olarak adlandırılabilir. Çünkü İngiltere ve Fransa'nın çoğunluklu olarak bölgede cirit attıkları görülmüştür. I. Dünya Savaşı'nda hezimete uğrayan Almanya, Berlin Afrika Konferansı'nın kararlarından yeterince faydalanamamıştır. Aksine Almanya'nın kıtadan çekilmesiyle konferans kararları pasifleşmiş ve geride kalan sömürgeci devletlerin kendilerince almış oldukları kararlar doğrultusunda sömürgecilik devam etmiştir(Betts, 2004).

II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar hem İngiltere hem de Fransa Batı Afrika'da olmadık faaliyetler yürütmüşlerdir. Afrika'nın genelinde büyük zararların oluşması, II. Dünya Savaşı'ndaki gidişatı değiştirmiştir. Almanya'nın büyük bir tehdit olarak tekrar ortaya çıkması ve II. Dünya Savaşı'nı başlatması, hem ABD ve diğer Avrupa devletlerince hem de SSCB ve diğer doğu devletlerini tedirgin etmiştir. ABD ve İngiltere'nin girişimleriyle 1941 yılında Atlantik Beyannamesi'nin imzalanması kararı alınmıştır. Çünkü sömürge altında olan devletlerin (Asya-Afrika) sömürgeden kurtulmak adına çeşitli yöntemlere başvurdukları ve halkların bu yönde direniş göstermeye çalıştıkları görülmüştür. Bu durum, çok geniş bir yankı uyandırmadan Atlantik Beyannamesi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Atlantik Beyannamesi, İngiltere Başbakanı Winston S. Churchill ile ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt 12 Ağustos 1941 tarihinde Kanada'da New Foundland açıklarında "Prince of Wales" savaş gemisinde buluşarak bu beyannameyi yayınlamayı hedeflemişlerdir. İki gün sonra, 14 Ağustos 1941 tarihinde uzlaşan iki devlet lideri, beyannameyi yayınlamışlardır(Hazar, 2018).

4. 14 Ağustos 1941 Atlantik Beyannamesi'nin ve Sosyalizmin Etkileri

Atlantik Beyannamesi'yle birlikte, sömürge altında olan halklar tarafından milli kurtuluş hareketleri de kıvılcım vermeye başlamıştır. Çünkü beyannamede yer alan, sömürge altında olan tüm halkların, yönetimi altında yaşayacakları hükümet biçimini kendileri belirleyecektir, ilkesi, milli kurtuluş hareketlerinin kıvılcım vermesinin en önemli nedenlerinden biri olarak yansımıştır. Ancak sadece Atlantik Beyannamesiyle bu kıvılcım oluşmamıştır. Bazı akımların da etkili olduğu görülmüştür. Komünizm ve sosyalizm gibi akımlar, Afrika'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Nitekim sosyalizm akımı, hem güçlü hem de çok kısa zamanda büyük bir yankıya yol açmıştır. Bunda

Atlantik Beyannamesi'nde alınan kararların büyük bir etkisi olmuştur(Hazar, 2018). Atlantik Beyannamesi'nde alınan bazı kararlar şöyledir;

1) ABD ve İngiltere toprak genişletmek isteğinde bulunmayacaktır,

2) Aynı topraklarda yaşamak isteyen halkların özgür iradeyle oy kullanmaları sağlanacaktır,

3) Halklar, kendi hükümet şekillerini belirlemekte serbest olacaklardır,

4) Yenen veya yenilen halkların, hammadde ve ticaret alanlarından eşit gelir sağlanması öngörülecektir,

5) Böyle bir barışın sağlanması hem Afrika ve Asya kıta devletlerine hem de diğer dünya devletlerine açık denizlerde ve okyanuslarda engelsiz bir şekilde çıkma olanağı sağlayacaktır(Churchill, 1965).

Tüm bu maddeler doğrultusunda sömürge bölgelerinde bağımsızlaşma hareketlerinin sinyalleri verilmiştir. Böylelikle dekolonizasyon süreciyle bağımsızlık hareketlerine giden yollar açılmıştır. Aslında Batı Afrika'da, bu durumun farkında olan bazı liderler, halklarını bağımsızlık hareketlerine yönelik bilinçlendirme kampanyasına girişmiş ve haklarını savunmak için birlikte olma çağrısında bulunmuşlardır. Halkların birlikte olma çağrısında sosyalizm akımının önemi büyük olmuştur. Çünkü sosyalizmin Afrika ayağı, hem Avrupa'nın hem de SSCB'nin sosyalizminden farklı gelişmiştir. Bu anlamda sosyalizm akımı üç ana faktör üzerinden değerlendirilmiştir. Avrupa sosyalizmi, SSCB sosyalizmi ve Afrika sosyalizmi olarak ayrılmıştır. Avrupa sosyalizmi, 17. yüzyılda yaşanan İngiliz İç Savaşı'ndaki radikal hareketlere dayanmaktadır. Avrupa'nın iç karışıklıklarla çalkalandığı yüzyıllarda, sosyalizmin etkisi hızlı ekonomik ve toplumsal değişiklikler ile beraberindeki kentleşme ve endüstrileşme olgularıyla ön planda olmuştur(Newman, 2005).

Bu nedenle Avrupa sosyalizminin ekonomik iyileşme ve toplumsal birleşme üzerine kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. SSCB sosyalizmi, Marksist-Leninist temele dayanmaktadır. Bu bağlamda Marksist teori, sosyalist bir toplumun varlığını öngörmüş ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini, üretimin ve bölüşümün tamamen merkezi planlama kapsamında gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Afrika sosyalizmi ise, hem Avrupa'dan hem de SSCB'den farklı olarak bağımsızlık üzerine kurgulanmıştır. Bir başka ifadeyle, bağımsız olmak, öz değerlerini yaşatmak, topraklarını kontrol etmek, sömürgeci güçlere karşı birlik olmak ve eşitlikçi

ekonomik sistemi oluşturmak gibi ilkeler, Afrika sosyalizminin temelini oluşturmuştur. Batı Afrika'da bu akımı benimseyen ve Afrika'daki devletlerin bağımsızlığında büyük bir etki oluşturan lider, Gana'nın ilk devlet başkanı Kwame Nkrumah olmuştur(Nkrumah, 1966).

5. Afrika'da Sosyalist Bir Lider Olarak Kwame Nkrumah ve Milli Kurtuluş Hareketleri

Afrika'nın milli kurtuluş hareketlerinde sosyalizm akımının büyük bir etkisi olmuştur. Liberal eğilimli liderlerin rehberi konumuna gelen sosyalizm, daha sömürgecilik çağında Afrikalı aydınlarca benimsenmeye başlanmıştı. Ardından bağımsızlık hareketlerinde etkisini göstermiştir. Çünkü Afrikalıların toplum anlayışı ve bir arada yaşama eğilimleri sosyalizme uygun olduğu için bu akım büyük bir ilgiyle benimsenmiştir. Sosyalizm akımının Afrika versiyonunu anlayabilmek için sosyalizm akımının Afrika'daki anlamına değinmek gerekmektedir(Topuz, 1971).

5.1. Afrika Sosyalizmi

Afrika toplumunda bireyin önemli bir yeri vardır. Kişi ancak toplumun içinde kendisini etkin bir şekilde gösterir. Bu nedenle kişi ile toplum arasında herhangi bir çelişki söz konusu olmamaktadır. Ayrıca toprakta özel mülkiyetin olmaması ve köy topluluklarına dayanan bir üretim biçiminin bulunması da, Afrika toplumunun sosyalizme yönelmesinde önemli bir diğer faktör olmuştur. Milli kurtuluş hareketlerinden önce Afrika'da kapitalizmi savunacak çevrelerin güçlü olmaması, küçük burjuvazinin ve emekçilerin liderliğinde bir toplumun varlığını ortaya çıkartmıştı. Bu nedenle bu toplumun yönü de kapitalizme değil sosyalizme yönelmiştir. Afrikalıların penceresinden sosyalizm; bağımsızlığa kavuşan devletlerin en kısa zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmalarını sağlamak için uygulanması gereken en iyi bir akım olarak görülmüştür(Davidson, 1965).

Fildişi Sahili gibi liberal-kapitalist akımı benimseyen devletler de olmuştur. Ancak bu devletlerdeki akımlar, sosyalizm akımı kadar geniş bir yankı bulmamıştır. Afrika sosyalizmi, aynı zamanda geri kalmışlıktan kurtulmak ve maddi olanaklar kapsamında zenginleşmek olarak da görüldüğü için geniş bir etkiye sahip olmuştur. Afrika'da endüstri devrimini gerçekleştirmek, halkları eğitmek, limanlar, yollar ve köprüler inşa etmek, hastaneler açmak, köy kalkınmasını sağlamak, Afrika kültürüne üstünlük kazandırıp, öz değerlere sahip çıkmak gibi fikirler sosyalizmi benimsemekten geçmiştir. Her şeyden öte sosyalizmin bağımsızlıkla bağdaşır olması, Afrikalıların milli kurtuluş hareketlerinde sağlam bir birliğe sahip olmasını da sağlamıştır. Bu

anlamda sosyalizmle milli kurtuluş hareketleri, birbirinden ayrılmayan ve birbirini tamamlayan iki önemli düşünce olmuştur. Afrika sosyalizminin bir diğer önemli faktörü de dine ve mistik inançlara yer vermiş olmasıdır. Afrikalılar genel olarak animisttir. Yani atalarının ruhlarına ve tanrılara inanırlar(Biko, 2018).

Bu nedenle sosyalizm din üzerinde de etkili olmuştur. Ayrıca Afrika sosyalizmi Marksizm'in birçok ilkelerini de almış ancak Marksizm'den ayrılan nokta, Marksist felsefeyi benimsememiş olmasıdır. Bu bağlamda Afrika sosyalizmi sadece Afrika'ya özgü olmuştur. Afrika sınırlarını aşarak uluslararası bir sosyalizme dönüşmemiştir. Çünkü Afrika sosyalizminin temel amaçları arasında Afrika'nın geleneksel koşulları içinde animist inançlara, dini değerlere, kültürel gerçeklere, ekonomik kalkınmalara ve bağımsızlık ilkesine saygı göstererek yeni bir toplum düzeni kurmak olmuştur. Bu nedenle Afrika sınırlarını aşmamıştır. Afrika sosyalizmini benimseyen sosyalist liderler, genellikle yabancıların/sömürgecilerin elinde olan topraklarının alınmasını, milli değerlerine sahip çıkılmasını, öz değerlerine kavuşulmasını öngörmüş ve bu çerçevede milli kurtuluş hareketlerini başlatmışlardır. Senegal'de Leopold Sedar Senghor, Kenya'da Jomo Kenyatta, Gine'de Seku Ture, Gine Bissau'da Amilcar Cabral, Tanzanya'da Julius Nyerere ve Gana'da Kwame Nkrumah gibi birçok lider etkili olmuştur(Topuz, 1971).

6. Kwame Nkrumah ve Faaliyetleri

Kwame Francis Nwia-Kofi Nkrumah, emperyalizme karşı verdiği mücadeleyle tanınan Afrikalı siyaset adamıdır. 21 Eylül 1909 tarihinde Gana'nın Nkroful kasabasında doğmuştur. Yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Doğduğu kasaba olan Nkroful'da misyonerlere ait bir okula giderek eğitimini almıştır. Azmi ve başarısı kısa sürede öğretmenlerinin dikkatini çekmiş ve öğretmenleri aracılığıyla bir burs olanağı sağlanarak başkent Akra'daki Ashimota kolejinde eğitimine devam ettirilmiştir. Buradaki eğitimini de başarıyla bitiren Nkrumah, 1925 yılında çalışma hayatına öğretmen olarak başlamıştır. Kazandığı parayla 1935 Ekim'inde eğitim için ABD'ye gitmiştir. Burada on yıl kalmıştır. Hem üniversite eğitimine devam etmiş hem de geçimini sağlamak için birçok işte çalışmıştır. ABD'de ırkçılığı ve ırk ayrımcılığını tanımıştır. Bu durum kendisini emperyalizme karşı vereceği mücadeleye yöneltmiştir(Nkrumah, 1970).

1935-39 yılları arasında Pennsylvania'daki Lincoln Üniversitesi'nde ekonomi ve sosyoloji alanlarında lisans eğitimini tamamlamış, yine, aynı üniversitede teoloji alanında yüksek lisans eğitim derecesini ve 1942 yılında da Felsefe

alanından doktorasını tamamlamıştır. Nkrumah, almış olduğu eğitimle hayatına yeni bir sayfa açmıştır. Çünkü Marx ve Lenin başta olmak üzere, sosyalist yazarlardan ve bütün dünya siyahlarını birleştirmeyi amaçlayan Marcus Garvey'den çok etkilenmiştir. Ayrıca Afrikalı öğrenci grubuna da katılarak sosyal ağını da genişletmiştir. Nkrumah, eğitim hayatı süresince tüm Afrikalı öğrencileri bir araya getirmek ve Afrikalı Öğrenciler Birliği'ni diri tutmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. 1941 yılında Afrikalı öğrenciler grubunun ABD ve Kanada Afrikalı Öğrenciler Birliği'ne dönüşmesine katkı sağlamıştır. Birliğin 1942 Eylül'ündeki ilk toplantısında başkan seçilmiş ve 1945 yılında İngiltere'ye gidişine kadar başkan olarak görevini yürütmüştür(Biney, 2011).

Nkrumah, ABD'deki eğitim hayatı boyunca çok önemli fikirlere sahip olmuştur. Bu fikirlerden en önemlisi ise Afrika'nın bağımsız bir kıta olarak dünya coğrafyasında yerini alması olmuştur. "Afrika Afrikalılarındır" felsefesi ve "Afrika'ya geri dönüş" düşüncesiyle ün kazanmış Marcus Garvey'den çok etkilenen ve Garvey'e hayran kalan Nkrumah, yaşam çizgisine Garvey'i yerleştirmiştir. Garvey dışında en çok etkilendiği diğer kişi ise Du Bois'tir. 1945 Nisan'ında Du Bois'in örgütü, Siyah Halkların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik, New York'ta bir "Sömürge Konferansı" düzenlemiştir. Konferansta ele alınan ana konu, sömürgelerin oluşumu ve oluşma sonrası genel durumu tartışmak olmuştur. Nkrumah bu konferansta kendi ülkesini (Gana'yı) temsil etmiştir. Burada aktif bir faaliyet yürüten Nkrumah, ülkesi için daha da çok çalışılmasının bilincine varmıştır. Konferanstan çıkan en önemli karar ise, 1945 yılında Manchester'da toplanacak bir Pan-Afrika Kongresi'nin organizasyonu olmuştur. Bu durumu fırsat bilen Nkrumah, ABD'den İngiltere'ye gitmiştir(Biney, 2011).

1945 yılının Mayıs ayında Londra'ya gitmek üzere ABD'den ayrılan Nkrumah, artık politik düşüncesine üç temel fikir yerleştirmiş ve bunları gerçekleştirmek için harekete geçmişti. Bu düşünceler, anti-sömürgecilik, Pan-Afrikacılık ve sosyalizmdir. Bu düşüncelere sahip olmasını sağlayan en temel etken ABD'de geçirmiş olduğu on yıllık süreydi. Çünkü burada çok ağır şartlar altında çalışmanın yanı sıra, Afrikalı siyahlara karşı takınılan tutumlar da etkili olmuştu. Bu doğrultuda Nkrumah, ABD'de geçirdiği süreyi, "yoksulluk ve ağır çalışmalarla geçen yıllar bana, politikaya ve yaşama ilişkin felsefemi terk etmemi sağlayan bir deneyim kazandırdı," diyerek, politikaya nasıl girdiğini açıklamıştır. Nkrumah'ın ABD ve İngiltere'de olduğu sıralar, II. Dünya Savaşı'nın başlamış olduğu döneme rastlamaktadır. Bu esnada dekolonizasyon sürecinin de başlamış olduğu bir döneme de girilmişti. Sömürge altında olan bölgelerde çözülmeler yaşanmaya başlanmış ve Asya

kıtasındaki halklar bağımsızlık için mücadele etmeye girişmişti. Dekolonizasyon sürecini de fırsat bilen Nkrumah, inandığı üç temel ilkesi olan anti-sömürgecilik, Pan-Afrikacılık ve sosyalizmi gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Böylelikle Afrika'nın milli kurtuluş cephesinin oluşmasına ve başlamasına ön ayak olmaya çalışmıştır(Bouamama, 2016).

Nkrumah, en önemli ilkesi olan sosyalizmi ön plana çıkartmaya çalışmış ve Afrika sosyalizmi ile Afrika'nın bağımsız olacağına ve şiddet olmadan özgürlüğe kavuşacağına inanmıştır. Bu anlamda ideolojik temelinin altında bilimsel sosyalizmden bahsetmiştir. Nkrumah'ın sosyalizm anlayışı hem Avrupa'nın hem de SSCB'nin sosyalizminden farklı olmuştur. Nkrumah için sosyalizm, bağımsız olmayı arzulamak, bağımsız olduktan sonra öz değerlerine sahip çıkmak, herkese iş imkânı sağlamak, Afrika kültürünü diri ve canlı tutmak, eğitim seviyesini artırmak, emperyalizme karşı birlikteliği oluşturmak ve geri kalmış bir ülke olmaktan çıkmak gibi temellere dayandırmıştır. Bu bağlamda Afrika sosyalizmi kısa sürede birçok lider tarafından benimsenmiş ve yayılmıştır. Nkrumah, 1945 yılında Londra'ya gittiğinde orada Batı Afrikalı Öğrenciler Birliği'nin başkan yardımcılığını yapmış ve devrimci eylem gruplarının oluşmasını sağlamıştır. 1947 yılında ilk eseri olan Sömürgelerde Özgürlüğe Doğru (Towards Colonial Freedom) kitabı yayımlanmış ve geniş bir halk kitlesine ulaşmıştır(Nkrumah, 1973).

Dekolonizasyon sürecinin etkisiyle Altın Sahili'nde (Gana'da) yönetimde olan Joseph Kwame Boakye Danquah, anayasal çerçevede kendi kendini yönetme amacıyla Birleşik Altın Sahili Konvansiyonumu kurmuş ve burada genel sekreter olarak çalışması için 1947 yılında Nkrumah'ı çağırmıştır. Nkrumah 1947 yılının sonlarına doğru ülkesine hizmet etmek amacıyla gelmiştir. Kısa sürede Altın Sahili'nin bağımsız bir devlet olması için gençlik örgütlenmesini oluşturmuştur. Bu faaliyetlerden dolayı Şubat 1948 tarihinde kitle eylemleri sırasında diğer Konvansiyonum liderleriyle birlikte tutuklanmış ancak Nisan ayında serbest bırakılmıştır. Çok geçmeden bağımsızlık faaliyetlerine hız vermiş ve 1949 yılında Konvansiyon Halk Partisini kurarak resmi yollarla bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçmiştir. Partinin lideri de Nkrumah olmuştur. Bu durumlar Afrika'da hem milli kurtuluş hareketlerini hızlandırmış hem de birlik ve beraberlik vurgusunun temelini oluşturmuştur(Nkrumah, 1966).

7. Afrika'da Milli Kurtuluş Hareketleri ve Gana'nın Bağımsızlığı

Afrika'da milli kurtuluş hareketlerinde en önemli etkiyi sosyalizm akımı oluşturmuştur. Afrikalı birçok lider sosyalizmi benimsemiş ve uygulamaya çalışmışlardır. Hem pratikte hem de teoride uygulanmaya çalışılan

sosyalizm, birçok yönden başarılı olduğu söylenebilir. Halkın yekvücut olması, sadece kendi ülkesi için değil, tüm Afrika kıtasının bağımsızlığı için mücadele edilmiş olması ve Afrika Birliği Örgütü gibi bir teşkilatlanmaya gidilmesi sosyalizmin başarılı yönünü göstermiştir. Afrika sosyalizminin öncüllerinden biri, George Padmore adlı Trinidadlı[1] bir siyahi olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan önce Trinidad'da İngiliz sömürgecilerine karşı uzun süre savaşmıştır. Öte yandan komünistlerle olan tüm ilişkilerini de keserek komünizmin en büyük düşmanı olmuştur. Ilımlı bir demokratik sosyalizme yönelmiş ve Afrika bağımsızlığı için de mücadele etmiştir. Padmore, Nkrumah'ın yakın dostlarından biridir. Altın Sahili'nin bağımsızlığa kavuşmasında Nkrumah'a büyük destek vermiştir. Afrika kıtasında olmayıp Afrika'nın bağımsızlığını savunan Padmore, ender liderlerden biri olarak Afrika tarihine yazılmıştır(Topuz, 1971).

Afrika sosyalizmini Senegal lideri Leopold Sedar Senghor, Kenya lideri Jomo Kenyatta, Gine lideri Seku Ture, Mali'de Modibo Keita, Tanzanya'da Nyerere Julius, Gine Bissau'da Amilcar Cabral, Altın Sahili'nde (Gana) Kwame Nkrumah ve diğer birçok Afrika liderleri benimsemiştir. Ancak tüm bunlara ışık olan en önemli lider ise Kwame Nkrumah olmuştur. Çünkü Nkrumah, Afrika'nın bağımsızlık hareketlerinin öncüllerinden biri olmuş ve "şiddetsiz bağımsızlık" anlayışıyla başarılı bir politika yürütmüştür. Afrika sosyalizmi sayesinde Afrika'da bağımsızlık hareketleri başlamış ve halklar arasında büyük bir birlik oluşmuştur. 1949 yılında Nkrumah liderliğinde kurulan Konvansiyon Halk Partisi, 1950 yılında "şiddet ve işbirliğinden uzak, Altın Sahili'nde bulunan sömürgeci güçleri mağlup etmek için tüm anayasal yollara başvurmaya dayanan bir kampanya" başlatmıştır. Bu kampanya geniş bir yankı uyandırmıştır. Kampanyadan dolayı ülkede bütün hizmetler aksamaya başlamış ve halk arasında olumlu bir eylem fikrine dönüşmüştür(Bouamama, 2016).

Bunun üzerine sömürgeci zihniyetler tarafından Nkrumah, yeniden tutuklanıp bir yıl ağır hapis ve çalışma cezasına çarptırılmıştır. Nitekim 1951 yılının Şubat ayında yapılan genel seçimlerde Nkrumah'ın partisi seçimlerde geniş bir kitle tarafından desteklenmiş ve seçimleri kazanmıştır. Bu kapsamda Nkrumah da hapisten çıkartılmış ve 1952 yılında başbakan olarak göreve başlamasına izin verilmiştir. 1954 yılında tekrar seçimler yapılmış ve yine Nkrumah'ın partisi kazanmıştır. Ancak 2 yıl sonra muhalefetin isteği üzerine seçimler tekrar yapılmıştır. Yapılan seçimler sonucunda 1956 yılında Nkrumah tekrar kazanmıştır. Nkrumah, İngiliz sömürgeciliğine karşı büyük

[1] Trinidad, Venezuela'nın kuzeydoğusunda yer alan bir ada ülkesidir.

bir mücadele verip, Altın Sahili'nin bağımsız olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda 6 Mart 1957 tarihinde bağımsız bir ülke olan Altın Sahili'nin ilk devlet Başkanı da Nkrumah olmuştur. Nkrumah devlet başkanı olur olmaz Altın Sahili'nin ismini Gana olarak değiştirmiştir. Böylelikle Altın Sahili, Gana Cumhuriyeti olarak uluslararası alanda yerini almış oldu(Fuller, 2015).

8. Kwame Nkrumah'ın Başkanlık Dönemi ve Devrilmesi

Gana, 6 Mart 1957 tarihinde bağımsız olduktan sonra çok çekişmeli bir seçim kampanyasına girdi. Seçimlerde oyların yaklaşık %90'ını alan Nkrumah, Gana'nın ilk devlet başkanı olarak göreve başlamıştır. Nkrumah'a rakip olan Danquah ise, komplo hazırlamak suçundan tutuklanarak cezaevine girmiştir. Nkrumah'ın ilk görev yılları çok çetrefilli ve girift bir dönemle geçmiştir. Çok bunalımlı bir dönem olan ilk yıllar, Gana için felakete doğru giden yolu göstermekteydi. Bunun üzerine Nkrumah, 1963 yılında muhalefet partilerinin faaliyetlerini yasaklamış ve tek parti dönemine geçmiştir. Ancak sadece muhalefet partileriyle uğraşmakla yetinmemiştir. Kendi partisinden de muhalif olanları tespit etmiş ve partiden tasfiye etmiştir. Komplo suçundan tutuklanan Danquah ise çok geçmeden 1964 yılında cezaevindeyken hayatını kaybetmiştir(Arhin, 1993).

Nkrumah, devlet başkanlığı döneminde Gana'nın gelişmesi için birçok bölgede okullar açmış ve okuma-yazma oranının yükselmesini sağlamıştır. Başkanlığının ilk yılları çok bunalımlı olsa da, ülkenin gelişmesi ve ilerlemesi adına iyi adımlar attığı görülmüştür. Ancak 1964 yılında çıkarttığı bir yasayla tek parti dönemine geçiş sağlanması, uluslararası alanda da tepkilere yol açmıştır. Özellikle İngiltere tarafından önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Hatta İngiltere tarafından Nkrumah, diktatör olmakla suçlanmıştır. Bunlara rağmen Nkrumah, halk arasında çoğunluklu olarak sevilen bir lider olarak görülmüştür. Çünkü inşa ettiği yeni yollar, okullar, hastaneler, Afrikalılaşma fikrinin canlanması ve iş imkânlarının artırılması gibi faaliyetleri halk tarafından sevilmesini sağlamıştır. Nkrumah'ın zayıflığını gösteren, 1964 yılında çıkarttığı yasa olmuştur. Hem tek parti yönetimine geçiş hem de kendini ömür boyu başkan ilan etmesi, bazı yönetim kadrolarında ve özellikle de askeri kanadında bir huzursuzluğa yol açmıştır. İlerleyen zamanlarda Gana'nın ekonomik refahı da bozulmaya başlamıştır. Gana'nın en önemli tarım ürünlerinden olan kakao fiyatlarının düşmesi, yolsuzlukların giderek artması ve döviz rezervlerinin tükenmeye başlaması gibi etkenler, ekonomik çöküşe sebebiyet vermiştir(Biney, 2011).

Bu durumlar karşısında halkın Nkrumah'a olan güveni giderek azalmaya başlamıştır. Nkrumah, durumu düzeltmek amacıyla Gine ve Mali ile yakın bir

işbirliğine gitmiş, ancak böyle bir uygulama da, durumu düzeltmeye yetmemiştir. Kongo ve diğer sosyalist devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışan Nkrumah, umduğunu bulamamıştır. Bağımsızlık mücadelesinden önce Nkrumah'ın sosyalizm anlayışında, gelişen bir ülke olması, iş imkânlarının artması, ekonomik refahın üst seviyeye çıkması gibi vaatleri halk tarafından bağımsızlıktan sonra gelişen kötü şartlar nedeniyle güven kaybına yol açmıştır. Bu bağlamda ekonomik darbe, yönetimde yolsuzluk, halk arasında yoksullaşma, iş imkânlarının yokluğu gibi etkenler, halkı büyük bir umutsuzluğa sürüklemiştir. Bundan dolayı Nkrumah'ın ilk yılları çok iyi olsa da, sonradan büyük bir düşüşe yol açmıştır. Halkın huzursuz olması ne ordu mensuplarının ne de yönetimdeki muhaliflerin gözünden kaçmıştır. Bu durum Nkrumah'a olan saygıyı ve güveni zedelemiştir. Nkrumah, ülkedeki ekonomik çöküntüyü düzeltmek ve ekonomik ilerlemeyi kat etmek amacıyla 25 Şubat 1966 tarihinde Çin'e gitmiştir. Ancak bu durumu fırsat bilen ordu, Nkrumah yurtdışı ziyaretindeyken 26 Şubat 1966 tarihinde bir darbe yaptıklarını ve Nkrumah'ı devirdiklerini ilan etmiştir. Ordu'nun yönetime el koyması önemli engellerle karşılaşılmamış aksine, halkın büyük bir bölümü sokaklara dökülerek kutlama yapmıştır. Nkrumah ise bir daha Gana'ya geri dönememiştir. Bu sırada Gine devlet başkanı, Nkrumah'ı ülkesinde ağırlamıştır. 6 yıl yani 1972 yılına kadar Gine'da yaşayan Nkrumah, yakalandığı kanser hastalığı nedeniyle Gine'den Romanya'ya giderek orada yaşamaya başlamıştır. Çok geçmeden aynı yıl kansere yenik düşerek hayatını kaybetmiştir(Bouamama, 2016).

Sonuç

Dekolonizasyon sürecinin etkisi ve sosyalizmin faktörüyle milli kurtuluş hareketlerinin başlandığı Afrika'da, en önemli konu, bağımsızlığını kazanan genç devletlerin sosyo-ekonomik ve siyasal gelişme yolu olarak hangi yönteme geçiş sağlayacakları olmuştur. Ancak en önemli etkinin sosyalizm üzerine olduğu görülmüştür. Sosyalizm akımıyla birçok lider ön planda olmuş ve halklarının birlikteliği için birlikte mücadele etmişlerdir. Bu birlikteliği sağlayan akım şüphesiz Afrika sosyalizmi olmuştur. Çünkü Afrikalı liderler, Afrika sosyalizmin temelini "kapitalist olmayan yol", "planlı kalkınma", "sosyo-ekonomik koşulların iyileşmesi", "bağımsızlık", "özgür düşünce", "tarafsızlık", "sosyalist gelişme" ve "milli değerlerin canlılığı" gibi ilkelere dayandırmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda hem liderler hem de halklar, birlikte milli kurtuluş hareketlerini başlatmışlardır.

Bağımsızlıklarını kazanan devletler, sosyalist kalkınmayı resmi politikaları olarak benimsemiş ve uygulamaya çalışmışlardır. Modern biçimde örgütlü

bir işçi sınıfının bulunmadığı Afrika devletlerinde, proleter olmayan unsurların devrimciliğinden söz ederek, sosyalizmin kurulabileceğini savunmak mümkün görülmüştür. Bu nedenle "kapitalist olmayan yol" ve "sosyalist gelişme" gibi ilkelerin birbirleriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Ancak kapitalist olmayan yol, tarihsel gelişim içinde farklı sosyo-ekonomik yapıların bir arada yaşadığı ve güçlerin yeni baştan gruplaşabileceği bir ara dönem olarak görülebilir. Bağımsızlıkların ilk yıllarında hangi yolun seçileceği konusunda birlikte bir mücadele olmuş olsa da, iktidara gelen partilerde bir bölünme ve ayrışmanın olduğu da görülmüştür. Bu bölünme ve ayrışmanın en temel faktörü kabileler arası çatışmaların varlığı ve iktidar kavgalarının oluştuğudur.

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında bazı liderler sömürgeci devletlerin birer projeleri olarak devlet yönetimine getirilmişlerdir. Bu anlamda kapitalist olmalarına rağmen, halk gözünde popülerliklerini ve sömürgeci devletlerin çıkarlarını korumak istediklerinden, kapitalizmden yana olduklarını açıkça ifade edememişlerdir. Bu doğrultuda sosyalizmin tanımı yapılırken daha öncede belirtildiği gibi kapitalist olmayan yol, sosyalist gelişme ve diğer ilkelerden bahsedilmiştir. Tabii birçok lider sosyalizm akımını benimsemiş ve ülkelerinde uygulamaya çalışmıştır. Ancak Afrika'daki sosyo-ekonomik koşulların özelliği, yani işçi sınıfının sayıca ve örgütçe zayıflığı, siyasal mücadelede deneyim yetersizliği, sömürge döneminin bir kalıntısı olarak halkın genel geriliği ve birçok Afrika devletinde işçi sınıfı partisinin bulunmayışı neticesinde ortaya sosyalizm akımı adına reformist, popülist ve ütopist gibi fikirler çıkmıştır. Bu nedenle zamanla her sosyalist lider kendi anlayışının tek doğru biçim olduğunu savunmuş ve ülkeyi yönetmeye çalışmıştır. Bu durum ise zamanla kargaşaya ve askeri darbelere yol açmıştır.

Bu bilgiler ışığında Afrika halklarının liderleri sosyalizm akımına zamanla farklı görüşler ve anlamlar yükledikleri söylenebilir. Tanzanya lideri Julius Nyerere'ye göre, Afrika'da "herkes işçidir", ünlü Nijeryalı siyasetçi Dr. Nnamdi Azikiwe'ye göre, Afrika halkları esas itibariyle "sosyalisttir." Senegal lideri Leopold Sedar Sengor'a göre, Afrika halkları kolektivist ya da komünaldır çünkü kişilerin bir araya gelmesinden ziyade ruhların birleşimidir ve bu sosyalizmi doğurmuştur, Mali lideri Modiba Keita'ya göre, Afrika halklarının birleşmesidir. Gana lideri Dr. Nkrumah'a göre ise sosyalizm, genel ilkeleriyle bir bilimdir, yani bilimsel sosyalizmdir ve bilim coğrafi sınırları tanımaz. Afrika'nın görevi, Afrika'nın geçmişini ve geleceğini dikkate alan yapısal şekiller içinde sosyalizmin bu genel ilkelerini kavramak ve onu uygulamaktır, anlayışına sahip olmuştur. Fakat Gana lideri Nkrumah'ın 1964 yasasını çıkartarak bu anlayıştan uzaklaştığı görülmüştür. Başka bir söylemle

Nkrumah liderliğinde Gana'nın ilk bağımsızlık yıllarında (1957-1963) sosyalizm akımının kısmen başarılı olduğu ancak partilerin yasaklanmasını, parti içindeki muhaliflerin susturulmasını, ekonomik kalemlerin tek elden yönetilmesini ve halk üzerinde büyük bir baskının oluşturulmasını ön gören 1964 yasasıyla sosyalizmin Gana'da başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür. Nitekim Afrika'nın milli kurtuluş hareketlerinde sosyalizmin olumlu bir etkisinden bahsedilmiş olsa da, devlet kademelerinde tüm yetkileri ellerine alan Afrikalı liderlerin, kapitalist, faşist, baskıcı ve diktatör eylemlerle ön plana çıkmaya çalışmaları, sosyalizmden uzaklaştıklarını göstermiştir. Bunun en iyi örneği Gana lideri Nkrumah'ın ilk yıllarda sosyalizm akımını savunması ancak tüm yetkileri eline aldıktan sonra da, anti-sosyalist faaliyetleriyle ortaya çıkmış olması gösterilebilir. Bu nedenle sosyalizm akımı Nkrumah döneminde Gana'da başarılı olamamıştır.

Kaynakça

Ajayi, J. F. A. and Crowder, M. (1974). History of West Africa, Vol. 2, Harlow: Longman Publishing.

Arhin, K. (1993). The Life and Work of Kwame Nkrumah: Papers of a Symposium Organized by the Institute of African Studies, University of Ghana, Legon, Trenton, NJ: Africa World Press.

Arnold, D. (1995). Coğrafi Keşifler Tarihi, çev. Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayınları.

Ball, W. (2017). Arabistan'dan Öteye: Fenikeliler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi, çev. Ahmet Aybars Çağlayan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Betts, R. F.(2004). Decolonization (second edition), London and New York: Routledge Press.

Biko, S. (2018). Siyah Bilinci, çev. Onur Eylül Kara, der. Barış Ünlü, Ankara: Dipnot Yayınları.

Biney, A. (2011). The Political and Social Thought of Kwame Nkrumah, USA and England: Palgrave & Macmillan.

Boahen, A. (1966). Topics in West African History, London: Longman Press.

Bouamama, S. (2016). Afrika Devriminin Figürleri: Kenyatta'dan Sankara'ya, çev. Şule Ünsaldı, Ankara: Notabene Yayınları.

Churchill, W. S. (1965). The Second World War, War Comes to America, Vol. , London: Cassel & Company Limited Press.

Cooper, F. (1996). Decolonization and African Society: The Labor Question in French and British Africa, New York: Cambridge University Press.

Coquery, C. V. (1988). "The Transfer of Power in French Speaking West Africa," (ed.) P. Gifford and W. Louis, Decolonization and African Independence: The Transfers of Power, 1960-1980, New Haven and London: Yale University Press.

Daban, C. (2017). Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.

Davidson, B. (1965). Afrika'da Milli Kurtuluş ve Sosyalizm Hareketleri, çev. Attila Tokatlı, İstanbul: Sosyal Yayınları.

Ferro, M. (2011). Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine, 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl, çev. Muna Cedden, Ankara: İmge Kitapevi.

Flint, C. and Taylor, P. J. (2014). Siyasi Coğrafya: Dünya-Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik, çev. Fulya Ereker, Ankara: Nobel Yayınları.

Fuller, H. (2015). "Father of the Nation: Ghanaian Nationalism, Internationalism and the Political Iconography of Kwame Nkrumah, 1957 – 2010", African Studies Quarterly, Volume 16, Issue 1, December.

Gilbert, E. ve Reynolds J. T., (2016). Dünya Tarihinde Afrika: Tarihöncesinden Günümüze, çev. Mehmet Demirkaya, İstanbul: Küre Yayınları.

Hazar, N. (2018). Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası: Kuzey Afrika Örneği, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları.

Low, A.(1988). "The End of the British Empire in Africa," (ed.) P. Gifford and W. Louis, Decolonization and African Independence: The Transfers of Power 1960-1980, New Haven and London: Yale University Press.

Luraghi, R. (2000). Sömürgecilik Tarihi, çev. Halim İnal, İstanbul: E Yayınları.

Newman, M. (2005). Sosyalizm, çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınları.

Nkrumah, K. (1966). Emperyalizmin Son Aşaması: Yeni Sömürgecilik, çev. A. Sarıca, İstanbul: Gerçek Yayınları.

Nkrumah, K. (1970). Consciencism: Philosophy and Ideology For De-Colonization, United States of America: First Modem Reader Paperback Edition.

Nkrumah, K. (1973). Towards Colonial Freedom: Africa in the Struggle Against World Imperialism, Londra: Panaf Books.

Park, M. (2017). Afrika'nın Derinliğine Yolculuk: 1795-1796-1797, çev. Haktan Birsel, İstanbul: IQ Yayınları.

Radikal, Gazetesi (16.10.2012). http://www.radikal.com.tr /fotogaleri/ekonomi/dunyanin- gelmis-gecmis-en-zengin-25-insani-1104250 Erişim Tarihi: 02.09.2018.

Rodney, W. (2015). Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı, çev. Hülya Osmanağaoğlu, Ankara: Dipnot Yayınları.

Topuz, H. (1971). Kara Afrika: Bir Kıtanın Dünü Bugünü ve Yarını, İstanbul: Milliyet Yayınları.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ'NİN REFORMU SORUNSALI: İTALYAN DIŞ POLİTİKASININ BEKLENTİLERİ VE STRATEJİLERİ

İsmail KÖSE*

Ömer ÇOLAK*

Özet

Günümüz uluslararası sisteminin en kapsayıcı uluslararası örgütü olan Birleşmiş Milletler, her ne kadar diğer örgütler ile kıyaslanamaz bir temsil gücüne sahip olsa da kurulduğu 1945'ten günümüze uluslararası konjonktürde önemli ölçüdeki gelişmelerin beraberinde getirdiği değişimlere bir tepki vermesi beklenmektedir. Birleşmiş Milletler'in yürütme mekanizması olarak işlev gören Güvenlik Konseyi ise bu değişimden üzerine düşen payı en fazla alması beklenen organ olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin yapısına yönelik bir takım değişiklik talep eden aktörlerin mevcut yapıda var olan daimi üyelik statüsünün dışında kalan aktörler olduğuna şüphe yoktur. Özellikle Almanya, Brezilya, Hindistan ve Japonya'nın oluşturduğu dörtlü grubun daimi üyelik kontenjanının genişletilmesi ile ilgili talepleri bu devletlerin kendi bölgesel rakiplerini de karşı bir grubun oluşturulması yönünde politikalar izlemeye teşvik etmiştir. Almanya'ya karşı İtalya'nın, Brezilya'ya karşı Arjantin'in, Hindistan'a karşı Pakistan'ın ve Japonya'ya karşı Güney Kore'nin olası daimi üyelik genişlemesinde daimi üyelik statüsünü elde etme olasılıkları bu bölgesel rakiplerine göre oldukça düşük olduğundan, bu devletlerin daimi üyelik genişlemesine karşı politikalar izlemeleri anlaşılabilirdir. Özellikle İtalya, Konsey'in reformuna yönelik en etkin politikalar ve reform önerileri geliştiren devletlerin başında gelmektedir. İtalya'nın Konsey'in reformuna yönelik gelişmeleri çok yakından takip etmesi ve olası bir reform girişiminin dışında kalmamak adına yoğun bir mesai harcaması, her şeyden önce İtalya'nın bölgesel denklemdeki öneminin azalması endişesinden ileri gelmektedir. Konsey'in mevcut geçici üyeleri ve ortaya konan reform önerilerinde öne sürülen adaylar belirli bir coğrafi dağılıma göre belirlenmektedir. Bu dağılımda İtalya'nın göreli olarak kendi bölgesel rakiplerinden daha fazla kazanç elde etmek amacıyla, Konsey'in reformuna yönelik politikalarını şekillendirdiği ifade edilebilir. Hali hazırda İtalya'nın

* Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismailkosetr@ktu.edu.tr

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, omercolak2@gmail.com

bölgesel rekabet alanında iki daimi üyenin, Fransa ve İngiltere, olduğunu göz önünde bulundurursak, ulusal çıkarları açısından bu daimi üyeliklerin yanı sıra Almanya'nın da daimi üye olarak Konsey'e dâhil edilmesi, Avrupa'daki değişecek güç dengesinin İtalya'nın aleyhine şekillenmesi anlamına gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi, Reform, İtalya, Uzlaşma için Birlik

Giriş

Uluslararası örgütler, şüphesiz günümüzde uluslararası sistemin en önemli aktörlerinden biridir. Hali hazırda var olan en kapsamlı ve etkili örgüt olma unvanını elinde bulunduran Birleşmiş Milletler (BM), bir hukuk düzeni olmaktan çok siyasi bir sistemdir.

Oluşum süreci incelendiğinde BM'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletlerine karşı kurulmuş olan ittifakın bir devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Milletler Cemiyeti gibi, BM de savaştan galip çıkan devletlerin kurdukları bir sistemdir. Buradan hareketle, BM'yi oluşturan galip devletler örgüt üzerinde ayrıcalıklı konumlar elde etmişler ve bu konumlarını hala günümüzde de sürdürmektedirler. BM'nin en önemli organı olan Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) daimi pozisyonlara ve veto gücüne sahip olan bu kurucu devletler, elde ettikleri bu ayrıcalıklar sayesinde uluslararası sistemdeki çıkarlarını koruyabilmekte ve bu vesileyle hem bölgesel hem de küresel politikalara (politikalarına) yön verebilmektedirler.

BMGK kurulduğunda veto yetkisine sahip beş daimi üyelik ve iki yıllık süre ile yeniden hemen seçilemeyen altı geçici üyelik koltuklarından oluşmaktaydı. BMGK'nin daimi üyelik ve veto yetkisine sahip olan kurucu devletleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin, Fransa, İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'dir. 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihleri arasında Dumbarton Oaks Görüşmelerini gerçekleştiren bu devletler antlaşmanın taslağını oluşturmuşlardır (Goodrich ve Hambro, 1954, s.6). Dumbarton Oaks Görüşmelerinde halledilemeyen BMGK'de ki oy verme usulü 3-11 Şubat 1945'de toplanan Yalta Zirvesi'nde görüşülmüş ve 'Yalta Formülü' diye anılan veto sisteminin kabulü ile halledilmiştir (Goodrich ve Hambro, 1954, s.10).

Kurulduğu dönemin şartları açısından değerlendirildiğinde, kısmen de olsa anlam kazanan, örgütün büyük güçlere ayrıcalıklar tanıyan yapısı, zamanla yeni devletlerin ortaya çıkması ve özellikle Soğuk Savaş sonrası yeni güç

merkezlerinin belirmesi sonucunda eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. 1945 döneminin şartlarına göre oluşturulmuş bir örgütün bugünün şartlarına uyum sağlamadığı, yapılan eleştirilerin temel noktasını teşkil etmektedir. Bu bağlamda, örgüt yapısının günümüz şartlarına uyum sağlaması amacıyla yükselen birçok ses ve öne sürülen birçok reform önerileri mevcuttur. Buna karşılık, bu yeniden yapılanmayı reddeden ve statükoyu korumayı amaçlayan önemli bir direnç de söz konusudur. Günümüz uluslararası politikasında birçok çıkar çatışmaları ve çözümsüzlüğün bu tartışma çerçevesinde şekillendiğini göz önünde bulundurursak, BM'nin önemli bir sınavla karşı karşıya olduğunu belirtmek hata olmayacaktır.

1. Güvenlik Konseyi'nin Reformu Sorunsalı

BM, İkinci Dünya Savaşı esnasında kurulmuştur. Bundan dolayı BM'nin kurulum süreci o dönemin şartlarından üzerine düşen payı almıştır. Bu durumun en önemli etkisi, savaşı kazanan başat güçlerin BM'nin yapısıyla ilgili müzakerelerde ağır basan bir etkiye sahip olmuş olmalarıdır. Bu etkinin en somut karşılığı San Francisco Konferansı'nda ABD temsilcisinin ifadelerinde gözlenmektedir;

"Büyük güçler birlik olurlarsa dünya barışını koruyabilirler. Eğer aralarında ihtilaf yayılırsa bu gerçekleşmez. Büyük güçler yüce ve asil amaçlar için ittifak şartını yerine getirmede her türlü nedene sahiptir. Çünkü onlar başka bir savaşta yeniden milyonlarca yaşamın ve sermayenin harcanmasını istemezler." (UN, 1945, s.493).

BM'nin üye sayısının dekolonizasyon sürecinin etkisi ile 1960'larda hızla artması üzerine 1963'de yapılan reformla geçici üye sayısı 10 olmuş ve böylece BMGK bugünkü 15 üyeli yapısına kavuşmuştur. Coğrafi dağılıma dair, 1963 uzlaşmasını getiren faktörler örgüt içindeki blok politikaları üzerinde etkili olmuş ve bu durum 1946'da büyük güçler arasında gerçekleştirilmiş olan 'Centilmenlik Anlaşması'nda da birtakım değişikliklere neden olmuştur. 1963 düzenlemeleri sonrası BMGK'nin yapısı tablo 1'de görüldüğü şekilde oluşmuştur.

Tablo 1. 1963 Düzenlemeleri Sonrası Güvenlik Konseyi'nin Yapısı

Bölge	Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika ve Asya-Pasifik	1	5	**6**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	3	2	**5**
Doğu Avrupa	1	1	**2**
Latin Amerika ve Karayipler		2	**2**
Toplam	**5**	**10**	**15**

Kaynak: Kelly, 2000, s.328.

Bu şablona ek olarak 1968'den bu yana Afrika ve Asya grupları arasından Arap devletlerini temsil edecek bir devletin olması yönünde resmi olmayan bir anlayış hakimdir. Düzenlemeye ilişkin Arap devletlerine ait aday bir ülke dönüşümlü olarak Afrika ve Asya grupları tarafından öne sürülmektedir (Sievers ve Daws, 2014, s.127).

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere, bölgesel gruplar hem Genel Kurul hem de BMGK için önemli bir rol oynamaktadır. Justin S. Gruenberg'in (2009) ifade ettiği üzere, "Bir bölgesel grup coğrafi temsil temelinde pastayı bölüşen ülkelerin toplamıdır." (s.477-478). Bu bağlamda, BMGK'nin hali hazırdaki temsil yetkisi veya kapasitesi bölgesel gruplara dahil ülkeler ve BMGK'de temsil edilen ülkeler kıyaslaması ile analiz edilebilir. Genel Kurul'daki en kalabalık iki bölgesel gruptan biri olan Afrika grubu, Genel Kurul'un yaklaşık olarak yüzde 28'ini temsil etmektedir. Buna karşılık Afrika grubunun BMGK'deki temsil oranı yüzde 20'dir. Bu temsil sadece geçici üyelik statüsü ile sınırlıdır. Genel Kurul'un en kalabalık diğer bölgesel grubu olan Asya grubu[2], benzer şekilde Genel Kurul'un yaklaşık olarak yüzde 28'ini temsil etmektedir. Afrika grubu ile eşit ülke sayısına sahip olan Asya grubu matematiksel olarak BMGK'de Afrika grubu ile eşit temsil kapasitesine sahiptir. Fakat elinde bulundurduğu bir daimi üyelik koltuğu ile stratejik temsil kapasitesi daha yüksektir. BMGK'de yaklaşık olarak yüzde 33 ile en yüksek temsil kapasitesine sahip Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubu[3],

[2] Coğrafi olarak Okyanusya kıtasında bulunan Kiribati, Okyanusya'ya ait herhangi bir bölgesel grup olmadığından Asya grubuna dâhil edilmiştir. Genel Kurul oturumlarında hem Asya hem de Batı Avrupa ve Diğer Devletler gruplarına tamamen katılan Türkiye, seçim süreçlerinde sadece Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubuna dahil edildiğinden burada Asya grubuna dahil edilmemiştir.

[3] İsrail, Genel Kurul'da Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubunda temsil edilmektedir.

Genel Kurul'un yaklaşık olarak yüzde 15'ini temsil etmektedir. Matematiksel olarak BMGK'deki en yüksek temsil kapasitesine sahip olan Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubu, aynı zamanda üç daimi üyelik koltuğunu elinde bulundurmaktadır. Genel Kurul'da en az ülkeyi içinde barındıran grup olan Doğu Avrupa grubu, Genel Kurul'un yaklaşık olarak yüzde 12'sini temsil etmektedir. Buna karşılık BMGK'de yaklaşık olarak yüzde 13 ile temsil edilen Doğu Avrupa grubu, bir daimi üyelik koltuğunu da elinde bulundurmaktadır. Son olarak Genel Kurul'un yaklaşık olarak yüzde 17'sini temsil eden Latin Amerika ve Karayipler grubu matematiksel olarak BMGK'de Doğu Avrupa ile eşit temsil oranına sahipken, stratejik temsil düzeyi bağlamında bir daimi üyelik koltuğuna sahip olmayarak Afrika grubu ile aynı kaderi paylaşmaktadır. BMGK'deki üyelik koltuklarının bölgesel gruplar arasındaki bu dağılımının ne kadar adaletli olduğu bir tartışma konusu olmasının yanı sıra, temsil açısından yeterli geniş katılımın da varlığı tartışmaya açık bir durum teşkil etmektedir. Özellikle Afrika ve Latin Amerika ve Karayipler gruplarının bu adaletsiz dağılımdan en fazla nasibini alan bölgeler olduğu açıkça görülmektedir.

Antlaşmanın 24. maddesinde öngörüldüğü üzere; "BMGK, BM üyeleri adına hareket eden ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumlu organdır." Bu noktada BMGK'nin BM'yi temsil etmesinden ziyade BM'ye egemen olduğuna yönelik eleştiriler yükselmektedir. BMGK'nin reformu çerçevesinde şekillenen tartışmalarda şüphesiz daimi üyelerin sahip olduğu veto yetkisi en fazla ön plana çıkan unsur olmaktadır. Buna karşılık vetonun varlığına yönelik ortaya konulan eleştirilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan reform önerilerinin içerikleri, olası bir reformun mevcut daimi üyelerin vetosuna takılması kaygısıyla mevcut daimi üyelik ve veto yetkisinin kaldırılmasını söz konusu etmemektedir. Vetoya ilişkin ileri sürülen talepler, azami olarak antlaşmanın 7. bölümünde belirtilen konular için sınırlandırılmasını amaçlamaktadır.

Hem uluslararası toplumun hem de uluslararası konjonktürün geçirdiği evrimi vurgulayan Nico J. Schrijver (2006), devletlerin güvenliğine ek olarak insan güvenliğine yönelik de kaygının ortaya çıktığını ileri sürmektedir. 1945'teki kaygının devlet saldırganlığına karşı bir toplu güvenlik sistemi yaratmak olduğunu belirten Schrijver, günümüzdeki tehditlerin hem devletlerden hem de devlet dışı unsurlardan geldiğinin ve bunların hem devletlerin hem de insanların güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturduğunun altını çizmektedir (s.10). Bu tespit oldukça gerçekçi görünmektedir ki, günümüz uluslararası ilişkiler gündemi devlet yayılmacılığından ziyade, devlet dışı aktörlerin özellikle bölgesel sorunların tırmanması ve yayılması

üzerindeki etkilerine yoğunlaşmış olmasıdır. Buna paralel olarak bir aktör olarak devletin, devlet dışı aktörlerle olan ilişkileri de gündemi meşgul eden bir diğer unsurdur. Örneğin, 2010 yılından bu yana Suriye'de yaşanmakta olan iç savaşta ön plana çıkan aktörlerin niteliği göstermektedir ki, doğrudan tehdit algılaması sadece devletlerden kaynaklanmamaktadır. Uluslararası sorunlarda devletin rolü çoğunlukla doğrudan olmaktan ziyade, dolaylı müdahale yöntemi ile kendini göstermektedir. Uluslararası sorunların değişen niteliği ve bu sorunlara yönelik devlet yaklaşımının evirilmesi, 1945 dünyasının şartlarına göre tasarlanmış bir yapının sorunları çözmek noktasında bir değişime ihtiyaç duymasının kaçınılmaz olduğu öne çıkarılmaktadır.

Sonuç olarak, Hintli bilim adamı Shashi Tharoor'un (2011) betimlemesiyle, BMGK'nin reform problemi, bir hastanın etrafında toplanan doktorların teşhis konusunda hemfikir olup, reçete konusunda anlaşamamaları gibi bir duruma benzemektedir. Reçete çok nettir; BMGK bugünün değil 1945 yılının jeopolitik gerçeklerini yansıtmaktadır. Bu durum hem matematiksel, coğrafik ve politik hem de eşitlik açısından derinlemesine incelenebilir (s.397).

2. İtalya'nın Reforma Yönelik Bakış Açısı

Reformun seçkinci bir yönde değil demokratik bir temele dayanmasının zorunluluğunu vurgulayan İtalya, sadece geçici üyelik koltuklarındaki bir artışın daha adil bir çözüm olacağını vurgulamaktadır (UN, 1997a, s.62).

İtalya veto gücünü, statü isteyen bazı ülkeler tarafından kalıcı üyeliğin vazgeçilmez bir ayrıcalığı ve Soğuk Savaş yıllarında haklı olabilecek bir kurum olarak tanımlamaktadır. Veto kullanımının basit bir tehdidi BMGK'nin yöntem ve tartışmalarının nihai sonucu üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu vurgulayan İtalya, bu yüzden veto gücünün diğer ülkelere genişletilmesine karşı çıkmaktadır. İtalyan bakış açısının en önemli dayanaklarından biri, böyle bir genişleme modelinin ortaya çıkmaması gerekliliğidir. Ayrıca mevcut veto sahiplerinin kendiliğinden veto gücünden feragat etmeye istekli olmalarını ummak gerçekçi görünmese de İtalya veto kullanımının yine de düzenlenmesi ve mümkün oldukça sınırlanması gerektiğini inananların görüşlerini paylaşmaktadır. Bu sınırlama, bir kararın benimsenmesini engellemek için en az iki vetonun gerekliliği gibi örnekler çerçevesinde şekillenmektedir (UN, 1997a, s.66).

29 Ekim 1996'da Genel Kurul'a hitap eden dönemin İtalya BM Daimi Temsilcisi Francesco P. Fulci, BMGK'ye yeni daimi üyelerin eklenmesinin iki ülke dışında, bu iki ülkenin bölgesel rakiplerine hiçbir avantaj

getirmeyeceğini vurgulamıştır. Şüphesiz Fulci'nin öne sürdüğü bu iki daimi aday Almanya ve Japonya'dır. Rotasyona tabi olmayacak daimi koltukların BM'de iki çifte standart yaratacağını öne süren Fulci, ilk olarak rotasyondan dışlanacak iki bölgesel grubun (Batı Avrupa ve Diğer Devletler ve Doğu Avrupa) etkileneceğini ifade etmiştir. İkinci çifte standardın ise tüm devletleri etkileyeceğini savunan Fulci, bazı ülkelerin varsayıma dayanan küresel üstünlüklerinin önceden varılan bir sonuç olarak ele alınacağını iddia etmiştir (UN, 1996, s.10). Fulci'nin ifadelerinden açıkça anlaşılacağı üzere, zaten mevcut yapıda Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubuna ait kontenjan üç daimi üyeyi içermektedir. Dolayısıyla olası daimi üyelik genişlemesinde en az şansa sahip ülkeler de bu bölgesel gruba dahil ülkeler olacaktır. Buna ek olarak, olası daimi üyelik genişlemesinde öncelik varsayıma dayanan bir üstünlüğe sahip olan ülkelere sağlanacaktır. İtalyan bakış açısına göre, her iki durumda İtalya'nın aleyhine şekillenecek bir ortamı beraberinde getirecektir.

Yeni daimi üyelerin eklenmesine ilişkin, 1926'da Milletler Cemiyeti'nin düşüşünün daimi üyelikteki bir artışla harekete geçtiğini işaret eden Fulci, 1965 yılında gerçekleştirilen reformun tek başarılı reform hareketi olduğunu ve tekrar aynı yolun izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Fulci, birkaç orta ve büyük ölçekli ülkenin BMGK'ye diğerlerine göre daha sıklıkla seçildiği gerçeğinden hareketle, bazı kurucu üyeler de dahil olmak üzere 77 ülkenin BMGK'ye hiçbir zaman seçilmediği, 44'ünün ise sadece bir kez seçildiğini hatırlatmıştır. İtalya'nın reforma yönelik ortaya koyduğu ilkelere göre, bu devletlerin ilgili bölge gruplarındaki "büyük kardeşlerin" rekabetinden korunacaklarını belirten Fulci, bu devletlerin BMGK'ye seçilmeleri için daha somut bir şansa sahip olacaklarını ifade etmiştir (UN, 1996, s.10-11).

İtalya'nın reform ile ilgili tutumunu anlamak açısından, 23 Ekim 2004'te dönemin İtalya Dış İşleri Bakanı Franco Frattini'nin şu ifadeleri durumu özetlemektedir:

> "BMGK reformunda masadaki çeşitli yaklaşımları uzlaştıran bir anlaşma bulamadık. İtalya, gelişmekte olan ülkelerden başlayarak daha fazla kapsayıcılık, etkinlik, demokratik katılım ve coğrafi temsil ilkelerinden esinlenen bir reform taraftarıdır. Böyle bir reformu sürdürmenin en iyi yolu yeni geçici koltuklar kurmaktır. Bununla birlikte, BMGK'deki zorlukların yeni daimi atamalar ile çözülebileceğine inanmamaktayız. Diğer yandan, geniş kapsamlı bir fikir birliği tüm üye devletlerin egemen eşitliğine tam bir saygıyla ortaya çıkarsa, BM'nin amaçlarına daha fazla katkıda bulunan ülkeler

için daha sık rotasyon ve daha uzun dönem tasarlamaya gönüllüyüz. Ayrıca, seçilen üyeler ve onların bölgesel grupları arasında daha yakın bir ilişki kurulması, seçilmiş üyelerin hesap verebilirliğini arttıracak, BMGK'yi daha temsilci yapacak ve müzakereleri daha meşrulaştıracaktır." (UN, 2004b, s.27).

3. Güvenlik Konseyi'nin Reformuna Yönelik Öneriler ve İtalya

1993'te başlayan reform çalışmaları neticesinde ilk somut reform talebi Ağustos 1997'de İsmail Razali tarafından sunulmuştur. Razali Planı, veto yetkisi olmayan beş yeni daimi ve dört yeni geçici üyelik koltuğu eklenmesini önermiştir. Razali'nin önerdiği reform planındaki yeni daimi üyelik koltuklarından ikisinin sanayileşmiş devletlere tahsis edilecek olması dikkat çekicidir. Bu iki sanayileşmiş devlet için en büyük adaylar Almanya ve Japonya'dır (UN,1997a, s.7).

Tablo 1. Ismail Razali'nin Reform Önerisi Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Mevcut Daimi Üyelik	Yeni Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		1	4	**5**
Asya-Pasifik	1	2	3	**6**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	3	1	2	**6**
Doğu Avrupa	1		2	**3**
Latin Amerika ve Karayipler		1	3	**4**
Toplam	**5**	**5**	**14**	**24**

2004'e gelindiğinde reforma yönelik en kapsamlı önerilerden biri Kofi Annan tarafından ortaya çıkmıştır. Reforma ilişkin iki model ileri süren Annan, A modelinde veto yetkisine sahip olmayan altı daimi ve üç geçici üyelik koltuğu eklenmesini önermiştir. B modelinde ise yeni bir üyelik kategorisi oluşturulmuştur. Dört yıllık rotasyona sahip sekiz geçici ve mevcut geçici üyeliklere ek bir üyelik koltuğu önerilmiştir (UN, 2004a, s.68).

Tablo 2. Kofi Annan'ın A Modeli Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Mevcut Daimi Üyelik	Yeni Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		2	4	**6**
Asya ve Pasifik	1	2	3	**6**
Avrupa	3	1	2	**6**
Amerika	1	1	4	**6**
Toplam	**5**	**6**	**13**	**24**

Tablo 3. Kofi Annan'ın B Modeli Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Mevcut Daimi Üyelik	Dört Yıllık Geçici Üyelik	Mevcut Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		2	4	**6**
Asya ve Pasifik	1	2	3	**6**
Avrupa	3	2	1	**6**
Amerika	1	2	3	**6**
Toplam	**5**	**8**	**11**	**24**

Reform tartışmalarının taraflarından birini oluşturan ve Almanya, Brezilya, Japonya ve Hindistan'ın öncülük ettiği G-4 devletleri Temmuz 2005'te kendi reform taleplerini Genel Kurul'a sunmuşlardır. 15 yıl boyunca vetodan muaf olacak altı daimi ve mevcut geçici üyelik koltuklarına ek 4 geçici üyelik koltuğu öngören G-4 devletlerinin önerilerinde yeni daimi üyelik koltuklarından dördünün bu devletlere tahsis edileceğine şüphe yoktur (UN, 2005a, s.2-3).

Tablo 4. G-4 Reform Önerisi Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Mevcut Daimi Üyelik	Yeni Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		2	4	**6**
Asya ve Pasifik	1	2	3	**6**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	3	1	2	**6**
Doğu Avrupa	1		2	**3**
Latin Amerika ve Karayipler		1	3	**4**
Toplam	**5**	**6**	**14**	**25**

'Ezulwini Mutabakatı'nı benimseyen Afrika Birliği, 2005'te kendi önerisi geliştirmiştir. Veto yetkisine sahip altı yeni daimi ve beş yeni geçici üyelik koltuğu eklenmesini talep eden Afrika Birliği, eğer mevcut veto yetkileri var olacaksa, yeni daimi üyelerin de veto yetkisine sahip olmasını şiddetle savunmuştur (UN, 2005b, s.2-3).

Tablo 5. Afrika Birliği'nin Reform Önerisi Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika	2	5	**8**
Asya ve Pasifik	3	3	**7**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	4	2	**6**
Doğu Avrupa	1	2	**4**
Latin Amerika ve Karayipler	1	3	**5**
Toplam	**11**	**15**	**26**

Uzlaşma için Birlik Grubu (UBG), reform tartışmalarının yarattığı kutuplaşmanın hemen ardından İtalya'nın öncülüğünde gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerden oluşan bir koalisyon olarak ortaya çıkan Kahve Kulübü (Coffee Club)'nün yeni oluşumudur. Kahve Kulübü ortak diplomatik girişimlerle BMGK'de daimi üyelik kategorisinin genişlemesine karşı çalışmak isteyenlerin de facto bir ittifakını temsil etmektedir (Bourantonis, 2005, s.71). G-4 önerisine karşı olarak yeniden şekillenen UBG, İtalya, Pakistan, Güney Kore ve Arjantin'i kapsayan yaklaşık olarak 40 devletlik bir gruptur. Bu karşıtlığın nedeni kolayca anlaşılabilir, çünkü bu devletlerin her biri, kendi uluslararası politik önemlerinde adaletsiz bir azalma öngören bir şeye şiddetle karşı çıkmaktadırlar (Martini, 2010, s.6). UBG'nin başlıca

üyelerini, G-4 üyelerinin bölgesel rakipleri oluşturmaktadır. Avustralyalı bir yetkilinin de belirttiği üzere, "UBG'deki devletler, uzlaşma için değil G-4'ün önerisine karşı birliktirler." (Okhovat, 2011, s.33).

Bölgesel rekabetleri alevlendirme potansiyeline sahip BMGK reform müzakerelerinde daimi üyelik koltuğu için bir Alman ve İtalyan rekabeti çok açıktır. Daimi üyelik için en az Almanya kadar eşit hakkı olduğu gerçeğine rağmen, BMGK'ye girmesi engellenen İtalya'nın oldukça katı ve karşıt politikalar takip ettiği gözlemlenmektedir. Bunun bir sonucu olarak, İtalya, Almanya'nın adaylığı ile ilgili güçlü bir çekince ifade etmiş ve Berlin'in BMGK'ye daimi olarak girme fırsatını bozmayı amaçlamaktadır. 18 Eylül 2005'te dönemin İtalyan Dış İşleri Bakanı Gianfranco Fini de buna paralel olarak görüşlerini belirtmiş ve "şu anda var olmayan, daha geniş muhtemel bir uzlaşma yapılmadıkça, yeni daimi üyelerin kabul edilmesinin faydalı olacağını düşünmüyoruz." ifadelerini kullanmıştır (UN, 2005c, s.10).

Her ne kadar UBG, BMGK'nin genişlemesi üzerine yeni bir daimi üyelik koltuğuna karşı olsa da, UBG'nin önerilerinden önce İtalyan hükümetinin daimi üyelik koltukları öngören bölgesel bir önerisi karşımıza çıkmaktadır. İtalyan hükümeti tarafından 2005'te önerilen model, mevcut bölgesel gruplamayı sürdürmekte ve devletlere özgü değil, bu bölgesel gruplara özgü veto hakkı olmayan 10 yeni daimi üyelik koltuğu tahsis etmektedir (Hoffman ve Ariyoruk, 2005, s.3).

Tablo 6. İtalya'nın Bölgesel Önerisi Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Mevcut Daimi Üyelik	Yeni Bölgesel Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		3	3	**6**
Asya ve Pasifik	1	3	2	**6**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	3	1	2	**6**
Doğu Avrupa	1	1	1	**3**
Latin Amerika ve Karayipler		2	2	**4**
Toplam	**5**	**10**	**10**	**25**

Bu modele göre, her bölgesel grup bir 'işlevsel yönetim'e sahip olacak ve her bölge koltukların ulusal kullanımını önlemek ve bölgesel temsili sağlamak için uygun, denetimli ve dengeli prensipler ve yöntemler belirleyeceklerdir. İtalyan modelinin temel eksikliği uygulamasında

yatmaktadır. Mevcut üye devletler hali hazırda bölgesel bir BMGK koltuğunu yönetme kapasitesine sahip değildirler. Belki bölgesel teşkilatlar aracılığıyla bu kapasite geliştirilebilir, fakat her ülkenin canı gönülden bölgesel bir teşkilat tarafından temsil edilmeyi kabul etmesi çok kolay görünmemektedir (Hoffman ve Ariyoruk, 2005, s.3).

BMGK'nin mevcut üyelik durumunu adaletsiz ve dengesiz olarak tanımlayan UBG, İtalyan önerisinin hemen ardından, BMGK'de daimi üyelik kategorisinin genişlemesine karşı, Mavi ve Yeşil modelleri tartışmaya sunmuştur. Boyut ve denge açısından, İtalya'nın bölgesel modeline benzeyen Yeşil model, herhangi bir daimi üyelik koltuğu kurulmasını içermemektedir. Bunun yerine, BMGK'nin temsil gücünü arttırmak için var olan geçici üyelik koltuklarına ek yeni geçici üyelik koltukları öngörmektedir.

Yeşil modeldeki geçici üyelik koltukları devletlere tahsis edilmekte ve mevcut coğrafi dağılım baz alınmaktadır. Yeni bir kategori yaratmayan Yeşil model bunun yerine 10 yeni ek geçici üyelik koltuğu önermektedir. UBG'nin ileri sürdüğü Yeşil model önerisi ile yeni ve mevcut iki yıl rotasyonlu geçici üyelik koltukları birleştirmektedir. Buna ek olarak, iki yıl rotasyona tabi olan bu kategoriye seçilecek ülkeler yeniden hemen seçilebileceklerdir (UN, 2005d, s.3).

Tablo 7. Uzlaşma için Birlik Grubu'nun Yeşil Önerisi Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Daimi Üyelik	Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		6	**6**
Asya ve Pasifik	1	5	**6**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	3	3	**6**
Doğu Avrupa	1	2	**3**
Latin Amerika ve Karayipler		4	**4**
Toplam	**5**	**20**	**25**

Annan'ın B modelinin bir varyasyonu olan Mavi model, daha uzun dönemli, üç ya da dört yıl, bir üçüncü kategori yaratmakta ve buna ek olarak iki yıllık dönemli geçici üyelik koltuklarını iki veya üç koltuk daha genişletmeyi öngörmektedir. Mavi model, uzun dönemli geçici üyelik koltuklarının yeniden seçilmesinde ve dönem uzunluğunda esnektir. Uzun dönemli geçici üyelik koltukları yaratarak büyük devletlerin çıkarlarını karşılayan Mavi model, aynı zamanda mevcut iki yıllık dönemli geçici üyelik koltuklarını da genişleterek küçük devletlerin endişelerini vurgulamıştır. Bu durum Annan'ın

B modelinde mümkün değildir, çünkü kıtasal gruplama, özellikle Avrupa'da, küçük devletlere daha fazla üyelik koltuğu tahsisini sınırlamaktadır (Hoffman ve Ariyoruk, 2005, s.4).

Tablo 8. Uzlaşma için Birlik Grubu'nun Mavi Önerisi Sonrası BMGK'nin Yapısı

Bölge	Mevcut Daimi Üyelik	Üç ya da Dört Yıllık Geçici Üyelik	Mevcut Geçici Üyelik	Toplam
Afrika		2	4	**6**
Asya ve Pasifik	1	2	3	**6**
Batı Avrupa ve Diğer Devletler	3	1	2	**6**
Doğu Avrupa	1	1	1	**3**
Latin Amerika ve Karayipler		2	2	**4**
Toplam	**5**	**8**	**12**	**25**

Walter Hoffman ve Ayca Ariyoruk'a (2005) göre, bu modellerin kusuru, mevcut bölgesel gruplamaya bel bağlamış olmasıdır. BMGK'deki mevcut beş bölgesel gruplama zaman zaman eleştirilmektedir, çünkü beş veto gücüne sahip devletten üçü zaten Avrupa bölgesindendir ve bu bölgesel gruplamanın hem Batı hem de Doğu Avrupa'da küçük devletlere üyelik koltukları tahsis etmesi daha Avrupa merkezli bir yapıya sebep olacaktır (s.4).

Sonuç

Her ne kadar BMGK'nin reforma ihtiyacı olduğu yönünde genel bir kararlılıktan söz edebiliyor olsak da BMGK'nin olası bir reformunun önünde önemli engeller mevcuttur. 1993'ten bu yana İtalya'nın BMGK'nin yeniden yapılandırılmasına yönelik politikaları reform sürecine hem oldukça katkılar sağlamış hem de sürecin önünü tıkayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

BMGK'nin yeniden yapılandırılması konusunda daimi üyelik kategorisinde olası bir genişlemeye karşı muhalefet İtalyan dış politikası için bir sine qua non'dur. Bu konuda İtalya'nın en önemli savunmalarından biri ise veto hakkı olmayan bir daimi üyelik kategorisinin BMGK'de yeni bir hiyerarşi katmanı kuracağı endişesidir. İtalyan dış politikasının reforma yönelik çelişkisi burada

ortaya çıkmaktadır. İtalya'nın öncülüğünü yaptığı UBG'nin ileri sürdüğü Mavi model, mevcut daimi ve iki yıl rotasyonlu geçici üyelik kategorilerine ek olarak yeni bir uzun dönemli geçici üyelik kategorisi önermektedir. Bu üyelik kategorisinin mevcut daimi üyeler dışında kalan sanayileşmiş veya gelişmiş ülkeler için tasarlandığı göz önünde bulundurulursa, İtalya'nın eleştiri noktalarından birinde olduğu gibi Mavi model de hiyerarşik bir yapıyı beraberinde getirecektir. Sırasıyla Razali planı, Annan'ın A ve B modelleri, G-4 önerisi, Ezulwini Mutabakatı, İtalya'nın bölgesel önerisi ve UBG'nin Mavi modelinde bu hiyerarşik yapı karşımıza çıkmaktadır. Hali hazırda BMGK hiyerarşik bir yapıya sahipken, bu hiyerarşik yapıyı daha fazla derinleştirmeden bir çözüm yolu bulmak daha orta yolcu bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda, İtalya'nın reform sürecine yönelik politikalarını UBG'nin yeşil modeli çerçevesinde yoğunlaştırması beklenebilir.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, İtalya reform sürecine yönelik politikalarını bir Alman rekabeti üzerinden yürütmektedir. Mevcut coğrafi modelleme göz önünde bulundurulduğunda, İtalya'nın bölgesel öneminde olası bir azalmayı engellemeye yönelik politikalar gütmesi anlaşılabilir görünmektedir. Fakat İtalya'nın da desteklediği önerilerde göz ardı ettiği en büyük dezavantaj Almanya ile aynı bölgesel gruba dahil olmak değil, mevcut coğrafi modellemenin kendisidir. BMGK'nin mevcut yapısında İtalya'nın da içinde bulunduğu Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubu, üç daimi ve iki geçici üyelik koltuğuna sahiptir. Bu durum, temsil oranı açısından Batı Avrupa ve Diğer Devletler grubunu diğer bölgesel gruplardan daha avantajlı bir konuma taşımaktadır. Bu avantaj, aynı zamanda bu grup içinde yer alan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir dezavantaj ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla İtalya, reforma yönelik politikalarını belirlerken, mevcut coğrafi modellemenin kendisi için sunduğu bu dezavantajı dikkate almalıdır.

Sonuç olarak, BMGK'nin reformu sorununun çözüme kavuşması noktasında en istekli ve çaba gösteren aktörlerin başında gelen İtalya, aynı zamanda ortaya koyduğu taviz verilemez ilkelerle de yine bu sürecin önünü en fazla tıkayan aktörlerin başında gelmektedir. Reform sorununun çözülmesine yönelik, İtalyan bakış açısında coğrafi grupların dağılımı ve üyelik kategorilerinin belirlenmesi arasında bir denge kurulmalıdır. Bu denge aynı zamanda, reform sürecinin diğer kanadını oluşturan daimi üyelik kategorisinde bir genişleme talep eden aktörlerin de beklentileri arasında bir denge oluşturmalıdır.

Kaynakça

Bourantonis, D. (2005). The History and Politics of the United Nations Security Council Reform (1. b.). New York: Routledge.

Goodrich, L. M., & Hambro, E. (1954). Birleşmiş Milletler Antlaşması: Şerh ve Vesikalar (2. b.). (İ. Lütem, Çev.) İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Gruenberg, J. S. (2005). An Analysis of United Nations Security Council Resoulitions: Are All Countries Treated Equally? Case Western Reserve Journal of International Law, 41(2), 469-511.

Hoffmann, W., & Ariyoruk, A. (2005). Security Council Reform Models: Models A and B, Italian (Regional) Proposal, Blue and Green Models and A New Model C. Special Paper No. 4, Center for U.N. Reform Education, New York.

Kelly, M. J. (2000). U.N. Security Council Permanent Membership: A New Proposal for a Twenty-First Century Council. Seton Hall Law Review, 31, 319-407.

Martini, E. (2010). UN Security Council Reform, Current Development. Istituto Affari Internazionali, 9(26), 1-9.

Okhavat, S. (2011). The United Nations Security Council: Its Veto Power and Its Reform. University of Sydney. Center for Peace and Conflict Studies.

Schrijver, N. J. (2006). The Future of the Charter of the United Nations. Max Planck Yearbook of the United Nations Law, 10, 1-34.

Sievers, L., & Daws, S. (2014). The Procedure of the UN Security Council (4. b.). Oxford: Oxford University Press.

Tharoor, S. (2011). Security Council Reform: Past, Present and Future. Ethics in International Affairs, 25(4), 397-406.

United Nations (UN). (1945). Documents of the United Nations Conference of International Organizations (Cilt 11). San Francisco: United Nations Information Organizations.

United Nations (UN). (1996, Ekim 29). Official Document System. Temmuz 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/866/45/pdf/N9686645.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (1997, Ağustos 8). Official Document System. Haziran 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/212/66/img/N9721266.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (2004a, Aralık 2). Official Document System. Haziran 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/602/31/pdf/N0460231.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (2004b, Ekim 23). Official Document System. Temmuz 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/519/89/pdf/N0451989.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (2005a, Temmuz 6). Official Document System. Haziran 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N05/410/80/pdf/N0541080.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (2005b, Temmuz 18). Official Document System. Haziran 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N05/421/67/pdf/N0542167.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (2005c, Eylül 18). Official Document System. Temmuz 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/512/33/pdf/N0551233.pdf?OpenElement adresinden alındı

United Nations (UN). (2005d, Temmuz 21). Official Document System. Haziran 2018 tarihinde www.un.org: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N05/434/76/pdf/N0543476.pdf?OpenElement adresinden alındı

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAMU DİPLOMASİSİNİN ROLÜ: BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Haluk KARADAĞ*

Özet

Kadir Has Üniversitesi tarafından yaptırılan 2018 yılı Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması sonuçları Arap Baharı sonrası Ortadoğu'nun geleceğini belirleyen ülkeler sıralamasında Türkiye'nin ABD'nin ardından ikinci sırayı aldığını göstermektedir. Bununla birlikte "daha etkili bir Türk dış politikası için hangi hususa daha fazla yer verilmelidir" sorusuna ise %10,1 oranındaki grup "kamu diplomasisi faaliyetleri" biçiminde cevap vermiştir (Kadir Has. Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan söz konusu anket araştırması kamu diplomasisi kavramının gün geçtikçe kamuoyları tarafından daha fazla bilinir hale geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Önemini de dış politikada mevcut sorunların çözümünde bir araç olarak kullanılma gibi bir etkiye sahip olmasından anlayabilmekteyiz. Bu nedenden dolayıdır ki Google'a İngilizce olarak girildiğinde kavram için 2,670,000 sonuca rastlanılmakta, Türkçe olarak girildiğinde ise yaklaşık 166,000 sonuca ulaşılmaktadır. Ortaya çıkan tablo dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de kamu diplomasisine olan ilgiyi açık bir şekilde göstermektedir. Bu çalışmada kamu diplomasisi kavramının ne olduğu ve dış politikada nasıl uygulandığı konusuna açıklık getirilecek ve Türk dış politikasının bugünü ve yarınına nasıl etki edeceği hususu açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, yumuşak güç, TİKA, AFAD, USAID

Kavramsal Çerçeve

Kavramsallaştırma sürecine girmeden önce popülaritesini gün geçtikçe artıran kamu diplomasisi kavramının tanımlama sorunsalını ve yumuşak güç kavramından ayrıldığı noktaları ortaya koymak faydalı olacaktır. Kısaca devletlerin karar mekanizmalarında yer alan aktörlerin tercihlerini şekillendirmek olarak ifade edebileceğimiz kamu diplomasisi geniş biçimde "bir devletin, uluslararası ortamda dış politikasının icrasında kullandığı resmî diplomatik kanallara ilave olarak; birey, grup, şirket vb. unsurlarını devreye sokarak hedef topluluğu ve karar vericilerini olumlu şekilde etkilemek

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, hkaradag@baskent.edu.tr

suretiyle kendi milli çıkarlarını sağlaması faaliyetlerinin bütünü" şeklinde tanımlanabilir (Karadağ, 2016: 25). Tanımdan da anlaşılacağı üzere uygulamada devletin yönlendiriciliği önemlidir. Yani hedef toplumu etkilemek için seçilecek unsurların resmî organlar tarafından belirlenmesi, desteklenmesi ve yönlendirilmesi esastır. Bu nokta nazarı itibarıyla yumuşak güç kavramından ayrılmaktadır. İlave olarak yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramları arasında dört temel farklılığın daha bulunduğu söylenebilir. Söz konusu farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Kamu diplomasisinin yumuşak güçten ayrıldığı hususlar

Sıra No.	Yumuşak Güçten farkı	Açıklama
1	Güttüğü amaç	Karar vericileri etkilemek suretiyle ulusal çıkarları gerçekleştirmek.
2	Kullandığı araçlar	Devletler tarafından yönlendirilen birey, kurum, kuruluş, şirket, vb. unsurları kullanmak.
3	Hedeflediği kitle	Karar vericileri etkileyebilecek potansiyele sahip topluluklar.
4	Uygulandığı süre	Kısa, orta ve uzun vadeli politikalar yoluyla icra edilmesi.

Kamu diplomasisi güttüğü amaç nedeniyle yumuşak güç kavramından ayrılır. Çünkü yumuşak güç ülkenin devlet destekli olmayan tüm unsurlarıyla icra etmekte olduğu bir uygulama vasıtası iken kamu diplomasisinin ardında ulusal bir çıkar veya hedef bulunmakta, bu nedenle devletin desteğini arkasına almaktadır. Kullandığı araçlar bakımından yumuşak güçten ayrılmaktadır, zira yukarıda zikredildiği gibi kamu diplomasisinin uygulama vasıtaları devletler tarafından desteklenen birey, kurum, kuruluş, şirket vb. unsurlar olmaktadır. Kamu diplomasisinin bir hedef kitlesi bulunmakta ve hedeflediği kitle karar vericiler üzerinde etki oluşturabilecek topluluklar olmaktadır. Dördüncü ve son farklılık ise yumuşak gücün uygulamada bir süre tahdidinin bulunmamasına rağmen kamu diplomasisinin devletin çıkarına bağlı olarak kısa, orta ve uzun vadeli periyotlarda icra edilmesi durumudur.

Kamu diplomasisinin oluşum ve uygulama vasıtalarına göz atıldığında ise temel olarak altı tane oluşum ve uygulama basamağının bulunduğu görülmektedir. Bu basamaklar kamu diplomasisi uygulamaları için kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Bunlardan ilk ikisi kamu diplomasisi için

temel teşkil eden ve diğerlerine nispetle daha önemli olan ekonomik altyapı ile tarihî ve kültürel altyapıdır. Diğer dört tanesi binayı taşıyan kolonlar olan ulusal ve uluslararası medya, uluslararası ortamda ikna edicilik, teknolojik altyapı ve mevcut teknolojiyi kullanabilme ile kamu diplomasisi planlama ve uygulayıcıları için uygun teşkilatlanma olarak ifade edilebilir.

Bütün bunların dışında kamu diplomasisinin kullanmakta olduğu uygulama vasıtaları ise kültürel, eğitim, ekonomik, teknolojik, askeri ve dini araçlardır. Kültürel araçları tasnif ederken yazılı ve görsel basın, radyo ve televizyon yayınları, film ve sinema dünyası, toplumlara ait popüler kültür vasıtaları, müzik sektöründen bahsetmek gerekmektedir. Bunların yanı sıra kamu diplomasisinin bir aracı olarak aynı dili konuşmanın kültürel alandaki uygulama araçlarından birisi olan yabancı dil eğitimi ve öğretimi de önemli bir yer tutmaktadır. Burada süreç çift taraflı işlemektedir. Dil eğitimi, diğer ülke vatandaşlarının bizimle aynı dili konuşmasını sağlamak için harcanacak çabaları, dil öğrenimi ise bizim onları anlamak ve kendimizi anlatabilmek için dillerini öğrenmemizi kapsamaktadır (Jenkins ve Meyers, 2011). Kültür merkezleri ve odaları, ülkelerin kendi kontrolleri altında olan ve bulundukları ülke içerisinde kendi dillerini, kültürlerini öğreten küçük fakat etkili faaliyet birimleridir. Bu birimler, dil kurslarının verildiği, konuşma kursları/kulüplerinin yer aldığı, o ülkeye has belirli gün ve haftalar (dini veya milli) hakkında konuların işlenildiği, kitap ve sanat eserleri sergilerinin açıldığı ve milli edebi eserlere ait konuların incelendiği merkezlerdir. Bu itibarla bu tür vasıtalar da kamu diplomasisinin işlevselleşmesine doğrudan katkı sağladığı ifade edilebilir. Ayrıca kardeş şehir uygulamaları da kamu diplomasisi uygulamalarının kültürel araçları kapsamına dahildir. Devletlerin veya özel kuruluşların yaptıkları kültürel değerlendirmeler kapsamında verdikleri nişanlar, ödüller ve madalyalar da kamu diplomasisi açısından önem arz eden bir diğer husus olmaktadır. Kamu diplomasisinin uzun vadeli uygulama vasıtalarından birisi olan eğitim ile ilgili araçlar da bu kapsamda kıymetli bir yere sahiptir. Eğitim ile ilgili faaliyetler kapsamında pek çok öğrenci, değişim programlarından istifadeyle diğer ülkelerdeki üniversitelere gitmekte, devletlerin veya özel kuruluşların verdikleri burslar ile aynı zamanda eğitimlerini sürdürebilmektedir. Bununla birlikte birçok akademisyen bilimsel yayınlar yapmakta, konferanslar ve seminerler ile görüş alışverişinde bulunmaktadır. Ülkeler arasında icra edilen öğrenci değişim programları eğitimsel araçların en can alıcı kısmını oluşturmaktadır. Yukarıda açıklanan faaliyetlere ilave olarak ülkeler tarafından değişik amaçlarla verilen kurslar da kamu diplomasisine fayda sağlayan unsurlar arasında sayılabilir. Kurslar kategorisine örnek olarak yazar ve sanatçı değişimi ve gazetecilik kursları ile uluslararası ziyaretçi programı

gösterilebilir. Kamu diplomasisinin ekonomik ve sosyal vasıtaları arasında spor branşları, doğal afetlerde yapılan maddi ve manevi yardımlar, doğrudan yapılan maddi yardımlar, insani yardım faaliyetleri, sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin faaliyetleri yer almaktadır. Teknoloji ise insanlığın içerisinde bulunduğu çağda özellikle bilgisayar teknolojilerinde hızlı bir dönüşüm yaşamaktadır. Donanım alanında olduğu kadar yazılım alanında da kendisini gösteren bu gelişmeler esas olarak bilişim teknolojilerinde hissedilmektedir. Özellikle internet alanında yaşanan söz konusu gelişmelere ilave olarak cep telefonu teknolojisinde meydana gelen değişiklikler, akıllı telefonların bilişim teknolojilerine adapte edilmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Kamu diplomasisi bir nevi imaj yenileme, imaj güncelleme faaliyeti olduğu için teknolojik araçların doğrudan kullanımı önem arz etmektedir. Bununla birlikte sert güç unsuru olarak bilinen silahlı kuvvetler de yeri geldiğinde kamu diplomasisinin bir enstrümanı olarak görev yapabilmektedir (Karadağ, 2017: 74). Özellikle ülke dışında yapmış oldukları görevlerde icra ettikleri savaş dışı faaliyetler yoluyla başarılı bir kamu diplomasisi vasıtası olabilmektedirler. Askerî personel değişim programları da ülkelerin yumuşak güç üretimlerine ve dolayısıyla da kamu diplomasisi faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır (Djerejian, 2007: 47). Din de aslında uluslararası ortamda yüzyıllardır kullanılan diplomatik bir araçtır. Yahudi-Hristiyan Batı, Arap-Müslüman dünya gibi nitelemeler bu durumun kısa bir ifadesidir (Corm, 2008: 11). Birçok olayda devletler dini dış politika aracı olarak kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır (Çağıran, 2007: 374).

1. Türkiye'nin Günümüzde Sahip Olduğu Kamu Diplomasisi Araçları

Son yıllarda devletlerin kamu diplomasisine yönelik yoğun ilgisi Türkiye'nin de 2010 yılında söz konusu alanda devlet kontrolünde bir birim kurmasına yol açmıştır. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü adı altında Başbakanlığa bağlı olarak faaliyete geçen birim, Başbakanlık kurumunun lağvedilme sürecinin ardından Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir(Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, 2018). Koordinatörlüğün yanı sıra Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Kızılay, Yunus Emre Enstitüsü ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar da Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine destek sağlayan vasıtaları oluşturmaktadır. Aşağıda söz konusu vasıtalardan temel olan yedi tanesi ele alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı'na bağlanan Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, bugüne kadar üniversitelerde kamu diplomasisi panelleri, gençlik programları, dış politika tanıtım programları ve çalıştayları icra etmektedir. Bununla birlikte başlıca amacı yurtdışında Türkiye konusunda çalışan araştırmacılar ve uzmanları, Türkiye'den araştırmacı ve uzmanlarla bir araya getirmek olan "ülke toplantıları" düzenlemektedir. Ayrıca dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunlara, uluslararası alanda tartışılan meselelere, küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmelere, Türkiye perspektifini de katarak, nasıl bir yaklaşım geliştirilebileceği konusunda bir zemin arayışı sağlanması konusunda "akil insanlar konferansları" tertip etmektedir. Felsefi, kültürel, sanatsal ve etnik anlamlarıyla açıklanmaya çalışılan "Bir Fikir olarak Avrupa" başlıklı toplantılar düzenlemekte, dış politika gündeminin seyrine ve önceliklerine göre; alanında uzman akademisyenler, gazeteciler ve kanaat önderlerinin katılımıyla "paneller" ve "uluslararası zirveler" organize etmektedir. Ayrıca yabancı ülke kamuoylarının Türkiye hakkında daha fazla ve doğru şekilde bilgilendirilmesini sağlamak için ülkelerinde kamuoyu nezdinde ağırlığı olan basın kuruluşlarından Türkiye´ye ilgi duyan yayın yönetmenlerinin, dış haberler editörlerinin ya da köşe yazarlarının Türkiye'ye davet edilmesini sağlamaktadır. Yaklaşık bir hafta süren söz konusu ziyaretler esnasında davet edilen personelin Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığından yetkili kişilerle temasları ve bu mercilerden doğrudan ve aracısız bilgi almaları sağlanmaktadır.

Koordinatörlüğün yanı sıra Türk kamu diplomasisinin en önemli araçlarından birisi olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) yurt dışında yapmış olduğu faaliyetlerle Türkiye'nin adını duyurma yolunda önemli mihenk taşlarındandır. Büyük bir bütçeye sahip olan TİKA icra etmekte olduğu faaliyetler ile ABD'nin önde gelen kuruluşlarından USAID ile benzerlik arz etmektedir. İlk olarak 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir teknik yardım kuruluşu olarak kurulan TİKA'nın kuruluş amacı "başta Türk dilinin konuşulduğu cumhuriyetler ve akraba toplulukları ile Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, kalkınma yolundaki ülkeler ve topluluklarla diğer ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülke ve topluluklarla ekonomik, ticarî, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini projeler ve programlar aracılığı ile geliştirmek, yapılacak yardım ve işlemleri yürütmek üzere, Başbakanlığa bağlı ve tüzel kişiliği haiz Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının kurulması ile teşkilât ve görevlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemek" şeklindedir (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2018). Hâlihazır teşkilat yapısıyla TİKA Balkanlar, Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkaslar, Orta Doğu, Afrika, Doğu ve Güney Asya, Latin Amerika ve Pasifik bölgelerinde yardım ve destek

faaliyetlerine devam etmektedir. 2017 yılında TİKA 58 ülkede toplam 60 adet program koordinasyon ofisi açarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Yine 2017 yılı için tüm bu faaliyetlerini 509 personel ile sürdürmekte olup 378 milyon TL civarında bir bütçeye sahip olmuştur (TİKA, 2017).

TİKA'nın ardından Türk kamu diplomasisinin uzun dönemli kazanımlarını ortaya koyan etkin bir aracı olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı gelmektedir. Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları ile ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek bunun yanı sıra soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek maksadıyla teşkil edilmiş olan kurum 2010 yılında faaliyete geçmiştir (Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2018). Ayrıca Avrupa Birliği çerçevesinde yürütülen projeler ile Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamak gibi bir görevi de bulunmaktadır (27544 Sayılı Resmî Gazete, 2010). Başkanlık söz konusu görevlerini 151 kişilik bir personel kadrosu ve 280 milyon TL'lik bir bütçe ile gerçekleştirmektedir. 2017 yılında internet üzerinden 106 bin kişi kurumdan burs talebinden bulunmuş, 5,378 kişi bu burslardan lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde istifade etme olanağı bulmuştur (YTB, 2017: 24-30).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), afetlerle ilgili olarak kurulan Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün tek bir çatı altında birleşmesi sonucunda 5902 numaralı kanunla 2009 yılında teşkil edilmiştir. Bahse konu kanun; "afet ve acil durumlar ile sivil savunmaya ilişkin hizmetlerin ülke düzeyinde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve olayların meydana gelmesinden önce hazırlık ve zarar azaltma, olay sırasında yapılacak müdahale ve olay sonrasında gerçekleştirilecek iyileştirme çalışmalarını yürüten kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve bu konularda politikaların üretilmesi ve uygulanması hususlarını" içermektedir (27261 Sayılı Resmî Gazete, 2009). AFAD hem yurt içerisinde hem de yurt dışında faaliyet gösteren bir kuruluştur. Bir anlamda iki yönlü faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte yardım faaliyetlerinin icrasında kamu ve özel kuruluşlar arasındaki irtibat ile koordinasyonu da sağlamaktadır. AFAD yukarıda zikredilen faaliyetlerini

2017 yılı için 4,878 kişilik bir personel kadrosu ile ve 1,25 milyar TL'lik bir bütçe ile gerçekleştirmiştir (AFAD, 2017: 20, 76).

Her ne kadar sert güç unsuru olarak değerlendirilse de Türk Silahlı Kuvvetleri Türkiye'nin elinde bulundurduğu önemli bir kamu diplomasisi aracıdır. Özellikle yurt dışı misyonlarda görev yaptıkları ülke topraklarındaki halka karşı samimi ve dostane ilişki kurabilme kapasitesi ile Türkiye'nin yumuşak gücüne büyük oranda katkı sağlamaktadır. Sahip olduğu araç, gereç, donanım ile helikopter ve uçak gibi ulaştırma vasıtaları, teknolojik haberleşme kapasitesi ve oturmuş hiyerarşik yapısı ile silahlı kuvvetler diğer organizasyonlara nazaran daha organize bir yapı arz etmektedir. Kendi kendine yeterli olan yapısı ile gerektiğinde sahra hastaneleri kurabilmekte ve böylece hasta ve yaralılara aynı bölgede süratle müdahalede bulunabilmektedir. Tabiatında var olan emir komuta birliği vasıtasıyla zor koşullar altında dahi görev yapabilme yeteneğine sahiptir. Bütün bu unsurlar silahlı kuvvetlere savaş dışı görevlerde büyük avantaj sağlamaktadır. Görev aldığı Barışı Destekleme Harekâtları ile Balkanlar'da Bosna ve Kosova, Asya Kıtası'nda Afganistan ve Ortadoğu'da Lübnan'da yapmış olduğu hizmetlerle bu coğrafyalarda yaşayan bölge halklarının takdirini kazanabilmiştir. Misal olarak TSK, elindeki hasta tedavi olanaklarını sivil halka da sunmakta ve ücretsiz olarak sunduğu imkânlar sayesinde onların kalpleri ile gönüllerini fethedebilmektedir. Bunun örneklerini yakın geçmişte yaşanan örnek olaylarda görmek mümkündür. Afganistan'da bir zamanlar Türk birliğinin içerisinde yer aldığı Doğan Kışlası'nda -diğer ülke birliklerinin alışık olmadığı biçimde- askerî personel için teşkil edilmiş olan sağlık hizmetlerinden 2002-2015 yılları arasında 250 bin Afganlı, ilaç ve tedavi masrafları dahil, ücretsiz olarak faydalanmıştır (Abed, 2018).

5 Mayıs 2007 tarihli ve 5653 sayılı kanunla kurulan Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak teşkil edilen Yunus Emre Enstitüsü, Türk kamu diplomasisinin önemli bir vasıtası konumundadır (26526 Sayılı Resmî Gazete, 2007). Kuruluş amacı yurt dışında yaşayan diğer ülke vatandaşlarının Türkiye ve Türk kültürünü yakından tanımalarını ve Türk sanatlarını öğrenmelerini sağlamak olan Enstitü'nün en önemli faaliyet alanlarından birisi yabancılara verdiği Türkçe öğrenimi konusundaki destektir. Enstitü'nün profesyonel olarak vermiş olduğu desteğin boyutları çok çeşitli olmakla birlikte basılı dokümantasyondan görsel medya materyallerine ve hatta eğitici personel görevlendirmelerine kadar geniş bir yelpazede etkinlikler düzenlemektedir. Diğer ülkelerin muadil kuruluşlarıyla benzer faaliyetleri sürdürmektedir. Enstitü, kuruluş vizyonuna uygun olarak Türkiye'nin kamu diplomasisi alanındaki uluslararası yüzü olarak faaliyetlerine devam etmekte ve "Dünya

Türkiye'yi daha yakından tanıyor" sloganıyla beraber 2023 yılına kadar kültür merkezlerinin sayısını 100'e çıkarmayı planlamıştır. 2013 yılına kadar Balkanlar ve Ortadoğu, 2013 ve 2014 yıllarında da Avrupa'ya ağırlık vermiş, 2015 yılı sonrasında Amerika kıtası, Sahra Altı Afrika ve Orta Asya'yı öncelikli hedef bölgeler olarak belirlemiştir. Bölgesel özellikleri gözeterek ve hedef kitleye en etkin biçimde ulaşarak güçlü ve kültürel bakımdan zengin bir Türkiye imajını farklı ülkelerde hissettirmek, kültür-sanat faaliyetleriyle Türk kültürünü tanıtmak, çok kültürlülük çerçevesinde kültürlerarası etkileşimin gerçekleşmesine yönelik faaliyetlerle çalışmalarına devam etmek enstitünün bu alandaki ana hedefleri arasında yer almaktadır (Yunus Emre Enstitüsü).

Kamu diplomasisinin dini vasıtalarının belkemiğini oluşturan Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin yurt dışındaki bir diğer kamu diplomasisi enstrümanıdır. Ülkenin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sağlayan icraatları arasında uluslararası toplantı ve sempozyumlar düzenlemek, inşaî projeler gerçekleştirmek, yurtdışında vekaletle kurban kesim organizasyonları tertip etmek, uluslararası ilahiyat programı kapsamında ve dışında ilahiyat alanında lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimi için yabancı öğrencilere burs imkanları sağlamak, yabancı uyruklu Müslüman gençlere yönelik değerler eğitimi projesi kapsamında öğrencileri Türkiye'de belirli bir süre misafir etmek, yine yabancı uyruklu din görevlilerine Türkiye'de hizmet içi eğitim kursları vermek, çeşitli dini yayınların yabancı dillere çevrilerek yurtdışında dağıtılması projesi, kardeş şehir projeleri kapsamında ilgili ülkelerde cami ve mescit gibi ibadethane inşaatları ve restorasyonları icra etmek gibi faaliyetler yer almaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü).

2. Kamu Diplomasisi ve Ölçülebilirlik Problemi

2016 yılında Türkiye tüm dünya ülkelerinin yapmış oldukları dış yardım sıralamasında ABD'nin ardından ikinci, ancak gayri safi milli hasılaya oranlandığında ise birinci gelerek bu alandaki başarısını ispat etmiştir (Global Humanitarian Assistance Report, 2017). Ancak her ne kadar yukarıda zikredilen tüm kurumların ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sağladıkları yadsınamaz bir gerçek ise de "ölçülebilirlik" açısından belirsizliğini hala sürdürdüğünü ifade etmek gerekmektedir. Bahse konu sorun Robert Banks'in kaleme aldığı çalışmada dile getirilmiş ve bu bağlamda bazı faydalar sağlayacağı ifade edilmiştir. Bunlardan bir tanesi yapılacak objektif bir değerlendirmenin kaynakların daha maliyet etkin kullanılmasına hizmet ettiği gerçeğidir. İkincisi bütçe ihtiyaçlarının hesaplanmasında kesinlik ve doğruluk sağladığı hususudur. Üçüncüsü

personeli performans artışı için motive etmesi ve dördüncüsü ise değerlendirmenin etkinliğinin hesaplanmasında netice alındıkça dış politika konuları üzerinde karar vericilerin dikkatini daha fazla çekmesi durumudur (Banks, 2011: 15-17).

Kamu diplomasisi devletlerin kendilerini dış dünyaya anlatma çabası olarak nitelendirildiğinden devlet aygıtının yapmış olduğu dış yardımları uluslararası toplumun farkında olmasını sağlayacak biçimde gerçekleştirdiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ancak yardımların ardından geri dönüşün ölçülmesi zor ve zahmetli bir yol olarak görülmektedir. Kısacası yapılan yardımların bir tebessüm için olmadığı gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bunun böyle olmadığını anlamak için Amerikan kamu diplomasisinin en temel organlarından olan Uluslararası Kalkınma için Birleşik Devletler Ajansı (USAID) olarak bilinen kuruluşun raporlarına bir göz atmak yeterli olacaktır. "Paylaşılan Çıkarlar: USAID Amerikan Çıkarlarını Nasıl Geliştirir" adlı raporda geçtiğimiz on yıl içerisinde ABD'nde üretilen ürünlerin üçte ikisinin USAID tarafından yardım yapılan ülkelere ihraç edildiği gerçeği gözler önüne serilmektedir (USAID, 2018: 1). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere devletlerin dış yardım diplomasisi faaliyeti yürütürken büyük ölçüde ihracatını da bu ülkeler ile gerçekleştirme gayreti içerisinde oldukları görülmektedir.

Sonuç

Kamu diplomasisi faaliyetleri dünyada ve ülkemizde giderek yaygınlaşmaktadır. Nitekim 30 Ocak 2010 tarihli Başbakanlık genelgesiyle Türkiye'de bir Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur. Bir tespit olarak belirtelim ki, devletler kamu diplomasisi uygulamasında akademik araştırmaların önünde gitmektedir. Konuyla ilgili çok fazla şey yazılıp çizilmekte, fakat tafsilatlı çalışmalar birkaç istisna dışında bulunmamaktadır. Kamu diplomasisinin bilimsel bir inceleme konusu olarak durumu ülkemizde de henüz emekleme aşamasındadır. Yapılan kamu diplomasisi tanımı ışığında devletlerin dış politikalarının ne şekilde belirlendiğini ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü bu noktadan itibaren bir sonraki aşama olan kamu diplomasisi faaliyetlerine geçilmiş olmaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerin dış politikaları devletin resmî organları tarafından ve müştereken tespit edilmektedir. Bir devletin resmî dış politikası yani hedefleri belirlendikten sonra bu maksadının tahakkuku için bütün unsurlar seferber edilmektedir. Biz burada söz konusu icra unsurlarını kamu diplomasisi uygulama faaliyetleri olarak ele almaktayız. Böylece devletlerin tespit edilmiş olan hedeflerini elde edebilmek için resmî organları tarafından yönlendirilen

kamu diplomasisi faaliyetleri başlatılmış olmaktadır. Bununla birlikte uygulama safhasında kullanılan vasıtalar çoğunlukla gayriresmî organlar tarafından icra edilirler. Burada amaç resmî devlet politikası ve görüşü ile irtibatlı değilmiş hissi vermektir. Bireysel çabalar, özel kuruluşların faaliyetleri vb. icraatlar devlet resmiyetinin dışında gerçekleşmelidir. Bu sayede kamu diplomasisi faaliyetlerinin uygulama süreci başarılı olabilmektedir. İcra safhasında hedef kitle çoğu zaman kamuoylarıdır. Kamuoyunun etki altına alınması çok önemli olmaktadır. Çünkü kamuoyları devletlerin dış politikada karar verme süreçleri üzerinde en etkili hususlardan birisidir. İnandırıcı olma, gerçekçi görünme toplumların ikna edilmesinde önemli bir kıstastır. Günümüz iletişim dünyasında olaylar çok kısa bir zaman içerisinde dünya genelinde duyulabilmektedir. Bu maksatla bahse konu uygulamalarda medyanın etkin rolü göz ardı edilmeden dikkate alınmalıdır.

Küreselleşme ve teknolojik imkanların genişlemesiyle birlikte devletler kendilerini sınırları dışındaki toplumlara anlatma gereğini hissetmişlerdir. Bu durumun neticesi olarak da ulusal çıkarlarını gerçekleştirme yolunda kamu diplomasisi araçlarını anılan doğrultuda kullanma gayretine girişmişlerdir. Ancak "karşılıksız yardım" biçiminde algılanan söz konusu faaliyetler acaba gerçekten Morgenthau'nun ifade ettiği gibi "prestij siyasetinin" bir parçası olarak mı icra edilmektedir? Yukarıda amaç, araç ve icraat bakımından açıklamaya çalıştığımız kamu diplomasisi faaliyetleri uluslararası ortamda sadece imaj parlatma faaliyeti olarak görülmemektedir. Siyasi ve ekonomik çıkarların gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Burada temel olarak sorulabilecek bir diğer soru da şudur: Kamu diplomasisi faaliyetlerinin genelde devletlerin, özelde ise Türkiye'nin dış politika çıkarlarını destekleyebilir mi? Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dış politika organı olan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde, Türk Dış Politikasının yürütülmesi ile ilgili olarak şöyle bir ifade yer almaktadır: "Türk dış politikası birbirini tamamlayan çok sayıda siyasi, ekonomik, insani ve kültürel araçtan istifade etmekte ve küresel bir ölçekte faaliyet göstermektedir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018). Kamu diplomasisi araçlarını genel anlamda tarif eden söz konusu açıklama Türk dış politikasının icrasında önemli bir yere sahip olmaktadır. Ancak burada bir noktayı hatırda tutmakta fayda bulunmaktadır. Devletlerin dış politikalarını desteklemeyen kamu diplomasisi harcamalarının geri dönüşü zayıftır. Bu nedenden dolayıdır ki dış politikada amaçlara uygun planlama yaparak, söz konusu planlar ile uyumlu, kaynaklar açısından tutumlu ve dış politika hedeflerine odaklı bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

26526 Sayılı Resmî Gazete, "Yunus Emre Vakfı Kanunu", 18 Mayıs 2007

27261 Sayılı Resmî Gazete, " Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun", 17 Haziran 2009

27544 Sayılı Resmî Gazete, "Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun", 6 Nisan 2010

Abed, Mohammad Fahim. Anadolu Ajansı, "TSK Kabil'deki Doğan Kışlası'na veda etti", (Erişim) http://www.aa.com.tr/tr/haberler/466055--tsk-kabil-deki-dogan-kislasina-veda-etti, 5 Kasım 2018

AFAD 2017 Yılı Performans Program Raporu, AFAD Yayınları, Ankara, 2017

Banks, Robert. A Research Guide to Public Diplomacy Evaluation, USC Center on Public Diplomacy, Figueroa Press, Los Angeles (USA), 2011

Corm, Georges. "21. Yüzyılda Din Sorunu", çev. Şule Sönmez, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008

Çağıran, Mehmet Emin. "Din ve Uluslararası İlişkiler", (der.) Haydar Çakmak, Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler, Birinci Baskı, Ankara, Platin Yayıncılık, 2007

Djerejian, Edward P. "Changing Minds Winning Peace: A New Strategic Direction For U.S. Public Diplomacy In the Arab & Muslim World". Crossbow Books, 2007.

Global Humanitarian Assistance Report 2017, Development Initiatives, 2017, (Erişim) http://devinit.org/wp-content/uploads/2017/06/GHA-Report-2017-Full-report.pdf

Jenkins, Karen ve Meyers, John. "U.S. Public Diplomacy Depends on Citizens Learning Other Languages", International Educator, May/Jun 2010 (Erişim) http://www.nafsa.org/_/File/_/mayjun10_frontlines.pdf , 11 Nisan 2011

Kadir Has Üniversitesi, Dış Politika Kamuoyu Algıları Araştırması 2018 Sonuçları Açıklandı. (Erişim) http://www.khas.edu.tr/news/1885, 8 Kasım 2018

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Kuruluş, (Erişim) https://kdk.gov.tr/faaliyetler/kurulus/7, 9 Kasım 2018

Karadağ, Haluk. Forcing the Common Good: The Significance of Public Diplomacy in Military Affairs. Armed Forces and Society, 2017; 43(1):72-91

Karadağ, Haluk. Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut: Kamu Diplomasisi, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016

TİKA 2017 Yılı Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara, 2017

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Dış Politika: Genel Görünüm, (Erişim), http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa, 06 Kasım 2018

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Tarihçe, (Erişim) https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222, 9 Kasım 2018

USAID, Shared Interest: How USAID Enhances U.S. Economic Growth, USAID Report, (Erişim) https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1870/FINAL_Version_of_Shared_Interest_6_2018.PDF

YTB 2017 Yılı Faaliyet Raporu, YTB Yayınları, Ankara, 2017

Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Başkanlığımız, (Erişim) https://www.ytb.gov.tr/kur umsal/baskanligimiz-2, 9 Kasım 2018

2010-2015 YILLARI ARASINDA İRAN VE TÜRKİYE'NİN SURİYE KRİZİNE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRMASI

Abouobeid AHMADİ*

Özet

Uzun yıllar boyunca Suriye, İran'ın Arap dünyasına girişine ve İran'ın Akdeniz ve Yakın Doğu'ya olan stratejik bağlarına açılan kapı olmuştur. Bu nedenle Suriye'nin zayıflaması ve Esad'ın devrilmesi, direniş eksenini zayıflatacak ve İran'ın bölgesel etkisini ve bunun korunmasını azaltacaktır. Suriye'deki krizin başlangıcından bu yana, İran İslam Cumhuriyeti sürekli olarak Suriye politik sistemine dış politikadaki en öncelikli konulardan biri olarak destek vermiştir. Aynı zamanda Türkiye Suriye krizinin başlıca bölgesel aktörlerinden biridir. İlk ve tabii ki kısa vadeli yaklaşıma rağmen, muhalefet gruplarını destekleme ve Suriye'deki rejimi değiştirme muhalefetine yardım etme konusunda ısrarcı olmuştur. Türkiye, Suriye'deki çıkarlarını gözetmek ve stratejik derinliğini geliştirmek istemektedir. Suriye ile ilgili olarak iki ülkenin dış politikasındaki en büyük fark, bu konuya bakış açısından ki farklılıktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Türkiye, dış politika, Suriye krizi, politika karşılaştırması

Giriş

İran ve Türkiye Ortadoğu'daki iki büyük Arap olmayan ülkedir. Jeopolitik ve jeoekonomik değerlendirmelerin yanı sıra dış politikaya makroekonomik yaklaşımlar farklı alan ve seviyelerde geniş çaplı ilişkilere sahip olmuştur. Bu ilişkiler genellikle ekonomik alanlarda işbirliği yapmışlardır, ancak politik ve kültürel alanlarda bazen zorlanmış ve uyumsuzlardır. Türkiye ve İran, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana arkadaşlık ve bölgesel rakipl rolünü oynar ve son 90 yılda Türkiye-İran ilişkileri kritik hale gelmedi. Türkiye'de laik hükümetlerin kurulması sırasında bile, özellikle ekonomik açıdan iki ülke arasındaki ilişkiler kuvvetli bir şekilde devam etti. Başkan George W. Bush, İran'ı "kötülüklerin ekseni" olarak adlandırsa da, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, İranla mükemmel bir düzeyde bir araya geldi ve bu toplantı, Muhammed Hatemi'nin başkanlığı sırasında gerçekleşti. Bu toplantının oturum aralarında Hatemi, Tahran'ın Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, SBE, Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı, ahmadi.obeid@gmail.com

"medeniyetler çatışması" teorisine karşı bir muhalefet işareti olarak kabul ettiğini resmen açıkladı. Enerji konusu, İran-Türkiye ilişkilerinin her zaman en önemli nedenlerinden biri olmuştur. İran, Türkiye'ye (Rusya'dan sonra) ikinci büyük gaz satıcısıdır. Şubat 2007'de başbakan Recep Tayyıp Erdoğan'ın zamanında Türkiye ve İran iki yeni enerji transferi anlaşması imzaladılar.

Ak parti'nin (2002) iktidara gelmesinden bu yana, Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler önemli ölçüde gelişlemektedir. İran-Türkiye ilişkileri ticari olarak 2000 ve 2009 yılları arasında 1 milyar dolar artmış, 2008'de 10 milyar dolara ulaşmış ve 30 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Türkiye, nükleer meselede çatışan İran-Batı ilişkilerine girerek, Batı ve İran taraflarına önemli ve benzersiz rolünü kanıtlamaya çalışmıştır.

Arap devrimleri, 2010'un sonlarından bu yana Ortadoğu meselelerinde bir dönüm noktasıdır. Hem ekonomik hem de siyasal alanda yaygın ortaklıklara rağmen, iki ülke, İran ve Türkiye, makroekonomik ve güvenlik stratejileri ve bunların farklı siyasi kimlik tanımları konusundaki görüş farklılıklarından dolayı Ortadoğu'daki gelişmelere bazen karşı çıkmışlardır. Bu farklılığın en önemli örneklerinden biri, Arap dünyasındaki devrimlere yaklaşımdaki farklılıklarıdır. Bu çalışmanın amacı, Suriye krizinde İran ile Türkiye arasındaki ortak çıkarları, hedefleri ve farklılık noktalarını incelemektir. Özellikle Suriye meselesi, günümüzün küresel bir konudur ve bölgenin güvenliğini ve dünyanın dış politikasını etkilemektedir.

Bu makalede "İran ve Türkiye'nin Suriye krizi ile ilgili politikaları nelerdirİ" sorusunu cevaplandırmaya çalışacağız. Suriye'deki krizle ilgili olarak iki ülkenin dış politikasına ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma ve bu krizin İran ve Türkiye arasındaki ilişkilere olan etkisi de ele alınacaktır.

1. Suriye Tarihi ve Suriye Nüfusunun ve Kabilelerin Ülke Krizine Etkisi

Suriye Arap Cumhuriyeti Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de yer almaktadır. Bu ülke kuzeyden Türkiye ile batı güneyden İsrail ve Lübnan ile, güneyden Ürdün ile ve doğudan Irak ile komşudur.

Suriye 1943'te bağımsızlığa kavuşmuştur. 20 milyondan fazla nüfusa sahiptir ve komşularıyla pek çok toprak anlaşmazlığı vardır. Hem kent hem de kırsal kesimde yaşayan Suriyeli topluluk, dini, etnik ve mezhepçi grupların sistemi temelinde kurulmuştur. Bu türden bir sosyal sistemde yer alan bir kişi, halkına bağımlıdır ve onunla ilgili yükümlülükleri vardır: Suriye nüfusu, bir mozaik topluluğu oluşturan dinsel gruplardan ve etnik gruplardan oluşur(2013) عبدالباري، عطوان(.

Dini olarak, Suriyeli nüfusun yaklaşık% 74'ü Müslüman Sünniler, Aleviler on iki Şiiler ve İsmaililer % 13'ü,% 10'u Hıristiyanlar ve% 3'ü de Dürzilerden oluşmaktadır. Etnik kökene göre Araplar Suriye nüfusunun% 90'ından fazlasını oluştururken, Kürtler Suriye nüfusunun yaklaşık% 9'unu oluşturur. Ermeniler, Türkler, Çerkesler ve Yahudiler Suriyeli nüfusun% 1'inden azını oluşturmaktadır. Suriye nüfusu, din anlamında Sünni Arapların% 65'i, Alevilerin% 12'si, Hıristiyanların% 10'u, Sünni Kürtlerin% 9'u ve diğer Dürzi, İsmaili, Türkmen, Süryani ve Çerkeslerin% 3'üdür. Farklı etnik gruplar arasındaki dinsel, dilsel ve ırksal farklılıklar, her bir grubun kabilenin ilkelerine ve daha çok halkına bağlı kalmasını sağlar, çünkü her dini grubun kendi faaliyetleri vardır ve kendi etnik grubu için kendini daha sorumlu görür)2013(س. ابدين نازي ياجي(. Kabile ve aşire sadakati, Suriye'nin bütününe sadakatten daha önemlidir. Örneğin, Rus Çeçen kökenli olan Suriyedeki Çerkesler, Rusya'nın Çeçen toplumunu takip ederler.

2. Suriye'nin İç Boşluklarının İncelenmesi: Dinsel, Kabilesel, Devlet, Toplum ve Partiler

Suriye, mevcut siyasi ve sosyal sorunlarının çoğunun tarihe gömüldüğü bir ülkedir ve bu, coğrafi konumu nedeniyle olmuştur. Ülke sürekli olarak etnik, ırksal ve dini inanç ve kültürlerin karşılaştığı yer olmuştur ve bu ülkenin sınırları, bölge boyunca var olan kültürel, tarihi ve ekonomik ilişkilerden bağımsız olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeci güçler tarafından çizilmiştir.

Ayrıca, bu ülkelerin siyasi kimlikleri sahte bir kimliktir, yani bu kimlik doğal değildir ve kuvvet baskısı altında ve askeri güç ile oluşturulmuştur. Suriye'deki iç düzeydeki üç büyük dinsel, politik ve ekonomik uçurum, ülkenin olaylarını şekillendirmede etkili olmuş, yerli düzeyde ise karşı taraf güçler ortaya çıkmıştır.

Genel olarak Suriyeli muhalefet altı ana gruba ayrılabilir: (عبدالباري عطوان(
) 2013

- Kürtler: Şu anda Suriye hükümeti ile yapılan anlaşma nedeniyle muhaliflerden ayrıldılar

- Müslüman Kardeşler

- Suriye'nin yabancı muhalifleri

- Tunikler: Ulusal Tuneks Partisi

- Selefiler: Suudi Arabistan'ın desteği ile oluşan parti

- Özgür Suriye Ordusu

-İŞİD (ana örgütlü terörist grup)

Batı dünyasındaki son gelişmeleri, demokrasi ve insan hakları gibi konuları kullanan muhalifler, Esad hükümetini devirmek için bölgesel ve uluslararası kamuoyunu çekmeye çalışmaktadır. Buna karşılık, güvenlik güçleri ve ordu savaş sahnesini kazanmaya devam etmekte ve çoğu durumda Suriye'nin büyük şehirlerinden muhalif güçleri kovmakta başarılı olmuştur.

3. Suriye Krizine İran-Türkiye Dış Politikası Yaklaşımının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

A: Dış Politika ve İran'ın 2010'dan 2015'e kadar Suriye Krizi'ne Yaklaşımı

Suriye'de hükümetin ve istikrarın en önemli bölgesel savunucusu olan İran, Suriye'ye yönelik politikasında çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. En önemlilerinden biri de İsrail meselesi ve direniş eksenidir. Gerçekten Suriye'deki kriz, direniş ile bölgenin muhafazakâr grubu arasında bir rekabet olarak düşünülebilir. Suriye, Muhafazakârlar, özellikle de İsrail için İran'ın bir yumruğu olarak görülüyor. Bu bağlamda, söz konusu aktörler, Beşar Esad'ı bu ülkede iktidardan kaldırarak, İran'ın ellerini kısaltarak, Hizbullah'ı ve direnişi zayıflatarak güvenliklerini sağlamaya çalışırlar. Bunu engellemek için İran Suriye, Esad ve onun sisteminde de barışı destekler. Öte yandan, İran'ın bölgedeki nüfuzu ve gücü ile Suudi Arabistan ve Türkiye ülkeleriyle rekabete girmesi, İran'ın Suriye rejimini desteklemesinin diğer nedenleridir: İran, Suriye Şiilerini Arapların aksinde desteklemek için Suriye'de barışı koruma konusunda ısrar etmektedir. Şii ve Sünni meselesinin tamamı, İran'ı Beşar Esad'ın arkasına yerleştiren diğer nedenlerden birisidir. Buna ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve genel olarak Batı'nın bölgedeki etkisini sınırlamak ve İran'ın müttefiki olan bir ülkede hükümetin etkisinde hareket etmesini önlemek, İran'ın Suriye konusunda en önemli endişelerinden biridir.(1391)(طباطبایی و عزیزی کلیر).

İşte bu yüzden İran, Suriye'de yalnızca Suriye'de varlığını sürdürmesi ve gelecekteki varlığını garanti etmesi halinde, herhangi bir iktidar transferini kabul eemektedır. Arap ülkelerindeki devrimlerin dalgası, İran'ın bölgesel stratejik konumu ve çıkarları üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. En

önemlisi, bu dalgaların bölgesel müttefikleri Suriye'ye gelmesi ve başında Beşar Esad'ın olmasıdır.

Kargaşanın başlangıcından itibaren, İran'ın Suriye rejimi için desteği bellidir. İran'ın Suriye rejimini desteklemesine gelince, İran'ın muhalifleri, İran'ın Suriye'yi, suçlulara karşı mücadele eden ve ezilenlere yardım eden dış politikasına aykırı davrandığını iddia eder. Başka bir deyişle, İran'ın Suriye meselesine yönelik dış politikası Arap ve Bahreyn devrimlerine aykırıdır. Iran Oradaki insanları destekler, ancak Suriye'de Beşar Esad rejimini destekler. Iran dış politika ilkelerine dikkat etmek yerine, bölgede ulusal ve stratejik çıkarlara maruz kalmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti, yukarıdaki eleştirilere yanıt olarak, Suriye'de, çoğunluğun rejime katılmadığı ve sadece devlet destekçilerinin zayıf bir azınlığı olan Bahreyn'in aksine, konunun tamamen tersine döndüğüne işaret etmektedir. Halkın çoğunluğu Suriye hükümetini destekler. Sınır kasabalarında bulunan muhalefet, El-Kaide ve Müslüman Kardeşler gibi Selefi eğilimlere sahip bir grup azınlıktır ve yabancı ülkelerden mali, askeri ve propaganda desteği alır(1392(,بزرگمر کندوانی).

Jeopolitik açıdan, İran'ın stratejik derinliğinin artık batıya doğru genişlediği ve batıda Akdeniz'in kıyılarına kadar uzandığı da belirtilmektedir. Dolayısıyla, Lübnan ve Suriye'nin sınırları İran nüfuz alanının ön cephesi olarak görülür)1368(,بلوچ. بلوك, نفوذ ایران الهویات و جبران).

Aralık 2011'de ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Tom Danillon açıkça şöyle demiştir: "Esad rejiminin sonu, İran'ın bölgedeki en büyük çekilmesine ve bölgedeki İran'a karşı stratejik güçlerin dengesini değişmesine yol açacaktır(1392)بزرگمر, کندوانی).

Böylelikle, muhalefetin bölgesel savunucuları ve özellikle "Özgür Suriye Ordusu" Cephesi olarak Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar, Beşar Esad'a karşı en tanınmış muhaliflerdir. Beşar Esad'ın muhalif grubu, Esad'ı terk etme veya devirmek amacıyla krizi ve baskıyı şiddetlendirmeye çalışır.

Esad'ın aksine, bölgesel güçlerin ana motivasyonlarından biri de İran'ı frenleme ve aynı zamanda direniş eksenlerinin - İran, Suriye ve Hizbullahı Lübnan - artan gücünün önlenmesi politikası olabilir (1391)نوروزی, عباس نیلوفر). Şu anda, köprünün kırılması için tüm baskılar, Suriye'de uygulanmaktadır. Sahnelerin arkasında yatan şey aslında İran'la yakın Suriye ilişkilerinden kaynaklanır ve amaç İran'ı izole ederek Suriye'deki mevcut rejimi devirmektir. Suriye'deki krizin başlangıcından bu yana, İran İslam

Cumhuriyeti, halkın taleplerini desteklerken, kapsamlı desteği ile reform ihtiyacını ve Suriye'de ulusal egemenliği koruma ihtiyacını vurgulamıştır. İran, Suriye'nin içişlerine herhangi bir yabancı müdahaleye de şiddetle karşı çıkar ve Suriye'nin Çin ve Rusya gibi destekleyileryle müzakere ederek yabancı güçlerin Suriye'deki iç gelişmelere müdahale etmesini engellemeye çalışmıştır.

İran, Suriye'deki her türlü silahlı operasyonu reddeder, çeşitli Suriye partileri arasındaki diyaloğu destekler ve Tahran'da yabancı müdahaleye karşı çıkan Suriyeli muhalifleri İktidar sistemi ile Suriye'nin geleceği hakında doğal bir şekilde tartışmak için bir araya getirmeye çalışır (1392).

Aynı şekilde İran, Suriye'de dökülen kanı durdurmak ve ülkedeki Batı müdahalesini ortadan kaldırmak için bir çözüm müzakeresi yapmak üzere bölgedeki ülkelere kapılarını açıtı. Bu bağlamda Mısır, İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'dan oluşan dörtlü bir komite kurulmasını teklif ettikten sonra Kahire'de toplantı gerçekleştirildi.

İran'ın Suriye krizini çözme konusundaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

- Savaşların ve silahlı operasyonların durdurulması

- Suriye rejimi ve Suriye muhalefeti arasında bir diyalog olması

- Ülkenin bütünlüğünün ve toprak bütünlüğünün ve Suriye'nin yapısının korunması

- Birleşmiş Milletler ve uluslararası örgütlerin himayesinde başkanlık seçiminin yapılması ve tüm tarafların ve hareketlerin katılımı ve halkın bir hükümet kurma iradesini kabul etmesi. (1395).

Ancak İran'ın ve Tahran'ın sistemle muhalifler arasında diyalog ve görüşme toplantıları düzenlemeleri kabul edilmez. Ancak sadece askeri seçeneğe ve terörist grupların ve silahlı kişilerin maddi desteğine odaklandı. Tahran'ın eksene karşı direnişi nedeniyle Suriye'yi hedef alma girişimlerini reddetmesi doğaldı bu fikirlerini ilan ettikten sonra Suriye'de bölgedeki yaygın savaşa yol açacak herhangi bir askeri müdahaleye karşı uyarıda bulundu.

Kriz sırasında, İran stratejik müttefiklerine mali ve askeri yardım gönderir. İran Suriye'yi direniş cephesinin dayanak noktası olarak görür ve buna dayanarak, bu ülkedeki çatışmaları, Suriye'nin uluslararası egemenlik sistemine direnişte öne çıkan rolü oynadığı için, bir intikam olarak görür.

Öte yandan Suriye, İran ile iki rakip bölgesel güç (Türkiye ve Suudi Arabistan) arasındaki güç gösterme noktası olmuştur. Aslında, Suriye, İran'ın ve diğer Batı yanlısı ülkelerin çıkarları arasındaki vekalet savaşının ana alanı haline gelmiştir.

İran'ın Suriye'ye yönelik bir arka plan ve plan konusunda kuşkulu olan şey, Suriye rejimi ile muhalif tarafların ve diğer bölgesel devlerin krizden çekilmeleri için diyaloğa devam etmeyi reddetmesidir Muhalefet ve bölgesel ve batılı güçler sadece silahlı mücadele ve askeri seçeneğe güvenmektedir.

Bölgesel aktörler seviyesinde, İslam Cumhuriyeti, yukarıda belirtilenleri göz ardı ederek, bazı kanıtların yanı sıra, Suriye protestolarını ve şu anki durumu popüler ve İslami bir süreç olarak görmemiştir ve Suudi Arabistan, Katar, Türkiye, ABD ve İsrail Rejim gibi yabancı aktörlerin rolünü Suriye'nin ayaklanmasında vurguladı. Birçok analistin atıfta bulunduğu gerçeği. Böylelikle Tahran, bölgedeki stratejik birliklerinin kaybedilmesine neden olabilecek her türlü eyleme karşı çıkar. İran, Suudi Arabistan, Türkiye ve Batı'yı Suriye'ye ve direniş eksenine karşı büyük bir komplo işareti olarak görüyor. İranlı yetkililere göre, Suudi Arabistan ve Türkiye, silahlı Selefilere mali destekle ve ABD ile kordinasyon içinde, İslam Cumhuriyeti ile bölgedeki direniş arasındaki ana bağ olan Suriye hükümetini devirmeye çalışmaktadır. Böylece Tahran-Şam'da otuz üç yıllık stratejik ittifak hattın sonuna ulaşacaktır (1390)خبر آنلاین، مدیریت:).

Tabii ki, protestoların ve bazı diplomatik temasların yayılmasıyla, İran'ın Esad yönetimini destekleyen politik duruşu daha yumuşak hale gelir. Esad hükümetini desteklerken ve yabancı müdahaleyi kınarken, İran hükümetle muhalefet arasındaki ulusal müzakerelerin yanı sıra ülkedeki demokratik siyasi reformlara olan ihtiyacı vurgular. Bu bağlamda, bazı uzmanların İran'ın Suriye'ye karşı diplomatik duruşunun pasif olduğuna ve İran'ın Suriye'deki bazı muhalif hareketlerle daha iyi etkileşime girerek ve ulusal diyaloglar oluşturmaya çalışarak daha aktif bir diplomasi ile meşgul olabileceğine inandığını belirtirir. İran İslam Cumhuriyeti, Suriye hükümetini stratejik müttefikleri ve direnişin odak noktası olarak desteklerken, Suriye krizinin çözümüne yönelik politik çözümler üzerinde durmuş ve Suriye muhalefetine yönelik dış müdahaleyi, mali ve silah desteğini şiddetle eleştirmiştir.

Ancak, Suriye'deki gelişmeler ve bu ülkedeki krizin tırmanması İran'ı olumsuz etkileyecektir: Birincisi, Suriye'nin istikrarsızlaşması ve iç çatışmalardan dolayı zayıflaması, direniş eksenindeki etkinliğini zayıflatacaktır. İkincisi, kriz bölgedeki etnik-sektör gerilimlerin yayılmasına

İran, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi birçok bölgesel aktörün stratejik farklılıklarına yol açıyor. Üçüncüsü, İran İslam Cumhuriyeti'nin Suriye krizi üzerine odaklanması, İran'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da halk hareketlerinin ve İslami uyanışın ortaya çıkmasından doğan fırsatlara dikkat etmesini engellemektedir (Karimifard, Hossein (2011).

İran İslam Cumhuriyeti, dış politika yaklaşımında bölgenin siyasal güvenlik eşitliklerinde özel bir rol sağlayan Hizbullah ve Hamas gibi bölgesel müttefikler ve İslami gruplarla ilişkilerin ışığında stratejik çıkarlar sağlama politikasını sürdürür. Suriye'nin, İran'ın Akdeniz bölgesine stratejik bağlantısında hayati bir rol oynayan ülkelerden biri olması nedeniyle, İran İslam Cumhuriyeti'ni Suriye'deki gelişmelerin hassas ve özel hassasiyetini sürdürmeye yöneltmiştir. Önemli bir bölgesel oyuncu olarak, ülke ile stratejik ilişkileri sürdürmek ve ulusal ve bölgesel çıkarlarını korumak için Suriye'de Beşar Esad rejiminin destekleyici pozisyonlarını benimsemeye çalışmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin Suriye siyasi sistemini, toprak bütünlüğünü koruma arzusuyla ilgili olarak, karmaşık ve zor bir hesaplaması vardır. Çünkü yukarıdaki nedenlerin tümü sebebiyle, Suriye, İran için her zaman stratejik öneme sahiptir, bu yüzden yıllardır İran ve Suriye Stratejik bir ittifak kurmuşlardır. Arap-İran, Şii-Sünni düşmanlığı, Orta Doğu'daki bazı terörist ve köktendinci grupların zaferi gibi bazı Ortadoğu meselelerine uygun olarak, bu ittifak her zaman korunmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti'nin bu ülkedeki krize özel dikkat göstermesinin nedenleri ve önemi aşağıdaki durumlarda bulunabilir:

1- Alevilik azınlığı veya Baasçı kalıntıları bu ülkede iktidara sahip olabilir.

2. Suriye'deki iç savaşın devamının, dini ve etnik gruplar arasındaki çatışmanın tırmanmasına yol açması olasıdır.

3- Sünni çoğunluk krizin ortasında bir fırsat yaratabilirse, iktidarı elde etmek için kendilerini güçlendirecek ve donatabileceklerdir.

Kısacası, İran İslam Cumhuriyeti, Suriye krizinde halkının taleplerini korurken, her zaman Beşar Esad hükümetini desteklemeye çalışmıştır. Çünkü İran İslam Cumhuriyeti Suriye'de Beşar Esad yönetimini desteklemezse, Şam'da iktidarı ele geçiren yeni hükümetin İran'la ilişkilerini sürdüreceğine dair hiçbir garanti yoktur. Bu yüzden İran İslam Cumhuriyeti, en azından Şam hükümetini bu krizden kurtarmaya çalışıyor (1394)(فکری روح الله).

İran İslam Cumhuriyeti, Beşar Esad'ın yönetimine verdiği desteğin Suriye ittifakı ile işbirliği yapmaya devam edeceğinin bilincindedir. Öte yandan, desteğinin devam etmesiyle birlikte, İran İslam Cumhuriyeti, bölgedeki İsrail rejiminin etkilerinin gelişmesini engellemek, Şii koalisyonunu sürdürmek ve bölgenin jeopolitik dengesini korumak amacıyla Orta Doğu'daki benzer olayların önlenmesi gibi diğer hayati hedefleri takip etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Beşar Esad rejiminin Suriye'deki çöküşüyle birlikte, bu ülkedeki ikame hükümetinin, İran İslam Cumhuriyeti ile bölgesel ve uluslararası hedefler doğrultusunda uyum içinde olması pek olası görünmemektedir.

İran İslam Cumhuriyeti Suriye'yi Suriye'de bir güvenlik savunucusu olarak görmektedir. Suriye'de Beşar Esad rejiminin çökmesi durumunda İran'a karşı büyük bir güvenlik sorunu yaşanabilir. Bu nedenle, İran İslam Cumhuriyeti Suriye'de Beşar Esad devletine mali, askeri ve güvenlik yardımı sağlamaktadır(1391،پورنازی،پیشین).

İran İslam Cumhuriyeti'nin malzeme ve askeri kaynakları Suriye'ye birçok noktadan ulaşılabilir: Birincisi, Suriye hükümeti kısa vadede çökmeyecek, ama Suriye rejiminin zayıflaması veya Suriye'de uluslararası baskının şiddetlenmesi muhtemeldir. Buna karşı Suriye'nin ulusal egemenliği sürmektedir. İkincisi, İran'ın İslam Cumhuriyeti için çok değerli olan direniş ekseninin gücünü artıran ABD'nin anti-Amerikan ve Siyonist karşıtı motivasyonu yoğunlaşmaktadır. Üçüncüsü, Batılı hükümetler Suriye krizini ve İran'ın nükleer meselesini birbirine bağlayacak şekilde yaklaşmaya çalışırlar(1391،طاهری،پیشین). Dördüncüsü, Suriye'de Beşar Esad'ın zaferi, İran İslam Cumhuriyeti sadece bölgesel bir güç değil, aynı zamanda dünyanın Şiilerin büyük bir direği ve merkezi hâline gelecektir. İran İslam Cumhuriyeti'nin Suriye'deki krize yönelik politikasının iki genel plan içerdiği sonucuna varılabilir: İlki, Suriye'deki Beşar Esad'ın yerel ve bölgesel muhaliflere karşı her zaman desteklemeye çalışmasıdır. Çünkü Suriye'deki muhalefet zaferinin gerçekleşmesi durumunda, İran-Suriye-Hizbullah'ın stratejik yönüne ciddi zararlar verecektir.

İkincisi, İran İslam Cumhuriyeti, Beşar Esad rejiminin düşmesini engelleyerek, Suriye'de köktenci bir hükümetin ortaya çıkmasını önler. Çünkü böyle bir hükümetin ortaya çıkması, Suudi Arabistan ve Türkiye'ye karşı yani Orta Doğu'daki Amerika Birleşik Devletlerin stratejik müttefiklerini İran'ın konumunu zayıflatabilir. Dolayısıyla, İran İslam Cumhuriyeti'nin Suriye krizine yönelik başlıca politikası ve yaklaşımı, ABD ve bölgesel müttefikleri lehine her türlü köklü değişikliğe karşı çıkmaktır(1391،اسدی،پیشین).

4. 2010'dan 2015'e kadar Suriye Krizine Türkiye'nin Dış Politika Yaklaşımının İncelenmesi

Suriye'de siyasi bir krizin ortaya çıkmasıyla birlikte, yerel, bölgesel ve uluslararası aktörler, bölgedeki jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olan bu ülkede farklı yönelimleri ve çıkarlarını temel aldılar.

Türkiye, Suriye'deki gelişmelere açık bir şekilde müdahil olan en önemli bölgesel aktörlerden biri olarak bahsedilebilir. Bu aktör, Suriye'deki çatışmayı yabancı müdahaleyle çözüme kavuşturmaya odaklanarak Suriye'deki rejim değişikliğini ister(2013,طهرحسن).

Türkiye, Suriye krizi aracılığıyla, Suriye'ye bir şekilde Arap dünyasına girmenin bir yolunu bulmaya çalışmaktadır. Böylelikle, kendi çıkarları ve arzularına yönelerek Mısır'ın bölgedeki rolünün azalmasıyla kendini önemli ve etkili bir bölgesel aktör olarak sunabilmiştir. Bu bakımdan, bölgesel güçlerin dengesini kendi avantajlarına dönüştürmek ister. Suriye'deki hareketin gelişmesi ile Türkiye'nin konumu karmaşık ve değişken bir konuya dönüşür. Türkiye'nin arabuluculuk ve hakimlik politikası, muhalefetin planlarını ve yönetimini, daha sonra silahlı kuvvetleri ve savaş tehdidini değiştirdi. Türkiye, Suriye'deki gelişmelerin başında yumuşak bir nokta benimsemiş ve sorunların istişare yoluyla çözüleceğini ummuştur. Türkiye de bazı uluslararası eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır, ancak Batı ülkelerinin Suriye'ye karşı artan baskısıyla Türkiye daha ciddi bir duruş sergilemiş ve Suriye'deki gelişmelere aktif olarak katılmıştır. Bu arada, arabuluculuk politikası ve Beşar Esad'ın muhaliflerinin topraklarına kabulü, Suriye hükümetinin muhalefete karşı siyasetini eleştirdi ve o ülkede reform yapılması çağrısında bulundu. Şubat 2011'de Beşar Esad ve Recep Tayyip Erdoğan, Halep'te yaptıkları toplantıda, Dosti Barajı'nın açılış töreninde Mısır ve Tunus'taki gelişmelerden bahsettiler ve hatta her iki ülkede de devam eden gelişmelere destek olduklarını açıkladılar(1392,ابصی وهدیعو).

Aynı toplantıda Erdoğan, Suriye'nin iç gelişmelerini ilk kez vurguladı ve Suriye'deki reformun önemine ve gerekliliğine işaret etti. Türkiye bu gelişmelerin, halkın reform ve demokratik değişim taleplerinin bir işareti olduğunu belirtti ve Suriye'deki reform sürecine desteğini açıkladı. Erdoğan, Cumhurbaşkanı olarak Beşar Esad'ın bu reformları kabul etmesi ve değişimden kişisel olarak sorumlu olması gerektiğini söyledi(1390,ناریهی لپورز). Suriye'deki krizin yayılmasıyla, iki ülke arasındaki ilişkiler azaldı ve Haziran 2011'den beri, Türkiye Suriye'nin eylemlerini insanlık dışı olarak nitelendirdi ve Esad'ın reformcu olarak hareket etmediğini ilan etti(1392,و هشیدیبانیش نکا وهدیعو ,هرط). Sonuç olarak, Kasım 2011'de Türkiye, Esad'ın iktidarını kabul

etmemekte israrlı davrandı ve dahası, saldırgan ve aktif bir ortamda, birçok Suriyeli muhalefet toplantısına ev sahipliği yaptı ayrıca 2012 yılının Nisan ayında da ikinci Suriye dostlarının buluşmasına ev sahipliği yaptı. Suriyeli mühalifler, Türkiye'den destek almak için İstanbul'da bulundu.

Uzmanlar, başta Suriye krizi olmak üzere Orta Doğu'daki gelişmelere yeni Türk pozisyonlarını kabul etmede iki önemli etken olduğunu düşünür:1.Yeni Osmanlı Düşüncesi: İslamcıların sloganı ile Osmanlı İmparatorluğu'na dönüş. 2. Türkiye'nin stratejik derinliğinin gelişimi: Türkiye'nin görüşüne göre, eğer bir hükümet Suriye'de iktidarı ele geçirirse (Mısır ve Libya'da olduğu gibi), Suriye Türkiye'nin stratejik derinliği olacaktır. Böylece Türkiye'nin stratejik sınırları Halep'ten Daraa'ya (Ürdün sınırı) uzanacaktır. Türkiye, Suriye hükümetini devirmek için (Arap-Batı bölgesel güçleriyle beraber)öncü olur. Ayrıca Suriye Ulusal Meclisi ve Özgür Suriye Ordusu'nu kurar, organize eder, destekler ve Şam hükümetinin muhaliflerine ev sahipliği yapar. Erdoğan ve Davutoğlu, Suriye rejiminin meşruiyetini defalarca sorgular ve Beşar Esad'ı kitlesel katliamla suçlarlar. Suriye rejiminin devrilmesi Türkiye'nin ilk talebi ve Suriye ile ilişkilerde komşularıyla sıfır gerilim politikası başarısız olur. 2000 yılı başından beri İslamcı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikası, komşularıyla olan gerginliklere ve bölge için olumlu ve bağımsız bir rol oynama eğilimine dayanmaktadır. Aniden, Suriye krizi ile bu politika tersine döndü ve ülkeye karşı saldırgan bir politika benimser.

Genel olarak, Türkiye Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Suriye'deki gelişmelere yönelik dış politikası iki ayrı döneme ayrılmalıdır.

1) İlk Adım: Tavsiye ve Rehberlik:

Bu dönem Suriye'deki krizin başlangıcı ile 15 Mart 2011'den başlıyor ve o yılın nisan ayı ortasına kadar uzanıyor. Bu noktada, Türk siyasetçilerin Esad'ı reformları gerçekleştirmeye ikna etme çabaları görülür. Başlangıçta, Ankara hükümeti, Beşar Esad'ı Suriye'nin Türkiye'nin güvenlik ve milli çıkarlarını kuşkusuz şekilde etkilemiş olan krizi çözmek için büyük reformlar yapmaya teşvik eder. Bu dönemde Ankara önce Esed yönetimini reform yapmaya ikna etmeye çalışar ve Suriye'de mümkün olan en hızlı reformları sağlama konusunda elinden geleni yapar. Aynı şekilde Recep Tayyip Erdoğan, Davutoğlu ve bir grup üst düzey yetkiliyi Nisan 2011'de Şam'a gönderir. Toplantı, mümkün olan en kısa zamanda reformlara olan ihtiyacın yanı sıra rakiplerle ve diğer gruplara verilecek tavizlerle müzakerenin gerekliliğine değinir(1391حسن بلند, حسن عزیزی).

2) İkinci Aşama: Tehdit ve Baskı

Bu dönem 15 Nisan 2011'de başlar. Zamanla, Ankara hükümeti Suriye hükümeti ve Esad partisinin tavsiyeleri ve rehberlikleri taleplerine karşı çıktığı sonucuna varır. Bu, Ankara politikalarının muhalefete daha yakınlaşmasını ve Beşar Esad hükümetiyle yüzleşmesini sağlar. Türk yetkililer, Beşar Esad'ın çekilmesinin gerekliliği ve Suriye'de yaşanan gelişmelere dair sessizliğin olmaması gibi konularda sürekli konuştur. Suriye Ulusal Güvenlik Konseyi ve ülkenin Serbest Ordusu'nun ev sahibi sıfatıyla Türkiye, Suriye krizinin karmaşıklığına ek olarak muhalefetle birlikte askeri ve mali desteği açıkça vermeye başlar(1390 ,ناصر ,بابات).

Suriye krizinin en etkili bölgesel aktörlerinden biri olan Türkiye, ihtiyatlı ve kısa vadeli ihtiyatlı yaklaşımına rağmen, muhalefetin desteklenmesinde ve Suriye'deki rejimin değişimi konusunda ve muhalefete mali ve silah desteği verilmesinde ısrar eder. Suriye'deki dönüşümün başlamasından sonra Türkiye, Suriye'deki gelişmelere güçlü bir şekilde katılmaya çalışır. Şimdi Suriye davasında ana aktörlerden biri hâline gelir. Suriye'deki hareketin gelişmesiyle birlikte, Türkiye'nin duruşu karmaşık ve değişken bir hâle gelmiştir.

Suriye'nin bir kısmının Türk toprağına göçüne yol açan Suriye'deki protesto ve çatışma dalgasının yükselmesinden sonra, ülkenin duruşu da değişime uğrar, Türkiye aslında Suriye'deki hükümet değişikliğini savunmuştur(1391 ,رحیمی ,لاریجانی).

Türkiye, Suriye hükümetinin iktidardan çekilmesi gerektiğini, aynı zamanda Suriye muhalefetinin hareketlerini kabul ettirmeye de çalışmıştır. Şu ana kadar bu ülkede çeşitli zirveler düzenlenmiştir. Ayrıca, ülkenin Müslüman Kardeşleri de dahil olmak üzere Suriye muhalefet hareketleri, Türkiye ile iyi bir ilişki içerisindedir. Türkiye, tek taraflı ve Suriye'ye karşı Batı aktörleri ile işbirliği içinde yaptırımlar uygulamaktadır. Türkiye'nin Suriye'deki huzursuzluğun yayılmasındaki rolüne ilişkin raporlara ek olarak, Rus Dünya Araştırmaları Merkezi, Suriye'de huzursuzluğa ve istikrarsızlığa ve askeri müdahaleye neden olan NATO ve Türkiye'nin rolüne dair kanıtlar bulunduğunu belirtir. Zamanla Türkler Esad'ı devirmek için harekete gelir ve askeri bir saldırıyı tehdit eden herhangi bir eylemde bulunmaktan çekinmez. Suriye'nin büyük komşusu olan Türkiye, Esad'a karşı çıkar ve binlerce Suriyeli mülteciye kapılarını açar. Suriye'ye son bir ültimatom verir ve ülkeyi Uluslararası Adalet Divanı ile tehdit eder. Aslında, Suriye'deki olayların yoğunlaşması, Türkiye'yi sorunları sıfırlama politikasından vazgeçmeye zorlamıştır(1390 ,نایبی ,باباوند).Türkiye Başbakanı Erdoğan, 2011 yazının

sonunda, bir zamanlar Türkiye'nin yakın müttefikleri olan Suriye'nin yöneticilerinin, halkı kanlı bir şekilde bastırılması yüzünden ittifaktan vazgeçeceklerini söyler. Recep Tayyip Erdoğan da Suriye'yle ayrılmanın daha da derinleşeceğini öngörür.

Erdoğan'ın dediği gibi, Suriye, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'nun kapısıdır. Nitekim, Suriye, Türkiye'nin halihazırda Suriye'deki sistem değişikliği ile bölgesel durumunu iyileştirmeyi umduğu tek yoldur. Diğer bir deyişle, son Türk rolünü en önemli nedeninin ciddi bir coğrafi kısıtlamadan kurtulmak olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda, muhalefetin en önemli parçası olan Türkiye Adalet ve Kalkınma Partisi ile Suriye'nin Müslüman Kardeşliği arasındaki yakın ilişkiler dikkate alınmalıdır. Aslında, birçok gözlemciye göre, Türkiye'nin birçok Suriyeli muhalefet hareketine olan etkisi göz önüne alındığında, Suriye'deki son kriz, Türkiye'nin bu bölgedeki etkisini artırabilir.

Türkiye, bölgesel bir aktör olarak muhaliflerini barındırıyor, Beşar Esad rejimini eleştirir ve Suriye'nin kuzey uçuşsuz bir bölge yaratması için çalışır. Esad muhalefetini örgütlemek için bir üs olarak hareket etmek ve bölgeden Suriye topraklarına saldırı başlatmak için kullanılabilir. Ve aslında Libya'da Bengazi gibi bir rol oynamak ister, bu projede oynayacak çok rolü varır. Türkiye, Suriye hükümeti bölgesel ve üst bölgesel muhalifler arasında bir köprüdür ve Şam'a karşı eylemlerini yoğunlaştırmak için NATO üyesi olarak rol oynamıştır. Programa göre, Türkiye NATO'yu bölgeye herhangi bir şekilde çekiyor ve NATO'yu iki ülke arasındaki sınırda patriyot füzelerini görevlendirmeye çağırır. Suriye isyancılarına para ve silah göndermek için Katar ve Suudi Arabistan ile koordine edilir. Bu eylemler sadece ilişkileri soğutmakla kalmaz, aynı zamanda Türkiye ile komşuları ve hatta en büyük komşusu olan Rusya arasındaki anlaşmazlığa da neden olur. Özetle, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikası ve ABD ile Batı ile olan uyumu bölgedeki Türkiye'nin geniş politikasının bir parçasıdır yani bölgede belirleyici bir ülke olmak için bir girişimdir.

Öte yandan, Türkiye'nin isyancılardan petrol satın alma ve ekonomik desteğe yönelik tedbirleri de belirtilmelidir: Rus jeti devrilmeden, Türkiye ile Beşar Esad hükümeti arasındaki ilişkiler çok kötüdür ve Türkiye'nin silahlı isyancılara desteği devam etmiştir. Davutoğlu, Türkiye dış politika sahnesini terk ettikten sonra ve Binali Yıldırım geldiğindeTürkiye Suriye'ye karşı duruşunu yavaş yavaş değiştirir. Çünkü Rus jetinin düşürülmesinden sonra, Erdoğan gerçekten zorlanır ve NATO da bu zor durumda Türkiye'yi tek

başına bıraktı. Ayrıca, ABD ve Avrupa, Erdoğan ile Kürtler arasında ikincisini seçti. Yani ABD'nın Türkiye ile Suriye'nin güney sınırlarında bağımsız bir Kürt varlık oluşturma çabaları anlamına gelir.

Hatta Suriye ordusu ve Haska'nın üçte birinin hakim olduğu Kürt güçleri arasındaki çatışmada ABD, Kürtleri destekler. Öte yandan, Türkiye'deki son darbe girişimi Erdoğan'ı ülkesine karşı yönelik tehditlerden haberdar etmiştir. Başkan Erdoğan, Suriye'ye ve Beşar Esad'a karşı inatçı bir tutum sergileyen yeni bir Türk politikasından yavaş yavaş bahsetti(1391) (فصلنامه مطالعات راهبردی). Suriye'deki savaşın sona ermesi gerekliliğinden söz eder ve geçiş döneminde Beşar Esad'ın rolüne ve önemine işaret eder. Türkiye'nin Körfez ülkeleri başta olmak üzere Suudi Arabistan ile olan ilişkilerinin açık bir şekilde soğuması dikkat çekicidir. İki ülke arasında dışişleri bakanları ve liderler düzeyinde ikili toplantılar da dahil olmak üzere, İran ile Türkiye arasındaki ilişkiler ısınmıştır.

5. Suriye'deki Gelişmelere Yaklaşımında Türkiye'nin Dış Politikasının Zorlukları ve Fırsatları

Suriye krizinin Türkiye için birkaç olumlu ve olumsuz etkisi vardır ve iki ülke arasındaki coğrafi yakınlık ve etnik-mezhepsel bağlar açısından yaygın ve derin olacaktır. Türkiye hedefleri ve politikalarının krizi önemli ve belirleyici başarılara sahip olsa da, Türkiye için krizin olumsuz sonuçları tehlikeli ve tehdit edicidir.

Suriye krizinin Türkiye'ye yönelik olumlu başarıları ile ilgili olarak, Türk yetkililer Suriye'de bir rejim değişikliğinin gerçekleşmesi ve müsülman Kardeşler gibi yakın grupların yakınlaşan bir hükümetinin ortaya çıkmasıyla, jeopolitik ve bölgesel güç dengelerinin iki alanında başarı elde edebileceğini umar: Suriye'deki krizden önce Türkiye, ekonomik etkide artış ve siyasi ilişkilerin genişlemesi olarak Suriye ile ilişkilerde stratejik derinlik doktrini tanımladı. Ancak Suriye'deki kargaşa başladıktan sonra, bu alanda jeopolitik etkisini Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak genişletme fırsatını görmüştür. Bu politika, Türkiye'nin bölgedeki yeni Osmanlı yönetimi biçiminde yorumlanmaktadır. Türkiye'nin, ulusal bağımsızlığa saygı göstererek sınırların Dofakto olarak bastırma stratejisi, Osmanlı İmparatorluğu'na geri dönüşün jeopolitik şartlarını yaratmaktadır(1393)(جهانی پیشرو و جریان نوپدیدی).

Buna göre, Türkiye'nin Suriye'deki bir rejim değişikliği rejiminde en büyük başarılarından biri, Türkiye'ye önemli politik, ekonomik ve bölgesel faydalar sağlayacak olan Suriye-Akdeniz bölgesindeki jeopolitik etkisinin genişlemesi

olacaktır. Suriye'de bir rejim değişikliği ve bir devlet hükümetinin birleşmesi durumunda Türkiye'nin ikinci başarısı, bölgesel güç dengesindeki konumunu güçlendirmektir. Türkiye şu ana kadar Akdeniz'de aktif bir rol oynamıştır, bu nedenle Suriye'deki rejim değişikliğinin sonucu olarak genişleyen etki İran'ın rolünü ve direniş eksenini Türkiye'nin bu bölgedeki rolünü arttırmak için azaltacaktır. Daha sonra Ortadoğu'daki Türkler için önemli ve yeni bir bölgesel destinasyon olacaktır.

Ancak Suriye krizinin devam etmesi ve yoğunlaşması, çeşitli boyutlarda Türkiye'yi olumsuz etkilemiş ya da etkileyecektir. Bu tehditler ve olumsuz sonuçlardan en önemlisi, Kürt sorunu ve Suriye Kürtlerinin özerkliği, Türkiye'de iç memnuniyetsizlik, Türkiye'de ve çevre ülkelerindeki güvensiz aşırılık ve terörizmin yayılması ve sonuçta Türkiye'de bölgesel anlaşmazlıkların ve rekabetlerin yayılması olabilir.

Türkiye'nin Suriye krizi ile ilgili hesapladığı hatalar, dış politikanın ülkeye getirdiği sorunların yanı sıra, yurt içinde de zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Suriye krizinden kaynaklanan ilk sorun, her zaman var olan ve bu olaylarla şiddetlenen bir sorun olan Kürt sorunudur. Kürt sorunu yıllardır Türkiye'nin başlıca sorunlarından biri olmuştur. Kuzey Irak'taki Kürt sorunu, son yirmi yılda, özellikle 2003'ten beri Türkiye için önemli bir sorun haline gelirken, Suriye krizi ve Suriye Kürtlerinin yeni koşulları, Türk yetkililer için daha ciddi bir tehdit hâline gelmiştir. Bu ise, Türkiye'nin Suriye kriziyle ilgili hesaplarının çoğunu tehlikeye atan bir sorundur(Kilinc, Ramazan (2001). Suriye güçlerinin ana kesiminin Kürt bölgelerinden çekilmesi ve bunun sonucu olarak, bu alandaki şehirlerin Kürt savaşçıları tarafından kontrol edilmesi, Türkiye'ye alarm veren önemli bir gelişmedir. Ancak, Türkiye'deki temel kaygı, PYD olarak adlandırılan Suriye'deki tek güçlü Kürt örgütünün PKK ile yakın bağları olması, dolayısıyla grubun tutumu ve askeri eylemi için yeni bir fırsat yaratılmasıdır. Bunun nedeni, Suriye Kürtlerinin durumunda meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmakta olup, krizin devam etmesi veya genişlemesi, Türkiye'deki Kürt krizini daha da kötüleştirebilir. Suriye'deki huzursuzluğun yayılması ve kuzeydeki Kürt bölgelerinden devlet güçlerinin çekilmesiyle birlikte, bu kez Irak'tan sonra Türkiye'nin Suriye sınırlarının ötesindeki Kürt özerk bölgesinin yeniden ortaya çıkma koşulları Suriye'de sağlanmıştır. Bu mesele, Türkiye sınırları içindeki Kürtlerin durumu ve talepleri üzerindeki etkisi nedeniyle ülkeye ciddi bir meydan okuma hâline gelmiştir.

Kürt gruplarının Suriye muhalefet grupların tarafından dışlanmasının devamı bir yandan Kürt gruplarını radikalleştirecektir. Öte yandan, Suriye

muhaliflerinin işbirliği olmadan Kürt şehirlerinin kontrolünü ele geçirmesi, Kürtlere bunu yapma kabiliyeti verecektir. Kuşkusuz bu durum, Türkiye'nin ulusal çıkarları ve güvenliği ile uyumlu olmayacaktır. Ankara hükümeti için düşünülebilecek bir başka sorun da, hükümetin Türkiye'deki Alevilerin tepkisi ve hoşnutsuzluğu ile karşılaşmasıdır. Ancak, Türkiye nüfusunun yaklaşık% 15'i Alevidir. Aleviler, mezhep ve aşiret meseleleriyle birleştirilen Suriye'ye karşı Türk siyasetinden memnun değiller. Bu grup Türkiye için bir meydan okuma potansiyeline sahiptir. Bu, Türkiye'de memnuniyetsizliğe yol açmıştır(1390)چگونی,ام ی, فاطی م نس ب,غنی).

Birçok uzmanın, Türkiye için ciddi bir tehdit olduğunu düşündüğü bir başka konu, bölgede aşırı radikalizm artmasıdır. Ancak, Türkiye'ye yakın Suriye, teröristlerin ve aşırı İslamcıların, El Kaide'nin ve Selefilerin merkeziydir ve bu radikalizmin Türkiye sınırları içinde yayılmayacağının garantisi yoktur. Bölgedeki terörizmin yayılması, özellikle El Kaide gibi çeşitli terörist grupların Suriye'ye uzun vadede girmesi, Türk ulusal güvenliğine tehdit oluşturacaktır.

Sonuç

Uzun yıllar boyunca Suriye, İran'ın Arap dünyasına girişine ve Ortadoğu ve Yakın Doğu ile olan stratejik bağlarına açılan kapı olmuştur. Bu nedenle Suriye'nin zayıflaması ve Esad'ın devrilmesi, direniş eksenini zayıflatacak ve İran'ın bölgesel etkisini ve bunun korunmasını azaltacaktır. Suriye'deki krizin başlangıcından bu yana, güçlü bir bölgesel aktör olarak, İran İslam Cumhuriyeti, her zaman diğer bölgesel aktörlere göre farklı bir yaklaşım almaya çalışmıştır. İran'ın dış politikasında en öncelikli konulardan biri Suriye politik sistemi için destek olmuştur. Suriye krizinin patlak vermesinden sonra, İran hükümeti ülkenin Arap Baharı'ndan farklı olarak değiştiğini ilan etmiştir. Bu ise, Ortadoğu direniş çizgisini zayıflatmak için İsraillilerin ve destekçilerinin çökmesinden kaynaklanır. Tahran, Anayasa'da referandum yapılması, yeni bir parlamentonun kurulması ve kriz sırasında gözaltına alınanların serbest bırakılması gibi Beşar Esad hükümetinin bazı reformlarını defalarca memnuniyetle karşılar ve bu reformların Şam ve muhalefet tarafından sürdürülmesini ister. Suriye'deki stratejik konumunu korumak için İran, statükoda bir değişiklik olmamasını desteklemektedir. İran, Esad'ın çöküşünü engellemek için uğraşır, çünkü Esad'ın devrilmesi, İran için güvenlik sorunları yaratmanın yanı sıra, İran'ın gücünü azaltarak izole olup bölgedeki Hizbullah güçleriyle ilişkilerini kesecek, bu durumda İran kanalı Bu alandaki stratejik konumunu kaybedecektir.

Türkiye, Suriye krizinin başlıca bölgesel aktörlerinden birisidir. İlk olarak ve tabii ki kısa vadeli ihtiyatlı yaklaşıma rağmen, muhalefet gruplarını desteklemiş ve rejimin Suriye'deki değişimi konusunda muhalefete mali destek ve silah desteği vermiştir. Türkiye'nin Suriye'deki rejim değişikliği politikasındaki muhtemel başarıları, Türkiye'ye önemli politik, ekonomik ve bölgesel faydalar sağlayacak olan Suriye-Akdeniz bölgesindeki jeopolitik etkisinin genişlemesi olacaktır. Buna ek olarak, Suriye'deki rejimi değiştirmek ve Türkiye ile birleşik bir devletin ortaya çıkması, ülkenin bölgesel güç dengesindeki konumunu destekleyecektir.

Kesin olan, İran ile Türkiye arasında Suriye krizi konusunda derin bir uçurum vardır. Suriye ile ilgili olarak iki ülke arasındaki en büyük fark, bu konudaki bakış açısındaki farklılıktır. İran'ın Suriye'deki çıkarları ile Türk siyaseti arasındaki çelişkiye rağmen, iki ülkenin diğer güvenlik ve ekonomi alanlarındaki daha geniş çıkarları ve ilişkileri varken, İlişkilerin kırılmasını engellemiştir. Bu nedenle, Suriye'deki kriz, iki ülkenin siyasi ilişkilerinde gerilimlere ve olumsuz yansımalara yol açmış olsa da, siyasi ilişkileri devam etmektedir ve her iki tarafta da üst düzey siyasi yetkililer tarafından diplomatik toplantılarda ya da önemli bölgesel konularda sürekli istişarelerde yeniden ziyaret etmektedir.

Kaynakça

Farsça kaynaklar

هطابهات اي ؛ فصلنامه منطقه هماهل و نازيگران بدر ئاسيان و سدوزه بحران1391) الشدر) علوي اسدي
170 -169.صص ، 50 شماره سيزدهم سال اسلام جهان راهبردي -

هاي نئوشش هرائض بحران **خاورمياﻧه و ايران عربي، تحوالت**، (1392) كاوياني مزرگر، جهانگيرزاده اسدئاستراتژيك هطالعات و علمي

رهنامه سدوزه **نصلنامه** راهبرات بدر ئاكاهي با خاورمياﻧه بحرانات بدر ئاسيا-ئاوش(1390) راصدر بدات،
سپاسگذاري، بوم شماره دوم سال

بدر چهارگي كنفرانس انجمن هاي سال بدر ئاسيا-خارجي سياست به مناسبت دهه وحدت)1391(ئاگاهي حيدري
همشهري ديپلماسي برگزيده، 59 شماره ، ارديبهشت.

بحرانات فصلنامه ئاسيا حيدري سيزده هطاعه طالب ابراهيمي و صفي الله شاه ئارانج) 1391 (عوالئاسا
هطالعات راهبردي جهان ،» سدوزه بدر الگوي خاورمياﻧه اي حزب عدالت و ئوسعه ش 51

ئاريوبرزن آلبومئاسيد و جرالد اچ. بالك) 1368 (جغرافياي سياسي خاورمياﻧه و شمال ئافريقا، ئرجمه علي
ئره شي، ئاران: جغرافيا.

فرزانه‌ي، عباس‌علي‌ي) 1391(مزايا آزاداب، شماره 62 ، » اهميت راهبردي سرورزه براي اي شماريور.

سياست خارجي تركيه و تحولات آزاداب‌ي جهان عرب فصلنامه مطالعات (1391) لا رحمت نامه راهبردي جهان اسلام، سال نوزدهم، شماره 46

نامه‌ي نامور (1390(چالش هاي سياست خارجي تركيه: دوري از هر صفر همشهري ديپلماتيك، شماره 50 ، آبان

پژوهش‌نده مطالعات استراتژيك بحران سياسي جاري سرورزه راهكار **نارنماي** ((1391 نعمزه آزمايي **خاورميانه.**

نامه كشوري، احمد)91 13(نامه و تابان جمهوري اسلامي ايران و تركيه در بحران سرورزه **پايا** جريان‌شناسي واحدهاي اسلامي آزاد دانشگاه بحران **هاي منطق مطالعات رشته پارشد كارشناسي**

هدي‌عوليا، حسين، علي‌ي نوروزي و م. چگونگي)1391(تركيه و بحران سرورزه از منظر چگونگي تا حضرت آموزش‌يان دولت فصلنامه مطالعات سياسي جهان اسلام، سال اول، شماره چهارم

آزادگونه‌ي، سياوش، و حسين بهمنش) 1390(تأثيرگذاران وغرض در بحران سرورزه: ملاف و روندپذيري فصلنامه روابط خارجي، سال چهارم، شماره 4

آزادگونه‌ي، سياوش، علي‌ي اسدي‌علي‌ي و علي‌ي اصغر مدني)92 13(تبيين راهبرد انفعالي ايران در قبال سرورزه فصلنامه مطالعات سياسي جهان اسلام، سال اول، شماره چهارم، 2011- 2013

حميد احمدي و فاطمه نوري‌زاري)1393(« تأثير بحران سرورزه بر روابط ايران و تركيه« فصلنامه روابط خارجي، سال شش‌م، شماره صص 15-20

علي ناصري، اوزان و اردن چگونه)1390(«سياست خارجي تركيه و تحولات سورزه و تأثير آن بر امنيت سياسي جمهوري ايران اسلامي« فصلنامه تحقيقات سياسي‌بين‌المللي دانشگاه آزاد اسلامي واحد شهرضا شماره نام - زمستان صص 1390 صص/184-171

روح الله شكري و سيدعلي‌رضا عزيزموسوي)1394(« سياست خارجي تركيه در قبال بحران سرورزه واهميت هاي جمهوري اسلامي ايران« آرايش كنيدارس بين المللي نقش مديريت آزاداب اسلامي در هاسيائيدرت نظام جهاني

هدي‌عوليا، شهيمي و نادعلي، ناهش زيا)1392(سياست خارجي تركيه در قبال سرورزه 2002-2014 ؛ فصلنامه رهيافت هاي سياسي سال شش‌م، شماره 29 صص 68-75

احمد سيدطلوي آزاد و زيبايي اله اسدي‌موسي مصطفي زنجاني)1395(«همزمان و مداخلات دولت هاي منطقه اي در بحران سرورزه « فصلنامه مطالعات سياسي جهان اسلام علي‌ي سياروشي سال پنجم، شماره 17 صص 118-120

Arabça kaynaklar

نجحت موزيع بانوراما **هل ... لالسد الروسي الدعم سحب حاولت (السعودية**(2013بسيكاري راجي. س. الشرق الاوسط.

حسام بطر)2013(تركيا في الشرق الاوسط بين الطموح وقيود الواقع، فصلية شؤون الاوسط، بيروت، شتاء 2103 ، رقم 14

عبدالباري عطوان) 2012(سوريا و فرص التدخل الامريكي الى اين الى الغرب. ،

عبدالباري عطوان) 2013(الفيل بالبر هل بالجرب.. وما هو الرابط بين ضعف الليرة موزيع بانوراما الشرق الاوسط.

Ingilizce kaynaklar

Karimifard, Hossein (2011), "Constructivism; national identity and foreign policy of the Islamic Republic of Iran", Scholarly Journal of Business Administration, September, Vol. 1(2), pp. 41-47, Available Online: http*//:* www.scholarly-journals.com/SJBA.

Mohammad Nia, Mahdi (2011), "Holistic Constructivist Approach to Iran's Foreign Policy", International Journal of Business and Social Science, March, Vol. 2 No. 4.

Kilinc, Ramazan (2001), "The Place of Social Identity in Turkey's Foreign Policy Options in the Post-Cold War Era in the light of Libral and Construvtivist Apporaches", Department of International Relations Bilkent University Ankara, September.

SURİYE KRİZİ'NİN GAZİANTEP EKONOMİSİNE OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Halil YILMAZ*

İsmail KÖSE*

Özet

2011 Mart ayından itibaren Suriye'de başlayan İç Savaş ve akabinde ortaya çıkan Suriye Krizi, Türkiye başta olmak üzere hem bölgesel hem de uluslararası alanda dünyayı etkilemiştir. Krizin üzerinden yedi yıl geçmesine rağmen Suriye'ye hala ''Arap Baharı'' gelmemiştir. Suriye halkı, komşu ülkeler ve bölge insanı baharı beklerken iç çatışmaların şiddetlenmesi ve çeşitli uluslararası aktörlerin de askeri, siyasi ve ekonomik desteği ile Suriye'de kendine bir aktif bir rol üstlenmesi neticesinde ''Arap Baharının'' bu ülkedeki yansıması tam bir insani trajediye dönüştürmüştür. Suriye Krizinin siyasi, sosyal, ekonomik gibi birçok boyutu olmak ile birlikte insani ve ekonomik boyutu ciddi önem arz etmektedir. Milyonlarca Suriyeli, ülkelerini terk ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün gibi birçok ülkeye göç etmiştirler. Gerek mesafe yakınlığı gerekse de komşuluk ilişkilerinden ötürü Türkiye'nin yoğun bir mülteci akınına ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Ancak sayıları her geçen gün artan Suriyeli mültecilere her anlamda destek elini uzatan Türkiye, ciddi sorunların varlığıyla karşı karşıya kalmıştır. Ülkemize gelen Suriyeli mültecilerin hem ulusal hem de yerelde ekonomik ve toplumsal etkilerinin olduğu oldukça açıktır. Ayrıca Göç Kriziyle meydana gelen gelişmeler şehirlerin ekonomik alandaki birçok dengesini önemli ölçüde alt üst etmiştir. Uluslararası aktörlerin bu krizi çözmeye pek yanaşmamaları orta ve uzun vadede Suriye'de istikrarın yakalanamayacağını ve bölgesel bir istikrarsızlık kaynağı olmaya devam edeceğini göstermektedir. Özellikle işgücü ve istihdam alanında kendi sorunlarıyla başa çıkma gayreti içerisinde bulunan Türkiye, Suriyeli sığınmacıların ülke geneline yayılmasıyla daha büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'ye sığınan mülteci sorununda, ev sahibi ülke ile sığınmacı arasındaki ilişkileri etkileyen kilit nokta kuşkusuz ekonominin varlığıdır. Bu kapsamda Türkiye, Suriye'den gelen mültecilere milyarlarca dolar paralar harcamış ve büyük uğraşlar vermiştir. Aynı zamanda yapılan bu yardımların

*Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, halil_yilmaz_60@hotmail.com

*Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismailkosetr@ktu.edu.tr; ismailkosetr@hotmail.com

Türkiye'deki yoksul kesimin ikinci plana itildiği sorunlarını gündeme getirmiştir. Bu sorunlar sadece devlet harcamalarıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda yoğun göç talebin artmasını beraberinde getirerek şehirlerin ekonomisini oldukça sarsmıştır. Özellikle bölgedeki şehir ekonomileri için komşu ülkeler ile ticaretin geliştirilmesi ve sınır ticaretinin artırılması oldukça önem arz etmektedir. Ancak önce Irak sonra ise Suriye'de yaşanan son gelişmeler, bu ülkeler ile ticaret hacmini geliştiren bölge illerini (Gaziantep, Hatay, Urfa) olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yerel bağlamda krizin şehirlere olan ekonomik etkisinin boyutu incelenirken Suriye sınırımızda en çok mülteciye ev sahipliği yapan illerin başından gelen Gaziantep ön plana çıkmaktadır. Bugün, Gaziantep'te İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü biyometrik veri kayıtlarına göre 390 bin 204 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Gaziantep'teki Suriyeli mültecilerin sayısı, Avrupa şehirleri ile karşılaştırıldığında, orta ölçekte bir kent nüfusuna eşdeğer bir sayıya ulaşmıştır. Bu durumun en temel sebebi; Gaziantep'in sanayileşmede kazandığı ivme, hızlı gelişme profili ve sahip olduğu potansiyellerin, ülkemize sığınan Suriyeli misafirler için yaşanabilir ve cazip kılmasıdır. Ancak Geçici koruma kapsamına alınarak yaşamlarını idare ettirmeye çalışan Suriyelilerin, Türkiye iş gücü piyasası üzerindeki etkilerinin ve doğacak sonuçların neler olacağı henüz tahmin edilememektedir. Ayrıca işverenlerin aynı işi daha düşük ücretlere yapmaları nedeniyle Suriyeli mültecileri tercih ettiklerini ve bu sayede iş kaybı yaşadıkları sorunu açıktır. Bu durumun Suriye Krizi öncesi ve sonrası şehrin ekonomik yapısında önemli bir yere sahip ticari işletmeler, iş gücü piyasası, işsizlik, ücret, kayıtlı ve kayıt dışı istihdam ve kira fiyatları gibi çeşitli ekonomik kalemler üzerinde hem olumlu hem olumsuz etkileri olmuştur. Bu makalenin amacı da, Suriyeli mültecilerin Gaziantep şehir ekonomisine olumlu ve olumsuz etkilerini karşılaştırmalı verilerle analiz ederek ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Gaziantep Ekonomisi, Suriyeli Mülteciler, Göç, Şehir Ekonomisi

Giriş

Türkiye, Ortadoğu'daki savaş, çatışma ve huzursuzluk ortamı yanında olması ve stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin artan istikrarlı yapısı, ekonomik ve siyasi gücü Türkiye'yi düzenli ve düzensiz göç hareketleri için çekim merkezi haline getirmiştir. Bu bağlamda Mart 2011 de Suriye'de ortaya çıkan karışıklar Türkiye'yi tarihinin en önemli göç hareketleriyle baş başa bırakmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Suriyelileri, başta Türkiye olmak üzere başta Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi ülkelere kitleler halinde sığınmak zorunda bırakmıştır. Bu süreçte, Türkiye, Suriyelilere açık kapı politikası uygulayacağını ilan etmiş ve Mart 2011 tarihinden yaklaşık bir ay sonra Türkiye'ye ilk Suriyeli mülteci akını gerçekleşmiştir.

Bu kapsamda yaklaşık 4 milyona yakın Suriyeliyi içinde barından Türkiye'de Suriyeli mülteciler genelde Türkiye-Suriye sınırındaki belli iller ile İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlerde kümelenmiştir. Suriye sınırına komşu illerimizden Suriyeli Mülteci göçünden en çok etkilenen Gaziantep, sınır illeri arasında ön plana çıkmaktadır. Gaziantep ilinde bulunan yaklaşık 400 bin mültecinin bir kısmı kamplarda bir kısmı ise kamp dışı alanlarda veya kiraladıkları meskenlerde varlıklarını sürdürmektedirler. Birçok ilde olduğu gibi Suriyeli mülteciler, bulunduğu şehrin ekonomik hayatına katılarak şehir ekonomilerinde olumlu ve olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştırlar. Bu etkiler genel olarak olumsuz olmakla birlikte zamanında uygulanan etkili politikalar sayesinde bir fırsata dönüştürülebilmektedir. Bu çalışmada da, Bu çalışmada da amaç Suriye'den ülkemize yapılan mülteci akını ve bunun Gaziantep ekonomisindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

1. Suriye Krizi ve Mültecilerin Durumu

Tunus'ta 2010 yılının Aralık ayında başlayan ve Yasemin Devrimi olarak isimlendirilen halk kalkışmaları kısa zamanda Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yayılmıştır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Ortadoğu'da patlak veren Arap Baharı ile bütün otoriter rejimlerin temelden sarsılacağı ve demokratikleşme surecinin ortaya çıkacağı tahmin edilmiştir. Tunus, Mısır, Libya, Fas, Cezayir, Suriye, Ürdün, Bahreyn ve Yemen'e kadar yayılan ve Arap Baharı olarak isimlendirilen toplumsal hareketler her ne kadar aynı sebeple meydana gelmişse de ülkelerde farklı şekillerde sonuçlanmıştır. Bu toplumsal hareketlerden en fazla etkilenen ülke Suriye olmuştur.

Suriye'de halk, kitlesel gösteriler düzenleyerek Baas rejiminden reform talebinde bulunmaya başlamıştır. Suriye halkı, ülkedeki sıkıyönetim uygulamasının kaldırılmasını, bireysel hakların genişletilmesini, gelir dağılımında adaletin tesisini ve iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılmasını istemiştir. Esed rejimi ise, halkın bu taleplerine karşı, Baas Partisi'nin tekelini sona erdirecek köklü bir reform gerçekleştirmek yerine, yasal çerçevede sınırlı bazı düzenlemeler yaptı ve ülke geneline yayılan geniş halk gösterilerini silahlı müdahale ile bastırmaya çalışmıştır.

2011 yılına gelindiğinde Ortadoğu'daki meydana gelen siyasal halk hareketleri Arap uyanış sureci kapsamında değerlendirilirken Suriye'de Küresel aktörlerce taraf olunan bu çatışma sureci Suriye'de ciddi bir insanlık krizine neden olmuştur (Doğan & Karakuyu, 2016). AB, ABD ve Rusya olmak üzere küresel ve bölgesel aktörlerin büyük Ortadoğu projesi kapsamındaki ekonomik, siyasi çıkar ve menfaatlerinin çatışması kriz içinden çıkılamaz bir duruma dönüşmüştür. Bu çatışma süreci dolayısıyla Suriye krizi sadece Suriye ile sınırlı kalmadı, bölgesel ve küresel ölçekte problemlere ve anlaşmazlıklara da neden olmuştur. Suriye'de yedi yıldır yaşanan iç savaş ile birlikte, milyonlarca insan ülke içinde ve ülke dışına göç etmek zorunda kalmıştır.

Birleşmiş Milletler(BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre, Suriye'deki savaş dolayısıyla 7 milyon 600 bin Suriyeli evlerini terk edip ülke içinde başka bir bölgeye kaçmak zorunda kalmıştır. Yine BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre savaş yüzünden Suriye'yi terk edenlerin sayısı 4 milyon 185 bini geçmiştir.

Suriye'de yaşanan bu insanlık krizi sonucu ortaya çıkan kitlesel göç dalgasından en çok Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi sınır ülkeleri etkilenmiştir. Bu nedeni ise başta Türkiye olmak üzere, Ürdün ve Lübnan gibi bölge ülkelerinin uyguladıkları "açık kapı politikaları" olmuştur. Fakat Avrupa ülkelerine gitmek isteyen Suriyeli mülteciler çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Suriye'nin güneydeki komşusu Lübnan'da 1 milyon 78 bin, Ürdün'de ise 628 binden fazla mülteci bulunmaktadır. Ancak Avrupa ülkeleri ise sadece 448.493 Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Bölge ülkeleri ile kıyasladığında bu rakam çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Batılı devletlerin dünyada yaşanan bu insanlık dramına bu kadar kayıtsız olmalarının en önemli sebepleri, bu ülkelerin taşıdıkları sosyo-kültürel ve ekonomik kaygılardır.

Bu ülkeler içerisinde en fazla sığınmacı barındıran ülke ise Türkiye olmuştur. 2011 Mart ayından beri sayıları her geçen gün artan Suriyeli mülteciler ülkelerini terk ederek ülkemize akın etmeye başlamıştır. Türkiye, tam sayı bilinmemekle birlikte bugün yaklaşık olarak 4 milyona yakın Suriyeli mülteciyi misafir etmektedir. Suriyeli mültecilerin yaklaşık 260 bini Başbakanlık AFAD'ın 10 ilde kurduğu ve yönettiği 26 barınma merkezinde yaşamaktadır (AFAD, 2016). Ekim Aralık 2018 itibariyle Türkiye'deki biyometrik kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 3.585.738 kişi olmuştur.

Şüphesiz sınıra yakınlığı ve bölgedeki diğer şehirlere nazaran kalkınmışlığı göz önüne alındığında; Suriyeli sığınmacılardan en çok göç alan ve etkilenen Suriye sınırına komşu şehirlerimiz (Şanlıurfa, Hatay, Kilis) arasında Gaziantep ön plana çıkmıştır. Şehirdeki yaklaşık 400 bini aşkın Suriyeli mülteci, yerleştikleri mekânın sosyal ve ekonomik dokusundan hem etkilenmiş hem de yaşadıkları alanlarda bu dokuyu etkilemiştir.

2. Neden Gaziantep?

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan, tüccarların, bilgelerin, dinlerin ve kültürlerin yolu olan dünyaca ünlü 2000 yıllık İpek Yolu'nun üzerinde kurulmuş Gaziantep, Türkiye'nin güney sınır komşularıyla yakın ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirerek bölgede sanayi ve ticaret merkezi olmayı başarmıştır.

Genel olarak Gaziantep'in Suriyeli Mülteciler tarafından tercih edilmesine baktığımızda genel olarak şehrin üç ana özelliği plana çıkmaktadır:

- Coğrafi yakınlık ve ulaşım kolaylığı
- Şehrin sosyo-ekonomik gelişmişliği
- İstihdam kolaylığı

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde; Gaziantep sayısız tarihi güzelliğinin yanı sıra, doğal güzellikleri ile de önemli bir turizm merkezidir. Kent, çeşitli ve gelişim ulaşım ağına sahip olması ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıyla bölgenin en avantajlı ili olmuştur. Gaziantep kara ulaşımında güneyden ve Akdeniz'den doğuya ve kuzeye giden yolların kavşağında ve GAP'ın da girişinde bulunmaktadır. Bu durum Gaziantep'in, ülkemizin sürdürülebilir kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal gelişme dinamiklerini içinde barındıran Ortadoğu ve batı arasında ekonomik entegrasyonu sağlayan ve

aynı zamanda kültürel köprü görevi gören önemli bir il olmasını ortaya koymaktadır.

Gaziantep'in temel karakteristik özelliklerine ve stratejik avantajlarına bakıldığında aşağıdaki hususlar ön plana çıkmıştır.

Karakteristik Özellikleri:

- Girişimci ruh ve kültür
- Üretkenlik
- Yüksek ticari kabiliyet
- Doğduğu topraklara bağlılık

Gaziantep'in Yatırımcılar Açısından Stratejik Avantajları:

- Yabancı yatırıcımlar için iyi bir pazar olan Suriye, Irak ve diğer Ortadoğu ülkelerine yakın olması.
- GAP'a en yakın sanayi ve ticaret merkezi olması.
- Altyapısı ve sanayisi gelişmiş, kalifiye elemanı yeterli sanayi bölgesi olması
- Serbest bölge ve Ar-Ge çalışmaları için Teknoparkının olması.
- 11 milyon metrekarelik alan üzerine kurulu 5.Organize Sanayi Bölgesinin de arsa tahsisine başlanmış olması

Yukarıdaki belirtilen özellikler Gaziantep'in sahip olduğu bu ticaret potansiyeli ve yerel girişimcilerin gayreti ile herhangi bir devlet yatırımı almadan bir sanayi ve ihracat kenti olmasını sağlamıştır. Böylece kent ekonomik kalemleriyle komşu ülkelerle sınır ticaretini geliştirerek, kendine ve Türkiye ekonomisine de önemli katkılar sağlamıştır.

Nitekim dış ticaret açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesinin en gelişmiş, Türkiye'nin ise 6. büyük kenti olan Gaziantep, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin tüm ürünlerinin işlendiği ve bu ürünlerin hem iç hem de dış pazara sunulduğu bir sanayi ve ticaret merkezidir. Gaziantep'in ihracat gerçekleştirdiği ülkelere baktığımızda, ilk üç sırada Ortadoğu ticaretimizin kilit ülkeleri olan; Irak, Suudi Arabistan ve Suriye yer almaktadır. Bu üç ülkeyi

sırasıyla Almanya, İtalya, ABD, Birleşik Krallık, Polonya ve İsrail takip etmektedir. Gaziantep'in ihraç ettiği ürünler incelendiğinde, sanayi ürünlerinin %92,8'lik bir paya sahip olduğu, bu ürünlerin de genellikle tekstil, gıda ve tarım ürünleri olduğu görülmektedir.

Kent içinde barındırdığı organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve serbest bölgesiyle yüksek bir ticaret hacmine sahiptir. Dış ticaret yapan firmaların ve yabancı yatırımcıların ihtiyaç duyduğu lojistik, gümrükleme, depolama, bankacılık, ulaşım, konaklama gibi birçok hizmet sektöründe güçlü bir altyapıya sahip olması ve bu hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren yerli ve yabancı çok sayıda firmanın varlığı Antep şehrini daha da önemli hale getirmektedir. Bu ekonomik özelliklerinden dolayı Gaziantep Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin genel özelliklerini ve insan kaynağını belirlemek ve bunların entegrasyonunu sağlamak açısından son derece uygun şartlara sahiptir.

Tüm bunlar doğrultusunda şehrin bu ekonomik cezp edici şartlara sahipliği ve sınıra komşu bir şehir olması nedeniyle, Suriye'de meydana gelen siyasi krizden kaçan insanların sığındığı ve buradaki kamplarda barındığı bir kent olmasını sağlamıştır(Erdoğan, 2015). Yoğun olarak Suriyeli mültecilerin yaşadığı bir kent olması nedeniyle de, mültecilerin sosyal ve ekonomik anlamda şehir üzerinde etkilerinin olması, çalışmada Gaziantep ilinin tercih edilme sebebi olmuştur.

3. 2011 Öncesi ve Sonrası Suriyeli Mültecilerin Gaziantep Ekonomisindeki Durumu

Türkiye'ye sığınan mülteci sorununda ev sahibi ülke ile mülteci arasındaki ilişkileri etkileyen kilit nokta kuşkusuz ekonominin varlığıdır. 2011 öncesinde genel olarak şehir ekonomisinde etkin olarak unsurların halk tarafından yeterli düzeyde talep görmesi, şehir ekonomisini geliştirmekte ve halkın istihdamı sorununu ortadan kaldırmaktaydı. Ancak 2011 yılı sonrası Suriye krizinin Gaziantep ekonomisindeki en önemli etkisi ilin dış ticaret hacminde yaşanan artış olarak ortaya çıkarken diğer etkileri ise daha çok sosyo-ekonomik etmenler üzerinde olmuştur. Bu etkilere genel olarak bakıldığında mülteciler bulundukları şehirdeki istihdam ve ucuz iş gücü, kira artışı, yatırım faaliyetlerini, üretim miktarını ve dış ticaretini önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye, Suriye'den gelen mültecilere bugüne kadar yaklaşık 32 milyar dolar harcamış büyük uğraşlar vermiştir. Ancak uluslararası kuruluşlar 600 milyon dolar, Avrupa Birliği ise fiilen şimdiye kadar 1.7 milyar avro katkı sağlanmıştır. Mülteciler meselesinde Türkiye tüm yükü tek başına üstlenmiş

durumdadır. Aynı zamanda yapılan bu yardımların Türkiye'deki yoksul kesimin ikinci plana itildiği sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu sorunlar sadece devlet harcamalarıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda yoğun göç talebin artmasını beraberinde getirerek şehirlerin ekonomisini tek yönlü değil çift yönlü etkilemektedir. Ayrıca zanaat sahiplerinin aynı işi daha düşük ücretlere yapmaları nedeniyle Suriyeli mültecileri tercih ettiklerini ve bu sayede iş kaybı yaşadıkları sorunu açıktır (Sönmez, 2014).

Nitekim iki ülke arasındaki ilişkilerin sınır bölgelerinde geliştirilmesine dönük olarak "Türkiye-Suriye Bölgeler Arası İşbirliği Programı" başlatılmış ve buna bağlı olarak da 2007 tarihinde "Suriye ile Ticaret ve İrtibat Ofisi" açılmıştır. Ticaret Ofisi doğrudan Gaziantep Ticaret Odası bünyesinde faaliyet göstermiş ve Oda doğrudan kendi bünyesinde açtığı bir birimle Suriye ile bölgesel ticaretin geliştirilmesi için destek vermeye başlamıştı. Gaziantep Ticaret Odası tarafından kurulan Suriye ile Ticaret ve İrtibat Ofisi bünyesinde karşılık yatırımların güçlendirilmesi, Kobiler arası işbirliği, iş adamları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi, ilgili meslek büroları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi gibi temel alanlarda yoğun bir faaliyet yürütmüştür. Bu kapsamda benzer bir yapıda olan Halep Ticaret Odası Ticaret Ofisi ile işbirliği içinde karşılıklı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde ortak çalışmalarda bulunulmuştur. Ofisler ortak mevzuatların çevrilmesi, şirketlerin bilgilendirilmesi, ortak toplantıların organize edilmesi, ekonomik yatırımlar konusunda her türlü bilgi ve teknik desteğin karşılanması dahil olmak üzere geniş bir alanda işbirliği içinde 2011 sonuna kadar görev yapmışlardır. Bu durum doğal olarak Gaziantep'in Suriye ile olan ticaretine de olumlu yansıması olmuştur. Karşılıklı gelişen ilişkilerin en önemli yansıdığı alan ise doğrudan Suriye'ye yapılan yatırımlarda kendini göstermiştir(Basılgan, M., ve diğer, 2012).

Hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmak zorunda olan mültecilerin küçük bir kısmı çadır kentlerde kalmaktayken çok büyük bir kısmı da kamp dışında hayatlarına devam etmektedir. Geçici koruma statüsü ise Suriyeli mültecilere çalışma izni vermemektedir. Bu sebeple Suriyeli mülteciler yasal olmayan yollarla çalışmaktadırlar. Gaziantep İlindeki Suriyelilerin 30.181'i meslek sahibidir. Suriyelilerin meslek dağılımına bakıldığında belirlenen 154 meslek çeşidi içinde esnaf, ayakkabıcı, terzi ve öğretmenler ilk sıralarda yer almaktadır. Fakat ucuz iş gücü üzerinden yapılan bu alımlar, Gaziantep halkının 2011 öncesi sahip olduğu iş fırsatlarını daralmıştır. Ayrıca Suriyeli göçmenlerin Gaziantep gibi yoğun göçlere maruz kalan sınır illerinde işçi ücretlerini düşürdüğü, alım gücünü olumsuz etkilediği ve yapılan işin kalitesini düşürdüğü sebebiyle insan kaynağı ve adaptasyon açısından

mevcut koşullarda Türkiye ekonomisine entegre edilmeden uzak olduğu ortaya konulmaktadır (Sönmez ve Mete, 2012).

Bu kapsamda yasal olmayan yollardan işe girdikleri için işveren tarafından düşük ücretle ve kötü şartlarda çalıştırılmaktadırlar. Bu durumun da Türkiye ekonomisine etkileri hem olumlu hem de olumsuz olarak yansımaktadır. Halk arasındaki genel kanıya göre Suriyeli mülteciler Türkiye ekonomisine yük olmaktadırlar. Fakat çeşitli bulgular Suriyeli mültecilerin yeni iş alanları yarattıkları, çeşitli illerde işçi ihtiyacı boşluğunu doldurdukları, Suriye iç savaşından kaçan işadamlarının kimi şehirlerde yatırım yaptığı için ekonomiye katkıları da olduğunu göstermektedir. Özellikle bu durum Suriyeli mültecilerin ekonomideki etkinlerinden dolayı işçilerin işlerini kaybettiklerine dair bir algı oluşmuştur ve ülkede işini kaybedenlerin %40-%100 arasındaki oranlarda insanların Suriyeli mülteciler yüzünden işlerini kaybettiklerini inanmaktadırlar. Suriyeli mültecilerin yasal olmayan yollardan iş gücüne katılmasının hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Suriyeli mültecileri işe alan ve almayan işveren arasında haksız rekabet oluşması olumsuz bir örnek oluştururken, Suriyeli mültecilerin yerli işçilerin yapmadığı ve ihtiyaç olan alanlarda –tarımda ve fabrikalarda işçilik gibi- çalışmaya başlayarak bu açığı gidermekte olmaları da olumlu etkilerindendir(ORSAM, 2015). Özellikle son zamanlarda Türkiye'de asgari ücretlere yapılan %25 zammın işverene yük oluşturulacağı düşünülürse, kayıtsız olarak çalışanların sayısında artış gözlemlenebilir.

Diğer yandan halk arasında kentin en önemli ekonomik sorunlarından biri de Suriyeli mültecilerin bulundukları şehirlerde konut fiyatlarının artırmasıdır. Ev sahipleri fiyatların artmasından memnun olmuşken kiracılar açısından sınır illerinde kiralık ev bulmak zorlaşmıştır. Ayrıca mültecilerin hızla artması ve belli bölgelerde toplanması önemli ekonomik ve sosyal riskler de oluşturabilmektedir. Mülteci kamplarının bulunduğu yörelerde tüketim ürünlerine yönelik oluşan yoğun talep nedeniyle pazardaki fiyatların önemli ölçüde arttığı belirlenmiştir. Bu durum doğal olarak mültecilerin yoğun olduğu bölgelerde halkın satın alma gücünü azaltmaktadır. Benzer durumu Gaziantep'te tüketim ürünlerinde değil fakat konut satış ve kira fiyatlarında görmek de mümkündür. Örneğin; 2010 yılında Gaziantep'in orta gelirli Karataş Bölgesi'nde 3 oda 1 salon evin kira bedeli ortalama 350-600 TL civarında iken, günümüzde bu rakam 950-1200 TL aralığında seyretmektedir. Gaziantep'teki göçmenler yörede yaşayan insanların bir kısmının (Ev sahipleri) gelir seviyesinin artmasını sağlarken, diğer dar gelirli geniş bir kitlenin ise alım gücünde azalmaya neden olmuştur. Bu nedenle

Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadıkları illerde dar gelirli aileler ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır(Sönmez ve Mete, 2012).

Bu kapsamda, Türkiye'de kiralarda artış gözlenmektedir ve kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Suriyeli mültecilere daha pahalı fiyattan konutlar kiralanmak istendiğinden eski kiracıların evlerden çıkarıldıkları ifade edilmiştir. Bu durum yerel halk açısından olumsuz olarak görünmekte iken konut talebinin artması şehrin inşaat sektöründe canlanmaya neden olmuştur.

Bununla birlikte 2011 yılı sonrası yaşanan göç nedeniyle sınır illerinde enflasyon artışı ortaya çıkmıştır. Özellikle küçük çaplı işletmelerde kayıt dışı işçi çalıştırma yaygınlaşmaktadır. Kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015). Suriye Krizinin yerel halkta oluşturduğu en önemli tedirginlik dünyadaki bütün büyük göç olaylarında olduğu gibi, işgücü piyasası konusunda olmaktadır.

2011 sonrasına baktığımızda ise Suriyelilerin sınır illerinde işgücü açığına yapmış olduğu katkı, bölgedeki yatırım ortamını olumlu etkilemektedir. Ayrıca ülke dışındaki kamplara ve ülke içindeki mültecilere sağlanan yardım malzemelerinin ve hizmetlerin Türkiye'deki üretici firmalardan temin edilmesi ekonomi için bir fırsat oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkeleri ile ticaret ve yatırım ilişkisi olan Suriyeli ekonomik karar birimleri, bu ülkeler ile olan ticaret ve yatırım ilişkisine katkı sağlamaktadır. Cilvegözü sınır kapısından günde 300 tır geçiyor ve bu tırlar gıda, giyim ve ilaç gibi temel ihtiyaç maddeleri dışında ayrıca çimento gibi inşaat malzemeleri de bulunmaktadır(Yezdani, 2014). Bu durumda Suriyeliler, KOBİ şeklinde kurdukları işletmeler aracılığıyla üretim ve ticarete önemli katkı sağlamaktadır.

Bu itibarla, 2011 Suriye krizi sonrası Gaziantep yapılan mülteci akınları artmıştır. Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle evlerini ve işlerini bırakıp Türkiye'ye sığınan Suriyelilerden bir kısmı yerleştikleri kentlerde iş hayatına girerek ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Bunların en belirgin özelliğini taşıyan Gaziantep'te, 2011 öncesi ve sonrası açılan ve Gaziantep Sanayi Odası, Gaziantep Ticaret Odası ve Esnaf Odalarına kayıtlı toplam işyeri ve şirket sayısı şu şekildedir.

Tablo 1: 2011 Öncesi ve Sonrası Suriye Menşeili Esnaf/Şirket Sayısı

Tür	2011 Öncesi	2011 Sonrası
Şirket	14	1484
Esnaf	-	1200

Kaynak: (GTSO, 2018)

Ayrıca Gaziantep'in Suriye ile dış ticaret hacminde yaşanan 2011 yılı sonrası genel ihracat durumu 2007-2010-2017 yılları bazı alınarak aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Tablo 2: Gaziantep'in Suriye'ye Yönelik İhracat Rakamları

Yıllar	Türkiye-Suriye İhracat Rakamları ($)	Gaziantep İhracat Rakamları ($)	Gaziantep-Suriye İhracat Rakamları ($)
2007	797.700.000	2.447.655.835	72.687.843
2010	1.844.604.582	3.518.434.246	117.313.577
2017	1.900.000.000	6.580.701.506	388.540.881
			560.000.000*

Kaynak: (TUİK, 2018)

*Yakın zamanda hedeflenen İhracat miktarı

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye'nin Suriye ile olan dış ticaretinde 200 öncesi zirve yapan 2007 Gaziantep'ten yapılan ihracat rakamının yaklaşık 11 katı ve 2010 yılında yaklaşık katına kadar çıkmışken 2017 yılında ise 4 katına kadar düşmüştür. Gaziantep Türkiye'nin Suriye ile olan dış ticaretindeki pay oranını oldukça artırmıştır ve bölgenin tekel ihracat şehri olarak ön plana çıkmaktadır

Sonuç

Dünyanın en eski medeniyetlerinin kurulduğu bölgede olan Gaziantep, eski medeniyetlerin mirasını gün yüzüne çıkaran kent tarihi ile tarihsel önemini hala korumaktadır Osman Devleti döneminde Halep'le iç içe geçen ekonomik yapısıyla önemli bir ticaret merkezi olan Gaziantep, bugün

Türkiye'nin Ortadoğu ihracatında önemli bir yere sahiptir. İpekyolu güzergâhında bulunması çok sayıda tüccarın uğrak merkezi olmasını sağlamıştır. Cumhuriyetle birlikte ise Gaziantep'e yeni bir misyon yüklenmeye başlamış ve zamanla Halep'in sahip olduğu potansiyele ulaşmıştır. 1980'den sonra ise sanayi alanında yaptığı atılımla hızla gelişmeye başlamıştır. Özellikle Gaziantep, tekstil sektörü ve halı sanayinde kendini ön plana çıkartmıştır. Aktif girişimci işadamlarının ve sivil toplum kuruluşlarının destekleri bölge dinamikleriyle birleşerek Gaziantep'in küresel ekonomiye yönelmesini sağlamıştır. Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere Ortadoğu'ya açılmaya başlamıştır. Kent, zamanla Türkiye'nin ihracat ve ithalatında kilit illerden biri haline gelmiştir. Yatırımcılar Ortadoğu ülkelerinde tekstil ürünlerine ek olarak inşaat sektöründe de faaliyette bulunmaktadır. Komşu ülkelerle sınır ticareti yapan Gaziantep ekonomik büyümesini sağlamakta, ikili anlaşmalarla ticareti destekleyici adımlar atmaktadır. Ayrıca çeşitli ülkelerle vize muafiyetinin sağlanması şehrin ticari hareketliliğini arttırmıştır. Gaziantep son yıllarda Suriye ve Irak olmak üzere Ortadoğu ihracatını arttırmaya devam etmektedir. Attığı adımlarla Türkiye'nin Ortadoğu ticaret merkezi olması yolunda hızla ilerlemektedir.

Komşu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar, bölgesel ekonomik dengelerin de değişmesine neden olmuştur. Türkiye'nin sınır komşularına kadar sıçrayan iç savaşlar özellikle Gaziantep gibi sınır illerinde olumsuz ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Örneğin; Irak'ta devam eden karışıklık düzelmeden yeni iç savaşların başlaması Ortadoğu güvenliği ve kalkınmasını engellemektedir. Siyasi istikrarsızlık anarşik grupları ortaya çıkarmakta ve diğer ülkelerle olan ilişkileri de etkilemektedir. Bu anarşik durumda ticaret pazarı güvenli yer olmadığı için gelişemez ve üretim ilerleyemez. 2000 yılların öncesinde Türkiye ile Suriye arasında çeşitli nedenlerle yaşanan gerilimlerde iki ülke arasındaki ticareti olumsuz etkilemiştir. Ancak Türkiye 2000'li yıllardan sonra daha aktif olarak Ortadoğu pazarına yönelmiş, Ortadoğu ülkeleriyle karşılıklı ekonomik ilişkiler en üst düzeye çıkarılmıştır. Böylece Gaziantep gibi sınır illeri Ortadoğu ülkeleri ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerini küresel boyutta geliştirmeye başlamıştır. Ancak bölgede yaşanan iç savaşlar ihracat ve ithalatın azalmasına, ticaret ve ekonomik dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Savaşın bazı ülkelerde iç savaş halini alması istikrarsızlığı tetiklemektedir. Ticaret yolları güvenliğinin sağlanamaması, ihracat ve ithalatın zamanında ve istenen miktarda yapılamaması ekonomik kayba neden olmaktadır. Petrol boru hatlarının kontrolünün anarşik grupların eline geçmesi, TIR'lara zarar verilmesi, ihracat ve ithalat mallarının gasp edilmesi dış ticareti baltalamıştır. Gaziantep yaşanan bu gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmiş, özellikle karışıklıkların başladığı 2011 yıllında ekonomik

düşüş yaşamıştır. Ayrıca Suriyeli mültecilerin Gaziantep gibi sınır illerine yerleştirilmesi bu illerde ve ülke genelinde sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Gaziantep ekonomisi, karışıklıkların etkisinin azalması ve bazı ülkelerde son bulmasıyla tekrar hareketlenmiştir. Gaziantepli yatırımcılar yeni pazarlara açılarak zararlarını telafi etme, pazar ağını genişletme ve Ortadoğu ülkeleri ile ticaretine alternatif yollar üzerinden devam etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde atılan adımlar sayesinde azalan ticaret hacmi ve ihracat payı tekrar yükselmeye başlamıştır. Bölgede istikrarın tekrar sağlanması ile Gaziantep hedeflediği pazar payına ulaşacak ve Türkiye'nin Ortadoğu sanayi ve ticaret merkezi olarak bölgede adından daha sık söz ettirecektir.

Gaziantep'in 2011 Suriye krizi ve bölgesel iç karışıklar sonucunda ekonomik unsurlarının gelişiminde zamanla önüne çıkabilecek fırsatlar ve tehditler aşağıda belirtilmiştir.

Fırsatlar

- Bölgede oluşan yeniden inşa faaliyetlerinin Gaziantepli girişimciler için talep yaratması, İnşaat sektörü gibi unsurların gelişimini ve canlanmasına neden olacaktır.

- Arap baharının etkisi ile Arap ülkelerinin yarattığı üretim boşluğunu Gaziantep'in doldurması, kentin mevcut durumdaki üretim unsurlarının üretim kapasitelerinin artırılmasına neden olacaktır.

- Gaziantep'in cazibe merkezi olarak tanımlanması, şehrin tarihsel ve kültürel turizm unsurlarını içinde barındırması ve kentte dönem dönem çeşitli kalemlerde fuarlar açılması ekonomik hareketliliği artıracaktır.

- Suriye'den ve bölgeden gelen iç göçün ekonomiyi canlandırması, kentte nüfusun artması doğal olarak ekonomik tüketimi artırarak para akışını sağlayacaktır.

- Bölgeden girişimci ve sanayici göçü alması, kente gelen mültecilerin yanlarında getirdikleri mevcut nakitleri Gaziantep ticaret hacmine aktarması ekonomik döngüyü canlandıracaktır.

- İdlib, Cerablus ve Elbab gibi güvenli bölgelerin varlığının devam ettirilmesi, bu bölgelere yapılacak olan ihracatı kolaylaştıracak ve bölgesel olarak Gaziantep tekelinde coğrafi yakınlığın ve ekonomik gelişmişliğinde etkisiyle iyi bir ihracat artışına neden olacaktır

Tehditler

- Yoğun ve eğitimsiz göç alması, şehrin niteliksiz işgücü potansiyelini ve işsizlik sayısını artıracaktır.
- Göçün sosyal ve kültürel açıdan sorunlara yol açması, kentte sosyal yaşam içerisinde farklı kültür çatışmalarını ortaya çıkartarak güvenlik sorunlarında artışlara neden olacaktır.
- Kayıt dışı İstihdam sıkıntısı, kentteki ucuz işgücü potansiyelini artıracak ve işgücü kalitesini düşürecektir.
- Haksız Rekabet ortamı, vergi veren esnaf ile kayıt dışı işletme çalıştıran Suriyeliler mülteciler arasındaki çatışmayı ortaya çıkaracaktır.
- Şehrin göç yönünden doyum noktasına ulaşması, genel olarak kentin sosyo-ekonomik tüm kalemlerinde aksamalara neden olacaktır.
- Kira artışları, yüzde 85'i apartman dairesinde oturan Suriyelilerin yerel Gaziantep halkının ekonomik alım gücüne doğrudan olumsuz etki edecektir.
- Ayrımcılık ve ötekileştirme, kentte sayısı 400 bini aşan Suriyeli mülteciler ile yerel halk arasında yaşanan olaylar iki toplum arasında kutuplaşmalara neden olabilecektir.

Bu anlamda yapılması gerekenlere bakacak olursak Suriyeli mültecilerin tepkisini önlemeyi içeren geniş kapsamlı mülteci politikası hayata geçirilmelidir. Bu kapsamda;

Öneriler

- Mültecilere yönelik çalışmaların belirli bir merkezden ve koordinasyon içerisinde yürütülmesi gerekmektedir.
- Göçmen ve mültecilere yönelik politikalar ve hukuki düzenlemeler yeniden ele alınarak Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik(2016), yönetmelik kapsamında belirtilen işyeri için %10 çalıştırma kotasının gerçekleştirilmesi, Suriyeli mültecilerin en az asgari ücret ile çalıştırılmasının sağlanması kapsamında denetimlerin sıklaştırılması gerekmektedir.

- Suriyeli sığınmacılar ve Türkiye halkı arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve yabancı düşmanlığının önüne geçmek için iletişim ve dayanışma kanallarının oluşturulması önem arz etmektedir.

- Dilencilik, hırsızlık, ikinci evlilik vb. olayların kulaktan kulağa veya medya aracılığı ile manipüle edilerek aktarılmasının ve bu yolla yabancı düşmanlığının körüklemesinin önüne geçilmelidir.

- Kaynaklar artan talebi karşılayacak seviyeye getirilmeli, yerel ve ulusal mekanizmalar devreye sokularak ev sahibi halkın kendini ekonomik olarak güvende hissetmesi sağlanmalıdır. Bunun yanında ücretlendirmede standart belirlenerek insan ve emek sömürüsü sıkı denetimle önlenmeli ve yerel halkı mağdur eden hak ihlalleri engellenmelidir.

- Suriyelilerin çalışma hayatına katılmasıyla oluşan rekabet ortamının yarattığı gerilimin azaltılması için sığınmacı nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde sanayi ve ticaretin desteklenmesi, bölgeye teşviklerin arttırılması ve yeni iş imkânlarının açılması gerekmektedir.

- Gerek ev sahibi halk ile sığınmacılar arasındaki iletişimin geliştirilmesi gerekse ihtiyaçların karşılanması ve sorunların çözümü için sahada daha pratik hareket kabiliyetine sahip olan sivil toplum kuruluşları etkin bir şekilde değerlendirilmelidir.

- Kentin barınma pahalılığına sebebiyet veren ve azınlık bir sınıfa rant sağlayan imar planları gözden geçirilmelidir. Konut ve işyeri kiralarında bir tavan fiyat semtlere göre belirlenmeli, ücretsiz konaklamanın olanakları sağlanmalıdır.

- Geçici Koruma Yönetmeliği'nin teoriden ziyade uygulamada etkin hale gelmesini sağlamak(2014), yönetmeliğin hükümlerinin uygulanmasının sağlanarak Suriyeli mültecilerin biyometrik kayıtlarının alınmasında daha sıkı çalışılması gerekecektir

- Uluslararası yardım kuruluşları ile beraber insani projeler ortaya konarak şehrimizde farklılıklar bir fazlalığa değil berekete dönüştürmelidir.

- Suriyeli Sığınmacıların gelmesiyle, ekonomik ve sosyal koşulları daha da darlaşan alt ve orta sınıf Gaziantep'te yaşayan halklar, yapılacak projelerde göz önünde tutulmalıdır.

Tüm yukarıda bahsedilenler doğrultusunda, 2011 yılından itibaren Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin Türkiye ekonomisine katkısı özellikle dış ticaret açısından azımsanamayacak kadar fazladır. Türkiye'de kayıtlı olan rakamlara göre 4 milyonu geçen Suriyeli mültecilerin büyük bir çoğunluğu kamp dışında yaşamaktadır. Suriyeli mülteciler genel olarak geçici koruma statüsünde oldukları ve bu nedenle çalışma izini alamadıkları için işverenler tarafından yasa dışı olarak çalıştırılmaktadır. Suriyeli mültecilerin vasıfsız işçi olması sebebiyle fabrikalarda, tarım sektöründe, yarı zamanlı ve mevsimlik işlerde çalışmaktadırlar. Suriyeli mültecilerin varlığı Türkiye ekonomisi açısından hem endişe hem de umut verici etkileri vardır ve olmaya devam edecektir. Ucuz işgücü sayesinde üretimin maliyeti ucuzlamakta işverenlerin de vasıflı yerli işçi alımı için arz ve talep doğmaktadır. Diğer Gaziantep ilindeki Suriyeli menşeili odalara kayıtlı resmi firması sayısının artması sayesinde bölgedeki ülkelere ihracat artmakta, şehrin ekonomik yapısını güçlendirmek ve ticaret hacmini artırmaktadır.

Kaynakça

Ataman, S., http://multeci.net/index.php?option=com content&view=article &id= 306 %3Atuerkiyedeki-suriyeli-muelteciLerin-durumu-, Erişim T: 03.09.208

Altundeğer, N, Yılmaz, M.,E,, http://iibfdergi.sdu.edu.tr /assets/ uploads/ sites/ 35 2/files/yil-2016-cilt-21-sayi-1-yazi17-10032016.pdf, Erişim T: 07.08.2018

Apak, H.(2014) , Suriyeli Göçmenlerin Uyumu Ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin.

Arslan İ., Bozgeyik, Y., Alancıoğlu, E.(2016), Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği, İlahiyat Akademisi Dergisi.

Basılgan, M., Ayhan, V., Algan, Ü.(2012), Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Gaziantep Ve Hatay Bölgesi Ekonomileri Üzerindeki Etkileri, Impr.

Düzkaya, H(2016), Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Entagrasyonu Ve İstihdam Politikaları, Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Erdoğan, M. (2013). Dünya Gazetesi. Http://Www.Dunya. Com/Suriyeyeyapilan-İhracat-Yukselise-Gecti-201876h.Htm, Erişim Tarihi 20.08.2018

Erdoğan M. (2015), Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul Ve Uyum, Hacettepe Üniversitesi Göç Ve Siyaset Araştırmaları Merkezi- Hugo Yayınları-, Ankara.

Url, İhlas Haber Ajansı, Http://Www.İha.Com.Tr/, Erişim T: 15.07.2018

Erkan, E., Suriyeli Göçmenler Ve Dini Hayat; Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği, İlahiyat Akademisi Dergisi.

Girit, S., Http://Www.Bbc.Com/Turkce /Haberler/2015/10/ 151005_Suriyeli_ Multe Ciler, Erişim T: 12.09.2018

Gümüş A. K.,(2018), Suriye'den Türkiye'ye Göçün Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Yansımaları: Gaziantep Örneği, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Kaya, A.S.(2016), Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Sorunları: Nizip Örneği, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kaya, İ., Http://File.Setav.Org/Files /Pdf/20151230134459_ Turkiyedeki-Suriyelilerin-Hukuki-Durumu-Pdf.Pdf, Erişim T: 03.10.2018

Karaca, S. (2013), "Kayıtdışı Mülteciler, Kayda Değer Sorunlar", Analist Dergisi, 31, İstanbul.

Koyuncu, A. (2014), Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler Konya Örneği, Konya: Çizgi.

Orsam. (2015). Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (Orsam). Erişim T: 17.07.2018

Oytun, O. Ve Gündoğar, S. S, (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, Orsam- Tesev Rapor No: 195, Ankara

Öztürk,S., Çoltu, S.(2018), Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi.

Sandal E. K., Hançerkıran, M., Tıraş, M.(2016), Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Ve Gaziantep İlindeki Yansımaları, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Sönmez, M. E.(2016), Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep İlindeki Mekânsal Dağılışı Ve Geleceği, Tücaum Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara.

Şahin, O., Http://Www.Stratejikortak.Com/2016/04/Su riyelilerin-Hukuki Durumu .Html, Erişim T: 28.08.2017

Url, Http://Www.Unhcr.Org/Turkey/Uploads/Root/S%C4%B1kSorulan_SorulaR.Pdf, Erişim T: 01.07.2018

URL, http://www.orsam.org.tr/eski/tr/trUploads/Yazilar/ Dosyalar/201452_189 tur.pdf, Erişim T: 19.09.2018

URL, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/SuriyeliSiginmacilarin_ Turkiyeye_ Etkileri.pdf, Erişim T: 20.07.2018

URL,http://www.madde14.org/index.php?title=ORSAM__Suriye%E2%80%99ye_Kom%C5%9Fu_%C3%9Clkelerde_Suriyeli_M%C3%BCltecilerin_Durumu:_ Bulgular,_Sonu% C3%A7lar_ve_%C3%96neriler, Erişim T: 12.07.208

URL, http://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/hangi-ilimizde -kac-suriyelivar/42, Erişim T: 09.05.2017

URL, http://www.orsam.org.tr/files/T_Degerlendirme/1/1tr. pdf, Erişim T: 09.09.2018

URL,http://www.gaziantepkentkonseyi.org.tr/dosyalar/GAZ%C4%B0ANTEP%20KENT%20KONSEY%C4%B0%20%20SUR%C4%B0YE%20RAPORU.pdf,Erişim T:12.08.2018

URL, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/412371, Erişim T: 20.11.2018

URL,https://www.researchgate.net/publication/327069706_Suriyeli_Siginmacilarin_Gaziantep_Sehrindeki_Mekansal_Dagilisi_ve_Gelecegi_Spatial_distribution_andfuturity_of_Syrian_refugees_ in the city of Gaziantep, Erişim T: 10.11.2018

URL, https://www.researchgate.net/publication/301532791_Turkiye'deki_Suriyeli_Multeciler_ve_Gaziantep_Ilin_deki_Yansimalari, Erişim T: 17.10.2018

URL, https://docplayer.biz.tr/4854553-Suriye-multecileri-sorununun-olasi-ekonomik-etkileri-ve-tedbir-stratejileri .html, Erişim T: 12.11.2018

URL, http://ankaenstitusu.com/suriyedeki-ic-savasin-ekon omik-etkileri/, Erişim T: 26.09.2018

URL, https://www.haberler.com/gaziantep-teki-suriyeliler-ekonomiye-katki-5639395-haberi/, Erişim. T: 16.09.2018

URL, http://gto.org.tr/Ekonomi-icerik-19.html, Erişim T: 14.09.2018

YEZDANİ, İ. (2014). Hürriyet Gazetesi, http://www.hurriyet. com.tr/suriye-ye-ihracat-yuzde-100-artti-26301918, Erişim T: 16.09.2018

YILMAZ, H (2013), Bir Kamu Diplomasisi Faaliyeti Olarak Dış Yardımlar; Suriye Örneği, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

EU-MAGHREB RELATIONS: COOPERATION WITHOUT PARTNERSHIP

Erol KALKAN*

Youcef KHERBACHE*

Abstract

The aim of this article is to analyze the contrasting approaches employed by the European Union (EU) towards the north Mediterranean region as a whole and Algeria in particular. we seek a differential calculation of the options for the political decision-makers from the standpoint of a winner + winner, to address the advantages and to detect the obstacles in these ongoing relations between the neighboring countries on both shores of Mediterranean regional system and working to maximize the options and benefits instead of reducing them in the existing relations between the two parties. The hypothesis of the study proposes that: a) in the relation of EU-Maghreb, the behavior of the weaker part (Maghreb) is a result and a reaction to the behavior of the stronger one (the EU), b) the EU sees the Maghreb as a source of threat and danger and c) as for the Maghreb countries struggling with internal reforms, there is a need for external reforms from the stronger and closer models which is the EU.

The EU-Maghreb relations are better explained in the last couple decades in the light of a new approach, in terms of starting points and objectives. Based on a quest for sustainable development and good governance within the frame of an economic perspective for both parties, in order to maximize the benefits and alternatives for the political decision makers in the countries (Morocco, Algeria, Tunisia) that are considered to be a colonial legacy for one of the major European powers (France), it lead to the emergence of alternative strategies with new partners, while continuing to deal with the traditional ones. The evolution of recent theories studying international relations goes beyond the traditional concept that claims the state is the primary and only actor, and that its interests should always be aligned to seek the national interest by force vis-à-vis other political bodies in the event of scarcity of primary resources. To a different approach that focuses on the cooperative side in the scope of these international

*Assistant Professor, KTU, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, erolkalkan@ktu.edu.tr

∗Graduate Student, KTU, Social Sciences Institute, Department of International Relations.

interactions, which is in this case the analysis of EU-Maghreb relations. It is necessary to identify the possible interpretative approaches available in our study, through which these relations can be understood by defining the characteristics of these relations as well as their areas, in addition to the obstacles and problems that threaten them and trying to come up with solutions to them.

The shift in examining the analysis levels of international relations from a traditional level in which States dominated most international interactions, to levels of supra-national interactions or cross-governmental interaction with transnational actors, including international and regional organizations, and multinational corporations. It is necessary to rely on the regional system as a unit of analysis, considering that the geographic and neighborhood dimensions are a determining factor in the modelling of these relations. Throughout the study of the different historical stages of these Euro-Maghreb relations, by identifying the various developments and characteristics that characterized each stage, from the North-South dialogue stage to the Euro-Mediterranean cooperation stage, and finally partnership. By focusing on the geographical dimension of these relations, we find that they include political units from one geographical region (a common regional system), since geographical proximity makes the advantages of partnership greater than non-partnership.

The existence of a traditional and new explanatory approach further complicates the structure of the Mediterranean regional system because of the diversity and multiplicity of actors on the international scene, in light of State's inability to achieve security, peace and sustainable development, it has contributed to the emergence and empowerment of new actors in international relations, And international institutions, as in the case of the European Union, which have succeeded in activating cooperative relations. The gradual decline of the concept of military and ideological power in favor of economic power made thinking of the absence of a fundamental state a new theoretical orientation in the analysis of Euro-Maghreb relations.

Keywords: The Relation of EU-Maghreb, Good Governance, International and Regional Organizations, Multinational Corporations and Empowerment of New Actors

Introduction

This article will analyze the contrasting approaches by the European Union towards the north Mediterranean region as a whole and Algeria in particular. The European-Maghreb relations are better explained after September 11 in the light of a new approach, in terms of starting points and objectives. based on a quest for sustainable development and good governance within the frame of an economic perspective for both parties, in order to maximize the benefits and alternatives for the political decision makers in the countries that are considered to be a colonial legacy for one of the major European powers (France), it lead to the emergence of alternative strategies with new partners, while continuing to deal with the traditional ones. Considering the growing American Chinese presence in the region, and the increasing mutual consciousness amongst African states about the necessity of interdependence within a range of development initiatives. This new development approach is interpreted in the light of a structural evolutionary approach, A composite of the various topics it identifies, and the methodological methods that it interprets. This will help pave the way to review the dominant and explanatory perspective of the nature of the Euro-Maghreb relations in the current international phase. And to find the necessary frameworks to enable us to break the conditional relationship between the European Union and the three Maghreb countries based on political, economic and security stability, conditional on more financial and technical assistance by the European Union, which proved to be a failure as a strategy.

In this study, we seek a differential calculation of the options for the political decision-makers from the standpoint of a winner + winner, to address the advantages and to detect the obstacles in these ongoing relations between the neighboring countries on both shores of Mediterranean regional system and working to maximize the options and benefits instead of reducing them in the existing relations between the two parties.

1. Eu Conditionality Policy Analysis İn Researching Eu-Maghreb Relations

The evolution of recent theories studying international relations goes beyond the traditional concept that claims the state is the primary and only actor, and that its interests should always be aligned to seek the national interest by force vis-à-vis other political bodies in the event of scarcity of primary resources. To a different approach that focuses on the cooperative

side in the scope of these international interactions, which is in this case the analysis of EU-Maghreb relations. It is necessary to identify the possible interpretative approaches available in our study, through which these relations can be understood by defining the characteristics of these relations as well as their areas, in addition to the obstacles and problems that threaten them and trying to come up with solutions to them.

The shift in examining the analysis levels of international relations from a traditional level in which States dominated most international interactions, to levels of supra-national interactions or cross-governmental interaction with transnational actors, including international and regional organizations, and multinational corporations. It is necessary to rely on the regional system as a unit of analysis, considering that the geographic and neighborhood dimensions are a determining factor in the modelling of these relations. Throughout the study of the different historical stages of these Euro-Maghreb relations, by identifying the various developments and characteristics that characterized each stage, from the North-South dialogue stage to the Euro-Mediterranean cooperation stage, and finally partnership. Focusing on the geographical dimension of these relations, we find that they include political units from one geographical region (a common regional system), since geographical proximity makes the advantages of partnership greater than non-partnership.

The existence of a traditional and new explanatory approach further complicates the structure of the Mediterranean regional system because of the diversity and multiplicity of actors on the international scene, in light of State's inability to achieve security, peace and sustainable development, has contributed to the emergence and empowerment of new actors in international relations, And international institutions, as in the case of the European Union, which have succeeded in activating cooperative relations. The gradual decline of the concept of military and ideological power in favor of economic power made thinking of the absence of a fundamental state a new theoretical orientation in the analysis of Euro-Maghreb relations.

2. Behavioralism in International Relations as an Explanatory Approach to the Study

The behavioral approach after the end of World War II in 1945 is a reference to understanding and analyzing the approach associated with the solution finding process to international problems. Away from the hegemony of state behavior in international relations, which came in the

theories of integration in all its different perceptions. and in the study of successful partnership cases of the European Union. But the nature of social sciences always raises questions about the accuracy of concepts and terminology. This is what we face in determining the nature of our study of the Euro-Maghreb relations. It is difficult to assert in its nature without specifying the essence of each concept and its significance. Whether it is cooperation or integration, dependency or partnership, and therefore it is necessary to verify the nature of the concept in which the content of these relations can actually be interpreted.

3. Identifying the Conceptual Approach to the Euro-Maghreb Relations in the Current International Phase

The existence of relations between two parties in the process of crystalizing a kind of developmental relations between them in terms of mutual desired objectives, is considered to be the goal of our study. but on the other hand, there is a lack of consensus on determining the nature of these relations: Is cooperation, or integration, dependency or interdependency, or partnership? There is a need for conceptualization to understand and interpret the nature of relations.

The process of reviewing the meaning of each concept and the significance it determines in an epistemological context is linked to the meaning and its structure not only in a simple context, but through an explanatory projection process, in which the concept is linked to the European-Maghreb relations and the significance it determines through the shape and patterns of relations.

1- cooperation: Cooperation is an exchange of assistance. It is not intended to create permanent institutions. It is of a temporary nature. Its objectives are abstract and not shared. It is a partnership in many activities among countries with varying levels of development.

2- Integration: Integration is one of the most important topics in international relations as it represents an intellectual coup against realism in international relations that stands on non-cooperation, and a solution to the problem of insecurity and confronting conflicts. What distinguishes integration is that it is a process of gradual convergence aimed at building permanent institutions, as well as creating a legal personality and common objectives. The difference between the concept of cooperation and integration is reflected in terms of the nature of the objectives, as well as through institutional building. The concept of cooperation in these relations

is an advanced stage of the emergence of the concept of integration and integration between the two shores.

3- Dependency: defined as unequal interdependence, not aimed at creating permanent institutions or establishments. Nor is it based on common interests. It is a situation in which the economy of a number of countries depends on the development and expansion of the leading ones.

4- Interdependence: represents a range of interactions among states and other international actors from international organizations at a high level. What distinguishes it is the existence of common objectives. It is based on the creation of permanent institutions and does not lead to the creation of a legal institutions.

5- Partnership: The concept of partnership is based on shared benefits. It is a system of social, economic and political participation between the parties based on the existence of permanent bodies and common interests among international actors.

We conclude from the above that the meaning of each concept is based on:

Cooperation	**Integration**	**Dependency**	**Interdependence**	**Partnership**
- Interests and goals not shared. - Temporary, non-permanent	- Create a new entity by creating a legal personality. - Achieve common goals	- There is no interest and no common goals - Does not lead to the creation of legal personality or new institutions.	- Common goals and interest. - Does not create a legal personality.	-Equivalence and balance - A permanent and shared interest - Permanent institutions by creating a legal personality.

The ontological relationship came in defining the specific conceptual structure of the Euro-Maghreb relations by focusing on supra-nationalism as a guideline and as a basis for the philosophy of research.

The concept of "supra-nationalism " reflects the shift in the level of the study of international relations, where it is no longer the case of relations between units that are represented by States, but they have expanded to include other types of international actors. As a result of the tremendous technological development in transportation and communication, as well as the exchange of goods, public and private sectors have been intertwined.

Linking the concept to its historical development makes us wonder about the nature of the Euro-Maghreb relations, in accordance with this historical conceptualization, where we assume that the aim is to reach the stage of partnership based on a free market for goods and services and raise values between the EU and the three Maghreb countries. Is it really so, or is the nature of relations is not, and that is through its inception and evolution?

It is clear that the Euro-Maghreb relations are aimed at partnership, but since 2004, under the new European Neighborhood Policy (ENP), the concept of partnership with neighbors, on the southern bank of the Mediterranean, has been based on an in-house integration and partnership, and therefore a mere collaboration.

Conclusion

In our study of the Euro-Maghreb relations, we started from the basic assumption that the lack of self-sufficiency and the existence of internal problems have created a need to resort to an external party. For the European part, we have tried to identify the appropriate concept that can actually be projected on the content of European-Maghreb relations, through which it can be interpreted and explained. After determining the meaning of the different concepts (cooperation, partnership and interdependence), we have concluded that 'cooperation' is the appropriate word for studying, interpreting and describing this relationship. from its cooperative approach it represents as an attempt to bring the policies of States closer in certain areas but does not create common and permanent institutions, that is temporary in nature, characterized by the existence of abstract and non-shared objectives and goals, unlike to what it is promoted on the media and the propaganda talk. Therefore, cooperation is a policy of accord and agreement, exchange and participation in diverse activities, between countries with varying levels of development.

We then went to argue(assumed?) that in order to study these relations, it should be discussed in the scope of two scenarios(perceptions?):

- a positive perspective (emphasis on advantages and fields of cooperation).

- a negative perspective (focusing on the challenges and problems of the relations).

Throughout the positive perspective we discussed the set of advantages that contributed and paved the way for the establishment of the relations, what specificities and features that made the relationship continue, beside the disruptions from time to time, the series of disturbances and hindrances which encouraged both parties to work to overcome, and activate a more productive successful relationship, taking advantage of all these features and benefits, through the expansion of areas and fields of cooperation, where the interests of these parties have been overlapping and interfering, especially in the economic and security spheres.

Since the fields and areas of cooperation between the Maghreb countries and the EU are similar, joined and combined by the mutual objective of achieving development, growth and stability, and working towards regional integration. In this study we have:

- Focused on security challenges and issues, the need to achieve stability at the regional level, and the common things the EU shares with the three Maghreb countries, which are crucial for the course of economic development. As for the Maghreb party, its lack of internal development elements has made it seek help from an external refuge that can contributes financially to it, in order to advance development and leave the underdevelopment circle at all levels.

- We have embarked on an attempt to define the theoretical framework of the study by relying on systemic analysis to understand and interpret Euro-Maghreb relations. On the other hand, we have used a comparative historical approach to understand and study Euro-Maghreb relations by comparing events and focusing on Interrelationships between the two shores according to a regional analysis approach.

From the above we have concluded that:

- That the Euro-Maghreb relations are relations between: Union vs countries, the first party, which is the European Union, is united as a single economic and political bloc. which deals with a non-unified party which is the Maghreb that it is composed of three countries (Algeria, Morocco and

Tunisia), the EU has dealt with it according to a unilateral strategy without working to create a unified Maghreb entity equal to the EU, by signing of bilateral agreements with these countries, each country separately.

- The development of inter-Maghreb relations can only be achieved by activating and allowing a functional unified development entity which is the Arab Maghreb Union (AMU), and by overcoming political differences to ensure security and economic stability. The emphasis on regionalism as a trend in current international economic relations, as a strategy, will help to achieve the various reforms aspired in these countries and contribute to their success.

References

Abdelal R. 2007. Capital Rules: The Construction of Global Finance. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press

Abdelal, R. and Meunier, S. 2010. Managed Globalization: Doctrine, Practice and Promise. Journal of European Public Policy, 17 (3): 350-367.

Adriaensen, J. and Kerremans, B. 2010. The Commission-as-Agent and Schumpeterian Player in the EU's External Trade Policies: Why Schumpeterian Inclinations in the Commission's Trade-Related Behaviour Should be Taken Seriously. Paper presented at the ISA Conference. New Orleans, 17 February.

Aggestam, L. 2004. "Role Identity and Europeanisation of Foreign Policy: a Political- cultural Approach." In Rethinking European Union Foreign Policy, edited by Ben Tonra and Thomas Christiansen, 81–98. Manchester: Manchester University Press.

Abdelal, R. and Meunier, S. 2010. Managed Globalization: Doctrine, Practice and Promise. Journal of European Public Policy, 17 (3): 350-367.

Adriaensen, J. and Kerremans, B. 2010. The Commission-as-Agent and Schumpeterian Player in the EU's External Trade Policies: Why Schumpeterian Inclinations in the Commission's Trade-Related Behaviour Should be Taken Seriously. Paper presented at the ISA Conference. New Orleans, 17 February.

Aggestam, L. 2004. "Role Identity and Europeanisation of Foreign Policy: a Political- cultural Approach." In Rethinking European Union Foreign

Policy, edited by Ben Tonra and Thomas Christiansen, 81–98. Manchester: Manchester University Press.

Agnantopoulos, A. 2005. "The Europeanisation of Greek Foreign policy: A conceptual Framework and Emprical Application in Greek-Turkish Relations." Paper submitted at the 2nd LSE Symposium on Modern Greece, London , June 10.

Blyth, M. 2003. "Structures do not Come with an Instruction Sheet: Interests, Ideas, and Progress in Political Science." Perspectives on Politics 1(4): 695-706.

———. 2002. Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century. New York: Cambridge Univ. Press

———. 1997. '"Any More Bright Ideas?" The Ideational Turn in Comparative Political Economy'. Comparative Politics, 29(2): 229-50

Bolukbasi, S. 1989. "Turkey Copes with Revolutionary Iran." Journal of South Asian and Middle Eastern Studies 8, no. 1–2: 99–101.

Boudon R. 2003. Beyond rational choice theory. Annu. Rev. Sociol. 29:1–21———. 1990. In Other Words: Essays towards a Reflexive Sociology. Stanford, CA: Stanford Univ. Press

———. 1994. Raisons Pratiques. Paris: Le Seuil Busch A. 2004. National filters: Europeanisation, institutions, and discourse in the case of banking regulation. West Eur. Polit. 27(2):310–33

Börzel, T. A. 1999. "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanisation in German and Spain." Journal of Common Market Studies 37, no. 4: 573–96.

———. 2001. "Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Setting. Member States' Response to Europeanisation." Queen's Papers on Europeanisation 2: 2.

———. 2002. "Pace-setting, foot-dragging and fence-sitting: member states response to Europeanisation." Journal of Common Market Studies 40: 193.

———. 2003a. Environmental Leaders and Laggards in Europe: Why there is no (Not) a Southern Problem. Aldershot: Ashgate.

———. 2003b. "How the European Union Interacts with its Member States." IHS Political Science Series 93. [Working Paper]

Börzel, T. A., and T. Risse. 2000. When Europe Hits Home: Europeanisation and Domestic Change, European Integration Online Paper (EIoP) Vol. 4, No: 15, pp.1.

———. 2003. "Conceptualising the domestic impact of Europe." In The Politics of Europeanisation, edited by K. Featherstone and C. M. Radaelli, 57=80. Oxford: Oxford University Press.

Brewin, C. 2000. "European Union Perspectives on Cyprus Accession." Middle Eastern Studies 36, no. 1: 21–34.

Brain, W. 2001. Understanding European Foreign Policy. London: Palgrave.Bretherton, C., and J. Vogler. 1999. The European Union as a Global Actor. London: Routledge.

Brittan, S. L. 1996. EU Launches New Market Strategy. Brussels: Directorate-General I Press Conference: Monthly Bulletin.

Bryman, A. 1988. Quantity and quality in social research. London: Routledge.

Bulmer, S. 2007. "Theorizing Europeanisation." In (eds) Europeanisation: New Research Agendas, edited by Paolo Graziano and Maarten P. Vink, 46-58. London: Palgrave Macmillan.

Buller, J., and A. Gamble. 2002. Conceptualising Europeanisation, The Europeanisation of British politics and Policy Making. http://www.shef.ac.uk/ebpp/bullerandgamble.pdf.

Calabrese, J. 1998. "Turkey and Iran: Limits of a stable Relationship." British Journal of Middle Eastern Studies 25, no. 1: 75–94.

Calis, S. 2000. "Turkey's Integration With the Europe: Initial Face Reconsidered." Perceptions 5: 2.

Çalış, Ş. H. 2001. "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası." In Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, edited by Şaban H. Çalış, Ihsan D. Dağı, and Ramazan Gözen, 3–34. Ankara: Liberty Press.

Calvert, R. L. 1995 `The Rational Choice Theory of Social Institutions' in J. Banks and E. A. Hanushek (eds), Modern Political Economy, Cambridge, Cambridge University Press

Campbell JL. 2004. Institutional Change and Globalization. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press

———.1998. Institutional analysis and the role of ideas in political economy. Theory Society 27(3):377–409

Campbell J. L, Pedersen O. 2001. Introduction. In The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis, ed. JL Campbell, O Pederson, pp. 1–24. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press

———.1983. Knowledge regimes and comparative political economy. In Ideas and Politics in Social Scientific Analysis, ed. D Beland, R Cox. Unpublished manuscript Connolly WE. 1983. The Terms of Political Discourse. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press

Candar, C. 2005. "Sam'da Su Dövmek" [Beating the Air in Damascus]. Haber Türk, April 18. Accessed June 28, 2011. http://www.haberturk.com/yazarlar2.haberturk?@=182862&pid=2030.

Checkel, J.1998. "The Constructivist Turn in International Relations Theory." World Politics 50: 324-48.

Choudhury, A. H. 2009. "Turkey's Economic Integration with the EU: An Evaluation of Current Status and Future Prognosis." Journal of International Business Research 8, no. 1: 29–43.

Cizre, S. Ü. 1997. "The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy." Comparative Politics 29: 151-66.

———. 2000. "Politics and Military in Turkey into the 21st Century." EUI Working Paper No. 24.

———. 2003. "Demythologyzing the National Security Concept: The Case of Turkey." Middle Eastern Journal 57, no. 2: 213-223.

———. 2004. "Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone." European Journal of Political Research 43: 105-125.

Clarke, J. 2000. "Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation." Mediterranean Quarterly. 11, no. 4: 168 170.

Collier, David and Ruth Collier.1991. Shaping the Political Arena. Princeton: Princeton University Press.

Coss, S. 1999. Expert Committees Play Key Role in Bid to Restore Public Confidence. European Voice, 15 July.

Couloumbis, T. 1994. "Introduction: The Impact of EC (EU) Membership on Greece's foreign policy profile." In Greece and EU Membership Evaluated, edited by P. Kazakos and P. Loakimidis, 191. London: Pinter.

Cowles, G. M., J. Caporaso, and T. Risse. 2001. Transferring Europe, Europeanisation and domestic change. Ithaca and London: Cornell University Press

Cox, R.H. 2001. The path dependency of an idea: why Scandinavian welfare states remain distinct. Soc. Policy Admin. 38(2):204–19

Crawford N. 2006. How previous ideas affect later ideas. In The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis, ed. R Goodin, C Tilly, pp. 266–83. Oxford, UK: Oxford Univ. Press

Vachudova, M. A. 2005. Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism. Oxford and New York: Oxford University Press.

Vardar, D. 2005. "European Union–Turkish Relations and the question of citizenship." In Citizenship in a Global World, edited by E. Fuat Keyman and Ahmet Icduygu, 87–100. New York: Routledge.

Vink, M. 2001. "The Limited Europeanisation of Domestic Citizenship Policy: Evidence from the Netherlands." Journal of Common Market Studies 39, no. 5: 875–96.

Vink, M., and F. Meijerink. 2003. "Asylum Applications and Recognition Rates in EU Member States 1982–2001: A Quantitative Analysis." Journal of Refugee Studies 16, no. 3: 297–315.

Vink. M. P. 2002. "What is Europeanisation?" Paper presented at the Second YEN Research Meeting on Europeanisation, University of Boccioni, Milan, November 22–23.

Vink, M. P., and P. Graziano. 2003. "What is Europeanisation? and other questions on a new research agenda." European Political Science 3, no. 1: 63–74.

———. 2007. "Challenges of a New Research Agenda." In Europeanisation: New Research Agendas, edited by Paolo Graziano and Maarten Vink, 3–20. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Wallace, H. 2000. "Europeanisation and Globalization: Complementary or Contradictory Trends?" New Political Economy 5, no. 3: 369–82.

Wallace, W., and H. Wallace. 2002. Policy-Making in the European Union. Oxford: Oxford University Press.

Weir M. 2006. When does politics create policy? The organizational politics of change. In Rethinking Political Institutions: The Art of the State, ed. I Shapiro, S Skowronek, D Galvin, pp. 171–86. New York: NY Univ. Press

Wendt A. 1987. The agent-structure problem in international relations theory. Int. Org. 41(3):335–70

Wendt A. 1999. Social Theory of International Politics. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press

Weingast, Barry. 1995. "A Rational Choice Perspective on the Role of Ideas: Shared Belief Systems, State Sovereignty, and International Cooperation." Politics and Society 23(4): 449-64.

Wessels, W. 1997. "An Ever Closer Fusion? A dynamic macro-political view on integration processes." Journal of Common Market Studies 35, no. 2: 267–99.

Wessels, W., and D. Rometsch. 1996. "Conclusion: European Union and national institutions." In The European Union and Member States. Towards Institutional Fusion?, edited by W. Wessels and D. Rometsch, 328-65. Manchester: Manchester University Press.

White, Brian. 2001. Understanding European Foreign Policy. London: Palgrave. William, Hale. 2000. Turkish Foreign Policy: 1774-2000. London and Portland, OR.

CONSTRUCTING EU-TURKEY RELATIONS: INFLUENCE OF EUROPEAN PARLIAMENT

Rahman DAĞ*

Abstract

In case of the EU-Turkey relations, national interests (realism and neo-realism), economy, and democracy (liberalism and neo-liberalism) are mostly consisting of basis of main arguments of the researches. The analyses of these researches are mostly taken as given by mainstream IR theories as if there were free from values but close examination would reveal constructed components of the policy preferences of international actors and organizations. According to the constructivist theory, not only states and multi-national companies but also social values and ideals should be counted among the factors influencing international relations. That is why, this paper will take the European Parliament (EP), having transnational characteristic and being advisory council and not having executive power, as a case study. By doing so, it will examine to what extend a non-international actor without official authority but also elected by people (EP) influences the EU-Turkey relations. In this way, this paper would argue that elected members of the EU parliament directly and indirectly reflect ideas, values and beliefs of their electorates and thus quite influential on the EU-Turkey relations.

Keywords: Constructivism, European Parliament, Turkey, EU, International Relations, Political Ideologies

Introduction

Constructivism as a social theory suggests that human action stems from their values, ideas and identities. Individually and socially constructed values then become ideals and major understanding of all human-related issues including state itself. That is why; constructivism has been applied into other social sciences, especially in international relations. In doing so, constructivism as an international relation theory, challenges conventional theories in terms of main actors which are determinative at foreign policies. In accordance to constructivism, neither states (realism) nor economic dynamics (liberalism) can adequately explain interstate relations. For better

* Assistant Professor, Adıyaman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, rdag@adiyaman.edu.tr

understanding, values and ideas behind these actions should be elaborated. That leads us to delve into people's understanding, approaches, core ideal and values which make decision-makers to follow a certain path. Domestic electoral politics have also brought into prominence of influence of socially constructed values in foreign polices of states. It is because of that every political party which wants to get power via elections should, even must take the people's demands into consideration. Additionally, people consisting of ruling elites or decision makers are also members of that society which they candidates to rule. It means that they cannot be absolute free from values and ideals of that society. Thus, constructed social values are quite effective on foreign policy preferences.

Relying on constructivist theory, it can be claimed that not only states and multi-national companies but also social values and ideals should be counted among the factors influencing international relations. States and multi-national companies might act against socially constructed values and ideals since they are interest-oriented institutions. Close examination would reveal constructed components of their policy preferences but analyses of their policies are mostly taken given as if there were free from values and emphasizing institutional identity. That is why, it is better to examine a non-international actor without official authority but also elected by people. Having transnational characteristic and being advisory council and not having executive power, European Parliament perfectly suits for implementation of constructivist theory. It is a supranational body and its members are elected by the citizens of EU member states. In this way, elected members of EU parliament directly and indirectly reflect ideas, values and beliefs of their electorates.

For cross-examination of constructivist theory, this paper will take Turkey-EU relations as case study. The reason why this case is selected is that commissions established for certain issues prepare reports on Turkey-EU relations. Member of these commissions are chosen among the member of EU Parliament. In this way their personal values and ideas differs from official policy of their states towards Turkey. Given that rising leftist and rightist populism in the world, the actions of members of European Parliament which construct the EU's stance towards Turkey.

Under the light of this assumptions, individual ideological stance of member of European Parliament seems to have influence on the EU-Turkey relations. By looking at commission reports on Turkey which are prepared

by member of European Parliament, this paper seeks for the influence of European Parliament as an international institution on EU-Turkey relations.

Following the provision of a short historical background of the EU-Turkey relations, theoretical framework will be given to comprehend why the European parliament is significant determinant of construction of the EU-Turkey relations. Then case study will be penned to indicate that parliamentarians of the EU are quite influential on effecting the relations despite not having an executive power. In the conclusion, there will an elaboration of the paper.

1. Historical Background of the EU-Turkey Relations

Turkey's involvement with European integration dates back to 1959. In July 1959 Turkey made its first application to join. At the end of the four years, the Ankara Agreement creating an association between Turkey and EEC was signed. The Ankara agreement aiming at establishing of a customs union entered into force in 1964. In 13 November 1970 The Additional Protocol containing a detailed program how the Customs Union would be established was signed. Trade Provisions of the Protocol was put into effect with a "modus vivendi" providing that the EEC would abolish tariff and quantitative barriers to its imports from Turkey (with some exceptions of textile products). The Additional Protocol entered into force in 1973.

The military intervention of 12 September 1980 in Turkey had caused a virtual freeze of relations between Turkey and EEC. However, with the development in the economic area coming from January 24 decisions and the multiparty elections in 1983, the relations between Turkey and the Community, began returning to normality. In the light of these positive developments, Turkey applied for full membership in 1987, on the basis of the EEC Treaty's article 237 which gave any European country the right to do so.

The Commission's Opinion, in 18 December 1989, mentioned that Turkey's accession did not seem possible because of the EC's own single market's completion. The Commission's opinion had also mentioned Turkey's ineligibility in the fields of social, political and economic for accession. This decision is actually the first official indication of that EC (later the EU) was not just an economic cooperation but also requires certain social and political norms.

The relations continued with setting out a cooperation package by the European Commission aiming to reinitiate and accelerate cooperation with Turkey in all areas. These areas of course were not limited with economic necessities. Because Turkey was accepted to the custom union in the mid-1990s but its demand for candidate status was rejected at the Luxembourg Summit of December 1997 while twelve other applicant countries were given candidate status. Turkey was forced to consent to a so-called 'European Strategy' devoid of perspective and content.

Two years later, EU reversed its Luxembourg decision and gave Turkey the treasured candidate status at the Helsinki Council held in December 1999. As foreseen in the Helsinki European Council conclusions, the EU Commission started to prepare an accession partnership for Turkey, which was declared on March 8th, 2001. After the approval of the accession partnership by the Council and the adoption of the Framework Regulation, the Turkish Government announced its own National Program for the Adoption of the EU acquis on March 19th, 2001. Right after that, massive legislative changes were made to harmonize Turkey's social, political, cultural and economic features with Turkey and these changes were believed making Turkey more democratic and closing the gap with international human right norms (Kubicek, 2011), which is mostly believed to be empowered by the European Right Regime (Checkel, 1997).

The European Council had launched accession negotiations on October 3, 2005 with the adoption of the Negotiation Framework. These negotiations have been ceased and resumed in accordance to social, economic and political issues and still not completed. The first Turkey-EU Summit was held in Brussels on 29 November 2015. The Summit was a first in terms of a meeting with the participation of Turkey, twenty-eight member countries of the EU as well as the President of the three EU Institutions (EU Council, European Commission and European Parliament). In the Joint Statement of the Summit, it was agreed to revitalize the accession process and to hold Turkey- EU Summits twice a year. It was also decided to hold political dialogue meetings at the ministerial level, the second meeting of the High Level Economic Dialogue Mechanism and the High Level Energy Dialogue meetings in the first quarter of 2016. The EU Commission pledged 3 billion Euros financial assistance for Syrians under temporary protection in Turkey. The second Turkey-EU Summit took place in Brussels on March 7, 2016, in the 28 + 1 format and with the participation of the President of three EU Institutions. In order to struggle against irregular migration in the Aegean. The third Turkey-EU Summit was held in Brussels on 18 March 2016. The

Turkey-EU Statement was adopted as a result of the Summit. The main elements of the Statement are; returning irregular migrants to Turkey and the fulfilment of the visa liberalisation.

2. Theoretical Framework

All of the International Relations theories have their own concepts and definition to substantiate their positions. These concepts and definitions also provide cognitive connotations linking one another. In this way, consistency among them is reached and appearance and explanatory feature of a given theory gets more robust. As Hopf (1998: 172) states these central concepts are "the meaning of anarchy and balance of power, the relationship between state identity and interests, an elaboration of power, and the prospects for change in world politics. While offering alternate way of explanation towards international relations, constructivism relies on "theorization of domestic politics and culture" (Hopf, 1998: 172).

First of all, the questions of who or what the main actor is and whether or not international relations are set as a structure which is, according to neo-realist perspective, constrained by certain actors, market economy, and military power. From constructivist perspectives, state actions (from micro-approach this might be human beings) are actually emphasize and reproduce states' perceptions by others (Adler, 1997: 327). It means that military and economic interventions of the USA in other states are actually reproducing its capacity of being a super power. Despite the fact that all military interventions have been justified with protecting national security, to be able to intervene consolidates the USA's position within the world politics, which is intersubjectively approved. The EU's current efforts to make a deal on migrations with its neighbours (Mediterranean including Turkey and North African countries) can also be given as example of constructivist explanation of IR. The main actors in migration crisis are still states that are protecting their social and political security but the relations and perceptions of both sides are actually one of the most important determinant while making a deal. In addition, in both the US and the EU cases, the way of justification is not limited with national security but also their human rights discourse and norms are used. By doing so, they are able to cover their national security with shield of humanitarian intervention. In other words, state identity and domestic culture and norms can be considered as basic ideas leading firstly people's and then states' actions (Jepperson, Wendt, and Katzenstein, 1996; Lebow, 2016).

The idea of anarchy, dated back to Thomas Hobbes's Leviathan claiming that the idea of human nature tends to chaos and anarchy without state intervention, is another core concept of international relations. Such realist and neo-realist interpretation of IRs is also challenged by constructivist perspective. As mentioned in the previous paragraph, if human actions are based on what they perceive, then anarchy itself is also constructed. This perspective can be extended to the structuralist understanding of world politics. It is because of that states' powers are internalized in human consciences and acts accordingly. In this sense, their places in world politics is structured. From neo-realist perspective, if it is claimed that changing places within this international state structure is not possible then constructivism would agree until their constructed powers change.

Constructivism has some challenges towards liberalism, as well. It argues that core concepts of liberalism are also constructed, such as economic cooperation and influence of international institution on international relations. Liberalism suggests transparency in agreements and economic interests among states would lead to a certain international relation. To do so, international institutions are required to reduce uncertainty. By providing legal procedure and operate punishments in case of violations international institutions are as much influential as the states in international relations. Emergence of European Community, out of a cool and steel agreement, is actually a result of this liberal understanding (Garett and Weingast, 1991). Economic incentives, instutionalization, and internal democratic systems are, to liberalism, making states to comply with world economic order (Krasner, 1976). This liberal argument is not refused by constructivism but rather explained. Regarding to this presumption of liberalism, Hopf states that "Constructivist research, through exploring the nature of norms, practices, and identities constituting membership in some institution, can provide some measurable substantive content for that variable" (1998: 191). In other words, it is argued that states are representing certain identities which shared by their nations and these identities are constituting norms defining and determining how to act to what.

In essence, "constructivism provides a promising approach for uncovering those features of domestic society, culture, and politics that should matter to state identity and state action in global politics (Hopf, 1998: 194-195). By this methodology, it does not totally reject or seek to refute mainstream IR theories but complete or explain international relations.

Challenging basic concepts and definition of mainstream IR theories does not stop there and can be enlarged to "the rise of sovereignty, the impact of human right norms on states, the reasons for the rise of human security and the evolution of the international community's 'responsibility to protect" (Barnett, 2015). This position of constructivism before mainstream IR theories relies on its fundamental argument that what determinate international relations are all constructed and those who is doing the construction are human beings.

In IR, one of the most significant and controversial issues is decision-making. Who has the right to decide? How is a decision being made? What does affect a decision? In accordance what are decisions being made? Mainstream IR theories provides different answers to these questions. Realism and neo-realism still places the states as major decision makers whereas liberalism and neo-liberalism gives more importance to non-state actors in decision making process. Not defying but offering distinctive angles, constructivism centres human consciences, values and ideas as beginning point. It actually goes to the bottom line, where a decision-making process starts. It is because of that he way of people perceive what is good or bad results with a decision. In other words, what security or insecurity is and, liberty or un-liberty depend on the circumstances leading people to them. In this sense, it can be argued that mainstream IR theories are also constructed by the people and decision-making institutions decide accordingly.

3. The Case Study

Taking historical background and theoretical framework into consideration, we would have different answers to the basic question who would decide on Turkey's accession to the EU. It might directly be the national governments of the member states, or indirectly be transnational institutions as the EU itself. In practical terms, they would be national governments or the European Council as the highest decision-making institution of the EU, respectively. In this case, international values and institutions seem to be practical examples of where decisions are being made on EU-Turkey relations and protecting free market and liberties are assumed to be core determinants in decision making.

The EU's principle institutions are national governments of the member states, European Council (EC), Council of Ministers, European Commission, European Parliament (EP), and European Court of Justice. Each of the institution of the EU has been able to make binding decision over issues on

the EU, including accession of new members but the EP. It only can make advisory decisions but if members of the parliament insistently disagree on certain issues. It is just able to delay the decision-making process. In the latest agreement (Lisbon Agreement, signed in 2007 and put into operation in 2009), the EP has been given the right of reading legal regulations two times and then conciliation committee. Thanks to the Maastricht Agreement, this initiation later led to the formation of European Political parties transcending national borders. Current structure of the EP is consisting of political groups which have similar or common political attitudes and ideas. It has come out of transnational cooperation of national political parties which have similar or the same political stance on European issues (Farrell and Scully, 2010). Listing them from their weight in terms of number of seats they have in the parliament is as below.

-European People's Party and European Democrats (EPP-ED, consisting of Conservatives and Christian- Democrats)

-Party of European Socialists, PES Europe's Social Democrats.

-Alliance of Liberals and Democrats for Europe (ALDE, previously the group of the European Liberal Democrat and Reform Party, ELDR),

-Greens/European Free Alliance (Greens/EFA),

-European United Left/Nordic Green Left (GUE/NGL),

-The Independence/Democracy group (IND/DEM), and the group of the Union for Europe of the Nations (UEN).

The sitting plan of the MEPs is arranged in accordance to their political stance not the nationalities. In this regard, their priority is not to protect national interests of the state from they come but follow the path to which their political ideas go. Currently, there are seven such party groups comprised of 175 national party delegations.

Some of these MEPs are taking place among those preparing the Turkey Reports on completing accession requirements and then they vote for its final approval. These reports are not binding officially but provide knowledge for decision-makers. Moreover, while they are in preparation process of the reports, their own political agendas have been basic criteria in evaluating the social and political developments in Turkey. For instance, in the 2013 EP Report on Turkey, states that "Is worried about the

allegations of systematic profiling of civil servants, the police and security forces by the authorities on the basis of religious, ethnic and political affiliations."[1] There was then a political turmoil in Turkey. Leading figures of ruling Justice and Development Party (JDP) and the JDP Governments were accused of corruptions, which was believed that Fetullahci Terrorist Organization (FETO) were operating it. Yet, from the perspective of the members of the European Parliament did not perceived the issue as it was in Turkey and voted out the report. As the same cases are happing in almost all the reports, European Parliament has given unbinding approval of corruptions. In the 2017 EP's Report on Turkey suggests lack of check and balances in the new presidential system which was accepted by referendum in 16 April 2017 and human right violations regarding to FETO members.[2] Additionally, it argues that repression on oppositional political parties and political figures. Turkey has been doing these operations in order to eliminate terrorism (FETO, PKK, ISIS) linked personnel but they have been regarded by the parliament as human right violations of citizens.

These examples can be more listed but the core point is that ideas and norms of MEPs are different from those in Turkey and this changes their perceptions of social and political issues. There is another point to mention. These MEPs are representing people of Europe but in practice their selections are random but depends on ideologies and worldviews. Given that conservatives and socialists are comprising the parliament and they have generally anti-Turkey stance, it is not possible to expect to come to conclusions which is in parallel with Turkey.

Conclusion

Turkey's protracted relations with the EU has been now at the stage of candidacy for more than a decade. After its approval of candidacy in 2005, Turkey has experienced a reform process which currently continues despite having been slowed down. Desire for being a part of Europe or being powerful as much as European countries is almost two centuries old and still counting up. Especially 15 July Coup Attempt and following reactions of the EU and Turkey deteriorated accession process. Human right violations originated from the State of Emergency which was declared after the attempt and prolonged for two years seems to be main criticized issues by the EU institutions and single member states. In addition, migration crisis at

[1] http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/ap-2013-turkiye-raporu.pdf

[2]https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf

international level forced the EU to tackle with it before arriving to its shore has made the role of Turkey vital again. Rise of populism among democratic states is another fundamental problem for the European states because it has grown enough to challenge embedded political understanding or to change ruling parties in Europe. All these difficult problems, both sides employ anti-EU and anti-Turkey discourses in domestic politics in the eve of elections. That electoral politics is also critical factor worsening the EU-Turkey Relations since anti-Turkey election campaign gets response from the people of Europe as votes so most of the political parties seeking for power could not be refrained themselves.

In conclusion, the EP is a unique case indicating that a non-binding transnational organization whose ideas are constructed by the people of Europe is one of the key determinants on the EU-Turkey Relations. Taking Guzzini's (2000: 159-160) statements of "Our interpretations are based on a shared system of codes and symbols, of languages, life-worlds, social practices. The knowledge of reality is socially constructed" as reference point, the EP has socially and politically constructed understanding of Turkey and does not seem to change it soon because the MEP's perception of Turkey is actually embedded among European citizens, practiced in everyday life and finally reproducing itself. In addition, articulation of an idea (on Turkey) by MEPs are providing a reference point for both citizens and decision-makers so this occurs as a cycle self-running itself.

References

Adler, E. (1997). Seizing the middle ground: constructivism in world politics. European journal of international relations, 3(3), 319-363.

Barnett, M. L. (2008). Constructivism. In The Oxford Handbook of International Security, 86-99.

Checkel, J. T. (1997). International norms and domestic politics: Bridging the rationalist—Constructivist divide. European journal of international relations, 3(4), 473-495.

Farrell, D. M., & Scully, R. (2010). The European Parliament: one parliament, several modes of political representation on the ground?. Journal of European Public Policy, 17(1), 36-54.

Garrett, G., & Barry R.. Weingast. (1991). Ideas, interests and institutions: Constructing the EC's internal market. University of California, Center for German and European Studies.

Guzzini, S. (2000). A reconstruction of constructivism in international relations. European journal of international relations, 6(2), 147-182.

Hopf, T. (1998). The promise of constructivism in international relations theory. International security, 23(1), 171-200.

Krasner, S. D. (1976). State power and the structure of international trade. World Politics, 28(3), 317-347.

Kubicek, P. (2011). Political conditionality and European Union's cultivation of democracy in Turkey. Democratization, 18(4), 910-931.

Lebow, R. N. (2016). National identities and international relations. Cambridge University Press.

KARADENİZ BÖLGESİ'NİN GÜVENLİĞİNE YÖNELİK TEHDİTLERİN DEĞİŞEN DOĞASI: ASİMETRİK TEHDİTLER VE BÖLGE GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Selim KURT*

Özet

Karadeniz bölgesi, sahip olduğu coğrafi konum dolayısıyla, tüm modern jeopolitik teorilere göre dünyanın merkezi ya da merkezin kontrol edilmesi için egemenlik altında bulundurulması gereken bir saha olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, tarih boyunca büyük güçlerin egemenlik mücadelesi verdiği bir alan olmuştur. Bölge devletleri arasında, büyük ölçüde tarihsel köklere de sahip olan, söz konusu mücadelenin tetiklediği çok sayıda çatışması noktası vardır. Ancak özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, tüm dünyada olduğu gibi, bölgede de asimetrik tehditler önemli bir risk olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Enerji güvenliği (tedarik ve iletimi) ve terörizme ilave olarak insan, uyuşturucu madde, silah ve nükleer madde kaçakçılığı şeklinde tezahür eden asimetrik tehditler, bölgenin çevresinde yaşanan istikrarsızlığın yanı sıra bölgede yer alan çatışmalı sahaların yarattığı güç boşluğundan da faydalanarak, bölgesel güvenliğe yönelik önemli bir meydan okuma teşkil etmektedirler. Bu nedenle bölgedeki mevcut güvenlik ortamının daha iyi anlaşılabilmesi için yukarıda bahsi geçen asimetrik tehditlerin de ele alınarak analiz edilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Geniş Karadeniz Bölgesi, Terörizm, Donmuş Çatışmalar, Asimetrik Tehditler

Giriş

Karadeniz Bölgesinin sahip olduğu coğrafi konum bir yandan ona pek çok fırsat sunarkan diğer yandan da pek çok tehdide maruz kalmasına da neden olmaktadır. 1990'lı yılların başında bölge güvenliğine yönelik en önemli tehdit, bölge devletleri arasındaki topraksal temelli anlaşmazlıkların sıcak çatışmaya dönüşmesinden kaynaklanmıştır. Bu çatışmalar, taraflar arasında ateşkes anlaşmaları imzalanmasına karşın, henüz savaş durumunu sona erdirecek barış anlaşmalarının imzalanamamış olması dolayısıyla "donmuş çatışmalar" olarak adlandırılmaktadırlar. Diğer taraftan, donmuş çatışmaların yanı sıra özellikle 2000'li yılların başından itibaren, tüm dünyada olduğu

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selim_kt@hotmail.com

gibi, Karadeniz bölgesinde de terör ve enerji tedariği ve iletimine yönelik risklere ilave olarak, uyuşturucu madde, silah, insan ve nükleer madde kaçakçılığı gibi tehditleri de içeren ve klasik tehditlerin aksine taraflar arasında son derece büyük güç farklılıklarının bulunduğu asimetrik tehditlerin de bölge güvenliğine yönelik yeni bir tehdit kategorisi olarak ön plana çıkmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Bu tehditlerin bazı ortak noktaları bulunmaktadır. Öncelikle 11 Eylül olaylarını takiben Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Afganistan ve Irak'a düzenlenen operasyonların yanı sıra Arap Baharı çerçevesinde tüm Orta Doğu'ya yayılan halk hareketlerinin bölge ülkelerinde yarattığı iç çatışmalar söz konusu devletlerin otoritelerini aşındırarak, hükümetlerin ülkeleri üzerindeki kontrollerini yitirmelerine neden olmuş ve oluşan güç boşluğu yukarıda sayılan asimetrik tehditlerin Karadeniz Bölgesi'ne de sirayet etmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır. Diğer taraftan bölgedeki donmuş çatışma mirasının söz konusu asimetrik tehditlerin ortaya çıkmasını da tetiklediği görülmekte olup, Transdinyester'den Abhazya'ya kadar, donmuş çatışma noktalarının pek çoğu, terörizme yataklık etmenin yanı sıra insan, uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığı gibi asimetrik tehditler için güvenli bir liman teşkil etmektedirler.

Söz konusu tehditlerin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasını takiben Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi Avrupa-Atlantik yapılara üyelik yoluyla doğuya doğru genişleyen Batı dünyasının Karadeniz Bölgesi'ndeki varlığını meşrulaştırıcı bir gerekçe olarak kullanılmaya başlandığı da görülmektedir. Özellikle Karadeniz deniz sahasına müdahil olmak isteyen ancak Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile getirilen sınırlamalar nedeniyle arzu ettiği gibi bu sahaya girip çıkamayan Amerika, bu sınırlamaları bertaraf etmek için Karadeniz deniz sahasındaki insan, silah, uyuşturucu ve nükleer madde kaçakçılığı gibi asimetrik tehdit riskini bahane etme yolunu seçmiştir. Ancak bu durum başta Rusya Federasyonu (RF) ve Türkiye olmak üzere bölgedeki mevcut düzenin Batı'nın bölgeye müdahil olması nedeniyle bozulmasını istemeyen bazı devletleri endişeye sevk ederek onları bir takım önlemler almaya itmiştir.

Bu çerçevede çalışmada, öncelikle Karadeniz Bölgesi'nin sınırlarının genel olarak çizilmesini takiben, ardından da asimetrik tehditlerin her biri tehdit bazında ele alınarak bölge güvenliğine yönelik etkileri gerçekçi bir bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. Karadeniz Bölgesi Neresidir?

Karadeniz altı ülkenin kıyıdaş olduğu, toplam kıyı şeridi 8.350 km olan, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Ege ve Akdeniz'e açılan, Kerç Boğazı'yla ise Azak Denizi'ne bağlanan kendine has özellikleri bulunan bir denizdir (Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2014 ve Topdemir, 2014, s. 180).

Tarihsel olarak Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi sınırları ile hangi ülkeleri kapsadığı hususları tartışmalıdır. Bazı tanımlarda Karadeniz bölgesinin Türkiye, RF, Ukrayna, Romanya, Gürcistan ve Bulgaristan'ı içine alan altı kıyıdaş devletten oluştuğu ifade edilirken, diğerlerinde sadece RF'nin "paydaş komşuları" ile AB'nin "Doğu Ortaklığı"[1] politikasında yer alan devletleri kapsadığı belirtilmektedir. Bu hususa ilişkin bir diğer tanımlamaya göre ise, Karadeniz bölgesi AB'nin "Karadeniz Sinerjisi" girişiminin tüm katılımcıları ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nın üyelerini de içeren "Geniş Karadeniz Bölgesi" ya da "Geniş Karadeniz Sahası" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre bölge, Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin yanı sıra Ermenistan ve Azerbaycan gibi Güney Kafkasya ülkeleri ile Moldova'yı da içermektedir (Weaver, 2011, s. 2). Son yıllarda bu tanımlamanın bölge için daha yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Ağacan, 2007, s. 193). Esasen Geniş Karadeniz Bölgesi tanımının uluslararası camia tarafından kabullenilmesi yakın bir dönemde gerçekleşmiş olup, bu kabulde Avrupa ve ABD'nin yanı sıra bölge ülkelerinden yetkililerin ve araştırmacıların Geniş Karadeniz Bölgesi'ne ilişkin seminerler dizisinde bir araya getirilmesinde önemli bir rol oynayan Amerikan Marshall Fonu'nun çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir (Cornell, 2006, s. 16).

[1] AB'ye komşu ülkeler ile kurulacak ilişkiler için bir çerçeve oluşturmak adına 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası hayata geçirildi. Doğu Ortaklığı ise Avrupa Komşuluk Politikası'nın özel bir doğu açılımı olarak kurgulanmış ve 2009 yılındaki Prag Zirvesi'nde kurulmuştur. Doğu Ortaklığı, AB ile üye devletlerinin yanı sıra Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti ile Ukrayna'dan oluşan altı Doğu Avrupalı Ortağın katılımıyla oluşan müşterek bir girişimdir. Söz konusu girişim, demokrasi, refah, istikrar ve daha fazla işbirliği gibi paylaşılan değerlere ilişkin ortak bir alan inşa edilmesini amaçlamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. European Union (2016), Eastern partnership, Erişim Tarihi: 14.04.2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/419/eastern-partnership _en.

2. Karadeniz Bölgesindeki Asimetrik Tehditlerin Analizi

Karadeniz bölgesi simetrik[2] ve asimetrik[3] çok sayıda tehdit ve risk ile karşı karşıya bulunmakta olup, bu sert ve yumuşak güvenlik problemleri bölgesel istikrarı etkileme potansiyeline sahip bulunmaktadırlar (Çelikpala, 2010). Geniş Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini tehdit eden ve bölge devletleri arasındaki anlaşmazlıkları besleyen en önemli problemlerden biri hiç şüphesiz "Donmuş Çatışmalar"dır. Ancak donmuş çatışmalara ilave olarak bölgedeki bazı ülkelerin zayıf ve de-organize olmaları ve son derece kolaylıkla "başarısız devlet" haline dönüşme potansiyeli taşımaları, bölgede simetrik tehditlerin yanı sıra enerji tedarik ve iletimine ilişkin riskler ile terörizmin yanı sıra uyuşturucu, silah, nükleer madde ve insan kaçakçılığı gibi asimetrik tehditlerin de ortaya çıkması için elverişli bir ortam yaratmıştır (Çelikpala, 2010). Söz konusu risk ve tehditlerin yeterince dikkate alınmaması, mevcut geleneksel tehditlerle birleşen asimetrik risk ve tehditlerin, sorunların çözümünü daha da karmaşıklaştırarak, içinden çıkılmaz bir hale dönüşmelerine neden olabilir (Fenopetov vd., 2011, s. 204-205).

Bu çerçevede bölgesel güvenliğe yönelik daha bütüncül bir bakış açısının oluşturulabilmesi için Karadeniz bölgesinin güvenliğini tehdit eden asimetrik risk ve tehditlerin de ortaya konması hayatiyet arz etmekte olup, böylelikle söz konusu tehditlerin bölgesel güvenliğe etkilerinin neler olduğu ve onlarla ne şekilde mücadele edilmesi gerektiği hususları açıklığa kavuturulmuş olacaktır.

2.1. Enerji Tedarik ve İletimi

Kuşkuşuz dünya üzerinde enerji tedariği ve güvenliği açısından en önemli bölge Orta Doğu'dur. Ancak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (KEİÖ) üye olan ülkeleri içine alan ve Geniş Karadeniz Bölgesi coğrafyasıyla da örtüşen bölge, Basra Körfezi'nden sonra dünyanın en büyük ikinci petrol, doğalgaz ve ispatlanmış zengin mineral ve maden kaynaklarına sahiptir.

[2] Genellikle devletlerden kaynaklanan, ancak devletlerden kaynaklanmasa dahi tehdidin kaynağının açık olarak bilindiği, askeri yönü ağır basan geleneksel tehditlere simetrik tehditler denmektedir. Bkz. The Patriot Post, National security primer 4: the nuke threat (07.01.2006), Erişim Tarihi: 18.02.2016, http://patriotpost.us /alexander/4054.

[3] Çatışan iki tarafın maddi güçleri arasında önemli fark bulunduğunda, çatışma asimetrik, yani dengesizdir. Bkz. Mustafa Aydın, Kafkasya ve Orta Asya'yla ilişkiler, B. Oran (Ed.), Türk dış politikası cilt III: 2001-2012 (ss. 463-532), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 525-526.

Ayrıca Orta Doğu ile Hazar bölgesi gibi dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan bölgeleriyle de komşu olması nedeniyle Avrupa'nın en önemli taşımacılık ve enerji koridorlarından biri haline gelmiştir (Pamir, 2007, s. 250-251). Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terör saldırılarına cevaben ABD'nin Orta Doğu'da başlattığı teröre karşı savaş kampanyasının, dünya petrollerinin yüzde 55'ine, doğalgazının ise yüzde 40'ına sahip olan ve gittikçe daha da istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynaklarını barındıran bölgelere yönelik arayışı tetiklemesi, Kafkasya ve Hazar bölgesinin yanı sıra bu bölgelere komşu olan Karadeniz'i de uluslararası yatırımcılar açısından bir cazibe merkezi haline getirmiştir (Demir, 2012, s. 23).

Hiç kuşkusuz bölge devletleri arasında enerji alanındaki en önemli oyuncu RF'dir. Dünyadaki ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin yüzde 17,4'üne, petrol rezervlerinin ise yüzde 6,1'ine sahip olan RF (BP, 2015), ABD ve Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın en fazla petrol üreten üçüncü ülkesidir. Böyle bir potansiyel hiç kuşkusuz RF'yi enerji oyununda sadece bölgede değil küresel çapta da önemli bir oyuncu haline getirmektedir. Rus doğalgazına bağımlılık ise daha da fazladır. Bu nedenle enerji hususunda RF'nin izlediği politika ve stratejiler Karadeniz ülkelerini ekonomik ve siyasi yönden önemli ölçüde etkilemektedir (Pamir, 2007, s. 251-252). Bölge ülkelerinden özellikle Moldova, Bulgaristan ve Ermenistan gaz ithalatında neredeyse tamamen Rusya'ya bağımlı iken, Türkiye %50 seviyelerinin üzerinde bir bağımlılığa sahiptir. Diğer taraftan petrol hususunda Bulgaristan hariç diğer bölge ülkelerinin Rusya'ya önemli oranda bir bağımlılığı bulunmamaktadır (Geopolitical Futures, 2017). Rusya özellikle gaz tedariği hususundaki bu üstünlüğünü bölge ülkelerine yönelik bir silah olarak kullanmaktan kaçınmamakta olup, Gabriel Collins tarafından kaleme alınan "Rusya'nın "Enerji Silahını" Avrupa'da Kullanımı" adlı bir raporda yer alan 1990-2015 yılları arasını kapsayan döneme ilişkin olarak "Rusya Tarafından Yapıldığı Bilinen ya da Muhtemel Olan Politik Maksatlı Enerji Tedarik ve Fiyat Manipülasyonları" adlı grafikte Rusya'nın gaz hususunda 2001, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında Gürcistan'a, 2006 yılında Moldova'ya ve 1993, 1995, 2005, 2008, 2009, 2014 ve 2015 yıllarında ise Ukrayna'ya karşı manipülasyon gerçekleştirdiği ortaya konulmaktadır (Collins, 2017).

Bu nedenle gerek bölge devletleri gerekse RF'den gaz ve petrol tedarik eden Avrupalı devletler, enerji güvenliğini sağlamak adına, RF'ye alternatif tedarikçiler ve taşıma güzergahları için arayış içerisine girmişlerdir. Bu noktada bölgede RF'ye alternatif bir enerji tedarikçisi olan Azerbaycan, bu özelliği sayesinde Avrasya bölgesinde jeopolitik bir eksen haline

dönüşmüştür. Azerbaycan, Karadeniz bölgesi ülkelerinin yanı sıra RF'ye aşırı bağlılık hususunda gittikçe daha fazla kaygılanan AB için de potansiyel bir çeşitlendirme kaynağıdır (Pamir, 2007, s. 252). Sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleriyle önemli bir enerji tedarikçisi olan Azerbaycan'ın petrol rezervleri 7 milyar varil olup, dünya petrol rezervlerinin binde 4'üne tekabül etmektedir (BP, 2015). Söz konusu petrolün, RF'nin tüm baskılarına rağmen, Gürcistan üzerinden geçen bir boru hattıyla Türkiye'nin Akdeniz'deki Ceyhan limanına taşınması Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi bağımsızlığının pekiştirilmesinin alt yapısını hazırlamıştır (Pamir, 2011, s. 361). Azerbaycan'ın bir diğer önemli enerji ve gelir kaynağı ise doğalgazdır ve ülkenin mevcut doğalgaz rezervleri 1,2 trilyon metreküp olup, bu rakam dünya gaz rezervlerinin binde 6'sına tekabül etmektedir (BP, 2015). Türkiye, Rus doğalgazına aşırı bağımlılığını azaltmak için daha fazla Azeri gazı talep etmektedir. Avrupa da benzer kaygılarla Azeri gazına taliptir. Azerbaycan'ın Şah Denizi Projesi kapsamında elde ettiği doğalgaz, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı ile Temmuz 2007'den beri Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınmaktadır. Bu hatla taşınan gazın önemli bir bölümü Türkiye'nin iç tüketimi için kullanılırken bir kısmı da Türkiye üzerinden Yunanistan'a sevk edilmektedir (Pamir, 2011, s. 367-369).

2.2. Terörizm

Günümüzde Geniş Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini etkileyen en önemli tehditlerden biri hiç şüphesiz terörizm'dir. Özellikle Mart 2003'te Irak'ın işgalini takiben kök salmaya başlayan ve Arap Baharı kapsamındaki ayaklanmaların Suriye'ye sıçramasıyla birlikte, Irak'tan sonra Suriye'de de alan kazanan Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) terör örgütü, tüm dünyada olduğu gibi bölge devletleri arasında da radikal İslami terörün endişe verici bir tehdit kategorisi olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde bölgedeki IŞİD tehdidi önemli oranda azalsa da, örgütün kalıntılarının yanı sıra isim değiştirmiş bazı kollarının halen Irak ve Suriye de faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Karadeniz bölgesi radikal dini terörün hedef aldığı ana saha olmamasına karşın, özellikle Irak ve Suriye'de halen daha faaliyet gösteren radikal dini temelli örgütlerin bölgeyi insan ve malzeme kaynağı tedariği için transit ve lojistik bir merkez olarak kullandığı bilinmektedir (Emerson, 2008, s. 256). Bu husus 2018 tarihli Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi (Frontex)[3] raporunda da belirtilmiş olup, raporun özet bölümünde terörizmle bağlantılı seyahatlere ilişkin altta yatan bir tehdidin

[3] Daha fazla bilgi için bkz. Frontex. Mission and tasks. Erişim Tarihi: 10.02.2016, http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/.

halen mevcut olduğu ve yabancı terörist savaşçıların yasal olmayan göç rotalarını veya bu tür şebekeleri kullanımlarının ihtimal dahilinde olduğu ifade edilmiştir (Frontex, 2018, s. 9). Bu ise bölgenin terörist faaliyetler için bir transit merkezi haline gelmesine neden olarak, bölgesel güvenliği tehdit etmektedir.

Diğer taraftan terörist faaliyetlerin bölgesel güvenliğe tehdit oluşturduğu bir diğer alan ise enerji altyapısıdır. Örneğin bölge üzerinden geçerek Türkiye ve Avrupa'ya petrol ve doğalgaz taşıyan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve BTE boru hatları Azerbaycan toprağı olmasına rağmen Ermenistan'ın kontrolünde olan ihtilaflı Dağlık Karabağ bölgesinin yakınından geçmektedir. Söz konusu boru hatları Gürcistan'da ise genellikle etnik Ermenilerin ikamet ettiği Cevahiti bölgesinden geçmekte olup, bu bölgede yerleşik olan pek çok kişi bahsi geçen hatların geçim kaynaklarına zarar verdiğini iddia etmektedir. Türkiye'de ise boru hatları bölgenin en tehlikeli terör örgütü olan Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) faaliyet gösterdiği ülkenin doğusundan geçmektedir. Bu nedenden dolayı söz konusu boru hatları her üç ülkede de terör saldırılarına son derece açık bir vaziyettedir (Yakobashvili, 2008, s. 97-98). Aynı zamanda Gürcistan'ın Karadeniz sahilindeki petrol limanları ayrılıkçı Abhazya bölgesinden hiç de uzak değildir. Bu ise anılan tesislerin terör saldırılarına maruz kalma riskini artırarak, Gürcistan'ın ulusal güvenliğini de tehdit etmektedir. Bölgedeki terör tehdidi nedeniyle, RF, Bakü-Novorosisk boru hattının rotasını Çeçenistan'dan Dağıstan'a çevirmek zorunda kalmış, ayrıca Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye, BTC ve BTE hatlarının korunmasının koordinasyonu için Ortak Boru Hattı Güvenlik Komisyonu adlı bir yapı teşkil etmişlerdir (Yakobashvili, 2008, s. 98).

Diğer taraftan Karadeniz deniz sahasından kaynaklanan terör tehdidi de bölgesel güvenliği etkilemektedir. Bu bağlamda ticari denizcilikteki artışın Karadeniz'deki yasadışı faaliyetleri tetiklemesi durumunda, bölgede yer alan donmuş çatışmalar ile zayıf devletler, suçluların ve teröristlerin faaliyet gösterebilecekleri ideal bir çevre sunacaktır. Örneğin ayrılıkçı Abhazya bölgesi, Karadeniz'deki 150 km'lik sahil şeridiyle silah ve narkotik madde kaçakçılığı için güvenli bir alan sağlayan bir "suç bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Karadeniz'de artan konteynır taşımacılığı teröristlere hem silahların hem de kaynakların bölge içine ve dışına taşınmasının kamuflajında uygun bir lojistik kanal sunmaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi'ndeki donmuş çatışma sahaları, organize suç vakaları ve bazı durumlarda da terörist faaliyetler için verimli bir ortam sağlamaktadır. Merkezi devlet otoritesinin aşındığı ülkelerde ortaya çıkan

güvenlik boşluğu, suç ve terör şebekelerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Geçirgen sınırlarının yanı sıra geniş ve güvenli olmayan sahil şeritleriyle Karadeniz'e kıyıdaş olan devletler, uyuşturucu ve silah ticareti ile insanların Avrupa ve Asya'ya yasadışı hareketi için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Kurumsal zayıflık, yozlaşma ve yetersiz sınır güvenliği, bölgedeki bazı devletlerin yanı sıra de-facto devletleri de organize suç örgütleri için cazip hale getirmektedir (Sanders, 2009, s. 104-106).

Gemilere saldırı veya ticari deniz taşıtlarının ve gemilerin terörist saldırılar için kullanılması gibi tehditler Karadeniz'de son derece nadir olsa da görülmektedir. Söz konusu tehditlere ilişkin olarak yaşanan az sayıdaki vaka şu şekildedir: Ocak 1996'da Türk feribotunun silahlı Çeçen teröristlerce kaçırılması, Boğazlar üzerindeki iki büyük asma köprüden birine yönelik Çeçen ayrılıkçılar tarafından planlanan sabotaj girişiminin Türk istihbaratı tarafından ortaya çıkarılması ve 2004'te Gürcistan'ın ayrılıkçı toprak parçası Acara ile yaşadığı krizde Batum limanının mayınlanması (Sanders, 2009, s. 103).

2.3. Silah Kaçakçılığı

Çatışma bölgelerinde adil ve sürekli barışın inşası için çalışan hükümet dışı bir örgüt olan "International Alert" tarafından Karadeniz bölgesindeki yasadışı silah ticaretine ilişkin olarak hazırlanan "Karadeniz Bölgesi'nde Hafif Silah Kontrolü" adlı rapora göre, bölge ülkelerinin neredeyse tamamının geçmişte önemli miktarda silah ürettiği ve birçoğunun da üretmeye devam ettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte hemen hemen bütün ülkelerin, genellikle ekonomik zorluklar nedeniyle, silah üretimini azalttığı ifade edilen raporda, bu konudaki en endişi verici gelişmenin ihtiyaç fazlası silahların geleceğine ilişkin sorunun cevabının belirsizliği olduğuna işaret edilmektedir (Grillot, 2003, s. 10-12).

90'lı yılların başında bölgedeki yasadışı silah ticaretinin en önemli kaynağı Sovyetlerden kalan bölgesel cephaneliktir. Söz konusu silahların pek çoğu çalınma ve karaborsa ticaretinin yanı sıra silahların fahiş fiyatlarla satışlarının gerçekleştirildiği gri pazarlar aracılığıyla suç örgütlerinin ve ayrılıkçılık amacı güden bölgelerin ellerine geçmiştir (Small Arms Survey, 2001). 2000'li yılların ilk yarısından itibaren özellikle de ABD'ye düzenlenen 11 Eylül saldırılarını takiben, ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik olarak başlattığı terörle mücadele kampanyası sonucunda ise yasadışı silah ticareti trafiğinin yönü büyük ölçüde Orta Doğulu ülkelere kaymıştır (Delanoë, 2015, s. 2). Geniş Karadeniz Bölgesi bu bölgelerin tamamına komşu olduğu için yasadışı

silah trafiği de büyük ölçüde bu bölgede yer alan ülkeler üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Bu noktada en önemli ülkelerden biri coğrafi konumu dolayısıyla Türkiye'dir. Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu gibi üç önemli bölgenin kesişim noktasında yer aldığından, yüzyıllar boyunca insanların ve her çeşit maddenin transit geçiş ve aktarma merkezi olarak hizmet etmiş olan şebekenin kalbinde yer almıştır. Silahlar da bu maddelere dahildir (Grillot, 2003, s. 29). Gerek Türkiye'nin uzun bir süreden beri mücadele ettiği PKK terör örgütünün gerekse 2011 yılından itibaren Irak ve Suriye'de alan kazanan IŞİD terör örgütünün Türkiye'nin güney ve güneydoğu sınırlarının geçirgenliğinden faydalanarak bölgeyi lojistik merkezi olarak kullanmalarının yanı sıra terör eylemleri için geçiş güzergahı olarak da kullanmaları nedeniyle, Türkiye 2.649 kilometrelik güney ve güneydoğu sınırlarının 888 kilometrelik bölümüne modüler beton duvar ve tellerle örerek söz konusu sınırı silah kaçakçılığı da dahil diğer yasadışı faaliyetlere karşı güvence altına almıştır (TRT Haber, 2018).

Diğer taraftan yine coğrafi konumu dolayısıyla bölgedeki yasadışı silah kaçakçılığında önemli bir rol oynayan bir diğer ülke ise Ukrayna'dır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Sovyet Batı Ordu Grubu'nun Doğu Ukrayna'dan çekilmesi, Ukrayna'ya idare edilmesi hayli zor büyük bir silah ve cephane stoğu bırakmıştır. Diğer taraftan 2014 yılında Ukrayna'nın doğusundaki çatışmaların başlamasıyla birlikte, her iki tarafı destekleyen gruplar Ukrayna Güvenlik Hizmetleri ile İçişleri ve Savunma Bakanlıklarının depolarındaki bazı silahlar ile cephaneleri yağmalamışlardır. Resmi yetkililer 200.000 adedi ülkenin doğusunda yer alan terörle mücadele bölgesinde geri kalan 100.000 adedi ise Kırım'da olmak üzere 2013-2015 yılları arasında yaklaşık 300.000 hafif silahın ya yağmalandığını ya da kaybolduğunu tahmin etmektedirler. Ülkenin doğusundaki iki yıllık mücadelenin ardından bölgedeki yasadışı silahların sayısı ciddi bir oranda artmıştır (Martyniuk, 2017).

Esasen Sovyet sonrası bölgedeki yasadışı silah arzının önemli bir kaynağı olması dolayısıyla Rusya da bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. RF'deki silah karaborsası güçlü bir ekonomik unsurdur ve iki faktörden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunlardan ilki Rus ordu yetkililerini askeri silahların yasadışı yollarla satışı hususunda cesaretlendiren ekonomik zorluklar, ikincisi ise bölgedeki organize suç dalgasından kaynaklanan olağanüstü silah talebidir (Small Arms Survey, 2001). Resmi verilere göre Rusya'da 2 milyon adetten fazla kayıtsız silah bulunmaktadır ve ülkedeki

kaçak silahların sayısı her yıl yüzde 10 artmaktadır. Yasadışı Rus silahları için önemli ve büyük pazarlardan biri Afrika'dır. BM'nin kıtadaki çatışma alanlarına silah satışını yasaklaması, Rusya'dan bölgeye silah akışına imkan veren yasadışı kanalların kurulmasına neden olmuştur. Moskova söz konusu silahları insani yardım kisvesi altında da bölgeye göndermekten geri durmamaktadır. Rus silah tüccarlarının Orta Doğu bölgesinde de geniş çaplı operasyonları bulunmaktadır. Rusya, Hamas, Hizbullah gibi terör örgütlerinin yanı sıra Suriye'deki mevcut rejime de silah tedarik etmekle itham edilmektedir. 2011'den beri devam etmekte olan iç savaşın başlangıcından itibaren, Suriye'ye gönderilen Rus silahlarının sayısı hızla artmıştır. Rus yetkililer söz konusu silahların önceki kontratlar çerçevesinde sevk edildiğini iddia etseler de, bu kontratların sayısının neden birden arttığını da açıklayamamaktadırlar (Bjorn, 2014).

Diğer taraftan Soğuk Savaş döneminde ekonomilerinin önemli bir unsurunu oluşturan silah üretimi ve ihracatı, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek ekonomik zorluklar dolayısıyla silah imalat altyapılarını yenileyememeleri gerekse ihracat pazarlarının daralması nedeniyle azalan Bulgaristan ve Romanya'nın adları, geçiş döneminde ellerinde bulundurdukları silah stoğu nedeniyle bazı uluslararası silah kaçakçılığı vakalarına karışmıştır. Ancak özellikle AB'ye üye olmalarıyla birlikte silah üretimi ve ticareti hususundaki AB mevzuatını benimsemelerini takiben, alınan önlemler sonucunda, bu tür faaliyetler büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır (Grillot, 2003, s. 13-23 ve SEESAC, 2006).

Moldova'daki yasadışı silah kaçakçılığı probleminin en önemli kaynağı ise, ayrılıkçılık amacı güden Transdinyester bölgesindeki donmuş çatışmadır. Kısa vadede Moldova hükümeti ile ayrılıkçı Transdinyester arasındaki problemin çözümünün mümkün görünmemesi, her iki tarafın da silahlanmasına neden olarak ülkedeki ateşli silah varlığının artmasına yol açabilir. Bu nedenle 5 milyondan daha az nüfusu olan Moldova'da 53.000'i kayıt dışı 289.000'dan fazla silah bulunmaktadır (SEESAC, 2006).

Gürcistan'daki silah kaçakçılığını tetikleyen en önemli husus hiç kuşkusuz ülkede ayrılıkçı bölgelerin (Abhazya ve Güney Osetya) varlığıdır (Weinberger, 2010). Günümüzde Gürcistan'da bazı yasadışı silah hareketleri olsa da, bu sirkülasyon göreceli olarak son derece düşük bir seviyededir ve 1990'lardan sonra bu sirkülasyonun hızı azalmıştır. Çeçenistan'ı bir kenara koyacak olursak, bölge silah teslimatının kolay olduğu bir saha olmadığı gibi, bölgede yeni silah talebinde bulunan önemli bir pazar da mevcut değildir (Darchiashvili, 2003).

Diğer taraftan, Azerbaycan ateşli silah üretmeyen bir ülke olmasına karşın, konumu dolayısıyla yasadışı silah kaçakçılığından etkilenmesi muhtemel bir ülkedir. Komşu olduğu İran, Ermenistan ve RF gibi ülkelerin yasadışı silah ticaretiyle yakından ilgili olmaları, Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini olumsuz yönde etkilese de, ülkede önemli bir silah kaçaklılığı vakası rapor edilmemiştir (Cleveland Council on World Affairs, t.y.).

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki etnik Ermeni topluluğa silah tedarik ettiği ve AGİT'in hafif silahlara koyduğu ambargoya bir cevap olarak, söz konusu silahlara ilişkin iç üretimini artırmaya çalıştığı iddia edilmektedir. Ermenistan, bu ambargoyu ihlal edecek şekilde, 1997'de RF'den önemli miktarda silah tedarik etmiştir ve etmeye de devam etmektedir (Small Arms Survey, 2001). Diğer taraftan Wikileaks tarafından yayınlanan ABD Dışişleri Bakanlığı'na ait belgelerde, Irak'taki Amerikan askerlerinin öldürülmesi için kullanılan roketler ile makineli silahların Ermeni hükümeti tarafından İran'a tedarik edildiğinin 2008 sonunda ABD'li diplomatlarca tespit edildiği belirtilmektedir (Lake, 2010). Ancak Azerbaycan ile yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle büyük ölçüde RF'den aldığı destek ile ayakta kalmayan çalışan ülkenin yasadışı silah kaçakçılığındaki yerine ilişkin, yukarıda da belirtilen bazı iddiaların dışında, net bir veri bulunmamaktadır.

2.4. Nükleer Madde Kaçakçılığı

Geniş Karadeniz Bölgesi, Avrupa, Asya, Trans-Kafkaslar, RF ve Orta Doğu arasında hayati bir kesişme noktasıdır. Bu eşsiz konumu ve korunması son derece güç binlerce kilometrelik sahil şeridi dolayısıyla bölge yüzyıllardan beri pek çok maddenin kaçakçılığı için kullanılmaktadır. 20 yıl önce Karadeniz bölgesindeki kaçakçılık ağına yeni bir yasadışı eşya dahi eklenmiş olup, bu nükleer ve diğer radyoaktif maddelerdir (Zaitseva & Steinhäusler, 2014, s. 7-8). Büyük ölçüde Sibirya ve güney Ural dağlarındaki Rus tesislerinden yayılan söz konusu maddeler kitle imha silahlarının yapımında kullanılabilecek niteliktedir. Yüksek oranda suç ve yoksulluğun gözlendiği bu bölgelerde, nükleer kaçakçılıkta kurye olarak kullanılabilecek olan kişilerin bulunması hususunda da herhangi bir zorluk yaşanmamaktadır. Ayrıca bu tesislerin düşük maaşlı korumaları, suç örgütlerinin nükleer maddeleri ele geçirmeleri ihtimalini artırmaktadır. Söz konusu nükleer maddeler için asıl pazar Orta Doğu olduğundan, Karadeniz ile birlikte Kafkaslar da bu bölge için doğal bir aktarım noktası haline gelmiştir (Cornell & Nilsson, 2007, s. 165).

Daha 1990'ların başında bu maddelerin kaçakçılığına ilişkin ilk olaylar Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna tarafından rapor edilmiştir. Türkiye'de

yabancı menşeli uranyuma ilk el koyma vakası ise 1993'te gerçekleşmiştir. O zamandan beri Ermenistan, Gürcistan ve Moldova'da da çoklu kaçakçılık teşebbüsleri engellenmiştir. Nükleer Kaçakçılık, Hırsızlık ve Sahipsiz Radyasyon Kaynaklarına İlişkin Veri Tabanı (DSTO) kayıtlarına göre Geniş Karadeniz Bölgesi ülkelerinde 1991 ile 2012 yılları arasında 631 nükleer kaçakçılık vakası tespit edilmiştir. Bu vakaların neredeyse yarısı (298) bölgedeki tek bir ülkeye ait olup, bu ülke RF'dir. Bu sıralamada Ukrayna ikinci sırada, Türkiye üçüncü sırada yer almakta olup, onu Gürcistan ve Romanya takip etmektedir. 1991-2012 döneminde Karadeniz bölgesinde 91 adet nükleer malzeme kaçakçılığı vakası tespit edilmiş olup, söz konusu 91 vakanın 5'inin Yüksek Seviyede Zenginleştirilmiş Uranyum (HEU) kaçakçılığıyla, 28'inin ise Düşük Seviyede Zenginleştirilmiş Uranyum (LEU) kaçakçılığıyla ilgili olduğu belirlenmiştir. Geri kalan üçte iki vakanın yaklaşık 70'i radyoaktif ve kontemine kargoların izinsiz taşınmasına ilişkindir. Bölgede LEU kaçakçılığına ilişkin en çok vaka 1990'larda kaydedilmiştir. O zamandan beri görülen 28 vakadan sadece 7'sinin LEU kaçakçılığına ilişkin oluşu, LEU'nun nükleer karaborsadaki kıtlığına da işaret etmektedir. Aksina HEU ele geçirme vakaları 2003'ten beri dört kat artmıştır.

DSTO verilerine göre Karadeniz bölgesinde ele geçirilen LEU'ların, dört olay hariç, hepsinin yabancı menşeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu dört vakada ise uranyumun Ukrayna'daki tesislere ait olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de (12 vaka), Ukrayna'da (4 vaka), Romanya'da (4 vaka) ve Gürcistan'da (4 vaka) ele geçirilen yabancı menşeli LEU'ların ise Rus, Kazak ve Ukrayna menşeli olması muhtemeldir. Kaçakçılık kalıpları, hem kuzeyden hem de doğudan güneye hareket eden nükleer materyallerin eski-Sovyet ülkelerinden kaçırılan uranyum için ara bir güzergah olan Türkiye üzerinden geçtiğini göstermektedir. Bu kaçakçılık olayları Karadeniz bölgesi ülkelerinin suç örgütleri tarafından kullanıldığını tasdik etmektedir. Diğer taraftan geçen on yılda uranyum kaçakçılığı vakalarının sayısında önemli oranda bir azalma meydana gelmiş olup, bu durum nükleer madde stoğuna sahip olan RF ile diğer eski-Sovyet Cumhuriyetlerindeki nükleer güvenliğin arttığına işaret etmektedir (Zaitseva & Steinhäusler, 2014, s. 8-11).

2.5. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı

Geniş Karadeniz Bölgesi, büyük ölçüde Afganistan ve Pakistan'dan kaynaklanan ve Avrupa'ya taşınmak istenen uyuşturucu için en önemli taşıma güzergahlarından biridir. Bu çerçevede söz konusu ticaret için kullanılan iki önemli kaçakçılık rotası bölgeden geçmekte olup, bu güzergahlardan ilki olan Balkan rotası, güneybatı Asya'dan başlayıp, İran ve

Türkiye'den geçerek, Bulgaristan ve Romanya üzerinden Macaristan ve Avusturya ulaşmakta ve burada Avrupa ülkelerine giden kuzey rotası ile birleşmektedir. İkinci güzergah olan Karadeniz rotası ikiye ayrılmakta olup, Balkan rotasındaki sınır güvenlik önlemleri artırıldığı için bu yol uyuşturucu kaçakçıları tarafından daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. İkiye ayrılan Karadeniz rotasının ilk ayağı Kuzey Karadeniz güzergahı olup, Afganistan'dan başlayan bu yol Orta Asya'dan geçerek RF ve Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Karadeniz rotasının ikinci ayağı ise Afganistan'dan başlamakta ve İran'dan geçerek Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve RF üzerinden kuzeye ilerlemektedir.

Gürcistan, ayrılıkçı bölgeler Abhazya ve Güney Osetya'dan geçen kaçakçılık rotaları nedeniyle uyuşturucu trafiğinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Uyuşturucu kaçakçılığı için Karadeniz deniz sahası üzerinden geçen rotalar da geliştirilmiş olup, bu rotalar Rus ve Gürcü sahillerinden başlayarak Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna'daki limanlarda son bulmaktadır. Karadeniz'deki ve denetimsiz rıhtımlarıyla botlar için güvenli bölgeler sağlayan Azov Denizi'ndeki geniş korumasız sahilleriyle Ukrayna, uyuşturucu kaçakçılığı hususunda son derece kırılgan bir yapıya sahiptir. İlave olarak sınır kontrollerinin de olmaması Ukrayna'yı uyuşturucu kaçakçılığı için yumuşak bir hedef haline getirmektedir. ABD Adalet Bakanlığı'na göre Ukrayna'nın kuzey, doğu ve güneydoğusundaki komşu devletlerden ülkeye bağlanan 1.500 yoldan sadece 98'inde gümrük tesisi bulunmaktadır (Sanders, 2009, s. 106).

Uyuşturucu madde kaçakçılığı geçtiği güzergahlarda çok çeşitli sosyal sorunlara da neden olmaktadır. Bu çerçevede Kafkasya'daki toplumlarda artan uyuşturucu kullanımının AIDS ve verem hastalıklarının yayılması gibi kalıcı sonuçları da görülmektedir (Cornell & Nilsson, 2007, s. 164).

2.6. İnsan Kaçakçılığı ve Göç

Geniş Karadeniz Bölgesi'nin insan kaçaklığı ve göç tehditlerine maruz kalmasının en önemli nedeni, gelişmiş Avrupa ülkeleri ile ekonomik olarak geri kalmış ve siyasi nedenlerle de sürekli çatışmaların yaşandığı Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri arasında bir geçiş güzergahı olmasıdır. Bu çerçevede ABD ile müttefiklerinin Ekim 2001'de Afganistan'a ve Mart 2003'te de Irak'a müdahale etmeleri, takiben de 2010 sonunda Tunus'ta patlak veren Arap Baharı'nın Mısır, Suriye gibi Orta Doğulu ülkelere de yayılması gibi gelişmeler, anılan ülkelerden Avrupa ülkelerine yönelik çok büyük bir göç akımını tetiklemiştir.

Entegre Sınır Yönetimi konsepti çerçevesinde Avrupa sınır yönetiminin desteklenmesi, koordine edilmesi ve geliştirilmesini hedefleyen ve farklı AB ülkelerinden sınır otoritelerinin birlikte çalışmasını destekleyen Frontex her yıl çıkardığı risk raporları ile diğer bölgelerden AB ülkelerine yaşanan göç hareketlerini analiz etmektedir. Bu çerçevede Frontex'in 2018 yılına ait Yıllık Risk Analizleri Raporu'nda Avrupa'ya yönelen göç rotaları arasında Geniş Karadeniz Bölgesi'nden geçen üç göç güzergahına da yer verilmiştir. Bunlardan ilki olan ve Karadeniz deniz sahasından geçen Karadeniz Rotası'nda tespit edilen yasadışı geçiş sayısı 2017 yılında 537 olmuştur (Frontex, 2018, s. 43). İkinci rota büyük ölçüde Türkiye üzerinden geçen ve Frontex tarafından Doğu Akdeniz Rotası olarak adlandırılan güzergahdır. Bu güzergahta 2017 yılında kayıt altına alınan denizden ve karadan yapılan toplam geçiş sayısı bir önceki yıla göre yüzde 77'lik bir azalışla 42.305'e gerilemiştir. Söz konusu rakamın denizden geçişlerde yüzde 40'ını, karadan geçişler de ise yüzde 32'sini Suriyeliler teşkil etmektedir. Üçüncü ve son rota ise, Doğu Kara Sınırı olarak adlandırılan RF üzerinden geçip Ukrayna ve Belarus'dan AB'ye kaçak girişleri içeren güzergahtır. Anılan güzergahta 2017 yılında kayıt altına alınan kaçak geçiş sayısı ise bir önceki yıla göre yüzde 42 oranında azalarak 776'ya gerilemiştir (Frontex, 2018, s. 43).

2017 yılında bu üç güzergahtan en çok kaçak geçişin tespit edildiği rota olan Doğu Akdeniz rotası büyük ölçüde Suriye'deki iç savaştan kaçarak Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen göçmenlerden kaynaklanmaktadır. Ancak Türkiye ile AB arasında 18 Mart 2016 tarihinde Brüksel'de yapılan Üçüncü Türkiye-AB Zirvesi'nde Düzensiz Göç ve İnsan Ticaretiyle Mücadele hususunda varılan mutabakatın 20 Mart 2016 tarihinde uygulanmaya başlanmasıyla (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016), 2015 yılında 885.386 rakamıyla rekor seviyeye ulaşan kaçak geçiş sayısı 2016 yılında 182.277'ye, 2017 yılında ise yüzde 77'lik bir gerilemeyle 42.305'e kadar düşmüştür (Frontex, 2018, s. 43). Karadeniz deniz sahasından geçen Karadeniz Rotası ise Frontex'in belirlediği sekiz güzergahtan Batı Afrika Rotası'nın ardından en az geçişin tespit edildiği rotadır. RF'den gelip Belarus ve Ukrayna üzerinden geçen Doğu Kara Sınırı Rotası da Batı Afrika ve Karadeniz rotalarından sonra üçüncü en az geçişin tespit edildiği güzergahtır. Bu çerçevede, Suriye olayı nedeniyle yaşanan artışı bir kenara koyarsak, Geniş Karadeniz Bölgesi'nin göç açısından Avrupa'nın güvenliğine önemli bir tehdit oluşturduğunu söylemek son derece zordur.

Sonuç

Genel olarak terörizm, yasadışı göç, silah, uyuşturucu ve nükleer madde kaçakçılığı ile enerji arzı ve iletimiyle bağlantılı riskler şeklinde kendini gösteren asimetrik tehditlerin, özellikle 2000'li yılların başından itibaren Geniş Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini etkilediği bazı uluslararası (özellikle de ABD) ve bölgesel aktörlerce (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan) daha çok dillendirilmeye başlanmıştır.

Büyük ölçüde RF'den duydukları endişe dolayısıyla ABD'nin bölgedeki varlığını kendi çıkarlarına gören Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerin bölgedeki asimetrik risk tehdidine dikkat çekmelerinin arkasında yatan temel gerekçe ise esasen, Montrö düzenlemeleri nedeniyle istediği gibi Karadeniz'e donanma sokamayan ABD'nin bir şekilde Karadeniz'e müdahil olma isteğiyle ilişkilidir. Özellikle 2008 yılındaki RF-Gürcistan Savaşı ile 2014 yılında yaşanan RF-Ukrayna çatışmasında Montrö düzenlemeleri nedeniyle Karadeniz'e donanma sokmakta zorlanan ABD'nin Karadeniz'e müdahil olma isteği 2014 yılında Kırım'ın RF tarafından işgal edilmesiyle birlikte, Karadeniz'de artan Rus etkisini dengelemek maksadıyla daha da alevlenmiştir. Bunun için de bölgedeki asimetrik tehdit tehlikesi ön plana çıkarılarak, Karadeniz'de bulunmanın altyapısı oluşturmaya çalışılmaktadır.

Ancak enerji hususunda bölgeden geçen boru hatlarına ilişkin olarak bir takım terör tehditleri bulunsa da, özellikle Karadeniz deniz sahasında enerji altyapısına ve iletimine yönelik, çeşitli risk değerlendirmelerine karşın, somut herhangi bir tehdit bulunmamaktadır. Ayrıca bölgedeki terör tehdidinin 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından ortaya çıkan IŞİD terör örgütü nedeniyle artmasına karşın, Karadeniz bölgesi anılan terör örgütünün doğrudan faaliyet gösterdiği bir alan olmadığı gibi, Karadeniz deniz sahasında yaşanan terör olayları ise yok denecek kadar azdır. İlave olarak bölgedeki nükleer madde kaçakçılığı tehdidinin de 2000'li yıllarla birlikte RF'nin bu alandaki önlemlerini sıkılaştırmasıyla birlikte büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Benzer şekilde silah kaçakçılığı tehdidi de 1990'lı yılların başında artış gösterse de 2000'li yıllarla birlikte gerek bu silah ticaretinin temel kaynağı olan RF'nin gerekse diğer bölge devletlerinin büyük ölçüde toparlanmaları ve yaşanan bölgesel çatışmaların yatışması gibi gelişmeler sonucunda önemli bir tehdit kaynağı olmaktan çıktığı söylenebilir. Diğer taraftan Geniş Karadeniz Bölgesi'nin uyuşturucunun ana üretim noktaları (Afganistan, Pakistan vb. gibi) ile tüketim noktası (Avrupa) arasında bir geçiş güzergahı olmasından dolayı uyuşturucu madde

kaçakçılığının bölge güvenliğini etkileyen bir tehdit kategorisi olduğu söylenebilirse de, özellikle Balkan ülkelerinin AB üyeliklerini takiben sınırlarındaki güvenlik tedbirlerini artırmaları, bölgeden geçen uyuşturucu trafiğine önemli bir darbe vurmuştur. Nihai olarak özellikle 11 Eylül olayını takiben ABD ve müttefikleri tarafından Afganistan ve Irak'a düzenlenen operasyonların yanı sıra Arap Baharı çerçevesindeki ayaklanmaların Suriye'ye de sıçraması nedeniyle ülkede ortaya çıkan iç savaş milyonlarca kişinin güvenli liman olarak gördükleri Avrupa ülkelerine yasadışı yollarla göç etmesine neden olmuştur. Bu noktada söz konusu göçmenlerin geçiş güzergahı üzerinde yer alan Geniş Karadeniz Bölgesi bahsi geçen göç dalgasından önemli ölçüde etkilenmişse de, bu göç dalgasının en çok etkilediği ülke olan Türkiye ile AB arasında Mart 2016'da imzalanan anlaşma söz konusu göçmen akımını önemli oranda azaltmıştır. Bu çerçevede, Suriye olayı nedeniyle yaşanan artışı bir kenara koyarsak, insan ticareti ile göç tehdidinin de bölge güvenliğini önemli ölçüde etkilediği söylenemez.

Bu çerçevede, gerilimi artıracağı endişesiyle ABD'nin bölgedeki varlığına karşı çıkan Türkiye'nin de ifade ettiği üzere Geniş Karadeniz Bölgesi'ndeki asimetrik tehditlerin bir tehdit olmaktan daha ziyade caydırılmadıkları taktirde bünyelerinde tehdide dönüşme potansiyeli barındıran riskler olduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye'nin öncülük ettiği KEİÖ, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (KADİGG), Karadeniz Uyumu Harekatı (KUH) ve Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu gibi tüm kıyıdaş devletlerin iştirak ettiği güvenlik yapılanmaları, bölge devletleri eliyle söz konusu risklerin caydırarak, tehdide dönüşme ihtimallerini ortadan kaldırmakta ve böylelikle ABD ve/veya herhangi bir bölge dışı aktörün bölgenin güvenliğinin sağlanması maksadıyla bölgede yer alması gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır.

Kaynakça

Ağacan, K. (2007). Karadeniz'e Kafkasya'dan bakmak. Avrasya Dosyası, 13 (1), 191-225.

Aydın M. (2013). Kafkasya ve Orta Asya'yla ilişkiler. B. Oran (Ed.), Türk dış politikası cilt III: 2001-2012 (ss. 463-532). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bjorn, F. (2014). Russia and international arms trafficking. Erişim Tarihi: 15.08.2016, https://informnapalm.org/en/russia-international-arms-trafficking/.

BP (2015). BP statistical review of world energy 2015. Erişim Tarihi: 31.01.2016, https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statisti cal-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf.

Cleveland Council on World Affairs (t.y.). Disarmament and international security topic: b illegal arms trade. Erişim Tarihi: 07.02.2016, https://www.ccwa.org/wp-content/uploads/2014/03/DISEC_Topic-B.docx.

Collins, G. (2017). Russia's use of the "energy weapon" in Europe. Erişim Tarihi: 12.10.2018, https://www.bakerinstitute.org/media/files/files/ac785a2b/BI-Brief-071817-CES_ Russia1.pdf.

Cornell, S. E. vd. (2006). The Wider Black Sea region: an emerging hub in european security. Silk Road Studies.

Cornell, S. E. ve Nilsson, N. (2007). Daha yakın bir güneydoğu komşuluğu: geniş Karadeniz bölgesi ve Avrupa güvenliği. Avrasya Dosyası, 13 (1), 141-173.

Çelikpala, M. (2010). Security in the Black Sea region: policy report II. Erişim Tarihi: 26.09.2014, http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Security_in_the_Black_Sea_Region.pdf.

Darchiashvili, D. (2003). Georgia: a hostage to arms. Erişim Tarihi: 07.02.2016, http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/ArmedGeorgia.pdf.

Delanoë, I. (2015). Weapons of mass destruction: a persisting security challange to the Black Sea region, Neighborhood Policy Paper, (16).

Demir, S. (2012). Karadeniz'in güvenliğini yeniden düşünmek. Karadeniz Araştırmaları, (35), 19-50.

Emerson, M. (2008). European, Russian and Transatlantic approaches. D. Hamilton ve G. Mangott (Ed.). The wider Black Sea region in the 21st century: strategic, economic and energy perspectives (ss. 253-277). Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.

European Union (2016). Eastern partnership. Erişim Tarihi: 14.04.2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/head quarters-homepage/419/eastern-partnership_en.

Fenopetov, V. vd. (2011). New security threats—old security architecture and mind-sets: countering the threat of radiological and nuclear terrorism in the Black Sea region. American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy, 33 (5), 197-208.

Frontex (t.y.). Mission and tasks. Erişim Tarihi: 10.02.2016, http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/.

Frontex (2018). Annual risk analysis 2018. European Agency for the management of operational cooperation at the external borders of the member states of the European Union, Warsaw.

Geopolitical Futures (2017). Energy exports: a source of Russian power. Erişim Tarihi: 11.08.2017, https://geopoliticalfutures.com/energy-exports-source-russian-power/.

Grillot, S. R. (2003). Small arms control in Black Sea region", International Alert, Eurasia Series No. 2.

Lake, E. (2010). WikiLeaks: Armenia sent Iran arms used to kill U.S. troops. Erişim Tarihi: 18.08.2016, http://www.washingtontimes.com/news/2010/ nov/29/wikileaks-armenia-sent-iran-arms-used-to-kill-us-t/.

Martyniuk, A. (2017). Measuring illicit arms flows Ukraine. Erişim Tarihi: 12.10.2018, http://www.smallarmssurvey .org/fileadmin/docs/T-Briefing-Papers/ SAS-BP3-Ukraine.pdf.

Pamir, N. (2007). Karadeniz: enerji güvenliğine ve kaynakların çeşitlendirilmesine açılan kapı. Avrasya Dosyası, 13 (1), 243-267.

Pamir, N. (2011). Güney Kafkasya ve enerji, C. Veliev ve A. Aslanlı (Ed.), Güney Kafkasya: toprak bütünlüğü, jeopolitik mücadeleler ve enerji. (ss. 345-395). Ankara: Berikan Yayınevi.

Sanders, D. (2009). Maritime security in the Black Sea: can regional solutions work?. European Security, 18 (2), 101-124.

SEESAC (2006). South Eastern Europe SALW monitor 2006. Erişim Tarihi: 15.10.2018, http://www.seesac.or g/f/docs /SEE-SALW-Monitor/South-Eastern-Europe-SALW-Monitor-2006-EN.pdf.

Small Arms Survey (2001). Crime, conflict, corruption: global illicit small arms transfers. Erişim Tarihi: 07.02.2016, http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/A-Yearbook/2001/en/Small-Arms-Survey-2001-Chapter-05-EN.pdf.

The Patriot Post (2006). National security primer 4: the nuke threat. Erişim Tarihi: 18.02.2016, http://patriotpost.us/ alexander/4054.

Topdemir R. (2014). Karadeniz'de Türk ve kıyıdaş ülkelerin deniz kuvvetleri'nin deniz güvenliğine katkıları. Karadeniz ve Kafkasya'da güvenlik ve işbirliği paneli, İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

TRT Haber (2018). Yasadışı geçişlere modüler beton duvar ve tel önlemi. Erişim Tarihi: 13.10.2018, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/yasadisi-gecislere-moduler-beton-duvar-ve-tel-onlemi-378585.html.

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. (2014). Türkiye denizlerini tanıyor muyuz?. Erişim Tarihi: 17.02.2015, http://www. dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_ id=136.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2016). Türkiye-AB arasında 18 mart'ta varılan mutabakata ilişkin soru-cevaplar. Erişim Tarihi: 14.06.2016, http://www.mfa. gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa.

Weaver, C. (2011). Black Sea regional security: present multipolarity and future possibilities. European Security, 20 (1), 1-19.

Weinberger, S. (2010). Black hole on the Black Sea. Erişim Tarihi: 07.02.2016, http://foreignpolicy. com/2010/05/ 05/black-hole-on-the-black-sea/ (07.02.2016).

Yakobashvili, T. (2008). The role of the Black Sea region in European energy security. Europe's Energy Security. 87-98.

Zaitseva, L. ve Steinhäusler, F. (2014). Nuclear trafficking issues in the Black Sea region, in EU non-proliferation consortium. Non-Proliferation Papers, (39).

TÜRKİYE'DE YAPILAN GÜVENLİK ÇALIŞMALARININ NİTELİKSEL ANALİZİ*

Fikret BİRDİŞLİ[**]

Yusuf Z. BASKIN[***]

Özet

Güvenlik Çalışmaları (Security Studies) Uluslararası İlişkiler Disiplininin temel çalışma alanlarından biridir. Uluslararası İlişikler disiplini gibi Güvenlik Çalışmaları da Türkiye'de geç bir tarihte başlamıştır. Bu makalede Türkiye'de akademik alanda güvenlik konusunda yapılan çalışmalar nicel ve nitel analiz edilerek geleceğe yönelik bir projeksiyon geliştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de Güvenlik konusuna akademik ilginin henüz yeni olması nedeniyle bu kapsamda yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak teoriye odaklı ve Batıdan literatür aktarımı şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye'de akademik alanda yapılan güvenlik çalışmaları incelendiğinde yüksek lisans tezlerinin oranının anlamlı biçimde doktora tezlerinden fazla olduğu fark edilmektedir. Lisansüstü tezlerle birlikte kitap ve makalelerin daha çok sistem ve devlet düzeyi analiz içeren realist yaklaşımlara odaklandığı, insani güvenlik ve eleştirel çalışmaların sayısının ise oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan çalışmalar tarihsel analize tabi tutulduğunda bu çalışmaların sayısı ve niteliği ile değişen siyasal konjonktür arasında bir korelasyon olduğu fark edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Çalışmaları, Güvenlik Teorileri, Realizm, Eleştirel Güvenlik

Giriş

Güvenlik Çalışmaları Uluslararası İlişkiler disiplini içinde yer alan temel çalışma alanlarından biridir. Güvenlik, devletin temel varlık nedenlerinden birisi olmasına karşın güvenlik konusunun akademide sistematik olarak ele alınması Soğuk Savaş yıllarına rastlar. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan bu dönemde her iki kutbun merkez ülkeleri olan ABD ve SSCB arasındaki ideolojik ve askeri rekabet sıcak bir savaşa dönüşmemiş fakat gerginliğini korumuştur. Bu nedenle olası durumlar ve sonuçlara yönelik

* Bu makale İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi (BAP) tarafından desteklenen SBA-2018-1502 projesinin bir çıktısı olarak oluşturulmuştur. Desteklerinden dolayı tüm koordinasyon birimlerine ve İnönü Üniversitesine teşekkür ederiz.

**Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fikret.birdisli@inonu.edu.tr
***Doktora Öğrencisi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, yusuf.zakir.baskin@gmail.com

geliştirilen politikalar ve önleyici tedbirler akademik çevreleri, düşünce kuruluşlarını, planlayıcıları ve bürokrasiyi de içine alarak ortaya stratejik güvenlik çalışmalarını çıkartmıştır. ABD'nin Vietnam yenilgisi sonrası askeri güç ve istihbarat faaliyetlerinin uygun politika araçları olduğu konusunda kamuoyunda ciddi şüpheler oluşmuş ve ortaya eleştirel güvenlik çalışmaları çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, 1994 yılında BM tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporu'nda (Human Development Report) tehditler ve güvenliğin koruma alanları yeniden tanımlanmış, başta çevre sorunları olmak üzere, insani konuları içeren geniş bir çerçeve çizilmiştir. BM'in öncülüğünde başlatılan bu girişimler ise ortaya İnsani Güvenlik Çalışmalarını (Human Security) çıkartmıştır. Güvenlik çalışmalarının bu kısa tarihi seyri küreselleşmenin etkisiyle daha da gelişerek ortaya disiplinler arası bir yapı çıkartmış ve Güvenlik Çalışmaları Uluslararası İlişkiler Disiplini içinde başlı başına bir çalışma alanı haline gelmiştir.

Güvenlik çalışmalarında yaşanan bu gelişmeler bu çalışmaların gerçekleştirildiği yerler bakımından da bir yoğunlaşmaya neden olmaktadır. Bu bağlamda eleştirel çalışmalar daha çok kıta Avrupa'sında gerçekleştirilirken, İnsani Güvenlik çalışmalarında Kanada, stratejik Güvenlik çalışmalarında ABD, Post-Kolonyal ve Üçüncü Dünya Güvenliği çalışmalarında ise İngiltere'nin öne çıktığı fark edilmektedir.

Bu çalışmada ise, coğrafi olarak stratejik bir konuma sahip olmanın yanı sıra güvenlik sorunlarının yoğun olarak yaşandığı ülkeler ve bölgelere olan yakınlığıyla dikkat çeken Türkiye'de, akademik alanda Güvenlik Çalışmalarının hangi boyut ve yoğunlukta gerçekleştirildiği araştırılmaktadır.

Araştırmada ulaşılmak istenen hedefler güvenlik çalışmalarının nitel analizini yaparak var olan durumu ortaya koymak ve geleceğe yönelik bir projeksiyon geliştirmektir. Bu bağlamda Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan lisansüstü tezler, makaleler ve yayımlanmış kitaplar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Betimsel araştırma niteliği taşıyan bu çalışmada üç farklı yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemler, analiz düzeyleri bakımından sınıflandırma, anahtar kavramlar bakımından sınıflandırma ve lokasyon sınıflandırmasından ibarettir. Araştırmada birincil kaynaklardan yararlanılmış olup bulgular niteliksel olarak sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Makale metni; kavramsal kesim, bulguların yer aldığı katkı kesimi ve analizleri içeren sonuç ve değerlendirme bölümlerinden oluşmaktadır.

1. Güvenlik Kavramı ve Güvenlik Çalışmalarının Sınıflandırılması

Güvenlik ontolojik bir duygu olmanın yanı sıra olgusal bir kavramdır. Bu bağlamda güvenlik çalışmalarının sınıflandırılmasından önce kelimenin etimolojik kökeninin bilinmesi önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

1.1. Güvenlik Kavramının Etimolojik Kökeni

Latince kökene sahip olan "Güvenlik" kavramı "Securas" kelimesinden türetilmiştir. Latincede "se" (sız- siz), "cura" (dert) hecelerinden oluşan bu kavram, "dertsiz", derdi olmayan, kaygısızlık, endişesizlik, sıkıntısızlık, kaygıdan endişeden emin olma ve emniyet içinde olma anlamını taşımaktadır (Demiray ve İşca, 2008:150). Bununla beraber Latincede "se" eki bir şeyin kendisi ya da kendileri olma anlamına gelir ve zamir olarak kullanılır, "cura" endişe, üzüntü ve kaygı anlamına gelmektedir. Bundan dolayı bazı kitaplarda, yazılarda ve eserlerde dikkat gösterilen, korunan veya özen gösterilen şey anlamına da gelmektedir (Kabaağaç ve Alova, 1995: 544). "Güvenlik" kavramı Batı geleneğinde zihnin felsefi ve psikolojik durumunu ifade edecek bir şekilde ilk olarak Cicero ve Lucretius tarafından "securitas" olarak oluşturuluş ve bu kavram birinci yüzyıldan itibaren Pax Romana bağlamında siyasal bir kavram olarak kullanılmıştır (Brauch, 2015: 168).

"Securitas" kelimesi ilk olarak Cicero'nun yazılarında ortaya çıkmasına rağmen bu kelimenin Antik Yunan'da güvende olmak ya da güvenlik anlamına gelen farklı kelimelerle kullanıldığı görülmektedir. Yunanlı tarihçi Tukidides (M.Ö. 460-400) Atinalıların emperyal tutumu karşısında ayakta kalmaya çalışan Sparta'da güvenliğin siyasetin temel hedefi halini geldiğinden söz etmekte ve bu durumu açıklamak için güreşte ayakta kalmak anlamına gelen "Asphaleia" kelimesini kullanmaktadır. "Asphaleia" sakinleştirmek, başkası hakkında birine teminat sunmak, kaygıyı ve üzüntüyü gidermek, anlamlarına da gelmektedir (Frederik ve Arends, 2009: 7).

17. Yüzyıla gelindiğinde ise Tukidides'den esinlenen Hobbes (1588-1679) "güvenliği", temelde modern devletin var oluş nedenlerinden biri haline getirmiştir. Tukidides'in görüşleri Hobbes'un antropolojik ve siyasal felsefesinin temelini oluşturmuştur. Hobbes'un felsefesinde yer alan Leviathan'ın doğuşu ile birlikte güvenlik, iç savaşları önlemek için devlete atfedilen sorumluluk halini almıştır (Fredrik ve Arends, 2015: 200). Devletin ortaya çıkış esaslarını güvenlik ve koruma gereksinimine göre açıklayan Hobbes'e göre insanlar doğuştan eşittirler. İnsanlar arasında bedensel ve

zihinsel açıdan doğuştan gelen bu eşitlikten ise güvensizlik doğmuştur (Hobbes, 1992:92-94).

Türkçe'de ise "güvenlik" kelimesi inanmak, itimat etmek ve emniyet gibi anlamlar taşımaktadır. Bu kelimenin kökenini oluşturan güven (küven) aynı zamanda kendini beğenmek, büyüklenmek, ululanmak, büyüklenmek, övünmek ve kendini güçlü saymak gibi anlamlara da gelmektedir (Eyuboğlu, 1995: 306). Türk Dil Kurumu ise bu kavramı "Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan işlemesi, kişilerin her türlü korkudan uzak yaşayabilmesi durumu" olarak tanımlamıştır (TDK, 2018). Türk Dil Kurumunun bu tanımlaması güvenliğin hem devlet hem de birey boyutlarının ele alındığını göstermektedir. Ayrıca bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere güvenlik kavramı tek boyutlu değildir. Bu tanımlamadan güvenliğin bir psikolojik bir de fiziksel boyutu olduğunu anlamak mümkündür.

Güvenlik kavramı, tanımı itibariyle hayli tartışmalıdır. Konuyla ilgili birçok farklı yaklaşımın yanı sıra, aynı görüş içerisinde dahi benzer tanımlara ulaşmak güçlük arz etmektedir. Bu durumda, en temel anlamıyla güvenliği açıklamak için, önem verilen değerlere yönelik tehditlerin azaltılması tanımına başvurulduğu görülmektedir (Williams, 2009: 1). Uluslararası İlişkiler alanın en önemli kavramlarından biri olan güvenlik genellikle devletlerle ve bireylerle ilgidir. Fakat güvenliğin merkezinde devletlerin mi yoksa bireylerin mi olması gerektiği konusu farklılık göstermektedir. Kimin güvenliği? Neyin güvenliği? Gibi sorulara verilen cevaplar güvenlik politikalarının referans noktalarını oluşturmaktadır. Bu referans noktaları ise devlet odaklı güvenlik ve birey odaklı güvenlik olmak üzere iki temel güvenlik yaklaşımını ortaya çıkarmaktadır (Birdişli, 2017: 21).

Güvenliği uluslararası ilişkiler disiplininde kavramsal olarak ilk ele alan Arnold Wolfers güvenliği "objektif" ve "subjektif" güvenlik olarak ele almıştır. Bu durum literatürde genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Wolfers'ın tanımlamasına göre korunmak istenen değere yönelik herhangi gerçek bir tehdidin olmadığı durum objektif, tehlike şüphesinin olmadığı veya tehlikenin kaygı, endişe yaratmayacak kadar az olduğu durum ise subjektif güvenliktir. Objektif güvenlik gerçek olan tehditler üzerine inşa edilmişken, subjektif güvenlik psikolojik etkenlere göre şekillenmektedir. Güvenliğin subjektif yönünün ya da objektif yönünün hangisinin daha önemli olduğu ve hangisinin daha ağır bastığı yönünde tartışmalarda yaşanmıştır. Buzan'a göre geçmişten günümüze en önemli güvenlik sorunu korku ve belirsizliğin meydana getirdiği güvensizlik durumudur (Buzan, 1991:1). Buzan'a göre bu

durum tartışmaya açık olsa da subjektif güvenlik, objektif güvenlikten daha önemlidir.

Güvenliğin uluslararası bir politika haline gelmesi ise 20. Yüzyılın siyasal panoramasının bir sonucudur. Ulusal güvenlik Soğuk Savaş koşullarında ideolojik bir formasyonla yeniden tanımlanmış ve gerekli kurumsallaşmayla birlikte üst düzey politika haline gelmiştir. Ulusal güvenlik bir devletin siyasal, ekonomik ve askeri çıkarlar doğrultusunda belirlediği değerler ve bu değerleri muhafaza etmeye yönelik çabaları ifade eder, ulusal güvenlik politikaları ise bu çerçevede tüm devlet faaliyetlerine yön veren üst düzey bir politikanın adıdır (Birdişli, 2016a: 2-27).

2. Güvenlik Çalışmalarının Sınıflandırılması

Uluslararası İlişkiler disiplinin temel çalışma alanlarından biri olan güvenlik çalışmaları daha çok ABD'de yapılan çalışmalarla gelişmiştir. Nye ve Lynn-Jones (1998:8)'e göre güvenlik çalışmaları, "atom silahlarının üretilmesi ve Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte askeri teknolojide ve aynı zamanda Amerikan dış politikasında meydana gelen değişimler sonucunda gelişmeye başlayan göreli olarak genç bir alandır." 1940'larda nükleer silahlanmanın ortaya çıkardığı koşullar ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaşın başlamasıyla beraber Sovyetler Birliğine karşı girişmiş olduğu mücadele strateji konusunda yeni bir uzmanlık türüne ihtiyaç duyulmasını gerekli kılmıştır. Amerika'da düşünce kuruluşları temelli, disiplinler arası bir alan olarak ortaya çıkan güvenlik çalışmaları, üniversitelerde teorilerle güçlendirilmiş ve Uluslararası İlişkiler disiplinin bir parçası olarak kurumsallaşmıştır (Collins, 2017: 393).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği arından Soğuk Savaşın başladığı dönemde güvenlik çalışmalarının ortaya çıkmasını sağlayan en temel unsur, siyasette ordunun mevcut liderliğini dengelemek üzere sivil uzmanlara ihtiyaç duyulmasıydı. Bu ihtiyacı ortaya çıkaran şey ise teknolojik gelişmelerin sonucunda elde edilen nükleer silahların oluşturduğu koşullar ve uzun dönemli seferberliğin doğurduğu sorunsal siyasi sonuçlarla ilgili geniş kapsamlı siyasi düşünceler olmuştur (Weaver ve Buzan, 2007: 396).

Baldwin, 1945-55 yılları arasında ki dönemi güvenlik çalışmalarının doğduğu dönem olarak adlandırır. Baldwin (1995: 121)'e göre bu dönem güvenlik çalışmalarındaki en ilginç ve en yaratıcı dönemdir. Fakat Soğuk Savaş döneminde güvenlik kavramı strateji çalışmalarının hegemonyası altında kalmıştır. Strateji çalışmaları ve güvenlik çalışmaları kavramları literatürde bazı yazarlar tarafından birbirinin yerine kullanılmasına rağmen bu

kavramlar birbirlerinden farklıdır. Örneğin stratejik çalışmalar askeri meselelere odaklanan bir alanken, güvenlik çalışmaları daha kapsamlı bir üst alandır. Yine de iki terim arasında sistematik bir ayrım yapmaksızın iki teriminde bütün alanı kapsayacak şekilde güvenlik çalışmalarının erken dönemi için stratejik çalışmalar, sonraki dönem için de güvenlik çalışmaları terimleri kullanılmaktadır (Collins, 2017: 394).

1955'lerden detant (yumuşama) dönemine kadar olan dönem güvenlik çalışmalarının Altın Çağı olarak adlandırılır. Yeni teknolojiler ve nükleer silahların etkisi bu dönemki çalışmalarda temel konular olmuştur. Temel düşünce nükleer silahların bu yıkıcı etkisine rağmen nükleer ve diğer benzeri kitle imha silahların bir politika aracı olarak nasıl kullanılabileceği olmuştur. Caydırıcılık teorisi bu dönemde ayrıntılı bir biçimde geliştirilmiştir. Bu çalışmalar bu problemlere eklektik ve disiplinler arası bir yaklaşım oluşturmuştur. Alanın yeni oluşu ve karşılaştığı yeni sorunlar çok farklı geçmişlere sahip sivil uzmanların bu alana girmesine yol açmıştır. Altın Çağ boyunca yapılan çok sayıdaki araştırma, RAND Corporation gibi düşünce kuruluşlarında gerçekleştirilmiştir (Walt, 1991: 214).

Walt (1991:216)'a göre Altın Çağ 1960'ların ortalarında sona ermiş ve alan düşüşe geçmiştir. Alanın böyle bir değişim yaşamasının birkaç nedeni vardı. İlk olarak güvenlik çalışmaları çıkmaza girdi. Rasyonel caydırıcılık sonucu ortaya çıkan temel sorular tam olarak çözülmediyse de iyi anlaşılmıştı. Fakat nükleer silahların caydırılması ve savaş riskinin artması mevcut teorik çerçevede çözümü mümkün görünmüyordu. İkinci problem akademisyenlerin önemli bir doktora grubu oluşturmada ki başarısızlığıydı. Düşüşün üçüncü nedeni ise Vietnam savaşıydı. Dördüncü neden ise ABD-Sovyetler Birliği ilişkisinin detant dönemine girmesiydi. Bu da ekonomi politiğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

1960'lardan başlayıp 1970'lere kadar devam eden dönem güvenlik çalışmalarının yumuşama (detant) dönemidir. Baldwin, Güvenlik çalışmalarının odağındaki NATO, SSCB ve nükleer strateji gibi konuların bu yeni dönemle birlikte arka plana itilmesiyle alanın duraklama sürecine girdiğini ifade etmektedir (Baldwin, 1995: 124). Alanın ana gündem maddesinin göreli önemini yitirmesi sonucunda literatürde duraklama dönemi başlamıştır. Fakat Buzan ve Wæver bu dönemi sadece duraklama dönemi değil aynı zamanda kurumsallaşma dönemi olarak tanımlamaktadırlar. 1960'ların sonlarından itibaren "stratejik çalışmalar" uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi bölümlerinin parçası olan programlarda ve devlet tarafından desteklenen üniversitelerde ele alınan bir konu

olmuştur (Buzan ve Wæver, 2007: 399). 1970'lerin ortalarında, Vietnam Savaşı'nın sona ermesiyle ve Ford Vakfı'nın güvenlik meselelerinde çeşitli akademik merkezleri destekleme kararıyla beraber "Güvenlik Çalışmalarının Rönesans'ı" başlamıştır (Walt, 1991: 217).

SSCB'nin dağılması ve iki kutuplu sistemin sona ermesi Güvenlik çalışmalarında yeni bir dönemi başlatmıştır. Soğuk Savaş döneminin büyük bir kısmında ABD ve SSCB arasında yaşanan krizler nedeniyle askeri olmayan tehditler hep ikinci planda kalmıştır. Bu yeni dönemde Soğuk Savaşın bitişi ve daha önce yaşanan kriz ihtimallerinin ortadan kalkmasıyla beraber güvenlik tehditleri açlık, kadın sorunları, ekonomik istikrarsızlık, çevrenin kirletilmesi ve dahası salgın hastalıklara kadar geniş bir çerçevede ele alınmıştır (Açıkmeşe, 2011: 48-49).

Bu dönemde Birleşmiş Milletler tarafından güvenliğin içeriği ve koruma alanları yeniden tanımlanmış ve bu çerçevede güvenlik yerine güvensizliğin nedenlerine odaklanılmaya başlanmıştır (Birdişli, 2017: 80). Bu dönemde Güvenlik Çalışmaları için, Soğuk Savaş sırasında askeri güç ve nükleer silahlar üzerine kilitlenen araştırma anlayışından sıyrılarak ve güvenlik anlayışının genişletilerek yeniden tanımladığı bir dönem olarak kabul edilir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle geleneksel güvenlik anlayışı değişime uğrayarak askeri gücün eskisine oranla önemini yitirdiği vurgulanmıştır. Devlet-merkezli güvenlik anlayışı sorgulanarak birey-odaklı güvenlik tanımları yapılmaya başlanmıştır.

Askeri güvenlik anlayışını sorgulayan ve güvenlik gündeminin genişletilmesi yaklaşımını benimseyen yazarlar arasında Jessica Tuchman Mathews, Brad Roberts, Theodore Moran da bulunmaktadır. Mathews, güvenlik tanımının çevresel ve demografik unsurları da içerecek şekilde genişletilmesini savunurken, Moran ekonomik, Roberts da insan hakları konularının güvenlik gündemine dahil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Aydın vd. 2015: 104). Bilgin (2010: 73)'e göre genişleyen güvenlik gündemi ile birlikte adına yeni güvenlik denilen yaklaşım, doksanlı yıllarda güvenlik gündeminin salt askeri konuların ötesinde, insan, devlet, hatta üzerinde yaşadığımız gezegenin güvenliğini ilgilendiren başka hususları da içerecek şekilde ortaya çıkmıştır.

Bugün gelinen noktada Güvenlik Çalışmaları onlarca güvenlik teorisine ev sahipliği yapmakta, her bir teori de güvenliği farklı şekilde kavramsallaştırmaktadır. Birdişli (2017:48)'ye göre güvenlik çalışmalarının sınıflandırılması temelde üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; Realist Güvenlik Yaklaşımı, Eleştirel Güvenlik Yaklaşımı ve Konstrüktivist Güvenlik

Yaklaşımlarıdır. Bu başlıklar altında toplanan güvenlik çalışmaları Frankfurt Ekolü, Wellish Ekolü, Paris Ekolü, Kopenhag Ekolü gibi güvenlik ekollerinin yanı sıra Ebedi Barış Teorisi, Yapısal Şiddet Teorisi, Güvenlik Topluluğu Teorisi ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi gibi güvenlik teorilerini içermektedir.

Realist güvenlik çalışmaları güvenliğin kavramsallaşması konusunda realist teorilerin temel varsayımlardan yararlanır. Realizme göre uluslararası güvenliğin temel aksiyomu devletlerarasında güç dağılımıdır. Realist güvenlik çalışmalarında neyin güvenliği ve korunmak istenen nedir sorularının cevabı devlettir. Bu bağlamda realist güvenlik yaklaşımları temelde Stratejik Çalışmalar ve Barış Çalışmaları üzerinde yoğunlaşmıştır (Birdişli, 2017: 51).

Stratejik Çalışmalar, "Uluslararası İlişkilerin askeri boyutunu anlamak ve açıklamakla ilgilenen alan" olarak tanımlanabildiği gibi, "şiddet veya şiddet araçlarının siyasi birimler tarafından diğer siyasi birimlere karşı çıkarlarının savunulması amacıyla kullanılması ya da kullanma tehdidinin incelendiği alan" olarak da tanımlanabilmektedir. Devlet-merkezli analiz yapan Stratejik Çalışmalar, askeri konulara öncelik verir ve Uluslararası ilişkilerin realist varsayımlarını kullanır. 1930'ların başlarından 1980'lerin ortasına kadar Uluslararası ilişkiler disiplininde başat role sahip olan ve bu nedenle de "uluslararası ilişkilerin teorisi" olarak anılan realist okulun varsayımları 1980'lere kadar Stratejik Çalışmaları şekillendirmiştir. Realist teoriden Stratejik Çalışmalara ithal edilen iki temel varsayımdan söz edilebilir: Realizmin devleti uluslararası politikanın ana aktörü olarak değerlendirmesinden hareketle, Stratejik Çalışmalar devleti hem güvenlik öznesi hem de güvenliği sağlayan aktör olarak algılamış ve bu çerçevede devlet-merkezli analizler yapmıştır. İkinci olarak, realist teoride, gücün esas olarak askeri güç temelinde ele alınması çerçevesinde, Stratejik Çalışmalar askeri tehditlere ve bu tehditlerle baş edebilmek için askeri güç kullanımına öncelik verir (Açıkgülmeşe. 2012: 25).

Barış çalışmaları ise İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmiş bir alandır. Paul Rogers (2017:55)'e göre Soğuk Savaş döneminde İki kutup arasında yaşanan nükleer silahlanma yaşarışı ve bunun ortaya çıkardığı tehditler barış çalışmalarını sınırlandırmıştır. Fakat barış çalışmaları hızlı bir şekilde Kuzey-Güney refah fakirlik bölünmesinin temel meselelerini ve küresel çevre kısıtlamalarının potansiyel etkilerini ele almaya başlamıştır. Bununla beraber barış çalışmalarıyla ilgili olarak ciddi tartışmalar gerçekleştirilmiş ve barış çalışmaları "yatıştırma çalışmaları olarak isimlendirilmiştir.

Barış çalışmalarının temel motivasyonu olan barış kavramının ise literatürde farklı tanımlamaları olduğunu görmek mümkündür. Barış kavramına önemli katkılar yapan Johan Galtung negatif barış ve pozitif barış ayrımını yapmış ve yapısal şiddet kavramı ile barış kavramının içeriğinin genişlemesine katkı sağlamıştır. Galtung (1969: 167-183)'e göre Barış, en yalın haliyle şiddetin yokluğu olarak görülebilir. Barışın kendisi ise ulaşılması zor ama imkânsız değildir. Negatif barış, basit olarak bir savaş halinin veya doğrudan bir şiddetin olmaması halidir. Pozitif barış ise sosyal adalet anlayışına vurgu yapan sosyal adaletsizliğin ve yapısal formda şiddetin olmamasını da kapsamaktadır. Kenneth Boulding (1963: 73-74)'e göre barış araştırmasının ilk şartı, "barışın bir parçası olduğu sistemin kimliğinin belirlenmesidir." Bu nedenle farklı sistemler için farklı barış tanımları vardır. Bu nedenle her çatışmaya özgü farklı bir barış arayışı olmalıdır

Eleştirel çalışmalar ise 1923 yılında Almanya'da kurulan Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nde tarih, felsefe, siyaset bilimi, sosyoloji gibi farklı alanlardan bir araya gelen akademisyenlerin, pozitivizme ve modern topluma yönelik eleştirilerini yaptıkları düşünce ekolü olan Frankfurt ekolü ile başlamıştır. Bu ekolün en önemli temsilcileri Theodor Adorno, Marx Horkheimer, Harbert Marcuse, Jürgen Habermas'dır. Bu kişiler, insanın toplumsal eleştiri yoluyla, baskılardan kurtulup özgürleşmesine katkıda bulunan her felsefi görüşe sıcak bakmakla birlikte, daha çok Marksist bir çerçeve içinde kalmışlardır. Karl Marx ve onun 20.yy'daki en önemli temsilcisi olan Antonio Gramsci'den fazlasıyla etkilenmişlerdir (Birdişli, 2017: 65).

Kardaş (2007:144-145)'e göre Eleştirel güvenlik çalışmalarının temel hedefi, bireyleri ve grupları yapısal ve yerel engellerden ve yanlışlardan kurtarmak, teorik ve politik bir yönelimle daha insancıl bir düzen kurma adına diyaloğu ve özgürleştirici pratikleri geliştirmektir. Özetle Eleştirel güvenlik çalışmaları ve teorisyenleri ağırlıklı olarak "özgürleştirme" olgusu üzerinde durmaktadırlar. Eleştirel güvenlik teorisyenlerinin yaklaşımlarının özünü de bu olgu oluşturmaktadır.

Konstrüktivizmin en önemli vurgusu devletlerin "sosyal bir varlık", uluslararası ilişkilerin ise "sosyal bir alan" olduğu düşüncesidir. Bu bağlamda sürekli olarak uluslararası kuralların, normların, kurumların, düşünsel unsurların ve bilişsel faktörlerin siyasi rolüne dikkat çekilmektedir (Küçük, 2009: 776). Realistler arasındaki popüler görüş, konstrüktivizmin genel olarak güvenlik güç politikalarına odaklanmasından kaçındığı ve bunun yerine devletlerarası rekabetin yönetilmesi ve daha geniş siyasi topluluk

biçimlerinin kurumsallaştırılması için iyi huylu normların geliştirilmesine odaklanmasıdır (Mearsheimer, 1994: 95).

Matt Mcdonald (2013: 64)'e göre Konstrüktivizmin güvenlik konularına dikkat çekmesine rağmen uluslararası güvenlik teorisini ne ölçüde geliştirdikleri sınırlıdır. Birdişli (2017: 123)'e göre ise Konstrüktivizmin uluslararası güvenlik çalışmalarına yansıması sosyal yapıların güvenlik konusuna olan katkısı şeklinde olmuştur. Güvenlik ya da güvensizliğin kaynağını sosyal yapılar içinde arayan Konstrüktivist güvenlik, ilk olarak 1990 sonrası dönemde Birleşmiş Milletlerin güvenliği yeniden tanımlama girişiminde kendini göstermektedir. Soğuk Savaşın sona ermesi üzerine güvenliği iki kutuplu realist yapı yerine sosyal adalet, çevre sorunlarını, ekonomi, politika, toplum gibi konular içinde inceleyen Birleşmiş Milletleri daha sonra Kopenhag Üniversitesinde yapılan çalışmalar izlemiştir.

2. Türkiye'de Güvenlik Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların Nitel Analizi

Güvenlik çalışmalarının tarihi incelendiğinde Türkiye'de ki çalışmaların oldukça yeni olduğu görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllara kadar güvenlik çalışmaları belirli alanlarda belirli konularda yoğunlaşmıştır. 2000'li yıllarda sonra ise Türkiye'de güvenlik çalışmalarına yönelik ilginin arttığı ve bununla beraber geleneksel askeri güvenlik konularının dışına çıkan akademisyenlerin, çevre güvenliği ve ekonomik güvenlik gibi farklı alanlara yöneldiği görülmüştür. Şüphesiz güvenlik çalışmalarına ilginin artması ve Türkiye'de güvenliğin akademik çalışmalara daha çok konu olmaya başlaması ve ivme kazanması, yeni üniversitelerin kurulması, güvenlikle ilgili devlet yükseköğrenim kurumları bünyesinde açılan lisansüstü programlar ile düşünce kuruluşları ve araştırma merkezleri sayesinde olmuştur.

Bu çalışmanın ana odak noktası Türkiye'de yapılmış güvenlik çalışmalarıdır. Bu doğrultuda Türkiye'de yapılmış olan lisansüstü tezlere, akademik makalelere ve kitaplara erişim sağlanmıştır. Ulaşılan bu çalışmaların nicel dağılımı aşağıda ki grafikte görüldüğü gibidir.

Grafik 1. Güvenlik Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bulgular

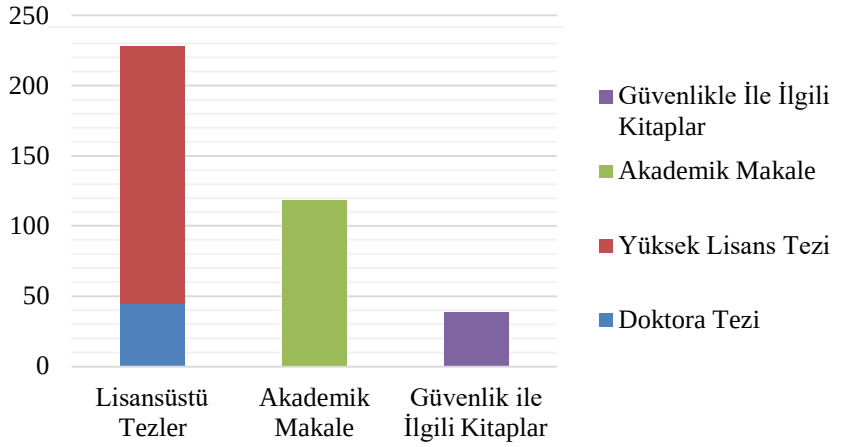

Grafik 1'de görüldüğü üzere yapılan literatür taramasında, 45 doktora tezine, 183 yüksek lisans tezine, 118 akademik makaleye ve 39 kitaba erişim sağlanmıştır.

2.1 Türkiye'de Güvenlik Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Nitel Analizi

Bu başlık altında erişim sağlanan kırk beş doktora tezi ve yüz seksen üç yüksek lisans tezi tablolar haline getirilerek analiz düzeyleri bakımından, anahtar kavramlar bakımından ve çalışmanın yapıldığı yer bakımından sınıflandırılmıştır.

Grafik 2. Lisansüstü Çalışmalarının Tarihsel Grafiği

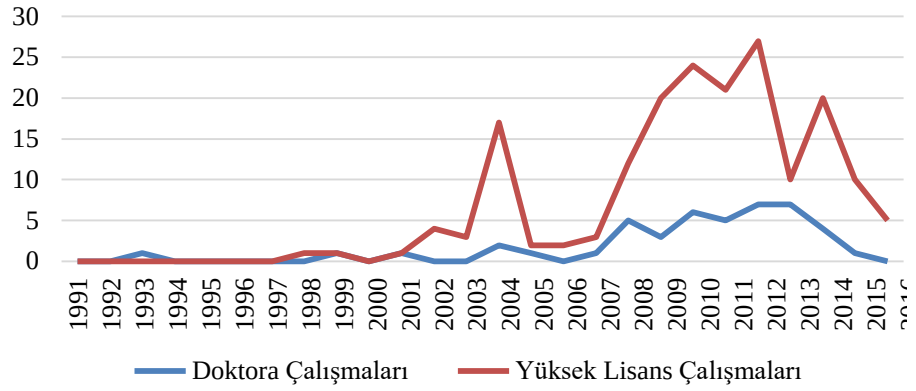

Grafik 2'de görüldüğü üzere erişim sağlanan Ulusal Tez Merkezine kayıtlı en erken tarihli doktora alanında yapılmış güvenlik tezi 1993 yılında yayınlanan Mesut Hakkı ÇAŞIN'ın Çağdaş Dünyada uluslararası güvenlik stratejileri ve silahsızlanma adlı çalışmasıdır. Yine erişim sağlanabilen en erken tarihli yüksek lisans tezi ise 1998 yılında Ahmet CURAL'ın Türkiye-İsrail Askeri ve Ekonomik İşbirliğinin Türkiye'nin Bölgesel Güvenliğine Etkileri adlı çalışmasıdır. Lisansüstü çalışmaların tarihsel seyri incelendiğinde ise 2012 yılı lisansüstü çalışmalarının zirveye ulaştığı yıl olarak görülmektedir. Bu yıl içerisinde yirmi yedi yüksek lisans tezi ve yedi doktora tezi literatürde yerini almıştır. 2016 yılına yaklaştıkça hem yüksek lisans tezlerinde hem de doktora tezlerinde bir azalış görülmektektedir.

2.1.1. Lisansüstü Tezlerin Analiz Düzeyleri Bakımından Sınıflandırılması

Bu araştırmada ulaşılan lisansüstü tezlerin başlıkları Teorik-Sistem Düzeyi, Teorik-Devlet Düzeyi, Olay Analizi-Devlet Düzeyi ve Olay Analizi-Sistem Düzeyi şeklinde sınıflandırılmış ve ayrıca bu sınıflandırmaların dışında kalanlar eklektik çalışmalar başlığı altında toplanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizde doktora tezlerinin analiz düzeyleri Grafik 3'de gösterilmektedir.

Grafik 3. Güvenlik Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin Başlık Analizi

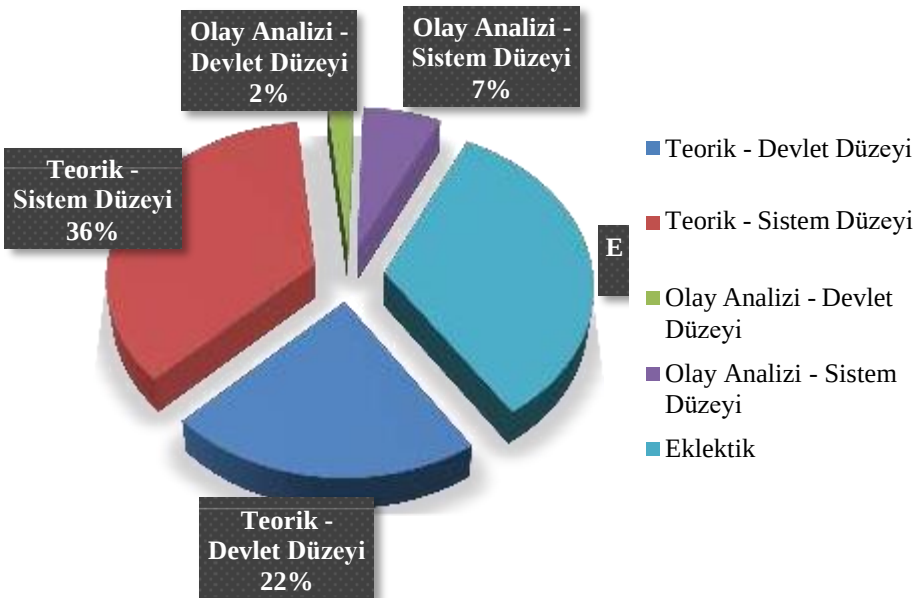

Grafik 3'de görüldüğü üzere erişim sağlanan kırk beş adet doktora tezinin büyük bir kısmının teorik ve sistem düzeyine odaklanmış çalışmalar

olduğunu saptanmıştır. Son dönemlerde yapılan çalışmaların teorik çerçevesinin Kopenhag Ekolünün güvenlikleştirme kavramı etrafında şekillendiği görülmektedir. Sistem düzeyi analiz içeren çalışmaların büyük bir kısmı ise bölgesel güvenlik örgütlerine ve Avrupa Birliğine odaklanmaktadır. Bununla beraber Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan teorik çalışmalar içerisinde en az yer alan çalışmalar üçüncü dünya güvenliği ile ilgili yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Analiz edilen doktora çalışmalarında eklektik olan çalışmaların sayısı grafik içerisinde ikinci sıradadır. Erişim sağlanan kırk beş doktora tezinin, kırk dördünde geçen kavramlar daha önce literatürde kullanılmış veya belirli bir ekolün kavramlarıyken sadece bir çalışma alana yeni bir kavram kazandırmıştır. Bu çalışma Birdişli 'nin (2011) Yeni Ulusal Güvenlik Politikalarının Metaekolojik Temelleri ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği adlı çalışmasıdır. Bu çalışma ile literatüre Metaekoloji kavramı kazandırılmak istenmiştir. Birdişli tarafından yapılan bu çalışmada çevre, sermaye ve güvenlik üçgeni içerisinde üretilmiş olan Metaekoloji kavramı ile sermayenin veya devletin çevreyi yaşam alanı olarak değil, çevresel kaynaklardan ibaret gördüğü belirtilmektedir. Erişim sağlanan yüksek lisans tezlerinin başlıklarının analiz düzeyleri bakımından sınıflandırılması ise Grafik 4'de gösterilmektedir.

Grafik 4. Güvenlik Alanında Yapılan Yüksek Lisans Tezlerinin Başlık Analizi

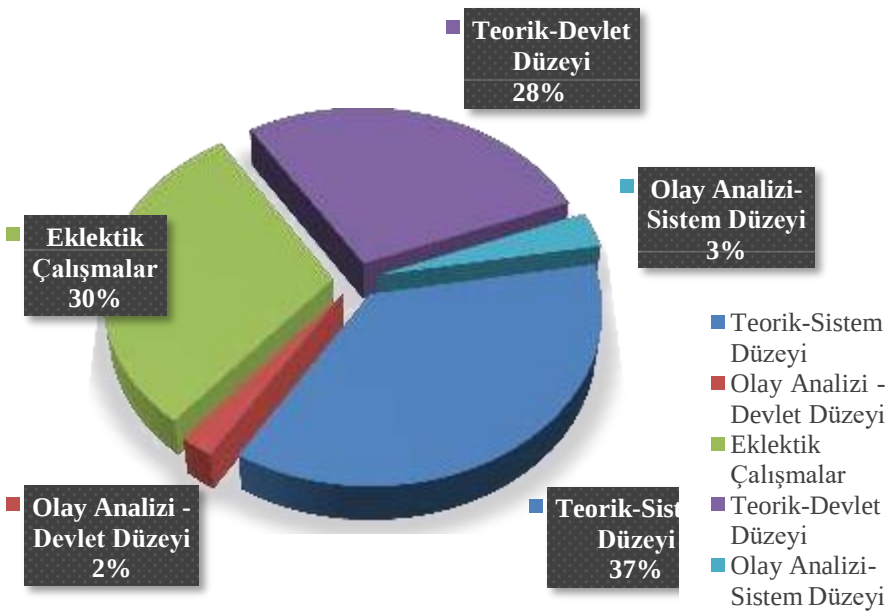

Taşıdığı başlıklar açısından analiz edilen yüksek lisans tezlerinin niteliklerinin, doktora tezleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Doktora tezlerinde olduğu gibi yüksek lisans tezlerinde de teorik ve sistem düzeyinde yapılan çalışmalar ağırlıktadır. Bu çalışmaları eklektik çalışmalar izlemektedir. Olay analizi yapan lisansüstü tezler ise oldukça azdır.

2.1.2. Lisansüstü Tezlerin Anahtar Kavramlar Üzerinden Sınıflandırılması

Bu başlık altında erişim sağlanan lisansüstü tezler anahtar kavramlar üzerinden yapılan analizler sonucunda realist güvenlik, eleştirel güvenlik ve konstrüktüvist güvenlik olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu sınıflandırmaya uymayan eklektik çalışmalara da yer verilmiştir. Erişim sağlanan doktora tezlerinin nitel analizi aşağıda yer alan grafikte görüldüğü gibidir.

Grafik 5. Doktora Çalışmalarının Anahtar Kavramlar Üzerinden Nitel Analizi

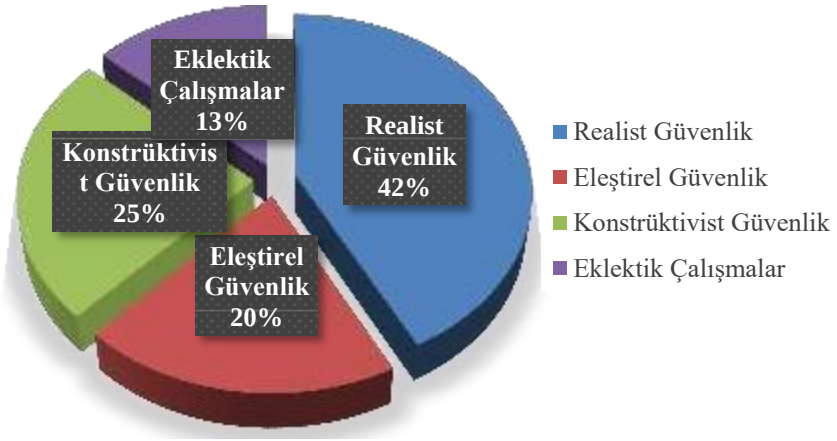

Bu çalışma kapsamında erişim sağlanan doktora tez sayısı daha önce de belirtildiği üzere 45'tir. Bu doğrultuda Grafik 5'de görüldüğü üzere realist güvenlik sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 19 olup bu sayının araştırmanın evrenine olan oranı %42'dir. Konstrüktivist güvenlik sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 11 olup, bu sayının evrene oranı %25'dir. Eleştirel güvenlik sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 9 olup, bu sayının evrene oranı %20'dir. Eklektik çalışmalar sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 6 olup, bu sayının evrene oranı %13'dür. Grafikte görüldüğü gibi, Türkiye'de güvenlik

alanında yapılan doktora çalışmalarının büyük bir kısmının realist güvenlik sınıfında yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında erişim sağlanan yüksek lisans tezlerinin nitel analizi ise Grafik6'da gösterildiği biçimdedir.

Grafik 6. Yüksek Lisans Çalışmalarının Anahtar Kavramlar Üzerinden Nitel Analizi

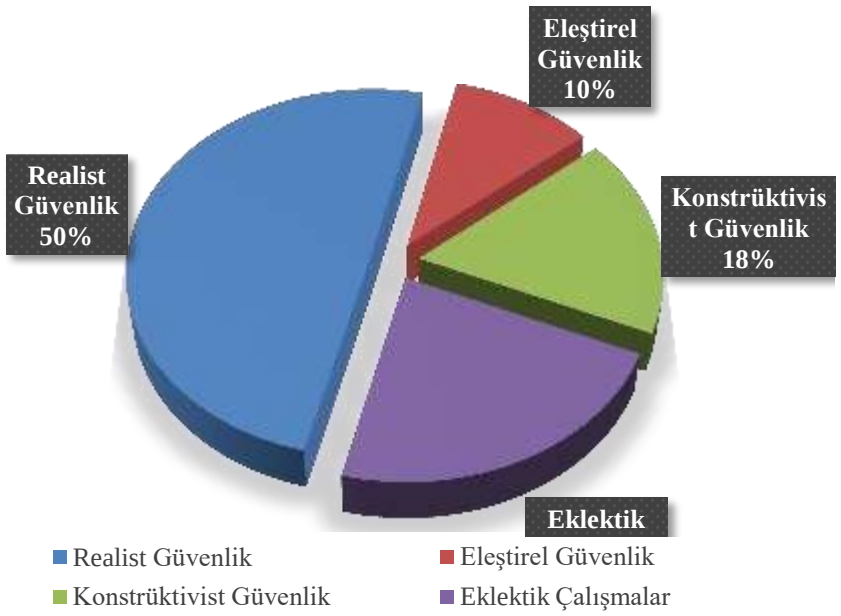

Çalışma kapsamında erişim sağlanan yüksek lisans tez sayısı daha önce de belirtildiği üzere 183'dür. Bu doğrultuda Grafik 6'da görüldüğü üzere realist güvenlik sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 91 olup, bu sayının evrene oranı %50'dir. Konstrüktivist güvenlik sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 32 olup, bu sayının evrene oranı %18'dir. Eleştirel güvenlik sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 19 olup, bu sayının evrene oranı %10'dur. Eklektik çalışmalar sınıfında yer alan çalışmaların sayısı 41 olup, bu sayının evrene oranı %22'dir. Grafikte görüldüğü üzere, Türkiye'de güvenlik alanında yapılan yüksek lisans tez çalışmalarının yarısının realist güvenlik sınıfında yer aldığı görülmektedir.

Doktora ve yüksek lisans çalışmaları birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan lisansüstü tezlerde realist yaklaşımın ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bununla beraber doktora tezlerinde eklektik

çalışmaların yüksek lisans tezlerinde ise yer alan eleştirel çalışmaların oranlarının diğer çalışmalara nazaran daha düşük olduğu fark edilmektedir.

2.1.3. Lisansüstü Çalışmaların Lokasyon Bakımından Sınıflandırılması

Araştırmanın evreni kapsamında ulaşılan lisansüstü çalışmaların gerçekleştirildiği üniversite ve araştırma kuruluşları araştırmanın lokasyonu olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de Güvenlik üzerine hazırlanan Doktora tezlerinin lokasyonu Grafik 7'de gösterildiği şekildedir.

Grafik 7. Doktora Tezlerinin Lokasyonu

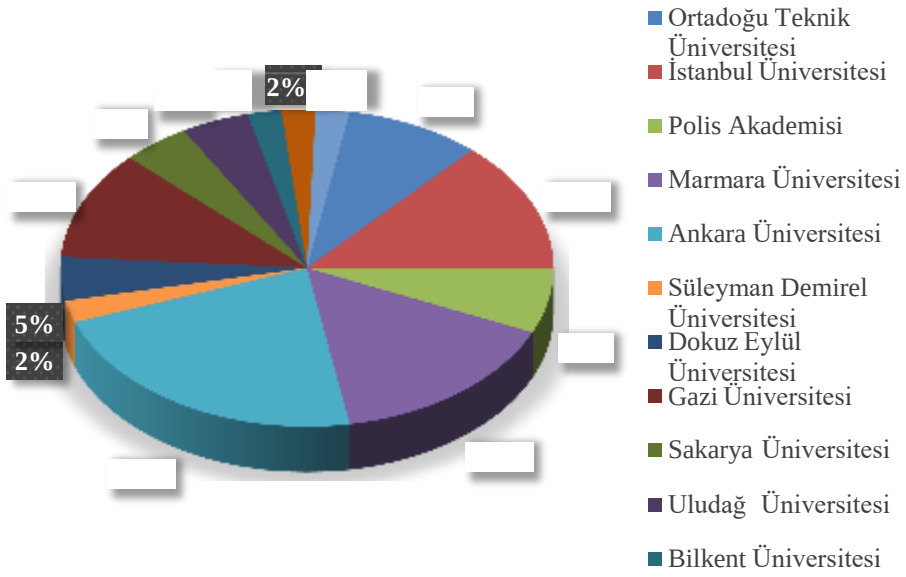

Grafik 7'de görüldüğü gibi 1991-2016 yılları arasında yapılmış doktora tezleri incelendiğinde bu tezlerin on bir farklı üniversitede yapıldığı görülmektedir. Bu üniversitelerden sadece bir tanesi vakıf üniversitesidir. Güvenlik üzerine yapılan doktora çalışmaları özellikle Ankara Üniversitesinde, Marmara Üniversitesinde ve İstanbul Üniversitesinde yoğunlaşmaktadır. Ankara Üniversitesinde yapılan doktora tezlerinin sayısı 10 olup, bu sayının evrene oranı %22'dir. Marmara Üniversitesinde yapılan doktora tezlerinin sayısı 7 olup, bu sayının evrene oranı ise %16'dır. İstanbul Üniversitesinde yapılan yüksek lisans tezlerinin sayısı ise 6 olup, bu sayının evrene oranı %13'dür. Yüksek lisans tezlerinin lokasyonu ise Grafik 8'de yer almaktadır.

Grafik 8. Yüksek Lisans Tezlerinin Lokasyonu

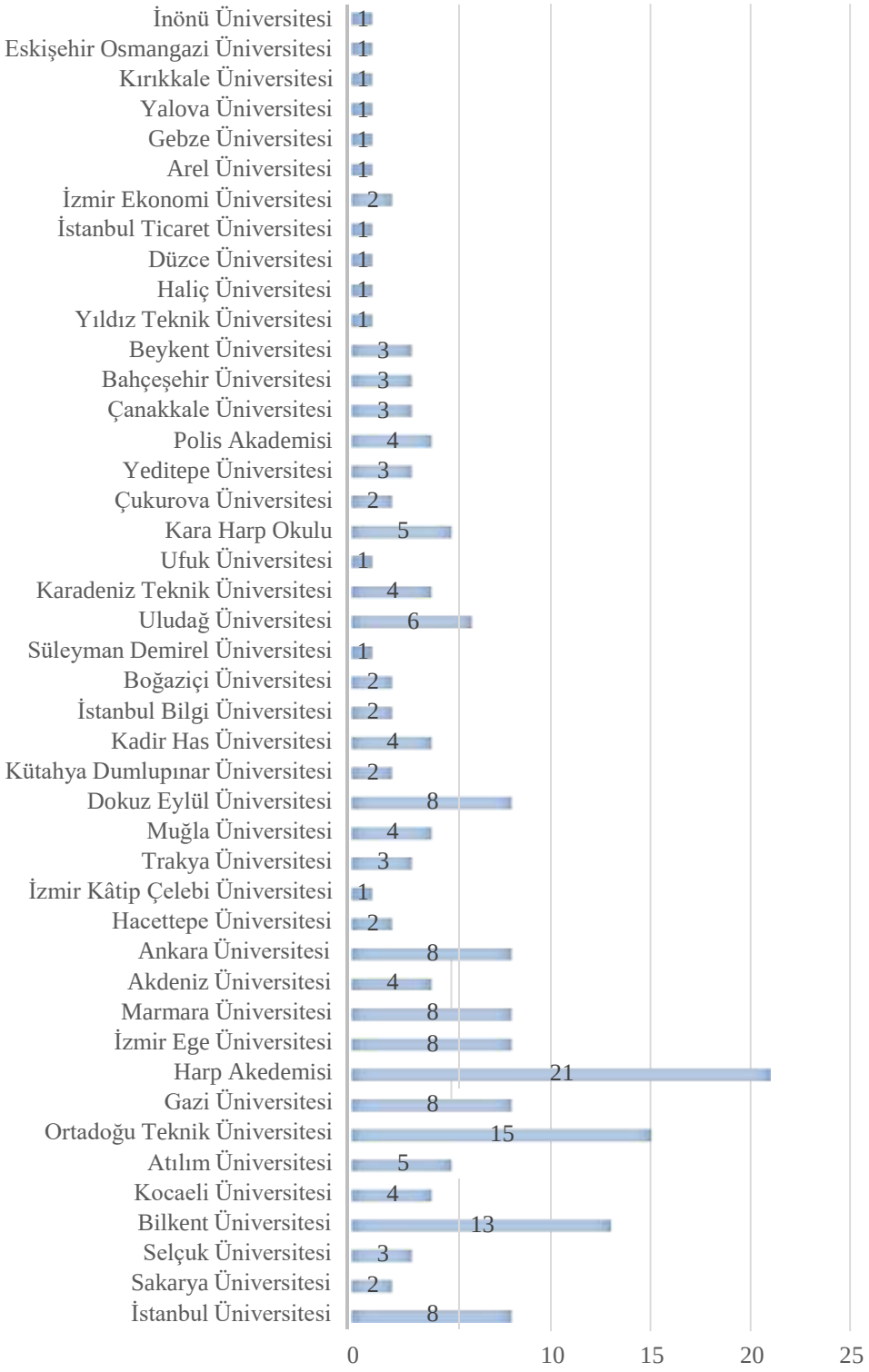

Grafik 8'de görüldüğü üzere erişim sağlanan 183 yüksek lisans tezi incelendiğinde, bu tezlerin kırk beş farklı lokasyonda yapıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin büyük bir kısmının başta Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde, Ortadoğu Teknik Üniversitesinde ve Bilkent Üniversitesinde yoğunlaştığı görülmektedir.

2.2 Türkiye'de Yayımlanan Güvenlik Konulu Akademik Makalelerin Nitel Analizi

Türkiye'de güvenlik konulu makaleleri saptamak için Dergipark platformundan yararlanılmış ve bu bağlamda TR Dizin Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanında (SBBV) listelenen ve genel ağ erişimi olan doksan makale tablolar haline getirilerek analiz düzeyleri, anahtar kavramlar ve lokasyon bakımından sınıflandırılmıştır.

2.2.1. Türkiye'de Yayımlanan Güvenlik Konulu Akademik Makalelerin Analiz Düzeyleri Bakımından Sınıflandırılması

Bu başlık altında erişim sağlanan 118 akademik makale teorik-sistem, teorik-devlet, olay analizi-devlet düzeyi, olay analizi-sistem düzeyi kategorileri çerçevesinde analiz edilerek sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar dışında kalan ve çok disiplinli nitelik arz eden makaleler ise eklektik çalışmalar başlığı altında toplanmıştır. Akademik makalelerin başlıklarının analiz düzeyleri bakımından sınıflandırılması Grafik 9'da yer almaktadır.

Grafik 9. Akademik Makalelerin Analiz Düzeyi Bakımından Sınıflandırılması

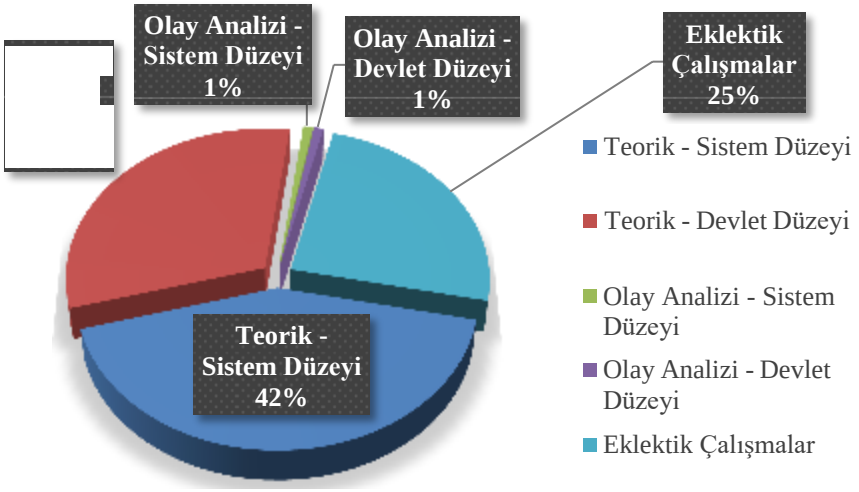

Grafik 9'da görüldüğü üzere Türkiye'de yayımlanan akademik makalelerde sistem düzeyinde yapılan teorik çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Teorik ve sistem düzeyinde yapılan çalışmaların sayısı 50 olup, bu sayının evrene oranı ise %42'dir. Teorik ve devlet düzeyinde yapılan çalışmaların sayısı ise 37 olup, bu sayının evrene oranı %31'dur. Eklektik çalışmaların sayısı ise 29 olup, evrene oranı %25'dür. Erişim sağlanan yüksek lisans tezleri incelendiğinde sadece 2 çalışmanın olay analizi yaptığını bunlardan biri olayı analizini sistem düzeyinde, diğerinin ise olay analizini devlet düzeyinde yaptığı görülmektedir. Hem lisansüstü tezlerde hem de akademik makalelerde en az yapılan çalışmalar olay analizleri yapan çalışmalar olmuştur.

2.2.2. Türkiye'de Yayımlanan Güvenlik Konulu Akademik Makalelerin Anahtar Kavramlar Üzerinden Sınıflandırılması

Bu başlık altında erişim sağlanan makaleler anahtar kavramlar üzerinden yapılan analizler sonucunda realist güvenlik, eleştirel güvenlik ve konstrüktüvist güvenlik olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu sınıflandırmaya uymayan eklektik çalışmalara da yer verilmiştir. Akademik makalelerin nitel analizi aşağıda ki grafikte görüldüğü gibidir.

Grafik 10. Akademik Makalelerin Anahtar Kavramlar Üzerinden Sınıflandırılması

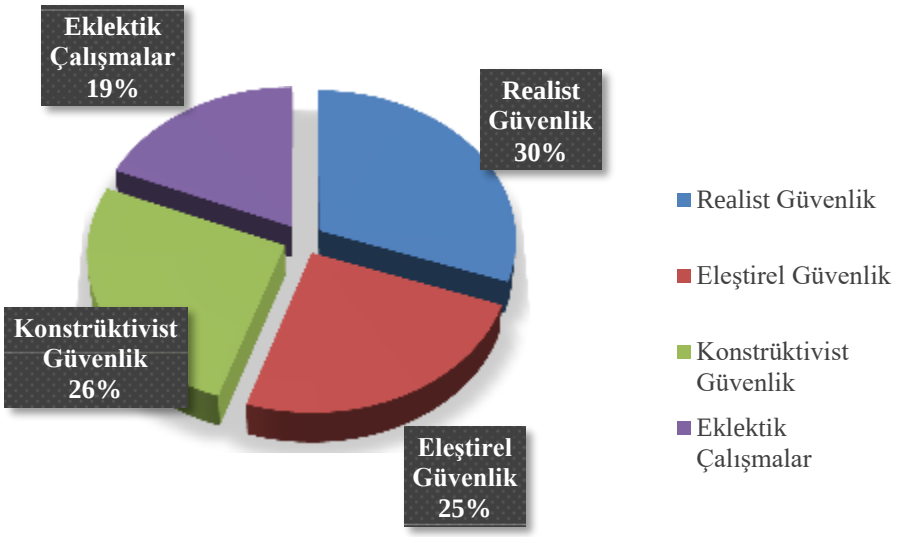

Grafik 10'da görüldüğü üzere erişim sağlanan 118 akademik makale anahtar kavramlar bakımından sınıflandırıldığında güvenliğe realist yaklaşım sergileyen çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Realist güvenlik içerisinde yer alan çalışmaların sayısı 36 olup, bu sayının evrene oranı %30'dur. Konstrüktivist güvenlik kapsamında yer alan çalışmaların sayısı ise 31 olup, bu sayının evrene oranı %26'dir. Eleştirel güvenlik kapsamında yer alan çalışmaların sayısı ise 29 olup, bu sayının evrene oranı %25'dir. Eklektik çalışmaların sayısı ise 19 olup, bu sayının evrene oranı %19'dir.

3.2.4. Türkiye'de Yayımlanan Güvenlik Konulu Akademik Makalelerin Yayımlandığı Dergiler Üzerinden Sınıflandırılması

Bu başlık altında erişim sağlanan akademik makalelerin yayınlandıkları dergiler sınıflandırılmıştır. Akademik makalelerin yayınlandığı dergiler ve bunların sayısı Grafik 11'de görüldüğü gibidir.

Grafik 11. Akademik Makalelerin Yayınlandığı Dergiler

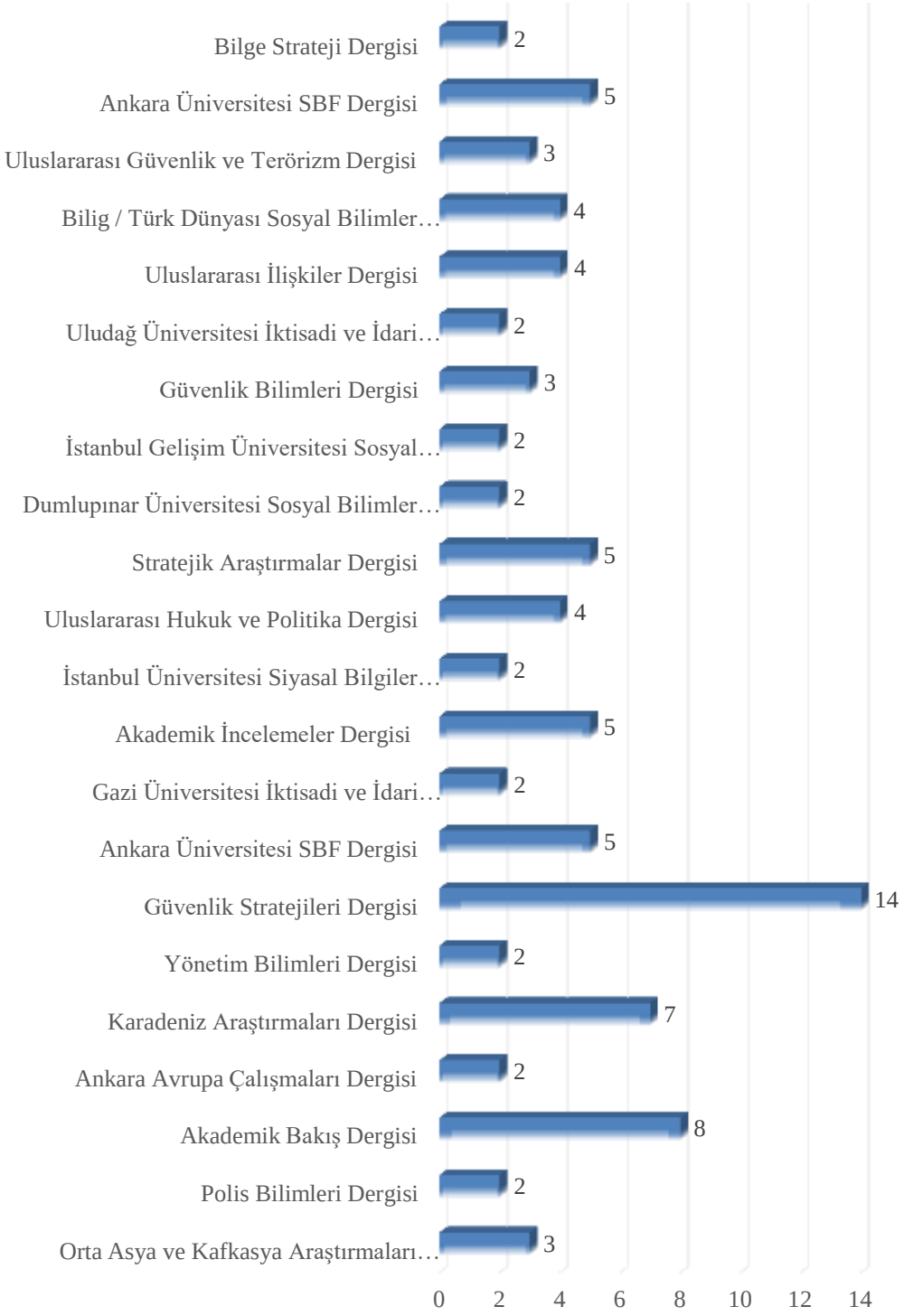

Grafik 11'de görüldüğü üzere güvenlik ile ilgili yazılan makaleler en çok Güvenlik Stratejileri Dergisi, Akademik Bakış Dergisi ve Karadeniz Araştırmaları Dergisinde yayınlanmıştır.

2.3. Türkiye'de Güvenlikle İlgili Yayımlanmış Kitapların Nitel Analizi

Çalışmanın bu başlığı altında erişim sağlanan güvenlik konulu otuz dokuzun kitabın analiz düzeyleri bakımından ve anahtar kavramlar üzerinden analizi yapılmıştır

2.3.1. Türkiye'de Yayımlanmış Güvenlikle İlgili Kitapların Analiz Düzeyleri Bakımından Sınıflandırılması

Araştırma kapsamında erişim sağlanan ve incelenen 39 kitabın başlıklar üzerinden analizi yapılmış ve bu kitaplar analiz düzeyleri bakımından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın sonuçları Grafik 12'de gösterildiği biçimdedir. aşağıda ki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 12. Güvenlikle İlgili Yayımlanan Kitapların Başlık Analizi

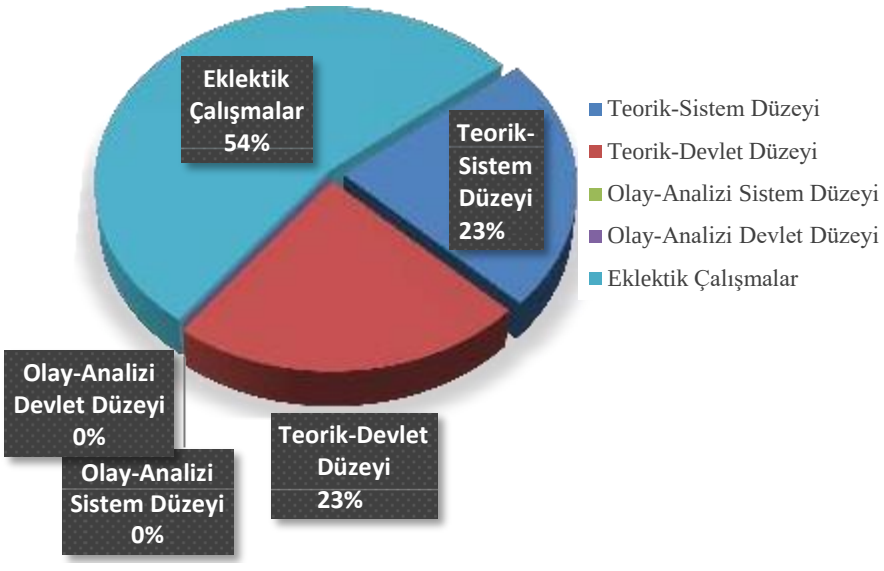

Grafik 12'de görüldüğü üzere güvenlikle ilgili kitapların büyük bir kısmını eklektik ve derleme kitaplar oluşturmaktadır. 39 kitap içerisinde eklektik çalışmaların sayısı 21 olup, bu sayının evrene oranı %54'dür. Teorik ve devlet

düzeyinde yapılan çalışmaların sayısı ise 9 olup, bu sayının evrene oranı %23'dür. Teorik ve sistem düzeyinde yapılan çalışmaların sayısı ise 9 olup, bu sayının evrene oranı %23'dür. Güvenlikle ilgili erişim sağlanan kitaplar içerisinde olay analizi yapan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.3.2. Türkiye'de Yayımlanmış Güvenlikle İlgili Kitapların Anahtar Kavramlar Üzerinden Sınıflandırılması

Bu başlık altında erişim sağlanan kitaplar anahtar kavramlar üzerinden yapılan analizler sonucunda realist güvenlik, eleştirel güvenlik ve konstrüktüvist güvenlik olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu sınıflandırmaya uymayan eklektik çalışmalara da yer verilmiştir. Akademik makalelerin nitel analizi Grafik 13'de gösterildiği gibidir.

Grafik 13. Güvenlikle İlgili Yayımlanan Kitapların Nitel Analizi

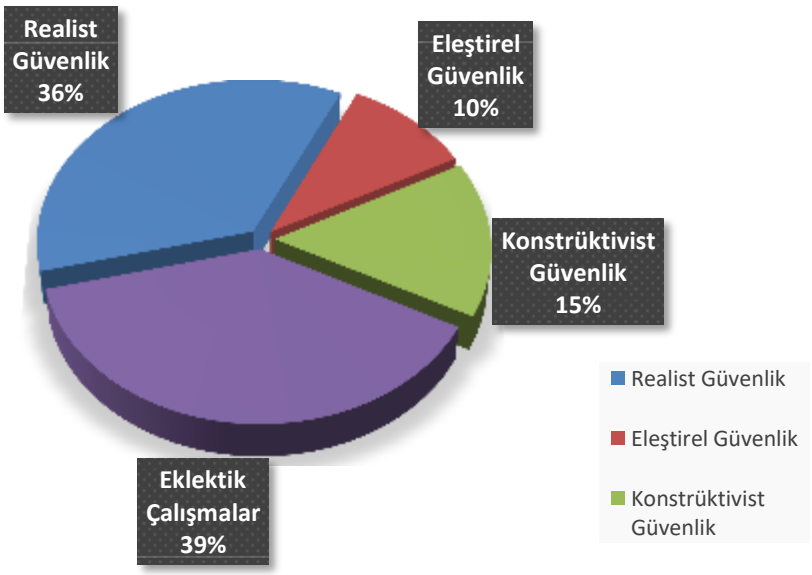

Bu çalışma kapsamında erişim sağlanan 39 kitabı incelediğimizde 15 kitabın eklektik çalışmalar içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Bununda nedeni erişim sağlanan kitapların büyük bir kısmının derleme kitaplar olması ve bu kitapların farklı yaklaşımları bünyesinde barındırmasıdır. Realist güvenlik sınıflandırması içerisinde yer alan kitapların sayısı ise 14 olup bu sayının evrene oranı %36'dir. Realist güvenlik bu çalışmalar içerisinde ikinci sırayı almaktadır. Konstrüktivist güvenlik sınıflandırması içerisinde yer alan

çalışmaların sayısı ise 6 olup, bu sayının evrene oranı %15'dür. Eleştirel güvenlik sınıflandırması içerisinde yer alan çalışmaların sayısı ise 4 olup, bu sayının evrene oranı ise %10'dur.

Sonuç

Bu araştırmada elde edilen bulgular dikkate alındığında Türkiye'de güvenlik alanında yapılan çalışmalar arasında lisansüstü tezlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu grubu akademik makaleler ve güvenlik içerikli kitaplar izlemektedir.

Lisansüstü tezler arasında ise yüksek lisans tezleri doktora tezlerinden anlamlı biçimde fazladır. Erişilen tezlerin sadece 45'i doktora tezi iken 183 tezin yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir.

Yüksek lisans tezlerinin niteliği göz önüne alındığında Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan akademik araştırmaların daha çok güvenlik literatürünü anlamak ve aktarmak üzerine yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bu tezlerin gerçekleştirildiği yıllar dikkate alındığında 2001 ve 2005 yılları ile 2007 ve 2014 yılları arasında güvenlik alanında yazılan tezlerin sayısında önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. 2001 yılları Türkiye'de güvenlik sorunlarının önemli bir bölümünü oluşturan PKK sorununu konusunda siyasal iktidarın yeni bir söylem geliştirerek inisiyatif almaya çalıştığı yıllar olarak dikkat çekmektedir. Özellikle 2012 yılında MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın tutuklu örgüt elebaşı Abdullah Öcalan'la görüşmesi sonrası başlayan ve Demokratik Çözüm Süreci olarak adlandırılan yıllarda güvenlik çalışmalarının sayısının tarihinin zirvesini yaptığı fark edilmektedir. 2015 yılında PKK'nın Şanlıurfa Ceylanpınar'da iki polisi evlerinde katletmesi üzerine başlayan olaylar silsilesi ile Çözüm Süreci de sona ermiş ve PKK ile mücadele yeniden askeri alana taşınmıştır. Bu tarihten itibaren güvenlik konulu lisansüstü çalışmalar da en alt düzeylere gerilemiştir. Dolayısı ile Türkiye'de güvenlik alanında yapılan lisansüstü çalışmaların siyasal konjonktüre bağlı olarak gerçekleştiği söylenebilir.

Lisansüstü tezlerin niteliksel analizi yapıldığında toplam evren içinde doktora tezlerinin %58'inin sistem ve devlet düzeyinde gerçekleştirilen teorik çalışmalardan oluştuğu fark edilmektedir. Olay analizi içeren çalışmalar %9'da kalırken bu çalışmaların %33'ü ise eklektik nitelikli çalışmalardan oluşmuştur. Dolayısı ile Türkiye'de konjonktüre bağlı olarak sayısı artan çalışmalar, olaylara odaklanmak yerine teoriye yöneldiğinden gündemin sadece güvenlik çalışmalarına yönelik ilgiyi artırdığı sonucunu çıkartabiliriz.

Benzer durum yüksek lisans tezleri içinde geçerlidir. Yüksek lisans tezlerinin %65'i sistem ve devlet düzeyinde gerçekleştirilen teorik çalışmalardan oluşurken, olay analizi %5'lerde kalmış, eklektik çalışmalar ise %30 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kavram analizi üzerinden lisansüstü tezleri niteliksel olarak sınıflandırdığımızda ise Yüksek Lisans tezlerinin %50'sinin, doktora tezlerinin ise %47'sinin güvenliğe realist yaklaşım içerdiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan lisansüstü tezlerin sadece sayı bakımından değil nitelik bakımından da konjonktüre bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Lisansüstü tezlerin yapıldığı yerler dikkate alındığında erişim sağlanan doktora tezlerinin on üç farklı üniversitede yapıldığı görülmektedir. Bu üniversiteler arasında Ankara Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi öne çıkmaktadır.

Yüksek lisans tezleri ise kırk beş farklı yerde yapılmıştır. Yüksek lisans tezlerinin büyük bir kısmının başta Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ve Bilkent Üniversitesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir.

Güvenlik alanında Türkiye'de yazılan makaleler incelendiğinde erişilen 118 makalenin %73'nün sistem ve devlet düzeyinde hazırlanan teorik çalışmalar olduğu saptanmıştır. Makalelerde olay analizi ise %2'lerde kalmıştır. Geriye kalan %25'lik kesim ise eklektik çalışmalardır.

Türkiye'de güvenlik alanında yazılan akademik makalelerin çoğunun Güvenlik Stratejileri Dergisinde yer aldığı bunu sırasıyla Akademik Bakış Dergisi, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Stratejik Araştırmalar dergisi, Akademik İncelemeler Dergisi ve Ankara SBF Dergisinin takip ettiği saptanmıştır.

Türkiye'de güvenlik üzerine yazılan kitaplara bakıldığında, araştırma sırasında saptanan 39 kitabın %46'sı sistem ve devlet düzeyinde gerçekleştirilen teorik çalışmalardan oluşurken %54'ü eklektik çalışmalardan oluşmaktadır. Olaya analizi içeren kitaplara ise rastlanılmamıştır. Bu kitapların %36'sı realist yaklaşım, %39'u ise eklektik yaklaşımı benimsemiştir. Güvenliğe eleştirel yaklaşan kitapların oranı ise %10'larda kalmıştır.

Tüm bu bulgular topluca değerlendirildiğinde Türkiye'de yapılan güvenlik çalışmaları hakkında şu sonuçlara ulaşmak mümkündür;

a) Uluslararası ilişkiler Disiplini gibi Türkiye'de Güvenlik çalışmalarına da oldukça geç bir tarihte başlanmıştır.

b) Bu nedenle Türkiye'de yapılan güvenlik çalışmaları daha çok Batıdan literatür aktarımı şeklinde gerçekleşmektedir.

c) Türkiye jeopolitik konumuna ve sosyopolitik niteliklerine bağlı olarak uzun yıllar derin iç ve dış güvenlik sorunları yaşamasına rağmen kendi konumuna, tarihsel gerçeklerine ve güncel ihtiyaçlarına yönelik yeteri düzeyde akademik bilgi ve sonuç üretememektedir.

d) Türkiye'de güvenlik üzerine yapılan çalışmalar nicel ve nitel anlamda konjonktüre ve egemen siyasete oldukça bağlıdır

e) Türkiye'de güvenlik çalışmalarının geliştirilmesi için üniversiteler bünyesinde lisans ve lisansüstü seviyede ulusal ve uluslararası güvenlik dersleri koyulmalıdır

f) Türkiye'de realist yaklaşımın yanı sıra eklektik ve eleştirel çalışmaların sayısının artırılması için enstitüler kurulmalı ve burs programlarıyla alanda çalışan araştırmacılar desteklenmelidir.

g) Türkiye'nin tarihsel birikimini güvenlik çalışmaları ile özdeşleştirecek girişimlerde bulunmalıdır. Örneğin Mevlana'nın kişiliğine ve misyonuna uygun olarak Konya barış araştırmaları için bir merkez haline getirilebilir.

Kaynakça

Açıkgülmeşe, S., 2012. "Stratejik Çalışmalar", Strateji ve Güvenlik, Ed: Mustafa Aydın ve Ahmet Haluk Atalay, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Eskişehir, ss.22-39.

Açıkmeşe, A, S., 2011. "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçeklikte Güvenlik Tehditleri", Uluslararası İlişkiler, Cilt 8, Sayı 30, s. 43-73.

Aydın, M., Brauch, G, H., vd. 2015. Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 516s

Baldwin, D., 1995. "Security Studies and the End of the Cold War", World Politics, 48/1 ss. 117-141

Bilgin, P., 2010, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 14, s. 69-95.

Birdişli, F., 2016a. "Güvenlik Kültürü Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğrencilerinin Güvenlik Algısı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), ss. 641-655.

Birdişli, F., 2017. Teorikte ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, 3.baskı, Seçkin Kitap Evi, Ankara, 207 s.

Brauch, G. H., 2015. "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü" Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliği, Der: Mustafa Aydın vd., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 167-197.

Buzan, B., 1991. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Harwester Wheatsheaf, New York

Collins, A., 2017. Çağdaş Güvenlik Çalışmaları, 3. Basım Çev: Nasuh Uslu, Uluslararası İlşkiler Kütüphanesi, İstanbul

Cural, A., 1998. Türkiye-İsrail Askeri ve Ekonomik İşbirliğinin Türkiye'nin Bölgesel Güvenliğine Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çaşın, H, M., 1993. Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demiray, M., İşcan, İ., 2008. "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik Ve Jeopolitik Arka Planı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, sayı: 21, s. 141-170.

Eyuboğlu, Z. İ., 1995. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul: Sosyal, 2. Baskı, ss. 306-307

Frederıck, J., ve ARENDS, M., 2009. "Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının

Galtung, J., 1969. "Violence, Peace and Peace Research," Journal of Peace Research 167, erişim tarihi 27.03.2017, www.jstore.org/stable/422690. 16 Galtung, "Violence," 168-169.

Hobbes, T., 1992. Leviathan, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Kabaağaç, S. Ve Alova, E., 1995. Latince/Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul

Kardaş, T., 2007. "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", Uluslararası Politikayı Anlamak Ulus Devletten Küreselleşmeye , Der: Dağı, Z., İstanbul, Alfa Yayınevi, 2007, ss.144-152

Kenneth E. Boulding, E, K., 1963. "Is Peace Researchable?" Background 6 4 (Winter 1963): 73-74, erişim tarihi 28.11.2018, www.jstor.org/stable/3013633

Küçük, M. 2009. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak", Ege Akademik Bakış, Vol: 9, No:2, 771-795, s. 776.

Mcdonald, M., 2013. "Constructivisms" Security Studies an Introduction, Ed: Williams, D, P., 2nd edition. Routledge, New York. ss.63-76.

Mearsheimer, J, J. 1994. "The False promise of International Institutions", Internatioal Security, 19(3) 5-49.

Nye, J Ve Lynn-Jones, S., 1998. "International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field", International Security, Cilt 12, No 4, s. 5-27

Rogers, P., 2017. "Barış Çalışmaları" Çağdaş Güvenlik Çalışmaları, Ed: Collins, A, 3. Basım Çev: Nasuh Uslu, Uluslararası İlşkiler Kütüphanesi, İstanbul

Türk Dil Kurumu, 2018.

Wæver, Ole ve Barry Buzan, "After the Return to Theory: The Past, Present, and Future of Security Studies", Alan Collins (der.), Contemporary Security Studies (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 383-402.

Walt, S. M., 1991. "The Renaissance of Security Studies", International Studies Quarterly, Vol.35, No. 2, ss. 211-239

Wıllıams, D, P., 2013. "Security Studies: An Introduction", Security Studies An Introduction, (Ed., Paul D. WILLIAMS), 2nd Edition, Routledge, London-New York, 2013, s. 1

ABD VE NATO SAVUNMA DOKTRİNİ: TÜRKİYE'YE BİÇİLEN ROL

İsmail KÖSE*

Özet

Amerika Birleşik Devletleri'nin yönlendirmesiyle 4 Nisan 1949 tarihinde BM Şartı'nın 51. maddesi çerçevesinde kurulan NATO'nun kurucu antlaşmasında tanımlanan temel görevi BM ilkleri doğrultusunda gerek askeri gerekse siyasi araçları kullanarak üyelerinin egemenlik ve bağımsızlığını korumak, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün geçerli olacağı adil ve kalıcı bir barış ortamı sağlamaktır. Bu tür bir kuvvet yapılanması ve güvenlik önceliğinde Türkiye'nin askeri kaygılarının eşit egemen bir ülke olarak NATO tarafından sağlanması olanaksızdır. Buna karşın Türkiye NATO'ya üye olmak için büyük bir isteklilik duyuyordu. Kuruluşta, Sovyetler tarafından Norveç, Yunanistan ve Türkiye ile Batı Avrupa ülkelerine yöneltilen tehditler ile Berlin ablukası ve Çekoslovakya darbesi gibi Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında yaşanan Sovyet emperyalizmi etkili olduğu söylenebilir. Bir an önce Batı Bloku ile fiziki bağlar oluşturmak isteyen Türkiye, NATO ittifakını yakından takip etmekteydi. Sovyetler, NATO'nun kendilerine karşı kurulduğunu düşünüyorlardı ve teşkilatı protesto etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Türkiye, Akdeniz, ABD, Avrupa

Soğuk Savaş bittiğinde NATO'nun görev tanımı kısmen değişmekle birlikte kuruluştaki düşünce yapısı ve görev konsepti uygulamada kalacaktır. Soğuk Savaş sonrasında NATO, görev sahasını kurucu metinlerde egemen eşit ülke olduğu belirtilen Türkiye'nin çıkarlarını korumak için kullanmakta tereddüt edecektir. Operasyonel saha Balkanlar'a doğru genişletilerek tarih boyunca Avrupa'nın doğu güvenlik derinliği olan bu bölge rehabilite edilecektir. Bu politika kısmen Türkiye'nin de çıkarlarına hizmet edecek fakat Doğu Akdeniz'deki NATO operasyonların hiçbir şekilde Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ve çıkarlarını dikkate almayacaktır. NATO, Akdeniz'de mülteci kaçakçılığını önlemeye yönelik tedbirleri uygulamaya koyarak mültecilerin Türkiye'de kalmasını sağlayıp, üyesi Türkiye'yi bir mülteci depo ülkesi haline getirecek politikalar üretecek, Soğuk Savaş sonrası savunma ve taarruz konseptini yine ABD ve Avrupa merkezli bir yaklaşımla kurgulayacaktır. Bu çalışmada NATO'nun Türkiye'den beklentileri ve Türkiye'ye karşı

* Doç. Dr. KTÜ, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismailkosetr@ktu.edu.tr

yükümlülüklerini yerine getirme kararlılığı son küresel gelişmeler ışığında ele alınacaktır.

Türkiye tüm enerjisini güvenlik tehditlerine karşı koyma ve ekonomik sistemi Batı'ya entegre hale getirme çalışmalarına harcarken ABD, enerji kaynaklarının korunmasını ivedilikle ele almayı amaçlıyordu. Truman Doktrini'nin hemen sonrasında, karayolu uzmanlarını Türkiye'ye göndererek mevcut yollar üzerinde inceleme yaptırmıştı. Bir grup uzman Trakya'daki yollarda inceleme yaparken asıl ilgi alanı Mersin-Maraş hattına yoğunlaştırılmıştı. Amerikalı askeri ve sivil uzmanlar, saha analizi yaparken askeri gizli bölgelere girmelerine ve mahrem bilgilere erişmelerine izin verilmekteydi. (BCA, 1948)

Truman Doktrini'nden üç ay sonra, Avrupa'nın savaş sonrasında çökmüş olan altyapısının yeniden kurulabilmesi ve rehabilite edilebilmesi amacıyla, 5 Haziran'da Marshall Yardım programı açıklanmıştı. Temelde üç kısım olan Plan; hibe, kredi ve peşin para alımlarında takip edilecek yöntemlerden oluşuyordu. Hibe kapsamına sadece yiyecek, giyecek, inşaat ve sağlık, sosyal yardım malzemeleri giriyordu. (Aydınalp, 1948: 163-173) Söz konusu malzemelerin maliyetleri çok yüksek değildi, bunlar bir tür savaş sonrası rehabilitasyon uygulamalarıydı. Türkiye bu program içinde yer almıyordu. (BCA, 1948)

Marshall programı ile gönderilen paraların önemli bir kısmı bilinenin aksine hibe değil düşük faizli, ödemesi 15 yıl gibi uzun vadeye yayılmış kredilerdir. Kolaylıkla anlaşılabileceği üzere sevimli görünmesi için adı "yardım" konulsa bile Marshall Kredileri karşılıksız değildir. Planının en olumsuz yanı, yardımın ABD komisyonlarının uygun gördüğü alana, satın alınacak malzeme yine ABD'den alınmak üzere tahsis edilip serbest bırakılmasıdır. İnönü Hükümeti döneminde başlayan bu süreç DP iktidarıyla birlikte devam ederek Türk ekonomisini ve sanayisini bağımlı hale getirecek, askeri araç gereçleri ABD'nin yedek parça tedarikine mahkûm edecektir.

II. Dünya Savaşı'nın son yılında ve sonrasında tırmandırılan Sovyet sinir harbi eşliğindeki tehditler Türkiye'yi NATO'ya üye olmak için teşvik etti. NATO üyeliğinin arzulanmasındaki diğer etken Cumhuriyetle birlikte uygulamaya konulan batılılaşma programıydı. Bu esnada Pasifik'te kanlı bir üstünlük mücadelesi yaşanıyordu. Türkiye, NATO'ya üyeliğinin kabulü için Kore Savaşı'na katılmaya karar verdi.[1] Türk birlikleri 1950 yılı Eylül ayında

[1] Bkz. Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını: Ankara, 1959.

İskenderun'dan yola çıkarak 17 Ekim'de Güney Kore'ye vardı. Birlikler kısa süre sonra Amerikan ordusuyla birlikte savaşa katıldı.[2]

Batı Bloku ile ekonomik ve siyasi entegrasyona giden Türkiye, bir an önce NATO'ya üye olarak bu birlikteliği sağlam bir çıpa ile sabitlemek istiyordu. ABD yönlendirmesinde bir batı savunma birliği olan NATO ilk başta Türkiye'yi üyeliğe kabul etmek istememişti. Buna karşın, Boğazların ve Anadolu coğrafyasının sağladığı stratejik ayrıcalıklı durum nedeniyle Türkiye'nin Batı Bloku'ndan ayrılmaması önemliydi. Türkiye bu nedenle üyeliğe kabul edildi. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulü ABD Senatosu'nda belli oranda muhalefetle karşılaştı fakat Amerikan çıkarları için katılım onaylandı. (BCA, 1952) ABD Hükümeti demokratik geleneğinin ve Cumhuriyete giden bağımsızlık sürecinin temelinde Yunan kültürünün olduğuna inanıyor ve kendisinin Yunanistan'a yakın hissediyordu. (FRUSDP, C. I, 1945: 651-652)

Türkiye'nin NATO üyeliğine kabulü ve ABD'nin bu dönemde Anadolu ve Boğazlarla ilgili savunma planlaması Soğuk Savaş sonrasında erişime açılan arşiv vesikaları sayesinde artık bilinmektedir. Melvyn P. Leffler, konuyla ilgili Amerikan vesikalarını detaylı olarak ilk inceleyen bilim insanıdır. Leffler, 1950'li yıllardaki Amerikan önceliklerini tarafsız bir şekilde bize aktarmaktadır. Leffler'in tamamen arşiv vesikaları üzerine oturan çalışmasını okurken, ABD pragmatizmini, Türk halkına bu dönemde biçilen kurban rolünü ve daha acısı dönemin iki siyasi partisi tarafından takip edilen Amerikancı politikaların Türk halkı aleyhindeki olası sonuçlarını görmek mümkündür.[3] Burada her iki siyasi partinin suçlanmasına değil, kurumsallaşmamış bir dış politikanın ulusal varlığa yöneltebileceği tehdide dikkat çekmek gerekir. Verdiği i ders niteliğindeki bilgilerden dolayı Türk halkının Prof. Leffler'e müteşekkir olması tarihi bir borçtur. Makalenin okunması naçizane bir tavsiyedir. NATO ve ABD savunma konseptini inceleyen aşağıdaki bilgiler büyük oranda Leffler'in tarihe not düşen makalesinden yararlanılarak yazılmıştır.

Türkiye'nin stratejik öneminin ABD tarafından takdir edilmesi ve Sovyetler'e karşı desteklenmesi 1946 yılı başında başlamıştır. ABD politikasının değişmesinde Boğazların esaslı rolü vardı. Nitekim Boğazlarla ilgili çok sayıda rapor yazılmış ve çalışma yapılmıştı. Türkiye ile Batı Bloku arasındaki

[2] Bkz. Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri (1950-1953), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Yayını: Ankara, 1959. s. 27-55.

[3] Bkz. Melvyn P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", The Journal of American History, 71/4, (Mart 1985). s. 807-825.

askeri ve siyasi entegrasyonun fiziki araçlarla güçlendirilmesine giden sürecin ilk aşaması Truman Doktrini, ikinci aşaması ise NATO üyeliğine kabuldür. Süreç, Truman'ın 1947 yılı Mart ayında Kongre'nin ortak oturumunda yaptığı konuşmayla başlamıştır. Truman konuşmasında, Sovyetler'in Yunanistan ile Türkiye'yi tehdit ettiğini ve tedbir alınmazsa bu iki ülke dahil üç kıtanın Sovyet kontrolüne gireceğini söyledi. Dışişleri Müsteşarı Dean G. Acheson da benzer bilgiler vermekteydi. (Leffler, 1985: 807-812)

Bu konuşma öncesi ABD Hükümet katlarında uzun süreli değerlendirmeler yapılmıştı. ABD, Yunanistan'daki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Truman'ın konuşma yaptığı esnada Türkiye ile ilgili durum ikincil hatta üçüncül önemdeydi. Aslında, 1945 ve 1946 yıllarındaki istihbarat raporları Sovyetler'in ne Balkanlar'da ne de Kafkaslar'da Türkiye'ye karşı askeri saldırı düzenleyecek bir kuvvet yapılanmasında olmadığını gösteriyordu. Hatta, iki yılda Balkanlar'daki Sovyet asker sayısı 2 milyondan 1.5 milyona indirilerek ¼ oranında azaltılmıştı. (Leffler, 1985: 807-812) Bu durumda, Sovyetler'in Boğazlardaki amaçlarını elde etmek için Türkiye'ye karşı askeri olarak harekete geçmesi olanaksızdı. Söz konusu bilgiler ışığında akla ilk şu soru gelir. Öyleyse ABD neden Truman Doktrini'ni ilan etme gereği duydu? Türkiye'yi askeri olarak kendisine bağımlı hale getirecek politikaların amacı neydi?

Amerikan Hükümeti, son raporlar ve Sovyet politikaları sonrasında Türkiye ile Boğazların önemini takdir etmişti. Fakat, Öncelikle ABD kamuoyunun, Türkiye'nin stratejik önemini anlaması önemliydi. Bu amaçla, Missouri'nin ziyareti esnasında Amerikalı gazeteciler de Türkiye'ye gönderilmişi. Türkiye'yi tanıtıcı, Türkiye'nin haklılığını dile getiren yayınlara öncelik veriliyordu. (New York Times, 1946: 8) Ağustos ayından itibaren Sovyetler'in Boğazlarla ilgili taleplerinin, Çanakkale'de üs kurmak istemelerinin ve Bulgarlar'ın Doğu Trakya'da Türkiye'den toprak istemesinin asıl amacının Boğazları ABD ve diğer Batı devletlerine kapatarak Türkiye ile Yunanistan'da kontrol sağlamak olduğu tezi işlenmeye başlandı. Fakat ne Amerikan halkına ne de Türk halkına hedefin Sovyetleri Ortadoğu'da çevrelemek olduğu, Türkiye'nin darbeleri emecek bir tür ileri savunma duvarı olarak kullanılacağı açıklanmadı. (Leffler, 1985: 813)

Ağustos ayının 15'inde Başkan Truman ve danışmanları ile Askeri Planlama Komitesi'nin yaptığı toplantıda, Sovyetlerle ani bir savaş durumunda bu devlete karşı yürütülecek askeri operasyonlarda Türkiye'nin bir sıçrama tahtası, ileri üs olarak kullanılmasının önemi ele alındı. Olası savaşta

Türkiye'nin rolünün ne olacağı ve nasıl bir strateji takip edileceğini belirleyen plana "griddle/ızgara" adı verilmişti. Askeri ve sivil raporlar, Sovyetler'in Ortadoğu'da çevrelenmesi ve bölgedeki Amerikan çıkarlarının korunabilmesi için Türkiye ile Boğazların vazgeçilmez stratejik önemde olduğunu gösteriyordu. Nitekim askeri uzmanlar, 1945 yılı sonundaki değerlendirmelerinde düşmanın uzakta tutulabilmesi için Türkiye'nin mutlaka ABD safında yer alması gerektiğini rapor etmişlerdi. (Leffler, 1985: 813) Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidinin askeri anlamda önemli olmadığının açıklanmaması ve Mart ayında ilan edilecek Truman Doktrini'nin asıl nedeni yukarıda belirtilen griddle harekât planlamasıdır. Washington, Stalin'in gözü dönmüş hırsından yararlanarak, Türkiye'nin bulunduğu bölgeyi önce güvenlikleştirmekte, bu sayede oluşturduğu kurgu meşruiyetten faydalanarak kendi çıkarlarını korumak için bölgeye yerleşmeyi planlamaktaydı.

Aynı yıllarda 1954 yılı başına ait "çok gizli/top secret" ibareli İngiliz Savaş Direktifi'nde de olası bir Sovyet saldırısı durumunda Türkiye'nin korunması stratejisi Amerikan griddle planlama konseptiyle örtüştüğü görülür. İngiliz arşiv vesikasına göre; Sovyet saldırısı durumunda cephe Amerikan planlamasından farklı olarak Anadolu'nun mümkün olduğu kadar kuzeyinde kurulacak fakat asıl amaç griddle aynı şekilde mümkün olduğu kadar fazla petrol bölgesi toprağını savunmak olacaktı. Takip edilecek temel strateji planlamada şu şekilde özetlenmiştir: (a) müttefik güçlerin ihtiyaçları karşılanacak (b) Türkiye'nin güney kanadı güvenlik altına alınacak (c) mümkün olduğu kadar fazla genişlikte Ortadoğu toprağı korunacak (d) en azından Ortadoğu petrollerinin bir kısmının güvenliği garanti edilecek. Sovyet ilerleyişi Amerika ve İngiltere güçleriyle karşılaşıncaya kadar Erzurum'daki III. Türk Ordusu güçleri tarafından durdurulacaktı. II. Ordu'nun bir kısmı petrol bölgelerinin savunması için ABD ile İngiltere'ye yardım etmek üzere İskenderun'da konuşlanmıştı. (DEFE 5/51, War Planning Directive, 1954) Bütün bu planlama NATO savunma konseptine adapte edilen griddle savunma stratejisiyle hemen hemen tamamen örtüşmekteydi.

İngiliz Genelkurmayı, olası bir saldırıda Sovyetler'in öncelikli olarak Boğazlara saldırıp, bu hayati geçişi kontrol altına almayı deneyeceğini düşünüyordu. Boğazları işgal edecek Sovyet orduları Bulgaristan'dan aşağı inecekti. Doğu'da Kafkaslar'dan sınırı geçen ve Karadeniz kıyılarından çıkarma yapan Sovyet kara orduları Anadolu birleşerek süratle aşağı inecek, hızla gelişen Sovyet ilerleyişi delaletiyle Müttefikler'in bir hava savunması kurmasına izin verilmeyecekti. Sovyetler'in bu tür bir saldırıda 770 savaş uçağı kullanabileceği öngörülmüştü. Sovyet saldırıları bu durumda

Anadolu'nun güneyinde durdurulabilecekti. İngilizler için en kötü senaryo, Sovyetler'in Anadolu işgalini tamamlamadan Irak üzerinden Israil ve Ortadoğu'ya yönelme ihtimalleriydi. Bu durumda Anadolu'nun güneyindeki savunma hattını petrol bölgelerini koruması olanaksızdı. (DEFE 5/51, War Planning Directive, 1954) Açıkça görüldüğü gibi İngiliz savunma planı da Anadolu'yu feda etmek üzerine kurulmuştur.

Bu dönemde Sovyetler'e karşı yapılacak bir askeri harekâtta ilk olarak sanayi tesisleri ve petrol sahalarının yok edilmesi stratejik hedef olarak belirlenmişti. Petrol alanları Kafkaslar ile Romanya'da; endüstriyel alanlar ise Urallar, Ukrayna, Yukarı Silezya, Çekoslovakya, Moskova ve Mukden bölgelerinde bulunuyordu. Gerek petrol gerekse endüstri sahalarına saldırı için Türkiye ile Boğazlar askeri açıdan olmazsa olmaz önemdeydi. Nitekim 1946 yılında Rusya'nın İran'daki askerlerini çekmemesi nedeniyle başlayan İran krizi Türkiye ile Boğazların önemini açıkça göstermişti. (Gürün, 1983: 349) Bu dönemde Avrupa çok zayıftı, ABD askerleri terhis ediliyordu. Avrupa ve Ortadoğu'nun korunabilmesi için öncül, Sovyet darbesini emecek insan gücü kalabalık bir orduya ve doğal bir bariyere ihtiyaç vardı. Ayrıca Avrupa güvenliği için Sovyet denizaltıları Boğazlardan geçerek Akdeniz'e çıkmamalıydı. (Leffler, 1985: 816) Bu şartların tamamını Boğazlara sahip olan Türkiye sağlamaktaydı.

Washington'da söz konusu planlamalar yapılırken, 8 Ağustos'ta Sovyetler'in Boğazlarla ilgili ilk notası Ankara'ya ulaştı. Stalin, bilmeyerek Türkiye'yi ABD'nin yörüngesine sokacak ve Ortadoğu'daki pragmatist ABD politikalarına meşruiyet sağlayacak bundan daha kötü kötü bir hamle yapamazdı. (The Times, 1946:4) Notaya verilecek ABD cevabı hazırlanırken, Amerikan deniz ve kara güçleri Türkiye'nin her anlamda askeri olarak desteklenmesini talep etmekteydi. (Leffler, 1985: 816) Sovyetler'e karşı ileri savunma suru üstlenecek olan Türkiye'nin askeri anlamda güçlendirilmesine karar verildi. Truman Doktrini, söz konusu yardımların yasal çerçevesini oluşturdu.

Ani bir Sovyet saldırısına karşı direnebilmesi için Türk ordusunun modernizasyonu gerekiyordu. Ordu, Kafkaslar, Boğazlar ve Karadeniz'de Sovyetler'e karşı kademeli bir savunma hattı oluşturabilecek şekilde yeniden planlandı. Askeri anlamda, savaş uçağı, gemi ve cephane yardımları artırıldı. Personel eğitimine öncelik verildi. Türkiye bütün bu Amerikan yardım ve planlamalarını büyük bir iştah ve istekle kabul etti. Zira nasıl Boğazlara yönelik arzu Moskova'nın stratejik hatalar yapmasına neden olmuşsa, Sovyet tehdidi Ankara'nın rasyonel düşünebilme becerisini baskılayarak yok

etmişti. Amerikalı uzmanlar, ne kadar fazla eğitilirse eğitilsin ve donatılsın, Türkiye'nin ani bir Sovyet saldırısını uzun süre durduramayacağının farkındaydı. Bu nedenle Türk ordusu gerilla savaşlarına göre de eğitilerek, Sovyet ilerleyişinin Anadolu'nun dağlık coğrafyasında yavaşlatılması amaçlandı.

Olası bir Sovyet saldırısında Türk ordusu Sovyet işgal güçlerinin önünü keserek ilerlemelerini yavaşlatacaktı. Amerikan ordusu bu süre zarfında İskenderun Körfezi'nden Anadolu'ya çıkarma yapacak ve yine Amerikalılar tarafından genişletilen yollar vasıtasıyla işgalci Sovyet güçleri Toroslar'ın güneyinde durdurulacaktı. Türkiye'deki üslere yerleştirilen 180 F47, 30 B26 ve 86 C47 bombardıman uçakları, Türk kara güçlerine yardım edeceklerdi. Uçakların asıl görevi Sovyet istila ordusunun Ortadoğu petrollerine ulaşmasını engellemekti. Amerikan hava gücü 1950 ve 1951 yıllarında daha küçük savaş uçaklarıyla güçlendirilecektir. (Leffler, 1985: 817-818) Sovyetler karşısında bir yem olarak kullanılacağı görülen Türk ordusu bu savaşı niye verecekti? Doğu Akdeniz'deki Amerikan çıkarlarını ve Ortadoğu petrollerini korumak için. Bu planlamadan Türkiye'nin kazancı ne olacaktı? Sovyet ordusu tarafından harabeye çevrilmiş bir Anadolu, Sovyet işgaline uğramış Boğazlar, Toroslar'ın güneyinde kurtarılmış ufak bir toprak parçası.

Açıkça görüldüğü üzere ABD'nin Soğuk Savaş süresince Türkiye'ye biçtiği rol, petrol kaynaklarına yönelebilecek Sovyet saldırısını Toros Dağları Silsilesinin güneyinde durdurmaktı. Bu uğurda Türkiye'nin, 38. paralelin güneyinde kalan dar bir şerit hariç tamamı işgal edilecek ve muazzam bir insan kaybı yaşanacak olması ABD kurmay planlayıcıları tarafından umursanmamıştır. Bu kapsamda Sovyetler tarafından Boğazlara karşı yapılacak olası ani bir saldırıya ya da Boğazları ele geçirme hareketine karşı ABD'nin kurmay planları da dikkatle incelemeye değerdir. Bu planlama ve griddle stratejisi 1952 yılından sonra NATO harekât konseptine adapte edilecektir.

Türkiye'yi savunma planı, Toros Dağ silsilesinin güneyinden başlamaktaydı. Ani bir saldırı durumunda Sovyet orduları Anadolu'yu geçerken yavaşlatılacak, Türk halkının yok olması pahasına kazanılan sürede Amerikan ordusu, NATO güçleriyle birlikte Toroslar'ın güneyinde gerekli savunma hattını oluşturacaktı. Bu yaklaşım akla, 1.300 yıl önce, Yermuk mağlubiyeti sonrasında Bizans'ın Müslüman Araplar'a karşı aldığı askeri tedbirleri getirmektedir. Nitekim Bizans, Yermük sonrasında, Filistin'deki kara güçlerini ilk olarak kuzey Suriye ile Mezopotamya'ya daha sonra da Arap yarımadası ile Anadolu arasındaki doğal sınır hattını oluşturan Toros Dağ silsilesine doğru geri çekmişti. (Carey

vd., 2012: 67-68) Toroslar'ın doğal bir bariyer olarak güneyden gelen Arap ordularını durdurması umuluyordu. Benzer şekilde ABD de, yine Toroslar'ın bu sefer kuzeyden gelecek Sovyet istila ordularını durdurmasını ve Sovyetler'in Ortadoğu enerji kaynaklarına ulaşamamasını ümit ediyordu. Her iki yaklaşımda da Anadolu halkı feda edilmiştir.

Amerikan çıkarma kuvvetlerinin Sovyetleri durdurmak için yerleşeceği mevzilere ulaşmalarını sağlayacak karayolları için 1947 yılı Temmuz ayında ABD ile bir karayolu inşa anlaşması yapıldı. Anlaşmaya göre; yol inşası ve ekonominin düzelebilmesi için ABD Türkiye'ye 100 milyon dolar kredi açacaktı. Kredi ile gerekli aletler ABD'den satın alınarak uzun vadeli bir karayolu programı başlatılacaktı. Açıkça görüldüğü üzere, ABD griddle harekât planı için Türkiye'de karayollarına ihtiyaç duyuyordu. (New York Times, 1948: 6)Fakat yollar kendi ihtiyacı için değilmiş gibi davranarak Türkiye'ye kredi veriyor, kendi kredisiyle kendi yol yapım aletlerini ve karayolu araçlarını Türkiye'ye satıyordu. Bu bir tür alışveriş olsaydı ABD 10 kazanırken Türkiye 1 bile kazanamıyordu. Zira ani bir Sovyet saldırısında parasını kendisi ödediği yollar kullanılarak ABD tarafından kurban edilecekti.

Sovyetler'in bu dönemde Türkiye'ye karşı bir saldırı başlatmamış olması büyük bir şanstır. Aksi durumda ümitlerin aksine ne ABD, ne de üye olunduktan sonra NATO, birkaç göstermelik hareket dışında Anadolu'yu savunmak için değil; Toroslar'ın güneyinde Ortadoğu'yu korumak için gelecekti. ABD'li yol uzmanları Trakya'da da inceleme yapmaktaydılar zira, Sovyetler'in hızla Akdeniz'e inememesi için Boğazların da kapatılarak geçişin engellenmesi gerekiyordu. ABD'nin Türkiye ile ilgili savunma planı çok acımasız ve faydacıdır. Buna karşın burada sorgulanması gereken ABD değil, böyle bir politikayı koşulsuz kabul eden siyasi irade ile askeri erkânın kurmay bilgisi, ülkenin geri kalmışlığı, teknolojik gelişme sürecinin bir türlü yakalanamamış olmasıdır.

Savunma konseptine gelebilecek olası itirazlara sebebiyet vermemek için Türkiye'nin bazı hassasiyetleri dikkate alınarak 1950 yılı başında ABD ile yapılan Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nda ve ekinde değişiklikler yapıldı. Bu dönemde ABD deniz kuvvetlerine ait yük gemileri İskenderun limanına ABD savunma tesisleri için gerekli malzemeyi indirmekteydiler. (BCA, 1950) ABD, Türkiye'ye bildirmediği savunma konsepti kapsamında İskenderun'da liman ve tesisler inşa etmekte, İskenderun ile Adana arasındaki otoyolu genişleterek, Adana, İncirlik'te üs için alt yapı çalışmalarını sürdürmekteydi. (BCA, 1952)

Sonuç

Amerika tarafından oluşturulan griddle stratejisinin iki önemli açığı vardı: (1) Türkiye'nin ani bir Sovyet saldırısına direnmeyip, bu devletle uzlaşı yolunu seçmesi durumunda ne Ortadoğu'nun de Akdeniz'in savunulması olanaksızdı (2) Türkiye'nin Anadolu'yu değil bütün gücüyle sadece Boğazları savunmaya karar vermesi, ters istikamette yeni bir Çanakkale Savaşı yürütmeye karar vermesi durumunda, İskenderun Körfezi'nden Toroslar'ın güneyine doğuya doğru uzanan ABD stratejisi hiçbir işe yaramayacaktı. Deniz gücünden yoksun kalsalar da Sovyet kara güçleri dar bir koridordan aşağı inip Ortadoğu'yu işgal edebileceklerdi. Türk ordusunun kuvvet planlaması taarruz değil, savunma harbine göreydi. Söz konusu sorunların üstesinden gelinebilmesi için Türkiye'nin güçlü bağlarla ABD'li komutanların emrinde, ABD'nin istediği gibi savaşacak bir sistem içine alınması gerekiyordu. Fakat, NATO'ya alınması durumunda Türkiye'nin savunulması gerekiyordu. 1949 yılında ABD, Türkiye'yi savunmak zorunda kalmadan stratejik olanaklardan yararlanmak istiyordu. (Leffler, 1985: 819-821) İskenderun Ortadoğu'ya en yakın körfezdi. Büyük ABD gemilerinin yaklaşabileceği derinliğe sahipti ve kısa sürede ABD harekât merkez üssüne dönüştü. (Chicago Daily Tribune, 1952: 8)

Türkiye'nin NATO'ya üyelik talebi 1950 yılında bu nedenle reddedildi. Başvuru iktidarının son günlerini yaşayan CHP tarafından yapılmıştı. Türkiye'de üsler kuran, Türk ordusuna askeri malzeme veren ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya kabule yanaşmaması Ankara'da ABD politikalarının sorgulanmasına neden oldu. Büyükelçi Edwin Wilson, Türkiye'nin olası bir Sovyet saldırısı durumunda mücadeleye yanaşmayacağından kuşkulanmaya başladı. CIA ve Donanma Komutanlıkları da aynı şekilde düşünüyordu. Türkiye saldırıya uğrarsa savaşacak, fakat Sovyetler doğrudan kendisine saldırmazsa II. Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi Türkiye tarafsız kalacaktı. Hatta Boğazların bir savaş durumunda Sovyetler'e kapatılması bile kuşkuluydu. Türkiye'nin reddedilmesi, Boğazları, Anadolu'daki üsleri ve en önemlisi Türk ordusunun insan gücünü Amerika için kullanılmaz hale getirebilecekti. Oysa NATO üyeliğine kabul edilmiş bir Türkiye, Amerikan isteklerine göre hareket etmek zorunda kalacak, Amerikan savunma stratejisi ve griddle harekât planı rahatlıkla uygulanabilecek, Amerikan çıkarları garanti edilecekti. İlk olarak Türkiye ve Yunanistan'dan askeri planlamalarını NATO ile uyumlu hale getirmeleri istendi. Bu talep tereddütsüz kabul edildi. (Leffler, 1985: 822-823) Böylece Türkiye, bilmeyerek kendisi için intihar olan griddle planlamasını onaylamış oldu. Süreç CHP döneminde başladı, DP döneminde sonuçlandırıldı.

Kaynakça

BCA, 07.08.1948/301812.117.59.1.

BCA, 11.09.1952/301812.130.67.16.

BCA, 18.03.1952/30100 . 61, D.374. 7.

BCA, 28.06.1948/30100.219.476.18.

BCA, 29.09.1950/301812.123.75.12.

C. Aydınalp, "Marshall Plânı", Ordu Dergisi, 146/67, (Haziran 1948), s. 163-173.

Carey, Brian Todd, vd. Road to Manzikert-Byzantine and Islamic Warfare 527-1071, Pen and Sword Publication: Great Britain, 2012.

Chicago Daily Tribune, "Tell of Big U.S. Base Rising on Bay in Turkey", 23 Augustus 1952.

DEFE 5/51, War Planning Directive, 1954, Appendixe, Defence of Middle East, Soviet Threat to teh Middle East. 21 January 1954.

DEFE 5/51, War Planning Directive, 1954, Defence of Middle East, strategy, outline plan and possible scenarios. 21 January 1954.

Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers The Conference of Berlin 1945, C. I, US Government Printing Office, Washington 1960. s. 651-652.

Gürün, Kâmuran, Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1983.

Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını: Ankara, 1959.

Melvyn P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", The Journal of American History, 71/4, (Mart 1985). s. 807-825.

New York Times, "The Mighty Missouri Casts off and Heads for Turkey", 23 March 1946. s. 8.

New York Times, "Turkey to Ratify Highway Pact; U.S. Experst to Help in Program", 17 January 1948.

The Times, "Russian Note on Turkish Straits", Augustus 13, 1946.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDEKİ GERGİNLİĞİN SAVUNMA SİSTEMİ TEDARİK VE MODERNİZASYON PROJELERİNE ETKİSİ: F-35 PROJESİ ÖRNEĞİ

Cenk ÖZGEN*

Özet

Bu çalışma, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliğin savunma sistemi tedarik ve modernizasyon faaliyetlerine etkisini F-35 Projesi örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, F-35'lerin Türkiye'ye teslim edilmemesinin düşük bir ihtimal olduğu belirtilmektedir. Kaldı ki bir şekilde teslimatın gerçekleşmemesi durumunda Türkiye'nin alternatifsiz olmadığı da ifade edilmektedir. Çalışmada, savunma ihtiyaçlarının yurtiçi çözümler üzerinden karşılanmasının getirilerine dikkat çekilmekte ve bu bağlamda Milli Muharip Uçak Projesi altında geliştirme çalışmaları devam eden TF-X'in önemine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-ABD İlişkileri, Savunma İşbirliği, F-35, Silah Ambargosu, Milli Muharip Uçak.

Giriş

Bu çalışma, son yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan gerginliğin savunma sistemi tedarik ve modernizasyon süreçlerine etkisini F-35 Projesi örneği üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Türkiye ile ABD arasındaki savunma işbirliği faaliyetlerinin genel bir bilançosu çıkarılmaktadır. Ardından ana hatlarıyla F-35 Projesi'nden bahsedilmektedir. Daha sonra F-35 uçaklarının teknik özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Müteakiben F-35 Projesi'nde Türkiye'nin konumu üzerinde durulmaktadır. Son olarak ise Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliğin F-35 Projesi'ne etkileri tartışılmaktadır.

1. Türkiye-ABD Savunma İşbirliği Faaliyetleri

Geleneksel olarak Türkiye-ABD ilişkilerinin omurgasını savunma işbirliği faaliyetlerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. İki devlet arasında savunma işbirliği kapsamındaki faaliyetlerin geçmişi 19. yüzyıla dayanmaktadır. Amerikalı özel müteşebbis Henry Eckford'un Ağustos

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cenk.ozgen@giresun.edu.tr

1831'de United States isimli korveti ile İstanbul'u ziyaret etmesi ve yapılan pazarlıklar sonucu geminin 150.000 dolar karşılığında Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınması taraflar arasında savunma işbirliğinin başlangıcı olarak kayıtlara geçmiştir (Trask, 1971: 7). Gerçi bu doğrudan devletler arasında gerçekleşen bir satış işlemi değildir. Ancak yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun savunma alanında ABD teknolojisi ve bilgi birikiminden yararlanmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan ABD Hükümeti üzerinden gerçekleştirdiği ilk silah tedariki ise 1865 yılında Amerikan İç Savaşı'nda kullanılan 40.000 Enfield tüfeğinin satın almasıdır (Erhan, 2001: 176).

Her ne kadar geçmişi 19. yüzyıla kadar uzansa da taraflar arasında savunma işbirliğinin ivme kazanması İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçteki yakınlaşma, özellikle de Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında gerçekleşmiştir. ABD, Soğuk Savaş boyunca askeri ve teknik konularda Türkiye'nin en önemli ortağı konumunda olmuştur. Hatta bu konumunu günümüzde de büyük ölçüde devam ettirdiği söylenebilir. Bu bağlamda ABD'nin savunma alanındaki konumu hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayacak en somut göstergelerden biri Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin envanter yapısıdır. 1990'ların ortalarından başlamak üzere Türkiye'nin savunma sanayiinde farklı devletlerle de işbirliğine gitmesinin ve daha da önemlisi 2000'lerin ikinci yarısından sonra yerli ve milli çözümlere öncelik vermesinin etkisiyle oransal açıdan azalma eğilimine girmiş olsa da halen TSK'nın kuvvet yapısında ABD menşeli silah, araç, gereç ve teçhizatın azımsanamayacak yeri söz konusudur. Sadece Türk Hava Kuvvetleri'nin kuvvet yapısında yer alan muharip uçaklarının tamamının ABD yapımı olduğu bilgisi bile bu durumu anlatma açısından yeterlidir.

Türkiye-ABD savunma işbirliği faaliyetleri, birleşik harekâtlardan eğitim programlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir. Savunma sistemi tedarik ve modernizasyon projeleri ise bu yelpazenin odak noktasını teşkil etmektedir. Oransal açıdan bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen neredeyse 50 yıl boyunca ABD, Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının karşılanmasında ana tedarikçi konumunda olmuştur. Gerçi nedenleri bir önceki paragrafta belirtildiği üzere son yıllarda ABD'nin bu alandaki konumunda gerileme yaşanmıştır. Ancak yine de taraflar arasında işbirliği yoğun şekilde sürmektedir. Bu çerçevede halen aralarında Müşterek Taarruz Uçağı (MTU) ya da diğer adıyla F-35 Lightning II, Türk Genel Maksat Helikopteri, Ağır Yük Helikopteri, F-16 Yapısal İyileştirme, FGM-148 Javelin, Link-16 ve SPEWS-II projelerinin de olduğu onlarca tedarik ve modernizasyon projesi yürürlüktedir. Parasal değeri milyarlarca dolara

ulaşan projelerin bir kısmı doğrudan alımı, bir kısmı ise ortak geliştirme ve üretimi öngörmektedir. Çalışmanın konusu itibariyle izleyen bölümlerde sıralanan projelerden MTU üzerine yoğunlaşılacaktır.

2. Müşterek Taarruz Uçağı Projesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden kısa bir süre sonra ABD, artyakıcı (afterburner) kullanmadan ses üstü hızlarda uçacak ve radarda oldukça düşük iz bırakarak rakipleri karşısında durumsal üstünlüğü sağlayacak yeni nesil "çok rollü" bir savaş uçağının geliştirilmesini gündemine almıştır (Atalan, 2011: 43). Bu ana isterler doğrultundan ilerleyen süreçte MTU ismini alacak projede Konsept Gösterim (Concept Demonstration /CD) Safhası Kasım 1996'da ABD Hükümeti ile Boeing ve Lockheed Martin (LM) firmalarının ana yüklenici konumunda oldukları uluslararası iş ortaklıkları arasında imzalanan sözleşmeler ile başlamıştır. Boeing'in X-32, LM'nin X-35 uçakları ile yer aldığı yarışta kazanan X-35 çözümü olmuş ve Ekim 2001'de imzalanan sözleşme altında LM'nin ana yüklenici, Northrop Grumman, BAE Systems, Pratt and Whitney ve Rolls-Royce'nin alt yüklenici oldukları iş ortaklığının MTU'yu geliştirmesi kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan süreci kendi başlatmış olmakla beraber ABD, en başından itibaren MTU'yu çok uluslu bir konsorsiyum tarafından yürütülecek bir proje şeklinde planlamış, bu kapsamda ilgi duyan devletlerin, tercih edecekleri ortaklık seviyelerine göre geliştirme ve üretim süreçlerinde yer almalarını öngörmüştür. Örneğin Birleşik Krallık, Ocak 2001'de imzalanan Mutabakat Muhtırası (Memorandum of Understanding/MoU) ile Birinci Seviye ortak olarak Sistem Geliştirme ve Gösterim (System Development and Demonstration /SDD) Safhası'nda projeye dâhil olmuştur (Air Force Technology, t.y.). Nitekim ABD ve Birleşik Krallık dışında muhtelif tarihlerde İtalya ve Hollanda İkinci Seviye; Kanada, Türkiye, Avustralya, Norveç ve Danimarka ise Üçüncü Seviye ortak statüsüyle projeye dâhil olmuş, böylece konsorsiyuma üye devlet sayısı 9'a ulaşmıştır (Tosato, 2014: 4).

Maliyet hususu göz önünde bulundurularak MTU Projesi'nde tek bir platform üzerinden farklı kullanıcıların ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri için F-35A Konvansiyonel Kalkış ve İniş (Conventional Take-off and Landing/CTOL), Birleşik Devletler Deniz Piyadeleri ve Kraliyet Donanması için F-35B Kısa Mesafeden Kalkış Dikey İniş (Short Take-off Vertical Landing/STOVL) ve Birleşik Devletler Donanması için F-35C Mancınık Destekli Kalkış ve Bariyerle Duruş (Catapult Assisted Take-off and Barrier Assisted Recovery/CATOBAR) olmak üzere üç farklı modelin geliştirilmesi planlanmıştır. Aralarında F-16, F-

18, A-6, A-10, AV-8B ve Sea Harrier'ların da olduğu envanterdeki birçok savaş uçağının yerini alması hedeflenen bu üç modelde ortak parça kullanım oranının %70 ila %90 arasında değişmesi öngörülmüştür. F-35A ilk uçuşunu Aralık 2006'da, F-35B Haziran 2008'de ve F-35C Kasım 2011'de gerçekleştirmiştir. Nisan 2007'ye gelindiğinde F-35A/B için Düşük Yoğunluklu Başlangıç Üretimi (Low Rate Initial Production/LRIP) için onay verilmiş ve ilk kez CTOL modelinden iki adet sipariş edilmiştir (Air Force Technology, t.y.).

Bugüne kadar konsorsiyuma üye olanlar dışında F-35 tedarikine karar veren devletler İsrail, Japonya, Kore Cumhuriyeti ve Belçika'dır. Bir kısmı kesin siparişe dönüşmüş olanlarla birlikte konsorsiyum üyesi devletlerin almayı taahhüt ettikleri uçak sayıları ve modelleri şu şekildedir: ABD 1.763 F-35A ve 693 F-35B/C, Birleşik Krallık 138 F-35 (modeli belirsiz), Türkiye 100 F-35A, Avustralya 100 F-35A, İtalya 60 F-35A ve 30 F-35B, Kanada 88 F-35A, Norveç 52 F-35A, Hollanda 37 F-35A ve Danimarka 27 F-35A. Tamamı F-35A modeli olmak üzere konsorsiyum dışı devletlerin sipariş sayıları ise şöyledir: İsrail 50, Japonya 42, Kore Cumhuriyeti 40 ve Belçika 34 (Lockheed Martin, 2018). Bunun yanında Japonya'nın Izumo Sınıfı helikopter gemilerinde konuşlandırılmak üzere 40 civarında F-35B modelinden sipariş etmeye hazırlandığı yönündeki haberler uluslararası basında geniş yer bulmuştur (Farley, 2018). Keza benzer haberler Türkiye için de yayımlanmış olup, konu ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

Hâlihazırda dünya genelinde F-35'in imalat ve test faaliyetlerinin gerçekleştirildiği üç tesis bulunmaktadır. LM'nin Forth Worth Teksas'ta yerleşik fabrikası ana üretim tesisi durumundadır. Nihai Montaj ve Test (Final Assembly and Check-Out/FACO) hattı olarak geçen diğer iki tesis ise Cameri, İtalya ve Nagoya, Japonya'da yer almaktadır (Lockheed Martin, t.y.). Yüksek oranlı üretim yapılan Forth Worth'te 2021'de tam kapasiteye ulaşılmasıyla yılda ortalama 150 uçağın imal edilmesi planlanmaktadır. İtalya ve Japonya'daki fabrikalarda ise nispeten daha düşük oranlı imalat yapılmaktadır (Laird, 2017).

MTU, 391.2 milyar dolarlık bedeliyle dünyanın en büyük ve pahalı askeri havacılık projesi olarak nitelendirilmektedir (Sünnetçi, 2015: 122). Ana yüklenici konumundaki LM, toplam 499 uçağın tesliminin öngörüldüğü LRIP 11 döneminde birim fiyatlarının F-35A için 89.2 milyon dolar, F-35B için 115.5 milyon dolar ve F-35C için 107.7 milyon dolar olacağını açıklamıştır. Hedeflenen ise 2020 yılına kadar F-35A'nın birim fiyatını 80 milyon dolara düşürmektir. Kasım 2018 itibariyle 330'dan fazla uçağın teslimatı

gerçekleştirilmiş olup, F-35 filosu 165.000 uçuş saatine ulaşmıştır (Lockheed Martin, 2018). Faydalı kullanım ömrüne dair Birleşik Devletler Silahlı Kuvvetleri özelinde yapılan ilk hesaplamalarda F-35'lerin 2064 yılına kadar hizmette kalacağı öngörülmüştür. Ancak uçağın hizmete girmesi sonrasında toplanan yeni veriler ışığında bu süre daha sonra 2070 yılı olarak revize edilmiştir (Drew, 2016).

3. F-35 Hakkında

Amerikalıların yüksek teknolojiye dayalı hava gücü üstünlüğünü betimlemek için kullandıkları "adil dövüşmeyiz (we don't fight fair)" sloganını uygulamaya geçirmek üzere tasarlanan F-35, askeri havacılıkta en üst seviyeye karşılık gelen 5. nesil (5N) bir av/bombardıman uçağıdır. 5N'lerin temel ayırt edici özellikleri stealth, artyakıcı kullanmadan sesüstü hızlarda uçabilme, yakıt verimliliği ve ağ merkezli harp yeteneğidir. Bu sınıftaki uçakların ilk temsilcisi yine Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri'nin envanterinde yer alan F-22 Raptor'dur (Güvenç, 2014: 27). Tablo 1.'de F-35'in üç farklı modeline ait teknik özellikler yer almaktadır.

Tablo 1. F-35'in Üç Farklı Modeline Ait Teknik Özellikler

Özellik	F-35A	F-35B	F-35C
Uzunluğu	15.7 m	15.6 m	15.7 m
Yüksekliği	4.38 m	4.36 m	4.48 m
Kanat açıklığı	10.7 m	10.7 m	13.1 m
Kanat alanı	42.7 m2	42.7 m2	62.1 m2
İrtifa dümeni açıklığı	6.86 m	6.65 m	8.02 m
Boş ağırlığı	13.290 kg	14.650 kg	14.785 kg
Dâhili yakıt kapasitesi	8.278 kg	6.125 kg	8.960 kg
Silah taşıma kapasitesi	8.160 kg	6.800 kg	8.160 kg
Standart dâhili silah yükü	25 mm GAU-22/A topu 2xAIM-120C/D hava-hava füzesi 2x2.000 lb GBU-31 JDAM güdümlü bombası	2xAIM-120C/D hava-hava füzesi 2x1.000 lb GBU-32 JDAM güdümlü bombası	2xAIM-120C/D hava-hava füzesi 2x2.000 lb GBU-31 JDAM güdümlü bombası
Tam yüklü	31.750 kg	27.215 kg	31.750 kg

ağırlığı			
İtki sistemi	1xF135-P-100 40.000 lb Max.	1xF135-P-600 40.000 lb Max.	1xF135-P-100 40.000 lb Max.
Hızı (Tam dâhili silah yüklü)	1.6 mach	1.6 mach	1.6 mach
Harekât yarıçapı	1.093 km	833 km	1.100 km
Menzili	2.200 km	1.667 km	2.200 km
Maksimum g-yükü	9.0	7.0	7.5

Kaynak: (Lockheed Martin, 2018).

Bu noktada 5N'lerin özelde de F-35'lerin en dikkat çekici özelliği olması nedeniyle stealth yeteneği üzerinde kısaca durulacaktır. Genelde stealth, "radarda görünmezlik" veya "radarda düşük görünürlük" olarak tanımlanmaktadır. Ancak gerçekte bu tam karşılığı değildir. Zira stealth, daha doğru bir tanımlamayla "düşük görünürlük" veya "ileri gizlenebilirlik" özelliğinin elde edilebilmesi platformun radar kesit alanının azaltılmasına ilave olarak başka tedbirlerin alınmasına da bağlıdır. Burada görsel tespiti zorlaştırılacak tedbirlerden ve termal, akustik ve elektromanyetik izlerin azaltılmasından bahsedilmektedir. Nitekim sıralanan yapısal tedbirlere ancak uçuş esnasındaki muhabere ve data link sessizliği de eklendiğinde düşük görünürlük sağlanmış olmaktadır (Kılıç, 2018: 24-25). Öte yandan teknik açıdan radar ve diğer sensör sistemlerinden tamamen gizlenmenin mümkün olmadığını eklemek gerekir. Zaten stealth uygulamasındaki asıl maksat da hasmın tespit sistemlerinden tamamen gizlenmek değil, mümkün olduğunca geç fark edilmek ve böylece muharebe sahasında taktik üstünlük sağlamaktır.

F-35'lerin hizmete girmesini izleyen süreçte Başlangıç Harekât Kabiliyeti (Initial Operational Capability/IOC)'ne ulaşan ilk filo Birleşik Devletler Deniz Piyadeleri bünyesinde yer alan WMFA-121 olmuştur. 10 F-35B ile teşkil edilmiş olan WMFA-121, 31 Temmuz 2015'te IOC'ye ulaştığını deklare etmiştir (Eckstein, 2015). ABD dışında IOC deklare eden ilk filo ise 30 Kasım 2018'de İtalyan Hava Kuvvetleri'nin F-35A'lar ile teçhiz edilmiş 13° Gruppo'su olmuştur (Cenciotti, 2018). Diğer taraftan 2018 yılında Suriye'ye yönelik icra ettiği hava taarruzlarında F-35'leri görevlendiren İsrail, bu

uçakları muharebede kullanan ilk devlet olarak tarihe geçmiştir (BBC News, 2018).

Gelişmiş silah, aviyonik, sensör ve elektronik harp sistemleriyle donatılan ve düşük görünürlük özelliğini üstün durumsal farkındalık ve ağ merkezli harp yeteneği ile birleştiren F-35'in hem av hem de bombardıman görevlerini etkin şekilde icra edeceğine şüphe yoktur. Fakat tüm üstün özelliklerine karşın F-35'in eleştirildiği noktalar da yok değildir. Bu kapsamda eleştirilerin daha ziyade düşük manevra kabiliyeti, yüksek maliyet ve yazılım kaynak kodlarının açık olmaması başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Ayrıca Otomatik Lojistik Bilgi Sistemi (Autonomic Logistics Information System/ALIS)'nin siber saldırılara maruz kalabileceği iddiası ve yine bu sistem sayesinde tüm kullanıcıların harbe hazırlık oranlarının üretici firma LM dolayısıyla ABD tarafından bilinecek olması da eleştiri konusudur (Kılıç, 2018: 42-43).

4. F-35 ve Türkiye

Türk Hava Kuvvetleri'nin envanterindeki F-4E/2020 ve F-16C/D'ların hizmet ömürlerini doldurması sonrasında ortaya çıkacak yeni nesil savaş uçağı ihtiyacını dikkate alan Türkiye, MTU Projesi'ne 1999 yılında imzalanan 6.2 milyon dolar değerindeki Teklif ve Kabul Mektubu (Letter of Offer and Acceptance/LOA) ile CD Safhası'nda dâhil olmuştur. Türkiye, 11 Temmuz 2002'de SDD Safhası'nda projede Üçüncü Seviye ortak statüsünü elde etmiştir. Türk Hava Kuvvetleri'nin yeni nesil savaş uçağı olarak F-35'i seçmesi üzerineyse 25 Ocak 2007'de imzalanan MoU ve ekleri ile projenin Üretim, Destek ve Sürekli İyileştirme (Production, Sustainment and Folow-on Development/PSFD) Safhası'na katılmıştır. Türkiye'nin 2030'a kadar partiler halinde 100 (+16 opsiyon) uçak tedarik etmesi öngörülmektedir. Türk Hava Kuvvetleri'nin envanterine girecek uçaklar F-35A modelidir (Sünnetçi, 2015: 122). Bununla birlikte Türk Deniz Kuvvetleri'nin hafif uçak gemisi rolünü üstlenebilecek Havuzlu Helikopter Gemisi (Landing Helicopter Dock/LHD) sınıfındaki TCG Anadolu'nun hizmete girişini göz önünde bulundurarak F-35B'lere de ilgi duyduğu belirtilmektedir (Erkuş, 2018).

Türk Savunma Sanayii şirketlerinden 10'u MTU Projesi'nin parçasıdır. F-35 uçaklarının ve F135 motorlarının geliştirilmesi ve/veya üretiminde sorumluluk sahip olan Türk şirketleri Alp Havacılık, ASELSAN, AYESAŞ, FOKKER ELMO, HAVELSAN, Kale Havacılık, MİİKES, ROKETSAN, TÜBİTAK-SAGE ve TUSAŞ'tır. Proje kapsamında Türk Savunma Savunma Sanayii şirketlerinin toplam iş payının 12 milyar doları aşacağı ifade edilmektedir (Lockheed Martin, 2018).

Türkiye, iki uçaktan oluşan ilk F-35 siparişini 6 Mayıs 2014'te düzenlenen Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK) toplantısında vermiştir (Sünnetçi, 2015: 122). İlerleyen süreçte muhtelif partiler halinde verilen siparişlerle bugün bu sayı 30'a ulaşmıştır (CNN Türk, 2018). Planlamalara göre Türk Hava Kuvvetleri'nin ilk F-35 üssü Malatya Erhaç'da konuşlu 7. Ana Jet Üssü; ilk F-35 filoları ise 171. ve 172. filolar olacaktır. Ayrıca 7. Ana Jet Üssü, F-35'lerin pilot ve bakım personelinin eğitileceği Entegre Eğitim Merkezi'ne de ev sahipliği yapacaktır (Sünnetçi, 2015: 122). İlk etapta ekonomik ömürlerini doldurmaya başlayan F-4E/2020'lerin yerini alması planlanan F-35A'ların öncelikli olarak hava-yer görevlerini icra etmesi beklenmektedir.

Türk Hava Kuvvetleri için imal edilen 18-0001 kuyruk numaralı ilk F-35A'nın teslimatı 21 Haziran 2018'de LM'nin Fort Worth'ta yerleşik tesislerinde düzenlenen törenle gerçekleştirilmiştir. Öğretmen Pilot Eğitimi kapsamında bir süre Amerikan Hava Kuvvetleri'ne ait Luke Hava Üssü'nde konuşlandırılacak uçağın, ilk partide yer alan diğer uçaklarla birlikte Kasım 2019'da Türkiye'ye getirilmesi planlanmaktadır (CNN Türk, 2018). Öte yandan proje takvimi bir şekilde ilerlemekle birlikte F-35'lerin Türkiye'ye gelişi hususunda tartışmalar devam etmektedir. Tartışmaların odak noktasını Türkiye ile ABD arasında devam eden gerginlik ve bunun F-35 Projesi'ne muhtemel yansımaları oluşturmaktadır.

5. F-35'lerin Akıbeti ve Muhtemel Yol Haritası

Son yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerinin olumsuz bir düzlemde seyrettiği gözlemlenmektedir. Başta ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde PYD-YPG ile kurmuş olduğu ittifak, 15 Temmuz darbe girişiminde Washington'un rolüne dair iddialar ve Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Triumf (NATO kodu: SA-21 Growler) hava savunma sistemi tedarik kararı olmak üzere, muhtelif faktörlerden kaynaklanan bu durum taraflar arasındaki savunma işbirliğinin ne şekilde etkileneceğine yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Tartışmaları daha da alevlendiren ise ABD Kongresi'nin Türkiye'ye F-35'lerin teslimini geçici olarak durdurulmasını öngören yasa tasarını kabul etmesi ve bunun Trump yönetimi tarafından da onaylanması olmuştur (NTV, 2018).

Hemen belirtmek gerekir ki ABD'nin F-35'lerin teslimini engellemesi düşük bir ihtimaldir. Bunun birkaç nedeni vardır. Her şeyden önce Türkiye, F-35'lerin geliştirilmesi ve üretiminden sorumlu çok uluslu konsorsiyuma üye devletlerden biridir. Bu statüdeki bir devleti -özellikle de bir NATO üyesini- ikili ilişkilerdeki olumsuzlukları gerekçe göstererek konsorsiyum dışına çıkarmanın diğer ortaklar nezdinde izah edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Dahası Türkiye'nin bugüne kadar proje yükümlülükleri

altında yaptığı ödemeler vardır ki Cumhurbaşkanı Erdoğan rakamın 900 milyon dolar olduğunu açıklamıştır (Akşam, 2018). Bu şartlarda tek taraflı girişimlerin doğuracağı hukuki sonuçların ABD'yi "iki defa düşünmek" durumunda bırakacağı aşikârdır. İkinci neden Türkiye'nin proje dışına çıkarılmasının teslimatları geciktirecek dolayısıyla sadece ABD'yi değil, sipariş veren tüm devletleri etkileyecek olmasıdır. Şüphesiz F-35'lerin Türkiye olmadan da üretilmesi mümkündür. Ancak tedarik zincirinde yer alan Türk şirketlerinin proje dışına çıkarılmasının üretim planlamasının yeniden yapılmasını gerektireceği, bunun da kaçınılmaz şekilde teslimat takvimini etkileyeceği ortadadır. Üçüncü neden Türkiye'ye F-35'lerin teslim edilmemesinin ABD'nin hem tedarikçi hem de müttefik olarak güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açacak olmasıdır. Uzun yıllardır dünyanın açık ara bir numaralı silah ihracatçısı konumunu koruyan, dahası küresel ölçekte savunma işbirliği taahhütleri bulunan bir devlet açısından bunun ne ölçüde rasyonel bir karar olacağının cevabını vermek güç olmasa gerekir. Son olarak, Washington yönetiminim böyle bir adım atması Türkiye-ABD ilişkilerine büyük darbe vuracaktır. Bu durum Türkiye'nin stratejik önemi ve böyle bir adımın Ankara'yı farklı arayışlara sevk edeceği gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde, ABD'nin gerginliği daha da tırmandıracak adımlardan kaçınması "reel politik" ile örtüşen bir davranış olacaktır.

Öte yandan her ne kadar rasyonel bir adım olarak görünmese de ABD'nin F-35'lerin teslimini engellemesi ya da en azından uçakların Türkiye'ye gönderilmesine müsaade etmemesi ihtimal dâhilindedir. Bilhassa mevcut ABD yönetiminin dış politika tercihleri göz önünde bulundurulduğunda, bu ihtimalin pratiğe dönüşmesi çok da uzak bir ihtimal değildir. Peki, bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin hareket tarzı ne olacaktır? Şurası açıktır ki F-35'lerin teslim edilmemesi halinde Türkiye farklı alternatiflere yönelecektir. Nitekim bizzat en yetkili isim konumundaki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından günümüz dünyasında Türkiye'nin alternatifsiz olmadığı, böyle bir durum karşısında ya başka devletler nezdinde arayışlara girileceği ya da milli çözüme yönelineceği şeklinde açıklama yapılmıştır (Milliyet, 2018).

Bu açıklamanın ardından Türkiye açısından alternatif çözüm noktasında öne çıkan adayların Fransa'nın Rafale, İsveç'in Gripen NG, Eurofighter Konsorsiyumu'nun Eurofighter Typhoon ve Rusya'nın Su-35 ve Su-57 uçakları oldukları söylenebilir. F-35'in tam muadili olmamakla beraber sıralanan uçakların tamamı 4. veya 5. nesil modern sistemlerdir. Yakında hizmet dışına çıkarılacak F-4E/2020'lerden ötürü Türk Hava Kuvvetleri'nin sayısal anlamda zafiyet yaşamaması için bir ara çözüm olarak bu uçaklardan

tedarik edilmesi düşünülebilir, hatta belki buna mecbur da kalınabilir. Ancak burada unutulmaması gereken husus hangisinde karar kılınırsa kılınsın hazır alım yöntemine yönelerek dışarıdan bulunacak çözümlerin son tahlilde farklı bir tedarikçiye bağımlılığı getireceği dolayısıyla özünde değişen bir durumun olmayacağıdır. Tablo bu kadar netken en doğru ve sürdürülebilir hareket tarzı çözümü özgün platformlarda aramak olacaktır ki hâlihazırda Milli Muharip Uçak (MMU) Projesi altında TUSAŞ'ın ana yükleniciliğinde devam eden TF-X'in önemi de tam olarak burada ortaya çıkmaktadır. Gerçi F-35'ten farklı olarak TF-X'in öncelikle hava-hava görevlerine yönelik tasarlandığı bilinmektedir. Fakat söz konusu platform üzerinde gerçekleştirilecek modifikasyonlar ile farklı ihtiyaçların da karşılanabileceği ortadadır ki bunun pek çok örneği vardır.

Bugün Türkiye ölçeğinde bir devletin tek başına bir savaş uçağı projesi yürütmesinde teknik açıdan bir engel bulunmamaktadır. Kaldı ki teknik engellerle karşılaşılsa bile MMU Projesi'nde BAE Systems'ten destek alınıyor olması gibi bir şekilde bunun aşılması mümkündür. Ancak burada daha önemli bir sorun vardır o da maliyettir. Günümüzde bu sorunu aşmak için geliştirilen çözümlerden biri bilhassa büyük ölçekli savunma tedarik süreçlerinde uygulanan çok uluslu proje modelidir. İki ve daha fazla devletin işbirliğine dayanan bu model maliyetin dolayısıyla riskin paylaşılmasını sağlamaktadır. Yine bu model sayesinde tarafların farklı alanlardaki bilgi birikimlerini ortak bir havuzda toplamalarına zemin de hazırlanmaktadır. Çok uluslu proje modelinin MMU özelinde Türkiye tarafından da gündeme alınabileceği değerlendirilmektedir. Aynı durum TF-X üzerinde modifikasyonlar yapılması gündeme geldiğinde de geçerlidir.

Sonuç

Türkiye-ABD ilişkileri tarihinin en sıkıntılı dönemlerinden birini yaşamaktadır. Gelişmelerden taraflar arasındaki gerginliğin en azından görünür gelecekte de devam edeceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliğin savunma işbirliğine ne şekilde yansıyacağı önemli bir tartışma konusudur. Nitekim taşıdığı önemden ötürü bu tartışmalar daha ziyade F-35 Projesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Her ne kadar olumsuz bir süreçten de geçiliyor olsa Türkiye-ABD ilişkilerinin muhteviyatından bağımsız olarak F-35 Projesi'nin daha önceden planlandığı şekilde ilerleyeceği düşünülmektedir. Ne var ki düşük bir ihtimal olmakla birlikte projenin bir şekilde sekteye uğraması da mümkündür. Böyle bir durum karşısında Türkiye'nin ilk seçeneği yurtdışından hazır alıma yönelmektir. Doğru hareket tarzı olan ikinci seçenek ise çözümü içeride

aramaktır. Halen Türkiye, MMU Projesi altında TF-X'i geliştirme çalışmalarına devam etmektedir. Kısa vadede bir ara çözüm olarak yurtdışından uçak alınması gündeme gelebilecek olsa da uzun vadede TF-X üzerinde yapılacak modifikasyonlar ile F-35'in yerinin doldurulabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Air Force Technology. (t.y.). F-35 Lightning II Joint Strike Fighter (JSF). Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018. https://www.airforce-technology.com/projects/jsf/.

Akşam. (2018, 31 Ağustos). Başkan Erdoğan: ABD, F-35'leri Vermezse F-35'leri Kendimiz Üretiriz. 6 Aralık 2018. https://www.aksam.com.tr/siyaset/baskan-erdogan-abd-f35leri-vermezse-kendimiz-uretiriz/haber-769135.

Atalan, S. (2011). F-35A Lightning II. Dünya Askeri Teknolojiler Ansiklopedisi: Modern Hava Sistemleri içinde (ss. 42-43). İstanbul: DStil.

BBC News. (2018, 22 Mayıs). F-35 Stealth Fighter Sees First Combat, in Israeli Operation. Erişim Tarihi: 30 Kasım 2018. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44210403.

Cenciotti, D. (2018, 1 Aralık). First in Europe, the Italian Air Force Declares IOC For Its First F-35A Squadron During TLP 18-4. Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018. https://theaviationist.com/2018/12/01/first-in-europe-the-italian-air-force-declares-ioc-for-its-first-f-35a-squadron-during-tlp-18-4/.

CNN Türk. (2018, 21 Haziran). İlk F-35'ler Teslim Edildi. Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018. https://www.cnnturk.com/dunya/ilk-f-35ler-teslim-edildi.

Drew, J. (2016, 25 Mart). Lookheed F-35 Service Life Extended to 2070. Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018. https://www.flightglobal.com/news/articles/lockheed-f-35-service-life-extended-to-2070-423536/.

Eckstein, M. (2015, 31 Temmuz). Marines Declare Initial Operational Capability on F-35B Joint Strike Fighter. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018. https://news.usni.org/2015/07/31/marines-declare-initial-operational-capability-on-f-35b-joint-strike-fighter.

Erhan, Ç. (2001). Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Erkuş, S. (2018, 27 Şubat). Turkey Mulls Purchase of US's F35-B for Future Airplane Carrier. Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018. http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-mulls-purchase-of-uss-f35-b-for-future-airplane-carrier-127923.

Farley, R. (2018, 23 Mart). An F-35B for Japan's Izumo-Class: Obstacles and Challenges. Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018. https://thediplomat.com/2018/03/an-f-35b-for-japans-izumo-class-obstacles-and-challenges/.

Güvenç, S. (2014). F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye. Bilge Strateji, 6 (10), 27-34.

Kılıç, H. (2018). F-35 Lightning-II ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Rapor No: 75), İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

Laird, R. (2017, 11 Ekim). The F-35 Final Assembly Line Ramps Up: Digital Thread Manufacturing and Design-Manufacturing-Sustainment Learning Curve. Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018. https://sldinfo.com/2017/11/the-f-35-final-assembly-line-ramps-up-digital-thread-manufacturing-and-design-manufacturing-sustainment-learning-curve/.

Lockheed Martin. (2018, 2 Kasım). F-35 Lightning II Program Status and Fast Facts. Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018. https://www.f35.com/assets/uploads/documents/FG17-18980_014_F-35.comFastFacts11-18Belgium.pdf.

Lockheed Martin. (t.y.). The Centerpiece of 21st Century Global Security. Erişim Tarihi: 9 Aralık 2018. https://www.f35.com/global.

Milliyet. (2018, 31 Ağustos). Cumhurbaşkanı Erdoğan Konuştu. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018. http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-konustu-balikesir-yerelhaber-3006271/.

NTV. (2018, 13 Ağustos). Trump, F-35'lerin Teslimatını Askıya Alan Bütçe Yasasını Onayladı. 6 Aralık 2018. https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-f-35lerin-teslimatini-askiya-alan-butce-yasasini-onayladi,4ZqJ3wsaV0ehZI4GP3fr6A.

Sünnetçi, İ. (2015). F-35A Lightning II Programı ve Türkiye. Savunma ve Havacılık, 29 (169), 122-129.

Tosato, F. (2014). The F-35 Program From the Italian Perspective. Roma: Centro Studi Internazionali.

Trask, R. R. (1971). The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939. Minneapolis: University of Minnesota.

INDIAN STRATEGIC THOUGHT

Syed Sadam Hussain SHAH*

Abstract

To understand the strategic thought requires in-depth analyses of history and past relations. Therefore, these factors are indeed vital to comprehend how India makes sense of the outside world. The essay mainly discusses the Brahman, Sultans, Mughals, and British thoughts and their relevance in the modern Indian strategic thinking. Thus, it concludes that among four major strategic thoughts, the Brahman Strategic thought mainly dominates the contemporary Indian strategic thinking. Though, it also influences India's ambitions to retain its great power status it once enjoyed in history.

Keywords: Re-emergence of India, Great Power Politics, Strategic thinking, Nuclear Weapons, Strategic Evolution

Introduction

India's contemporary strategic behaviour is deep-rooted in history. Few archaeological sources and historical writings as Rig Veda draws insights from the tapestry of Indian antiquity and offers articulated and clear explanation of India's contemporary strategic thinking. And looking back into the past is vital to understand how India makes sense of the world today. The study of four strategic thoughts helps us to generalize, which strategic thought more appropriately explains Indian actions and views about governing its security strategy and foreign relations. Therefore, the paper briefly discusses the Brahman, Sultans, Moghuls, and British strategic thoughts by drawing on the historical literature, and precisely speaking the Rig Veda. The study finds that among four major strategic thoughts, the Brahman thought mainly dominates the contemporary Indian strategic thinking. In addition, based on primary source documents the essay finds that the Aryans (Mauryans) or modern-day Brahmans were invaders, and the Dravidians are the true Indians. The study further focuses on how India sees its neighbours, Indian Ocean, and its ability to shape the regional political environment in the long run.

Before I begin, however, I need to deal with the elephant in the room. There

* Research Assistant, The Centre for International Strategic Studies, Islamabad, syedsadampak@gmail.com

is a common misapprehension that India belongs to Hindu-Brahmans. The fact is that Aryans (Modern day Hindu-Brahmans) invaded India fighting a bloody war, which resulted in bloodshed termed as the 'Last Massacre.' (Stein, 2010) (Hermen Kulke, 2004) (Burrow, 1975). This Invasion had been recorded in Vedic scriptures. In Rig Veda Aryan's God Indira had been praised as 'breaker of the fort'. (Hermen Kulke, 2004). There are other primary source documents that cast a light on the true originals of the Indian region. According to the Greek geographers, the oldest known Indian region ever in the history of Indian civilization is Damiricia, Limyrike: Tyndis a city; which is now the southern part of India or the Tamil region (Marr, 1975). Likewise, archaeological sources provide evidence of similarities between the South Indian Megalithic Culture or Dravidian Cultural and Indus Civilization (Marr, 1975). Similarly, the first ever ancient seventy-six known inscriptions in history, provided by South Indian Brahmi inscriptions belongs to Dravidians that were discovered by Venkoba Roa (Marr, 1975). Likewise, twenty-five more inscriptions of ancient India or early ages written on pottery were discovered at Tamil Nadu state in 1945 (Marr, 1975). Moreover, KV Subramaniam Ayyar speaking at Third all India Oriental Conference held at Madras in 1924, argued that the first ever old language in Indian history had been Tamil, which is Dravidian Language (Ayyar, 1924). Therefore, the Dravidians are the true originals of India.

1. The Brahman Strategic Thought

Indian Emperor Chandragupta Maurya lived from 340-298 BCE and was the first ruler of the Mauryan Empire. He was descendant of Aryans, father of Emperor Bindusira, grandfather of Emperor Asoka. Mauryan empire fought bloody wars, and reached its full power and became one of the largest empires of the world at that time. Their thought emphasized the accumulation of resources and wealth by the means of the quest. It believed in that economic prosperity ensures the loyalty of soldiers and public with their sovereign. (Thapar, 2003) (Ajit Dasgupta, 2002). It further believed that fomenting conflict in neighbouring states, prospering at the expense of immediate neighbours and maintaining good relations with neighbours of neighbours is necessary to encircle the immediate neighbours (enemies). This is why, Chandragupta Maurya signed peace treaties with far neighbours like the Seleucid II, who received the gift of 500 elephants, but at the same time continued assault in the neighbouring Himalayas.

2. The Sultan Strategic Thought

In the 13th Century, a strong sultanate due to the efforts of Mu'izz al-Din Muhammad bin Sam was established. Their rule lasted for more than two centuries. Their thought was mainly inspired by theology. It was based on two principles, Jahandari, and Jahangiri, which means the conquest and consideration of new territories, respectively. This allowed Ala-ud-din-khilji to conquer most parts of the world just as the second Alexander. Every sultan conquered and expanded its territory, except Sultan Balban, who had been unsuccessful in approaching distant kingdoms. He was badly struck in his kingdom's domestic upheavals. The sultans conquered peripheral and distant areas to increase their wealth, territory and resources, spreading their ideology and culture and monopolising the trade and economics of that region.

3. The Mughal Strategic Thought

In the early 16th century, Mughals also spelt Moghuls or the Turkic-Mongolian warriors started their rule in India, which lasted for centuries. Unlike the sultans of the medieval era, their strategic thought was predominantly based on economic statecraft rather than religion or theology. This is the reason why great emphasis was given on the matters of seaborne, commerce, cultural harmony and commercial activities rather than approaching far territories (Breiner, 1914) (Edwards & Garrett, 1956). This is one of the reasons why Hindus enjoyed great privilege unlike in medieval era. They also enjoyed a complete monopoly over trade and commerce. (Habib, 1968) (Haider, 1996) (Ali, 1978) (Khan, 1972). The Political system of the Mughal Empire was different from the Afghan sultanates political system (Ali, Towards an Interpretation of the Mughal Empire, 1978) (Khan, 1972). In the Mughal Empire, there was a complete systemization of the devolution of power to different mansab. However, in the former system, the power and sovereignty belonged solely to the king. Akbar's division of empire as subs, sarkars, and mahalls and the chain of officers at different levels controlled by ministers had given identity to Mughal administration irrespective of the region where they served; this system had continued for next generations (Habib, 1968).

4. The British Strategic Thought

Unlike the Brahmans, Sultans, and Mughal—the British treated India as a colonial master, the colony ruled by the crown empress residing in Great Britain. The Raj started after the mutiny of 1857. The British government

took over the company and Queen succeeded the Mughal emperor, giving India a single administrative entity. This is why the British thought cannot be termed as an Indian thought.

5. India's Contemporary Strategic Thought

India's contemporary thought somehow is having the reflection of Kautilya or Brahman Strategic thinking. India considers 11 circles that surround it (the core state or Vijigishu). Nevertheless, it doesn't give the fixed account of a number of the kingdoms or circles but refers to a possible relationship that may arise when the core state would be in the quest (Karad, 2015) For Kautilya, a state has a set of immediate neighbours and a set of neighbours' neighbours. The states that are immediate neighbours have an inherent tendency to be hostile towards the state in question. The immediate neighbour's own neighbours, in turn, are likely to be potential allies to the protagonist state since they are subject to the same dynamic with respect to their own immediate neighbours, but these categories are not immutable and can change depending on the circumstances. (Saran, 2018).

6. The Circles

The first circle is the 'Vijigishu,' or the core state itself. It desires to be the world power. Its strength depends on the power of deliberation being the intellectual strength, a prosperous treasury, a strong army being the strength of sovereignty, and the martial power being the physical strength (Essays, 2016). The second circle is known as Ari circle, which are contiguous neighbours and natural enemies. The third circle brings about Mitra, who is an ally of Vijigishu and is located beyond the immediate neighbour (Ari). The fourth circle is known as 'Arimitra', who is enemy's ally located beyond Vijigishu's ally. The fifth circle inspires Mitra-Mitra, an ally located beyond the enemy's ally. The sixth circle is named as Ari Mitra-Mitra, an ally of enemy's ally situated at immediate beyond Mitra-Mitra. The seventh circle is known as Parshnigraha the enemy, in the rear of the Vijigishu, see (Saran, 2018) (Essays, 2016).

The eighth circle has Akranda a Vijigishu's ally in the rear behind that of Parshnigraha. The ninth circle begets Parshnigrahasara, who is enemy's (Parshnigraha's) ally located behind Akranda. The tenth circle is known as Akrandsara, who is an ally of Akranda behind Parshnigrahasara, ultimately an ally. The eleventh kingdom Madhyama is the territory of the Middle king that adjoins the Vijigishu and Ari and who's stronger than both Vijigishu and Ari. The twelfth Udasina kingdom lying outside neutrals is more

powerful that of Vijigishu, Ari, and Madhyama (Karad, Perspective of Kautilya's Foreign Policy: An Ideal State of Affairs, 2015).

7. India's Relations with Its Neighbours

India's contemporary thought somehow is having the reflection of the Brahman Strategic thought. India considers its contiguous neighbours as natural enemies that includes two major powers as Pakistan and China, and five small neighbours as Maldives, Sri-Lanka, Nepal, Myanmar, and Bhutan. To destabilize its enemy circle or its neighbours, India is sowing dissension (Brahman Bheda Policy) in the neighbouring state. India had intervened in Myanmar in the 1950s during the Karen insurgency. It has intervened in Sri-Lankan internal affairs during Janatha Vimukti Peranuna movement. In 1971 it supported Mukti Bani terrorists that led to the creation of Bangladesh and at present, it is supporting the Baloch insurgency in Pakistan. It had also supported Sri-Lankan Tamil insurgency and had coerced Nepal by using economic blockades. It has also meddled in Burmese, and Bhutanese domestic affairs. India strongly believes in making the subcontinent as a whole entity once again. But it sees Pakistan as a regional destabiliser and quite a hurdle in making sub-continent as one entity. Indians view the creation of Pakistan as an unfortunate and temporary breach in the unity of sub-continent (Tanham, 2013). On the other hand, because of its size, population, military might, and nuclear weapons India consider China as a major challenge. China not only attacked but also humbled and exposed Indian weakness in 1962. India considers this contiguous but powerful neighbour a more credible threat than others.

8. India's Relations with Its Far Neighbours

Iranians, Afghanis, and the Central Asian States are mainly India's far neighbours that are located beyond Ari (enemy's) territory. This helps India to encircle its contiguous neighbours. In 2016, Iran and India have signed nine agreements including leasing of Chabahar port, which is considered as the counterpart to Gawadar Port. The port offers India access to landlocked Afghanistan and Central Asia while bypassing rival Pakistan. The port will provide India with a move parallel to Pakistan's and China's growing influence in the region. India is also alleged to use Afghan soil to support miscreants' activities across Pakistan. Speaking to the National Assembly, Pakistan's ex-defence minister Khawaja Asif said India has given the task to provoke terrorism in Pakistan to those sitting in Afghanistan. He said Afghanistan in coordination with India is hatching conspiracies against the security of Pakistan (Editorial, 2017). Shyam Saran argues that "It has also

been my view that we should not be reluctant to leverage our presence in Afghanistan to pressure Pakistan even more...Given the situation, there is no reason why India should not raise its presence in Afghanistan, even on the security front. Short of putting Indian boots on the ground, we should do everything we can to strengthen Afghan security forces." (Saran, How India Sees the World. Kautilya to the 21st Century, 2017).

9. India and the World

India aspires to a global rule. The concept of India's global rule traces its roots back to Asoka, who desired to become the 'Chakravartin' a universal monarch (gov, 2002). The concept is best expressed in BJP's election manifesto that says "a resurgent India must get its rightful place in the comity of nations and international institutions. The vision is to fundamentally reboot and reorient the foreign policy goals, content and process, in a manner that locates India's global strategic engagement in a new paradigm and on a wider canvass that is not just limited to political diplomacy, but also includes our economic, scientific, cultural, political and security interests, both regional and global, on the principles of equality and mutuality, so that it leads to an economically stronger India, and its voice is heard in the international fora" (Document, 2014). Furthermore, Indian foreign secretary stated that India should be a "leading power in contemporary international relations—a power equipped with a clear vision of how international affairs ought to be organized, not merely a power that accepts the system as it is" (Jaishankar, 2015). The stipulation is also well explained by Nehru's writing, which says that Indians have always seen their country as an international key player who can shape a new world order, see (Tanham, 2013). However, on the other hand, there is a political consensus in India that the country would never allow any alien subordination any time in future, and this was the primary motivation behind Nehru's non-alignment policy. This is why India is moving towards indigenization and wants to shape International system the way it likes.

India's potential development of long-range Intercontinental missiles and nuclear-powered submarines would ideally question the rationale, whether the entire pursuit is less China/Pakistan centric or to achieve deterrence against the far targets like the United States and Western Europe. Moreover, India is a growing global military power, which is ranked as the fourth largest global firepower in 2018. It is competing with other major powers in military matters (see the table below).

Table 1.1. (Editorial, Military Strength Ranking, 2018)

Classification	U.S.	Russia	China	India
Total Military Personal	2,083,100	3,586,128	2,693,000	4,207,250
Total Aircraft Strength	13,362	3,914	3,035	2,185
Combat Tanks	5,884	20,300	7,716	4,426
Armoured Vehicles	38,822	27,400	9,000	3,147
Self-Propelled Artillery	950	5,970	2,000	190
Towered Artillery	795	4,466	6,246	4,158
Rocket Projectors	1,197	3,816	2,050	266
Total Naval Assets	415	352	714	295
Defence Budget	$647,000,000,000	$47,000,000,000	$151,000,000,000	$47,000,000,000

India is projected to overtake both the UK and French economies in 2018 to become the fifth largest economy in the world with a nominal GDP of USD 2.9 trillion (Editorial, Focus Economies, 2017). Therefore, India is making all its efforts to materialize and achieve the true Vijigishu's strength, which primarily depends on its power of deliberation being the intellectual strength, a prosperous treasury, a strong army being the strength of sovereignty, and the martial power being the physical strength (Essays, 2016). And according to a research report by Bulletin of Atomic Scientist India possess enough stocks of fissile material to produce nearly 1,044 nuclear weapons. (Shah & Khurshid, 2018). Indian strategic thinkers believe that India has always been a great country, even though it never enjoyed a coherent thought. Indian strategic thinkers believe that India's size, population, strategic location and culture constitute an obvious basis for India as a global power.

10. The Indian Ocean Region

The geo-economic and geopolitical significance of sea has always played a vital role in helping states to advance their national interests. The Indian Ocean is the region that connects 32 littoral states. India's conception of the Jampbudvipa mandala has a more direct impact on how it sees at the Indian Ocean in modern times. Jambudvipa marks Indian subcontinent and the Indian Ocean as a single, interconnected, geopolitical, geo-economic unit with a common history (Saran, How India Sees the world, 2018). However, Indian Prime Minister Narendra Modi's framework begins with the affirmation that Delhi will do everything to secure India's mainland and Island territories and defend its maritime interests (Mohan, 2015). Nevertheless, this assumption is quite dangerous. Evidently, China, US, UK and Russia have major stakes in the IOR. Therefore, India considering the IOR as a single entity may be considered as threatening and challenging by other states.

11. Hindu Nationalists View of India

Hindu nationalist thinkers tend to talk in terms of civilizational relations rather than interstate relations, and in religious rather than political categories, making it hard to assess them in terms of conventional international relations theories and hard to understand what they might contribute to foreign policy. Modi and his government wish to make India a vishwaguru and a 'leading power', but on the whole, as Hindu nationalists opposed to Congress political ideas and policies, they reject the normative agenda set out by Nehru (Sagar, 2009).

India's Hindu religious affiliations domineers Indian economic interests. There is a consensus among Indian experts that certain Hindu views and actions in regard to the sacred cow (Mishra, 1973) (Burns, 1944) are damaging to India's economic well-being and resources power. Not only that the state of Gujarat has passed a resolution for a life sentence in prison on the slaughter of cow – irrespective of harming economic benefits attached to it. On the other hand, the past movements like Ramakrishna Mission, Arya Samaj, RSS, Cow protection societies etc had provided solid grounds to Indian nationalists to constitute country's Hindu dominant narratives since its independence. The sacred cow concepts, the religious connotations attached to the name of their nuclear weapons such as: Prithvi, Agni, Dhanush, Brahmos, the suppressions of minorities, primarily 'the Muslims of India'; interfering in domestic affairs of neighbours, particularly in Pakistan a Muslim state are indeed the success stories of past

efforts to constitute a Hindu dominant narrative. Even today the cultural and geographical unity of India is usually mapped on the territory covered by terms such as Bharatvarsha, Aryavata, and Jumbudvipa, mentioned in ancient scriptures.

12. The Myths of Non-Violence

The association of term non-violence with Buddha and Asoka is indeed controversial. It is evident that the Buddha himself advised Ajatashatru for starting the bloody war of Magadha's against Virjis tribes, which lasted for fourteen years, whereas Emperor Asoka did massacres of Kallinga war and murdering his brothers and family, to wash his sins, became the disciple of Buddhist and Jainism teachings of non- violence. However, the emperor remained the tyrant ruler, continued slavery practice and punishments as death penalties. Today India's flag carries the sign of dharma chakra; represented with 24 spokes – Is it the symbol of peace or violence? The above-mentioned facts contend that the term nonviolence associated with Buddhism and Asoka is a myth.

13. The Myths of Suppressions

The Muslim rule lasted for more than eight hundred years that followed the British Raj. However, this development was cash on the opportunity for Hindus that shaped the narrative to avenge the Muslim rule. Evidently, from 1836-1886 Ramakrishna mission was part of the revival of the ancient Hindu monasticism. Strong efforts were being made to induce the notion of Hindu supremacy over Muslims. Likewise, in 1880s cow protection societies were formed as an offensive mission to dedicate the entire effort to protect cow slaughter. Within a decade they were at the forefront of creating a Hindu identity, which cut across caste and sectarian differences (Talbot, 2000). The Pandit Lekh Ram of Arya Samaj published Tehzib-I-Brahin-I-Ahmadiyya (accusing as false the proofs of ahmadiyya). By this juncture, the outfit established its roots in Punjab. They then established schools and colleges that were autonomous and played a vital role in placing Hindus in civil services (Talbot, 2000).

However, the narrative of the suppression of Indian Hindus by Moghuls is totally opposite to the reality. During the Mughal period (1526–1858 AD) India had experienced unprecedented prosperity in history. The gross domestic product of India in the 16th century was estimated at about 25.1% of the world economy. An estimate of India's pre-colonial economy puts the annual revenue of Emperor Akbar's treasury in 1600 AD at £17.5 million

(in contrast to the entire treasury of Great Britain two hundred years later in 1800 AD, which totaled £16 million). The gross domestic product of Mughal India in 1600 AD was estimated at about 24.3% the world economy, the second largest in the world. By this time the Mughal Empire had expanded to include almost 90 percent of South Asia and enforced a uniform customs and tax-administration system. In 1700 AD the exchequer of Emperor Aurangzeb reported annual revenue of more than £100 million (Joseph, 2008). Hindus were not only autonomous in religious and cultural practices but they also enjoyed a great privilege and dominance in trade affairs. Several accounts attest that they even channelized their networks to achieve desired policies through blackmail. Hence, the popular assumption that Muslims had suppressed the Hindus during Moghul rule are nothing but myths.

Conclusion

To conclude, India's contemporary thought is mainly influenced by the Brahman thought. They see Mughal and Khan's time as the time of suppression for Hindus. However, the assertions as the 'Brahman India' are myths and India aspires to a global rule.

References

Ajit Dasgupta. (2002). Indian Economic Thought. New York: Routledge.

Ali, M. A. (1978). Towards an Interpretation of Mughal Empire. The Journal of Asiatic society of Great Britain and Ireland, 39.

Ayyar, K. S. (1924). Third all India Oriental Conference Proceedings of 1924 Madras. Madras: Government of India.

Breiner, F. (1914). Travel in the Moghul Empire A.D 1656-1658. London: Columbia University Press.

Burns, W. (1944). Technological Possibilities of Agriculture development in India. Lahore: Government Publishing House.

Burrow, T. (1975). A Cultural History of India. New Delhi: Oxford University Press.

Document, B. E. (2014). Manifesto 2014. Retrieved from The Bharatia Janata Party: A party with a difference: http://www.bjp.org/manifesto2014

Editorial. (2017, December). Focus Economies. Retrieved from The World's top 10 largest economies: https://www.focus-economics.com/blog/the-largest-economies-in-the-world

Editorial. (2017, March 17). India using Afghan soil against Pakistan: Kh Asif. The News.

Editorial. (2018). Military Strength Ranking. Retrieved from Global Fire Power: https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp

Edwards, S. M., & Garrett, H. L. (1956). Mughal Rule in India. New Delhi: Karnatak Publishing house.

Essays, U. (2016). Raja Mandala Theory and Its Relevance History Essay. London, London, UK. Retrieved from http://www.ukessays.com/essays/history/raja-mandala-theory-and-its-relevance-history-essay.php?vref=1

gov, B. (n.d.). Asoka and Mauryan Empire. The British museum. Retrieved from http:/ancientIndia.co.uk

Habib, I. (1968). Conference Proceedings of Indian History Congress Patiala Session., (p. 221).

Haider, N. (1996). Metal flows and currency circulation in Mughal Empire. Journal of economic and social history of orient, 297.

Hermen Kulke, D. R. (2004). A History of India 4th Edition. New York: Routledge.

Jaishankar, S. (2015). Remarks by Foreign Secretary at the release of Dr C. Raja Mohan's book Modi's world Expanding India's sphere of influenc. Government of India. Retrieved from http://mea.gov.in/Speeches-tatements.htm?dtl/25491/

Joseph, M. (2008). World Bank for GDP in terms of purchasing power parity in 2008. ICRIER.

Karad, S. (2015). Perspective of Kautilya's Foreign Policy: An Ideal State of Affairs. Modern Research Studies, 327.

Karad, S. (2015). Perspective of Kautilya's Foreign Policy: An Ideal State of Affairs. Modern Research Studies, 326-327.

Khan, I. A. (1972). The Turko-Mongol theory of kingship. Journal Medieval India: A miscellany, 8-18.

Marr, J. R. (1975). A Cultural History of India. New Delhi: Oxford University Press.

Mishra, S. (1973). Surplus Cattle in India: A Critical Survey. Journal of the Indian Sociological Society,, 297-308.

Mohan, C. R. (2015). Modi and the Indian Ocean: Restoring India's Sphere of Influence. ISAS Insights, 1-7.

Sagar, R. (2009). State of mind: what kind of power will India become? International Affairs, 806–810.

Saran, S. (2017). How India Sees the World. Kautilya to the 21st Century. New Delhi: Penguin.

Saran, S. (2017). How India Sees the World. Kautilya to the 21st Century. New Delhi: Penguin.

Saran, S. (2018). How India Sees the world. New Delhi: Penguin.

Saran, S. (2018). How India Sees The World: Kautilya to the 21st Century. New Delhi: Juggernaut Books.

Shah, S. S., & Khurshid, S. J. (2018, November). Estimating India's nuclear weapon producing capacity. Bulletin of Atomic Scientists, 1-10. Retrieved from https://thebulletin.org/2018/11/estimating-indias-nuclear-weapons-producing-capacity/

Stein, B. (2010). A History of India 2nd edition. Malden: The Black Well Publishers.

Talbot, I. (2000). Inventing the Nation. Oxford: Oxford University Press.

Tanham, G. K. (2013). Indian Strategic Thought. New York: RAND.

Thapar, R. (2003). The Penguin History of Early India. London: Penguin.

THE RISE OF CHINA AND ITS REGIONAL POLICIES TOWARDS INDIA

Mehmet Tufan YILMAZ*

Özgür TÜFEKÇİ*

Abstract

The relationship between China and India as two important rising powers of the post-Cold War system will shape the future of the region they are in and the international system. In order to understand the current relations between these two powers, it is necessary to examine the historical relations between them. India and China perhaps are the only countries in the world which have a legacy of ancient civilizations. Even existing for thousand of years, the ancient civilizations of China and India had little political interaction due to most specifically difficulties of traveling across the Himalayas. As a result of this less interaction, these ancient civilizations coexisted in peace. Even though both share a similar heritage of colonization, the post-colonial nation state relations between the two rising powers continued to be influenced by conflicts, rivalry and distrust unlike the expectations of harmony with each other. At this stage, this work intends to analyze and evaluate the existing disputes and struggle between China and India and the path through which it has manifested in time. Furthermore, the rivalry between these two States has been bound by border, armament and expansion along their geopolitical location which has inevitably affected the relations between them. In accordance with the nature of the rivalry between China and India, the former seeks to prevent the rise of India by encircling India using diplomacy to improve its relations with the surrounding States such as Nepal, Myanmar, Bangladesh, Pakistan and Sri-Lanka thereby curtailing India's possible growing influence in the region at large.

Keywords: China, India, Southeast Asia, Sino-India relations, Rivalry, Containment

* Graduate Student, KTU, Social Sciences Institute, International Relations Department, mty.2061@gmail.com

*Assistant Professor, KTU, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, ozgurtufekci@ktu.edu.tr

1. Historical Process Of Sino-Indian Relations

1.1. Diplomacy

In 1950, India became the first non-communist bloc country to recognize the PRC. Until the mid of 1950s "hindi-chini blai blai" was common motto so there was a brief period of cooperation between 1949-1957 (Lal,2006:131). In this period The Five Principles of Peaceful Coexistence and the Bandung Conference were highlights of this cooperation (Athwall,2008:20).

-Tibet

The Chinese People's Liberation Army in 1950 marched into Lhasa of the then "Tibet autonomous region" and subsequently put under the control of China. The annexation deemed legalized after the seventeen-point agreement got finalized by both Dalai Lama and China in 1951. In the mean time, relations between China and India continue to sour and in the mid-1950s Dalai Lama's supporters revolted against Chinese rule on Tibet. As a response to these revolts, however, the Chinese forcefully annexed the whole of Tibet thereby leading to Dalai Lama and his supporters fleeing to India thereafter. More so, the Indian Prime minister at the time granted Dalai Lama and his supporters asylum as well as permitting them to open and operate a government in exile (Lal,2006:134). The Dalai Lama's government operating in exile could be viewed therefore as the persistent cause of Chinese frustration. Tibet is a valuable strategic location with its crucial water sources for the parts of the Asian continent. Hence the disputes between China and India have also been heavily attributed to the strategic location of Tibet itself, being that India often encourages protests in the Tibetan region and allows for refugee protests against China.

-Border Issue:

The inception of the disputes between China and India has always been their shared border because it is linked to the McMahon line defining the border between Tibet and India (Dar,2014:1). While India recognized and validated this agreement, China defiled it in all ramifications, claiming that it was not a party to the Simla Convention held in 1914 (Lal,2006:134). Similarly, India tends to claim the Chinese occupied regions of Jammu and Kasmir including some parts of it that got ceded to China by Pakistan with the 1963 Chinese-Pakistani boundary agreement. In response to Indian claims about Jammu and Kashmir, China also claims Arunachal Pradesh held

by India. The border dispute between China and India has not had any proffered solutions due to strategic importance of Aksai Chin to China because it is the link clause between Tibet and Xinjiang province of China and Arunachal Pradesh is also significantly important to India because of its crucial role for stability in India's North-eastern insurgent affected areas (Dar,2014:1).

Following the border agreements of 1993 and 1996, border relations between China and India began to improve (Yin,2009:1145). As a result therefore, both States agreed to continuously cooperate on border issue and maintained that any disputes regarding 'border issue' should not be allowed to manifest negatively. Both states agreed to apply Confidence Building Measures (CBMs) among their shared border such as mutual troop cut, regular meetings between military officials and other likely important measures (Lal,2006:135). More so, further measures were undertaken to consistently maintain calm among the two states. They appointed Special Representatives to solve the border issue in 2003. Despite of the steps taken to ensure tranquility among the border, in 2007, an Indian official from the Chinese claimed ArunaChal Pradesh region was denied Visa to China. Similarly in 2009, a 2.9 billion loan to India from Asian Development Bank was precariously attempted to be blocked by China because it was meant to be used to develop the ArunaChal Pradesh region that China purportedly claims (Dar,2014:2). Also in 2017, a conflict erupted on the border between China and Bhutam because China desired to extend a highway through Doklam but the Indian troops intervened in order to stop the construction. Further more, both China and India recalled their troops which inevitably led to halting the Chinese road construction. This crises is lasted for about 73 days.

-Water issues:

Being that there are four rivers that flow from China to India, China plans to construct big dams so as to divert the water of rivers to its own advantage, thus inevitably raising major concerns in India. More importantly, however, the waters are highly significant for India considering the high paramounce placed on water in India as regards consumption and production therein. (Dar,2014:2). As much as Tibet is important to China as to India, it makes the border and water issues between both of these two states more complicated. Hence China could use water as a pressure tool to confront India and to ensure concessions and compliance on boundary issues (Dar,2014:3).

1.2. Military Relations

1.2.1. Conflicts

-Sino-Indian War of 1962

Efforts were made by both states to agree on a resolute border policy but to no avail. Thus, border talks between Chinese and India abruptly failed in 1954 leading to steady deteriorating relations. While relations between the two continued to sour, the Chinese rule faced series of revolts in the late 1950s. As the revolts continued, however, Armed clashes erupted in 1959 and subsequently attempts made to culminate the increasingly erupting tensions overwhelmingly failed thereafter (Athwal,2008:21). Some of the regions under India's control were invaded by China unexpectedly and hence it took India by surprise. The Chinese forces were much more prepared than the Indian forces, so for this reason, there were easily defeated. Surprisingly however, China withdrew their troops and unilaterally declared a ceasefire. In the time being, this did not change the status quo of the border issue considering the fact that India had lost the war and was forced to accept both territorial loss and national humiliation on a grand scale. The legacy of mutual suspicion and mistrust heightened between these states as a product of this war even though China was victorious (Athwal,2008:22).

-Sino-Indian War of 1967

This aforementioned armed skirmish is referred as Nathu La and Cho La incidents which lasted from 11-14 September and 1-10 October 1967. The chinese military sneaked into the territory of Sikkim but at the dawn of their defeat in the hands of the Indian forces, they immediately retreated (Huchet,2010:98). The strategy applied by the Chinese after the Indo-Pak war of 1965 was known as the 'border-infilteration' tactic in a bid to neutralize India's military strength.

-Sino-Indian War of 1987

It is claimed that this was a bloodless conflict that occurred between the Chinese and Indian troops in Arunachal Pradesh. More so, the conflict erupted when statehood was granted to the disputed region of Arunachal Pradesh by India which resulted to both sides deploying their troops to the border. Inclusively, the series of diplomatic steps and agreements between

China and India helped to ease border tensions that may lead to war and sustain stability between the two states.

-2017 Border Standoff

Also in 2017, a conflict errupted on the border between China and Bhutam because China desired to extend a highway through Doklama but the Indian troops intervened in order to stop the construction. Further more, both China and India recalled their troops which inevitably led to halting the Chinese road construction. This crises lasted for about 73 days (Maçaes, 2018:13).

1.2.2. Nuclear Weapons

According to treaty of Non-Proliferation Treaty (NPT) nuclear status has given to only US, USSR, UK, France and China. China became a nuclear power in the mid-1960s. As the Chinese and Pakistani ties is getting more closer in terms of strategic partnership after the Sino-Indian war of 1962 and the fact that the Chinese becoming a nuclear power in 1964 turned out to be one of India's major concerns. Additionally, during the war, India could not get enough support from USSR and the US and as result it made India not to trust either of these actors in its struggle with China. Having not had enough support from any of the then super-powers encouraged India to pursue its nuclear quest as a form of deterrence against any adversary and this made India to keep-out of the NPT in 1970. India carried on with its nuclear programme as a result of perceived threats from China consistently (Yin,2009:1146). In 1998, India's nuclear became known to the world when it had 5 different nuclear weapons' tests which made India to be exposed to various international embargos. Sequel to the above therefore, a letter was sent to the then president of the United States explaining its justifying its nuclearization by linking it with the threats it faces from China on its borders. Thus, this made China to react more aggressively to its claims thereafter (Lol,2006:135).

1.3. Economic Relations

The economic reforms of China started after the demise of its supreme leader which led to China becoming a much larger economy and also changing the scope of its economic relations with India at large (Athwal,2008:78). As China continuously used its export-driven growth based on its known cheap labour strategy, India continued to remain a closed economy until late 1991 (Athwal,2008:83). The border conflict

between these two states continued and the economic relations soured which limited ties between the two states. The nature in which the economic cooperation and relations accelerated is linked with India's post-economic liberalization in the same period after which India perceived the need to liberalize its markets thus bolstering investments and other exchanges. The trade relations between the two states has skyrocketed between the years 1999-2017. Despite this, India has a huge deficit in this course being that it gets mostly manufactured capital goods from China while it exports primarily commodity goods such as cotton, gems, copper and iron ore to China (Athwal,2008:88-90). In addition, China's investments in India has never been huge until 2016 when changes started to occur with India's increased pressure emphasizing on products to be made on its soil irrespective of the country of its origin. Hence towards the end of 2016, Chinese companies began establishing manufacturing bases in the country thereafter.

As China increases its meddling within the Indian Ocean, India tends to be critical of this factor as well resort in strengthening ties with China on multilateral fora such as the G20, the BRICS and the East Asian Summit therein. Similarly, China advocating for greater cooperation with India regarding the Bangladesh-China-India-Myanmar corridor as well as the so-called New Silk Route Programme (Belt and Road Initiative). With this initiative, China's goal is to establish links between China and Europe that passes through over 60 countries but India still has not become a party to this project.

2. Containment of India by China

2.1. Modernization of PLA:

What is China aiming at by modernizing its military capabilities? China adopted its current military strategy in 1993. According to this strategic plan, China seeks to develop military power as statecraft-tool: regime security, territorial integrity, national unification, maritime security and regional stability (Fisher,2008:1-14). With the improvement in China's economic capabilities in the past few years, Chinese activities around its neighbourhood has substantially increased in order to secure and bolster expanded global trade in all ramifications. As these activities continued, China opted to strengthen its military might in order to carryout operations beyond mainland China and its adjacent waters, into the South China Sea and beyond to the Indian Ocean. In order to achive these goals, however, the PLA Navy increased its military mobility such as 12 Kilo-class

submarines and 4 Sovremennyy-class destroyers from Russia, as well as Naval version of Su-30 fighter-bomber. More importantly, China has begun to construct its own national weapons of etxra-modern standards since the turn of the century. Developing the PLA Air Force (PLAAF) has also been a priority to China as shown in its keen interest towards the purchase of Russian modern jets such as Su-27 and Su-30 even though it had the indigenous J-10 "fourth generation-plus" fighter jets. the PLA is building up both quantitatively and qualitatively, its arsenal of conventional missile systems, including the 600-kilometre-range CSS-6 and 300-kilometrerange CSS-7 short-range ballistic missiles, and, in particular, adding a new category of land attack cruise missile (Bitzinger,2011:10-13).

2.2. Warm Relations with India's Neighbors

-Nepal

While Nepal abruptly cancelled the planned joint-military exercise with India, Nepal moved more closer to the Chinese in regards to military relations as it opted to carryout joint military drills with China for the second time in a month (Hindustan Times, 2018). For this reason, security ties between China and Nepal increased as both countries developed memorandum of understanding towards their economic relations. China invested more than $8 billion in Nepal last year and thereby overtaking India as the biggest foreign investor as against the status-quo in previous years (The Diplomat, 2018).

India continually became uncomfortable with the sharply increasing cooperation of China and Nepal because it feels that Nepal is its traditional sphere of influence (The Diplomat, 2018a). Thus it carried out an unofficial blockade on Nepal in 2015 which inevitably made the relations between the two states sour further (SCMP, 2016). As a result therefore, the Nepalese faced serious hardships ranging from medicines, fuels, earthquake relief supplies etc. China used this as a medium to further strengthen its ties with Nepal by providing the necessary needs of the Nepalis and further encouraging Nepal's quest of joining the BRI hence strengthening China's presence and role in the region. This serves as a major blow to India (The Diplomat, 2018b).

-Myanmar

Myanmar's military regime has always depended on China's economic and diplomatic support which has made Myanmar's regime to survive from

sanctions imposed by the West. Myanmar has always been perceived as a highly strategic country for China whose interest focuses on four main clauses such as border security, energy protection, economic investment and geo-strategic advantage (CHINAUSFocus, 2018).

After the end of the military era, the newly elected democratic government opted to lessen its dependency on China and as a result, the then Myanmar's government sought to implement the policy of rapprochement with the West. In addition to this therefore, the formerly implemented ceasefire agreement with the Kachin Independence Army and new fighting in the Kachin and Northern Shan States collapsed and this inevitably made the government to turn towards China to serve as a mediator between the conflicting parties, as they operated mainly along the China-Myanmar border (The Diplomat, 2018c).

The current international pressure over the situation in The Rakhine State, being a major reason for standoff between Bangladesh and Myanmar has made China become a significant mediator between the two states, ensuring that the ties it had with Myanmar as well as influence becomes stronger, hence putting China at an advantage because it has had the intention to access the Indian Ocean through Myanmar by compelling it to be part of the BRI and as a result, it would decrease its reliance on the Straits of Malacca. Similarly, the Chinese energy needs on the land is highly significant as it invests on the Sino-Myanmar oil pipeline and the 3.6 billion Dollars worth Myitsone dam (ISEAS,2018).

-Bangladesh

The Chinese-Bangladesh relations have always been built upon defence and military dimensions and this has been viewed significant by both States. Bangladesh signed defence agreement with only China which makes it the biggest arms supplier to Bangladesh. Bangladesh defense forces are equipped with Chinese arms including tanks, missile launchers, fighter aircraft and several weapons systems (The Daily Star, 2018). Recently, Bangladesh purchased two Ming class submarines from China. Besides, China provides training to officers of the Bangladesh army. Bangladesh's dependence on Chinese arms has made the army a major supporter of the defense relationship (ORF, 2018). China only became Bangladesh's principle trade partner in 2005, finetuned by the "Defence cooperation Agreement" of 2002 during the time of military production. Over the years, Bangladesh has become the world's second largest importer of Chinese military

equipment after Pakistan. Inclusively, it has become China's major development partner as it benefits from projects ranging from bridge constructions, roads and railway tracks, airport and power plants, and a host of others. During President Jinping's visit in 2016, China pledged a $24 billion dollar fund for economic assistance to Bangladesh mainly as lines of credit for twenty-four projects. Bangladesh officially joined BRI during the Chinese president's visit in 2016 (The Daily Star, 2018).

-Sri-Lanka

China and Sri-Lanka's relation is heavily dwelled upon geographical ties which has especially grown enormously over the years. Hence, China is expanding its projects in Sri-Lanka by making inroads through the northern province and through the coconut, rubber, tea plantations of the central plains. In April 2018, the Chinese run Railway Beijing Engineering Group Co. Ltd. Got awarded a $300 million contract to construct a 40,000 capacity housing in the Jaffna district of Northern Sri-Lanka which suffered huge damages during the 26 year long Sri-Lankan civil war. China has also opted to invest massively on Sri-Lanka's plantation industry. These could be linked to China's aid to Sri-Lanka during the years of civil war and also a form of payback. More so, the Colombo-Beijing ties facilitated warm ties between China and Sri-Lanka during the Mahinda Rajapaksa's administration as against its former ally which was India in the early years of its development. Notable amongst the projects awarded to China are the $1 billion Hambantota Development Zone, the $1.4 billion Colombo Port City project and the $1.35 billion Norochcholai Coal Power Plant project. Among these however, the Hambantota project drew the most attention worldwide because it has been perceived as the negative side of China's ambitious BRI. As a result of Sri-Lanka being unable to payback its loans to China, the Port got handed over as a lease to China for a 99-year period thereafter. These activities have therefore caused huge concerns in India as it feels that its national security will be threatened. Despite these, however, Sri-Lanka has always postulated that it will not allow Chinese activities on its port-city of Hambanota but pundits warn that as long as the dependency on China continues, there will be an inevitable expansion of eased Chinese activities in Srin-Linka, especially with little or no restriction (The Diplomat, 2018d).

-Pakistan

The China-Pakistan relationship has been bound by an all-ramified tie popularly noted as "all-weather friendship." In recent years, it has also been

described as “higher than the mountains, deeper than the oceans, stronger than steel and sweeter than honey.” (CSIS, 2018). Pundits and scholars have postulated that the more the United States and its arch rival India’s relation grows, the more Pakistan will be prompted to be ultimately and inevitably drawn closer to its long-standing strategic partner China. Traditionally, China and Pakistan have placed high value on one another especially strategically and China has always considered Pakistan as a deterrent to India (CFR, 2010). Chinese support for Pakistan is often seen as "a key aspect of Beijing’s perceived policy of ‘encirclement’ or constraint of India as a means of preventing or delaying New Delhi’s ability to challenge Beijing’s region-wide influence. After the end of the war between India and Pakistan, China started to become a major arms supplier to Pakistan in the mid-1960s which included developing a number of arm factories as well as supplying and transferring complete weapons systems. It further extended its programmes after Pakistan got sanctioned by the United Stated in the year 1990 and this made China to engage in activities such as training of personnel, joint military exercises and intelligence sharing, as well as counterterrorism efforts in all spheres. China has also aided in bolstering Pakistan’s military wares with short and medium-range ballistic missiles such as the Shaheen missile series, Aircrafts such as interceptors and advanced trainer aircrafts, an Airborne Early Warning and Control radar system majorly used to detect aircrafts. Currently, Pakistan is said to have jointly produced the K-8 Karakorum light attack aircraft nuclear weapons with sophisticated technology and are still producing the JF-17 thunder multi-role combat aircraft with China (Forbes, 2017).

Traditionally, China and Pakistan have cooperated closely at the strategic and political levels. Now the two nations are making efforts to expand their bilateral collaboration economically as well. The construction of the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) is a milestone that signifies this shift (Pakistan Observer, 2018). The CPEC is a reflection of intensified and expanded bilateral cooperation at a time of rising Chinese geopolitical ambition. The aim of CPEC is basically to establish links by creating networks of highways, railways, and pipelines and other infrastructure development projects in order to address major energy shortages needed for boosting Pakistan’s economic growth. More so, the CPEC will facilitate trade along an overland route that connects China to the Indian Ocean, linking the Chinese city of Kashgar to the Pakistani port of Gwadar. In China’s grand strategy, however, Gwadar port plays an important role in the String of Pearls Strategy for the Indo-Pacific (CFR,2016).

Conclusion

The rivalry between India and China has been rooted in their struggle on the Tibetan region in 1959 and has culminated in series of other border disputes along the region. China's continuing growing influence along its borders has inevitably aided its expansionist policies to prevail. Thus, having ensured that the statusquo gets maintained, its struggle with India to become a regional and world power will yield a positive outcome, hence making India's struggles to be curbed in all ramifications.

References

Athwal, Amardeep (2008), "China-India Relations: Contemporary Dynamics", New York: Routledge.

Bitzinger, Richard (2011), "Modernising China's Military, 1997-2012", China Perspectives, 4, 7-15.

CFR(2010),"China-PakistanRelations",https://www.cfr.org/backgrounder/china-pakistan-relations (31.12.2018).

CFR (2016), "Behind China's Gambit in Pakistan", https://www.cfr.org/expert-brief/behind-chinas-gambit-pakistan (31.12.2018).

ChinaUSFocus (2018), "The Nuances of Win-Win: China-Myanmar Relations in 2018",https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/the-nuances-of-win-win-china-myanmar-relations-in-2018 (31.12.2018).

CSIS (2018), "Pakistan's Gwadar Port: A New Naval Base in China's String of Pearls in the Indo-Pacific",

https://www.csis.org/analysis/pakistans-gwadar-port-new-naval-base-chinas-string-pearls-indo-pacific (31.12.2018).

Dar, Bashir Ahmad (2014), "Major Bilateral Issues between China and India", Arts and Social Sciences Journal, 5(1), 1-3.

Fisher, Richard (2008), "China's Military Modernization", London: Praeger Security International.

Forbes (2017), "China Gets Cozier With Pakistan Again And, Yes, India Should Worry",https://www.forbes.com /sites/ralphjennings/2017/03/26/china-gets-cozier-wit h-pakistan-again-and-yes-india-should-worry/#110f0d6 87005 (31.12.2018).

Garver, John (2001), "Protracted Contest:Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century", Seattle: University of Washington Press.

Hindustan Time (2018), "Nepal, China begin joint military exercises", https://www.hindustantimes.com/world-news/nepal-china-begin-joint-military-exercises/story-cqFFKTZQrSuuTp7SgwPCyN.html (31.12.2018).

Huchet, Jean François (2010), "China and India in Central Asia: A New "Great Game", New York: Palgrave Macmillan.

ISEAS (2018), "Myanmar-China Relations in 2018: Enter the Dragon", https://www.iseas.edu.sg/medias/commentaries/item/6826-myanmarchina-relations-in-2018-enter-the-dragon-by-ye-htut (31.12.2018).

Lal, Rollie (2006), "Understanding China and India", London: Praeger Security International.

Maçaes, Bruno (2018), "China and India: The Struggle for Mastery in Eurasia", Insight Turkey, 20(1), 13-23.

ORF (2018), "Decoding China-Bangladesh relationship",https://www.orfonline.org/expert-speak/41935-decoding-china-bangladesh-relationship/ (31.12.2018).

Pakistan Observer (2018), "Xi's CPEC vision and future probabilities", https://pakobserver.net/xis-cpec-vision-and-future-probabilities/ (31.12.2018).

SCMP (2016), "China scores as Nepal plays hardball with India over border 'blockade'",https://www.scmp.com/news /china/diplomacy-defence/article/1898210/china-score s-nepal-plays-hardball-india-over-border (31.12.2018).

The Daily Star (2018), "The changing dynamics of China-Bangladesh relations", https://www.thedailystar.net/ opinion/global-

affairs/news/the-changing-dynamics-ch ina-bangladesh-relations-1658695 (31.12.2018).

The Diplomat (2018), "Should Rising China-Nepal Military Ties Worry India?", https://thediplomat.com/2018 /08/sho uld-rising-china-nepal-military-ties-worry-india/ (31.12.2018).

The Diplomat (2018a), "The China - India - Nepal Triangle", https://thediplomat.com/2018/04/the-china-india-nepal-triangle/ (31.12.2018).

The Diplomat (2018b), "Should Rising China-Nepal Military Ties Worry India?", https://thediplomat.com/ 2018/08/should-rising-china-nepal-military-ties-worry-india/ (31.12.2018).

The Diplomat (2018c), "Myanmar's Fighting Season in Kachin", https://thediplomat.com/2018/05/myanmars-fighting-season-in-kachin/ (31.12.2018).

The Diplomat (2018d), "China Expands Its Footprint in Sri Lanka", https://thediplomat.com/2018/09/china-expands-its-footprint-in-sri-lanka/ (31.12.2018).

DOSTLUK POLİTİKASI VE EGEMENLİK: FARK(LILIĞ)A DERRİDACI BİR YAKLAŞIM

H. Furkan LİVAN*

Özet

Bu çalışmada, Jacques Derrida'nın dostluk ve egemenlik kavramlarını, différance (fark/ayram) bağlamında nasıl yorumladığı üzerinde durulmuştur. Güncel politika teorisinde egemenlik kavramı, Carl Schmitt'in argümanlarından yoğun şekilde etkilenmiştir. Schmitt'e göre egemen, 'istisna hâline karar veren' olarak tanımlanır. Dolayısıyla, egemenlik mefhumunun temeline karar yerleştirilmiştir. Ayrıca, Schmitt'e göre egemen, politik olanı meydana getiren dost-düşman antagonizmasının taraflarını da belirlemektedir. Derrida'ya göre ise istisna hâli, yasa ve adalet konusuyla ilgilidir. Bu bağlamda, karar meselesi yasa ve adalet arasındaki aporetik ilişkide kararverilemezlik biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Derrida'ya göre adalet, ancak gelmekte-olan-adalettir. Gelmekte-olan-adalet ise, yasanın evrenselliği ile adaletin tekilliği arasındaki aporianın deneyimi olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın diğer kısmında ise, egemenliğin sabitleyici metafizik içeriğini temellendiren dostluk kavramı değerlendirilmiştir. Antik Yunan'dan günümüze dek politika ile ilişkilendirilen dostluk mefhumu, modern politika teorisinde de yurttaşlık ve (İ)nsanlık gibi soyutlamalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu haliyle dostluk söyleminin geldiği nokta, toplum sözleşmesi kuramlarındaki genelleyici eğilimdir. Bu, günümüzün egemenlik krizinin ortaya çıkışına neden olmaktadır. Derrida, dostluk kavramı üzerinden de dekonstrüksiyona girişerek, dost-düşman antagonizmasının ikili yapısını tamamen şüpheli hâle getirir. Ayrıca, egemenlik krizini de ifşa ederek farka, ötekine ve gelmekte-olana odaklanır. Bu noktada, mevcudiyet metafiziğinin ötesine geçerek, gelmekte-olan-demokrasi kavramını sunar. Ona göre gelmekte-olan-adalet ve gelmekte-olan-demokrasi, politik olanı düşünmeye başlayabileceğimiz çıkış noktası olarak ele alınabilir. Gelmekte-olan yaklaşımının çıktısı ise kendi tekilliğinde kararverilemez olana karar verme ve muhtemel ötekiliklere açık olma sorumluluğudur.

Anahtar Kelimeler: Dostluk, Karar(verilemezlik), Adalet, Fark/Ayrım (Ayram), Gelmekte-olan

---

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, furkanlivan@gmail.com, furkanlivan@hacettepe.edu.tr

Giriş

Jacques Derrida'nın politikaya dair argümanları, onun dekonstrüksiyon yaklaşımının genel tavır alışı düşünüldüğünde anlamlı olmaktadır. Zira Derrida -özellikle 90'lı yıllara kadar- doğrudan politika alanındaki tartışmalara pek yönelmemiştir. Dolayısıyla, sonraki dönemlerde üzerinde durduğu egemenlik, hayaletimsilik, demokrasi, dostluk, Avrupa kimliği gibi kavramlar etrafında dönen politik meselelere dair üretimlerinin temelinde; dekonstrüksiyon, différance, aporia, kararverilemezlik, iz, khōra, mevcudiyet metafiziğinin eleştirisi gibi Derrida felsefesinin çehresini belirleyen ve daha derinlerde yer alan kavramlar yatmaktadır. Bu çalışmada ortaya konan kavramsal bağlantıların, Derrida felsefesinin diğer kavramları ve bütünü göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gereği açıktır. Bu bağlamda çalışmada, çıkış noktası olarak Derrida'nın Carl Schmitt tarafından ortaya konan ve güncel politika teorisinde büyük etkiler yapan argümanlarını yorumlayarak dönüştürdüğü hususlar ele alınmıştır. Bu hususlar başta egemenlik olmak üzere, egemenlik nosyonunda temellenen ve nihayetinde ortak bir noktaya varan iki farklı tartışma çizgisi olarak tanımlanabilir: a) Bir yanda egemenliğin istisna hâli ile ilişkili içeriği -ki bu nokta bizi Derrida'nın yasa ve adalet arasındaki aporetik ilişkiye götürmektedir-; b) diğer yanda ise egemenliğin toplum sözleşmesi argümanlarında da karşımıza çıkan dostluk/kardeşlik (fraternité/brotherhood) ve (İ)nsanlık meseleleri ile irtibatlı olan krizi bulunmaktadır. Bu çizgileri takip ederek, ilk ayrımda gelmekte-olan-adalet, ikinci ayrımda ise gelmekte-olan-demokrasi kavramlarına ulaşılabilmektedir. Özetle söylemek gerekirse, Derrida'nın Schmittyen kararcılığı (desizyonizmi) kararverilemezlik noktasına taşıyarak yorumlayışının altında, onun dekonstrüksiyon yaklaşımını da belirleyen fark/ayrım/ayram (difference/différance) hareketi yatmaktadır. Bu fark vurgusu, kararverilemezliğin ve gelmekte-olan (to come / a'venir) kavramlaştırmasının ortaya çıkışını sağlar. Bu sayede, Derrida'nın dekonstrüksiyonunda yeni bir politika ve özellikle de yeni bir demokrasi anlayışının imkânını görmek mümkün olabilmekte, evrensellik ve tekillik karşıtlığındaki aporetik ilişkinin dekonstrüktif analizine varılabilmektedir.

1. İstisna Hâli, Yasa ve Adalet

Bahsi geçen kavramsal ilişkilerin izlenmesine egemenlik kavramıyla başlamak için, öncelikle Carl Schmitt'e dönmek gerekmektedir. Bilindiği gibi Schmitt, egemeni istisna hâline karar veren şeklinde; politik olanı (the political) ise dost ve düşman antagonizmasının varlığı ile tanımlamaktadır. "Egemen, olağanüstü hale karar verendir." (Schmitt, 2016a, s.13). Bu meşhur

cümle, Siyasal İlahiyat'ın hemen başında yazılan ve bu haliyle metnin tamamını özetleyen cümledir. Egemen, karar vermektedir; karar verdiği şey ise istisna hâli, yani olağanüstü hâldir. Bu unsurla birlikte egemen; "hem son derece acil bir durumun söz konusu olup olmadığına, hem de bunu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar verendir. O, normal durumda geçerli olan hukuk düzeninin dışında olmakla birlikte yine de bu düzene aittir çünkü, anayasanın tümüyle askıya alınmasına karar vermeye yetkilidir." (Schmitt, 2016a, s.15). Dolayısıyla istisna hâlinin yasa ve hukuk normlarıyla ilişkisi, onun askıya alma niteliğiyle doğrudan ilgili görünmektedir. "Olağanüstü hal, normun geçerli olduğu ama (gücü olmadığı için) uygulanamadığı ve yasa değerine sahip olmayan tasarıların/eylemlerin yasa gücünü elde ettiği bir hukuk rejimini ifade eder." (Agamben, 2014, s.169). Agamben, olağanüstü hâl mefhumunun tarihsel köklerini izleyebileceğimiz Roma Hukuku'ndaki muhtevasından bahsederek, onun askıya alma anlamı ve yasa/adalet çerçevesi içindeki konumu hakkında bilgi vermektedir. Ona göre, kavramın Roma'lı izleri iustitum nosyonunda takip edilebilir:

"…iustitum, adaletin yönetimi çerçevesi içindeki bir askıya almadan ziyade yasanın kendisinin askıya alınmasıydı. Eğer olağanüstü halin doğasını ve yapısını kavramak istiyorsak, öncelikle basitçe yasal bir boşluğun (ius'tan tamamıyla mahrum bir alan) yaratılmasından oluşan bu yasal kurumun paradoksal statüsünü kavramamız gerekiyor. Cicero'nun Phillippic Discourses'ının birinde bahsettiği iustitum'u düşünün. Antonius'un ordusunun Roma'ya doğru ilerlediği bir sırada konsül Cicero Senato'ya şöyle hitap ederdi: 'Tumultus ilan etmeyi, iustitum ilanında bulunmayı ve savaşa hazırlanmayı zorunlu addediyorum.' Burada iustitum'un genelde olduğu gibi 'yasal boşluk' diye çevrilmesi biraz anlamsız kalmaktadır. Zira tehlikeli bir durumla karşılaşıldığında sorun, aksine, yasaların eyleme dayattığı kısıtlamaların yöneten tarafından kaldırılmasıdır –yani bir yurttaşın halk önünde yargılanmadan ölüm cezasına çarptırılmasına ilişkin yasaklama." (Agamben, 2014, s.170)

Bu kavramsal kökenden de anlaşılacağı gibi, istisnaî durumun karakteristik özelliği, verilecek olan kararların ardındaki yasaya yönelik bir askıya alma durumu olmasıdır. Schmitt'in egemeni tarif ederken başvurduğu istisna hâli kavramı, yasal boşlukta salınan mevcut durum içindeki tam yetkili otoriteyi ortaya çıkarmasıyla önem arz etmektedir. Bu yasal boşluk – tam yetki birlikteliği, Agamben'in paradoksal sıfatıyla ifade ettiği noktadır. Schmitt'e göre, "Egemen, en yüksek kanun koyucu, en yüksek hâkim, en yüksek amir olduğu gibi nihaî kanunilik kaynağı ve nihaî meşruiyet zeminidir." (Schmitt, 2016b, s.6). Dolayısıyla, egemenliğin ardında yatan yasa ve hukuk

argümanları, normların işleyişi ve karar verme meselesi birbiriyle bağlantılı unsurlar olarak karşımızda durmaktadır.

Derrida'nın bu meseleye yaklaşımı da yine benzer bir noktadan, yasanın yıkılması ve yeniden kurulmasından hemen önceki şiddet anından ileri gelmektedir. Derrida, bu kavramsal bağlantılar içinde, yasanın otoritesinin kökenine ve yasa ile adalet arasındaki aporetik ilişkiye odaklanmaktadır. Ona göre, "Otoritenin kökeni, kurma veya temel, yasanın koyulması; bunlar da temelsiz bir şiddetten ibarettirler, çünkü bunlar tanım gereği, son kertede yalnız ve yalnız kendilerine yaslanabilirler." (Derrida, 2014, s.59). Derrida için istisna hâli, egemenin kim olduğunu belirtmekten ziyade, yasanın yıkıldığı ve yeni yasanın yürürlüğe girdiği an açısından mühim bir meseledir. Şiddet ise, tam olarak bu noktada ortaya çıkar. Yasadan hemen önce ortaya çıkan şiddet anı, yeni yasayı kuran güç haline gelmektedir. (Glendinning, 2016, s.194). Yasanın yalnızca kendine dayanması, onun doğal hukuk gibi özsel ve temelci bir argümana ve/veya Platoncu bir idea gibi aşkın bir meşruiyet zeminine dayanmadığı anlamına gelmektedir.[1] Yasanın otoritesinin aslında hiçbir yerden (from nowhere) olduğunu söyleyen Derrida burada atopy kavramını kullanır; yani, toposa (yere veya zemine/mekâna) sahip olmayan/olamayan şey olarak yasa. (Martel, 2011, s.166). O halde yasa, khōravâri[2] bir mesele olarak değerlendirilebilir. Bu durumda yasanın evrensellikle irtibatı nerede aranmalıdır? Bu bağlamda istisna hâli, yasadan çok adalet ile ilgili bir mesele olmaktadır; ancak her halükârda yasadan kopması imkânsızdır.

Dahası imkânsız olan şey, yasa ve adalet arasındaki ilişkinin aporia[3] olması nedeniyle, adalet deneyiminin bizatihi kendisidir. Hatta, daha net bir

[1] Derrida, bu konuyu 'Yasanın Önünde, Önyargılar' (2015) başlıklı metninde, Kafka yorumuyla; 'Yasanın Gücü, Otoritenin Mistik Temeli' (2014) metninde ise Benjamin'in şiddete dair argümanlarını yorumlarken ele almaktadır. Bu iki temel metin, bu çalışmadaki argümanların ve kavramsal izleğin anlaşılır olması açısından oldukça önemli ve faydalı metinler olmakla birlikte, aynı zamanda okuyucuyu konuyla ilgili -Mesihçilik tartışması, gelmekte-olan adaletin içeriği, şiddet eleştirisi, devrim tartışmaları vs.- farklı tartışmalara da yönlendirebilir.

[2] Khōra kavramı, Derrida'nın, Platon'un Tîmaios (2001) metninden ödünç alarak yorumladığı bir kavramdır. Derrida'nın elinde kavram, hiçbir yerden olmayan, duyumsanabilir veya kavranabilir de olmayan, ne metafor ne de bir adlandırma konusu edilebilen, ne o ne bu, hem o hem de bu olarak varolan/olamayan şeklinde özetlenebilecek bir içerikle değerlendirilmiştir. Bu haliyle khōra, dekonstrüksiyon içinde oldukça çarpıcı bir yere sahiptir. (Ayrıntı için bkz. Derrida, 2008). Yasa ve adalet irtibatının aporetik vasfı ve yasanın atopy ile değerlendirilmesi de bu anlamda khōraya yaklaşan bir yoruma imkân vermektedir.

[3] Aporia kavramının kökeninde yer alan poros, Antik Yunan'da yol (path) anlamına gelmektedir. A-poros ise, herhangi bir yol bulunamaması demektir. (Glendinning, 2016,

ifadeyle, "Adalet imkânsızın bir deneyimidir." (Derrida, 2014, s.62). Zeynep Direk, Derrida'nın bahsi geçen konumlanışıyla ilgili şöyle söylüyor: "Bana kalırsa Derrida'nın söylemek istediği şey, adalet fikrinin yasa yoluyla, hem yeni bir yasa kurulduğunda, hem de varolan yasa yıkılırken tarihe girdiğidir. Bu adalet fikri, ne Tarihsel zamanı aşan Tanrı'ya, ne Derrida'nın Hıristiyan ilâhiyatıyla ilişkilendirdiği, modernizmin insan haklarına benzer." (Direk, 2012, parag.8). O halde, tam da bu noktada, Derrida'nın adalet mefhumunu, mevcudiyet metafiziğinin dışına taşıyarak nasıl değerlendirdiğini açıklamak yerinde olacaktır.

"Dekonstrüksiyon adalettir." (Derrida, 2014, s.59). Bu iddialı söylem, Derrida'nın adaleti neden aşkın bir idealde veya özsel bir zeminde aramadığının ifadesi olarak yorumlanabilir. Zira, Derrida için adalet, rasyonellik iddiasına mesafeli, kararverilemez olana karar verme anında karşımıza çıkmaktadır. "Hukuk adalet değildir. Hukuk hesabın öğesidir (ortamıdır) ve hukuk diye bir şey olması adildir, fakat adalet hesap edilemezdir, hesap edilemez olanla hesap edilmesini talep eder; ve aporetik deneyimler ne kadar olası değillerse o kadar da zorunlu adalet deneyimleridir, yani adil olan ile olmayan arasındaki kararın hiçbir zaman bir kuralla güvence altına alınmamış olduğu anların deneyimleridir." (Derrida, 2014, s.62). Bahsi geçen aporia, yasanın evrenselleştirme çağrısı ile adaletin her zaman tekilliklere ilişkin olma zorunluluğu arasındaki aporiadır. Adalet, tekillikle, ikâme edilemez olanla yani biricik olan durumlarla ilgili karardır. (Glendinning, 2016, s.189). "Yasa ile ilişkide bir tekillik, tekilliğin bir yasası vardır: Bu öyle bir yasadır ki kendisini, aslında asla bunu başarmadan, yasanın evrensel veya genel özü ile bir ilişkiye sokmak zorundadır." (Derrida, 2015, s.125). Yani, birbirinden kopamayan yasa ve adalet, evrensellik ve tekillik arasında gidip gelen dekonstrüktif bir ilişkiselliğin dışında yer alamaz.

Adalet, sabitlemelere ve geniş anlamda mevcudiyet metafiziğinin konusu olmaya direnmektedir. Ardında kendinden başka bir dayanak bulunmayan yasa düşüncesi de bu şekilde tanımlanan bir adalet mefhumuyla irtibatında anlamlı olabilmektedir. "Kriter yokluğu neredeyse bir yasa yerine geçer. Eğer kriterler basitçe elimizin altında olsaydı, eğer yasa hemen orada, önümüzde olsaydı, yargı diye bir şey söz konusu olmayacaktı." (Derrida, 2015, s.113). Derrida'nın adaletine konu olan yasa, görünür bir görünmezlik vasfındadır. Bu adaletin her zaman gelmekte-olan mantığıyla ele alınabileceğini söylemenin bir başka türüdür. Eğer adalet, mevcudiyet metafiziğinin konusu

---

s.197). Yasa ve adalet arasındaki aporetik ilişki, evrensel-tekil bağlamındaki uzlaşmazlığın bir görüntüsü olarak ifade edilebilir.

olursa, kendini gösterip buradalık hâline gelirse, otoritesinin temellerini yok etmiş olur. (Martel, 2011, s.167). Bununla birlikte, adalet her zaman acil bir karar verilmesini gerektirir. Hiçbir genellemeye, evrensel geçerlilik iddiasında bulunan hiçbir yasaya tam anlamıyla dahil olamayan adil karar anının imkânı, tam olarak imkânsızın mümkün olması paradoksunu getirmektedir. Bu noktada Derrida, bu karar ânını logosun çerçevesi içinde yapılan bir akıl yürütme ile irtibatın kopuşu olarak görmektedir. "Karar ânı bir deliliktir, diyor Kierkegaard. Hem zamanı yırtmak hem de diyalektiklere meydan okumak zorunda olan adil karar ânı için özellikle doğrudur bu. Bir deliliktir." (Derrida, 2014, s.75). Çünkü adil karar, her zaman imkânsız bir karardır; ancak, unutulmaması gerek nokta, aynı zamanda mutlak surette verilmesi gereken bir karar olduğudur.

Derrida'nın bu hususta devreye soktuğu kavram, onun dekonstrüksiyonun her daim yürürlükte olduğunu gösteren ve her türlü mevcudiyet talebinde devreye giren bir différance hareketinin uzantısı olan gelmekte-olan (to-come ya da a'venir) kavramıdır. Gelmekte-olan kavramı, gelecekten (future) farklıdır. Gelecek, beklenen ve üzerine plan yapılan, öngörülebilen bir gelecektir. Gelmekte-olan ise, öngörü konusu olamayan bir gelecektir. Tahminin ve planların dışında, şimdiye ait olamayan ama şimdiyi etkilemeye muktedir bir gelecek olarak gelmekte-olan, insanın kontrol güdüsüne karşı çıkar ve onu her zaman beklenmeyene ve ihtimâllere açık tutar. (Acar, 2014, s. 2-3). Adalet, bu anlamda, her zaman gelmekte-olan-adalet olmak zorundadır. Delilik ânını mümkün kılan da bu gelmekte-olan mantığıdır. Gelmekte-olan-adalet, dekonstrüksiyonun genel yaklaşımına alan açmakla birlikte, bizi yeni bir tür politika ve yeni bir demokrasi anlayışına da yaklaştıran hususdur. "Bu adaleti, onun evrensellik iddiasına rağmen veya tam da bu iddiası sebebiyle her zaman tekilliklere ve ötekinin tekilliğine hitap ettiğini de bilerek anlamaya çalışmalıyız." (Derrida, 2014, s.66). Ötekinin tekilliği, klasikleşmiş modern egemenlik argümanlarının dekonstrüksiyonuyla ortaya çıkan ve başkalığın imkânlarını, bugünden karar verilememiş olanın potansiyel varlığını göz önünde bulundurma sorumluluğuna dayanan gelmekte-olan-demokrasi kavramını işaret eder. Adalet, gelmekte-olan sıfatını aldığında mevcudiyet metafiziğinin ötesine doğru bir adım hâline gelirken; aynı yaklaşım, birlikte yaşamın aynılaştırıcı, farkları yok eden ve sabitleme mantığıyla işleyen politika -ve özellikle demokrasi- tartışmalarında da önemli bir rol oynamış olmaktadır. Bu bağlantının kurulabilmesi için, çalışmanın başında ifade edilen iki kavramsal bağlantı çizgisinin ikincisine; dostluk mefhumuna bakmak gerekmektedir.

2. Dostluk ve Egemenlik Krizi

Derrida'nın politika teorisi argümanları içinde, egemenlik mefhumundan bağımsız olmayan bir diğer mesele de dostluk meselesidir. Esasında, dostluk kavramı Aristoteles'ten bu yana politikayla irtibatlı biçimde ele alınmıştır. Derrida'nın 'Dostluk Politikası' ('The Politics of Friendship') (2005) isimli kitabı, politikanın/politik olanın merkezde yer aldığı, dostluk, egemenlik, dost-düşman tartışmaları, demokrasi argümanları gibi çeşitli irtibatların ele alındığı oldukça kapsamlı bir metindir. Ayrıca Derrida'nın, özellikle Rousseaucu sözleşme kuramı çizgisinde, toplum sözleşmesi üzerine yürüttüğü tartışmaları dostluk meselesinin bir uzantısı olarak değerlendirmek de mümkündür. Bilindiği gibi Aristoteles, 'Nikomakhos'a Etik' (2012) başlıklı metninin VIII. ve IX. kitaplarını dostluk konusuna ayırmıştır. Aristoteles, burada dostluk mefhumunun türlerinden, dostluğun erdemle irtibatından ve dolaylı olarak da polisle/politeiayla, yani etikle ve politikanın bizatihi kendisiyle ilişkisinden bahsetmektedir. Aristoteles'e göre; a) yarar temelli dostluk, b) hazza dayalı dostluk, c) erdemlilerin dostluğu olmak üzere üç tür dostluk bulunmaktadır. Kalıcı olan ve polisin selâmeti açısından önem arz eden, polisin yurttaşlarını eudaimonia (mutluluk/well-being) amacına yönlendirecek olan dostluk erdemlilerin dostluğudur. Hatta öyle ki, bu dostluk diğerlerinden farklı olarak -aynı erdemlerde olduğu gibi- kendinde amaç olarak var olan ve sadece kendisi için istenen bir şeydir. Aristoteles'e göre, dostluğun eşitlik ve üstünlük temelli bir ayrımı daha vardır. Eşitliğe dayalı dostluklar, özellikle işlevsel anlamda önem arz eder. Zira, birlikteliği sağlayacak olan yakınlaşma eşitler arasında daha olasıdır. Üstünlüğe dayalı olan dostluk ise, biri diğerinden herhangi bir bakımdan daha üstün olan iki tarafın dostluğudur. Yaşlının gençle olan dostluğunu örnek veren Aristoteles'e göre bu husus da politik birlik açısından oldukça bağlayıcıdır. (Aristoteles, 2012, s.155-161; NE, VII, $1155^{a}1$-$1157^{b}25$). Antik Yunan'ın Aristotelyen bakışla ele alındığında böyle bir yere sahip olan dostluk anlayışı, polisin yurttaşlarını belli bir kimlikte aynılaştırması açısından önem arz etmektedir. Polis yurttaşlarının sahip olduğu eşitlik, dostluk mefhumunda ve onun uzantısı olan erkek kardeşlik (brotherhood) bakışında görünür hâle gelmektedir. Antik Yunan için yurttaş eşitliği, bir yandan isogonia (doğuştan gelen eşitlik), diğer yandan isonomia (politik anlamda yurttaşlar arasında var olan yasal eşitlik) unsurlarıyla bağlıdır. Derrida bu durumu, doğuştan gelen eşitliğin yasal eşitlik talebi biçiminde ifade etmektedir. (Derrida, 2005, s.93). Fakat dostluk ve erkek kardeşlik argümanlarının politika teorisinin tarihsel izleğinde ve somut politikadaki karşılığı, modern zamanlara dek uzanan bir aynılaştırma hususu olagelmiştir ve bu haliyle günümüz epokhalitesinde öne çıkan egemenlik krizinin de en

güçlü tetikleyicilerindendir. Zira, Antik Yunan'ın polisinde yurttaş eşitliği olarak karşımıza çıkan bu aynılaştırma Orta Çağ'da Tanrı'nın oğulları şeklinde, Fransız Devrimi akabinde ise hem ulus-devletlerin yurttaşları hem de Aydınlanma düşüncesinin (İ)nsanlığı olarak günümüze ulaşmıştır. (Acar, 2014, s.7). Bu argümanların modern görüntüsü, özellikle toplum sözleşmesi kuramcılarının egemenlikle bağlantılı inşa edici hipotetik ön-varsayımlarında izlenebilmektedir.

Derrida, toplum sözleşmesi kuramlarının, aslında tarihsel olarak hiçbir zaman gerçekleşmemiş olaylar olduğunu vurgulayarak; olmamış bir olayın beyanı ile, mevcut durumu meşrulaştırmanın ve dilsel bir inşanın gerçekleştirildiğini ifade eder. Toplum sözleşmesi argümanlarında, sözleşmeyi meydana getiren söylemlerin -ki bunlar Thomas Hobbes'ta hak transferi, John Locke'ta haktan vazgeçiş, J. J. Rousseau'da kendini bütüne verme şeklindedir- performatif bir muhtevaya sahip olması beklenmektedir. (Direk, 2012, parag.3). Performatif ifadeler, J. L. Austin'in betimleyici (constative) ifadelerle birlikte tanımladığı iki tür ifadeden birisidir. Buna göre betimleyici ifadeler eylemsel olarak herhangi bir farklılık ortaya çıkarmaz, mevcut durumda bir değişim getirmez; onlar doğru-yanlış denkleminin konusudur. Buna karşı performatif ifadeler mevcut durumda değişim yaratan bir edim haline gelmektedir. Örneğin, nikah esnasında söylenen 'evet' kelimesi kişinin evlilik akdini onaylayan bir beyan olması ve mevcut statüsünü değiştirmesi sebebiyle performatif ifade olarak tanımlanır. (Glendinning, 2016, s.194). Toplum sözleşmelerinin temelde bu tarz performatif bir yapıda bulunduğu düşünülmektedir; ancak bahsi geçen argümanların soyutlayıcı, aynılaştırıcı ve gerçekliği dönüştürme amacına hizmet eden egemenlik irtibatı tam da bu mefhumun krizini doğuran nokta hâline gelmektedir. Sözleşme kuramları, toplumda var olan farklılıkları (sınıfsal, ekonomik, kültürel, mekânsal, tarihsel vs. …) yok-muş gibi göstererek, egemene tabi olan her öznenin kendi talebiymiş gibi tüm bu farklılıklara rıza gösterdiğini iddia etmektir. Derrida'ya göre, ulus-devletlerin ihtiyaç duyduğu bu mitsel anlatılar, olmayan şeyleri var ederek, insanı yurttaş kimliğinde üretmektedir. (Direk, 2012, parag.3-4). Antik Yunan'ın dostluk ve erkek kardeşlik kavramlarına yüklediği işlev, modern politika teorisinde, tarihsel olarak kesiştiği ulus-devletin egemenlik anlayışını üretecek olan yurttaşlık ya da Fransız Devrimi'nin özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganındaki kardeşlik (fraternité) olarak dönüşmüştür. Bu haliyle, modern politika teorisinin temel krizlerinden birisi olan aynılık temelli kimlik varsayımıyla yükselen krizini de günümüze taşımaktadır.

Derrida, dekonstrüksiyonu hem toplum sözleşmesi kuramına temel olan dostluk anlayışı üzerinden, hem de yine egemenlik meselesiyle doğrudan bağlantılı olarak politik olanı belirleyen dost-düşman antagonizması üzerinden işletir. Sözleşme kuramlarının getirdiği egemenlik krizi, hem toplum içindeki doğal farklılıkların silinmesiyle ortaya çıkar, hem de egemenliğin muhteviyatına dair çeşitli muğlaklıklar içermektedir. Rousseau'nun toplum sözleşmesi, daha evvel de belirtildiği gibi, bireyin kendini bütüne vermesi ile kurulan bir sözleşmedir. Böylece, kişinin kendi iradesini genel iradeye teslim etmesi, aslında genel iradenin de bizatihi kendisiyle bütün olduğu anlamına gelmekte, böylece halkın politik birlik olması mümkün olabilmektedir. Bu noktada, politik birlik içinde yasadışı sayılabilecek bir ötekinin, bir başkalığın veya -Schmittyen terminolojiyle söylemek gerekirse- bir iç düşmanın yer alması mümkün olmayacaktır. Direk'in vurguladığı gibi, Derrida'cı bir fark anlayışıyla meseleye yaklaşıldığında, sözleşmenin hipotetik muhtevasında yer alan, genel irade kavramında somutlaşan egemenin bütünlüğü ya da politik birlik düşüncesine karşıt olarak; bir toplumda bütünlükten ziyade egemen olanlar, egemen olmayanlar, daha çok egemen olanlar, kısmen egemen olanlar, hatta zaman zaman egemen olup, zaman zaman egemenliğe tabi olanlar gibi değişken ve karmaşık ilişkilerin olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. "Elbette değişen bağlamlar egemenlik ilişkilerini de etkiler ve değiştirir, belirli bir bağlamda şu veya bu norm birilerini diğerlerine göre egemen kılar. Bu egemenliğin fiziksel, kaba güç biçiminde işlemediğini, evrenselci bir yasayı yürürlüğe sokan normlara dayandığını, şu veya bu biçimde 'meşrulaştırıldığını' söyleyebiliriz." (Direk, 2012, parag.21). Görüldüğü gibi, modern politika teorisinin başat unsurlarından olan sözleşmeci argümanlar ve onun paralelinde ilerleyen ulus-devlete dayalı sistemin gelişmesi süreci, egemenliğin bu yüzyıldaki krizinin nüvelerini başından beri taşımaktadır. Bu nokta, krizin ulus düzlemindeki görüntüsüdür.

Meselenin arkasında yer aldığı görülen dostluk kavramına baktığımızda, aslında dostluğun hiç de düşmanlıktan bağımsız olmadığı görülecektir. Derrida, bu noktada, dost ve düşman kavramları ile düşmanın niteliğinin nasıl tanımlandığı hususuna odaklanmak suretiyle de dekonstrüksiyonu sürdürür. Schmitt'e göre egemen, istisna hâline karar veren güç olduğu gibi, aynı zamanda dost-düşman antagonizmasındaki karşıtları da belirlemeye muktedirdir. Bu antagonizmada asıl belirleyici taraf ise düşmandır. Düşmanın belirlenmesi önemlidir, çünkü, "Schmitt için karar öncelikle varoluşu tehdit eden bir düşmana ihtiyaç duyuyordu ve belirli bir kara parçası üzerinde, siyasal birliklerin ayrışması ve kurulması gibi somut

bir fonksiyona sahipti." (Oğuz, 2010, s.66). Dolayısıyla, Schmitt'e göre politik olanı belirleyen şey dost-düşman ayrımını ortaya koymak ve düşmanın kim olduğunu tayin edebilmektir. Dost ve düşman karşıtlığı politik olanın temel vasfı olarak sürekli var olmaya devam etmelidir. Öyle ki, eğer dost ve düşman belirlenemiyorsa, bir toplumun politik birlik olma vasfını da yitireceğini söylemektedir. (Schmitt, 2014, s.57-59). Peki, dost ve düşman ayrımının dekonstrüksiyonunda söz konusu nitelikler nasıl takip edilebilir?

Derrida, Schmitt'in temel kavramları olan dost ve düşmanın savaşla, iç savaşla ve nefretle olan irtibatlarına bakar. Schmitt'in argümanlarında dostluk (friendship) kavramının karşıtı hasımlık (enmity) değil, düşmanlık (hostility) olarak anlaşılmalıdır. Derrida'nın ifade ettiği gibi, önceden dost (amreus) olan birisi, daha sonra düşman (hostis) olabilir; ancak bu durum nefrete dayalı bir hasımlık olmasını gerektirmez, hatta arada bir sevgi ilişkisi bile olabilir. Bununla bağlantılı olarak, Derrida, Schmitt'in argümanlarında düşmanın her zaman kamusal düşman (public enemy) olduğunu, özel bir düşman tanımlamasının politik anlamda mümkün olmadığını da vurgulamaktadır. (Derrida, 2005, s.85-88). Schmittyen bakışta, politik olanın varlığı, nefreti gerek koşul olarak talep etmemektedir. Tanımlanabilir bir düşmanın varlığı yeterlidir. Bu türden tanımlanabilir bir düşman için, savaş mefhumunun önemi büyüktür. Savaş, bir kamusal düşmanın varlığının kanıtıdır. Ancak, savaşın fiilî bir savaş olması da gerekli değildir; bir savaş ihtimâlinin varlığı kamusal düşmanın da tanımlanabiliyor olması anlamına gelecektir. Schmitt, savaş konusunda Antik Yunan kavramlarına dönüş yapar. Savaş (polemos) ve iç savaş (stasis) ayrımı bu noktada önemli bir fark olarak karşımız çıkar. Schmitt'e göre, Antik Yunan'da bu ayrımın görüntüsü, savaşın Yunan-Barbar savaşı olması, iç savaşın ise Yunanlar arası bir savaş olması demektir. Ancak Derrida, Schmitt'in bu yorumunu eleştirmekte ve meseleye yeterince yakından bakmadığını ifade etmektedir. Yabancılarla savaş (polemos), doğaya göre (phusise göre) var olan bir savaş, bir karşıtlıktır. Ancak, bu yaklaşıma göre, bir canlı gibi ele alınan aynı türün içindeki savaş (stasis) bir tür hastalık olarak görülür. Dolayısıyla iç savaş, nefrette değil talihsizlikte/kötü şansta temellenen bir problem olarak tanımlanabilir. (Derrida, 2005, s. 88-92). Hastalık olarak görülen iç savaş, Yunanların aynılığını sağlayan doğuştan ve yasal eşitlik (isogonia-isonomia) temelli birliktelikten kaynaklanmaktadır. Yani, sadece yasaya değil kan bağına da dayanan, dostluğun da ötesinde erkek kardeşlik (brotherhood) ilişkisiyle var olan birliğin kendi arasında çıkacak bir iç savaş doğal bir çatışma değil, doğanın hastalanması ve bir anomali olarak görülmektedir. Derrida'nın yorumuna göre, dost ve düşman kategorilerinin değişken bir muhtevası olduğu düşünülebilir. O halde, düşmanın varlığı, düşmanın varlığı

olmayabilir mi? Savaş -belki de bir tür olağanüstü hâl / istisna hâli benzeri olması sebebiyle- dost ve düşman ayrımının netleşmesini sağlayan bir durumdur. Ancak, bu netleşme aynı zamanda savaş-iç savaş ayrımıyla tekrar bulanıklaşmaktadır. Dekonstrüksiyon yaklaşımının gösterdiği gibi Derrida'ya göre her kavram, karşıtı gibi görünen ötekinin hayaletini taşımaktadır. Dolayısıyla bu denklemde dost olan düşmanın, düşman olan dostun hayaletini barındırır. Dahası, meselenin eşitlik (isogonia-isonomia), doğa-toplum karşıtlığı, yaşam ve ölüm ilişkisi gibi çeşitli bağlantıları da mevcuttur. Bahsi geçen bulanıklaşma, modern dünyanın düşmansız (-mış gibi) görünen küresel dönüşümünde daha da karmaşık bir hâl almaktadır.

Schmitt, politik olanın temeline ulus-devleti koyar. Bu temel -Kant'ın ebedî barış idealine dayalı kozmopolit dünya devleti düşüncesinde olduğu gibi- Aydınlanmacı insanlık (humanity) kavramının karşısında bir düşman olmaması sebebiyle, -muhtemel bir uzaylı veya katil robotlar gibi insan-dışı düşman türü tanımlanamadığı sürece- dost-düşman antagonizmasının ortadan kalkması anlamına geleceğinden, ulus düzleminde kalmakta ve uluslararası (inter nations) bir ilişkisellikle bağlı olmaktadır. Schmittyen anlamda politik olanın varlığı buna bağlıdır. Fakat, Berlin Duvarı'nın yıkılışı akabinde, kapitalist parlamenter demokratik dünyanın düşmansız kaldığı yorumu yapılabilse de (Derrida, 2005, s.77); Derrida'nın dost-düşman kategorilerindeki karmaşık yapıyı göstermesi, aynı zamanda günümüz küresel dünyasında düşmanın modern ulus-devlet bağlamından çok daha farklı biçimlerinin -karmaşık ilişkilere dayalı mikro biçimleri, dinsel veya etnik düşmanlar, kimliksel farklardan kaynaklanan düşmanlar gibi farklılaşmaların- bulunduğuna işaret eder. Bu nedenle Derrida, Schmittyen ulus-devlet temelli egemenlik argümanının dekonstrüksiyonunu yaparken oldukça dikkatli olunması gerektiğini vurgular ve bunu yavaşça yapmaya girişir. Çünkü, bu dekonstrüksiyonun hızlı sonuç arzusuyla küresel politika sahnesindeki karmaşık ilişkileri ve farklılaşmaları da gözden kaçırmaması gerekmektedir. Daha evvel belirtildiği gibi, sözleşmeci kuramların -özellikle Rousseau'nun genel irade argümanında- kilit unsurlarında beliren politik birlik ve tek tür egemenlik yaratma idealinin aslında toplum içindeki farklı egemenlik ilişkilerini, egemen olan ve olmayan yurttaşlar ayrımını gözden kaçırmasına benzer biçimde; ulus-devlet düzleminden vazgeçiş ve uluslararası egemensizlik gibi bir seçim de söz konusu olamaz; çünkü,

"Tek bir egemenlik biçimi yoktur, farklı ve birbiriyle zıtlaşan egemenlik biçimleri vardır. Bugün ulus devletin egemenliğine insan haklarını savunarak itiraz etmek, kişinin egemenliğini devletin egemenliğinin karşısına koymak veya üstüne çıkarmak anlamına geliyor olabilir. Bir fanteziye karşı başka bir

fanteziyi devreye sokmak olacaktır bu. Öte yandan, ulus devletin egemenliğini talep ederek sömürgeciliğin veya emperyalizmin egemenliğine karşı verilen bir mücadele de vardır. Her tekil durumda yapacağımız seçim egemenlik ile egemenliğin yokluğu arasında bir seçim değildir; farklı egemenlik biçimleri arasında bir seçimdir." (Direk, 2012, parag.20).

Egemenliğin, Antik Yunan'dan beri izlenebilen ve modern dönemdeki gelişmelerle netleşen krizi, bugün evrenselliğe dönüşen yurttaşlık ve (İ)nsanlık argümanlarının içerisinde yer almaktadır. Bahsi geçen sabitleme ve aynılığa dayalı kimlik savunusu şeklinde kendisi gösteren egemenlik yaklaşımı, modern demokrasinin de temelinde yer alır ve dolayısıyla demosun aynılığı üzerinden de kriz görünür hâle gelir. Demos içinde farklılıkların varlığını görmezden gelme eğilimi, her ne kadar çeşitli görüşlerin ifade, inanç, varlık özgürlüğü olarak tanımlansa da bir çatı kimlikle sabitleme ihtiyacını karşılamak amacına hizmet etmektedir. İnsan hakları ifadesinde de olduğu gibi, evrensel bir (İ)nsan tanımının mümkün olması mevcut politik yapının ve demokratik kurumların işleyişi için kaçınılmazdır. Ancak bu mecburiyet, tekilliklerin varoluşunu farklı biçimlerde tehdit eden ve modern egemenlik yaklaşımlarını krize sokan hususun da bizatihi kendisidir. Derrida'nın argümanlarında gördüğümüz yasa-adalet arasındaki aporetik ilişkiye benzer biçimde, burada da bir aporianın varlığı kaçınılmaz görünmektedir. Aynı şekilde, adaletin gelmekte-olan ile birlikte ele alınmasının, varolan aporianın deneyimlenmesi anlamına gelmesi gibi, demokrasinin de gelmekte-olan biçiminde düşünülmesi evrensel-tekil aporiasının farkı gözden kaçırmadan deneyimlenmesi olarak tanımlanması mümkündür. Derrida, demokrasi kavramını gelmekte-olan yaklaşımıyla birlikte değerlendirmenin önemine dikkat çekerek bizi modern argümanlardan ve egemenlik krizinden öteye taşıyabilecek bir ihtimâle yönlendirir. Böylece egemenlik, dost-düşman, modern demokrasi, yasa-adalet-hukuk vs. gibi irtibatların dekonstrüksiyonuyla politik olana ve demokrasiye dair düşünmenin yeni bir çıkış noktası ortaya çıkmış olur.

Sonuç Yerine: Gelmekte-olan ve Sorumluluk

Görüldüğü gibi, gelmekte-olan kavramı politikanın dekonstrüktif bir okumasını yapabilmek adına kilit bir kavramdır. Ancak şunu tekrar etmek gerekir: Gelmekte-olan, gelecek (future) değildir. Gelmekte-olan, aslolarak mevcudiyet metafiziğinin eleştirisiyle ilintili bir meseledir. Anlamın şimdide/burada (presence) tamamlanışının olanaksızlığına işaret etmektedir. Bu anlamda gelmekte-olan, ötekine ve mevcuttan başkalığa yer açandır; dolayısıyla gelecek sürekli ertelenir ve bu ertelemeyle birlikte deneyimlenir.

(Acar, 2014, s.3). Hem adalet hem de demokrasi minvalinde devreye giren gelmekte-olan sıfatı, dekonstrüksiyonun en mühim nosyonlarından bir diğeri olan différance (ayram) ile iç içedir. Différance (ayram) ve différence (ayrım) okunuşları aynı ancak yazılışları farklı iki kelimedir. Fark, yalnızca e-a harfleridir. Aynı şekilde okunan bu iki kelimenin çok bilinen fark anlamı açıktır. Aralarındaki fark, différencein kökenindeki kayıp anlamın, différanceta tekrar ortaya çıkmasıdır. Différencein kökündeki différerin erteleme/öteleme anlamını da haiz olması nedeniyle kavram, Derrida tarafından différance (ayram) şeklinde kullanılarak bir tür dekonstrüksiyona tabi tutulmaktadır. (Lucy, 2012, s.20-22). Ayrıca Derrida, kavramın sadece iki anlamına değil, birçok farklı aklamasına da değinmektedir. Örneğin, kelimenin söylenirken farkla (différence) aynı olması, onun yüksek sesle yazılması gereğini doğurmaktadır. Bu durum da dekonstrüksiyonun bir diğer yanı olan, sesmerkezci mevcudiyet metafiziğinin geçersiz kılınmasının ifadesidir. (Ramond, 2011, s.71). Derrida'da différance hareketi olarak ifade edilen bu mefhumla ortaya çıkan farklı görüntülerin tamamı dekonstrüksiyonun özeti niteliğindedir. Gelmekte-olan ile différanceın iç içeliği, kavramın fark ve erteleme anlamlarını birlikte içermesindedir ve bu anlamda différancetaki henüz değil (not yet) teması izlenebilir olmaktadır. Différance, ayrıca geçmiş ve geleceğin lineer algılanışını da sekteye uğratarak, geçmiş ve geleceği, geçmiş-şimdi ve gelecek-şimdi hâline dönüştürür. Fark ve erteleme, bu kez de gelmekte-olan-gelecek (future-to-come) ve geçmiş-şimdinin hayaletlerinin yaşanan şimdiye musallat oluşuyla ilgili olmaktadır. (Yalçıner, 2013, s.26). Bu da Derrida'nın politika teorisini dekonstrüktif bir bakışla, gelmekte-olan ve différance ile irtibatlı olarak yorumlamasının bir diğer görüntüsüdür.

Différanceın gelmekte-olan ile irtibatı, gelmekte-olan-adalet ve gelmekte-olan-demokrasi kavramlaştırmalarının altında yatan ilişkidir. Kafka'nın metninde kırsaldan gelen adamın kıllı burunlu adamı görünce beklemeye karar vermesi, aslında yasayı beklemeye karar vermektir. Adam, "Henüz karar vermemeye karar verir, kararı öteler, erteler, beklemeye koyulur. Peki neyi beklemektedir? Söylenegeldiği gibi 'giriş iznini' mi? Ama fark etmiş olduğunuz gibi, bu giriş ona sadece erteleme kipiyle yasaklanır: Bu mümkün, ama şimdi değil." (Derrida, 2015, s.137). Arzulanan hususun adalet ve adil karar olması, onun her zaman karşılanabileceği anlamına gelmemektedir ve somut durumda çoğu zaman sadece egemenle karşılaşmak ihtimali vardır. Derrida'ya göre, bir yerde egemenlik varsa orada gücün suistimal edilmesi ve haydut devlet (rague state) vardır. Bu aktüel olarak var olabileceği gibi potansiyel olarak da var olabilir. Egemenlik, bir başka egemenlik tarafından yıkılabileceği gibi, kendi bağışıklık sistemiyle,

yani otoimmünle[4] kendisine saldırarak da sonunu getirebilir. Ancak Derrida, egemenin varlığına duyulan ihtiyacı da görmek gerektiğini söylemektedir. Özellikle demokrasinin işlemesi ve etkili olabilmesi için egemen olması gerekmektedir. (Martel, 2011, s.170). Gelmekte-olan-demokrasi için gerekli olan husus yasa-adalet arasındaki aporiayı deneyimleyebilmektir. "O halde ne tekelleşme ne de dağılma olmalı. Burada bir açmaz (aporie) var … Ahlak, siyaset, eğer böyle bir şey varsa sorumluluk, ancak açmazın deneyimlenmesiyle ortaya çıkmış olacaklardır." (Derrida, 2011, s. 42). Aporetik deneyim, adalet ve demokrasi meselesinin dekonstrüktif yorumlanışında bizi son noktaya, sorumluluk meselesine getirmektedir. Derrida'nın söylediği gibi dekonstrüksiyon adalettir! Çünkü dekonstrüksiyon hiçbir zaman sona ermez. O, sonsuz bir sorumluluk anlamına gelmektedir. (Weber, 2005, s.184). Sorumluluk, dekonstrüksiyonun sürekli hareket halinde olmasından, temeldeki différance mantığının sürekli işleyen muhtevasından kaynaklanmaktadır.

Gelmekte-olan-adalet söz konusu olduğunda sorumluluk, yüzünü yasaya dönen ama hiçbir zaman tam olarak yasanın kapsamında sabit kalamayan karar ânının, her defasında tekilliğin kendi koşullarında ortaya çıkması sorumluluğudur; yani, her seferinde yeniden ve o anda yasa yaratır-mış gibi karar verme sorumluluğudur. Bu şekilde sorumlulukla temellenen gelmekte-olan-adalet, klasik hukukî-politik (juridico-political) sistemin dönüşümü demektir. Modern düşüncenin sabitleyici argümanlarında varlığını sürdüren ve temelci ve/veya özcü yasa-adalet mantığının dominantlığı başka türden bir adalet imkânıyla yerinden edilmektedir. Bu bağlantının diğer ucu, görüldüğü gibi politik olanın ve demokrasinin başka türden var olabilmesi imkânıdır. Vatandaşlık, ulus-devlet, egemenlik gibi mefhumların demokrasi ile irtibatında, gelmekte-olanın dekonstrüktif etkisi böylece ortaya çıkmaktadır. (Weber, 2005, s.184). Gelmekte-olan-demokrasi düşünüldüğünde, meselenin demokrasiden ziyade gelmekte-olan olduğu görülecektir. Gelmekte-olan-demokrasi bugün sunulan ya da bugün varolana değil, gelmekte-olan ötekine ve başkalıklara alan açmayı sağlamaktadır. Gelmekte-olana-açık-olmak, kendini her zaman hareket halinde kuran dekonstrüksiyon aksiyomunun temelidir; bir diğer ifadeyle, adaletin temelidir. (Yalçıner, 2013, s.29). Gelmekte-olan-adalet ve gelmekte-olan-demokrasi, bu bağlamda iç içe geçen hususlardır. "Başkasının ya da

[4] Derrida, bahsi geçen otoimmünite meselesini Rogues (2005) adlı kitabında ele almıştır. Ayrıca, Cogito dergisinde yayınlanan Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar (2006) isimli Giovanna Borradori ile yaptığı söyleşide, otoimmünite meselesine, 11 Eylül saldırıları akabindeki isimsiz duruma ve egemenliğin yıkımı açısından otoimmüniste kavramının nasıl önem arz ettiğine değinmektedir.

genel anlamda başkalığın gelişine çağrıda bulunan ve varlığına izin veren yapısöküm, [dekonstrüksiyon] belirgin olmayan sınır aralıklarını kendisine mesken edinir. Demokrasinin de, kendi yerini yasa ve adalet arasındaki bu durağan olmayan sınırda aradığını belirten Derrida'ya göre demokrasi, ancak 'gelecek' [gelmekte-olan] fikriyle birlikte yaşayabilir." (Acar, 2014, s.9). Sonuçta, gelmekte-olan-adaletin durağan olmayan oluşun her tekilliğinde tekrar tekrar karar verme sorumluluğunu; gelmekte-olan-demokrasinin de muhtemel/potansiyel ve hesap edilemez/kararverilemez başkalıklara açık olma sorumluluğunu getirdiği söylenebilir. Sorumluluk, politik olanı ve politikayı, üçüncü türden (khōra gibi), farklı/başka/henüz tanımlanmamış biçimleriyle değerlendirmeye dair bir çıkış noktası olarak görülebilir.

Kaynakça

Acar, S. M. (2014). "Gelecek demokrasi" adına: Derrida'nın "dostluğu". FLSF, (17), syf. 1-12.

Agamben, G. (2014). Olağanüstü hal. A. Çelebi (Ed.), Şiddetin eleştirisi üzerine (syf. 165-174) (2.Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Aristoteles, (2012). Nikomakhos'a etik, (S. Babür, Çev.), (4. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Borradori, G. (2006). Otoimmünite: gerçek ve simgesel intiharlar. Cogito, (Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken), (47-48), syf:37-60.

Derrida, J. (2005). Rogues: two essays on reason (P. A. Brault & M. Naas, Trans.). California: Stanford University Press.

Derrida, J. (2005). The politics of friendship (G. Collins, Trans.). London: Verso.

Derrida, J. (2008). Khōra (D. Eryar, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Derrida, J. (2011). Öteki hedef (başka baş) (M. Başaran, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Derrida, J. (2014). Yasanın gücü, otoritenin mistik temeli (Z. Direk, Çev.). A. Çelebi (Ed.), Şiddetin eleştirisi üzerine (syf. 43-134) (2.Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Derrida, J. (2015). Yasanın önünde, önyargılar (M. Başaran, Çev.). Yargılama Fakültesi (syf.103-169). İstanbul: İthaki Yayınları.

Direk, Z. (2012, 12 Aralık). Derrida'nın siyaset felsefesi (Kişisel Blog). Erişim Tarihi: 25.11.2018, URL: https://zeynepdirek.wordpress.com/2012/12/12/derridanin-siyaset-felsefesi/

Glendinning, S. (2016, Nisan). Derrida and the philosophy of law and justice. Law and Critique, 2(27), syf. 187-203. doi: 10.1007/s10978-016-9183-2

Lucy, N. (2012). Derrida sözlüğü (S. Gürses, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Martel, J. (2011, Haziran). Waiting for justice: Benjamin and Derrida on sovereignty and immanence. Republic of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts, 2(2), syf. 158-172.

Oğuz, C. (2010). Romantizm ve Carl Schmitt'de desizyonizm fikri. H. O. İnce (Ed.), Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar: Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları (syf. 49-92). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Platon (2001). Tîmaios (E. Güney & L. Ay, Çev.). Ankara: MEB Dünya Klasikleri Dizisi.

Ramond, C. (2011). Derrida sözlüğü (Ü. Edeş, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Schmitt, C. (2014). Siyasal kavramı (E. Göztepe, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Schmitt, C. (2016a). Siyasi ilahiyat: egemenlik kuramı üzerine dört bölüm (E. Zeybekoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Schmitt, C. (2016b). Kanunilik ve meşruiyet (M. C. Ozansü, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Weber, E. (2005). Deconstruction in justice. German Law Journal, 6(1). syf: 179-184.

Yalçıner, R. (2013). Aporetics of becoming: Derrida and the appeal 'to-come'. E. Duyan & A. Güngör (Eds.) Interactions in the History of Philosophy, PHILIST'13 Conference Proceedings, Nov. 8-9, Mimar Sinan Fine Arts University, (syf. 23-31). İstanbul: Mimar Sinan Fine Arts University Press.

BİR SİYASİ İLETİŞİM STİLİ OLARAK POPÜLİZM

Alper Tolga BULUT *

Nurhan HACIOĞLU *

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de kullanılan siyasi söylemde popülizmin derecesini ampirik olarak test etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada Jagers ve Walgrave (2007)'nin çalışmalarında kullandıkları yöntem kullanılarak AKP, CHP ve MHP'nin siyasi söylemleri TBMM'de yapılan haftalık grup konuşmaları üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Popülist partiler genellikle muhalefette olan partilerdir. Bununla beraber iktidara gelen popülist partilerin düzen karşıtı söylemlerini iktidarları döneminde kullanmadıkları görülmektedir. Türkiye'de ise 16 yıldır iktidarda olan AKP'nin söylemlerinin popülist özellik gösterdiği iddia edilmektedir. Bu durum popülizm literatüründe AKP'nin farklı ve bir örnek olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda AKP'nin siyasi söylemleri seçilen diğer iki partinin söylemleriyle kıyaslanarak siyasi söylemde popülizmin yeri ve diğer iki partinin söylemlerinin zaman içerisinde AKP'nin söylemlerine benzeyip benzemediği analiz edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre AKP'nin söylemleri popülist özellik göstermektedir ve zaman içerisinde diğer iki partinin söylemleri AKP'nin söylemlerine yaklaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Popülizm, Siyasi Söylem, AKP

Giriş

Popülizm ile ilgili yapılan çalışmalarda gün geçtikçe artış görülmesine rağmen kavramın herkes tarafından kabul gören bir tanımı hala mevcut değildir. Bu durum şüphesiz popülizmin doğasından kaynaklanmaktadır. Popülizm doğası gereği ortaya çıktığı yerdeki mevcut düzen eleştirisini (elit karşıtı) halka hitap aracılığıyla yapmaktadır. Bu bakımdan popülizm liberalizm, sosyalizm veya milliyetçilik gibi ideolojilerde olduğu gibi dünyanın her yerinde aynı duruma karşı gelişmiş bir kavram değildir (Canovan, 1999). Bunun yerine ortaya çıktığı yerdeki mevcut sistem ne ise ona karşı gelişir ve başka ideolojilerle birleştirilebilmektedir (Mudde, 2004).

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, alptlg@gmail.com

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nurhanhacioglu@icloud.com

Popülizmin bu doğası kavramın yaygın olarak üç farklı tanım etrafında şekillenmesine neden olmaktadır. Kavram; siyasi organizasyon stili, siyasi iletişim stili veya "zayıf-merkezli" ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Bu üç tanım öz itibariyle birbiriyle çelişmeyerek kavramın iki temel elementi olarak "halk" ve "elitler"i kabul etmektedir. Tanımlara farklılık katan nokta popülist parti ve liderleri popülist kılan temel nedenin ne olduğu konusunda fikir birliğinin olmaması ve popülist aktörlerin dünyanın farklı yerlerinde farklı özellikler göstermesi dolayısıyla tanımların bu duruma bağlı olarak farklılık içermesidir (Mudde, 2004). Bu bağlamda popülizmi zayıf-merkezli ideoloji olarak kabul edenler popülizmin "halk" ile "elitler" arasındaki düşmanlık ilişkisine odaklandığını ve ortaya çıktığı yere bağlı olarak farklı ideolojilerle birleştirilebildiğini öne sürmektedirler (Albertazzi ve McDonnel, 2008; Hawkins, 2010, 2009; Mudde, 2007, 2004; Stanley, 2008). Popülizmi siyasi organizasyon stili olarak tanımlayanlar, popülizmin karizmatik bir lider etrafında şekillenen siyasi bir organizasyon şekli olduğunu ileri sürmektedirler (Taggart, 1995).

Bu çalışmada da benimsenmiş olan üçüncü tanıma göre popülizm bir siyasi iletişim stilidir. Siyasi iletişim stili olarak kabulü popülizmin diğer iki tanımdaki özelliklerini yadsımamakla birlikte popülizme ölçülebilir olma özelliği katmaktadır (Canovan, 1999; Jagers ve Walgrave, 2007; Rooduijn, 2009a, 2009b). Bu bağlamda popülist siyasi aktörler halk, milli irade gibi kavramları referans alarak mevcut düzen eleştirisi yapmaktadır. Bu doğrultuda popülizm siyasi aktörlerin kullandıkları dilde gizlidir. Popülist siyasi aktörler halkın çıkarlarının yozlaşmış elitler tarafından görmezden gelindiğini bu durumun da toplumun refah düzenini bozduğunu öne sürerek yerleşik kurum ve mevcut elitleri popülist söylemlerinin "öteki" kısmına yerleştirmektedirler (Albertazzi ve McDonnell, 2008).

Popülizmin ortaya çıktığı yerdeki mevcut sistemin eleştirisi yapıyor oluşu popülist söylemi benimseyen partilerin genelde muhalefette olan partiler olmasına neden olmaktadır. Bununla beraber, popülizm hakkında yapılan ilk çalışmalarda popülist bir partinin iktidara gelemeyeceği yaygın düşüncesine karşılık son dönemlerde popülist partilerin iktidara gelmesi bu tezi çürütmüştür (Hawkins, 2009). Ancak bu noktada, muhalefetteki bir popülist partinin iktidara geldikten sonra popülist söylemlerini azalttığı ve artık düzen karşıtı söylemlerde bulunmadığı görülmektedir. AKP kuruluşundan iktidarda olduğu on altı yıl boyunca popülist söylemlerini azaltmaması aksine aldığı seçim başarılarıyla bu söylemlerin özellikle düzen karşıtı boyutunun giderek artması ve her dönemde "halk"ın yeni "düşmanı"nı oluşturabilmesi bakımından popülizm literatüründe ilginç bir örnek teşkil

etmektedir. Partinin popülist söyleminin en belirgin noktası iktidara geldikten sonra partinin benimsediği Türk-İslam kimliği doğrultusunda laik ve dindar ayrışmasını kullanarak siyaseti "biz" ve "onlar" arasındaki mücadele olarak göstermesi olmuştur. Bu bağlamda parti, siyasal hayatı da bu doğrultuda görerek, siyaseti halkın çıkarlarını ve iyiliğini isteyen tek siyasal parti ile halkın sorunlarını umursamayan yozlaşmış partiler arasındaki bir savaş olarak görmektedir (Yabancı, 2016: 591-598).

Bu çalışmada AKP'nin popülist söylemi Jagers ve Walgrave (2007)'nin yöntemi takip edilerek seçilen diğer iki partinin söylemleriyle karşılaştırılarak ölçülmüştür. Bu ölçüm için veri olarak partilerin belirlenen dönem aralığında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yaptıkları haftalık grup toplantıları alınmıştır. Popülizmin doğası gereği ortaya çıktığı yere göre söylem geliştiriyor oluşu Jagers ve Walgrave (2007)'nin çalışmalarında popülist söylemi ölçmek için oluşturdukları kategorilere bu çalışmada yenilerinin eklenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda popülist siyasi söylemin temel boyutu olan "halka hitap"ın ölçüldüğü "zayıf-popülizm" konseptine Türkiye'de mevcut olan partilerin, özellikle AKP ve Milliyetçi hareket Partisi'nin (MHP) halkla aralarında bağ kurmak için dini terim ve söylemleri kullandıkları göz önünde tutularak İslami popülizm kısmı eklenmiştir. Bununla beraber, Türkiye'de kullanılan popülist siyasi söyleminin boyutunun doğru olarak ölçülebilmesi için özellikle 2010 sonrası dönemde popülist söyleminin "öteki" kısmının bir parçasını oluşturan dış politika popülizmi düzen karşıtı söylemlerin ölçülmesi için oluşturulan "güçlü popülizm" (thick populizm) konseptine eklenmiştir.

İlerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılacak olan yöntem ve metot ile bu çalışmada belirli sorulara cevap bulmak amaçlanmaktadır: AKP'nin popülist söylemi 2014-2017 arası dönemde nasıl bir eğilim göstermektedir? AKP popülist söyleminde İslami terim ve söylemleri ne kadar kullanmaktadır? Düzen eleştirisini AKP belirlenen kategorilerden (devlet karşıtı, siyaset karşıtı, medya karşıtı ve dış politika popülizmi) hangisine veya hangilerine ağırlık vererek ve muhalefette olan diğer iki partiye kıyasla ne yoğunlukta yapmaktadır? Bu bağlamda AKP'nin popülist söyleminin derecesinin anlaşılması için Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve MHP kontrol grubu olarak seçilmiştir.

Mudde popülizmin artık normal bir durum haline geldiğini ve bu doğrultuda diğer partilerin de popülist söylemi benimsediklerini öne sürmektedir (Mudde, 2004). 2010 ve özellikle 2010 sonrası AKP'nin popülist söyleminin tonunun sertleştiği kabul edilmektedir (Yabancı, 2016; Çınar,

2017). Bu görüş doğrultusunda AKP'nin popülist söyleminin ne derece arttığı ve bu artışla beraber AKP'nin elde ettiği seçim başarıları sonrası diğer partilerin söylemlerinin 2014-2017 arası dönemde popülist bir özellik kazanmasına neden olup olmadığı sorularına bu çalışmada cevap aranmaktadır. Yukarıda ortaya konulan teorik çerçeve temelinde bu çalışma üç ana hipotez öne sürmektedir:

H1: Türk Siyasetinde zayıf (halkçı popülizm) en yoğun şekilde MHP tarafından kullanılmaktadır.

H2: AKP 16 yıldır iktidarda olmasına rağmen popülist söylemleri yoğun bir biçimde kullanmaktadır.

H3: Diğer iki partiye kıyasla AKP dış politika popülizmi ve İslami popülizmi daha yoğun bir biçimde kullanmaktadır.

Bu sorulara cevap bulmak ve ortaya konulan hipotezleri test etmek amacıyla bu çalışmada öncelikle popülizm kavramının tanımlanmasının zorluğunun nedenlerine ve yapılan tanımlara yer verilerek popülizmin neden siyasi bir iletişim stili olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Bunun ardından popülizmi ölçen diğer ampirik çalışmalara örnek verilerek kullandıkları yöntem ve izledikleri yol anlatılacaktır. Daha sonra Türkiye'de AKP'nin popülizm seviyesi meclis grup konuşmaları üzerinden sayısal olarak ölçülerek kontrol grupları olarak tipik bir popülist parti örneği olan MHP ve merkez sol CHP ile karşılaştırılacaktır.

1. AKP'nin Popülist Söyleminin Karşılaştırmalı Analizi

Jagers ve Walgrave (2007) çalışmalarında Belçika'da popülist parti olarak kabul edilen Vlaams Blok'un siyasi iletişim stilinin popülist özellik gösterdiği hipotezini test etmişlerdir. Bu hipotezi test etmek amacıyla Belçika parlamentosunda bulunan altı partinin siyasi iletişim stili karşılaştırılmıştır. Veri olarak altı siyasi partinin bir televizyon kanalında yayınlanan siyasi içerikli onar dakikalık yirmi yayını alınmıştır. Seçilen bu verilerle popülist söylemin temel bileşeni olan halka hitap "zayıf popülizm" konsepti çerçevesinde, popülizmin "öteki" algısını oluşturan düzen karşıtı söylemleri ise "güçlü popülizm" konsepti çerçevesinde el ile kodlama yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Popülist siyasal söylemin Türkiye'deki boyutlarının ampirik olarak ölçülmesi amacıyla bu çalışmada veri olarak AKP, CHP ve MHP'nin TBMM'de rutin olarak gerçekleştirilen haftalık grup konuşmaları seçilmiştir. Grup

konuşmaları partilerin kendileri tarafından oluşturulan herhangi bir dış müdahalenin olmadığı konuşmalar olması, televizyon kanallarında canlı yayınlanmaları bakımından seçmene doğrudan hitap ediyor olması ve bu verilerin resmi internet sayfalarından kolayca ulaşılabiliyor olması nedeniyle veri olarak seçilmiştir.

Her üç parti için 2014-2017 arası dönemde yıllık beş grup konuşması seçilmiştir. Seçilen süre içerisinde meydana gelen siyasi olayların sonucu etkilemesinden kaçınmak için seçilen konuşma tarihleri birbirlerine olabildiğince uzak seçilerek bütün yıla dağıtılmaya çalışılmıştır.

1.1. Kodlama İlkeleri

Jagers ve Walgrave (2007) çalışmalarında popülizmin temel boyutu olan "zayıf" konsepti ölçülebilir hale getirmek amacıyla halk-indeksi oluşturmuşlardır. Bahsi olunan çalışmada halk indeksi, seçilen konuşmalarda halka yapılan referansları yoğunluk ve oran olarak iki bileşenden oluştuğu kabul edilmiştir. Halk-indeksinin birinci bileşeni olan oran, konuşmanın "zayıf" konseptini oluşturan kısımlarının kelime sayısı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle oran, konuşmada "halka hitap" içeren referans kelimelerin yer aldığı cümle veya cümle öbeklerinin içerdikleri kelime sayısıdır. Halk-indeksinin ikinci bileşeni olan yoğunluk ise konuşmanın halka hitap içeren kısmının tüm metindeki yoğunluğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda yoğunluk, oranın ele alınan konuşmadaki toplam kelime sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Böylece halka hitap içeren cümle veya cümle öbeklerinin konuşmada ne yoğunlukta kullanıldığı elde edilmektedir. Jagers ve Walgrave (2007) oluşturdukları halk-endeksini yoğunluk ve oran bileşenlerinin çarpılmasıyla elde etmektedirler. Böylece konuşmadaki zayıf (thin) popülizmin derecesi elde edilmektedir.

Her siyasi aktör kendi "düşmanını" belirleyerek siyasi söylemlerinde "öteki" algısını oluşturmaktadır. Bu ötekiler çeşitli "kötü" elitlerden oluşabilmektedir. Böylece toplumun belirli bir kısmını ötekileştiren popülist aktörler bu yolla söylemlerinde "biz" algısını güçlendirerek "biz"in sorunlarıyla yakından ilgili olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu düşünce ışığında Jagers ve Walgrave (2007) düzen karşıtı söylemlerden oluşan popülizmin "güçlü" konseptinin ölçümü için devlet karşıtı, siyaset karşıtı ve medya karşıtı alt kategorilerini belirleyerek ağırlıklandırma yapma yoluna gitmişlerdir. Buna göre devlet karşıtlığı 1-5 arası, siyaset karşıtlığı 1-7 arası ve medya karşıtlığı 1-3 arası verilen derecelerle kodlanarak düzen karşıtı söylemlere ağırlıklandırma verilmiştir. Buna göre metnin ilgili kısmının kodlandığı rakam ile popülist söylemin şiddeti doğru orantılıdır. Bu kodlamanın sonucu olarak güçlü

popülizm bu ağırlıklandırmaların toplamında ortaya çıkmaktadır. Buna göre bir konuşmada devlet karşıtı, siyaset karşıtı ve medya karşıtı söylemlere verilen derecelerin toplamı bize güçlü (thick) popülizmi vermektedir. Bu çalışmada Jagers ve Walgrave (2007)'nin düzen karşıtı söylem kategorilerine dış politika popülizmi eklenmiştir. Bunun nedeni ve kodlamayla ilgili detay ve örnek kodlamalar aşağıda ayrıntılı olarak verilecektir.

Çalışmada metinlerin kodlanması Jagers ve Walgrave (2007)'nin kullandıkları yöntem takip edilerek yapılmıştır. Buna göre konuşmalarda kısımlar halk veya toplumla (veya değişik halk/toplum kategorileri) alakalı terimler içerdiklerinde seçilmektedirler. "Millet, halk, toplum" gibi terimler siyasal içerik taşımalıdır. Bu kriteri sağlamayan bölümler kodlamaya dahil edilmemektedir. Halk/toplum kategorileri "ortak bir özelliğe sahip olan ve konuşmanın içeriği dikkate alındığında seçimle alakalı öneme sahip olan gruplar" olarak tanımlanmaktadır. Seçim unsuru literatürde, popülizmin her zaman seçmenleri harekete geçirmek amacıyla kullanıldığı kabulünden kaynaklanmaktadır (Jagers ve Walgrave, 2007: 338). Bununla beraber bahsedilen "ortak özellik" geçici nitelikle ve konuşmacının özel hayatıyla alakalı olmamalıdır. Örneğin "şuan dışarıda çalışan kadınlar" geçici bir duruma atıf olduğu için kodlamaya dahil edilmezken "çalışan kadınlar" ortak bir özelliği paylaşan kesime hitap ettiği dolayısıyla kodlamaya dahil edilmektedir. Bununla beraber doğrudan hitapların yanı sıra dolaylı yollardan kullanılan hitaplar da kodlanmıştır. Örnek verilecek olursa: şehit yakınlarından bahsedildiği önceki cümlelerden açık bir şekilde anlaşılan "onların istekleri bizim için emirdir" cümlesi toplumun bir kesimine yönelik kullanılmış bir cümle olması dolayısıyla kodlamaya dâhil edilmiştir. Metinlerin seçilmesiyle ilgili kriterler Jagers ve Walgrave (2007)"nin oluşturduğu doğrultuda aşağıda sıralanmıştır.

- Kelimeler cümlede kullanıldığı anlama göre değerlendirilmektedir. Bu bakımdan kelimenin cümlede kullanıldığı anlam kelimenin sözlük anlamından önce gelmektedir.

- Halka/millete referans yapan terimler ikiye ayrılabilir: ayrılamaz bir bütün olarak gruba referans verenler (seçmenler, tüketiciler, halk) ve bütüne hitap etmeyenler. Popülist partilerin olabildiğince geniş kitlelere ulaşmayı hedefledikleri düşünülürse ilk tür referansın güçlü bir popülizm göstergesi olduğu kabul edilmektedir.

- "Kamuoyu", "siyasal katılım", ve demokrasi gibi kelimelerin cümle içerisinde "halk iradesi" anlamında kullanılması durumunda referans olarak kodlanmaktadır.

- Seçilen referanslar konuşmacının özel hayatıyla alakalı olmamalıdır. Örneğin, "babam saygıdeğer bir doktordu" cümlesinde "doktor" kelimesi toplumun belirli bir kesimine hitap referans kapsamına girmemekteyken "doktorlar toplumun en saygın kesimlerindendir" cümlesinde geçen "doktor" ifadesi toplumun belirli bir kesiminden bahsetmesi bakımından referans olarak kodlanmaktadır.

Konuşmalarda kelimeler yukarıda belirtilen kıstaslara göre seçildikten sonra Jagers ve Walgrave (2007) bu referans kelimeleri cümleye kattıkları anlam bakımından değerlendirerek üç kategoride kodlamışlardır. Bu kategoriler: pozitif referans, negatif referans ve nötr referanstır. Açık bir şekilde bir konu hakkında konuşmak temelde o konuya dikkat çekmek anlamına gelmesine rağmen seçilen bir metinin pozitif olarak kodlanması için yeterli değildir. Örneğin "AKP halkın partisidir" cümlesi anlam olarak AKP'ye karşı bir olumlama barındırıyor olmasına karşın bir başka nötr cümle aynı şekilde bir olumlama etkisi yaratmayabilir. Bu karışıklığın önüne geçilip metodolojik bir bütünlük sağlamak amacıyla daha katı bir kriter belirlenmiştir. Buna göre bir referansın pozitif olarak kodlanabilmesi için bahsedilen topluluğa açık bir şekilde olumlu atıfta bulunması gerekmektedir. Örneğin "gençlerimizin son derece yetenekli ve yaratıcı olduğunu görüyoruz" veya "Türk halkı Suriyelileri kardeş olarak görmektedir" cümlelerinde açık şekilde pozitif olarak bahsedilmesi dolayısıyla pozitif referans olarak kodlanmıştır. Aynı şekilde açık şekilde olumsuz şekilde bahsedilen toplumun bir kesime yönelik söylemler negatif referans olarak ve olumlu veya olumsuz bir nitelendirmenin olmadığı söylemler nötr olarak kodlanmıştır.

Jagers ve Walgrave (2007)'nin yaptığı çalışmadan farklı olarak bu çalışmada İslami popülist söylemler zayıf popülizm konseptinin bir parçası olarak kodlanmıştır. Siyasi aktörler popülizm yoluyla halkla aralarında bağ kurmayı amaçlamaktadırlar. Bu doğrultuda Türkiye'de siyasi aktörlerin bu bağı dini birlik algısı üzerinden de oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu düşünce ışığında siyasi aktörlerin İslami popülizmi söylemlerinde ne kadar kullandıkları ölçüme dahil edilmiştir. İslami popülist söylemler konuşmanın içinde açık bir şekilde dini terim veya referans içeren kısımlar alınarak kodlanmıştır. Örneğin "herkesi ilahi Kitabın mesajlarına samimiyetle kulak vermeye davet ediyorum" veya "inşallah Selahaddin Eyyubi'nin kabri başında Fatiha okuyacak, Emevi Camiinde namazımızı da kılacağız"

cümleleri açık bir şekilde dini terim ve referans içermesi bakımından İslami popülist söylem olarak kodlanmıştır. Bu kodlamalarla konuşmalardaki zayıf popülizm boyutu elde edilmiştir.

Popülizmin güçlü boyutunu oluşturan düzen karşıtı söylemler farklı elitlere karşı gerçekleştirilebileceği gerçeğinden hareketle Jagers ve Walgrave (2007) üç kategori oluşturmuşlardır: medya karşıtlığı, siyaset karşıtlığı, devlet karşıtlığı. Bu bağlamda belirlenen alt kategoriler doğrultusunda düzen karşıtı söylemi derecelendirmek için bir skala oluşturulmuştur. Skalada en alt düzey puanlama birden başlayarak artmaktadır. Puanlamada kullanılan sayı büyüdükçe popülizmin şiddeti artmaktadır. Kategorilerde verilen en yüksek puan belirlenen her üç kategori için de aynı özelliği barındırarak "sistem" seviyesinde bir eleştiri gerçekleştirildiğinde kullanılmaktadır. Bununla beraber skalada kullanılan en düşük puan olan bir günlük siyasi söylemin bir parçası olarak kullanılan eleştirileri barındırmaktadır.

Popülizmin doğası gereği ortaya çıktığı yerlerde farklı söylem tarzları oluşturmasına neden olmaktadır (Canovan, 1999). Bu bağlamda Türkiye'de popülist söylemin "öteki" boyutunun bir basamağı belirli veya belirsiz bir "dış gücün" halkın çıkar ve değerlerini tehdit ettiği algısı üzerinden oluşturulmaktadır (Yabancı, 2016) Bu düşünceden hareketle çalışmada Jagers ve Walgrave (2007)'nin düzen karşıtı söylemleri ölçmek için belirlediği üç alt kategoriye "dış politika popülizmi" kategorisi eklenmiştir. Düzen karşıtı söylemleri ağırlıklandırmak için oluşturulan skalalar aşağıda verilmiştir.

Devlet karşıtı söylemler devletin üzerine düşen görevleri (ulaşım, güvenlik, adalet gibi) yerine getirmemesine yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda Jagers ve Walgrave (2007) devlet karşıtı söylemleri 1-5 arası puanlandırarak ağırlıklandırma skalasını şu şekilde belirlemişlerdir:

1. Tek bir başarısızlık: kamu sektörü genel olarak suçlanmadan tek bir faktör eleştirilmektedir (örneğin: dün metro hattı çalışmadı).

2. Sistem düzeyinde eleştiri: eleştiri daha kapsamlı ve tüm kamu sektörünü ilgilendirmektedir (örneğin: metro sürekli arızalanıyor ve vatandaşı yolda bırakıyor).

3. Kamu hizmeti kaldırılmalı: Kamu hizmeti amacına hizmet etmemekte bu yüzden en kısa sürede kaldırılmalıdır (örneğin: metro hizmetleri ya kaldırılmalı ya da özelleştirilmelidir).

4. Tüm kamu hizmetleri toptan eleştiriliyor (örneğin: her ne kadar birçok yetenekli bürokrat olsa da kamu hizmetleri kötü yönetiliyor).

5. Sistemim tamamı (örneğin: yargı mevcut rejimin bir aracı olmuş bu yüzden yargının tamamen değişmesi gerekiyor).

Siyaset karşıtı söylem skalasıyla amaç siyasetçilere yönelik eleştiriler ile politika/kurumlara yönelik eleştirileri ayırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Jagers ve Walgrave (2007) siyaset karşıtı söylemleri şu şekilde derecelendirmişlerdir:

1. Politikanın eleştirilmesi: Eleştiren siyasi partinin hoşnut olmadığı ve harekete geçmek istediği bir durumu eleştirmektedir (örneğin: öğretmenler görev tanımlarında olmayan yüklerle boğulmamalıdır).

2. Politika: Siyasetçiden bahsetmeden doğrudan bir hükümet politikası eleştirilmektedir. Bu bağlamda eleştiri politikanın içeriğine odaklanmaktadır (örneğin: hükümetin son aldığı karar uyuşturucu satıcılarını cesaretlendirmiştir).

3. Politikacı: Belli bir siyasetçinin adı verilerek doğrudan hedef alınmaktadır (örneğin: mali bakanının sunduğu bilgiler tamamen yanlıştır).

4. Parti: Eleştiriler bir partinin adı verilerek onun üzerine yoğunlaşmaktadır (örneğin: AKP'nin yanlış politikaları tarımı bitirdi).

5. Parti grupları: Eleştiriler bir parti grubunu hedef almaktadır (örneğin: muhalefet partileri görevlerini yerine getirmiyor).

6. Tüm Partiler: Konuşmacının kendi partisi dışında tüm partiler eleştiri (örneğin: asgari ücretin arttırılması konusu meclise geldiğinde CHP dışında hiçbir parti %50 zam önerisini desteklemedi).

7. Sistemin tamamının eleştirilmesi: (örneğin: şurası açık bir gerçektir ki bu ülkede Kürtler yalnız bırakılmıştır. Siyaset Kürt sorununa çözüm üretememiştir).

Jagers ve Walgrave (2007) medya karşıtı söylemlerin diğer iki karşıt söylem grubuna göre daha az kullanıldığını belirterek medya karşıtı söylem skalasını şöyle oluşturmuşlardır:

1. Bir gazete/dergi veya televizyon kanalı eleştirilmektedir (örneğin: TRT siyasal iktidarın propaganda aracına dönüşmüştür)

2. Bir medya grubunun eleştirilmesi (örneğin: yandaş medyada çıkan haberlere itibar etmeyin).

3. Tüm medyanın eleştirilmesi (örneğin: medya Fransa'da böyle durumlarda sağduyulu davranırken ülkemizde bunu göremiyoruz).

Siyasi aktörlerin kullandıkları dış politika popülizmi söylemlerini ölçmek amacıyla bu çalışmada Jagers ve Walgrave (2007)'nin siyaset karşıtı söylem skalasından esinlenerek oluşturulan dış politika popülizmi skalası şu şekildedir:

1. Belirli bir grup hedef alınmadan belirsiz bir "dış güçler" söylemi üzerinden eleGtiri yapılmaktadır.

2. Politika: dış bir kuruluşun (NATO, BM, AB gibi) veya bir ülkenin politikası eleştirilmektedir.

3. Siyasetçi: Başka bir ülkenin siyasetçisi isim verilerek eleştirilmektedir.

4. Bir ülke: ülke ismi verilerek eleştirilmektedir.

5. Ülkeler grubu: eleştiriler bir ülke grubunu hedef almaktadır.

6. Tüm ülkeler: Türkiye dışındaki tüm ülkeler eleştirilmektedir.

7. Sistem eleştirilmesi: Oluşturulan "biz" algısı dışında kalan ülkeler konuşmada hedef olarak alınmıştır (örneğin: Müslüman ülkelere karşı hepsi / Hristiyan oldukları için bize böyle yaptılar hala daha yapıyorlar).

2. Bulgular

Yapılan zayıf popülizm analiz sonucu Grafik 1'de verilmiştir. Buna göre her partinin zayıf popülizmi siyasi söylemlerinde az veya çok kullandığı görülmektedir. Türkiye'de klasik popülist parti figürüne en çok uyan parti olan MHP'nin zayıf popülizm söylemleri beklendiği gibi diğer partilerden fazla çıkmıştır. Her üç partinin de zayıf popülizm söylemlerini 2016 yılı darbe girişimi sonrası arttırdığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle CHP'deki artış kayda değerdir. Ana muhalefet partisi olan CHP 2016 sonrası dönemde zayıf popülizm söylemlerinde ciddi bir artış göstererek söylemlerini diğer iki partiye yaklaştırdığı görülmektedir. Bu bağlamda, MHP'nin klasik anlamda halka dönük zayıf popülizmi en çok kullanan parti olacağını öne süren Hipotez 1 doğrulanmaktadır.

Grafik 1: Tüm Partiler İçin Zayıf Popülizm

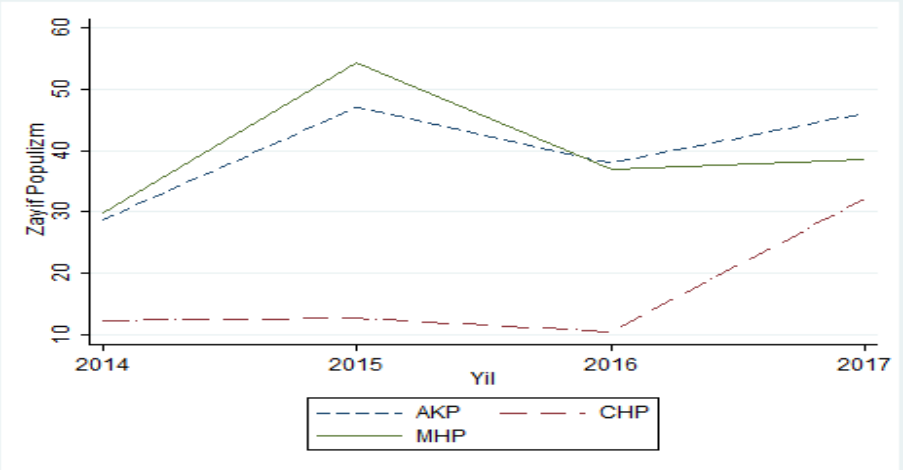

Grafik 2'de verilen İslami popülizm bulgularına göre AKP ve MHP'nin İslami popülist söylemlerinde aynı dönemlerde değişikliğe gittikleri görülmektedir. Bu bağlamda bu iki partinin İslami popülist söylemlerinde 2014 ve 2016 yılları kırılma noktası teşkil etmiştir. 2014 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı halk oylamasıyla AKP'nin halkla arasındaki bağı dini söylemler üzerinden kurma eğilimi artarken MHP bu söylemlerini azaltmıştır. 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrası ise AKP'nin İslami terim ve referansları siyasi söylemlerinde kullanma oranı ciddi oranda azalırken, MHP'nin 2016 yılı öncesi daha az kullandığı İslami popülizmi darbe girişimi sonrasında arttırdığı görülmektedir. Bu grafiğin en ilginç bulgusu şüphesiz CHP'nin İslami popülizmi söylemlerinde kullanmaya başlaması olmuştur. Buna göre 2015 yılı sonrası siyasi söylemlerinde İslami popülizmi kullanmaya başlayan partinin 2016 darbe girişimi sonrası bu oranı arttırarak koruduğu görülmektedir. Bu bağlamda CHP ve AKP'nin İslami popülist söylemleri 2017 yılı itibariyle yaklaşık olarak aynı düzeyde kullandığı görülmektedir.

Grafik 2: Tüm Partiler İçin İslami Popülizm

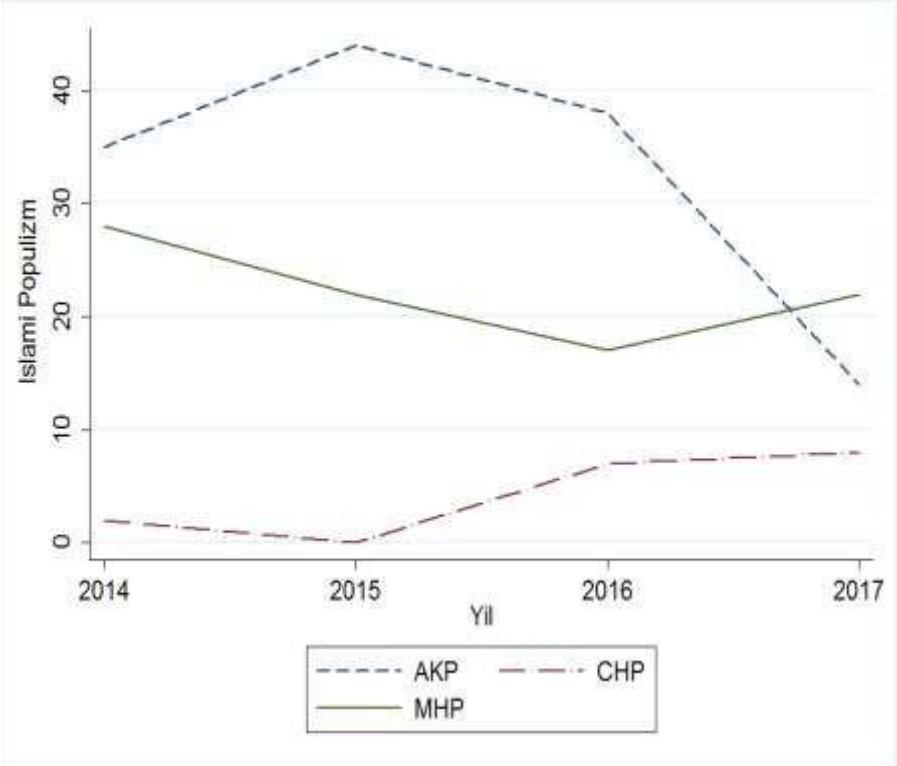

Analiz sonucu elde edilen düzen karşıtı (güçlü popülizm) söylemler grafik 3'te verilmiştir. Buna göre düzen karşıtı söylemleri en fazla kullanan parti beklenildiği gibi MHP olarak görülmüştür. Buna karşılık muhalefet partisi olan CHP'nin düzen eleştirisi yapan söylemleri beklenildiği oranda çıkmış olmasıyla beraber bu grafiğin ilginç sonucu iktidar partisi olan AKP'nin düzen eleştirisi söylemlerinin muhalefet partisinin söylemlerine yaklaşık değerde çıkmış olmasıdır.

Elde edilen bulgulara göre siyasi söylemlerinde dış politika popülizmini en fazla kullanarak bu yolla popülist söylemin "öteki" kısmını güçlendiren parti diğer partilere bariz bir farkla AKP'dir. AKP'nin dış politika popülizmini kullanmasında bir kırılma noktası grafik 3'te görüldüğü üzere darbe girişiminin yaşandığı 2016 yılı olmuştur. AKP 2016 yılı sonrasında önceki yıllara kıyasla dış politika söylemlerinde azaltmaya gitmiştir. Bununla beraber MHP'nin giderek artan dış politika popülizmi kullanma oranı 2016 yılı sonrası sabit bir hal aldığı görülmektedir. CHP'nin ise siyasi söylemlerinde kullanmadığı dış politika popülizmini 2016 yılı sonrasında kullanmaya başladığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ana muhalefet partisi olan CHP 2016 sonrası dönemde dış politika popülizmini

söylemlerinde kullanmaya başlayarak söylemlerini diğer iki partiye yaklaştırdığı görülmektedir.

Bu grafiğin muhtemelen ilginç sonuçlarından birisi iktidar partisi olan AKP'nin düzen eleştirisi söylemlerinin muhalefet partisinin söylemlerine yaklaşık değerde çıkmış olmasıdır. Bu bağlamda AKP'nin yoğun bir şekilde popülist bir söylem kullanacağını öne süren Hipotez 2 doğrulanmıştır. Bununla birlikte grafiğin yakından incelenmesi üç parti arasında popülizmin ayrı bileşenlerini kullanmaları bağlamında ciddi farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin düzen karşıtı popülizm oranı neredeyse diğer muhalefet partileri kadar yüksek olan AKP, özellikle dış politika popülizmini diğer partilere oranla çok daha sık ve yoğun olarak kullanmaktadır. Bu bulgu ile AKP'nin dış politika popülizmini daha yoğun kullanacağını öne süren 3. Hipotez doğrulanmaktadır. Dış politika popülizminin özellikle iktidar partilerini seçmen nezdinde sıkıştırmak adına muhalefet partileri tarafından kullanılması yaygın bir fenomendir. Bununla birlikte 16 yıldır iktidarda olan bir partinin dış politika popülizmini muhalefet partileri ile kıyaslanamayacak bir ölçüde kullanması, Türkiye örneğinin popülizm literatürü açısından çok ilginç bir vaka olduğunu göstermektedir.

Grafik 3: Tüm Partiler İçin Güçlü Popülizm

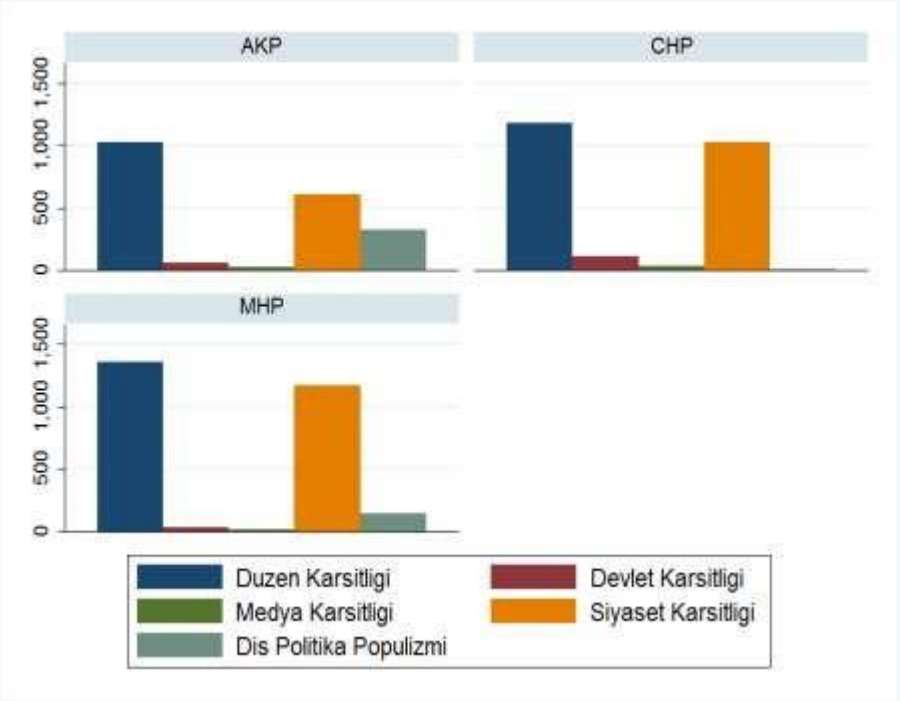

Sonuç

Popülist söylemi ölçme adına yapılan ampirik çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Akademisyenler farklı yöntemler kullanarak farklı ülkeler veya liderler için popülizmi ölçen ampirik çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Farklı yöntemler yoluyla gerçekleştirilen bu çalışmaların yöntemleri oluşturulurken çıkış noktaları aynıdır: popülist söylem halka hitabı ve elit karşıtı söylemleri içermelidir.

Popülist parti olarak nitelendirilen partiler genel olarak muhalefette olan partiler olmakla birlikte bu partilerin iktidara gelmeleri durumunda popülist söylemlerinin tonunu azalttıkları görülmektedir. AKP'nin 16 yıldır iktidarda oluşuna rağmen popülist parti olarak görülmesi ise partiyi son derece ilginç bir vaka haline getirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada AKP'nin siyasi söylemi, klasik popülist parti anlayışına Türkiye'de en çok yaklaşan parti olan MHP'nin ve ana muhalefet partisi olan CHP'nin siyasi söylemleri ile karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Bu analiz için veri olarak üç partinin belirlenen dönem aralığında (2014-2017) TBMM'de rutin olarak gerçekleştirilen haftalık grupları incelenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada Jagers ve Walgrave (2007)'nin Belçika'daki siyasi popülist söylemi ölçmek için uyguladıkları yöntem takip edilmiştir. Bu doğrultuda popülist söylemin temel bileşeni olan "halka hitap"ın popülizmin zayıf konseptini oluşturduğu kabul edilmektedir. Halka hitap için kullanılan referanslar popülist aktör tarafından toplumun bir kesimi ile aralarında bir bağ oluşturarak seçmen kitlesini genişletmek veya korumak amacıyla kullanılmaktadır. Halka hitap için kullanılan referanslar cümle içinde pozitif, negatif veya nötr olabilmekte ve buna göre kodlanmaktadır. Buna ek olarak bu çalışmada Türkiye'de siyasi aktörlerin halkla aralarında bağ oluşturmak adına İslami terim ve referansların kullanıldığı düşüncesinden hareketle siyasi aktörlerin kullandıkları bu İslami popülist söylemleri ölçmek adına zayıf popülizm konseptine İslami popülizm kategorisi eklenmiştir. Bu eklemeyle birlikte konuşmalardaki referanslar pozitif, negatif, nötr veya İslami popülizm olarak kodlanmış ve bu doğrultuda popülist söylemin ilk aşaması olan zayıf popülist konsepti oluşturulmuştur.

Jagers ve Walgrave (2007)'nin çalışmasında kullanılan yöntemin ikinci basamağı popülist söylemin ikinci ve üçüncü özelliklerini barındırmaktadır. Buna göre bir aktörün popülist olarak nitelendirilebilmesi için sıklıkla halka hitap etmesi yeterli değildir. Siyasi aktörün aynı zamanda düzen karşıtı (anti-elit) söylemleri de sıklıkla kullanıyor olması gerekmektedir. Popülist

aktörlerin düşman olarak gösterdikleri bu elitler farklı elitler olabilmektedir. Bu bağlamda popülist aktörlerin düzen karşıtı söylemlerinde hedef aldıkları elitlerin belirlenmesi ve düzen karşıtı söylemlerinin boyutunun tespiti için Jagers ve Walgrave (2007) düzen karşıtı söylemleri üç kategoriye ayırmıştır. Buna göre düzen karşıtı söylemler: devlet karşıtı, siyaset karşıtı ve medya karşıtı alt kategorileri kapsamında ölçülmektedir. Alt kategorilerin her biri için bir ölçüm skalası belirleyen Jagers ve Walgrave, söylemleri bu skala aracılığıyla ağırlıklandırmışlardır. Bu çalışmada Jagers ve Walgrave (2007)'nin düzen karşıtı alt kategorilerine "dış politika popülizmi" kategorisi eklenmiştir. Bunun nedeni ortaya çıktığı yere göre içeriği değişen popülist söylemin Türkiye'deki düzen karşıtı boyutunun bir basamağının da dış siyasi aktörler oluşudur. Bu düşünce ışığında Jagers ve Walgrave (2007)'nin siyaset karşıtı söylem skalasından esinlenerek dış politika popülizmi skalası oluşturulmuş ve bu söylemlerin ağırlıklandırılması yapılarak kodlanmıştır.

Yapılan analiz sonucu elde edilen bulgulara göre söylemlerinde İslami popülizmi en fazla kullanan parti AKP olarak tespit edilmiştir. Bununla beraber AKP'nin özellikle 2016 yılında meydana gelen darbe girişimi sonrası İslami popülist söylemlerinde gözle görülür azalış meydana gelmiştir. Buna karşın MHP'nin özellikle 2016 yılı sonrası İslami söylemlerinde ciddi bir artış gözlemlenmektedir. CHP'nin İslami popülist söylemlerinin ise 2015 yılı sonrası artarak 2017 yılı sonlarına doğru AKP'nin söylemlerine yaklaştığı görülmektedir.

Elde edilen diğer bir bulguya göre popülizmin zayıf konsepti olan halka hitabı, belirlenen dönem aralığında en çok kullanan parti beklenildiği üzere MHP'dir. Bununla beraber MHP'nin halkçı söylemini 2015 sonrası dönemde azalmasına karşı 2016 darbe girişimi sonrası tekrar artmıştır. Elde edilen bulgularla AKP'nin 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrası zayıf popülist söylemlerini arttırdığı buna karşılık İslami popülizm ve dış politika popülizmini azalttığı görülmektedir. Bulgulara göre CHP beklenildiği şekilde zayıf popülizmi en az kullanan parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte CHP'nin söylemlerinde diğer iki partide olduğu gibi 2016 yılı kırılma noktası teşkil etmektedir. Buna göre 2016 yılı sonrası CHP'nin zayıf popülizm oranı önceki yıllarda görülmedik şekilde artmıştır. Bu bulgular ışığında 2016 yılının Türkiye'de kullanılan popülist siyasi söylemde önemli bir yer teşkil ederek üç partinin zayıf popülizm seviyelerinin birbirine yaklaştırdığı görülmektedir.

Popülist söylemin tamamlayıcı unsuru olan güçlü popülizm kodlamasından elde edilen bulgulara göre düzen karşıtı söylemler beklenildiği üzere en

fazla MHP tarafından kullanılmıştır. MHP'nin düzen karşıtı söylemlerinin 2015 yılı sonrasında sürekli ve hızlı şekilde azaldığı görülmektedir. Bununla beraber düzen karşıtı söylemlerinde azalma olan MHP'nin 2015 yılı sonrası dış politika popülizmi söylemlerinde artış görülmektedir. Bu iki sonucun birlikte yorumlanmasıyla MHP'nin 2015 yılı sonrası AKP'ye yakın bir söylem benimsemiş olduğu bununla beraber devleti ve siyaseti eleştiren söylemlerini büyük ölçüde azalttığı ortaya çıkmaktadır.

Düzen karşıtı söylemlerle ilgili elde edilen diğer bir bulgu olan AKP'nin düzen karşıtı söylemlerinin muhalefet partisi olan CHP'nin söylemlerine yakın çıkması AKP'nin iktidar partisi olması dolayısıyla ilginçtir. Uzun süredir iktidarda olan bir partinin düzen karşıtı söylemlerinin olabildiğince az çıkması gerekmekteyken AKP'nin bu söylemleri muhalefet partisine yakın düzeydedir. Düzen karşıtı söylem kategorilerinden AKP'nin en fazla dış politika popülizmini kullandığı görülmektedir. AKP'nin siyasi söyleminde dış politika popülizmini kullanma oranı diğer iki partiye kıyasla oldukça yüksektir. Bu bağlamda yapılan bu analiz AKP'nin popülist söyleminin "ötekiler" kısmının büyük ölçüde dış politika popülizmi ile şekillendiği görüşünü doğrulamaktadır. Bununla beraber 2016 yılı sonrası parti siyasi söylemlerinde dış politika popülizmini daha az kullanmaya başladığı görülmektedir.

CHP'nin dış politika popülizmini kullanma oranının ise 2016 sonrası dönemde arttığı görülmektedir. CHP'nin aynı zamanda 2015 yılı sonrası İslami popülizmi siyasi söylemlerinde kullanmaya başladığı görülmektedir. MHP'nin ise siyasi söylemlerinin 2015 sonrası dönemde AKP'ye yaklaştığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda iki partinin de söylemlerinin de zaman içerisinde AKP'nin söylemlerine yaklaştığı görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada test edilen AKP'nin kullandığı popülist söylemi iktidarda kaldığı süre boyunca koruyup arttırmasının diğer partilerin söylemlerini AKP'nin söylemlerine doğru kaydırmalarına neden olup olmadığı sorusu cevap bulmuş olmaktadır. CHP ve MHP'nin siyasi söylemleri zaman içerisinde AKP'nin siyasi söylemine benzer bir hal almıştır. Bu sonuç aynı zamanda Mudde (2004)'nin popülist söylemin artık her parti tarafından kullanılan bir iletişim stili haline geldiği savını da destekler niteliktedir.

Kaynakça

Albertazzi, Daniele ve McDonnell (2008), Twenty-First Century Populism, Palgrave Macmillan, London.

Canovan, Margaret (1999), "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy", Political Studies, 47(1), 2-16.

Çınar, Menderes (2017), "Turkey's 'Western' or 'Muslim' Identity and the AKP's Civilizational Discourse", Turkish Studies, 19(2), 176-197.

Hawkins, Kirk A. (2009), "Is Chávez Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective", Comparative Political Studies, 42(8), 1040-1067.

_____(2010), Venezuela's Chavisma and Populism in Comparative Perspective, Cambridge University Press, New York

Jagers, Jan ve Walgrave, Stefaan (2007), "Populism as Political Communication Style: an Empirical Study of Political Parties' Discourse in Belgium", European Journal of Political Research, 46: 319-345.

Mudde, Cass (2004), "The Populist Zeitgeist", Government and Opposition, 39(4), 541-563.

_____ (2007), "Populist Radical Right Parties in Europe", Cambridge University Press, Cambridge.

Rooduijn, Matthijs (2009a, May 28-29), "The Concept of Populism in Comparative Research. A double Operationalization Strategy of Generalization and Particularization", Paper Presented at the politicologenetmaal, Nijmegen.

_____ (2009b, September 10-12), "A Populist Zeitgesit? Populist Parties and Mainstream Parties in the Netherlands and the United Kingdom", Paper Presented at the ECPR General Conference, Postdam

Stanley, Ben (2008), "The Thin Ideology of Populism", Journal of Political Ideologies, 13(1), 95110.

Taggart, Paul (1995), "New Populist Parties in Western Europe", West European Polities, 18(1), 34–51.

Yabancı, Bilge (2016), "Populism as the Problem Child of Democracy: The AKP's Enduring Appeal and the Use of Meso-Level Actors", Southeast European and Black Sea Studies, 16(4), 591-617.

YOKSULLUK VE DİN İLİŞKİSİ

Sedat POLAT*

Özet

Bu çalışmada, insan yaşamını doğrudan etkileyen iki olgu ele alınmaktadır. Bu olgulardan ilki, eski çağlardan beri süregelen ve toplum ile zamana bağlı olarak değişen formlarda ortaya çıkan din olgusudur. İkincisi ise özelikle üretim ilişkilerine dayalı olarak gelişen yoksulluk olgusudur. Hristiyanlık, Brahmanizm ve İslamiyet'in yoksullukla ilgili mesajları dayanışma ve yardımlaşmayı içermektedir. Dinler yoksulluğu ekseriyetle Tanrı'nın bir hikmeti olarak değerlendirir. İnsanların yoksulluk karşısında isyan etmemelerini buyurur. Sabır ve tevekkülü emreden dinler, yoksul kalmanın mükâfatını diğer dünyaya (Ahiret inancı) bırakır. Yoksulluk olgusunun mükâfatının diğer dünyaya bırakılmış olması iki sonucu doğurur. Birincisi, ödül ve cezanın diğer dünyaya bırakılmasından dolayı bu dünyada adalet ilkesinin gelişememesine neden olmaktadır. İkincisi, yoksulluğun kaynağı olan toplumsal ve ekonomik ilişkilerin haksız, hukuksuz yapısını gizlemektedir. Yoksulluğun kaynağının gizlenmesinde iktisadi bilimin rolü ve liberal ekonomi politikalarının rolü de oldukça önemlidir. Üretimdeki devasa artışa rağmen yoksulluğun da giderek artmış olması neo-liberal politikaların başarısızlığını göstermektedir. İktisadi bilimlerin ekonomiyi toplumsallık boyutundan soyutlayıp salt rakamlarla ifade edilen bir hesap kitap işine dönüştürmesi de diğer bir neden olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk olgusunun din olgusu ile birlikte ele alınması, birinin diğerinin doğuranı biçiminde değil de, bu iki olgunun birbiriyle ilişkisinin düzeyi, kesişme noktaları ve etkileşim alanları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Yoksulluk, Tevekkül

Giriş

Yoksulluk, insanın yaşamını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu temel maddeler ve kaynaklardan yoksun kalma hali olarak tanımlanır. Ancak günümüzde hem ekonomik faaliyetlerin artmış olması hem de tüketimin çok fazla artmış olması yukarıdaki tanımın yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Küreselleşen dünyada üretimde meydana gelen artış devasa boyutlara ulaşmıştır. Üretimdeki bu artışa rağmen yoksulluk ortadan

* YÖK 100/2000 Doktora Programı Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, sedatpolat1984@gmail.com

kalkmamış, bilakis giderek daha da artmış ve dünyanın daha fazla uğraşması gereken bir sorun haline gelmiştir. İnsanlar arası eşitsizlikler kuşkusuz bütün toplumlarda bir şekilde yaşanmaktadır. Kapitalizmin insan emeğini sömüren ve rekabete dayalı bir itkiyle ilerlemesi, yoksulluğun giderek kronikleşmesine neden olmuştur. Yoksulluğun kendi özsel yapısı itibariyle toplumsal düzen için bir sorun teşkil ettiği gerçekliği karşısında, insanlar bu sorunun üstesinden gelebilmek için türlü çözümler üretmeye başlamışlar. Yoksulluğun toplumsal düzeni tehdit etmesini engelleyen en büyük tıkaç din olgusudur. Dinin gelir dağılımındaki adaletsizlik, emek sömürüsü gibi doğrudan yoksulluğun kaynağı olan etkenler üzerinde durup burada bir düzen sağlamak yerine, insanlara sürekli tevekkülü buyurması, yoksulluğun süreklileşmesindeki sacayaklarından birini oluşturmaktadır. İslamiyet'teki bir lokma bir hırka düşüncesi kadar zenginlikte bir Allah vergisi olarak düşünülmektedir. Zenginin yoksula sadaka vermesi karşılığında kendisinin alacağı ödülün daha büyük olacağı da belirtilmektedir. Bu düşünce yapısı Hristiyanlık inancında da mevcuttur. Brahmanizm yoksullukla mücadelede yoksullar ile zenginler arasına aşılmaz duvarlar örmüştür. Sosyal yaşamda ''Kast Sistemi'' olarak tanımlanan bu sistemde toplumsal hareketlilik adeta dondurulmuştur. Dinlerin yoksullukla ilişkilerinde dinin olumsuz bir toplumsal durum olan yoksulluğu normalleştirildiği görülmektedir. Yoksulluğu meydana getiren nedenler ortadan kalktığı halde, yoksulluğa ilişkin yaşamsal ritüellerin devam etmesi '' Yoksulluk Kültürü'' (Lewis, 1965) olarak adlandırılır.

1. Kuramsal Çerçeve ve Metodoloji

Dinler, toplumların refahı ve insanın kurtuluşunu vaaz ederken bu vaazları iki kanalla insanlara ulaştırır. Bu kanalların birisi sözlü tebliğlere dayanır, tebliği yapan kişi Tanrı'nın elçisi olan peygamberdir. Diğer kanal ise yazılı kaynaklar olan suhuflardır. Gerek peygamber gerekse de yazılı suhuflar (Kutsal kitap) o dine inananlar için kutsal olarak kabul edilir. Bu kutsal kitaplar ve peygamberlerin sözlü ifadeleri olan hadislerde yoksullukla ilgili zikredilen mesajlar, sosyoloji biliminin kullandığı kavramsal çerçeve ve kuramsal yaklaşımla analiz edildi. Brahmanizm, Hristiyanlık ve İslamiyet dininin kutsal metinleri ve peygamberlerin sözlü ifadelerinde (Hadis) verilen mesajlar ile yoksulluğun nedeni ve sonuçları arasındaki bağlantılar hem yerli hem yabancı literatürden faydalanılarak araştırılmıştır.

2. Yoksulluk Kavramına Bakış

İnsanlık tarihinde mülkiyet ilişkisinin ortaya çıkmasıyla birlikte yoksulluk olgusu da ortaya çıkmıştır. Üretim ilişkilerinde yaşanan değişiklikler

toplumları derinden etkilemiş, kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu her toplumda yoksulluk çeşitli biçimlerde var olmuştur. Günümüzde eytişim, iletişim, ulaşım ve üretimin geldiği aşama dikkate alındığında dünyanın adeta küçük bir köye dönüştüğünü söylemek mümkündür. Küreselleşme olarak adledilen bu dönemde toplumlar küresel pazar tarafından derinden etkilenmektedirler. Küreselleşme ile birlikte toplumların gelişmişlik seviyelerine göre işsizlik oranları belli olmaktadır. Gelişmiş ülkeler her ne kadar güçlü ekonomilere sahip olsalar da bu ülkelerde belli bir işsizlik oranından bahsetmek mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizlik oranı daha yüksek rakamlara tekabül etmektedir. İşsizlik ilk elden yoksulluğun nedeni sayılmaktadır. Son dönemlerde küresel sorunlar arasında başa oynayan yoksulluk sorunu bütün dünyada tartışılan bir konu haline gelmiştir.

Sosyoloji bilimi yoksulluğu iki temel yaklaşıma dayalı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki Amerikan menşeili yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre; zaman ve topluma bağlı olarak sürmekte olan yoksulluk kavramı alt sınıf kavramı ile birlikte ele alınıp incelenmektedir. Günümüzde yoksulluk globalleşmeye bağlı olarak artma eğilimi göstermektedir. İkinci yaklaşım, Fransız düşünürlerin ortaya koyduğu yaklaşımdır. Bu yaklaşım ise toplumsal dışlanmayı esas almaktadır. Küresel pazara yeterli derecede hakim olamayan ulus devletlerin giderek gücünü yitirmesi, bu ülkelerde alt sınıfların giderek istenmeyen gruplar haline gelmesi ve bu grupların dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır. (Oktik, 2008: 21) Işık ve Pınarcıoğlu'na göre yoksul kesim ''sistemden sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan, hiçbir şekilde mücadele gücü kalmayan kesimler'' i ifade etmektedir (2001: 67-68). Bu kesimler üretim biçimine bağlı olarak sınıf teorisini geliştiren K. Marx'ın sınıf analizine uymaktadır. Marx yoksulluğu, proleteryanın burjuvazi tarafından sömürülmesine göre açıklar. Kapitalist sistem varlığını sürdürebilmek için işçilerin ücretlerini düşürerek kar payını artırırken işçilerin (Proletarya) yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu durum sistem içi yoksullaşma olarak değerlendirilir. Marxist kurama göre üretim gücüne katılmayan bir kesim daha vardır ki bunlar toplum tarafından pek sevilmeyen bir kesimdir. Herhangi bir değer üretemeyen bu kesime Marx Lümpen Proletarya demektedir. Sistem dışında kalan bu kesim sistem dışı yoksulluğu yada toplumsal dışlamaya maruz kalan kesimi temsil ederler. (Wright'ten aktaran: Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 68)

2.1. Yoksulluk Tanım

İnsanoğlunun tarih boyunca maruz kaldığı, pek çok durumda varlığından rahatsız olduğu, nadir olarak varlığı insan yaşamının sonrasını kurtaracağına dair inançların beslenmesine sebep olduğu ve bu nedenlerden dolayı çok geniş bir tanıma ihtiyaç duyduğu kavramlardan biridir yoksulluk. ''Yoksulluk genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama konumuyken, insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak''(Oktik, 2008: 25) şeklinde tanımlamaktadır.

Yoksulluk kavramını modern öncesi dönem ve modern dönem diye iki döneme ayırmak, bu iki dönemde yoksulluğun meydana gelmesinde rol oynayan faktörleri anlamak için önemlidir. Modern dönemde sanayi devrimi ile birlikte üretim kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru kaymaya başladı. Üretim biçiminde meydana gelen değişiklikler istihdamın niteliğini de belirledi. Bu üretim biçimine bağlı olarak gelişen kentleşme olgusuyla birlikte insanların sosyal ve ekonomik yaşamında meydana gelen değişikler, yeni bir yoksulluk biçimi ortaya çıkarmıştır. Çünkü modern öncesi dönemde manevi değerlerden yoksunluk yoksulluğun daha belirgin bir tanımı olarak kabul görmekteydi. Modern dönemde ise ekseriyetle maddi olanakların yoksunluğu olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde zenginliğin bir avuç insanın elinde birikmesi ile burjuva sınıfı oluşurken, kendi emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan devasa kitleler proletaryayı meydana getirdiler. Kapitalist burjuva sınıfı proletarya sınıfının emeğini, mevcut sömürü ilişkisini sürdürmek için asgari düzeyde ücretlendirdi. Fredrich Engels (1970: 88) "çağdaş sanayiin, kendi ülkesindeki yığınların tüketimini açlıktan ölmeyecek en düşük düzeyde kalmaya zorlaması'' olarak tanımladığı şey kapitalistlerin emekçi yığınlarının emeğini çok ucuz bir fiyata kapatmalarıdır.

Dünya Bankası (WB, 2005)''yoksulluk, temel gereksinimiler yaklaşımı bağlamında, bir kişi ya da hanenin, gıda ya da gıda dışı temel ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duyduğu minimum tüketim miktarına erişememe durumu'' (Gül ve Gül, 2008: 59) olarak tanımlarken insanların yaşamını sürdürmek için mutlak ihtiyaç duyduğu tüketim mallarının eksikliğini ön plana çıkarmaktadır.

2.2. Yoksulluk Kültürü

Oscar Lewis'in (1965) yoksulluk ve yoksulluk kültürünü birbirinden ayırması temelde bu iki olgunun içerimlediği sosyal gerçeklik ve anlam

kategorileriyle alakalıdır. Lewis'in görüşleri katılımlı gözlem ve yaşam öyküsü verilerinin elde edilmesine dayanmaktadır. Herhangi bir toplumda yoksul kesimin yaşam tarzı birbirine benzer iken aynı toplumda yaşayan diğer kesimlere göre farklıdır. Aynı zamanda yoksul kesimin yaşam tarzı farklı toplumlardaki yoksulların yaşam tarzı ile ortak özellikler taşımaktadır. ''Lewis, İspanyol kent yoksulları üzerine yaptığı antropolojik çalışmalarından yola çıkarak, Siyahi yoksullar ile Latin Amerika ülkelerinde yaşayan yoksulların kültürel özelliklerinin benzer nitelikler taşıdığını, bu nedenle bir yoksulluk kültüründen söz edilebileceğini öne sürer'' (Gül ve Gül, 2008: 67) . Oscar Lewis (1965: L-I) ''İşte Hayat'' İsimli eserinde yoksulluk kültürünün toplumsal gelişiminin altı koşula bağlı olarak gerçekleştiğini bildirmektedir:

1- Para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacıyla üretim
2- Devamlı, büyük ölçüde işsizlik
3- Düşük ücretler
4- Ya hükümet baskısı ya da isteyerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin dar gelirli tabaka için sağlanmaması
5- Tek taraflı yerin çift taraflı bir akrabalık sisteminin varlığı
6- Hâkim sınıfta servet birikimine yönelen, alt tabakaya mensup olmanın kişisel yeteneksizlikten ileri geldiğini savunan bir değer yargısı

Kapitalist modern toplumların emek sömürüsüne dayalı sermaye birikim mottosu bütün toplumlarda emeğiyle geçinen kesimlerin yoksullaşmasında en önemli nedendir. Mesleki uzmanlık gerektiren iş kollarında istihdam edilmek üzere ihtiyaç duyulan uzmanlık bilgisinin edinilmemesi bu kişilerin niteliksiz emek gücü olarak piyasada çok düşük ücretlerle çalışmasına neden olmaktadır. Üretimin teknik bilgi ile sağlanmaya çalıştığı ileri kapitalist toplumlarda yoksullar yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını düşünerek kendileri hakkında olumsuz bir tutuma sahip olmaktadırlar. Yoksulluktan kurtulmak için başkaldırdıklarında sömürünün bu yıkılmaz duvarları ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Yoksulluk temelde ihtiyaç duyulan tüketim maddelerinin eksikliği iken, yoksulluk kültürü bu eksikliğe dayalı olarak gelişen yaşam ritüelleridir. Bir kültür normunun herhangi bir toplumda yerleşmesi uzun zaman alırken, o normun toplum tarafından terkedilmesi de zaman almaktadır. Bu nedenle yoksulluk kültürü ile mücadele etmek, yoksulluk kavramına göre hayli zordur. Yoksulluk kültürünü yok etmek, yoksulluğun kendisini yok etmekten daha zordur der, Oscar Lewis (Türkdoğan, 1977: 154) Yoksulluk bu yönüyle yoksul kesimi toplumun geriye kalan kesiminden ayırarak onların halkın genel kültür üretimine katılmasını engellemektedir.

3. Yoksulluk ve Din: İki Ezeli Olgunun İlişkisi

Din ile yoksulluk arasındaki ilişki temelde din ile ekonomi arasındaki ilişkinin devamıdır. Çünkü din ve ekonomi toplumsal sistemi oluşturan alt sistemlerdir. Toplum bilimi olan sosyolojinin bu nedenle başat konusu endüstri olmakla birlikte ikinci önemli konusu da dindir. (Sezer, 1981: 16) Toplumsal sistem kendisini meydana getiren alt sistemlerin süreğen ve karşılıklı etkileşimlerinin toplamıdır. Bu alt sistemlerin herhangi birinde meydana gelebilecek bir değişiklik bütün sistemi etkilemektedir (Usta, 2016: 533-534). Sistematik bir yapı olarak toplumu ele alıp inceleyen sistem teorisine göre toplum bir sistemler bütünüdür. Buna göre toplumun devamı için elzem olan şeyleri alt sistemler birbirini tolere ederek yerine getirmektedirler. Örneğin, ekonomi alt sisteminde var olan yoksulluk olgusu toplumun salahiyeti için tehlike arz etmektedir. Ancak din alt sistemi, yoksul insanların acılarını dindirmek, onların yoksul hallerine rıza göstermek ve toplumun genel iyiliği için motive etmek üzere çeşitli argümanlar kullanarak ekonomi alt sistemine ilişkin yoksulluk problemini tolere etmektedir.

Dinin yoksullukla ilişkisinin tahlilini pek çok düşünce yapısında ve dinlerin kendi mesajlarında görmek mümkündür. Ancak ekonomik yapılanma, üretilen malların eşitsiz dağılımı, emek-sermaye çelişkisi, sınıflı toplum yapısı, artı değer, artık ürün gibi belli başlı kavramları kullanarak ekonomi biliminin analizini yapan Karl Marx (1818-1881) kuşkusuz yoksulluğun betimlemesini başarılı bir şekilde yapan düşünürlerin başında gelmektedir. '' Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'' isimli eserinde yoksulluk ve din ilişkisini anlatırken, bu iki olgunun somut tahlilini yapmaktadır. Din, kendini bulamamış, özünü yakalayamamış insanın bilincidir der Marx. Ancak insan içinde yaşadığı toplumda kendini gerçekleştirebilir ve bu sayede kendisinin öz bilincine sahip olur. Din ise insanın içinde yaşadığı dünyanın ters yüz olan bilincini oluşturur. ''Din ezilen insanın içli ezgisini, kalpsiz bir dünyanın sıcaklığını, tinin dıştalandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, halkın afyonunu oluşturuyor'' (Marx, 2009: 191) Dinin somut nedenlere dayandığı, toplumsal bir açıklamasının mümkün olduğu görülmektedir. Özellikle Marx'ın son cümlesi çok sıkça kullanılan ve ilgili ilgisiz herkes tarafından bilinen bir slogan haline gelmiştir. Dinin insanları uyuşturduğu, onların içinde yaşadıkları sosyal dünyanın gerçeklerinin farkına varmasını engellediği, yoksulluk hallerinin farkına varamadıkları şeklinde olumsuz bir anlamdan ziyade, kitlelerin dini isteyerek tercih etmeleri daha olasıdır. Çünkü bu dünyada yaşadıkları yoksulluk ve sefaleti biranda ortadan kaldıramayacaklarına yönelik tutumlara sahiptirler. İçinde yaşadıkları koşulların sefaleti insanları umutsuzluğa, acı çekmeye itmektedir. Din ise

onların bu acılarını dindirmek üzere bir uyuşturucu madde olmaktan ziyade ''ağrı kesici'' görevini görmektedir. Yani acı çeken insanlar acılarını dindirmek üzere ihtiyaç duydukları şeyi üretiyorlar. Burada dinin gördüğü işlev Marx'ın ifade ettiği şekliyle gerçek mutluluğun yerine sahte bir mutluluk tesis etmesi bakımından din ile afyon arasında bir analoji kurulmuştur. Marx'a göre; ''dinin insanı değil ama insanın dini yaratması'' (2009: 47) insanların bu eşitliksiz dünyada çektikleri acılara ürettikleri bir çözüm olarak değerlendirmektedir. Çünkü insanların bu dünyada yaşadıkları sıkıntıların mükâfatını bir şekilde göreceklerine olan inançları onları ayakta tutar ve bu nedenle sonsuz refaha ulaşabilecekleri bir cennet imgesini yaratırlar.

Max Weber'in din hakkında ki görüşleri ise temelde Protestanlık inancı ve kapitalist üretim tarzı arasında olumlayıcı açıklamaları içermektedir. Weber'in temel argümanı, Protestanlığın ahlaki ilkeleri çalışmayı erdemli bir uğraş kılarak Tanrının şanını yüceltmeyi hedeflediğine dayanmaktadır. Weber'in yaklaşımına göre Protestanlığın ahlaki ilkeleri, ekonomik faaliyetleri artırma, sermaye birikimini elde etme, biriken sermayeyi tekrar yatırıma dönüştürme gibi düzenleyici bir işleve sahiptir. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (1997) isimli eserinde batı kapitalizminin arkasındaki itici gücün Protestan ahlakında yüceltilen çalışma ruhunun olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bronislaw Geremek (1997) ise modern öncesi dönemde dinin yoksulluğa ilişkin açıklamalarının pozitif yönde olduğunu belirtir. Bu dönemde yoksullara yardım etmenin bir övünç vesilesi olduğunu, zenginlerin yoksullara yardım etmekle kurtuluşa erecekleri inancının daha belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Bu sayede olumsuz bir dünya hali olan yoksulluğun din tarafından normalleştirildiği görülmektedir. (Şentürk, 2009: 206) Semavi dinlerde toplumsal düzene bir tehdit gibi görülen yoksulluk konusu dayanışma ve yardımlaşma ile tehdit olmaktan çıkarılacağına dair mesajlar net şekilde verilmiştir. İncil'de bunun örnekleri şöyle verilmektedir: ''İki gömleği olan hiç olmayana versin; yiyeceği olan kimse de böyle yapsın'' (Luka,3/12), ''Daha bir eksiğin var; neyin varsa sat, fakirlere dağıt'' (Luka, 18/22; Markos, 10/21) Kur'an ve hadislerde ise yoksulluk karşısında zengin olanların sorumlulukları daha keskin biçimde belirlenmiştir. Komşusu açken tok yatan bizden değildir (Buhari, Edep,12) Hadisi zenginlerin yoksullar karşısındaki ödevleri keskin bir biçimde belirtmiştir. ''Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; yoksulu doyurmaya teşvik etmez'' (107/1-3) Yoksullara yardım etmeyi inanmanın önemli bir kriteri sayan ayet de mevcuttur. (Macit, 2016: 557-558)

Kureyş kabilesinin Haşim soyuna mensup bir ailenin ferdi olan Hz Muhammed Mekke'de dünyaya gelmiştir. Mekke'nin zengin ve önde gelen ailelerinden birinin üyesi olan Hz. Muhammed'in ilk yıllarda yoksul olduğu rivayet edilmektedir. Zengin ve dul bir kadın olan Hatice ile evlenen Hz Muhammed'in bir nevi Hatice'nin işlerini ve servetini yürütmek üzere bu evliliği gerçekleştirdiği söylenmektedir. Mekke'nin zengin aileleri arasında yer alamayan Hz Muhammed, yeni dinin (İslam) mesajlarını insanlara tebliğ edebilmesi için ihtiyaç duyduğu toplumsal kabul kriteri onu Hatice ile evlendirmeye zorlamıştır. Ticari yönden zengin olan Mekke'nin başka bir üstünlüğü daha vardı. Dini ziyaretgâhlar açısından zengin olan Mekke'de Hz Muhammed görüşlerini rahat ifade etme ortamı bulamıyordu. Ancak ticarette Mekke ile rekabet etmek isteyen Medine Hz Muhammedin düşünceleri için çok uygun bir mekân olarak dikkat çekiyordu. Hem ticari hem de dini anlamda uygun bir yer olan Medine Hz Muhammedin hicretini zorunlu kılıyordu. Medine'ye göç ile birlikte İslâmiyet sadece mevcut olan inançlara bir karşı çıkış olmakla yetinmeyip aynı zamanda kendisine inananların inançlarını, siyasi ve ticari hayatlarını düzenleyen bir sistem olmuştur. (Sezer, 1981: 154-158)

İslam dini ekonomiye dair geniş bir emir ve yasaklar külliyatına sahiptir. Üretim konusundan, üretilenin paylaşımına kadar pek çok konuya gerek ayetlerle gerekse de sahih hadislerle açıklama getirmiştir. Yardımlaşmayı farz kılan din, İslam'ın beş şartından biri olarak zekât vermeyi emretmektedir. (Weber, 2012: 347) Zekât ve sadaka İslam'da yardımlaşmanın iki ön şartıdır. Yardımlaşma kavramını ön plana çıkaran İslam dini bu sayede ekonomiye bağlı olarak toplumda oluşacak zengin fakir arasındaki uçurumu önlemeye çalışmaktadır. Ancak toplumda bir takım insanların zengin, mal mülk sahibi olduğunu bazı insanların ise yoksul olduğu ön kabulüne sahiptir. ''Allah rızık konusunda bazınızı bazınıza üstün kılmıştır'' (Nahl, 16/71) ayeti ile toplumda ki ekonomiye dayalı düzenlemeyi ortaya koymuştur. Burada üstün olanın zengin olan kişi olduğu hatırda tutulmalıdır. ''Veren el alan elden üstündür'' (Buhari, zekat 18)hadisi bunu doğrulamaktadır. Buradaki üstünlük, mal mülk sahibi olmanın vermiş olduğu kibirden ziyade, veren elin başkasının iyiliği için yapmış olduğu bir eylemi ifade etmektedir. İhtiyaç sahibi birine, kişinin ihtiyacı doğrultusunda kendisinde var olan mal mülkten bir miktarını ihtiyacı olan kişiye vermesi suretiyle iyilik yapmış olmanın verdiği bir üstünlük olarak değerlendirilmelidir. ''Bir tarafta hiçbir güç ve yetkisi olmayan bir köle (varlıksız insan), diğer tarafta kendisine bol rızık nasip ettiğimiz bir zat ki o maldan gizli açık başkaları için harcayıp kullanıyor hiç bu ikisi eşit tutulabilir mi?'' (Nahl, 16/75). Burada üstün olanın neden üstün olduğuna, kölenin

hangi koşullar neticesinde köle olduğuna dair bir açıklama yoktur. Oysaki sosyoloji biliminin metodolojik açıklamasına göre toplumsal bir olgu başka bir toplumsal olgu ile açıklanır ilkesiyle bakıldığında, toplumda yapılandırılmış güç ilişkileri ve üretim ilişkilerindeki çelişkiler neticesinde zengin ve yoksul kimselerin meydana geldiği görülmektedir.

Yoksulluğun tasvip edilebilecek bir durum olmadığını öğütleyen İslam inancı çalışmayı öğütlemektedir. ''O Allah ki, sizin istifadeniz için yeryüzünü uysal kıldı. Onun her tarafını dolaşın ve Allah'ın verdiği rızıktan pay almaya çalışın'' (Mülk, 67/15), ''Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınızda Allah'ı anmaya koşun. Namaz bittiğinde yeryüzüne dağılın ve işinize bakın'' (Cum'a, 62/19) (Macit, 2016).

Yoksullukla mücadele etmede din bir referanstır ve din yoksulluğu meşrulaştırmaktan ziyade onun etkilerinin hafifletilmesi ve çözülmesi hususunda bir referans olarak işlev görmektedir. Bu hususta Deniz Feneri ve Kimse yok mu gibi yardım derneklerinin insanların dini duygularını harekete geçirerek kurban bağışı, zekât, sadaka ve kermesler gibi yardımları organize ederek buralarda biriken yardımları yoksullara ulaştırmaktadırlar. Bu tür organizasyonları üstlenen yardım dernekleri, İslam dininin yoksullukla mücadelede kaynak yaratma yetisini ifade etmektedir. Kaynak yaratmakla birlikte duyarlılık oluşturma, var olan duyarlılığı geliştirmede de din önemli bir referans kaynağıdır. İş yerlerinde bulundurulan ve üzerinde ''Az sadaka, çok belayı defeder'' vb yardım kutuları da yoksullukla mücadelede dinin kullandığı önemli enstrümanlardır. (Macit, 2016: 561-562) Burada toplumsal bir sorun olarak kabul gören yoksulluğun çözümünden ziyade, bu sorunun etkilerinin hafifletilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Üretim ilişkilerine dahil olup, gelirden adaletli pay almayan, sürekli ve düzenli bir iş'te istihdam edilmeyen bütün yoksullar zekat ve sadakaya bağımlı olarak yaşamlarını yoksulluk içerisinde geçirecekler. Oscar Lewis (1965: LIII) ''İnsanları yarı aç yarı tok yaşatan yardım sistemlerinde esas, yoksulluk ve umutsuzluk duygusu ortadan kaldıracağı ya da azaltacağı yerde devam ettirir'' derken aslında yoksullarla ilgili bir gerçekliği teşhir etmektedir. Yoksul insanlara yoksulluktan kurtulmanın imkânlarını sunmaksızın onlara dini inancın bir gerekliliği olarak yardım etmek bu insanları yardımlara bağımlı hale getirir. Kendisine verilen sadakalar neticesinde yaşamını idame ettiren insan sadaka kültürünü yaşamının bir parçası haline getirir. Ayrıca zengin kimselerin sahip olduğu devasa boyutlarda ki mal mülkünün çok cüzi bir miktarını yoksula vermek suretiyle cennet yatırımı yapmaları da yoksulluğun sürmesinin zenginlerin çıkarlarının hedefi haline getirmektedir.

Yoksulluğun sürdürülebilir bir hale gelmesinde dinin varsıllara yüklediği bir takım ödev ve sorumlulukların etkili olduğunu ifade etmiştik. Zekât, sadaka, bağış, kurban etinin yoksullara paylaştırılması gibi dinsel ve sosyal yardımlar yoksulların yaşamlarını asgari düzeyde sürdürmelerini sağlar. Kent'in mimari dokusu bu yardımların yapılmasında oldukça etkilidir. Osmanlı kentlerinde bir mahalle kültürünün olduğunu, bu mahalle kültürünün değişik etnisite ve inanç gruplarının yanı sıra zengin ve yoksullarında bir arada olduğu heterojen kentlerdir. Modern kent olgusu ise var olan heterojen yapıyı koruyamayarak bu mahalle kültürünün sonlanmasında bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Kentler sermayenin açgözlülüğünün hedefi haline gelmektedir. Mahalle ve sokakların yerini siteler almaktadır. Site yaşamı insanların birbirinden izole yaşadığı, birbirine benzeyenlerin bir arada olduğu homojen yaşam alanlarıdır. Modern kent tasarımlarının insanlar arası ilişkilere yeni bir boyut kazandırdığını ifade eden Erkilet (2017; 117-120) , birbirine benzeyenlerin bir arada yaşadığı bu nedenle kendilerine benzemeyen ''öteki''lerden uzaklaşmanın daha evla olacağı tutumuna sahip olduklarını belirtmektedir. Bu durum bir takım yardımlaşma bağlarının kesilmesine yol açmaktadır. Nitekim yaptıkları bir saha çalışmasının sonuçlarını değerlendiren Erkilet ' 'kapalı site yaşamı içinde bulunan bir profesyonel meslek sahibi, kurban bayramlarında kestikleri kurbanı verecek yoksul ve akraba bulamadıklarından bahsetmişti[r]'' (2017; 119) site yaşamının neden olduğu bir sosyal ya da dini problemi ortaya çıkartmıştır.

Kast, herhangi bir kişinin toplumsal konumunun bu kişinin yaşamı boyunca değişmediği toplumsal düzeni ifade eder. Kast sisteminin hâkim olduğu toplumlarda farklı kast sistemleri birbirine kapalı durumdadır. Kişiler bütün yaşamını ait oldukları kastın üyesi olarak geçirmektedir. (Giddens, 2008; 341) Hindistan'da toplumsal tabakalar arasında sınır hatları çok nettir. Bu tabakalaşmaya ruhunu veren Brahmanizme göre, yerleşik kast sistemine ayak uyduramayan ''kast dışı'' bir tabakanın varlığı da mevcuttur. Hint toplumunun tabakalı (kast) sistemi içerisinde yoksulları temsil eden bu kitle, zenginlik ve refahın olduğu yerden pay kapmak istemektedirler. Batı toplumlarında sınıfaltı (underclass) kitleye benzeyen konumuyla bu kast-dışı toplumun yoksul hali Buddha'nın öğretisinde kendisini ifade etme imkânı bulacaktır. Üretici olmayan, kast-dışı yoksul halk arasında hızlı bir şekilde kabul gören Budizm inancı, bu halkların toplumsal intiharlarına aracılık etmiştir. Güneşin karşısında günlerce aç susuz kalan azizlerin durumunu yoksul halk kitlelerine anlatmakla yoksulluğa dini bir açıklama getirmiş, bu yoksul halkın içinde bulunduğu sefaleti telkin etmiş olmaktadırlar. Budizmin kurtuluşu Nirvana'ya ulaşmak olarak göstermesi, insanın dış dünya ile -içinde yaşadığı somut dünya- bütün bağlarının koparılması gerektiğini

zorunlu kılar. İnsanın, kendi varlığının yok olmasıyla Nirvana'ya ulaşabileceğini müjdeleyen Budizm yoksul kişilere intihar etmelerinin kapısını da açmış olmaktadır. Budizmin yoksul kitlelerin uyumlulaşmasında üstlendiği diğer ve asıl rol ise toplumda bulunan üretici halk kitleleri ile bu kast dışı yoksul halkın arasında çıkabilecek bir çatışmaya teolojik bir çözüm getirmesidir. İki halk kitlesi arasında somut koşullardan kaynaklanan eşitsizliği, manastır içerisinde eşitlik ve kardeşliği salık vermesiyle örtbas etmek isteyen Budizm inancı, Brahmanizm inancı tarafından desteklenmiştir. Varlıklı kastların inancı olan Brahmanizm, bu kastlara tehdit oluşturan kast dışı yoksul kimselerin tehdidini Budizm inancının destekleyerek onları kendisi için bir tehdit olmaktan çıkarmaktadır. Yoksul kesimlerin tehditlerinin eridiği fırınlar olan manastırların çoğunlukla Brahmanizm'e bağlı soylu kişilerin bağışlarıyla kurulması bu iki inancın ilişkisini meydana çıkarmaktadır (Sezer,1981: 51-55).

4. Ekonomi Biliminin Yanlılığı

Yoksulluğun pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden bazıları doğrudan yoksulluğu üretirken bazılarının da dolaylı etkileri olmaktadır. Yoksulluğun en belirgin yanı ekonomik faaliyetlerde insan yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu şeylerin eksikliğidir. Ekonomik faaliyet alanı yoksulluğun doğrudan bir sebebi iken, ekonomi bilimi ise bu faaliyet alanını rakamlarla, bir takım istatistiki bilgilerle açıklamaya çalışmaktadır. 'Akademik düzlemde, iktisat bilimi, kendini nerede duracağı bilinmez bir soyutlama ve nicelleştirme akımına kaptırmış gözüküyor ve sosyal bilim olma özelliklerini ne yazık ki, giderek yitiriyor'' (Şenses, 2001: 14-15).

''Klasik iktisat ilmi, malum olduğu üzere, tetkiklerinde insanı sadece iktisadi prensibinden hareket eden mücerret bir ''homoeconomicus'' olarak göz önünde bulundurmuştu'' (Ülgener 1984: 3) Klasik iktisatçılar toplumun iktisadi teşekkülünü sadece matematiksel ve istatistiksel hesaplara indirgemektedir. Bir fizikçi fizik kanunlarını araştırırken nasıl ki dış koşulların müdahalesini tamamen ortadan kaldırmaya çalışıyorsa iktisatçılarda ekonomik yapılanmayı incelerken, bu yapının toplumsal sınıfsal boyutunu harici tutarak bir takım iktisadi formüller ve kuramlarla açıklama çabasına girmektedirler. Fizikte dış şartların soyutlanması maddenin doğasına uygundur. Ancak iktisat biliminde toplumun yapısal dinamiklerinin dışarıda tutulması iktisadi bilimin içkin bir özelliği olmasından ziyade sermaye birikiminin bir talebi olarak görülmektedir. Küresel ekonomi politiğin mantığı bir avuç sermaye sahibinin çıkarlarını bütün toplumun çıkarıymış gibi sunmaktadır. Gazete ve televizyon haberleri/bültenleri ile siyaset

adamları ve ekonomistler sanayi üretimi, büyüme, yatırım gibi konuları bütün toplumun refah seviyesini artırıyormuş gibi sunmaları kitleleri tolere etmeye yönelik yanılsamalardır. Neoliberal politikalar ile yatırımda ki artış ve ekonomide ki büyüme patronların sermayesine sermaye katmasına neden olurken yoksul olan büyük kitlelerin daha da yoksullaşmasına sebep olmaktadır.

İktisadi teşekküllerin insan emeğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı dikkate alındığında iktisat biliminin burada göz ardı ettiği toplumsal dinamizm, emek ve insan faktörü ekonomi sosyoloji ya da iktisat sosyolojisi tarafından ele alındığı görülmektedir. Sosyolog H. Frayer ''içerisinde yüzlerce, binlerce insanın planlı olarak ve birlikte çalıştığı bir işletmenin yalnız iktisadi değil, çok önemli bir takım toplumsal sorunların da ortaya çıkmasına yol açtığı gerçeğinin farkına varılmıştır''(Frayer, 2013; 16) derken bu iktisadi kuruluşların insan emeği ve varlığından son derece fazla etkilendiğini belirtmektedir.

Yoksulluk olgusu olumsuz bir toplumsal olgudur. Bu olgu toplumsal yaşamın tarihsel bir parçası olarak süregelmiş ve tarihin hiçbir döneminde arzulanan bir durum olmamıştır. Yoksulluğun bu olumsuz ve istenmeyen haline çeşitli nedensellikler aranmıştır. Şöyle ki, kapitalist öncesi dönemlerde kıtlık ve yoksulluğun nedenleri metafizik olgulara, yüce bir güce dayandırılırdı. Bu anlayış çağlar boyunca varlığını devam ettirmiş ''Kıbrıs'ta 1572 yılında yaşanan çekirge istilasında adada bulunan Dominikli Katolik rahipler yeşillik adına bir şey kalmayıp ağaçların köklerini dahi yiyecek kadar aç kaldıklarında Ortodoksların günahları ve mezhepsel ayrımcılık yapmaları nedeniyle Tanrı tarafından cezalandırıldıklarını düşünmüşlerdi'' (Karademir, 2014: 321).

Kapitalizm sonrası dönemde yoksulların içine düştüğü durumdan ise bizatihi yine yoksulların sorumlu oldukları anlayış gelişmiştir. Kapitalizm yoksulluğu; yoksulların pazarda yeteneklerini sergileyemedikleri için istihdam olamadıklarını bu nedenle yoksul düştüklerini her fırsatta ifade eder. Orhan Türkdoğan (1977) ise yaklaşık yarım asır önce Erzurum'un yoksul mahallelerinde yürüttüğü alan çalışmasında, yoksulluğun failinin yine yoksullar olduğunu iddia etmektedir. Buralarda ikamet eden insanların modern bir yaşama geç(e)mediğini, toplumsal üretim sahasına dinin başat etkisi ve geleneksel kültürün namus kavramını kadın bedenine tahvil ederek onları üretim sahasının dışına çıkarttığını belirtir. Sosyal bilimlerde yapısalcılık kuramının geleneksel toplumlarda daha etkili olduğunu, birincil ilişkilerin daha yaygın yaşandığını, toplumun bireylerin iç dünyalarına daha

fazla nüfuz ettiğini, dinin ve geleneğin yaşamın merkezinde yer aldığını ve sosyal ve ticari yaşamın az çok bu eksende belirlendiğini hesaba katmaksızın, yoksullarda kadın ve erkeğin üretim sahasına inmemelerini yoksulluğun nedenlerinden birisi olarak savlar. ''Muhtaç olmasına rağmen, karısını ve kız çocuklarını dışarıda çalıştırmak istemiyor. Kent insanına güveni yok. Bunu açıkça ifade ediyorlar: Karılarımızı ve kızlarımızı namahreme kul edemeyiz'' (Türkdoğan, 1977: 53).

Sonuç

Yoksulluk olgusu insan yaşamının bir parçası olarak süregelmiştir. İnsan yaşamını düzenleyen din kuralları yoksulluğu sosyal bir problem olarak tanımakta güçlük çekmiştir. Bunun sebebi, yerleşik toplumlarda yoksullar karşısında zenginler bulunmasıdır. Zengin olanın gücüne yaslanan dini gelenek pek çok toplumda yoksulluk olgusuna çözüm üretmek yerine, onu bir takım söylemler ve mesajlarla tolere etme yolunu seçmiştir. İslamiyet'te bir lokma bir hırka düşüncesi yoksulluğu tolere etmeyi aşıp onu özendiren bir düzeye ulaşmıştır. Yoksulların bir gün bu olumsuz durumdan kurtulacağına dair umut ve inancı İslam dini tevekkül ile yok etmeye çalışmıştır. Nasip, kader, Allah'ın emrettiği durum gibi telkin edici ve buyurucu bir dil kullanılır. Hristiyanlığın en güçlü dönemlerine bakıldığında, ruhban sınıfının yönetici, zengin sınıflar ile işbirliği yaptığı görülmektedir. Kast sisteminin keskin sınırlar çizdiği Brahmanizmde de kast dışı sınıflar ötelenmiştir. Bu sınıf daha sonra yoksulluğu yücelten Budha'nın öğretileriyle içinde bulunduğu durumu rasyonelleştirmeye çalışır.

Kapitalist üretim mantığı kendisini salt üretim ilişkileri olarak konumlandırmaz. Temelde toplumları kuşatan ahlak, siyaset, hukuk, bilim gibi alanlarda toplumları istediği yönde ve düzlemde kurgulamaktadır. Yoksulluk bu nedenle sadece gelir dağılımında ki adaletsizlik ve istihdam ya da düşük ücretlerle açıklanamaz. Yoksulluk tam olarak kapitalizmin ruhunun toplumlara yansımasıdır. Düzenleyici ilkeler yoksullukla mücadele etmek yerine bizatihi kapitalist üretim biçimine katkı sunarak yoksulluğu derinleştirmektedir. İktisat biliminin kullandığı dil ve geliştirdiği yöntemlere dikkat edildiğinde bunlar yoksulluğu doğal bir durum hatta zorunlu bir durum olarak kabul etmektedir. Toplumları genel yasalarla düzenleyen dinler gibi, kapitalist üretimde toplumları kurgular/düzenler ve devasa kitleleri sömürünün hedefi haline getirerek yoksullaştırır.

Kaynakça

Erkilet, Alev. (2017) Kenti Dinlemek: Kültürel Miras, Kentsel Ayrışma ve Yoksulluğa Dair Yazılar. Büyüyenay Yayınları. İstanbul

Engels, F., (1970) Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, Çev: Öner Ünalan. Sol Yayınları. Ankara

Frayer, Hans. (2013) Din Sosyolojisi. Çev: Turgut Kalpsüz. Doğu Batı Yayınları. Ankara

Giddens. Anthony. (2008) Sosyoloji. Yay. Haz: Cemal Güzel. Kırmızı Yayınları. İstanbul

Işık, O., Pınarcıoğlu, M., (2001), Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul

Karademir, Z. (2014). İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı (1560-1660)-Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar. Kitapyayınevi Yayınları. İstanbul.

Lewis, Oscar. (1965) İşte Hayat. e Yayınları. İstanbul

Macit, Mustafa. (2016) ''Yoksulluk Ve Din''. Eds. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu. Din Sosyolojisi. Grafiker Yayınları. Ankara. S. 553-566

Marks, Karl. (2009). Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. Çev: Kenan Somer. Sol Yayınları. 2. Bsk. Ankara. S. 21-56

Oktik, Nurgün. (2008) ''Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Ve Kuramsal Yaklaşımlar''. Der: Nurgün Oktik. Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. Yakın Yayınları. İzmir. S. 21-56

Sallan Gül, S. ve Gül, H. (2008) ''Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları''. Der: Nurgül Oktik. Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Yayınları. İzmir. S. 57-96

Sezer, B., (1981). Toplum Farklılaşmaları Ve Din Olayı. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.

Şenses, Fikret. (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şentürk, Murat. (2009), Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları. Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 18. Sayı, 2009/1, 205-233

Türkdoğan, Orhan. (1977) Yoksulluk Kültürü- Gecekonduların Toplumsal Yapısı. 2. Bs. Dedekorkut Yayınları. İstanbul.

Usta, Niyazi (2016). ''Ekonomi Ve Din''. Eds. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu. Din Sosyolojisi. Grafiker Yayınları. Ankara. S. 533-543

Ülgener, Sabri F. (1984). Darlık Buhranları Ve İslam İktisat Siyaseti. Mayaş Yayınları. Ankara.

Weber, M. (2012). Din Sosyolojisi. Çev: Latif Boyacı. Ed. Eprahim Fischoff. Yarın Yayınları. İstanbul

Department of International Relations

Uluslararası İlişkiler Bölümü

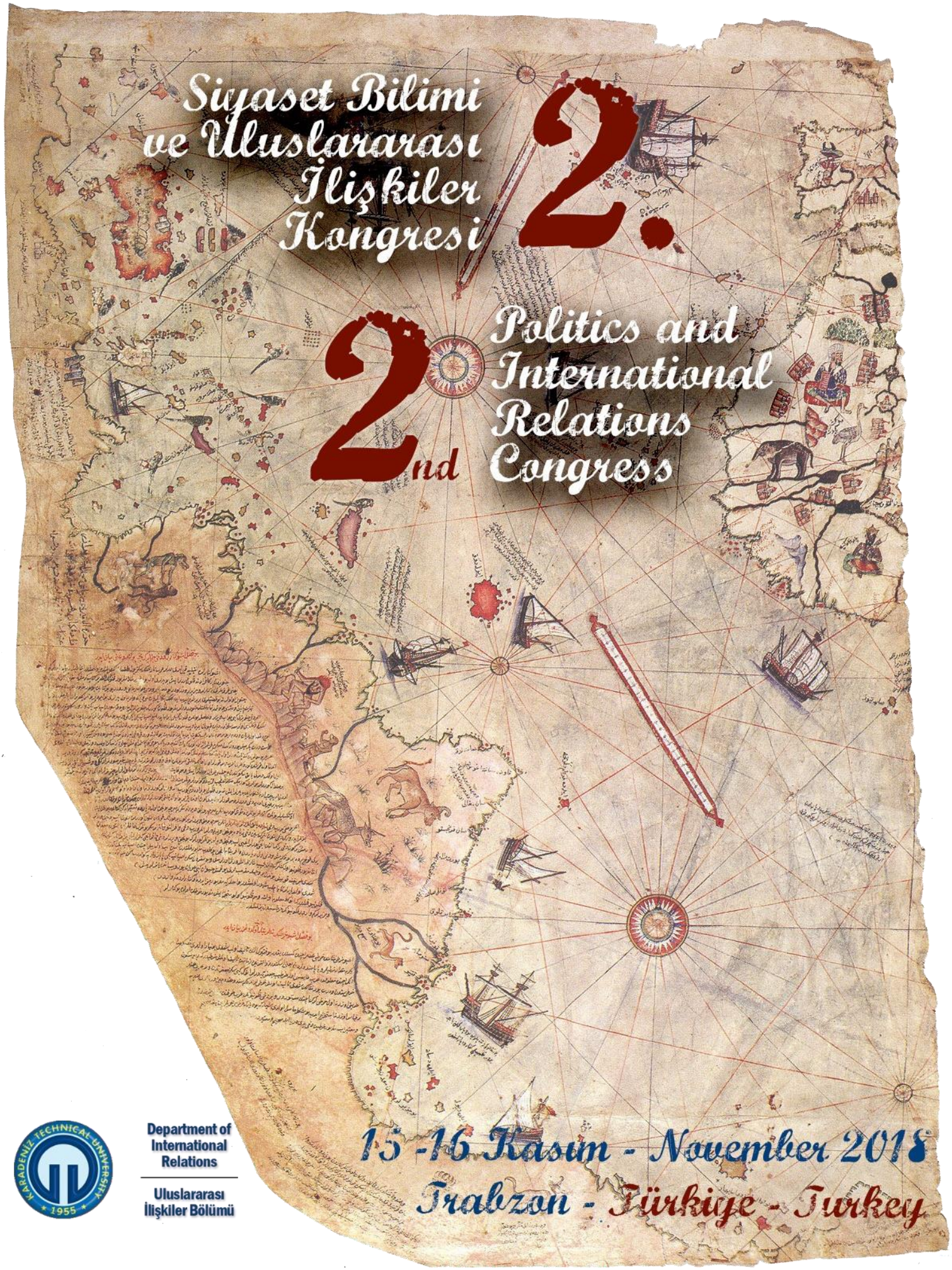
Siyaset Bilimi
ve Uluslararası
İlişkiler
Kongresi
2.
2nd
Politics and
International
Relations
Congress
Department of
International
Relations
Uluslararası
İlişkiler Bölümü
15 -16 Kasım - November 2018
Trabzon - Türkiye - Turkey